

UNIVERZITA KARLOVA

Katedra mezinárodního práva

PRÁVNICKÁ FAKULTA

DOKTORSKÁ DISERTAČNÍ PRÁCE

Název doktorské disertační práce:

ÚPRAVA VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MEZINÁRODNÍM HUMANITÁRNÍM PRÁVU

Školitel: Prof. JUDr. Pavel Šturma, DrSc.

Knihovna UK PF

3125070555

PhDr. Mgr. VERONIKA BÍLKOVÁ, E.MA

ÚNOR 2006

Nádražní 112/59

150 00 Praha 5

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto doktorskou disertační práci vypracovala sama výlučně na základě uvedených pramenů a literatury a že jsem ji nepoužila k jiným účelům.

V Praze, 23. února 2006

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji všem, kteří přispěli radou, pomocí, výrazem podpory či jakýmkoli jiným způsobem ke zdárnému vzniku této práce.

OBSAH PRÁCE

OBSAH PRÁCE

Úvod	1
1. Kontext zpracování disertační práce a její cíle	1
2. Přístup a metodologie disertační práce	3
3. Použité prameny a literatura	4
4. Stav výzkumu a zpracování studované problematiky	6
5. Struktura disertační práce	7
Část 1. Mezinárodní humanitární právo a vnitrostátní ozbrojené konflikty	10
Kapitola I. Mezinárodní humanitární právo	11
1. Mezinárodní humanitární právo a právo lidských práv	12
2. <i>Ius in bello</i> a <i>ius ad bellum</i> (či <i>ius contra bellum</i>)	15
3. Odvětví mezinárodního humanitárního práva	17
4. Prameny mezinárodního humanitárního práva	20
Kapitola II. Ozbrojené konflikty a jejich klasifikace	25
1. Mezinárodní ozbrojené konflikty	26
1.1. <i>Mezistátní konflikty</i>	26
1.2. <i>Boje za národní osvobození</i>	27
2. Vnitrostátní ozbrojené konflikty	30
3. Exkurs: vnitřní nepokoje a napětí	35
Kapitola III. Vnitrostátní ozbrojené konflikty a mezinárodní humanitární právo	37
1. Obecný přehled vývoje právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů	37
2. Historická úprava: uznání za bojující stranu a za povstalce	38
2.1. <i>Uznání povstalců za bojující stranu legální vládou</i>	40
2.2. <i>Uznání povstalců za bojující stranu cizím státem</i>	41
2.3. <i>Uznání povstalců za bojující stranu a současné mezinárodní právo</i>	43
3. Současná úprava: prameny MHP aplikovatelné na vnitrostátní ozbrojené konflikty	44
Kapitola IV. Obecné problémy úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v MHP ..	48
1. Definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu	48
1.1. <i>Absence definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu</i>	49
1.2. <i>„Ozbrojený konflikt“ – dolní hranice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu</i>	50
1.3. <i>„Konflikt nemezinárodního charakteru“ – horní hranice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu</i>	56
1.3.1. <i>Konflikty se zahraniční intervencí</i>	58
1.3.2. <i>Konflikty za účasti jednotek OSN</i>	62
1.3.3. <i>Konflikty secesionistické</i>	65
1.4. <i>Definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu – závěr</i>	67
2. Subjekt oprávněný posuzovat existenci vnitrostátního ozbrojeného konfliktu	68
3. Právní postavení povstalecké strany v konfliktu	76

OBSAH PRÁCE

3.3. Závaznost MHP pro povstalce a její odůvodnění	77
3.4. Povstalci jako subjekt mezinárodního práva <i>sui generis</i>	79
3.5. Právní postavení povstalecké strany v konfliktu – závěr	83
Část 2. <u>Prameny úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním</u>	
<u>humanitárním právu</u>	84
Kapitola I. Společný článek 3 Ženevských úmluv z roku 1949	85
1. Přijetí společného článku 3 Ženevských úmluv	85
2. Rozsah použití společného článku 3 Ženevských úmluv	91
3. Obsah společného článku 3 Ženevských úmluv	92
4. Přínos společného článku 3 Ženevských úmluv	96
4.1. Internacionalizace právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů	96
4.2. Automatická aplikace a absence požadavku recipacity	97
4.3. Zakotvení základních humanitárních standardů	98
5. Nedostatky společného článku 3 Ženevských úmluv	100
5.1. Zavedení duální právní úpravy ozbrojených konfliktů	100
5.2. Obsahové nedostatky	100
5.3. Absence kontrolních, sankčních a donucovacích mechanismů	101
6. Hodnocení společného článku 3 Ženevských úmluv	101
Kapitola II. <u>Dodatkový protokol II z roku 1977</u>	105
1. Přijetí Dodatkového protokolu II	105
1.1. Návrhy textu Dodatkového protokolu II	106
1.2. Diplomatická konference v Ženevě v letech 1974-1977	109
2. Rozsah použití Dodatkového protokolu II	111
3. Obsah Dodatkového protokolu II	116
3.1. Preambule a rozsah použití	116
3.2. Lidské zacházení	118
3.2.1. Základní záruky	119
3.2.2. Zvláštní záruky	121
3.2.3. Trestní stíhání	123
3.3. Ranění, nemocní a trosečníci	126
3.4. Civilní obyvatelstvo	129
3.4.1. Obecná ochrana civilního obyvatelstva	131
3.4.2. Ochrana určitých předmětů a zařízení	132
3.4.3. Zákaz nuceného přemísťování	135
3.4.4. Podpůrné organizace a podpůrné akce	137
3.6. Závěrečná ustanovení	139
4. Přínos Dodatkového protokolu II	141
4.1. Rozšíření okruhu základních a zvláštních garancí	142
4.2. Posílení ochrany raněných, nemocných a trosečníků	142
4.3. Obecná imunita civilního obyvatelstva, zlepšení péče o další skupiny chráněných osob a ochrana některých typů objektů	143

OBSAH PRÁCE

5. Nedostatky Dodatkového protokolu II	143
5.1. Úzká sféra použití <i>ratione materiae</i>	144
5.2. Slabý mandát humanitárních organizací	144
5.3. Vypuštění ustanovení o způsobech a prostředcích vedení války	145
5.4. Neexistence statusu <i>kombatanta</i> a válečného zajatce	145
5.5. Další obsahové nedostatky	146
5.6. Absence kontrolních, vyšetřovacích a sankčních mechanismů	147
6. Hodnocení Dodatkového protokolu II	147
Kapitola III. Smluvní haagské právo	150
1. Ochrana kulturních statků za ozbrojeného konfliktu	150
1.1. Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu (1954) ...	150
1.2. Druhý protokol k Haagské úmluvě (1999)	153
2. Zákaz a omezení použití některých konvenčních zbraní	158
2.1. Úmluva CCWC a její protokoly – postupné rozšiřování rozsahu použití	158
2.2. Úmluva CCWC a její protokoly – obsah	161
3. Hodnocení smluvního haagského práva	164
Kapitola IV. Mezinárodní smlouvy smíšené povahy	166
1. Humanitárně-lidskoprávní smlouvy	166
1.1. Úmluva o právech dítěte (1989)	166
1.2. Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojeného konfliktu (2000)	167
2. Humanitárně-odzbrojovací smlouvy	168
2.1. Ottawská úmluva (1997)	169
2.2. Úmluvy v oblasti zbraní hromadného ničení	170
3. Hodnocení mezinárodních smluv smíšené povahy	172
Kapitola V. Obyčejové mezinárodní humanitární právo	173
1. Obyčejové právo a vnitrostátní ozbrojené konflikty	173
1.1. Společný článek 3 Ženevských úmluv a obyčejové právo	174
1.2. Dodatkový protokol II a obyčejové právo	175
1.3. Smluvní haagské právo, mezinárodní smlouvy smíšeného charakteru a obyčejové právo	177
1.4. Mezinárodní obyčej nevyjádřené ve smlouvě (platné za vnitrostátních ozbrojených konfliktů)	179
2. Soupisy mezinárodních obyčejů platných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů	180
2.1. Rezoluce Valného shromáždění OSN 2444 (1968) a 2675 (1970)	181
2.2. Třetí zpráva Meziamerické komise pro lidská práva o situaci lidských práv v Kolumbii	183
2.3. Studie Obyčejové mezinárodní humanitární právo	185
2.3.1. Příprava studie Obyčejové mezinárodní humanitární právo	185
2.3.2. Struktura a cíle studie Obyčejové mezinárodní humanitární právo	187
2.3.3. Přehled obsahu studie Obyčejové mezinárodní humanitární právo	188

OBSAH PRÁCE

2.3.4. Význam Obyčejové mezinárodní humanitární právo	192
3. Hodnocení obyčejového mezinárodního humanitárního práva	193
Kapitola VI. Zvláštní dohody a jiná ujednání	195
1. Charakter zvláštních dohod a jiných ujednání	195
1.1. Zvláštní dohody	195
1.2. Jiná ujednání	197
2. Příklady zvláštních dohod a jiných ujednání	198
2.1. Dohoda č. 1 – Bosna a Hercegovina (1992)	199
2.2. Všeobecná dohoda o dodržování lidských práv a MHP mezi vládou Republiky Filipíny a NDFP (1998)	201
3. Hodnocení zvláštních dohod a jiných ujednání	202
Kapitola VII. Právně nezávazné dokumenty	203
1. Deklarace pravidel MHP řídících vedení nepřátelských akcí za vnitrostátních ozbrojených konfliktů	203
1.1. Obecná pravidla řídící vedení nepřátelských akcí za vnitrostátních ozbrojených konfliktů	205
1.2. Zákazy a omezení použití některých zbraní za vnitrostátních ozbrojených konfliktů	206
2. Deklarace minimálních humanitárních standardů	208
2.1. Obsah Deklarace minimálních humanitárních standardů	209
2.2. Reakce na Deklaraci minimálních humanitárních standardů a koncepce základních standardů lidskosti	211
3. Řídící principy pro vnitřní přesídlování	212
3.1. Obsah Řídících principů pro vnitřní přesídlování	213
3.2. Přínos Řídících principů pro vnitřní přesídlování	214
4. Hodnocení právně nezávazných dokumentů	215
Část 3. Implementační, odpovědnostní a donucovací mechanismy	216
Kapitola I. Implementační, kontrolní a vyšetřovací mechanismy	217
1. Implementační mechanismy	217
1.1. Diseminace mezinárodního humanitárního práva	217
1.2. Povinnost zachovávat a zajistit zachovávání MHP	220
2. Kontrolní a vyšetřovací mechanismy	223
2.1. Právo humanitární iniciativy	223
2.2. Ochranné mocnosti a jejich substituty	224
2.3. Mezinárodní zjišťovací komise	225
2.4. Zvláštní kontrolní mechanismy	227
3. Hodnocení implementačních, kontrolních a vyšetřovacích mechanismů	228
Kapitola II. Odpovědnostní mechanismy	230
1. Odpovědnost státu	230
1.1. Mezinárodně protiprávní jednání států	231
1.2. Okolnosti vylučující protiprávnost	235

OBSAH PRÁCE

1.3. Uplatnění odpovědnosti a reparační	235
1.4. Odpovědnost státu – závěr	238
2. Odpovědnost povstalců	239
3. Individuální trestní odpovědnost	244
3.1. Vývoj individuální trestní odpovědnosti za válečné zločiny	244
3.2. Formování obyčejové normy týkající se individuální trestní odpovědnosti za válečné zločiny spáchané v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů	247
3.3. Válečné zločiny podléhající individuální trestní odpovědnosti za vnitrostátních ozbrojených konfliktů	249
3.3.1. Statut Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii	249
3.3.2. Statut Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu	251
3.3.3. Římský statut Mezinárodního trestního soudu	252
3.4. Uplatnění individuální trestní odpovědnosti za vnitrostátních ozbrojených konfliktů	254
3.5. Individuální trestní odpovědnost – závěr	256
4. Hodnocení odpovědnostních mechanismů	256
Kapitola III. Donucovací mechanismy	258
1. Represálie	258
2. Mezinárodní sankce	260
3. Použití síly	264
4. Hodnocení donucovacích mechanismů	266
Závěr	268
1. Znaky a vývojové trendy současné úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v MHP	268
2. Nedostatky současné úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v MHP a způsoby jejich odstranění	278
3. Závěrečné hodnocení problematiky	289
Seznam použitých pramenů a literatury	290
1. Primární prameny	290
1.1. Mezinárodní smlouvy	290
1.1.1. Jednotlivé mezinárodní smlouvy	290
1.1.2. Soubory mezinárodních smluv	290
1.2. Rozhodnutí soudních a kvazisoudních orgánů	291
1.2.1. Mezinárodní soudní dvůr	291
1.2.2. Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii	291
1.2.3. Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu	292
1.2.4. Meziamerická komise pro lidská práva	292
1.3. Dokumenty OSN	292
1.3.1. Rada bezpečnosti OSN	292
1.3.2. Valné shromáždění OSN	293
1.3.3. Komise OSN pro lidská práva	293

OBSAH PRÁCE

1.3.4. Další orgány OSN	294
1.4. Zprávy a posudky	294
2. Sekundární literatura	297
2.1. Komentáře primárních pramenů	297
2.2. Knižní publikace	297
2.2.1. Monografie a knižní publikace	297
2.2.2. Dílčí kapitoly knižních publikací	300
2.3. Články v odborných časopisech	301
2.4. Projevy na konferencích, přednášky na seminářích a kursech	309
2.5. Diplomové práce	310
2.6. Metodologické texty	310
3. Internetové zdroje	310
3.1. Zprávy a články publikované na internetu	310
3.2. Častěji využívané internetové stránky	312
<u>Seznam zkratk</u>	313
<u>Seznam tabulek a grafů</u>	313
<u>Přílohy</u>	
I. Tabulky.....	I
1. Přehled pramenů MHP aplikovatelných na vnitrostátní ozbrojené konflikty	I
2. Chronologický přehled mezinárodních smluv přijatých k úpravě vnitrostátních ozbrojených konfliktů	II
3. Přehled statusu relevantních mezinárodních smluv obecně a ve vztahu k České republice	III
4. Přehled klíčových primárních norem MHP platných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů	V
II. Smluvní texty	XI
1. Společný článek 3 Ženevských úmluv (1949)	XI
2. Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter (1977)	XI
3. Článek 19 Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu (1954)	XVII
4. Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954 (1999)	XVII
5. Článek 1 Úmluvy o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky (1980, znění 2001)	XXVII
6. Článek 38 Úmluvy o právech dítěte (1989)	XXVII
7. Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů (2000)	XXVIII
III. Znaky	XXXII

Ú V O D

Ú V O D

Tato doktorská disertační práce se věnuje problematice vnitrostátních ozbrojených konfliktů, kterou analyzuje z pohledu mezinárodního humanitárního práva (MHP). Hlavní pozornost přitom věnuje vývoji, k němuž v oblasti relevantní právní úpravy došlo za poslední desetiletí, především pak v období od skončení studené války. K volbě stanového tématu vedly autorku **důvody** objektivního i subjektivního charakteru.

Objektivní důvody spočívají především v aktuálnosti tématu, která je dána nárůstem počtu vnitrostátních ozbrojených konfliktů ve světě (absolutně i ve srovnání s počtem ozbrojených konfliktů mezinárodních) ve druhé polovině 20. století a s postupným posilováním mezinárodně právního systému určeného k ochraně obětí těchto konfliktů a k regulaci způsobů a prostředků vedení války v jejich rámci. Mezi **objektivní** důvody se dále řadí nízký stav zpracování příslušného tématu, který lze zaznamenat jak obecně, na mezinárodní úrovni, tak specificky v českém prostředí, kde do dnešní doby nevznikla jediná ucelenější práce věnovaná danému typu konfliktů. **Subjektivní** důvody zahrnují hlavně autorčin zájem o mezinárodní humanitární právo a různé typy jím regulovaných konfliktů, který se projevuje také v jejích dalších pracovních aktivitách (publikace článků na odborná témata, účast na specializovaných kurzech a seminářích, zapojení do šíření mezinárodního humanitárního v rámci české národní společnosti Červeného kříže aj.).

1. KONTEXT ZPRACOVÁNÍ DISERTAČNÍ PRÁCE A JEJÍ CÍLE

Disertační práce volně navazuje na **diplomovou práci** nazvanou „*Vnitrostátní ozbrojené konflikty z hlediska mezinárodního humanitárního práva*“, kterou autorka úspěšně obhájila na katedře mezinárodního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy v červnu roku 2001. Původní práce předkládala obecný přehled právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů obsažené v mezinárodním humanitárním a také mezinárodním trestním právu. Nová práce se soustřeďuje především na první z uvedených oblastí, zatímco oblasti druhé věnuje pouze omezenou pozornost odpovídající jejímu významu pro zajištění efektivního působení humanitárně právních norem. Tento přístup je motivován složitostí a komplexností problematiky uplatnění individuální trestní odpovědnosti v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů, jejíž zpracování by samo o sobě vydalo na rozsáhlou monografii. Odpovídá rovněž trendu osamostatňování mezinárodního trestního práva a jeho vymaňování se z vlivu práva humanitárního, v němž se nacházelo v minulosti.

Ú V O D

Závěry, k nimž dospěla původní práce, považuje autorka z velké části za stále platné a relevantní, přikračuje však k jejich aktualizaci, a to zvláště s ohledem na současný vývoj mezinárodního práva (přijetí nových smluvních instrumentů, vznik Mezinárodního trestního soudu, nová judikatura *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů apod.). Připojuje k nim navíc závěry nové, jež vyplývají z odlišně koncipovaného pojetí předkládané disertační práce. Ta sleduje **dva hlavní cíle**, z nichž první má převážně deskriptivní a druhý hlavně analytický charakter. *Deskriptivní* cíl spočívá v předložení podrobného přehledu nynějšího stavu humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů a v charakterizování jejich hlavních smluvních, obyčejových a jiných pramenů. Tyto kroky se jeví jako nutné zvláště vzhledem k již zmíněné absenci jakékoli detailnější sekundární literatury, zaměřené na občanské války,¹ v českém prostředí, v důsledku níž se autorka nemůže opřít o již existující materiály. Cíl *analytický* směřuje jednak k provedení zhodnocení současného stavu a kladů i záporů humanitárně právní regulace občanských válek, jednak k nalezení odpovědi na dvě studijní otázky (research questions).

Studijní otázky diskutované v této práci znějí následovně:

1. *Jaké znaky a vývojové trendy vykazuje současná úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu?*
2. *Jaké jsou hlavní nedostatky současné úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu a jakým způsobem by bylo možno tyto nedostatky odstranit?*

První otázka se zabývá současným stavem humanitárně právní úpravy občanských válek, přičemž pozornost věnuje jak hledisku statickému (znaky), tak dynamickému (vývojové trendy). Úvahy v tomto rámci se pohybují na rovině *de lege lata*, tj. v systému platného (pozitivního) mezinárodního práva. Druhá otázka se zaměřuje na určení hlavních nedostatků stávající právní úpravy a na zhodnocení možných způsobů jejich odstranění. Úvahy zde se nesou zčásti (nedostatky) na rovině *de lege lata* a zčásti (možné způsoby odstranění nedostatků) na rovině *de lege ferenda*, tj. v oblasti žádoucího stavu mezinárodního práva. Jednotlivé studijní otázky nejsou zodpovídaný samostatně v rámci dílčích pasáží textu. Ty pouze poskytují dílčí materiál ke zformulování konečných odpovědí, které autorka předkládá v závěru práce.

---

¹ Ačkoli občanské války původně zahrnovaly jen konflikty vyšší intenzity s lepší organizovaností stran (tj. pouze určitý podtyp vnitrostátních ozbrojených konfliktů), časem se rozdíl setřel. Tato práce proto s výjimkou případů, kdy je uvedeno jinak, užívá termíny ,vnitrostátní ozbrojený konflikt' a ,občanská válka' jako synonyma.

Ú V O D

2. PŘÍSTUP A METODOLOGIE DISERTAČNÍ PRÁCE

Disertační práce **přistupuje** k tématu vnitrostátních ozbrojených konfliktů z pozice mezinárodního práva veřejného a jeho jednotlivých odvětví. Primární pozornost je upřena, jak již samotný název práce napovídá, na mezinárodní humanitární právo. Kromě něho práce využívá principů a poznatků obecného mezinárodního práva (prameny práva, subjekty práva, odpovědnost v mezinárodním právu), mezinárodního smluvního práva (metody interpretace smluv), mezinárodního trestního práva (individuální trestní odpovědnost za válečné zločiny spáchané během vnitrostátního ozbrojeného konfliktu), mezinárodního práva lidských práv (kontrolní mechanismy) a mezinárodního práva odzbrojení (kontrolní mechanismy).

Disertační práce kombinuje několik **metod**, a to především metodu deskriptivní, analytickou a prospektivní.² *Deskriptivní* metoda spočívá v popisu minulých dějů (např. okolností vedoucích k vytvoření humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů), charakterizování nejrůznějších pramenů právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů (např. společného článku 3 Ženevských úmluv, Dodatkového protokolu II nebo obyčejového práva) a ve shrnutí hlavních bodů některých iniciativ a návrhů (stručný přehled nezávazných pramenů úpravy aj.). *Analytická* metoda je založena na využití normativního, logického, systematického a komparativního postupu. *Normativní* postup, který je typický pro mezinárodní právo jako takové, posuzuje aplikovatelnost obecných norem určujících žádoucí chování na konkrétní situace a eventuálně zkoumá, zda mezi nimi existuje soulad nebo rozpor. V této práci se tak děje především při hodnocení relevance a dopadů některých norem a smluvních instrumentů (společného článku 3 Ženevských úmluv, Dodatkového protokolu II atd.) v praxi mezinárodního společenství.

Logický postup zahrnuje primárně abstrakci (rozumový proces vyloučení nedůležitých a nerelevantních sekundárních jevů), indukci (rozumový proces vedoucí od obecného ke konkrétnímu) a dedukci (rozumový proces vedoucí od konkrétního k obecnému). Využíván je prakticky ve všech částech práce, např. při vyvozování závěrů týkajících se obecných trendů vývoje humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů. *Systematický* postup pojímá jevy jako systémy, které jsou tvořeny specifickými jednotkami, vztahy mezi nimi a souhrnem těchto vztahů (strukturou). Zkoumá fungování systémů a vzájemně vztahy mezi nimi a jinými systémy. V této práci se za základní systém považuje mezinárodní humanitární právo, resp. jeho část aplikovatelná na vnitrostátní ozbrojené konflikty; za „jednotky“ dílčí

---

² Viz V. Knapp, *Vědecká propedeutika pro právníky*, Eurolex Bohemia, Praha, 2003; a *Writing a Master Dissertation*, Bochum, Institut für Friedenssicherungsrecht und Humanitäres Völkerrecht, sine data.

Ú V O D

normy právní úpravy a za ‚jiné systémy‘ pak další odvětví mezinárodního práva veřejného (např. mezinárodní trestní právo). *Komparativní* postup slouží k nalezení shodných a rozdílných prvků mezi dvěma nebo několika předměty zájmu. V práci se mimo jiné využívá při porovnávání úpravy platné za vnitrostátních a mezinárodních ozbrojených konfliktů. *Prospektivní* metoda spočívá v hodnocení perspektiv budoucího vývoje určité specifické oblasti, v daném případě oblasti právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů.

3. POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

V průběhu zpracování disertační práce bylo využito rozsáhlého souboru pramenů a literatury. Ty jsou psány celkem v pěti jazycích (čeština, angličtina, francouzština, ruština, španělština) a obecně se dělí do tří kategorií: na primární prameny, sekundární literaturu a internetové zdroje.

Primární prameny zahrnují Chartu OSN, smluvní dokumenty mezinárodního humanitárního práva (čtyři Ženevské úmluvy z roku 1949, jejich Dodatkové protokoly z roku 1977 apod.) a další relevantní mezinárodní smlouvy mimo jiné ze sféry lidských práv, práva odzbrojení a mezinárodního trestního práva. K mezinárodním smlouvám přistupují rozsudky, posudky a jiná rozhodnutí mezinárodních soudních a kvazisoudních orgánů (hlavně judikatura Mezinárodního soudního dvora, Mezinárodních trestních tribunálů pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu) a jednostranné akty mezinárodních organizací (např. rezoluce Rady bezpečnosti a Valného shromáždění OSN). Do stejné kategorie spadají některé nezávazné dokumenty přijaté expertními orgány a subjekty (*Návrh článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní jednání* předložený Komisí OSN pro mezinárodní právo, *Deklarace minimálních humanitárních standardů* vypracovaná mezinárodní skupinou odborníků aj.) a zvláštní dohody a jiná ujednání (např. *Dohoda č. 1* z Bosny-Hercegoviny). Mezi primární prameny lze zařadit také některé materiály Mezinárodního výboru Červeného kříže (MVČK) a Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce, jako jsou jejich statuty, rezoluce pravidelných konferencí hnutí, prohlášení představitelů MVČK a nejnověji studie *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*.

Sekundární literaturu lze rozdělit do šesti hlavních kategorií. *První* tvoří komentáře primárních pramenů, jako jsou komentáře Ženevských úmluv a jejich Dodatkových protokolů vydané MVČK, komentář ve studii *Obyčejové mezinárodní humanitární právo* nebo komentář *Návrhu článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní jednání* z dílny Komise OSN pro mezinárodní právo. *Druhá* kategorie sdružuje monografie a jiné knižní publikace věnované nejružnějším aspektům mezinárodního humanitárního práva a dalších odvětví

Ú V O D

mezinárodního práva i některým neprávním otázkám (např. klasifikaci konfliktů v teorii mezinárodních vztahů), včetně učebních textů. Spadají do ní rovněž dílčí kapitoly publikací, které se vztahují ke studované problematice.

Třetí kategorie sestává z článků publikovaných v odborných časopisech v České republice i v jiných zemích. Z českých periodik jsou nejčastěji využívány Mezinárodní vztahy, Mezinárodní politika a Bezpečnostní témata. Další časopisy (Právník, Právní rozhledy, Trestněprávní revue aj.), které by obecně svým profilem zaměření této práce odpovídaly lépe, se bohužel tématu právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů prozatím vyhýbají, a nelze z nich proto příliš čerpat. Ze zahraničních periodik jako cenný zdroj informací slouží zvláště *International Review of the Red Cross/Revue internationale de la Croix-Rouge*, *European Journal of International Law* a *American Journal of International Law*, příležitostně pak i časopisy jiné (*International and Comparative Law Quarterly*, *Journal of Conflict and Security Law*, *Journal of Peace Research*, *Afrique 2000*, *Revue africaine de droit international et comparé*, *Revue générale de droit international public*, *Белорусский журнал международного права и международных отношений* aj.).

Čtvrtou kategorií sekundárních pramenů tvoří projevy přednesené na různých konferencích a texty přednášek ze specializovaných seminářů a kursů, z nichž některých se autorka osobně zúčastnila. Jedná se mimo jiné o kurs mezinárodního humanitárního práva organizovaný Mezinárodním výborem Červeného kříže v Sionu (září 2000) nebo o letní školu na téma *Paix entre droit, éthique et force* uspořádanou Ženevským ústavem pro mezinárodní výzkum míru GIPRI v Ženevě (srpen 2003). Do kategorie **páté** se řadí diplomové práce týkající se problematiky totožné či příbuzné té, o níž pojednává tato práce (V. Bílková, *Vnitrostátní ozbrojené konflikty z hlediska mezinárodního humanitárního práva*, V. Bílková, *Fundamental Standards of Humanity* aj.). Konečně poslední, **šestá** kategorie zahrnuje v tomto úvodu již zmiňované metodologické texty, konkrétně knihu *Vědecká propedeutika pro právníky* od Viktora Knappa a publikaci *Writing a Master Dissertation* vydanou Ústavem pro mezinárodní právo války a míru IFHV v Bochumi.

Mezi **internetové zdroje** spadají na prvním místě zprávy a texty publikované výlučně v elektronické podobě (např. některá prohlášení Mezinárodního výboru Červeného kříže nebo elektronický časopis *Journal of Humanitarian Assistance*). Na druhém místě sem pak patří zvláště relevantní internetové stránky, jichž bylo během zpracování práce využíváno častěji (např. stránky Mezinárodního výboru Červeného kříže, OSN, nebo Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii).

4. STAV VÝZKUMU A ZPRACOVÁNÍ STUDOVANÉ PROBLEMATIKY

Analýza sekundární literatury ukazuje několik důležitých skutečností relevantních pro zhodnocení stavu výzkumu a zpracování studované problematiky. *Za první*, do současné doby vzniklo ve světě poměrně málo monografií, které by se zaměřovaly výlučně na vnitrostátní ozbrojené konflikty a jejich úpravu v mezinárodním humanitárním právu. Tento fakt, ostře kontrastující s množstvím textů věnovaných mezinárodnímu humanitárnímu právu obecně, je zvláště překvapující v období, kdy vnitrostátní ozbrojené konflikty na mezinárodní scéně jasně dominují. Monografie, které jsou k dispozici, se navíc většinou věnují pouze některým aspektům humanitárně právní úpravy občanských válek. To platí rovněž ve vztahu ke dvěma důležitým publikacím využívaným v této práci, a to knize Rosemary Abi-Saab, *Droit humanitaire et conflits internes, Origines et évolution de la réglementation internationale* (1988) a novějšímu dílu Lindsaye Moira, *The Law of Internal Armed Conflict* (2002). První publikace popisuje historický vývoj úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu a analyzuje dva její klíčové prameny (společný článek 3 Ženevských úmluv a Dodatkový protokol II). Druhá kromě uvedených prvků pojednává navíc o obyčejovém právu a nástrojích implementace a přímého donucení; analyzuje též vzájemný vztah mezinárodního humanitárního práva a práva lidských práv. Obě monografie shodně opomíjejí některé důležité otázky, např. se vůbec nezabývají smluvními normami haagského práva nebo mezinárodními smlouvami smíšené povahy.

Za druhé, nedostatek monografií určitým, byť nedostatečným způsobem vyvažuje poměrně velké množství kratších útvarů (kapitol v knižních publikacích, odborných článků), které se zabývají některými z aspektů studované problematiky. Počet těchto textů stoupá, v souvislosti s rostoucím významem občanských válek, zvláště v posledních desetiletích a souběžně s tím se rozšiřuje také tématická a názorová pluralita. Komparace článků ukazuje, že na řadu otázek humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů (včetně otázek zcela zásadních, jakými jsou definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu nebo právní postavení povstalců) neexistuje dosud jednotný názor. Diskusi navíc negativně ovlivňuje skutečnost, že studovaná problematika má kromě stránky právní rovněž významnou stránku politickou, která mnohdy přímo působí na formování postojů jednotlivých aktérů (např. hodnocení válek v Kosovu nebo Čečensku).

Za třetí, některá témata nejsou dosud, ani v kratších útvarech, zpracována způsobem odpovídajícím jejich významu. Jedná se např. o implementační, odpovědnostní a donucovací mechanismy, které bývají v textech věnovaných mezinárodnímu humanitárnímu právu často

Ú V O D

opomíjeny nebo probírány jen kuse, což ostře kontrastuje s jejich významem pro zajištění efektivity působení humanitárně právních norem. Málo pozornosti je věnováno rovněž vazbám, které existují mezi MHP a jinými oblastmi mezinárodního práva veřejného, snad s výjimkou práva lidských práv. Nedostatečně zpracovány jsou např. otázky vztahu MHP a mezinárodního trestního práva (což vede až k spornému ztotožňování a zaměňování obou systémů), nebo poměru MHP a regulace odpovědnostních a donucovacích mechanismů obsažené v obecném mezinárodním právu, popř. ve smluvním režimu Charty OSN.

Za třetí, jako zcela kritický se jeví stav výzkumu a zpracování studované problematiky v prostředí České republiky. Do dnešního dne nevznikla na téma humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů jediná monografie, ba ani podrobnější odborná stať. Důležitým způsobem o něm pojednávají pouze obecnější publikace zabývající se mezinárodním humanitárním právem nebo mezinárodním právem veřejným (např. G. Mencer, *Nové mezinárodní humanitární právo, Vybrané problémy*, 1983; *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva*, 1983; základní učebnice mezinárodního práva veřejného) a materiály vydané Českým červeným křížem (např. M. Jukl, *Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly, Stručný přehled*, 1999). Jistou pozornost tématu věnují některé odborné články, které se ale většinou orientují jen na určité jeho aspekty (např. G. Mencer, *Nové mezinárodní humanitární právo*, *Mezinárodní vztahy*, č. 4, 1979; M. Potočný, *Válka v Čečensku z hlediska mezinárodního práva*, *Mezinárodní politika* č. 5, 2000; V. Bílková, *Nové konflikty: konflikty po rozpadu bipolárního světa*, *Bezpečnostní témata*, č. 1, 2002 aj.). Vyjadřují se k němu také zahraniční publikace přeložené do češtiny (např. F. de Mulinen, *Příručka mezinárodního humanitárního práva pro ozbrojené síly*, 1991; nebo *Mezinárodní humanitární právo, Odpovědi na vaše otázky*, 2001). Současný stav zpracování, resp. nezpracování studované problematiky v české doktríně nutí autorku této práce pojednat o řadě otázek (např. o obsahu jednotlivých pramenů smluvně právní úpravy) podrobněji, než by bylo za jiných okolností při možnosti odkazovat na již existující texty, nutné.

5. STRUKTURA DISERTAČNÍ PRÁCE

Disertační práce se skládá z úvodu, tří částí (dále členěných na kapitoly a podkapitoly), závěru a příloh. **Úvod** představuje téma disertační práce, vymezuje studijní otázky (research questions) a charakterizuje zvolenou metodologii. Stručně dále informuje o použitých pramenech a literatuře, hodnotí stav výzkumu a zpracování studované problematiky a seznamuje se strukturou práce.

Ú V O D

První část práce se zabývá obecnějšími otázkami souvisejícími s mezinárodním humanitárním právem a vnitrostátními ozbrojenými konflikty. **Kapitola 1** (Mezinárodní humanitární právo) definuje pojem ‚mezinárodní humanitární právo‘ a provádí odlišení této oblasti mezinárodního práva veřejného od práva lidských práv a od norem *ius ad bellum* (resp. *ius contra bellum*). Dále popisuje jednotlivá odvětví mezinárodního humanitárního práva (právo ženevské, haagské a newyorské) a předkládá přehled hlavních a podpůrných pramenů jeho úpravy. **Kapitola 2** (Klasifikace ozbrojených konfliktů) vymezuje pojem ‚ozbrojený konflikt‘ a zaměřuje se na rozlišení a stručnou prezentaci jeho jednotlivých typů. Mezi ty řadí mezinárodní ozbrojené konflikty, tj. mezistátní konflikty a boje za národní osvobození, a vnitrostátní ozbrojené konflikty. Stručná pozornost je věnována také vnitřním nepokojům a napětím, které ovšem vzhledem ke své nižší intenzitě spadají mimo rámec ozbrojených konfliktů.

Kapitola 3 (Vnitrostátní ozbrojené konflikty a mezinárodní humanitární právo) nastiňuje historický vývoj právní regulace občanských válek, představuje instituty uznání za bojující stranu a za povstalce a poskytuje výčet současných právních pramenů platných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů. **Kapitola 4** (Obecné problémy úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v MHP) se soustřeďuje na tři obecnější problémy humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů, a to nalezení definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu (k jeho odlišení od mezinárodních ozbrojených konfliktů a od vnitřních nepokojů a napětí), určení subjektu oprávněného rozhodovat o existenci občanské války (a o aplikaci ustanovení vytvořených k její regulaci) a vymezení právního postavení nestátní, povstalecké strany v konfliktu.

Druhá část práce se zaměřuje na jednotlivé prameny mezinárodního humanitárního práva aplikovatelné na vnitrostátní ozbrojené konflikty. Na prvním místě se jedná o smluvní normy spadající do systému ženevského práva, tj. společný článek 3 Ženevských úmluv z roku 1949 (Kapitola 1) a Dodatkový protokol II k Ženevským úmluvám z roku 1977 (Kapitola 2). Následně je pozornost věnována mezinárodním smlouvám haagského práva (Kapitola 3) a smlouvám smíšené povahy, tj. smlouvám humanitárně-lidskoprávními a humanitárně-odbrojovacími (Kapitola 4). Zbývající kapitoly druhé části práce pojednávají o obyčejovém právu (Kapitola 5), zvláštních dohodách a jiných ujednáních (Kapitola 6) a relevantních právně nezávazných dokumentech (Kapitola 7).

Ú V O D

Třetí část práce se zabývá sekundárními mechanismy využitelnými za vnitrostátních ozbrojených konfliktů.³ **Kapitola 1** charakterizuje implementační, kontrolní a vyšetřovací mechanismy, které obvykle tvoří součást samotného systému mezinárodního humanitárního práva. Konkrétně se mezi ně řadí např. diseminace, povinnost zachovávat a zajistit zachovávání MHP, právo humanitární iniciativy, institut ochranných mocností a jejich substitutů, Mezinárodní zjišťovací komise a zvláštní kontrolní mechanismy. **Kapitola 2** se zaměřuje na odpovědnostní mechanismy, obsažené dílem v obecném mezinárodním právu (odpovědnost státu, odpovědnost povstalců), dílem v mezinárodním právu trestním (individuální trestní odpovědnost), a hodnotí jejich přínos pro zajištění respektu k normám mezinárodního humanitárního práva. **Kapitola 3** pak pojednává o mechanismech přímého donucení (represálie, mezinárodní sankce, použití síly), z nichž podstatná část opět spadá do systému obecného mezinárodního práva.

Závěr práce shrnuje hlavní poznatky a výsledky, k nimž autorka během studia dané problematiky dospěla, a nabízí odpovědi na obě studijní otázky, které byly formulovány v první podkapitole úvodu. **Text** celé práce je opatřen poznámkovým aparátem a doprovází jej soupis použitých pramenů a literatury, seznam zkratk a seznam tabulek. Dále jsou k němu připojeny přílohy, které zahrnují tabulky (Tabulka 1. Přehled pramenů MHP aplikovatelných na vnitrostátní ozbrojené konflikty, Tabulka 2. Chronologický přehled mezinárodních smluv přijatých k úpravě vnitrostátních ozbrojených konfliktů, Tabulka 3. Přehled statusu relevantních mezinárodních smluv obecně a ze strany České republiky a Tabulka 4. Přehled klíčových primárních norem MHP platných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů), texty relevantních smluvních instrumentů mezinárodního humanitárního práva a některé znaky (znaky červeného kříže a půlměsíce aj.).

---

³ Sekundární normativita zahrnuje „tu obsahovou část mezinárodního práva, jež je aplikována v případě, kdy se stát (event. jiný subjekt – dopl. autorka) dopustí činu /.../, který není v souladu s jeho právními závazky“. Č. Čepelka, P. Šturma, *Mezinárodní právo veřejné*, Eurolex Bohemia, Praha, 2003, str. 537. Tradičně pod ní spadá úprava odpovědnosti státu a přímého donucení. V této práci je pojem používán v širším významu a řadí se pod něj všechny mechanismy, jež se jakýmkoli způsobem týkají dodržování primárních norem (tj. mechanismy implementační, kontrolní, vyšetřovací, odpovědnostní a donucovací). Tento přístup odpovídá názoru, podle něhož „the distinction between primary obligations and secondary rules of responsibility is to some extent a functional one“ (J. Crawford, *The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: A Retrospect*, *American Journal of International Law*, No. 4, 2002, str. 879, cit. in tamtéž, str. 537).

**ČÁST 1. MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO A OZBROJENÉ
KONFLIKTY**

ČÁST 1.

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO
A OZBROJENÉ KONFLIKTY

Kapitola I. Mezinárodní humanitární právo

Kapitola II. Ozbrojené konflikty a jejich klasifikace

**Kapitola III. Vnitrostátní ozbrojené konflikty a mezinárodní
humanitární právo**

**Kapitola IV. Obecné problémy úpravy vnitrostátních ozbrojených
konfliktů v MHP**

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

I. MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

Mezinárodní humanitární právo (international humanitarian law, droit international humanitaire, dále MHP),¹ také nazývané právo ozbrojených konfliktů nebo válečné právo,² tvoří jedno odvětví mezinárodního práva veřejného, společně např. s právem lidských práv, právem mořským či právem smluvním. Mezinárodní výbor Červeného kříže (dále MVČK), nezávislý humanitární subjekt založený v roce 1863 z iniciativy švýcarského obchodníka Henryho Dunanta a pověřený bdít nad šířením a rozvojem MHP,³ definuje mezinárodní humanitární právo jako „soubor mezinárodních pravidel smluvního i obyčejového původu, jejichž specifickým úkolem je řešit humanitární problémy přímo vyplývající z válečných konfliktů, ať už mezinárodních či vnitrostátních, omezovat z humanitárních důvodů právo stran v konfliktu používat prostředky a způsoby vedení války a chránit osoby a objekty, jež jsou nebo by mohly být konfliktem zasaženy“.⁴ Jedná se o středně široké pojetí, které pod MHP podřazuje právo ženevské a haagské a k němuž se dnes hlásí většina odborníků.⁵ Kromě něho se lze setkat též s užším chápáním, které v souladu s původním přístupem Jeana Picteta omezuje mezinárodní humanitární právo pouze na právo ženevské; a s širším chápáním, podle něž mezinárodní humanitární právo představuje „soubor mezinárodně právních opatření, psaných i obyčejových, jež zajišťují respektování a plný rozvoj jednotlivce“,⁶ a zahrnuje tedy nejen právo ozbrojených konfliktů (ženevské a haagské právo), ale i právo lidských práv.

¹ Pojem mezinárodní humanitární právo byl zaveden po druhé světové válce z podnětu představitelů MVČK, především Jeana Picteta, podle něhož měl označovat soubor pravidel válečného práva určených na ochranu lidských bytostí za ozbrojeného konfliktu (tj. pouze ženevské právo).

² Michel Veuthey vypočítává ještě další názvy, které byly v průběhu doby postupně používány, např. zákony a obyčej války (lois et coutumes de la guerre), zákony a obyčej aplikovatelné za ozbrojených konfliktů (lois et coutumes applicables dans des conflits armés – srov. CICR, *Réaffirmation et développement des lois et coutumes applicables dans les conflits armés*, Rapport présenté par le CICR à la XXI Conférence internationale de la Croix-Rouge, Istanbul 1969), pravidla humanitárního charakteru vyplývající z práva týkajícího se ozbrojených konfliktů (règles de caractère humanitaire résultant du droit relatif aux conflits armés – srov. *Résolution I de la Commission de l'Institut du droit international*, Zagreb, 1971) aj. Viz M. Veuthey, *Guérilla et droit humanitaire*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1983, str. 4.

³ Statut MVČK, článek 4, odst. 1, písm. g): „*Rolí Mezinárodního výboru Červeného kříže je zvláště: pracovat na pochopení a šíření mezinárodního humanitárního práva, které se uplatňuje v ozbrojených konfliktech, a připravovat jeho případný další rozvoj.*“

⁴ *Le droit international humanitaire, Réponses à vos questions*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1999, str. 4.

⁵ Srov. M. Bettati, *Droit humanitaire*, Editions du Seuil, Paris, 2000, str. 13; A. Biad, *Le droit international humanitaire*, Ellipses, Poitiers, 1999, str. 28; aj.

⁶ J. Pictet, *Les principes du droit humanitaire*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1967, str. 8. Srov. dále: „*Le droit international humanitaire est constitué par l'ensemble des dispositions juridiques internationales, écrites ou coutumières, assurant le respect de la personne humaine et son épanouissement dans toute la mesure compatible avec l'ordre public, et, en temps de guerre, avec les exigences militaires.*“ M. Veuthey, op. cit. 2, str. 4. „*Le droit humanitaire comprend deux branches: le droit de la guerre et les Droits de l'homme.*“ J. Pictet, *La restauration nécessaire des lois et coutumes applicables en cas de conflit*, Revue de la Commission internationale des juristes, Genève, No. 1, Mars 1969, str. 25, cit. in M. Veuthey, op. cit. 2, str. 4.

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

1. MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO A PRÁVO LIDSKÝCH PRÁV

Mezinárodní humanitární právo a právo lidských práv bývají v posledních desetiletích příležitostně řazeny do jediného odvětví mezinárodního práva, přičemž někdy se toto odvětví souhrnně označuje jako mezinárodní humanitární právo,⁷ jindy jako mezinárodní právo lidských práv.⁸ V minulosti bývaly oba systémy přísně a jednoznačně oddělovány, což se vzhledem k tomu, že prošly odlišným historickým vývojem a samostatnými kodifikačními procesy, zdálo přirozené. Mezinárodní humanitární právo se zrodilo v průběhu 19. století a navazovalo na starší obyčejové a z části i psané normy, které během staletí vytvořila řada světových civilizací. Mezinárodní právo lidských práv naproti tomu vzniklo teprve ve 20. století, vycházelo hlavně z politické a právní filozofie vlastní euroamerickému kulturnímu okruhu a do obyčeje se, alespoň zčásti, přeneslo až následně. Při *kodifikaci* mezinárodního humanitárního práva sehrával nejvýznamnější úlohu Mezinárodní výbor Červeného kříže jakožto zvláštní subjekt mezinárodního práva pověřený dbát o rozvoj, šíření a aplikaci tohoto odvětví mezinárodního práva. O kodifikaci práva lidských práv se zasloužila zejména OSN, která se naopak mezinárodnímu humanitárnímu právu nikdy příliš nevěnovala. Hlavní důvod lze spatřovat v tom, že OSN se považuje za garanta míru, a rozvíjení válečného práva se jí tak za této situace nezdá, nebo přinejmenším v minulosti nezdálo zcela vhodné.⁹

Počátek *sblížení* mezinárodního humanitárního práva a práva lidských práv se datuje do konce 60. let 20. století. V roce 1968 se v Teheránu konala Mezinárodní konference OSN o lidských právech, která poukázala na vzájemné vazby existující mezi oběma oblastmi a v rezoluci XXIII z 12. května 1968 nazvané *Lidská práva za ozbrojeného konfliktu*¹⁰ konstatovala, že „*mír je první podmínkou plného dodržování lidských práv a válka je negací těchto práv*“.¹¹ K této zásadě se přihlásilo rovněž Valné shromáždění OSN v rezoluci 2444 z 19. prosince 1968, v níž definovalo tři základní obyčejové principy MHP.¹² V následujícím

⁷ Srov. J. Pictet, *La restauration*, op. cit. 6; nebo H. Coursier, *Définition du droit humanitaire*, Annuaire français du droit international, 1955, str. 223-227.

⁸ A. H. Robertson, *Human Rights as the basis of international humanitarian law*, Rapport présenté au Congrès de Droit international humanitaire, San Remo, le 24-27 septembre 1970.

⁹ Např. Komise OSN pro mezinárodní právo vyškrtla v roce 1949 válečné právo ze seznamu témat svého zájmu, protože „*it was considered that if the Commission, at the very beginning of its work, were to undertake this study (on the laws of war), public opinion might interpret its action as showing lack of confidence in the efficiency of the means at the disposal of the United Nations for maintaining peace*“.
Yearbook of the International Law Commission, 1949, str. 281, par. 18, cit in R. Kolb, *Relations entre le droit international humanitaire et les droits de l'homme*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 831, Septembre 1998, str. 441.

¹⁰ *Human Rights in Armed Conflicts*, Resolution XXIII adopted by the International Conference on Human Rights, Teheran, 12 May 1968.

¹¹ Tamtéž, preambule, odst. 1.

¹² Více viz kapitola V (podkapitola 2.1.) druhé části této práce.

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

období tendence sblížení mezinárodního humanitárního práva a práva lidských práv ještě posílila. Nejednalo se přitom o ztotožňování, ale pouze o vzájemné doplňování a obohacování obou oblastí, kdy prvky jedné z nich pronikaly do druhé a naopak.

V *mezinárodním humanitárním právu* se výrazem tohoto trendu staly dva *Dodatkové protokoly* k Ženevským úmluvám z roku 1977, které někteří autoři dokonce charakterizují jako „*směs práva lidských práv a humanitárních opatření*“.¹³ Protokoly se inspirovaly Mezinárodním paktem o občanských a politických právech z roku 1966, což je v některých jejich ustanoveních dobře patrné: třeba základní záruky poskytované chráněným osobám článkem 75 Dodatkového protokolu I a článkem 4 Dodatkového protokolu II se velmi podobají tzv. tvrdému jádru nederogovatelných lidských práv zakotvenému v článku 4 Paktu. V *právu lidských práv* se sblížení nejvíce projevilo v *Úmluvě o právech dítěte* z roku 1989, jež věnuje samostatný článek 38 ochraně dětí za ozbrojeného konfliktu, a v *Opčním protokolu k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů* z roku 2000, který řeší minimální věk nutný pro účast v ozbrojených silách a v nepřátelských akcích. Tyto dva prameny, jež se aplikují i za vnitrostátních ozbrojených konfliktů, se nacházejí na samém pomezí mezinárodního humanitárního práva a práva lidských práv.

Trend sblížení práva ozbrojených konfliktů a systému ochrany lidských práv potvrzují některé nezávazné dokumenty univerzální či regionální povahy vzniklé v posledních dvou desetiletích. Jedná se např. o rezoluce Valného shromáždění OSN o stavu lidských práv v jednotlivých zemích světa¹⁴ a zprávy zvláštních zpravodajů OSN,¹⁵ které nezřídka rozebírají lidskoprávní a humanitárněprávní aspekty krizových situací za ozbrojeného konfliktu současně. Oběma oblastmi společně se zabývají také rezoluce a doporučení Parlamentního shromáždění Rady Evropy vydané v souvislosti s válkou v Čečensku.¹⁶ Stranou nezůstává ani MVČK, který se mimo jiné zapojuje do snah o definování minimálních humanitárních norem (základních standardů lidskosti) platných za všech okolností.¹⁷ Od počátku 90. let se

¹³ P. H. Kooijmans, *In the shadowland between civil war and civil strife. Some reflections on the standard-setting process*, in A. J. M. Delissen, G. J. Tanja (Eds.), *Humanitarian Law of Armed Conflict. Challenges Ahead: Essays in Honour of Frits Kalshoven*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1991, str. 243.

¹⁴ Docs. A/RES/46/135, *Situation of human rights in Kuwait under Iraqi occupation*, 17 December 1991; A/RES/46/136, *Situation of human rights in Afghanistan*, 17 December 1991; aj.

¹⁵ Např. Zpráva o stavu lidských práv v Kuvajtu za irácké okupace předložená zvláštním zpravodajem Walterem Kälinem v roce 1992, v níž autor odkazuje na tři obyčejové principy mezinárodního humanitárního práva definované v Teheránu a na společný článek 3 Ženevských úmluv. Viz W. Kälin, *Report on the situation of human rights in Kuwait under Iraqi occupation submitted by the Special Rapporteur*, UN Doc. E/CN.4/1992/26, 16 January 1992.

¹⁶ Např. rezoluce Parlamentního shromáždění Rady Evropy 1227 (2000), článek 11; doporučení Parlamentního shromáždění Rady Evropy 1444 (2000), články 3 a 13.

¹⁷ Více viz kapitola VII (podkapitola 2) druhé části této práce.

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

sblížení projevuje stále zřetelněji v rozhodovací praxi některých mezinárodních orgánů soudního a kvazisoudního typu působících na regionální úrovni, především Meziamerické komise a Meziamerického soudu pro lidská práva.¹⁸

Mezinárodní humanitární právo a mezinárodní právo lidských práv¹⁹ nesporně vykazují řadu *shodných* prvků: obě odvětví vycházejí z nezrušitelnosti základních práv, zakotvují princip nediskriminace a chrání člověka a jeho důstojnost. V konkrétní rovině např. souběžně poskytují záruky proti mučení a krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení a trestání²⁰ nebo garantují právo na spravedlivý proces.²¹ Na druhou stranu mezi nimi existují rovněž nikoli nepodstatné *rozdíly*. Právo lidských práv upravuje vztahy jedince a státu, platí (s výhradou derogace²²) v době války i míru a vyznačuje se pluralitou pramenů národního, regionálního i univerzálního charakteru. Mezinárodní humanitární právo určuje vztahy mezi bojujícími stranami, používá se téměř výlučně v době konfliktu a jeho psané prameny jsou v převážné většině výsledkem kodifikačního procesu inspirovaného Mezinárodním výborem Červeného kříže. Existují také obsahové odlišnosti. Právo lidských práv třeba zaručuje právo na život všem bez rozdílu, zatímco mezinárodní humanitární právo chrání pouze životy osob neúčastnících se boje, zabití komatanta během válečné akce považuje za legální.

Rozdíly mezi mezinárodním humanitárním právem a právem lidských práv nejsou náhodné, vyplývají z odlišné podstaty a cílů těchto dvou systémů,²³ jejichž zařazení do jednoho odvětví mezinárodního práva veřejného se v důsledku toho nezdá být příliš vhodné. Mezinárodní humanitární právo může z práva lidských práv čerpat podněty a přejímat některé jeho prvky, může se s ním v dílčích oblastech sblížovat, v žádném případě by s ním ale nemělo splynout. Má totiž specifické poslání (zajištění ochrany obětí ozbrojených konfliktů a

¹⁸ Více viz L. Zegveld, *Commission interaméricaine des droits de l'homme et droit international humanitaire: commentaire sur l'affaire de Tablada*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 831, Septembre 1998, str. 543-550; a F. Martin, *Application du droit international humanitaire par la Cour interaméricaine des droits de l'homme*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 844, Décembre 2001, str. 1037-1066.

¹⁹ Vzájemné podobnosti a rozdíly, které existují mezi mezinárodním humanitárním právem a právem lidských práv, se nejvýrazněji projevují právě v rámci úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Zde se totiž oba systémy uplatňují souběžně, neboť lidská práva (alespoň ta nederogovatelná) musejí být dodržována i za výjimečných okolností občanské války, kdy se dále aktivují rovněž normy mezinárodního humanitárního práva.

²⁰ Srov. článek 7 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a článek 3 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod v právu lidských práv a odst. 1, písm. a) společného článku 3 Ženevských úmluv a článek 75, odst. 2, písm. a) Dodatkového protokolu I v mezinárodním humanitárním právu.

²¹ Srov. článek 14 Mezinárodního paktu a článek 6 Evropské úmluvy a odst. 1, písm. d) společného článku 3 Ženevských úmluv a článek 75, odst. 3-4 Dodatkového protokolu I v mezinárodním humanitárním právu.

²² Derogací se v tomto kontextu rozumí dočasná možnost státu pozastavit aplikaci některých lidských práv za výjimečných situací. Tato možnost se nevztahuje na tzv. tvrdé jádro lidských práv (např. právo na život či zákaz mučení), které je nederogovatelné. Více viz J. Oraá, *Human Rights in States of Emergency in International Law*, Clarendon Press, Oxford, 1992.

²³ Lidská práva si obecně kladou za cíl umožnit jedinci svobodný rozvoj za běžných podmínek. Mezinárodní humanitární právo se ho snaží pomocí minimálních záruk chránit za podmínek výjimečných.

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

omezení způsobů a prostředků vedení války), které se snaží realizovat s využitím specifických nástrojů a principů (zásada rovnosti bojujících stran, zásada vojenské nezbytnosti apod.). Z toho důvodu vychází dizertační práce z výše uvedené středně široké definice mezinárodního humanitárního práva, jež chápe jako synonymum práva ozbrojených konfliktů (ženevského a haagského systému).

2. IUS IN BELLO A IUS AD BELLUM (ČI IUS CONTRA BELLUM)

K označení mezinárodního humanitárního práva se někdy také používá termín *ius in bello* neboli právo ve válce.²⁴ Tento termín vyjadřuje skutečnost, že mezinárodní humanitární právo reguluje průběh ozbrojených konfliktů nezávisle na příčinách a způsobu jejich započetí. „V mezinárodním humanitárním právu nejsou žádné ‚spravedlivé‘ nebo ‚nespravedlivé‘ války, protože civilisté /.../ mají právo být ušetřeni vražd, mučení či znásilňování bez ohledu na to, ke které straně patří.“²⁵ Hodnocení legality konfliktu přísluší systému *ius ad bellum* neboli právu na válku,²⁶ které určuje kritéria dovoleného použití síly ve vztazích mezi státy. Někteří autoři (např. Jean Pictet) v tomto kontextu raději používají termín *ius contra bellum*, popř. mírové právo, které podle jejich názoru lépe charakterizuje poválečnou právní úpravu založenou na snaze o absolutní vymýcení válek ze života mezinárodního společenství.

Útočná válka byla považována za běžný a přípustný prostředek řešení sporů mezi státy až do první poloviny 20. století, kdy pod vlivem dvou světových válek došlo k přehodnocení stanoviska. Pakt Společnosti národů z roku 1919 ještě útočné použití síly plně nevyklučoval, již rezoluce Shromáždění Společnosti národů z 25. září 1925 jej však označila za mezinárodní zločin. Výslovný zákaz přinesl Briand-Kellogův pakt (Pařížská smlouva) z roku 1928, v němž státy „odsoudily uchýlení se k válce při řešení mezinárodních sporů a vzdaly se jej jakožto nástroje státní politiky ve vzájemných vztazích“ (článek 1).

Charta OSN podepsaná dne 26. června 1945 zakotvila zásadu nepoužití síly, podle níž se „všichni členové vystříhají ve svých mezinárodních stycích hrozby silou nebo použití síly jak proti územní celistvosti či politické nezávislosti kteréhokoli státu, tak jakýmkoli jiným

²⁴ „L'ensemble des règles juridiques applicables à la conduite des hostilités, aux rapports entre les belligérents, aux relations entre les belligérents et les tiers au conflit, aux conditions dans lesquelles les hostilités prennent fin et la paix est rétablie.“ P. Bretton, *Le droit de la guerre*, Colin, Paris, 1970, str. 8, cit. in M. Veuthey, op. cit. 2, str. 6.

²⁵ J. Kellenberger, *International Humanitarian Law at the Beginning of the 21st Century*, 26th Round Table in San Remo on current problems of international humanitarian law: „The two Additional Protocols to the Geneva Conventions: 25 years later — challenges and prospects“, International Committee of the Red Cross – <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/5E2C8V> (12. dubna 2004).

²⁶ „Le droit de recourir à la force armée, l'ensemble des règles juridiques relatives à la possibilité d'utiliser la force dans les relations internationales.“ P. Bretton, op. cit. 24, cit. in M. Veuthey, op. cit. 2, str. 6.

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

způsobem neslučitelným s cíli OSN“ (článek 2, odst. 4). Tuto zásadu doplňuje princip mírového urovnávání sporů, který stanovuje, že „všichni členové řeší své mezinárodní spory pokojnými prostředky tak, aby ani mezinárodní mír a bezpečnost, ani spravedlnost nebyly ohroženy“ (článek 2, odst. 3). Ze zákazu použití síly připouští Charta OSN pouze dvě výjimky, a to individuální či kolektivní sebeobranu následující po ozbrojeném útoku na některého člena OSN (článek 51) a kolektivní akce s použitím síly, které nařídí Rada bezpečnosti OSN (článek 42). Podstatu obou základních zásad a výjimek z nich blíže vysvětluje *Deklarace zásad mezinárodního práva upravujících přátelské vztahy a spolupráci mezi všemi státy v souladu s Chartou OSN z roku 1970*.²⁷

Zásady nepoužití síly a mírového urovnávání sporů se uplatňují výlučně na mezinárodní úrovni, ve vztazích mezi státy. Do *vnitrostátní sféry* života států nezasahují, a nijak tedy neomezují jejich právo uchýlit se k síle při řešení problémů na vlastním území, např. při potlačování povstání nebo jiných projevů nespokojenosti namířených proti vládě nebo jinému vnitrostátnímu aktérovi. Tuto skutečnost potvrdila Meziamerická komise pro lidská práva ve Třetí zprávě o stavu lidských práv v Kolumbii z roku 1999, v níž uvedla: „/.../ pokud se organizované nestátní skupiny chopí zbraně s cílem svrhnout zvolenou vládu, má stát právo podle vnitrostátního a mezinárodního práva potlačit v zájmu obrany občanů a ústavního pořádku takové povstání s použitím legální a patřičné vojenské síly.“²⁸ Daný stav je přímým důsledkem principu suverenity, který státu přiznává možnost rozhodovat o vlastních záležitostech nezávisle na jakékoli vnější či vnitřní moci a opravňuje ho k tomu, aby při udržování vnitřního pořádku volil za podmínky respektování svých mezinárodněprávních závazků (včetně závazků z MHP a práva lidských práv) takové postupy a prostředky, které pokládá za nejvhodnější.

Tradiční rozlišení mezi *ius ad bellum* a *ius in bello* se poslední dobou v některých případech poněkud stírá. Např. Mezinárodní soudní dvůr OSN v posudku *Legalita hrozby a použití jaderných zbraní* ze dne 8. července 1996 nejprve prohlásil, že „hrozba či použití jaderných zbraní by obecně byly v rozporu s principy mezinárodního práva vztahujícími se na ozbrojené konflikty a především s principy a pravidly humanitárního práva“,²⁹ vzápětí však dodal, že „nelze definitivně říci, zda by byly dovolené či nedovolené v krajních případech

²⁷ Resolution 2625 (XXV), *Declaration of Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, 24 October 1970.

²⁸ Inter-American Commission on Human Rights, *Third Report on the Situation of Human Rights in Colombia*, OEA/Ser.L/V/II.102, Doc. 9, rev. 1, 26 February 1999, bod IV-B-1-8.

²⁹ ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, 8 July 1996, ICJ Reports 1996, par. 105.

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

legitimní sebeobranu, pokud by bylo ohroženo přežití státu".³⁰ Interpretací výroku je možno dospět k závěru, že v některých, byť krajních případech lze *ius ad bellum* povýšit nad *ius in bello*.³¹ Tento přístup není šťastný, neboť zachování hranice mezi oblastmi má pro zajištění ochrany obětí ozbrojených konfliktů klíčový význam. Tato práce proto rozlišování respektuje a ke studovanému problému přistupuje výlučně z pozice *ius in bello*, práva ve válce.

3. ODVĚTVÍ MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA

Mezinárodní humanitární právo se tradičně člení na dvě odvětví, a to právo ženevské a právo haagské (chronologicky obráceně). Odvětví dostala název podle místa přijetí svých hlavních dokumentů. **Ženevské právo** – neboli mezinárodní humanitární právo v nejužším slova smyslu, někdy také nazývané právo Červeného kříže – usiluje o ochranu osob vyřazených z boje a boje se neúčastníků, tedy raněných, nemocných, trosečníků, válečných zajatců a civilního obyvatelstva. **Haagské právo** – neboli právo válečné v původním pojetí – omezuje dovozené způsoby a prostředky vedení války a upravuje práva a povinnosti stran v konfliktu při realizaci vojenských operací.

Obě odvětví prošla v minulosti *samostatnou kodifikací*.³² Základním pramenem ženevského práva se staly čtyři postupně přijaté Ženevské úmluvy,³³ jejichž současná podoba pochází z roku 1949 (Ženevská úmluva I o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli,³⁴ Ženevská úmluva II o zlepšení osudu raněných, nemocných a

³⁰ Tamtéž.

³¹ „/.../ en laissant entendre qu'un cas de légitime défense, aussi extrême fût-il, pourrait justifier l'emploi des armes nucléaires, la Cour procède à un autre dangereux amalgame entre *ius ad bellum* et *ius in bello*: elle suggère que le respect du second pourrait être subordonné à une règle du premier.“ E. David, *L'avis de la Cour internationale de Justice sur la licéité de l'emploi des armes nucléaires*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 823, Février 1997, str. 32-33. „/.../ l'avis confond le *jus ad bellum* et le *jus in bello*, puisque la majorité de la Cour a prononcé une non-conclusion /.../“ T. L. H. McCormack, *Un non liquet sur les armes nucléaires. La Cour internationale de Justice étudie l'application des principes généraux du droit international humanitaire*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 823, Février 1997, str. 84. Srov. další texty v Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 823, Février 1997: *Déclaration du CICR devant l'Assemblée générale des Nations Unies relative à l'avis consultatif de la Cour internationale de Justice sur la licéité de la menace ou de l'emploi d'armes nucléaires*, str. 127-128; L. Condorelli, *La Cour internationale de Justice sous le poids des armes nucléaires: Jura non novit curia?*, str. 9-21; L. Doswald-Beck, *Le droit international humanitaire et l'avis consultatif de la Cour internationale de Justice sur la licéité de la menace ou de l'emploi d'armes nucléaires*, str. 37-59 aj.

³² Oddělení odvětví nebylo nikdy zcela absolutní. Např. již v haagských úmluvách z let 1899 a 1907 se objevila ustanovení týkající se ochrany válečných zajatců, která svou podstatou spadají do systému ženevského práva.

³³ Úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli z 22. srpna 1864 (revize 1906, 1929), Úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři z 29. července 1899 (revize 1906), Úmluva o zacházení s válečnými zajatci z 27. července 1929. Po druhé světové válce byly úmluvy výrazně revidovány a znovu podepsány dne 12. srpna 1949, kdy byla také nově přijata Úmluva o ochraně civilních osob za války.

³⁴ *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, Convention de Genève pour l'amélioration du sort des blessés et des malades dans les forces armées en campagne.*

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

trosečnicků ozbrojených sil na moři,³⁵ Ženevská úmluva III o zacházení s válečnými zajatci³⁶ a Ženevská úmluva IV o ochraně civilních osob za války³⁷), a dva Dodatkové protokoly z roku 1977 (Dodatkový protokol I o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů³⁸ a Dodatkový protokol II o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter³⁹), které tyto úmluvy doplňují. Haagské právo historicky a ideově navazuje na tzv. Lieberův kodex (Code Lieber)⁴⁰ z roku 1863 a sdružuje velké množství pramenů vzniklých v nejrůznějších obdobích, z nichž nejznámějšími, byť nikoli jedinými jsou úmluvy přijaté během dvou světových mírových konferencí v Haagu konaných v letech 1899 a 1907.

Ve druhé polovině 20. století se *hranice* mezi ženevským právem a haagským právem postupně *stírala* a v současné době již podle některých názorů není možné učinit mezi těmito dvěma právními celky jednoznačné rozlišení.⁴¹ Svědčí o tom mimo jiné texty Dodatkových protokolů z roku 1977, které v sobě spojují prvky obou odvětví. V Dodatkovém protokolu I vedle sebe třeba figurují část II Ranění, nemocní a trosečníci (ženevské právo) a část III Způsoby a prostředky vedení války (haagské právo).⁴² V Dodatkovém protokolu II je tento rys méně výrazný, neboť navrhovaná ustanovení upravující způsoby a prostředky vedení války byla v průběhu přípravných prací až na výjimky vypuštěna. Přesto i zde se objevuje např. ustanovení o zákazu vydávat rozkaz, že nikdo nezůstane naživu (článek 4, odst. 1), které tradičně spadá do rámce haagského práva.⁴³ Navzdory skutečnosti, že hranici mezi oběma systémy již dnes nelze považovat za pevnou a neprostupnou, využívá tato práce – především

³⁵ *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked members of Armed Forces at Sea, Convention de Genève pour l'amélioration du sort des blessés, des malades et des naufragés des forces armées sur mer.*

³⁶ *Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War, Convention de Genève relative au traitement des prisonniers de guerre.*

³⁷ *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, Convention de Genève relative à la protection des personnes civiles en temps de guerre.*

³⁸ *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), Protocole additionnel aux Conventions de Genève du 12 août 1949 relatif à la protection des victimes des conflits armés internationaux (Protocole I).*

³⁹ *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), Protocole additionnel aux Conventions de Genève du 12 août 1949 relatif à la protection des victimes des conflits armés non internationaux (Protocole II).*

⁴⁰ *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code), 24 April 1863.*

⁴¹ „.../ legal opinion considers that nowadays it is impossible to make a clear-cut distinction between these two bodies of law (ženevské a haagské právo – pozn. autorky), because protection of the civilian population (.../ logically implies the regulation of legitimate means of combat (.../ and vice versa.“ Constitutional Court of Columbia, *Constitutional Conformity of Protocol II*, cit. in M. Sassoli, A. Bouvier, *How does law protect in war*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1999, str. 1357.

⁴² „.../ Hague law has been absorbed to some extent by Geneva law, as demonstrated by the broad regulation of means of combat in Part III of Protocol I additional to the Geneva Conventions of 1949.“ Tamtéž.

⁴³ Srov. Comité international de la Croix-Rouge, *Réaffirmation et développement des lois et coutumes applicables dans les conflits armés*, op. cit. 2 (dokument připouští rozdílný stupeň vývoje ženevského práva

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

ze systematických důvodů – termínů ‚ženevské právo‘ a ‚haagské právo‘ v jejich původním významu. Dané termíny, které nesmějí být chápány zcela rigidně, by měly sloužit hlavně k usnadnění orientace v širokém komplexu pramenů a norem mezinárodního humanitárního práva platných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů.

V posledních letech bývá někdy k ženevskému a haagskému právu přiřazováno ještě třetí odvětví nazývané **právo newyorské**. To zavádí implementační, kontrolní a sankční mechanismy, tedy sekundární normy, které by měly zajistit realizaci a aplikaci norem obou starších odvětví. Jednotliví autoři chápou newyorské právo různým, často dosti odlišným způsobem. V nejkompexnějším pojetí, které zastává Mario Bettati,⁴⁴ se odvětví dělí na tři hlavní okruhy úpravy. *První* zahrnuje klasická opatření nerepresivního charakteru (measures non-répressives), která ve většině případů vznikla již v minulosti, přinejmenším v období před rokem 1990. Náleží mezi ně působení ochranných mocností a Mezinárodního výboru Červeného kříže, aktivity Mezinárodní zjišťovací komise nebo praxe diseminace MHP. Tyto instituty jsou upraveny v tradičních pramenech mezinárodního humanitárního práva, zejména Ženevských úmluvách, proto většina autorů jejich zařazení do rámce tohoto práva schvaluje, byť obvykle nemluví o samostatném newyorském právu.

Druhý okruh u Bettatiho tvoří mechanismy založené na principu individuální trestní odpovědnosti, popř. odpovědnosti státu nebo povstalecké skupiny, které reprezentují např. Mezinárodní trestní tribunály pro bývalou Jugoslávii a Rwandu či Mezinárodní trestní soud. Toto pojetí není obecně sdíleno, neboť řada autorů činnost mezinárodních soudních orgánů ze systému mezinárodního humanitárního práva vyjímá a řadí ji do mezinárodního práva trestního (individuální trestní odpovědnost) či obecného mezinárodního práva (odpovědnost státu a povstalců). *Třetí* okruh úpravy podle Bettatiho se týká uplatnění donucovacích nástrojů, tj. mezinárodních sankcí a humanitárně motivovaného použití síly (vynucení přístupu k obětem konfliktů, humanitární intervence apod.). Mnozí autoři tuto koncepci kritizují, neboť v ní spatřují směšování roviny *ius in bello* tradičně vyhrazené mezinárodnímu humanitárnímu právu s rovinou *ius in bellum* spadající do rámce obecného mezinárodního práva. *Tato práce* se přiklání k užšímu pojetí mezinárodního humanitárního práva, do něž bezvýhradně podřazuje pouze první z uvedených okruhů newyorského práva. Další dva okruhy ponechává úpravě obecného mezinárodního práva a mezinárodního práva trestního a pojednává o nich jen v souvislosti s jejich vztahem vůči humanitárně právním normám.

---

dotvořeného po druhé světové válce a haagského práva zformovaného na přelomu 19. a 20. století, současně nicméně zdůrazňuje vzájemnou spjatost obou oblastí).

4. PRAMENY MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA

Mezi hlavní prameny mezinárodního humanitárního práva jakožto jednoho z odvětví mezinárodního práva veřejného patří mezinárodní smlouvy a mezinárodní obyčej.⁴⁵ V rámci *mezinárodních smluv* převažovaly po dlouhá staletí dvoustranné dohody, které byly často uzavírány *ad hoc*, pro jeden konflikt nebo dokonce pro jednu bitvu. V polovině 19. století začaly vznikat smlouvy mnohostranné (ženevského i haagského práva), kterých bylo do současné doby přijato několik desítek a jež z velké části představují výsledek postupné kodifikace⁴⁶ obyčejových pravidel vedení válek⁴⁷ doprovázené prvky progresivního rozvoje.⁴⁸ Smlouvy podléhají obecnému režimu mezinárodních smluv zakotvenému ve Vídeňské úmluvě o smluvním právu z roku 1969. Navíc se však na ně vztahuje specifické ustanovení článku 60, odst. 5 tohoto dokumentu, které odmítá uplatnění principu reciprocit při aplikaci smluv.⁴⁹ Strany v konfliktu tak nemohou ukončit smlouvu nebo přerušit její provádění z důvodů jejího podstatného porušení jinou bojující stranou.

Obyčejové normy mezinárodního humanitárního práva nazývané zákony a obyčej války (laws and customs of war, droits et coutumes de guerre) poskytují garance chráněným osobám (obyčej ženevského práva) a regulují způsoby a prostředky vedení války (obyčej haagského práva). Z hlediska klasického modelu mezinárodního obyčeje vymezeného v rozsudku Mezinárodního soudního dvora *Pevninské mělčiny Severního moře* z roku 1969⁵⁰ dochází u humanitárně právních obyčejů k jistému posílení subjektivní složky, *opinio iuris*, na úkor složky objektivní, *usu longaevu*. Hlavní důvod spočívá v problematičnosti prokázání ustálené a reprezentativní praxe, jež se realizuje pouze za výjimečných situací ozbrojených konfliktů a kterou zpochybňují četná porušování ze strany jednotlivců a ozbrojených sil jako takových.⁵¹ Přesvědčení o právní závaznosti se naproti konstituuje na základě přístupu širšího

⁴⁴ M. Bettati, *Droit humanitaire*, Editions du Seuil, Paris, 2000, str. 199-270.

⁴⁵ Viz článek 38, odst. 1, písm. a) a b) Statutu Mezinárodního soudního dvora.

⁴⁶ Kodifikací se rozumí „the more precise formulation and systematization of rules of international law in fields where there already has been extensive State practice, precedent and doctrine“. International Law Commission Statute, Article 15.

⁴⁷ Kodifikace MHP je jednou z nejpokročilejších a nejkomplexnějších v mezinárodním právu veřejném vůbec.

⁴⁸ Progresivním rozvojem se rozumí „the preparation of draft conventions on subjects which have not yet been sufficiently developed in the practice of States“ International Law Commission Statute, Article 15.

⁴⁹ Vídeňská úmluva o smluvním právu, článek 60, odst. 5: „Odstavce 1 až 3 (podstatné porušení dvoustranné a mnohostranné smlouvy – pozn. autorky) se nedotýkají ustanovení o ochraně lidské osobnosti, která jsou obsažena ve smlouvách humanitární povahy, zvláště ne ustanovení zakazujících represálie vůči osobám chráněným takovými smlouvami.“

⁵⁰ ICJ, *Continental Shelf of the North Sea*, Federal Republic of Germany/Denmark, Federal Republic of Germany/Netherlands, Judgement, 20 February 1969, ICJ Reports 1969, par. 60-82.

⁵¹ „When attempting to ascertain State practice with a view to establishing the existence of a customary rule or a general principle, it is difficult, if not impossible, to pinpoint the actual behaviour of the troops in the field for

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

okruhu aktérů, než jsou strany bezprostředně zapojené do ozbrojeného konfliktu, a jeho zdroje (prohlášení třetích stran o dodržování norem během konkrétních bojů, vojenské učebnice apod.) umožňují snazší interpretaci.⁵² Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii v případě Kupreskić výslovně prohlásil, že „*principy mezinárodního humanitárního práva se mohou vyvinout obyčejovým procesem pod tlakem požadavků lidskosti či diktátu veřejného svědomí, dokonce i když praxe států je skrovná nebo nekonzistentní*“.⁵³

Mezi **podpůrné prameny** mezinárodního humanitárního práva se řadí obecné právní zásady, soudní rozhodnutí a doktrína. *Obecné právní zásady*,⁵⁴ uznávané civilizovanými národy, nejsou chápány zcela jednotným způsobem. Nejčastěji se za ně považují zásady, které „*se uplatňují všeobecně ve vnitrostátních právních řádech států (in foro domestico)*“⁵⁵ a svou povahou jsou „*přesaditelné do mezinárodněprávních vztahů*“.⁵⁶ Jedná se primárně o základní filozoficko-metodologické právní principy (*pacta sunt servanda*, dobrá víra aj.) a o některé principy procesní (*ne bis in idem* aj.). Část autorů pojímá obecné právní zásady extenzivněji⁵⁷ a podřazuje pod ně rovněž principy, které vznikly v rámci samotného mezinárodního práva, popř. některého z jeho odvětví. Mezi takové principy by mohla spadat vojenská nezbytnost, rozlišování nebo zákaz způsobovat zbytečné utrpení.⁵⁸ Proti tomuto širšímu přístupu se ovšem staví řada jiných odborníků, pro něž principy typu vojenské nezbytnosti či rozlišování představují mnohem spíše doktrinární zobecnění určitých institutů pozitivního práva než jeho samostatné prameny.⁵⁹

---

the purpose of establishing, whether they in fact comply with, or disregard, certain standards of behaviour. This examination is rendered extremely difficult by the fact that not only is access to the theatre of military operations refused to independent observers (often even to the ICRC) but information on the actual conduct of hostilities is withheld by the parties to the conflict; what is worse, often recourse is had to misinformation with a view to misleading the enemy as well as public opinion and foreign Governments.“ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, par. 99.

⁵² „*In appraising the formation of customary rules or general principles one should therefore be aware that, on account of the inherent nature of this subject-matter, reliance must primarily be placed on such elements as official pronouncements of States, military manuals and judicial decisions.*“ Tamtéž.

⁵³ ICTY, *Prosecutor v. Kupreskić et al.*, Case No. IT-95-16-T, Trial Chamber II, Judgement, 14 January 2000, par. 527.

⁵⁴ Podle některých názorů se obecné právní zásady řadí mezi hlavní prameny mezinárodního práva. Více viz Č. Čepelka, P. Šturma, *Mezinárodní právo veřejné*, Eurolex Bohemia, Praha, 2003, str. 124.

⁵⁵ J. Malenovský, *Mezinárodní právo, Obecná část*, 2. vydání, Doplněk, Brno, 1993, str. 137.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Ke stoupencům tohoto názoru patří např. Akehurst, Jaenicke, Lammers, Rousseau, Siorat nebo Verdross. Hlásila se k němu také sovětská doktrína (Durdenevskij, Koreckij, Tunkin), která dokonce obecné právní zásady na principy mezinárodního práva zcela redukovala. Srov. M. Koskenniemi, *General Principles: Reflexions on Constructivist Thinking in International Law*, in M. Koskenniemi (Ed.), *Sources of International Law*, Ashgate, Dartmouth, 2000, str. 360-399.

⁵⁸ Srov. ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, op. cit. 29, par. 74-87.

⁵⁹ Srov. M. Sassoli, A. Bouvier, *Un droit dans la guerre?*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 2003, str. 145-148.

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

Na obecné právní zásady odkazuje podle některých názorů i známá Martensova klauzule, která pro případy neupravené platným mezinárodním právem (tj. smluvními nebo obyčejovými normami) předpokládá použití „zvyklostí mezi civilizovanými národy stávajících, zákonů lidskosti a požadavků veřejného svědomí“⁶⁰ za mezinárodních ozbrojených konfliktů a „zásad humanitosti a požadavků společenského vědomí“⁶¹ za ozbrojených konfliktů vnitrostátních. V určité vazbě na ně by snad bylo možné vykládat rovněž termíny „základní hodnoty lidství“ (Elementary Considerations of Humanity, Considérations élémentaires d'humanité)⁶² a „obecné principy humanitárního práva“ (General principles of humanitarian law, Principes généraux de base du droit humanitaire),⁶³ které ve své rozhodovací praxi několikrát zmínil Mezinárodní soudní dvůr.

Soudní rozhodnutí nabývají na významu zvláště v poslední době v souvislosti s činností *ad hoc* Mezinárodních trestních tribunálů pro bývalou Jugoslávii a Rwandu, které se zabývají stíháním zločinů podle mezinárodního práva spáchaných za ozbrojeného konfliktu (částečně, resp. výlučně vnitrostátního charakteru). Ačkoli rozhodnutí sama právo netvoří, pomáhají upřesnit obsah primárních, hlavně obyčejových pramenů mezinárodního humanitárního práva. Neopomenutelná úloha v tomto procesu připadá rovněž rozsudkům a posudkům Mezinárodního soudního dvora, který měl za dobu své existence příležitost vyslovit se k problematice mezinárodního humanitárního práva již několikrát.⁶⁴ Dále se významně angažují některé soudní orgány působící na regionální úrovni (např. Evropský soud pro lidská práva či Meziamerický soud pro lidská práva) a vnitrostátní soudy. V blízké budoucnosti se nepochybně důležitým aktérem interpretujícím primární normy MHP stane stálý Mezinárodní trestní soud, který navazuje na tradici *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů a stíhá jednotlivce odpovědné za spáchání zločinů podle mezinárodního práva (včetně vážných porušení Ženevských úmluv a porušení zákonů a obyčejů války).

⁶⁰ Úmluva o zákonech a obyčejích války pozemní (Haagská úmluva IV) z roku 1907, Preambule, odst. 8. Srov. dále Ženevská úmluva I, článek 63; Ženevská úmluva II, článek 62; Ženevská úmluva III, článek 142; Ženevská úmluva IV, článek 158; Dodatkový protokol I, článek 1, odst. 2.

⁶¹ Dodatkový protokol II, Preambule, odst. 4.

⁶² Termín se poprvé objevil v judikatuře Norimberského válečného tribunálu (*The Trial of German Major War Criminals*, Proceedings of the International Military Tribunal Sitting at Nuremberg, Germany, HMSO, London, 1950, Part 22, p. 450, cit. in. M. Sassoli, A. Bouvier, op. cit. 41, str. 113, pozn. 57). Mezinárodní soudní dvůr na něj odkázal v rozsudcích Korfský kanál (ICJ, *Corfu Channel*, United Kingdom v. Albania, Judgement, 9 April 1949, ICJ Report 1949, str. 22), Vojenská a paravojenská činnost v Nikaraguy a proti ní (ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua*, Nicaragua v. United States of America, Judgement, 27 June 1986, ICJ Reports 1986, par. 215 a 218) a v posudku týkajícím se legality jaderných zbraní (ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, op. cit. 29, par. 78).

⁶³ ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua*, op. cit. 62, par. 218.

⁶⁴ Např. ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua*, op. cit. 62; ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, op. cit. 29.

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

Doktrína, tj. učení nejkvalifikovanějších znalců veřejného práva různých národů, má obecně v mezinárodním právu omezený vliv. Mezinárodní humanitární právo není v tomto směru výjimkou, přesto se však v jeho rámci věnuje větší pozornost aktivitám a postojům jedné specifické humanitární instituce, Mezinárodního výboru Červeného kříže, a jejich předních odborníků. Komentáře smluvních textů (zvláště Ženevských úmluv a Dodatkových protokolů k nim) a některé další zásadní spisy vzešlé z tohoto prostředí požívají v mezinárodním společenství značné váhy a v nich podaný výklad nebývá zpravidla v hlavních bodech zpochybňován.

Někteří autoři⁶⁵ považují za samostatný pramen mezinárodního humanitárního práva **jednostranné akty států** a mezinárodních organizací. Jedná se o spornou kategorii, o jejíž roli v mezinárodním právu se vedou diskuse, nicméně „*prakticky nikdo nezpochybňuje /.../ jejich (jednostranných aktů – pozn. autorky) rostoucí význam v teorii i praxi tohoto práva*“.⁶⁶ V případě jednostranných aktů *států* se závaznost pro původce v souladu s posudkem Mezinárodního soudního dvora Jaderné pokusy z roku 1974 odvozuje od obecného právního principu dobré víry, s nímž k aktům přistupují jiné subjekty mezinárodního práva.⁶⁷ V kontextu ozbrojených konfliktů se z těchto aktů jako relevantní jeví především uznání (např. uznání vlastním nebo cizím státem za povstalce nebo za bojující stranu), jímž se stát zbavuje možnost zpochybňovat platnost uznané skutečnosti.

Akty *mezinárodních organizací* spadají z větší části do oblasti soft law,⁶⁸ působí tedy spíše v rovině morální a politické. To se týká rezolucí Valného shromáždění OSN, které k některým aspektům mezinárodního humanitárního práva (ochrana civilistů za ozbrojených konfliktů, ochrana dětí za ozbrojených konfliktů, status Ženevských úmluv a Dodatkových protokolů) zaujímá pravidelná stanoviska, rezolucí a doporučení Parlamentního shromáždění Rady Evropy apod. Zvláštní charakter mají rezoluce (typu rozhodnutí) Rady bezpečnosti OSN přijaté na základě kapitoly VII Charty OSN, které v souladu s článkem 25⁶⁹ Charty OSN zavazují všechny členy OSN. Mnohé z těchto rezolucí se vztahují k ozbrojeným konfliktům charakteru mezinárodního (Irák v. Kuvajt, Palestina), vnitrostátního (Somálsko, Rwanda),

---

⁶⁵ Srov. M. Bettati, op. cit. 44, str. 16.

⁶⁶ J. Malenovský, op. cit. 55, str. 139.

⁶⁷ ICJ, *Nuclear Tests*, Australia v. France, Judgement, 20 December 1974, ICJ Reports 1974.

⁶⁸ „Soft law“ sdružuje „normy, které vykazují právně nedokonalý obsah či formu“ a „postrádají návaznost na institut mezinárodněprávní odpovědnosti“ (J. Malenovský, op. cit. 55, str. 155). Liší se od „hard law“, které tvoří obsahově i formálně dokonalé normy mezinárodního práva.

⁶⁹ Charta OSN, článek 25: „Členové Organizace spojených národů se shodují v tom, že přijmou a provedou rozhodnutí Rady bezpečnosti v souladu s touto Chartou.“

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

nebo smíšeného (Jugoslávie), zaměřují se však hlavně na jejich mezinárodně bezpečnostní souvislosti a pro mezinárodní humanitární právo mají omezený význam. Výjimku v tomto ohledu představují rezoluce 827 z roku 1993⁷⁰ a 955 z roku 1994,⁷¹ na jejichž základě vznikly *ad hoc* Mezinárodní trestní tribunály pro bývalou Jugoslávii a Rwandu a byly schváleny jejich statuty obsahující hmotně právní i procesně právní úpravu stíhání zločinů podle mezinárodního práva, včetně zločinů válečných. Vliv na rozvoj mezinárodního humanitárního práva mají také některé další rezoluce Rady bezpečnosti OSN, které se problematice mezinárodního humanitárního práva věnují přímo (děti za ozbrojeného konfliktu,⁷² civilisté za ozbrojeného konfliktu,⁷³ porušování MHP na území bývalé Jugoslávie⁷⁴ atd.).

Prameny mezinárodního humanitárního práva se, stejně jako prameny mezinárodního práva veřejného obecně, vyznačují poměrně velkou pluralitou. Primární úloha v jejich rámci připadá pramenům hlavním, tedy mezinárodním smlouvám a mezinárodnímu obyčeji. V poslední době vzrůstá v důsledku rozvoje mezinárodního trestního práva význam judikatury jakožto podpůrného a pomocného prostředku sloužícího zejména k vyjasnění obsahu smluv a obyčejů. Do budoucna, úměrně vzestupu vlivu mezinárodních organizací univerzálního i regionálního charakteru, lze očekávat posílení role jednostranných právních aktů. Všechny tyto trendy se projevují také v oblasti úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů, jak bude podrobněji rozebráno dále.

⁷⁰ UN Doc. S/RES/827 (1993), *on establishment of an International Tribunal (Former Yugoslavia) and adoption of the Statute of the Tribunal*, 25 May 1993.

⁷¹ UN Doc. S/RES/955 (1994), *on establishment of an International Tribunal (Rwanda) and adoption of the Statute of the Tribunal*, 8 November 1994.

⁷² Např. UN Docs. S/RES/1261 (1999), 30 August 1999; S/RES/1314 (2000), 11 August 2000; S/RES/1379 (2001), 20 November 2001.

⁷³ Např. UN Docs. S/RES/1265 (1999), 17 September 1999; S/RES/1296 (2000), 19 April 2000.

⁷⁴ Např. UN Docs. S/RES/1010 (1995), 10 August 1995; S/RES/1019 (1995), 9 November 1995; S/RES/1034 (1995), 21 December 1995.

II. OZBROJENÉ KONFLIKTY A JEJICH KLASIFIKACE

V teorii mezinárodních vztahů se za **ozbrojený konflikt** (armed conflict, conflit armé) považují „*dlouhodobé boje mezi vojenskými silami dvou nebo více vlád či mezi vládou a alespoň jednou organizovanou ozbrojenou skupinou*“.¹ Toto pojetí zčásti přebírá rovněž mezinárodní právo, pro které – jak ve svých rozsudcích opakovaně konstatoval Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii – představuje ozbrojený konflikt „*uchýlení se k ozbrojené síle mezi státy nebo děletrvajícím ozbrojené násilí mezi vládní autoritou a organizovanými ozbrojenými skupinami či mezi takovými skupinami uvnitř jednoho státu*“.² Termín ozbrojený konflikt nahradil v minulosti používaný pojem válka (war, guerre), který byl považován za nepřesný (omezený na mezistátní střety) a spadající spíše do oblasti běžné mluvy než do sféry právní regulace.³

Existuje několik způsobů **klasifikace** ozbrojených konfliktů,⁴ které vycházejí např. z geografického rozsahu vedení bojů (konflikty globální, regionální a lokální), intenzity konfliktů (konflikty malé, střední a velké), jejich trvání (konflikty nové a opakující se), charakteru prostoru bojů a zúčastněných aktérů (konflikty mezinárodní a vnitrostátní), příčin (konflikty teritoriální a vládní), prostředků řešení (konflikty řešené násilnými či nenásilnými prostředky) a výsledků (výsledky teritoriální, vojenské a politické). Většina z těchto klasifikací se využívá zejména v teorii mezinárodních vztahů (např. ve studiích SIPRI – Stockholmského mezinárodního ústavu pro výzkum míru nebo HIIK – Heidelberského ústavu pro výzkum mezinárodních konfliktů) a pro mezinárodní právo včetně práva humanitárního má pouze omezený význam. V jeho rámci se jako klíčové jeví rozlišení založené na čtvrtém ze zmíněných kritérií, tedy na charakteru prostoru bojů a zúčastněných aktérů.

V závislosti na tomto kritériu se ozbrojené konflikty dělí na **mezinárodní**, tj. klasické mezistátní války a boje za národní osvobození, a **vnitrostátní**, které se odehrávají na území

¹ SIPRI Yearbook 1997, *Armaments, Disarmament and International Security*, SIPRI, 1997, str. 17. Srov. definici, kterou používá Department of Peace and Conflict Research na Uppsala University a International Peace Research Institute v Oslu: „*An armed conflict is a contested incompatibility which concerns government and/or territory where the use of armed force between two parties, of which at least one is the government of a state, results in at least 25 battle-related deaths.*“ P. Wallensteen, M. Sollenberg, *Armed Conflicts 1989-2000*, Journal of Peace Research, Vol. 38, Number 5, 2001, str. 629-644.

² „*.../ a resort to armed force between States or protracted armed violence between governmental authorities and organised armed groups or between such groups within a State.*“ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, par. 70.

³ Viz F. Mégret, *War? Legal Semantics and the Move to Violence*, European Journal of International Law, Vol. 13, No. 2, 2002, str. 361-399.

jediného státu a jichž se účastní buď legální vláda na straně jedné a povstalci na straně druhé, nebo pouze ozbrojené nevládní skupiny bojující vzájemně mezi sebou. Hranice mezi těmito dvěma typy není zcela pevná a v posledních letech až desetiletích bývá někdy uznávána existence třetí, smíšené kategorie tzv. zmezinárodnělých konfliktů, které v sobě spojují prvky obou kategorií předchozích. Nižší intenzitou bojů a menším stupněm organizovanosti zúčastněných stran se od ozbrojených konfliktů odlišují *vnitřní nepokoje a napětí* (internal disturbances and tensions, trouble et tensions internes), mezi něž patří vzpoury či izolované projevy nepřátelství. Zatímco na ozbrojené konflikty všech typů se aplikují různé systémy norem mezinárodního humanitárního práva, vnitřní nepokoje a napětí této úpravě unikají. Nenacházejí se ovšem v právním vakuu, neboť se na ně vztahuje jak vnitrostátní právo příslušného státu, tak mezinárodní právo lidských práv. Klasifikaci ozbrojených konfliktů, resp. obecněji konfliktních situací schématicky znázorňuje Tabulka 1.

Tabulka 1. Klasifikace konfliktních situací

Ozbrojený konflikt (MHP)				Vnitřní nepokoje a napětí (lidská práva)
Mezinárodní ozbrojený konflikt		Vnitrostátní ozbrojený konflikt		
Mezistátní konflikt	Boj za národní osvobození	Zmezinárodnělý konflikt	Vlastní vnitrostátní konflikt	
			Vertikální x Horizontální	Intenzivní x Méně intenzivní

1. MEZINÁRODNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY

Do kategorie mezinárodních ozbrojených konfliktů řadí současné mezinárodní právo tradiční mezistátní konflikty a boje za národní osvobození. Jejich právní regulaci v rámci mezinárodního humanitárního práva zajišťují čtyři Ženevské úmluvy z roku 1949, Dodatkový protokol I k nim z roku 1977 a některé další smluvní a obyčejové prameny, které poskytují obětem válek poměrně široký a komplexní systém ochrany.

1.1. MEZISTÁTNÍ KONFLIKTY

Mezistátní konflikty se odehrávají mezi „Vysokými smluvními stranami“,⁵ tj. mezi suverénními státy, popř. skupinami států. Úmluva o počátku nepřátelství (Haagská úmluva III) z roku 1907 stanovila jako podmínku započetí konfliktu oficiální vyhlášení války,⁶

⁴ Více viz V. Bílková, *Klasifikace ozbrojených konfliktů devadesátých let*, Mezinárodní politika, č. 7, 2001, str. 14-16.

⁵ Společný článek I Ženevských úmluv.

⁶ Úmluva o počátku nepřátelství (Haagská úmluva III) z roku 1907, článek 1: „Smluvní mocnosti uznávají, že nepřátelství mezi nimi nesmí započítí bez předcházejícího a nedvojsmyslného oznámení, které bude mít buďto formu válečného prohlášení důvody opatřeného nebo ultimata s podmíněným prohlášením války.“

OZBROJENÉ KONFLIKTY A JEJICH KLASIFIKACE

později však bylo pod vlivem praxe od tohoto požadavku upuštěno.⁷ Změnu explicitně potvrzuje společný článek 2 Ženevských úmluv, na nějž odkazuje rovněž článek 1, odst. 3 Dodatkového protokolu I. Podle něho „*se Úmluva bude vztahovat na všechny případy vyhlášené války nebo jakéhokoliv jiného ozbrojeného konfliktu vzniklého mezi dvěma nebo více Vysokými smluvními stranami, i když válečný stav není uznáván jednou z nich*“. S ohledem na vývoj vztahů v rámci mezinárodního společenství a zásadu nepoužití síly zakotvenou v článku 2, odst. 4 Charty OSN jsou dnes vlastní mezistátní konflikty relativně vzácné. Z posledních let lze zmínit např. konflikt mezi Irákem a Kuvajtem, Etiopií a Eritreou nebo válku koalice států pod vedením USA proti Afghánistánu a Iráku.

1.2. BOJE ZA NÁRODNÍ OSVOBOZENÍ

Boje za národní osvobození představují podle článku 1, odst. 4 Dodatkového protokolu I „*ozbrojené konflikty, ve kterých národy bojují proti koloniální nadvládě, cizí okupaci či rasistickému režimu za účelem uplatnění svého práva na sebeurčení, jak je zakotveno v Chartě OSN a v Deklaraci zásad mezinárodního práva upravujících přátelské vztahy a spolupráci mezi všemi státy v souladu s Chartou OSN*“. Pojem ‚národ‘ bývá obvykle definován na základě jistých objektivních (společná historie, jazyk, kultura) a subjektivních (pocit sounáležitosti členů společenství, vůle být považován za národ) kritérií, jež musejí být splněna kumulativně.⁸ Od národa se odlišuje národnostní menšina,⁹ která daným podmínkám v plnosti nevyhovuje, a mezinárodní právo jí proto přiznává pouze oprávnění požadovat kulturní či správní autonomii.¹⁰ Právo na sebeurčení má jednak dimenzi vnitřní, která národu umožňuje „*svobodně rozhodovat, bez zasahování zvenčí, o svém politickém statusu a volit si /.../ cesty svého hospodářského, společenského a kulturního rozvoje*“,¹¹ jednak dimenzi vnější, podle níž je národ oprávněn zvolit si formu svého soužití s jinými národy, tj. setrvat v určitém státě, rozhodnout se pro autonomii nebo přikročit k vyhlášení nezávislosti.¹²

⁷ Zřejmě se jedná o případ ‚desuetudo‘, tedy vyjití normy z užívání.

⁸ Jde o přístup blízký tradici středověké Evropy a třetího světa. V Evropě západní naopak převažuje občanské pojetí národa, podle něhož se za ‚národ‘ považuje souhrn osob žijících na území určitého státu.

⁹ *Study on the Rights of Persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities* vypracovaná zvláštním zpravodajem Subkomise pro zabránění diskriminace a ochranu menšin Francescem Capotortim (tzv. Capotortioho studie) definuje menšinu jako „*skupinu početně menší než zbytek populace státu, v nedominantním postavení, jejíž členové – občané daného státu – se vyznačují určitými etnickými, náboženskými či jazykovými znaky odlišnými od těch, jimiž se vyznačuje zbytek obyvatelstva, a kteří projevují, byť třeba jen implicitně, solidaritu směřující k uchování kultury, tradic, náboženství nebo jazyka*“. Cit. in H. Ch. Scheu, *Ochrana národnostních menšin podle mezinárodního práva*, Karolinum, Praha, 1998, str. 26.

¹⁰ Srov. ICJ, *Western Sahara*, Advisory Opinion, 16 October 1975, ICJ Records 1975.

¹¹ Resolution 2625 (XXV), *Declaration of Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, 24 October 1970.

¹² Srov. rozsudek Nejvyššího soudu Kanady ve věci možného odtržení Québecu, *Reference Re Secession of Quebec*, [1998] 2 S.C.R. 217, 282.

OZBROJENÉ KONFLIKTY A JEJICH KLASIFIKACE

Charta OSN, na kterou článek 1, odst. 4 Dodatkového protokolu I odkazuje, stanovuje za jeden z cílů univerzální organizace „*rozvíjet mezi národy přátelské vztahy, založené na úctě k zásadě rovnoprávnosti a sebeurčení národů /.../*“ (článek 1, odst. 2). Na základě tohoto ustanovení prohlásilo Valné shromáždění v *Deklaraci o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím a národům* přijaté ve formě rezoluce 1514 z 14. prosince 1960, že „*podrobení národů cizí závislosti, nadvládě a vykořisťování /.../ odporuje Chartě OSN*“,¹³ což potvrdila v roce 1970 Deklarace zásad mezinárodního práva. Rezoluce Valného shromáždění OSN 2105 z 20. prosince 1965 nazvaná *Implementace Deklarace o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím a národům* výslovně uznává „*legimitu boje národů pod koloniální nadvládou za účelem uplatnění jejich práva na sebeurčení a nezávislost*“ a vyzývá státy, aby hnutím za národní osvobození poskytovaly „*materiální a morální pomoc*“.¹⁴

Boje za národní osvobození původně spadaly do kategorie vnitrostátních ozbrojených konfliktů, od 60. let 20. století se však v souvislosti s dekolonizačním procesem začaly objevovat snahy tuto **kvalifikaci**, vedoucí k aplikaci omezeného okruhu právních norem, změnit. Diskuse se dlouho soustředily především na postavení zajatých příslušníků hnutí za národní osvobození, jimž společný článek 3 Ženevských úmluv neposkytoval žádný zvláštní statut. V roce 1969 navrhl MVČK, aby se s nimi fakticky zacházelo jako s válečnými zajatci ve smyslu Ženevské úmluvy III, což vzápětí podpořila rezoluce Valného shromáždění OSN 2621 z 12. října 1970 nazvaná *Akční program k plné implementaci Deklarace o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím a národům*.¹⁵ Rezoluce 3103, *Základní principy právního postavení kombatanů bojujících proti koloniální nebo cizí nadvládě a rasistickým režimům*, kterou tentýž orgán vydal dne 12. prosince 1973,¹⁶ pak nejen zdůrazňovala, že by status válečných zajatců měl být zajatým bojovníkům přiznán výslovně, ale také nově požadovala přehodnocení celé dosavadní právní úpravy bojů proti koloniální nadvládě, cizí okupaci či rasistickému režimu a jejich zařazení mezi ozbrojené konflikty mezinárodní.

¹³ Resolution 1514 (XV), *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, 14 December 1960, článek 1.

¹⁴ Resolution 2105 (XX), *Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, 20 December 1965, článek 10.

¹⁵ „All freedom fighters under detention shall be treated in accordance with the relevant provisions of the Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War of 12 August 1949.“ Resolution 2621 (XXV), *Programme of action for the full implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, 12 December 1970, článek 4, odst. 6, písm. a).

¹⁶ „The armed conflicts involving the struggle of peoples against colonial and alien domination and racist régimes are to be regarded as international armed conflicts in the sense of the 1949 Geneva Conventions and the legal status envisaged to apply to the combatants in the 1949 Geneva Conventions and other international instruments are to apply to the persons engaged in armed struggle against colonial and alien domination and racist régimes.“ Resolution 3103 (XXVIII), *Basic principles of the legal status of the combatants struggling against colonial and alien domination and racist régimes*, 12 December 1973, článek 3.

OZBROJENÉ KONFLIKTY A JEJICH KLASIFIKACE

MVČK se zpočátku k této poslední iniciativě stavěl kriticky a v návrzích Dodatkových protokolů vycházel z původní koncepce, hned na prvním zasedání Diplomatické konference v roce 1974 ale státy třetího světa podporované socialistickými státy změnu kvalifikace prosadily. Zařazení bojů za národní osvobození do kategorie mezinárodních ozbrojených konfliktů dnes vyjadřuje článek 1, odst. 4 Dodatkového protokolu I, podle něhož „*situace uvedené v předcházejícím odstavci (mezinárodní ozbrojené konflikty – pozn. autorky) zahrnují ozbrojené konflikty, ve kterých národy bojují proti koloniální nadvládě, cizí okupaci či rasistickému režimu /.../*“. Vynětí bojů za národní osvobození z režimu vnitrostátních ozbrojených konfliktů vyvolává ovšem několik problémů.

Za prvé, neexistuje shoda v tom, jak přesně vymežit tři taxativně vypočtené případy (koloniální nadvláda, cizí okupace, rasistický režim), za nichž se ozbrojená skupina povstalců mění v hnutí za národní osvobození a národ získává legální oprávnění uplatňovat své právo na sebeurčení i s použitím síly. Klasické *koloniální konflikty* proti sobě stavěly koloniální státy a geograficky od nich oddělená kolonizovaná území. Vzniká otázka, zda lze s ohledem na současné podmínky vykládat pojem extenzivně a podřadit pod něj např. boje za nezávislost v rámci bývalého SSSR (Čečensko).¹⁷ Vymezení *cizí okupace* vychází z rezoluce Valného shromáždění OSN 2625 z roku 1970 (Deklarace zásad mezinárodního práva), která prohlašuje, že „*žádné územní zisky, k nimž dojde s pomocí hrozby či použití síly, nemohou být uznány jako legální*“.¹⁸ To v posudku k případu *Přítomnosti Jižní Afriky v Namibii* z roku 1971 potvrdil i Mezinárodní soudní dvůr.¹⁹ Sporné je, do jaké míry lze zásadu uplatnit vůči anexím, k nimž došlo v době, kdy útočná válka nebyla mezinárodně zakázána, a jejichž důsledky trvají dodnes (Severní Irsko). Konečně *rasistický režim* by bylo možné chápat jako režim uplatňující rasovou diskriminaci, tj. „*jakékoli rozlišování, vylučování, omezování nebo zvýhodňování založené na rase, barvě pleti, rodovém, národnostním nebo etnickém původu, jehož cílem či následkem je znemožnění nebo omezení uznání, užívání či uskutečňování lidských práv a základních svobod na základě rovnosti v politické, hospodářské, sociální, kulturní nebo v kterékoli jiné oblasti veřejného života*“.²⁰ Definice je vcelku jasná, méně jasné už je třeba to, jaké intenzity musí rozlišování dosáhnout, aby se režim stal rasistickým.

¹⁷ Srov. R. Kherad, *De la nature juridique du conflit tchétchène*, Revue générale de droit international public, Vol. 104, No. 1, 2000, str. 143-179.

¹⁸ Resolution 2625 (XXV), op. cit. 11.

¹⁹ ICJ, *Legal consequences for states of the continued presence of South Africa in Namibia (South-West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276*, Advisory Opinion, 21 June 1971, ICJ Reports 1971.

²⁰ Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace, článek 1, odst. 1. *The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, Convention internationale pour l'élimination de toutes les formes de la discrimination raciale*. Úmluva byla přijata v rámci OSN dne 21.

OZBROJENÉ KONFLIKTY A JEJICH KLASIFIKACE

Za druhé, žádný pramen mezinárodního práva neurčuje, **kdo je oprávněn rozhodnout** o tom, které konflikty splňují podmínky nutné pro zařazení mezi boje za národní osvobození a které nikoli. Nabízí se obdobný okruh aktérů jako v případě ostatních ozbrojených konfliktů²¹ (mezinárodní organizace univerzální nebo regionální povahy, Mezinárodní výbor Červeného kříže, cizí státy, stát zúčastněný v boji, národně osvobodenecké hnutí aj.), ani jedna varianta však není zcela ideální a všeobecně uznávaná. Za třetí, z režimu vnitrostátních konfliktů byly vyňaty pouze konflikty **vertikální**, tj. takové, v nichž hnutí za národní osvobození bojuje proti cizí nadvládě. Dále pod něj spadají konflikty horizontální, jež vedou jednotlivá hnutí mezi sebou. Může tak docházet k paradoxním situacím, kdy se určitý národ nejprve bez velkého boje domůže nezávislosti, chráněn komplexní úpravou mezinárodních konfliktů, vzápětí pak na území jím obývaném vypukne velmi krvavá občanská válka, na niž se vztahují pouze mírnější ustanovení určená pro vnitrostátní konflikty (Angola).

Obecně lze říci, že zařazení bojů za národní osvobození mezi mezinárodní ozbrojené konflikty nebylo příliš šťastným řešením. Vedlo k sice pochopitelnému, nicméně ne zcela spravedlivému a spíše politicky motivovanému zvýhodnění právního postavení některých ozbrojených povstaleckých skupin a navíc způsobilo pokles zájmu o podrobnější regulaci vlastních vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Do budoucna by bylo žádoucí, aby se úprava obou typů konfliktů opět sblížila, a to nikoli omezením garancí poskytovaných během bojů za národní osvobození, ale naopak zdokonalením právního režimu vnitrostátních ozbrojených konfliktů. V posledních letech se zdá, že vývoj se tímto směrem opravdu začíná ubírat.

2. VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY

Vnitrostátní ozbrojené konflikty, často nazývané občanské války, jsou nejobecněji definovány jako „*ozbrojená střetnutí odehrávající se na území jednoho státu, v nichž vzbouřenci bojují proti vládě nebo mezi sebou*“.²² Jedná se o velmi širokou kategorii, která

---

prosince 1965 a v platnost vstoupila dne 4. ledna 1969. V tentýž den vstoupila v platnost i pro Československo. Text viz Vyhláška Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 95/1974 Sb.

²¹ Viz kapitola IV (podkapitola 2) této části práce.

²² A. Biad, *Le droit international humanitaire*, Ellipses, Poitiers 1999, str. 65. Srov. další definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, resp. občanské války obsažené in R. Kolb, *Le droit international public et le concept de guerre civile depuis 1945*, Relations Internationales, No. 105, printemps 2001, str. 11-12: R. Kolb: „*La guerre civile peut être définie comme une lutte armée ayant éclaté au sein d'un Etat et ayant pris une importance et une extension qui la différencient d'une simple révolte ou insurrection.*“ M. Akehurst, S. Oeter: „*A civil war is a war between two or more groups of inhabitants of the same State.*“ L. Oppenheim, H. Lauterpacht: „*A civil war exists when two opposing parties within a State have recourse to arms for the purpose of obtaining power in the State, or when a large portion of the population of a State rises in arms against the legitimate Government.*“ L.C. Green: „*A non-international armed conflict is one in which the governmental authorities of a State are opposed by groups within that State seeking to overthrow those authorities by force of arms.*“ H. Wehberg: „*Il y a une guerre civile quand dans un Etat une partie de la population refuse obéissance au gouvernement et prend*

OZBROJENÉ KONFLIKTY A JEJICH KLASIFIKACE

zahrnuje konflikty nejrůznějšího typu vzájemně se od sebe odlišující intenzitou, zúčastněnými aktéry, důvody započatí, konečnými cíli i dalšími faktory. Právě tato různorodost, spojená s politickou citlivostí problému, komplikuje vytváření mezinárodně právního režimu, který by oblast reguloval komplexním, jednotným a vnitřně bezrozporným způsobem.

Vnitrostátní ozbrojené konflikty je možno klasifikovat podle několika kritérií. Např. *Ingrid Detter* v knize *The Law of War*²³ dělí ‚vátky‘ obecně, jak označuje mezinárodní i vnitrostátní ozbrojené konflikty určité (blíže nespecifikované) intenzity dle dvou základních kritérií, geografického a programového. Jako zvláštní samostatné druhy k nim pak připojuje války asymetrické a gerilové. Podle *geografického hlediska* se rozlišují války mezistátní, zmezinárodnělé, občanské (civil) a vnitřní (internal), přičemž hranice mezi posledními dvěma typy není pevně stanovena. Občanské války se v zásadě vyznačují tím, že v jejich průběhu dochází k uznání povstalců za bojující stranu, sama autorka ovšem přiznává, že ne vždy se splnění této podmínky vyžaduje.²⁴ O vnitřních válkách se pak mluví v souvislosti s novými konflikty, ke kterým dochází ve světě po skončení studené války, hlavně v rozvojových zemích. *Programové kritérium* umožňuje ve sféře vnitrostátních ozbrojených konfliktů odlišit revoluční války, mezi jejichž příklady autorka uvádí říjnovou revoluci v Rusku v roce 1917 a překvapivě i činnost Rudých brigád v Německu, a separatistické či secesionistické války, mezi něž řadí události na Východním Timoru či rozpad Jugoslávie. *Asymetrické války* proti sobě staví nerovné soupeře, proto se tato kategorie hodí pro vertikální vnitrostátní ozbrojené konflikty. Totéž platí pro *války gerilové či metodologické*, které jsou údajně charakteristické specifickými prostředky a strategií (Čína v době občanské války ve 40. letech).

Klasifikace zvolená I. Detter se celkově jeví jako dosti zmatená a postrádající vnitřní logiku a koherenci. Poněkud lépe vychází z hodnocení systém zavedený *Richardem Falkem* v díle *The international law of civil war*,²⁵ které pracuje se základní kategorií ‚občanská válka‘ (civil war), již dále dělí do pěti podtypů. Patří mezi ně *standardní občanská válka* (guerra civil estándar): vláda A bojuje s protivládním hnutím B snažícím se získat kontrolu

---

ouvertement les armes contre lui, soit pour mettre un nouveau gouvernement à la place de l'autre, soit pour fonder un nouvel Etat en séparant du territoire national une partie de ce territoire.“

²³ I. Detter, *The Law of War*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

²⁴ „Some writers still consider civil war as being more comprehensive or more intense than other internal conflicts. But civil war /.../ could possibly be defined as the traditional type of conflict when insurgents have been recognized as belligerents. /.../ The term civil war is even thought to reflect occurrences in the past, above all referring to the Spanish Civil War or the American Civil War.“ Tamtéž, str. 43.

²⁵ R. Falk, *The international law of civil war*, Johns Hopkins Press, Baltimore, 1971, cit. in E. Posada Carbó, *¿Guerra civil? ¿Guerra contra los civiles? ¿Violencia generalizada? Sobre la naturaleza del conflicto interno en Colombia*, Documento preparada especialmente para la Fundación de Ideas para la Paz, Versión revisada, Mayo 2001, str. 8 a 18-19.

OZBROJENÉ KONFLIKTY A JEJICH KLASIFIKACE

nad státem X; *válka za hegemonii* (guerra de hegemonía): vláda A státu X vnucuje násilím svou vůli vládě B státu Y prostřednictvím podpory opozičního hnutí v tomto státě; *válka za autonomii* (guerra de autonomía): vláda A jakožto zástupce vlády C ze státu W bojuje s protivládním hnutím B s cílem získat či udržet kontrolu nad státem X; *válka za odtržení* (guerra de secesión): protivládní skupiny bojují proti vládě ve snaze vytvořit nezávislý stát na části území původně jednotného státu; a *válka za spojení* (guerra de reuñión): vláda A státu X se snaží získat kontrolu nad státem Y s cílem přimět ho ke sjednocení států X a Y. V tomto pojetí se mezi občanské války dostávají nejen klasické vnitrostátní konflikty (války standardní, za odtržení, popř. za autonomii), ale také konflikty zmezinárodnělé v důsledku přítomnosti cizího prvku (války za hegemonii, popř. za autonomii), popř. dokonce konflikty čistě mezinárodní (války za spojení).

Uvedené způsoby klasifikace nejsou vzhledem ke svému zaměření a ke zvoleným kritériím pro mezinárodní právo příliš přínosné, proto se v jeho rámci nikdy neprosadily. Namísto nich se užívají třídění jiná, která si za základ volí odlišná kritéria. V minulosti se v rámci ozbrojených bojů probíhajících na území jediného státu rozlišovaly rebelie, povstání (insurgency) a válečný stav (belligerency). Jednalo se o tři úrovně, na nichž se v závislosti na subjektivních faktoru uznání aplikovaly různé soubory právních norem, a to vnitrostátní právo (rebelie), vnitrostátní právo a omezená část mezinárodního humanitárního práva určená pro mezinárodní ozbrojené konflikty (povstání) a celé mezinárodní humanitární právo vztahující se na mezinárodní ozbrojené konflikty (válečný stav). Tímto způsobem ovšem příslušné termíny interpretovali pouze někteří autoři, u dalších se bylo možné setkat s jiným pojetím.

Např. Lieberův kodex z roku 1863 vymezuje rebelii jako „*povstání velkého rozsahu, které má obvykle povahu války mezi legitimní vládou země a částí krajů téže země usilující o zpretrhání vazeb s vládou a o ustavení vlastní vlády*“.²⁶ Za povstání označuje „*ozbrojené vzbouření lidí proti vládě nebo její části nebo proti jednomu či několika z jejich zákonů, nebo proti úředníkovi či úředníkům vlády*“.²⁷ Namísto o válečném stavu (belligerency) pak mluví o občanské válce, již rozumí „*válku mezi dvěma nebo více částmi země nebo státu, z nichž každá bojuje o ovládnutí celého území a tvrdí, že představuje legitimní vládu /.../, popř. rebelské války, v nichž vzbouřené kraje nebo části státu sousedí s krajem či částí, v nichž se*

²⁶ *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code)*, 24 April 1863, článek 151.

²⁷ Tamtéž, článek 149.

OZBROJENÉ KONFLIKTY A JEJICH KLASIFIKACE

nachází sídlo vlády".²⁸ Tato úprava pochopitelně odráží specifickou zkušenost USA, svědčí nicméně i o tom, jak málo ustálené jednotlivé pojmy v té době byly. Zřejmě proto byla také zmíněná klasifikace v průběhu doby opuštěna a z dnešního pohledu ji lze považovat již jen za historický institut.

V **současné době** se v teorii užívají především klasifikace vycházející z charakteru bojujících stran, z právního režimu, který se na dané konflikty aplikuje, a z intenzity bojů. Podle **charakteru bojujících stran** se vnitrostátní ozbrojené konflikty dělí na konflikty **vertikální**, ve kterých jednu z bojujících stran tvoří legální vláda a druhou povstalci, a konflikty **horizontální**, ve kterých proti sobě bojují pouze ozbrojené skupiny nevládního charakteru. Dané rozlišování má význam z hlediska určení norem, které se na ten který ozbrojený konflikt vztahují, protože např. *Dodatkový protokol II k Ženevským úmluvám* se uplatňuje pouze v rámci konfliktů vertikálních.

Podle **právního režimu** se rozlišují vlastní vnitrostátní ozbrojené konflikty a ozbrojené konflikty zmezinárodnělé. **Vlastní vnitrostátní konflikty** odpovídají klasickému modelu občanské války, ve které povstalci bojují proti vládě nebo mezi sebou navzájem. Aplikuje se na ně úprava mezinárodního humanitárního práva, jež je určena specificky pro vnitrostátní ozbrojené konflikty. Tato skupina se dále podle konkrétních použitelných norem dělí na: *konflikty pokryté společným článkem 3 Ženevských úmluv* (a normami haagského smluvního a obyčejového práva²⁹), které mohou být horizontální či vertikální a zpravidla mívají menší intenzitu; a *konflikty podléhající navíc Dodatkovému protokolu II z roku 1977*, jež jsou vždy vertikální a obvykle se vyznačují vyšší intenzitou.³⁰ Nově bývá někdy doplňována kategorie *konfliktů spadajících pod článek 8 Římského statutu*, která je údajně užší než kategorie první, ale širší než kategorie druhá.³¹

Za zmezinárodnělé konflikty se považují konflikty, které mají primárně vnitrostátní charakter, jejichž povaha se ale z určitých důvodů během doby modifikuje. Mezi tyto důvody se nejčastěji řadí proměna charakteru či počtu účastníků ozbrojeného konfliktu, ke které dochází např. vlivem zahraniční intervence nebo zapojení jednotek OSN. K zmezinárodnění (v širším slova smyslu) může dojít rovněž na základě projevu vůle jedné nebo více stran

²⁸ Tamtéž, článek 150.

²⁹ Jedná se o ty smluvní normy haagského práva a obyčejové normy, jejichž rozsah použití je vymezen shodně jako u společného článku 3 Ženevských úmluv, tj. např. článek 19 Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu.

³⁰ Intenzita není zcela určujícím faktorem. Jako rozhodující pro zařazení konfliktu se jeví splnění či naopak nesplnění kritérií stanovených v článku 1, odst. 1 *Dodatkového protokolu II* (odpovědné vedení, kontrola části území, schopnost vést trvalé a koordinované vojenské operace a možnost používat Protokol).

OZBROJENÉ KONFLIKTY A JEJICH KLASIFIKACE

v konfliktu, mající podobu uznání za bojující stranu nebo uzavření zvláštní dohody mezi bojujícími stranami. Modifikace povahy ozbrojeného konfliktu má bezprostřední vliv na právní režim, který se zcela nebo zčásti internacionalizuje, tj. namísto norem stanovených pro vnitrostátní ozbrojené konflikty se aplikují normy určené pro úpravu mezinárodních ozbrojených konfliktů, popř. se oba systémy norem uplatňují souběžně. Zmezinárodněle konflikty by případně bylo možno pokládat za samostatný typ ozbrojených konfliktů nacházející se na stejné úrovni s konflikty mezinárodními a vnitrostátními, takové zařazení se však v doktríně dosud neprosadilo.

Za zvláštní kategorii vnitrostátních ozbrojených konfliktů se někdy považují tzv. **nové konflikty** (new conflicts, conflits nouveaux).³² Jedná se o konflikty, které jsou spojené s realitou světa po skončení studené války a vyznačují se některými svébytnými rysy. Ty souvisejí jednak s motivací aktérů (tzv. identitární konflikty), jednak s prostředím, v němž se odehrávají (tzv. anarchické konflikty). **Identitární ozbrojené konflikty** (armed conflicts aimed at asserting group identity, conflits armés identitaires) zahrnují ozbrojená střetnutí, v nichž proti sobě bojují velké skupiny vytvořené na základě společné identity, tj. sdružující osoby téže národnosti, rasy či náboženství.³³ Bývají charakterizovány využíváním extrémních prostředků na jedné nebo spíše obou stranách, provázejí je např. etnické čistky nebo akce genocidního typu, jejichž konečným cílem je úplné odstranění nepřátelské skupiny (včetně nebojujících složek). **Anarchické ozbrojené konflikty** (anarchic armed conflicts, conflits armés anarchiques/destructurés) se odehrávají v prostředí tzv. zhroucených států (failed states, états déstructurés), tedy územních celků, které ztratily jeden ze základních konstitutivních atributů státnosti – centrální vládu. Zhroucení státu s sebou přináší stav anarchie, ve kterém se prosazují nejrůznější ozbrojené skupiny operující na teritoriálně omezené části státního území. Skupiny nemívají odpovědné vedení ani jasný program a většinou nesledují politické cíle, spíše se snaží chaotické situace využít, resp. zneužít k upevnění vlastního postavení a k obohacení se na úkor druhých.³⁴

³¹ Více viz kapitola IV (podkapitola I.1.) této části práce.

³² Viz *Mezinárodní humanitární právo, Odpovědi na vaše otázky*, Úřad ČČK, Praha, 2001, str. 20; a V. Bílková, *Nové konflikty: konflikty po rozpadu bipolárního světa*, Bezpečnostní témata, č. 1, 2002, str. 9-10.

³³ Identitární ozbrojené konflikty se nejčastěji odehrávají mezi přibližně stejně silnými skupinami na území, které není reálně kontrolováno ústřední vládou (např. Bosna a Hercegovina). Podle některých názorů se mezi ně řadí rovněž střetnutí, kterých se účastní vláda určitého státu na straně jedné a vzbouřenecká skupina definovaná národně, etnicky nebo nábožensky na straně druhé (např. Čečensko, Kosovo, Kurdistán).

³⁴ „*Apolitical insurgents are found in failed state environment. They have not taken up arms to defy or overthrow the government. Rather, they take up arms to exploit the chaos that follows state collapse.*“ M. H. Hoffman, *Physicians and International Humanitarian Law in Complex Emergencies: Controversies and Future Opportunities*, Special Report, October-December 2001, Journal of Prehospital And Disaster Medicine – <http://pdm.medicine.wisc.edu/Hoffman> (10. března 2003).

OZBROJENÉ KONFLIKTY A JEJICH KLASIFIKACE

Nové konflikty vyvolávají vzhledem ke svým specifickým rysům některé *právní problémy*. První z nich se týká samotné aplikovatelnosti mezinárodního humanitárního práva, která se např. za situace anarchického konfliktu, vyznačujícího se mnohdy nízkým stupněm organizovanosti bojujících stran a relativně malou intenzitou bojů, jeví jako sporná. Zájem na pokrytí co nejširšího okruhu situací humanitárními normami vyvolává redefinici ozbrojeného konfliktu, resp. znejistění již dříve nejasné hranice mezi vnitrostátním ozbrojeným konfliktem a vnitřními nepokoji a napětím. Další problém nových konfliktů souvisí s okolnostmi aplikace mezinárodního humanitárního práva. Za situace, kdy se „civilisté stávají prvními cíli bojujících stran a /.../ ideálními oběťmi jsou ti, kdo by měli být humanitárním právem chráněni nejlépe“³⁵ (identitární konflikty), popř. kdy „mizí hierarchie a kázeň a údlostem dominují rozptýlené ozbrojené skupiny, bez přesné ideologie, bez jasně definovaného vojenského cíle, ‚bez víry a zákona‘, které nemají nejmenší představu o tom, co znamená válečné právo“³⁶ (anarchické konflikty), by důvody porušování norem měly zřejmě být viděny v poněkud odlišném světle než v tradičních občanských válkách a rozdílně musejí být koncipovány také kontrolní a sankční mechanismy.

3. EXKURS: VNITŘNÍ NEPOKOJE A NAPĚTÍ

Vnitřní nepokoje a napětí (internal disturbances and tensions, trouble et tensions internes) nemají charakter ozbrojeného konfliktu, a nespádají proto do rámce úpravy mezinárodního humanitárního práva. Z tohoto důvodu jim předkládaná práce věnuje pouze omezený prostor, který je vyhrazen otázkám relevantním z hlediska obecné klasifikace ozbrojených konfliktů. Termín vnitřní nepokoje a napětí zavedl do slovníku mezinárodního práva Mezinárodní výbor Červeného kříže v roce 1971. Teorie ho *definuje* jako „situace, ve kterých, aniž by se jednalo o ozbrojený konflikt v pravém slova smyslu, dochází na území určitého státu ke střetnutím, jež se vyznačují jistým stupněm závažnosti a trváním a jsou spojena s projevy násilí“.³⁷ Nepokoje a napětí se od sebe vzájemně liší svou závažností, pevná hranice mezi nimi však neexistuje a shodně je provázejí průvodní jevy jako otevřené (byť časově a prostorově omezené) projevy nepřátelství, nasazení policie či armády k jejich potlačení, masové zatýkání, derogace lidských práv apod. Projevy nepřátelství mohou být namířeny proti vládě nebo proti jiné skupině v rámci daného státu.

³⁵ J.-D. Tauxe, *L'humanitaire face à de nouvelles parties aux conflits mal identifiées*, Allocution prononcée au colloque à La Sorbonne sur le thème ‚l'humanitaire en échec?‘, Paris, jeudi 4 février 1999.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ J. Moreillon, *Le Comité international et la protection des détenus politiques*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1973, str. 303.

OZBROJENÉ KONFLIKTY A JEJICH KLASIFIKACE

Od *vnitrostátního ozbrojeného konfliktu* se vnitřní nepokoje a napětí, jak již bylo zmíněno, odlišují svou nižší intenzitou a menším stupněm organizovanosti zúčastněných stran. Tuto skutečnost explicitně potvrdil Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu v případě Akayesu v roce 1996.³⁸ O rok později se v případě La Tablada ve stejném duchu vyjádřila Meziamerická komise pro lidská práva, podle níž vnitřní nepokoje a napětí přerůstají ve vnitrostátní ozbrojený konflikt v okamžiku, kdy „akce vzbouřenců mají organizovanou podobu, vláda je nucena nasadit vojsko a události provází násilí určité povahy a úrovně“.³⁹ Ani v tomto případě ovšem hranice není zcela jednoznačná.

Jak již bylo uvedeno, většina doktríny se kloní k názoru, že situace vnitřních nepokojů a napětí spadají mimo rámec působnosti *mezinárodního humanitárního práva*. V pozitivním právu je výslovně ze sféry své aplikace vylučuje Dodatkový protokol II, který v článku 1, odst. 2 uvádí: „/.../ Protokol nebude používán v případě vnitřních nepokojů a napětí, jako jsou povstání, izolované a sporadické násilné činy a ostatní činy podobné povahy, jelikož tyto nejsou ozbrojenými konflikty“. Ustanovení bylo do textu zapojeno z podnětu států, které chtěly zabránit možnému budoucímu podřazení vnitřních nepokojů a napětí pod režim vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Vzhledem k tomu, že Protokol nemění existující podmínky použití společného článku 3 Ženevských úmluv,⁴⁰ není teoreticky vyloučeno, aby se na situace vnitřních nepokojů a napětí použil alespoň tento článek zakotvující základní pravidla ochrany obětí. Postoje států, které se jasně projevíly během sjednávání Římského statutu Mezinárodního trestního soudu,⁴¹ ani stanoviska většiny autorů (včetně představitelů MVČK) nicméně takovému postupu prozatím nepřejí.

³⁸ „It suffices to recall that an armed conflict is distinguished from internal disturbances by the level of intensity of the conflict and the degree of organization of the parties to the conflict.“ ICTR, *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Chamber, Judgement, 2 September 1998, par. 625.

³⁹ Inter-American Commission on Human Rights, *Juan Carlos Abella v. Argentina (La Tablada)*, Report No. 55/97, Case No. 11.137, 18 November 1997, par. 155.

⁴⁰ Dodatkový protokol II, článek 1, odst. 2.

⁴¹ Římský statut v ustanovení věnovaném válečným zločinům jasně uvádí, že odstavce upravující vážná porušení společného článku 3 Ženevských úmluv (článek 2, odstavec c)) a ostatní závažná porušení zákonů a obyčejů války platných v ozbrojených konfliktech jiné než mezinárodní povahy (článek 2, odstavec e)) se „vztahují na ozbrojené konflikty jiné než mezinárodní povahy, a tedy se nevztahují na případy vnitřních nepokojů a napětí /.../“ (článek 2, odstavec d) a f)).

III. VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY **A MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO**

Současné mezinárodní humanitární právo obsahuje komplexní systém právních norem aplikovatelných na vnitrostátní ozbrojené konflikty. Jako jediné odvětví mezinárodního práva považuje tyto konflikty za specifickou kategorii a předvídá pro ně autonomní úpravu, jež se za jiných okolností neuplatňuje. Tato úprava, která je dnes již relativně podrobná a vyspělá, usiluje o sladění principu vojenské nezbytnosti se zásadou lidskosti.

1. OBECNÝ PŘEHLED VÝVOJE PRÁVNÍ ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ

Vnitrostátní ozbrojené konflikty provázejí dějiny lidstva od okamžiku vytvoření nejstarších státních útvarů, přesto jim mezinárodní právo po dlouhou dobu věnovalo pouze minimální pozornost.¹ Hlavní příčiny nezájmu spočívaly jednak ve velkém počtu a intenzitě mezistátních válek, které světové scéně do 20. století dominovaly a v jejichž stínu vnitrostátní boje zůstávaly, jednak v pojetí států coby základních jednotek mezinárodního systému, jež si své vnitřní záležitosti upravují samy, nezávisle na jakékoli vnější či vnitřní moci.² Tento přístup dlouho převažoval také v mezinárodním humanitárním právu, které se v období od svého ustavení v 60. letech 19. století až do poloviny 20. století soustředovalo téměř výlučně na regulaci mezistátních bojů. Vnitrostátní ozbrojené konflikty reflektovalo pouze nepřímo, a to v podobě institutů uznání za povstalce a uznání za bojující stranu.³

Postoj vůči vnitrostátním ozbrojeným konfliktům se začal vlivem různých faktických (krutosti španělské občanské války) a právních (opuštění striktně státocentrické orientace v mezinárodním právu) faktorů i díky aktivnímu působení MVČK měnit teprve po druhé světové válce. Na přelomu 40. a 50. let se k úpravě této problematiky objevila samostatná ustanovení v mezinárodních smlouvách zabývajících se převážně mezistátními střetnutí (společný článek 3 Ženevských úmluv z roku 1949 a článek 19 *Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu*). O čtvrt století později vznikla první smlouva

¹ Otázku, zda by suverén měl dodržovat zákony války vůči svým vzbouřeným poddaným, si jako jeden z prvních položil švýcarský diplomat Emmerich de Vattel v díle *Právo národů neboli Principy přirozeného práva* z roku 1758. Odpověděl na ni kladně, trvalo však dalších téměř dvě stě let, než jeho názor nalezl v mezinárodním společenství dostatečnou podporu a promítl se také do právní roviny.

² „Le droit international s'intéresse davantage à la guerre entre États, parce que, en tant que droit des relations interétatiques, elle est en premier lieu de son ressort.“ R. Kolb, *Le droit international public et le concept de guerre civile depuis 1945*, Relations Internationales, No. 105, printemps 2001, str. 10.

³ Více viz podkapitola 2 této kapitoly.

VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY A MHP

věnovaná výlučně vnitrostátním ozbrojeným konfliktům (Dodatkový protokol II z roku 1977). Výrazným mezníkem ve vývoji právní regulace se stal konec studené války, který vedl k nárůstu významu nestátních aktérů, včetně povstaleckých skupin, k rozšíření nových konfliktů (konfliktů anarchických a identitárních) k vytvoření koncepce tzv. lidské bezpečnosti (*human security*)⁴ a k přehodnocení obsahu a rozsahu sféry ‚vnitřních záležitostí‘ států. Posledně zmíněný prvek měl samozřejmě přímý dopad na přístup k vnitrostátním ozbrojeným konfliktům, které začaly být postupně chápány jako předmět všeobecného zájmu.

Na normativní rovině se tento posun projevil dvěma trendy. Za prvé, smluvní instrumenty a obyčejové normy vzniklé po roce 1990 se často aplikují na všechny ozbrojené konflikty bez jakéhokoli rozlišování (např. *Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* z roku 1999; *Protokol V k Úmluvě o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky*, z roku 2003; či studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo* z roku 2005). Za druhé, u starších smluvních a obyčejových norem dochází k postupnému rozšiřování sféry jejich působnosti na vnitrostátní ozbrojené konflikty (např. změna článku 1 *Úmluvy o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky*, v roce 2001). Celý proces dosud není ukončen, a i když směr, jímž se ubírá (posilování právního režimu vnitrostátních ozbrojených konfliktů), je zřejmý, konečný stav, k němuž směřuje, s jistotou předpovědět nelze. Kromě plné asimilace režimů mezinárodních a vnitrostátních ozbrojených konfliktů se jako reálná možnost jeví též zachování současného dvoustandardního systému s širšími garancemi pro mezinárodní a užšími pro vnitrostátní ozbrojené konflikty.

2. HISTORICKÁ ÚPRAVA: UZNÁNÍ ZA BOJUJÍCÍ STRANU A ZA POVSTALCE

Institut **uznání za bojující stranu**⁵ (belligerency) představoval první pokus o řešení problému vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Vznikl a využíval se v době, kdy tyto konflikty ještě nebyly předmětem přímé mezinárodně právní úpravy. Geograficky zůstal soustředěn převážně na americký kontinent, byť se objevily pokusy aplikovat jej i mimo něj.

⁴ Na rozdíl od koncepce státní/národní bezpečnosti (state/national security) klade koncepce lidské bezpečnosti (human security) důraz na zabezpečení individuálních a nikoli státních potřeb. To vede k relativizaci státní suverenity a k rozšíření oblasti společného zájmu na úkor ‚domaine réservé‘ jednotlivých států.

⁵ Podrobněji o této problematice viz H. Lauterpacht, *Recognition in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 1948; a L. Moir, *The Historical Development of the Application of Humanitarian Law in*

VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY A MHP

Institut se začal formovat na přelomu 18. a 19. století v souvislosti s dekolonizačními procesy v Severní a Jižní Americe a dotvořen byl v období americké občanské války v polovině 19. století. Jeho podstata spočívala v tom, že na základě uznání rozšiřoval na občanské války platnost norem určených pro regulaci klasických mezistátních válek. Podle uznávajícího subjektu se rozlišovalo uznání povstalců za bojující stranu legální vládou státu, na jehož území působili, a uznání povstalců za bojující stranu cizím státem. V obou případech měl akt *volnostní* charakter,⁶ státy k němu tedy mohly, ale nemusely přikročit. Uznání tvořilo čisté *subjektivní* podmínku⁷ uplatnění mezinárodního humanitárního práva, jež tak nebylo, hlavně v případě uznání ze strany legální vlády, vázáno na splnění objektivních kritérií.⁸

Od uznání povstalců za bojující stranu (*belligerency*) se odlišovalo **uznání za povstalce** (*insurgency*), na jehož základě se vnitrostátní konflikt plně neinternacionalizoval, ale vztahovala se na něj pouze „*minimální humanitární pravidla*“.⁹ K uznání za povstalce se nejčastěji uchýlovaly třetí státy, které se jím snažily zajistit si ochranu svých práv a zájmů, obvykle ekonomických. Uznání garantovalo státům mimo jiné bezpečnost lodní dopravy, neboť bojující strany nesměly blokovat přístavy a prohledávat či dokonce zadržovat jejich lodě. Současně z něho ovšem vznikala práva i bojujícím stranám, které např. mohly legálně zabránit průjezdu zásob ze zahraničí určených protivníkovi nebo zabavit v případě nutnosti majetek cizinců i vlastních občanů. Povstalci navíc směli uzavírat dohody o běžných záležitostech a navazovat kontakty s MVČK. Na rozdíl od ‚*belligerency*‘ neměly v případě ‚*insurgency*‘ třetí státy povinnost zachovávat striktní neutralitu, ale dovolovalo se jim podporovat některou z bojujících stran.¹⁰ Jasná kritéria, za kterých mohly státy přistoupit k uznání za povstalce, nebyla nikdy stanovena, neboť „*jakýkoli pokus vymezit podmínky /.../*

Non-International Armed Conflicts to 1949, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 47, Part 2, April 1998, str. 337-361.

⁶ „*Ce qui compte dans le présent contexte, c'est d'insister sur le caractère discrétionnaire et purement subjectif de la reconnaissance de belligérance. Le statut international d'une guerre civile ne dépend pas de ses qualités intrinsèques, mais d'un acte subjectif des parties intéressées qui en pratique est dicté par leurs intérêts politiques contingents. /.../ L'applicabilité du droit international aux guerres civiles est fondé sur un mécanisme purement subjectif.*“ R. Kolb, op. cit. 2, str. 16.

⁷ V doktríně nicméně existoval rovněž tzv. objektivistický přístup (*thèse objectiviste*), který na rozdíl od převládajícího přístupu subjektivistického (*thèse subjectiviste*) chápal uznání jako pouhý deklaratorní akt konstatující práva a povinnosti dotčených subjektů. Podle tohoto přístupu nastupuje aplikace celého souboru válečného práva automaticky se započítáním občanské války.

⁸ „*According to classical theory and practice, the Law of War can only apply once a State has, by its discretionary decision, recognized the insurgents as belligerents. Only then would the Law of War /.../ become applicable to the situation.*“ I. Detter, *The Law of War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, str. 40.

⁹ Tamtéž, str. 40.

¹⁰ „*Uznání za válčící stranu je svými účinky rozsáhlejší, protože zahrnuje i povinnost státu zachovat neutralitu v konfliktu mezi uznanou stranou a ústřední vládou. Naopak uznáním za povstalce se uznávající stát nevzdává práva podporovat ústřední vládu, proti níž povstání směřuje.*“ M. Potočný, *Mezinárodní právo veřejné, Zvláštní část*, 2. doplněné vydání, C. H. Beck, Praha, 1999, str. 25.

VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY A MHP

*hrozil vést k nedorozumění. Uznání za povstalce tvořilo faktický vztah v tom smyslu, že legální práva a povinnosti mezi bojujícími stranami a vnějším světem existovaly jen tak dlouho, /.../ dokud byly výslovně uznány a schváleny z důvodů výhodnosti, lidskosti nebo ekonomického zájmu“.*¹¹ V praxi státy institutu využívaly zřídka, a to vždy v průběhu velkých ozbrojených konfliktů nejčastěji spojených s bojem za národní osvobození.¹²

2.1. Uznání povstalců za bojující stranu legální vládou

Uznáním povstalců za bojující stranu se **vláda státu**, na jehož území působili, zavazovala aplikovat vůči nim válečné právo v celém jeho rozsahu, tj. stejně jako za mezinárodního ozbrojeného konfliktu. Uznání bylo možné učinit explicitně, výslovným prohlášením, nebo tacitně, prostým dodržováním válečného práva. Vždy se jednalo o akt nepovinný, jehož realizace zcela závisela na rozhodnutí vlády. Ta se jím vzdávala možnosti stíhat povstalce za pouhou účast v ozbrojeném konfliktu, současně na ně ale definitivně převáděla odpovědnost za jimi spáchané protiprávní činy. Povstalci získávali na základě uznání dílčí právní subjektivitu, která jim zajišťovala možnost, resp. diktovala povinnost aplikovat normy válečného práva.¹³ Celkově vyznívaly důsledky uznání příznivěji pro nestátní stranu v konfliktu, jejíž postavení se radikálně měnilo (z porušovatelů vnitrostátního práva se stávali řádní účastníci válečného konfliktu) a vůči nimž legální vláda nadále nemohla využívat všech dostupných prostředků (výběr metod a prostředků boje byl omezen normami válečného práva).

K uznání povstalců ze strany legální vlády docházelo v praxi velice zřídka, a to většinou v situacích, kdy „*bylo jasné, že povstání nemůže být potlačeno rychle a efektivně*“.¹⁴ Během 19. století se tak stalo např. během americké války za nezávislost (1774-1783, vláda Velké Británie), války španělských kolonií za nezávislost (1810-1824, španělská vláda), americké občanské války (1860-1865, Deklarace Kongresu z 4. července 1861 o existenci válečného stavu mezi Uníí a jedenácti státy Jihu¹⁵), občanské války v Kolumbii (1891-1901,

¹¹ H. Lauterpacht, op. cit. 5, str. 276-277.

¹² Kromě ‚belligerency‘ a ‚insurgency‘ existoval v 19. a v první polovině 20. století ještě třetí institut tzv. *rebelie* (rebellion). Jednalo se o faktický stav vyznačující se sporadickými výbuchy násilí namířenými proti vládě, které by v rámci dnešní klasifikace nejspíše spadaly mezi vnitřní nepokoje a napětí. Rebelie nepodléhala režimu uznání a mezinárodní právo ji neregulovalo, na její průběh se vztahovala jen vnitrostátní úprava.

¹³ „*C'est une personnalité juridique fonctionnelle, conférant une compétence spéciale, celle de faire tous les actes juridiques nécessairement liés à la conduite des hostilités (p.e. application du droit de la guerre, conclusion d'armistices)*.“ Ch. Zorgbibe, *La guerre civile*, Presses Universitaires de France, Paris, 1975, str. 51.

¹⁴ L. Moir, op. cit. 5, str. 343.

¹⁵ Uznání za bojující stranu a internacionalizace konfliktu se projevila rovněž vydáním *Lieberova kodexu* (Code Lieber) v roce 1863, který na žádost prezidenta Abrahama Lincolna sepsal německý právník Francis Lieber pro potřeby armády Severu v době americké občanské války. Dokument poměrně zajímavě definuje některé pojmy (vzpoura, povstání, občanská válka), stanovuje základní principy ‚vojenského práva‘ (martial law) a obsahuje

VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY A MHP

kolumbijská vláda), občanské války ve Venezuele (1902, venezuelská vláda) či búrské války (1899-1902, vláda Velká Británie). Ve 20. století využila institutu explicitně Nigérie během války v Biafře (1967-1970, Vyhlášení války z 12. srpna 1967) a podle některých názorů také Španělsko během občanské války (1936-1939, Vyhlášení blokády vůči Maroku a Kanárským ostrovům v červnu 1936).

2.2. Uznání povstalců za bojující stranu cizím státem

Cizí stát uznával povstalce za bojující stranu explicitním nebo tacitním aktem,¹⁶ který byl opět zcela dobrovolný¹⁷ a vyvolával stejné právní důsledky jako vyhlášení neutrality v mezinárodním ozbrojeném konfliktu. Uznávající stát tedy nadále nesměl aktivně podporovat některou z bojujících stran, ani se do konfliktu jinak zapojovat. Uznání většinou v praxi nemávalo humanitární motivaci, tj. nesměřovalo k zajištění lepší ochrany obětí konfliktu. Nejčastěji se jím státy snažily zabezpečit své vlastní zájmy, např. nerušený průběh obchodu v zónách ozbrojeného konfliktu, uspokojení odpovědnostních nároků vyplývajících z možných protiprávních činů povstalců, předběžné navázání vztahů pro případ úspěchu povstání aj. Mnohdy se jednalo o akt čistě politického významu, který měl zvýšit prestiž povstalců v očích mezinárodního společenství, popř. přimět stát, na jehož území se povstání odehrávalo, aby sám zvážil možnost uznání.

Uznání cizím státem bylo, obdobně jako v předchozím případě, *výhodné* zvláště pro povstalce. Ti „*získávali /.../ uznaný status a příležitost /.../ vykonávat všechny pravomoci známé z námořní války /.../. Mohli obdržet zahraniční půjčky, vojenský a námořní materiál a najímat muže /.../. Jejich vlajka a dekrety byly uznány, jejich daňové zákony /.../ respektovány a dostávalo se jim kvazipolitického uznání*“.¹⁸ Méně pozitivně bylo uznání vnímáno ze strany teritoriálního státu bojujícího proti povstalcům, který jej nezdědka hodnotil jako nevlídný akt. Negativní dopady mohlo mít využití institutu i pro samotný uznávající stát, který se mimo jiné v souladu se zásadami neutrality vystavoval hrozbě toho, že se jeho majetek stane legitimní

úpravu jeví dnes řazených spíše na okraj *ius in bello* (příměří, kapitulace apod.). Lieberův kodex později v mnohém inspiroval vývoj haagského systému mezinárodního humanitárního práva, a to především úpravy platné pro mezinárodní ozbrojené konflikty.

¹⁶ Srov. Rezoluce *Práva a povinnosti cizích velmocí, v případě povstaleckého hnutí, vůči řádně ustaveným a uznaným vládám potlačujícím povstání* z roku 1900, která v článku 4, odst. 1 ve vztahu k formě uznání cizími státy pouze vyžaduje, aby se jednalo o „*actes /.../ qui ne laissent pas subsister de doute sur ses intentions*“. Detter uvádí jako příklad tacitního uznání údajné uznání UCK ze strany států NATO během operace Allied Force na jaře roku 1999, viz I. Detter, op. cit. 8, str. 41. Někteří autoři (např. H. Lauterpacht, op. cit. 5, str. 271), naopak možnost tacitního uznání odmítají.

¹⁷ „*L'exigence pratique pour les Etats tiers de préciser leur position vis-à-vis des parties à la guerre civile ne semble pas s'être consolidée en droit international général.*“ Ch. Zorgbibe, op. cit. 13, str. 81-82.

¹⁸ H. Wheaton, *Elements of International Law*, 8th Edition (Ed. R. H. Dana), Sampson Low, Son & Co., London, 1866, cit. in L. Moir, op. cit. 5, str. 341-342.

VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY A MHP

kořistí v případě obchodní války mezi bojujícími stranami.¹⁹ Uznání jej také zbavovalo možnosti uplatňovat vůči státu odpovědnostní nároky za činy spáchané povstalci.²⁰

Z uvedených důvodů se státy uznání povstalců působícím na území jiného státu za bojující stranu spíše vyhýbaly a uchýlovaly se k němu pouze v případě vážného ohrožení vlastních politických a ekonomických zájmů, nejčastěji za situace námořní války. Stalo se tak např. během války španělských kolonií za nezávislost, kdy k uznání přistoupily USA (poprvé v roce 1817,²¹ později při osamostatňování Chile v roce 1881, Venezuely v roce 1892, Brazílie v roce 1893 a Kuby v letech 1895 a 1897); a během protiturecké války v Řecku (1823) a americké občanské války (1861), kdy institutu využila Velká Británie. Ve 20. století byl zaznamenán jediný případ uznání povstalců za bojující stranu cizím státem, a to ze strany USA a Velké Británie během občanské války v Nigérii v roce 1967.

V průběhu let se v obyčejovém právu začala postupně vytvářet **závazná kritéria**, která určovala, kdy mohou cizí státy přistoupit k uznání za bojující stranu, a omezovala tak jejich původní volnost. Tato kritéria našla svůj asi nejúplnější výraz v rezoluci *Práva a povinnosti cizích velmocí, v případě povstaleckého hnutí, vůči řádně ustaveným a uznaným vládám potlačujícím povstání*,²² kterou v roce 1900 přijal Institut mezinárodního práva, nezávislá právní instituce založená v roce 1873 v Belgii, na svém zasedání ve švýcarském Neuchâtelu. Rezoluce připouštěla uznání pouze za situace ozbrojeného konfliktu všeobecné povahy, v němž vzbouřenci disponovali odpovědným vedením a okupovali i spravovali značnou část území státu, nepřátelské akce byly vedeny v souladu s válečným právem a okolnosti nutily cizí stát otevřeně deklarovat pozici.²³

¹⁹ V případě *US v. The Three Friends* konstatoval Nejvyšší soud USA, že „*recognition of belligerency involves the right of blockade, visitation, search and seizure of contraband articles on the High Seas, and abandonment of claims for reparation on account of damages suffered by our own citizens from the prevalence of warfare*“. Cit. in L. Moir, op. cit. 5, str. 341, pozn. 22.

²⁰ „*If the foreign state recognizes belligerency in the insurgents, it releases the parent state from responsibility for whatever may be done by the insurgents, or not done by the parent state where the insurgent power extends*.“ US Diplomatic Correspondence, Dip. Corr., 1861, str. 105, cit. in L. Moir, op. cit. 5, str. 344, pozn. 33.

²¹ Španělsko a Svatá Aliance označily toto uznání, k němuž se v roce 1819 připojila Velká Británie, za předčasné. Více viz C. F. Barberán, *La beligerancia como camino hacia la subjetividad internacional de los pueblos*, Trabajo inédito, Geocities – <http://www.geocities.com/enriqueqrqmburu/NOC/col11.html> (31. ledna 2003).

²² *Droits et devoirs des Puissances étrangères, au cas de mouvement insurrectionnel, envers les gouvernements établis et reconnus qui sont aux prises avec l'insurrection*, Institut de droit international, Annuaire, 1900, Vol. 18, str. 229.

²³ Rezoluce v článku 8 konstatuje: „*Les tierces puissances ne peuvent reconnaître au parti révolté la qualité de belligérant a) s'il n'a pas conquis une existence territoriale distincte par la possession d'une partie déterminée du territoire national; b) s'il n'a pas réuni les éléments d'un gouvernement régulier exerçant en fait sur cette partie du territoire les droits apparents de la souveraineté; c) si la lutte n'est pas conduite en son nom par des troupes organisées, soumises à une discipline militaire et se conformant aux lois et coutumes de la guerre*“. Cit. in E. David, *Principes de droit des conflits armés*, Troisième édition, Bruylant, Bruxelles, 2002, str. 118.

VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY A MHP

Obdobné požadavky již dříve formulovala *doktrína*. Např. Henry Wheaton v polovině 19. století konstatoval, že „*důvod, který vyžaduje a může jako jediný ospravedlnit tento krok (uznání – pozn. autorky) vládou jiného státu je ten, že jeho vlastní práva a zájmy jsou zasaženy natolik, aby musel přistoupit k vymezení svého vztahu ke stranám v konfliktu*“.²⁴ Výsledný stav vývoje právní úpravy zhodnotil v roce 1936 John W. Garner takto: „*uznání je záležitostí zcela v rámci úvahy cizích států v tom smyslu, že mají volnost samy pro sebe posoudit, zda boj dosáhl rozměrů války, a pokud ano, zda jej mohou uznat jako takový bez poškození vlastních práv nebo ohrožení obecných zájmů společenství států. Existují ale jisté obecně akceptované testy, jimiž by měla být určována existence válečného stavu, a uznání předcházející tento stav je předčasné a může být oprávněně chápáno teritoriálním státem jako nevládný akt*“.²⁵

2.3. Uznání povstalců za bojující stranu a současné mezinárodní právo

V polovině 20. století byly na mezinárodní úrovni přijaty první normy, které se zaměřovaly na regulaci vnitrostátních ozbrojených konfliktů (společný článek 3 Ženevských úmluv z roku 1949 a článek 19 Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu). K jejich uplatnění docházelo *automaticky*, bez ohledu na vůli státu, a na základě splnění *objektivních* kritérií, tj. při existenci ozbrojeného konfliktu nemezinárodní povahy. Tato skutečnost měla pro institut uznání za povstalice dva důležité důsledky. *První* spočíval v proměně právního režimu, aplikujícího se před případným uznáním. Zatímco v minulosti šlo prakticky výhradně o vnitrostátní právo státu, na jehož území občanská válka probíhala, po roce 1949 se výchozím režimem stala úprava, jež sama o sobě tvořila součást mezinárodního práva. Státy tak přestaly disponovat absolutní volností jednání v situacích, kdy k uznání nepřistoupily, a rozdíl právní úpravy v případech uznání a neuznání se zmenšil.

Tato okolnost přímo ovlivnila *druhý* důsledek, jímž byl obecný pokles zájmu o uznání povstalců za bojující stranu. V novém mezinárodně právním prostředí se institut stal téměř zbytečným a pomalu se z praktického života mezinárodního společenství vytrácel. Po druhé světové válce se k němu státy (současně legální vláda i některé státy cizí) uchýlily pouze jednou, a to v období občanské války v Nigérii v roce 1967. Jinak v praxi zůstal a dále zůstává mimo pozornost, z čehož někteří autoři vyvozují, že ve vztahu k němu dochází nebo

²⁴ H. Wheaton, op. cit. 18, cit. in L. Moir, op. cit. 5, str. 342, pozn. 25.

²⁵ J. W. Garner, *Recognition of belligerency*, American Journal of International Law, No. 32, 1938, str. 112, cit. in L. Moir, op. cit. 5, str. 346, pozn. 43.

VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY A MHP

dokonce již došlo k *desuetudo*, tedy vyjití normy z užívání obyčejovou cestou.²⁶ Postup relevantních aktérů a jejich právní postoje tento závěr podporují, a uznání povstalců za bojující stranu tak má v současné době význam spíše historický. Vývoj mezinárodního humanitárního práva za poslední desetiletí nenasvědčuje tomu, že by existovaly předpoklady k jeho reaktivaci.²⁷

3. SOUČASNÁ ÚPRAVA: PRAMENY MHP APLIKOVATELNÉ NA VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY

V současné době vychází mezinárodní humanitární právo při úpravě vnitrostátních ozbrojených konfliktů ze stejných **pramenů**, jakých využívá obecně, tedy zejména z mezinárodních smluv a mezinárodního obyčeje. Význam a komplementární charakter těchto dvou hlavních pramenů v kontextu občanských válek výslovně potvrdil Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii v případě Tadić, kde konstatoval: „*Mezinárodní pravidla řídící vnitrostátní konflikty existují ve dvou systémech: systému obyčejového práva a systému smluvního práva. Vykrytalizovaly takto dvě kategorie pravidel, které nejsou v žádném případě protichůdné nebo nekoherentní, ale které se spíše vzájemně podporují. Skutečně, interakce mezi těmito dvěma kategoriemi je taková, že některá pravidla smluvního práva se postupně zapojila do práva obyčejového.*“²⁸

Smluvní prameny mezinárodního humanitárního práva použitelného za vnitrostátních ozbrojených konfliktů se dále dělí na mezinárodní smlouvy (či smluvní ustanovení) **ženevského práva** a mezinárodní smlouvy (či smluvní ustanovení) haagského práva.²⁹ Do první kategorie spadá *společný článek 3 Ženevských úmluv* z roku 1949, který se aplikuje na poměrně široký okruh vnitrostátních ozbrojených konfliktů, garantuje však pouze minimální

²⁶ „Aujourd’hui, l’institution de la reconnaissance de belligérance est tombée en désuétude.“ E. David, op. cit. 23, str. 138. „/.../ si la reconnaissance de belligérance n’est pas considérée interdite du fait de désuétude /.../, le droit de la guerre peut s’appliquer à un conflit interne dans les rapports inter partes dès la proclamation unilatérale d’une telle reconnaissance.“ R. Kolb, op. cit. 2, str. 16.

²⁷ „It is true that the concept (belligerency status) is still there as part of the traditional or classical categories of civil conflict /.../ and found in standard textbooks of public international law. The problem is that it has remained a textbook concept not applied in state practice for perhaps one century already.“ S. M. Santos, *The Recent MILF Agreements, Belligerency Status, International Law and the Philippine Constitution*, Just Peace – http://justpeace.net.ph/process/peacetalk/p2002_0529_01.htm (2. února 2003). „In practice the traditional international law on recognition of insurgency and belligerency is more theoretical than real.“ H. A. Wilson, *International Law and the Use of Force by National Liberation Movements*, Oxford University Press, Oxford, 1988, cit. in S. M. Santos, op. cit. 27.

²⁸ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, par. 98.

²⁹ Dělení není zcela absolutní, neboť, jak již bylo uvedeno v podkapitole 3 kapitoly I této části práce, hranice mezi ženevským a haagským právem se během posledních desetiletí stírá, a mnohé smlouvy tak v současné době obsahují normy obou systémů.

VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY A MHP

standard lidského zacházení; a *Dodatkový protokol II* z roku 1977, který poskytuje komplexnější a dokonalejší právní úpravu, ale vztahuje se jen na úzký okruh vertikálních vnitrostátních ozbrojených konfliktů větší intenzity. Mezi prameny *haagského práva* náležejí smlouvy a smluvní ustanovení týkající se ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu (část *Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* z roku 1954 a *Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954* přijatý v roce 1999) a zákazu či omezení určitých druhů konvenčních zbraní (*Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky* z roku 1980 a jejích pět protokolů z let 1980-2003).

Zvláštní místo v systému smluvních pramenů zauímají smluvní instrumenty obsahově *smíšené povahy*, které se nacházejí na pomezí mezinárodního humanitárního práva a jiných odvětví mezinárodního práva veřejného, a to práva lidských práv (*Úmluva o právech dítěte* z roku 1989 a *Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojeného konfliktu* přijatý v roce 2000) a práva odzbrojení (*Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a jejich zničení* z roku 1997 a *Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení* z roku 1993). Podrobná charakteristika a rozbor jednotlivých smluvních pramenů ženevského a haagského práva i smluv smíšené povahy jsou obsaženy v kapitolách I-IV druhé části této práce.

Obyčejové normy tvoří druhý hlavní pramen mezinárodního humanitárního práva využitelný za vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Část těchto norem prvotně coby obyčej vznikla a později se stala předmětem kodifikace v mezinárodních smlouvách ženevského a haagského systému, jiné se ze smluvních norem vyvinuly a konečně další se zatím nacházejí mimo smluvní rámec. Obtížná rozpoznatelnost a uchopitelnost mezinárodního obyčejje po dlouhou dobu bránila účinné aplikaci tohoto pramene, od počátku 90. let však dochází k nárůstu jeho významu vlivem působení nově vzniklých mezinárodních trestních orgánů (Mezinárodní trestní tribunály pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu, Mezinárodní trestní soud) a pokusů o souhrnný soupis válečných obyčejů (studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*). Obyčejje v oblasti mezinárodního humanitárního práva, zvláště pak ty, jež regulují vnitrostátní ozbrojené konflikty, vykazují některé specifické znaky. Kromě již dříve zmiňovaného důrazu kladeného na *opinio iuris* (zčásti na úkor *usu longaevu*)³⁰ se jedná o okruh subjektů podílejících se na formování obyčejje. Do toho se podle názoru části

³⁰ Viz kapitola I (podkapitola 4) této části práce.

VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY A MHP

doktríny³¹ řadí nejen státy, ale i nevládní strana v konfliktu, tj. povstalci. Tento názor, který se opírá o extenzivní interpretaci článku 38 Statutu Mezinárodního soudního dvora,³² nepřímo podpořil Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii, který v případě Tadić označil jednání nevládních ozbrojených skupin za „*instrumentální při formování obyčejových pravidel*“.³³ Více údajů o obyčejích platných za vnitrostátních konfliktů přináší kapitola V druhé části této práce.

Podpůrné prameny mezinárodního humanitárního práva, zahrnující obecné právní zásady, soudní rozhodnutí a doktrína, rovněž sehrávají při úpravě vnitrostátních ozbrojených konfliktů nezanedbatelnou úlohu. V zásadě ovšem platí, že se nevyužívají samostatně a slouží spíše k interpretaci a k vyjasnění obsahu pramenů hlavních, tedy mezinárodních smluv a mezinárodních obyčejů. Z tohoto důvodů o nich také není v této práci pojednáno samostatně, ale příslušné zásady, soudní rozsudky a posudky a názory právních expertů jsou zmíněny na odpovídajících místech textu. Stejně práce přistupuje k **jednostranným aktům** států a mezinárodních organizací, které jsou analyzovány a citovány v příslušných kapitolách v závislosti na svém obsahu a zaměření.

O všech doposud zmíněných typech pramenů lze říci, že mají (potenciálně) obecnou platnost, tj. neaplikují se pouze na jeden specifický ozbrojený konflikt. Odlišná situace existuje v případě **zvláštních dohod a jiných ujednání**, které mohou sjednávat přímo strany v konfliktu mezi sebou nebo s vnějšími aktéry. Zvláštní dohody a jiná ujednání mají charakter mezinárodních smluv ve smyslu článku 38, odst. 1, písm a) Statutu MSD, vzhledem k obsahu, rozsahu použití i typu aktérů, které je uzavírají, je ale třeba o nich pojednat samostatně.³⁴ ‚Zvláštní dohody‘ vznikají na základě společného článku 3 Ženevských úmluv a článku 19 Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Uvádějí v platnost další ustanovení příslušné úmluvy, popř. úmluvu celou, a rozšiřují tak minimální úpravu vnitrostátních ozbrojených konfliktů o nové normy primárně určené k regulování ozbrojených konfliktů mezinárodních. ‚Jiná ujednání‘ zahrnují jakékoli další smlouvy, které uzavřou strany v konfliktu mezi sebou nebo s vnějšími aktéry a jimiž rozšiřují nebo alespoň specifikují

³¹ Více viz L. Zegveld, *Accountability of Armed Opposition Groups in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 26.

³² Statut MSD řadí mezi prameny mezinárodního práva „*mezinárodní obyčej, jakožto důkaz obecné praxe uznávané za právo*“ (článek 38, odst. 1, písm. b)). Obecná praxe bývala tradičně omezoována na praxi států, nic v díky ustanovení však nebrání přihlídnout rovněž k praxi jiných subjektů mezinárodního práva.

³³ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 28, par. 108. Tribunál analyzoval např. jednání povstalecké skupiny FMLN účastnící se občanské války v Salvadoru.

³⁴ Na zvláštní dohody a jiná ujednání se nevztahuje Vídeňská úmluva o smluvním právu z roku 1969, neboť jejich stranami nejsou pouze státy. Některá ustanovení Vídeňské úmluvy by snad na dohody a ujednání bylo možno uplatnit na základě analogie.

VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY A MHP

okruh svých práv a povinností. Zvláštními dohodami a jinými ujednáními se zabývá kapitola VI druhé části této práce.

Kromě závazných pramenů právní úpravy existuje rovněž řada **nezávazných dokumentů**, které se snaží formulovat stávající, popř. navrhnout nové normy a principy k regulování průběhu vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Ačkoli tyto dokumenty samy o sobě nezakládají práva a povinnosti stran v konfliktu, mají vzhledem ke svým ‚kodifikačním‘ či ‚tvůrčím‘ aspiracím pro ozřejmení obsahu a rozsahu existující úpravy i její další rozvoj značný význam, a nelze je proto přehlížet. Nezávazným dokumentům je věnována kapitola VII druhé části této práce. Souhrnný přehled všech pramenů mezinárodního humanitárního práva aplikovatelných na vnitrostátní ozbrojené konflikty potom předkládá Tabulka 1 v Příloze I.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

IV. OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

Úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu v sobě zahrnuje některé obecné problémy, jejichž vyřešení má význam nejen pro správnou interpretaci dílčích pramenů, ale i pro pochopení fungování právní regulace jako celku. Dané problémy se jeví jako relevantní ve vztahu ke každé jednotlivé smlouvě nebo obyčeji, současně však mají širší platnost a důsledky, a proto o nich bude pojednáno souhrnně v jedné kapitole. Mezi obecné problémy se řadí zejména: nalezení definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, určení subjektu oprávněného rozhodovat o existenci tohoto konfliktu a o aplikaci ustanovení určených k jeho regulaci a vymezení mezinárodně právního postavení nevládní, povstalecké strany v konfliktu.

1. DEFINICE VNITROSTÁTNÍHO OZBROJENÉHO KONFLIKTU

Odlišení vnitrostátních ozbrojených konfliktů od jiných konfliktních situací má, jak již bylo ukázáno v kapitole II této části práce, velký význam, neboť vytyčuje meze aplikace různých právních systémů a režimů. V teorii i praxi nicméně toto odlišení naráží na řadu překážek, z nichž hlavní představuje absence jasné a všeobecně akceptované definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu. O její nalezení či alespoň o zmapování diskuse o ní se pokouší tato podkapitola, která nejprve stručně nastiňuje důvody současného stavu a následně se zaměřuje na stanovení hranice mezi vnitrostátním ozbrojeným konfliktem na straně jedné a vnitřními nepokoji a napětím (dolní hranice), resp. mezinárodním ozbrojeným konfliktem (horní hranice) na straně druhé.

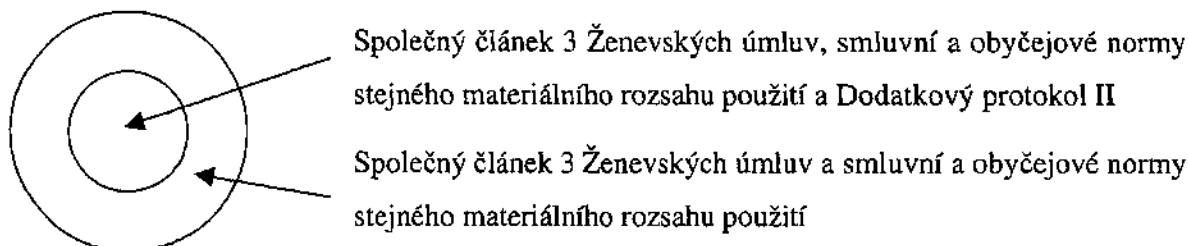
Úvodem je třeba připomenout, že současné mezinárodní humanitární právo rozlišuje v závislosti na okruhu aplikovatelných norem přinejmenším dva typy vnitrostátních ozbrojených konfliktů,¹ jež jsou rovněž odlišně definovány. První typ zahrnuje ozbrojené konflikty, které pokrývá společný článek 3 Ženevských úmluv a všechny ostatní normy smluvní nebo obyčejové povahy, jejichž sféra použití *ratione materiae* je implicitně či explicitně vymezena totožně jako u společného článku 3 (např. článek 19 *Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* z roku 1954, nebo *Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky*, z roku 1980 a jejich pět protokolů z let 1980-2003). Druhý typ

¹ Viz kapitola II (podkapitola 2) této části práce.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

sdužuje ozbrojené konflikty, které podléhají úpravě všech uvedených norem a navíc se na ně vztahuje Dodatečný protokol II z roku 1977. Existuje shoda v tom, že první typ je obecnější a že konflikty druhého typu představují pouze určitou jeho podskupinu (s užší definicí i užší aplikovatelnou úpravou). Tato podkapitola věnuje pozornost pouze prvnímu typu, tj. definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu je zde diskutována v kontextu nejširšího vymezení obsaženého ve společném článku 3 Ženevských úmluv. Druhým typem, regulovaným Dodatečným protokolem II, se zabývá kapitola II (podkapitola 2) druhé části práce.

Graf 1. Typy vnitrostátních ozbrojených konfliktů

1.1. ABSENCE DEFINICE VNITROSTÁTNÍHO OZBROJENÉHO KONFLIKTU

Většina relevantních pramenů mezinárodního humanitárního práva, včetně společného článku 3 Ženevských úmluv, se vyznačuje *absencí definice* vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, resp. přítomností nedokonalé definice *a contrario*.² Ta pojednává o „*ozbrojeném konfliktu, jenž nemá mezinárodní charakter a vznikne na území některé z Vysokých smluvních stran*“ (společný článek 3, úvodní věta). Daná formulace původně vznikla coby výsledek kompromisu dosaženého na Diplomatické konferenci v roce 1949. Některé delegace tehdy sice navrhovaly tzv. minimální (úzké) vymezení konfliktu doplněné maximálním (širokým) okruhem garancí pro chráněné osoby, nakonec ale převážila varianta opačná, jež vedla k rozšíření sféry aplikace společného článku 3 na větší množství konfliktů při souběžném omezení souboru poskytovaných garancí. Konkrétní určení okruhu relevantních konfliktů, tj. stanovení jejich dolní a horní hranice, nebylo přes určité návrhy vznesené na Diplomatické konferenci realizováno. V důsledku toho ze samotné právní úpravy „*nevyplývá v podstatě ani to, mezi kým nebo mezi jakými stranami se má nebo může konflikt odehrávat, ani to, zda záleží či nezáleží na intenzitě bojů, na vojenské organizaci jedné nebo druhé strany*“.³

Mnozí autoři se domnívají, že nezapojení definice do textu ustanovení bylo *úmyslné*,⁴ a přičítají tento krok, který v mnoha případech vítají jako správný, obavám z toho, že by

² G. Mencer, *Nové mezinárodní humanitární právo*, Academia, Praha, 1983, str. 153.

³ Tamtéž.

⁴ „.../ the Convention deliberately avoids (a definition – dopl. autorka) because this could lead to a restrictive interpretation“ E. Castren, *Civil War*, Suomalainen Tiedekatemia, Helsinki, 1966, str. 85. O „*deliberate*

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

případné vymezení mělo restriktivní účinky a bránilo by aplikaci společného článku 3 v řadě konfliktů. Např. Jean Pictet ve svém komentáři k Ženevské úmluvě III zdůrazňuje, že „*je vždy nebezpečné jít příliš do detailů /.../*“, neboť „*čím specifitější a úplnější se určitý výčet snaží být, tím omezenějším se stává*“.⁵ Daný stav navíc poskytuje více volnosti humanitárním organizacím v čele s MVČK, které se takto mohou pokusit angažovat i v situacích, jež by se vzhledem ke svým znakům řadily spíše mezi vnitřní nepokoje a napětí.⁶ Na druhou stranu přináší absence definice některé negativní důsledky: umožňuje totiž státům (jak se ukázalo např. za války v Čečensku) odmítnout, resp. zpochybnit aplikovatelnost MHP na svém území, a vyvolává právní i politické spory, které se při neexistenci nadřazeného rozhodujícího orgánu jeví jako autoritativně těžko neřešitelné.

Formulace „*ozbrojený konflikt, jenž nemá mezinárodní charakter a vznikne na území některé z Vysokých smluvních stran*“, obsahuje celkem dva výrazy, které je třeba, má-li být nalezena definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, blíže specifikovat. Na prvním místě se jedná o termín ‚ozbrojený konflikt‘, jehož výklad by měl sloužit k odlišení občanských válek, a ozbrojených konfliktů obecněji, od vnitřních nepokojů a napětí, tedy k vymezení dolní hranice (vnitrostátního) ozbrojeného konfliktu. Na druhém místě jde o spojení ‚konflikt nemezinárodního charakteru‘, s jehož pomocí by vnitrostátní ozbrojené konflikty měly být odlišeny od ozbrojených konfliktů mezinárodních, tj. měla by takto být určena jejich horní hranice. Uvedeným výrazům je věnována pozornost v částech 1.2. a 1.3. této podkapitoly.

1.2. ‚OZBROJENÝ KONFLIKT‘ – DOLNÍ HRANICE VNITROSTÁTNÍHO OZBROJENÉHO KONFLIKTU

Společný článek 3 Ženevských úmluv ani jiný pramen mezinárodního humanitárního práva, jehož aplikovatelnost *ratione materiae* je stanovena stejně jako u tohoto ustanovení, neprovádí bližší specifikaci termínu ‚ozbrojený konflikt‘, na jejímž základě by bylo možné jasně odlišit vnitrostátní ozbrojené konflikty od méně závažných konfliktních situací. Nespokojenost s tímto stavem vedla právní doktrínu a nověji též mezinárodní soudní orgány k tomu, aby se vymezení chybějící na normativní úrovni pokusily zformulovat samy.

---

avoidance of a definition in Article 3“ mluví rovněž Jean Pictet, viz L. Moir, *The Law of Internal Armed Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 33, pozn. 6.

⁵ J. Pictet (Ed.), *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949, Volume III*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1994, str. 39 (poznámka je uvedena v souvislosti s definicí termínů ‚útoky na život‘ a ‚útoky proti osobní důstojnosti‘, má však nepochybně obecnější platnost).

⁶ MVČK k tomu interně opravňuje článek 5, odst. 2, písm. c) Stanov Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce, který mu dovozuje „*endeavour at all times – as a neutral institution whose humanitarian work is carried out particularly in time of international and other armed conflicts and internal strife – to ensure the protection of and assistance to military and civilian victims of such events and of their direct results*“.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

Zpočátku přitom vycházely především z kritérií navrhovaných během *Diplomatické konference* v roce 1949, jež byla celkem čtyři a měla přímo sloužit k odlišení vnitrostátního ozbrojeného konfliktu od násilných událostí nižší intenzity. První kritérium se zaměřuje na povahu povstalecké ozbrojené skupiny bojující proti *de iure* vládě. Skupina musí „*disponovat organizovanou vojenskou silou a autoritou odpovědnou za její činy, působit v rámci vymezeného území a mít prostředky dostatečné k dodržování a zajištění dodržování Úmluvy*“ (článek 1).⁷ Druhé kritérium hodnotí, zda je legální vláda „*přinucena uchýlit se v boji proti povstalcům, kteří jsou vojensky organizováni a ovládají část státního území, k nasazení řádných ozbrojených sil*“ (článek 2).⁸ Třetí kritérium spojuje prvky tradičního institutu uznání za bojující stranu s moderním mechanismem kolektivní bezpečnosti a za typické průvodní znaky vnitrostátního ozbrojeného konfliktu označuje to, že „*de iure vláda uznala povstalce za bojující stranu*“ (článek 3, odst. a), „*de iure vláda pro sebe požadovala práva bojující strany*“ (odst. b), „*de iure vláda uznala povstalce za bojující stranu pouze v rámci této Úmluvy*“ (odst. c), nebo „*byl spor předložen Radě bezpečnosti OSN či Valnému shromáždění OSN jakožto možné ohrožení míru, porušení míru nebo útočný čin*“ (odst. d).

Poslední, čtvrté kritérium se soustřeďuje na výkon správy ze strany povstalců a v mnohém připomíná článek 1, odst. 1 Dodatkového protokolu II. Kritérium stanovuje, že „*povstalci mají organizaci vyznačující se podobnými charakteristikami jako stát*“ (článek 4, odst. a), „*civilní orgány povstalců vykonávají de facto správu nad osobami nacházejícími se na určité části státního území*“ (odst. b), „*ozbrojené síly jednájí pod vedením organizované autority a jsou připraveny dodržovat obecné zákony války*“ (odst. c) a „*civilní orgány povstalců souhlasí s tím, že budou vázány ustanoveními Úmluvy*“ (odst. d).⁹ Jak je z výčtu zřejmé, kritéria vycházela z modelu čistě vertikálního konfliktu (povstalci x *de iure* vláda), odkazovala na některé starší a již překonané instituty (institut uznání za bojující stranu) a příliš velkým množstvím podmínek hrozila nadměrně omezit rozsah použití společného článku 3. Z tohoto hlediska skutečnost, že nedošlo k jejich zapojení do textu, vyznívá pozitivně, což ovšem nesnižuje význam kritérií coby inspiračního zdroje pro právní doktrínu a mezinárodní soudní orgány při hledání definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu.

V doktríně vznikla do dnešní doby návrhů příslušné definice již celá řada, žádný z nich se ovšem nedočkal všeobecné akceptace. Např. *Jean Pictet* tvrdí, že společný článek 3

⁷ J. Pictet (Ed.), *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949, Volume I*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1994, str. 49-50.

⁸ Tamtéž.

⁹ *Final Record of the Diplomatic Conference of Geneva 1949*, Vol. II-B, str. 121.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

Ženevských úmluv by se měl uplatňovat v „*situacích zahrnujících všechny charakteristické znaky války kromě jejího klasického právního formálního uznání*“.¹⁰ Na jiném místě¹¹ pak přichází s iniciativou určovat aplikovatelnost společného článku 3 podle faktického průběhu konfliktu. Posuzovat by se mělo zejména to, zda povstalci disponují organizovanou vojenskou silou, mají odpovědné vedení a kontrolují či dokonce spravují určitou část území, zda je vláda nucena nasadit armádu, zda se situací v oblasti zabývala Rada bezpečnosti OSN v režimu kapitoly VII Charty OSN apod. Tento návrh jasně vychází z kritérií Diplomatické konference a opět v některých bodech předznamenává úpravu Dodatkového protokolu II. *Eric David* zase vymezuje vnitrostátní ozbrojený konflikt dle společného článku 3 Ženevských úmluv jako konflikt na území jediného státu, který „*proti sobě staví organizované ozbrojené síly v rámci otevřených a kolektivních nepřátelských akcí*“.¹² Daný přístup, kladoucí primární důraz na organizovanost a implicitně i na určité trvání bojů, pro změnu připomíná judikaturu mezinárodních trestních tribunálů *ad hoc*.

K definici vnitrostátního ozbrojeného konfliktu se vyjádřilo také několik **expertních orgánů** svolaných Mezinárodním výborem Červeného kříže během druhé poloviny 20. století. První z nich, *Komise expertů pro studium otázky aplikace humanitárních principů za vnitřních nepokojů*¹³ vytvořená v roce 1955, doporučovala odlišovat vnitrostátní ozbrojený konflikt od vnitřních nepokojů a napětí na základě toho, zda v nich proti sobě bojují „*strany*“¹⁴ (vnitrostátní ozbrojený konflikt), nebo vláda a osoby netvořící bojující stranu (vnitřní nepokoje a napětí). Toto pojetí, jež zohledňuje charakter a stupeň organizovanosti zúčastněných aktérů, má svou logiku, neřeší však problém, neboť neuvádí jak rozeznat bojující stranu od skupiny jednotlivců. *Komise expertů pro studium otázky pomoci obětem vnitrostátních konfliktů*, zřízená MVČK v roce 1962, dospěla k závěru, že „*existence ozbrojeného konfliktu, ve smyslu článku 3, nemůže být popřána, pokud nepřátelské akce, namířené proti legální vládě, mají kolektivní charakter a vyznačují se alespoň minimálním stupněm organizace*“.¹⁵ Vymezení vykazuje některé progresivní znaky (zjednodušení textu, snaha zaměřit se na intenzitu a stupeň organizace stran v konfliktu aj.), zůstává ale omezeno

¹⁰ J. Pictet (Ed.), op. cit. 5, str. 26-27.

¹¹ Tamtéž, str. 35.

¹² E. David, *Principes de droit des conflits armés*, Troisième édition, Bruylant, Bruxelles, 2002, str. 129.

¹³ Komise dostala za úkol „*préciser la notion de ‚conflit armé‘ de manière à déterminer le moment à partir duquel l'article 3 /.../ est juridiquement applicable en cas de troubles intérieurs*“. R. Abi-Saab, *Droit humanitaire et conflits internes, Origines et évolution de la réglementation internationale*, Institut Henry-Dunant et Pedone, Genève et Paris, 1986, str. 82.

¹⁴ *Rapport de la Commission d'experts chargés d'examiner la question de l'application des principes humanitaires en cas de troubles intérieurs*, Genève, le 3-8 août 1955, cit. in E. David, op. cit. 12, str. 124.

OBEČNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

na konflikty vertikální povahy a opět obsahuje některé ne zcela jednoznačné termíny (minimální stupeň organizace apod.).

Poměrně extenzivní přístup zvolila v roce 1971 *Konference vládních expertů*, která vnitrostátní ozbrojený konflikt definovala jako „*ozbrojený konflikt, který nemá mezinárodní charakter a který se po delší čas odehrává na území jedné ze smluvních stran*“,¹⁶ pokud v něm proti sobě bojují organizované ozbrojené síly povstalců a vlády nebo pouze povstalců a nepřátelské akce dosahují takové intenzity, že použití mezinárodního humanitárního práva se stává nutností.¹⁷ Přínosem vymezení je, že zahrnuje konflikty jak vertikální, tak horizontální. Jeho nedostatek naopak spočívá v tom, že pracuje s poměrně nejednoznačným kritériem určování intenzity ozbrojeného konfliktu („humanitární nutnost“). Sám *MVČK* ve zprávě z roku 1971 definoval vnitrostátní ozbrojené konflikty jako „*následující situace, které se odehrávají na území některé smluvní strany a způsobují vojenské či civilní oběti: a) organizovaná nepřátelská akce, která je vedena ozbrojenými silami proti legální vládě, nebo která přinutí legální vládu nasadit řádné ozbrojené síly; b) organizovaná nepřátelská akce, probíhající mezi ozbrojenými silami dvou nebo více frakce, ať už tyto akce vyvolají zásah legální vlády či nikoli*“.¹⁸ Vymezení opět zahrnuje konflikty vertikální i horizontální a oproti předchozímu návrhu vyznívá poněkud jednoznačněji, ani ono se však neujalo.

Větších praktických výsledků než právní doktrína dosáhly při hledání definice (vnitrostátního) ozbrojeného konfliktu **mezinárodní soudní orgány**, především pak oba *ad hoc* trestní tribunály zřízené v polovině 90. let Radou bezpečnosti OSN k souzení jednotlivců odpovědných za nejzávažnější zločiny podle mezinárodního práva spáchané na území bývalé Jugoslávie a Rwandy. Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (*ICTY*) přistoupil ve své judikatuře, jak již bylo uvedeno, k obecnému vymezení ozbrojeného konfliktu, za nějž označil „*uchýlení se k ozbrojené síle mezi státy či déletrvajícím ozbrojené násilí mezi vládní autoritou a organizovanými ozbrojenými skupinami či mezi takovými skupinami uvnitř jednoho státu*“.¹⁹ Vymezení klade důraz na dlouhodobost bojů (protracted armed violence) a organizaci stran v konfliktu (organized armed groups) a z hlediska právní úpravy staví

¹⁵ International Committee of the Red Cross, *Commission of Experts for the Study of the Question of Aid to the Victims of Internal Conflicts*, Geneva, 25-30 October 1962, Geneva 1962, cit. in L. Moir, op. cit. 4, str. 33.

¹⁶ G. Mencer, op. cit. 2, str. 153.

¹⁷ *Rapport sur les travaux de la Conférence des experts*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1971, str. 72.

¹⁸ Cit. in R. Abi-Saab, op. cit. 13, str. 117.

¹⁹ „*.../ a resort to armed force between States or protracted armed violence between governmental authorities and organised armed groups or between such groups within a State.*“ *ICTY, Prosecutor v. Duško Tadić, Case No. IT-94-1-AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, par. 70.*

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

horizontální konflikty na jednu rovinu s konflikty vertikálními. V mezinárodním společenství se přístup ICTY setkal s poměrně příznivou odezvou, a to přesto, že se nově stanovená definice vyznačuje, jak konstatoval i Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (*ICTR*), značnou abstraktností,²⁰ a sama o sobě tak neumožňuje jednoznačně odlišit ozbrojené konflikty od jiných forem násilných akcí.

Na judikaturu ICTY navázaly státy při sjednávání Římského statutu, mezinárodní smlouvy zakládající Mezinárodní trestní soud (MTS). *Římský statut* obsahuje celkem dvě vzájemně ne zcela identická vymezení vnitrostátního ozbrojeného konfliktu. První figuruje v článku 8, odst. 2, písm. d) a váže se k vážným porušením společného článku 3 Ženevských úmluv (článek 8, odst. 2, písm. c)). K těm dochází za „*ozbrojených konfliktů jiné než mezinárodní povahy*“, z nichž jsou explicitně vyloučeny „*případy vnitřních nepokojů a napětí, například veřejné nepokoje, izolované a sporadické násilné činy nebo jiné činy podobné povahy*“. První úsek je doslova převzat ze společného článku 3 a nepřináší nic nového. Úsek další jasně potvrzuje, že vnitřní nepokoje a napětí nespádají mezi ozbrojené konflikty, stanovení hranice mezi oběma kategoriemi ale nepomáhá. Druhé vymezení se objevuje v článku 8, odst. 2, písm. f) a týká se ostatních závažných porušení zákonů a obyčejů platných v ozbrojených konfliktech jiné než mezinárodní povahy (podle článku 8, odst. 2, písm. e)). Těmi se zde rozumějí ozbrojené konflikty jiné než mezinárodní povahy (nezahrnující vnitřní nepokoje a napětí), pokud jde o „*děletrvajících ozbrojené konflikty mezi vládní autoritou a organizovanými ozbrojenými skupinami nebo mezi takovými skupinami*“.

Je třeba si položit otázku, zda uvedené vymezení, které vychází z definice stanovené ICTY, provádí výklad termínu „*ozbrojený konflikt jiné než mezinárodní povahy*“, obsaženého ve společném článku 3 Ženevských úmluv, nebo zda naopak jen vyděluje z okruhu konfliktů pokrytých tímto ustanovením určitou specifickou podskupinu. Část odborníků se kloní ke druhému závěru. Patří mezi ně např. Marco Sassoli a Antoine A. Bouvier, kteří v rámci vnitrostátních ozbrojených konfliktů rozlišují: konflikty, na něž se aplikuje pouze společný článek 3; konflikty podřízené společnému článku 3 a článku 8, odst. 2, písm. e) Statutu MTS; a konflikty, na které se navíc vztahuje Dodatkový protokol II.²¹ Odlišné stanovisko naopak Eric David, který na straně jedné souhlasí s tím, že sféra použití článku 8, odst. 2, písm. e) Římského statutu je širší než u společného článku 3, na straně druhé ale popírá, že by zde

²⁰ ICTR, *Prosecutor v. George Rutaganda*, Case No. ICTR-96-3, Trial Chamber, Judgement, 6 December 1999, par. 91.

²¹ Viz M. Sassoli, A. Bouvier, *Un droit dans la guerre?*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 2003, str. 259-261.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

měla vzniknout třetí skupina vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Podle jeho názoru totiž definice obsažená v Římském statutu „*nahrazuje z titulu lex posterior vymezení obsažené v Protokolu II*“.²²

Oba tyto názory reagují na dikci článku 8, odst. 2, písm. f) Římského statutu, která svádí k závěru, že by mohly existovat vnitrostátní ozbrojené konflikty nevyznačující se dlouhodobostí a/nebo organizovaností stran v konfliktu (které by byly pokryty jen společným článkem 3 Ženevských úmluv). Takový výklad ovšem poněkud odporuje přístupu ICTY, jenž vztáhl požadavky dlouhodobosti a organizovanosti na všechny ozbrojené konflikty bez rozdílu, tedy i konflikty podřízené společnému článku 3 Ženevských úmluv. Logičtěji by tedy vyznělo vysvětlení, podle něhož výše citované ustanovení Římského statutu provádí vlastně jen bližší specifikaci termínu „*ozbrojený konflikt jiné než mezinárodní povahy*“ a že sféra použití *ratione materiae* písm. c) a e) článku 8, odst. 2 Římského statutu jsou identické. Jednoznačné akceptaci tohoto názoru nicméně zase brání fakt volby odlišného textu ve dvou uvedených ustanoveních, který nenasvědčuje tom, že by autoři dokumentu zřizujícího MTS chtěli obě kategorie konfliktů (podle písm. d) a f)) zcela ztotožnit. Alternativně lze volbu odlišného textu vysvětlit prostou obavou z toho, aby zapojení odkazu na dlouhodobost bojů a organizovanost stran do ustanovení písm. d) nevedlo v praxi k omezení okruhu situací, za nichž je možno se dovolávat minimálních garancí společného článku 3 Ženevských úmluv. To, který ze zmíněných výkladů je správný, se zřejmě ukáže teprve časem, až bude sám Mezinárodní trestní soud přinucen se touto otázkou zabývat.

Obava z volby příliš úzké definice vnitrostátních ozbrojených konfliktů se ovšem již dnes nejeví jako opodstatněná, a to ve světle nárůstu počtu tzv. **nových konfliktů** po roce 1990. Nové konflikty, zvláště jedná-li se o konflikty anarchické, se mnohdy vyznačují relativně nízkou organizovaností stran v konfliktu a omezenou intenzitou bojů, vzhledem k nimž by zřejmě *stricto sensu* nesplnily test existence ozbrojeného konfliktu zavedený ICTY, a musely by tedy být řazeny mezi vnitřní nepokoje a napětí. Z humanitárních důvodů, tj. v zájmu zabránění oslabení právní ochrany obětí bojů, se mezinárodní orgány i odborníci takové rekvalifikaci nových konfliktů brání a dále je hodnotí jako ozbrojené konflikty. Např. Rada bezpečnosti OSN implicitně označila za ozbrojené konflikty boje na území Libérie a Somálska, vykazujících zjevné anarchické rysy, když vyzvala tamní bojující frakce k „*přísnému dodržování ustanovení mezinárodního humanitárního práva*“²³ (Libérie), resp. k

²² E. David, op. cit. 12, str. 119.

²³ UN Doc. S/RES/788 (1992), 19 November 1992, par. 5.

OBEČNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

„okamžitému ukončení a vzdání se všech porušování mezinárodního humanitárního práva“²⁴ (Somálsko). Obdobný postoj zaujala také Komise OSN pro lidská práva, která zdůraznila aplikovatelnost MHP během konfliktů v Somálsku a Sierra Leone.²⁵

Jak z uvedeného přehledu vyplývá, úsilí o nalezení dolní hranice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu není dosud plně ukončeno, a to hlavně v důsledku současné přítomnosti dvou protichůdných trendů. Na straně jedné zde existuje snaha zavést určitá minimální kritéria, která by vyloučila, resp. omezila absolutní volnost výkladu rozsahu použití *ratione materiae* společného článku 3 Ženevských úmluv zejména ze strany států. Tato minimální kritéria bývají obvykle, a to již od přijetí Ženevských úmluv, spojována s organizovaností stran v konfliktu a s intenzitou či trváním bojů. Na straně druhé se zde projevují obavy z toho, aby akceptace kritérií nevedla, i přes jejich abstraktnost a flexibilitu, k rekvifikaci celé velké kategorie konfliktních situací a k jejich vynětí z režimu ochrany MHP. Napětí mezi těmito dvěma legitimními, ale protichůdnými zájmy se prozatím nedaří uspokojivě vyřešit a je pravděpodobné, že obdobný stav zůstane zachován i v nejbližší budoucnosti. Současně lze ale očekávat, že názory na vymezení dolní hranice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu bude nadále výrazně ovlivňovat obecná definice ozbrojeného konfliktu zavedená ICTY, jejíž prosazení by mohlo časem vést k převládnutí prvního z uvedených trendů.

1.3. ‚KONFLIKT NEMEZINÁRODNÍHO CHARAKTERU‘ – HORNÍ HRANICE VNITROSTÁTNÍHO OZBROJENÉHO KONFLIKTU

Kromě stanovení dolní hranice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu (k odlišení od vnitřních nepokojů a napětí) představuje v mezinárodním humanitárním právu značný problém rovněž vymezení hranice horní (k odlišení od mezinárodního ozbrojeného konfliktu). Společný článek 3 Ženevských úmluv ani další prameny humanitárně právní úpravy s identickým rozsahem použití *ratione materiae* tuto otázku dostatečným způsobem neupravují, neboť pouze poměrně nekonkrétně pojednávají o „ozbrojeném konfliktu, jenž nemá mezinárodní charakter a vznikne na území některé z Vysokých smluvních stran“. Doktrína se nejčastěji pokouší problém vyřešit s použitím **dvou základních kritérií**.

Prvním z nich je kritérium *teritoriálního rozsahu*. Podle toho se mezi vnitrostátní ozbrojené konflikty řadí pouze takové konflikty, které vzniknou, resp. se odehrávají na území jednoho státu. Bližší specifikaci toho, co přesně se rozumí vznikem či odehráváním se na území jediného státu, věnují odborníci překvapivě malou pozornost. Řada otázek zde přitom

²⁴ UN Doc. S/RES/814 (1993), 26 March 1993, par. 13.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

zůstává nezodpovězena. Není např. jednoznačné, jak kvalifikovat konflikt, při němž povstalci útočí proti legální vládě státu ze základů nacházejících se na území sousedního státu, nebo při kterém jedna strana v konfliktu napadá skupiny náležející jiné straně v konfliktu mimo samotné území jejich domovského státu. K případům tohoto typu byly nuceny se vyjádřit oba *ad hoc* mezinárodní trestní tribunály, které se prozatím přiklonily k jejich zařazení mezi vnitrostátní ozbrojené konflikty. Rwandský tribunál k takovému postupu ostatně implicitně vyzývá samotný jeho Statut, který mu dovoluje stíhat závažná porušení mezinárodního humanitárního práva, zřejmě včetně porušení společného článku 3 Ženevských úmluv, jsou-li spáchaná rwandskými občany na území Rwandy či „na území sousedních států“ (články 1 a 7 Statutu). Je třeba zdůraznit, že kritérium teritoriálního rozsahu nezahrnuje požadavek teritoriální kontroly určitého území povstaleckými skupinami. Takovou kontrolu společný článek 3 Ženevských úmluv, na rozdíl od Dodatkového protokolu II, nevyžaduje.

Druhým kritériem k odlišení vnitrostátních a mezinárodních ozbrojených konfliktů je kritérium *stran v konfliktu*. To mnozí odborníci považují za určující,²⁶ k jeho konkrétnímu obsahu a významu se ale opět většinou příliš nevyjadřují. V zásadě se zde požaduje, aby maximálně jedna ze stran v konfliktu byla stranou vládní, tj. aby se konfliktu zúčastnil nanejvýš jeden stát coby klíčový aktér mezinárodního práva. Vzhledem k tomu, že společný článek 3 Ženevských úmluv, opět na rozdíl od Dodatkového protokolu II, zahrnuje konflikty jak vertikální, tak horizontální, mohou ve vnitrostátním ozbrojeném konfliktu pokrytém tímto ustanovením stát proti sobě rovněž pouze různé nestátní, tj. povstalecké síly. Kritérium působí vcelku logicky, nedává však mimo jiné odpověď na to, jak hodnotit konflikty, v nichž sice bojuje pouze jeden stát, zapojené nevládní skupiny ale ve skutečnosti jednájí z popudu jednoho či více států cizích.

Oběma kritérii se v rámci doktríny podrobně zabýval *Joele Nguyen Duy-Tan*,²⁷ který počátkem 90. let navrhl určovat existenci vnitrostátního ozbrojeného konfliktu na základě formálního a materiálního hlediska. Hledisko formální vycházelo z charakteru stran v konfliktu a požadovala, aby alespoň jedna z nich nebyla subjektem mezinárodního práva ve smyslu článku 2, odst. 1 Ženevských úmluv a aby během konfliktu nedošlo k uznání povstalců za bojující stranu. Hledisko materiální odráželo teritoriální rozsah konfliktu a

²⁵ Viz UN Docs. E/CN.4/RES/1998/59, 17 April 1998, par. 3; a E/CN.4/RES/1999/1, 6 April 1999, par. 1.

²⁶ „/.../ internal conflicts are distinguished from international conflicts by the parties involved rather than by the territorial scope of the conflict.“ L. Zegveld, *Accountability of Armed Opposition Groups in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 136.

²⁷ J. Nguyen Duy-Tan, *The Law Applicable to Non-International Armed Conflicts*, in M. Bedjaoui (Ed.), *International Law - Achievements and Prospects*, Martinus Nijhoff Publishers & UNESCO, 1991, str. 797.

OBEČNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

zdůrazňovalo, že nepřátelské akce musejí probíhat na území jediného státu bez jakékoli intervence států cizích. Návrh představoval zajímavé doktrinární uchopení problému, v praxi se však neujal. Nevyjasněn ostatně dodnes zůstává vzájemný vztah obou základních kritérií, kritéria teritoriálního rozsahu a stran v konfliktu a možnosti či vhodnosti jejich alternativního či kumulativního využití při kvalifikaci konfliktů.

Je třeba říci, že největší problémy z pohledu stanovení hranice mezi vnitrostátním a mezinárodním ozbrojeným konfliktem nevyvolávají klasické občanské války nebo čistě mezistátní střetnutí. Jako problematické se jeví zejména některé specifické typy primárně vnitrostátních konfliktů, jejichž charakter se postupem doby mění vlivem určitých vnitřních nebo vnějších faktorů. Řadí se mezi ně hlavně tzv. konflikty se zahraniční intervencí, konflikty za účasti jednotek OSN (typu peace-keeping či peace-enforcement) a konflikty secesionistické. O těchto typech konfliktů bude pojednáno podrobněji.²⁸

1.3.1. Konflikty se zahraniční intervencí

Konflikty se zahraniční intervencí jsou takové ozbrojené konflikty, ve kterých „jeden či více států zasahují svými ozbrojenými silami ve prospěch některé z bojujících stran vnitrostátního konfliktu“,²⁹ nebo „dva či více států zasahují svými ozbrojenými silami každá ve prospěch jedné strany“.³⁰ Ačkoli k přímým zásahům do vnitřních záležitostí jiných států docházelo již v minulosti,³¹ z důvodů rostoucí propojenosti současného světa i již zmíněného zákazu útočné války v mezinárodních vztazích jejich počet po roce 1945 výrazně stoupl. V období studené války do vnitřních konfliktů pravidelně v rámci globálního ideologického a mocenského soupeření zasahovaly jedna či obě supervelmoci, SSSR a USA (např. vietnamská válka či válka v Afghánistánu), nebo některý ze států jimi ovládaných bloků (např. intervence Kuby v Angole). Angažovanost třetích zemí v občanských válkách pokračuje i po skončení studené války, jak potvrdily události na území bývalé Jugoslávie či v Demokratické republice Kongo.

²⁸ Kromě nich vyvolávají kvalifikační problémy rovněž některé další typy situací, např. mezinárodní operace k obnovení nebo udržení pořádku. Více viz M. Sassoli, A. Bouvier, op. cit. 21, str. 262-263.

²⁹ P. Verri, *Dictionnaire du droit international des conflits armés*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1988, str. 37.

³⁰ Tamtéž.

³¹ „/.../ la guerre civile n'a jamais été une affaire exclusivement interne, car elle affecte toujours les tiers. Le degré dans lequel les tiers sont touchés par des guerres civiles varie toutefois dans le temps. Il était encore assez modeste au XIXe siècle, car le commerce étranger sur les terres souvent lointaines secouées par des conflits internes était limité comme l'était la présence de ressortissants d'États tiers. Ce n'est que sur mer, espace commun, que les intérêts tiers étaient régulièrement affectés. Dès lors, il était naturel de traiter la guerre civile comme affaire interne, tout en réservant les intérêts des tiers par la faculté d'une reconnaissance de belligérance laissée à leur discrétion.“ R. Kolb, *Le droit international public et le concept de guerre civile depuis 1945*, Relations Internationales, No. 105, printemps 2001, str. 25.

OBEČNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

Konflikty se zahraniční intervencí³² nejsou přímo upraveny v platném mezinárodním právu a zabývá se jimi převážně **doktrína**, která jim věnuje pozornost od přelomu 60. a 70. let.³³ Původně se diskuse soustředila na problém legality intervence jako takové, který spadá do sféry *ius ad bellum*.³⁴ Později se zájem přesunul na rovinu *ius in bello* a zaměřil se na otázku, jaký soubor norem mezinárodního humanitárního práva se má na dané konflikty aplikovat. Ve vztahu k této problematice se postupně vyvinuly tři hlavní alternativní přístupy. **První** označuje konflikty se zahraniční intervencí za konflikty čistě vnitrostátní a trvá na aplikovatelnosti minimálních záruk společného článku 3 Ženevských úmluv, popř. Dodatkového protokolu II. Takové pojetí vyvolává námitky. Jeho přijetí by vedlo k nadměrnému omezení aplikovatelných norem, a to i v případě konfliktů dosahujících značné intenzity (některé fáze války ve Vietnamu či Afghánistánu).³⁵ Mohlo by navíc státy inspirovat k tomu, aby se snažily své zahraniční spory řešit cestou podpory povstalců v cizím státě a následné intervence do jimi započatého konfliktu, která by pro ně byla z hlediska hodnocení konfliktu a aplikovaného práva výhodnější než přímý mezistátní konflikt. Vzhledem k těmto skutečnostem se názor, podle něhož „i v okamžiku, kdy jsou do vojenských operací proti sobě zapojeny různé státy, zůstává ozbrojený konflikt čistě vnitrostátním“,³⁶ zdá těžko přijatelný.

Druhý přístup vychází z tvrzení, že v důsledku zahraniční intervence se konflikt zcela internacionalizuje, a nadále se proto na něj vztahuje jen právní úprava předvídaná pro mezinárodní ozbrojené konflikty, a to v plném rozsahu. K tomuto stanovisku se v roce 1965 během války ve Vietnamu přiklonil MVČK,³⁷ který následně v průběhu přípravy textu

³² Někteří autoři označují za zahraniční intervenci i jiná jednání cizího státu než přímé použití síly. Např. podle Erica Davida může za určitých podmínek intervenci představovat vyslání vojenských poradců, pokud se tyto přímo účastní nepřítelství a jednají pod výlučnou autoritou svého státu. Viz E. David, op. cit. 12, str. 140-142.

³³ Již v roce 1972 vypracoval MVČK zvláštní dokument, který obsahoval některá ustanovení týkající se této problematiky. Viz *Règlement concernant des cas particuliers de conflits armés ne présentant pas un caractère international*, Rapport sur les travaux de la Conférence, sv. 2, 1972, str. 22.

³⁴ V teorii se na tuto problematiku vytvořily tři odlišné pohledy. Podle prvního je pomoc legální vládě dovolená a pomoc povstalcům nedovolená (např. Castrén, Dahm, Fitzmaurice, Garner, McNair), podle druhého je v obou případech zakázána (např. Fauchille, Hall, Hyde, Lauterpacht, Rougier, Skubiszewski, Wright) a podle třetího je pak v obou případech povolena (např. Falk, Pinto). Více viz D. Schindler, *Le principe de non-intervention dans les guerres civiles*, Rapport à l'Institut de droit international, Annuaire de l'Institut de droit international, vol. 55, 1973, str. 416 a násl., a R. Kolb, op. cit. 31, str. 25.

³⁵ Srov. komentář války ve Vietnamu: „*La qualification de guerre civile appliquée à l'affrontement Saïgon-F.L.N. apparaît comme une construction juridique sans rapport avec la réalité politique et militaire. /.../ Le gouvernement des Etats-Unis est le maître absolu de cette guerre, et il se comporte ouvertement comme tel.*“ H. Meyrowicz, *Le droit de la guerre dans le conflit vietnamien*, Annuaire français de droit international, 1967, str. 167, cit in R. Bierzanek, *Quelques remarques sur l'applicabilité du droit international humanitaire des conflits armés aux conflits internes internationalisés*, in Ch. Swinarski (Ed.), *Etudes et essais sur le droit international humanitaire et sur les principes de la Croix-Rouge*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1984, str. 283.

³⁶ L. Moir, op. cit. 4, str. 46.

³⁷ „*Les hostilités qui se déroulent sur le territoire du Vietnam /.../ ont pris, ces derniers temps, une extension telle qu'elles présentent, à n'en pas douter, le caractère d'un conflit armé, auquel l'ensemble des règles du droit humanitaire doivent s'appliquer.*“ Cit. in R. Bierzanek, op. cit. 35, str. 284.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

Dodatkových protokolů k Ženevským úmluvám několikrát navrhoval, aby konflikty s cizí intervencí byly výslovným ustanovením zařazeny do skupiny mezinárodních ozbrojených konfliktů.³⁸ Iniciativa se nesešla s velkým pochopením a většina států a odborníků se postavila proti ní. Poukazovali při tom hlavně na skutečnost, že některé pojmy Ženevských úmluv (např. nepřátelské území či nepřátelské obyvatelstvo) lze jen s obtížemi aplikovat na vztahy mezi vládou a povstalcí, které se v primárně vnitrostátním konfliktu jeví jako určující i po zahraniční intervenci. Po praktické stránce navíc může vidina změny právní kvalifikace konfliktu a tím také pohledu mezinárodního společenství na něj vést ozbrojené skupiny k tomu, aby se vnějšímu zásahu nejen nebránily, ale dokonce se snažily jej samy vyvolat. Ani tento postoj tedy není příliš šťastný a nelze doporučit jeho akceptaci.

Třetí přístup přisuzuje konfliktům se zahraniční intervencí smíšený charakter a aplikují na ně dvojí právní režim. Boje mezi vzbouřenci na straně jedné a legální vládou (typ A) či státem zasahujícím ve prospěch legální vlády (typ B) na straně druhé jsou chápány jako ozbrojený konflikt vnitrostátní a používá se na ně společný článek 3 Ženevských úmluv, popř. Dodatkový protokol II.³⁹ Boje mezi vládou a státem zasahujícím ve prospěch povstalců (typ C) nebo mezi dvěma státy zasahujícími na různých stranách (typ D) jsou naproti tomu hodnoceny jako ozbrojený konflikt mezinárodní a vztahuje se na ně úprava Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu I. S návrhem na zavedení tohoto přístupu, spočívajícího na rozložení komplexního konfliktu do řady dílčích binárních vztahů, přišel již v roce 1970 Henri Meyrowitz.⁴⁰ Později jej podpořila značná část doktríny, nechyběli však ani kritikové. Ti poukazovali především na riziko, že by se strany v konfliktu mohly ve snaze vyhnout se uplatnění přísnějšího režimu dopouštět různých manipulací (např. intervenující stát ustaví na kontrolovaném území druhého státu loutkovou vládu, která ponese odpovědnost i za jeho jednání).⁴¹

³⁸ V roce 1971 během prvního zasedání konference vládních expertů navrhl MVČK, aby se celek MHP aplikovatelný za mezinárodních ozbrojených konfliktů uplatňoval „*lorsque, en cas de conflit non international, l'une ou l'autre partie, ou les deux, bénéficie de l'assistance opérationnelle des forces armées d'un Etat tiers.*“ *Rapport sur les travaux de la Conférence d'experts gouvernementaux*, 1971, par. 284, cit. in R. Bierzanek, op. cit. 35, str. 284.

³⁹ „*.../ l'assistance étrangère dans les conflits armés internes ne modifie donc pas la nature juridique du conflit tant qu'il continue à se dérouler dans le cadre territorial de l'Etat en proie à la guerre civile opposant les forces du gouvernement légal et celles des adversaires organisés /.../.*“ R. Pinto, *Les règles du droit international concernant la guerre civile*, RCADI, Vol. 114, 1965/I, str. 482, cit. in R. Bierzanek, op. cit. 35, str. 283, pozn. 6.

⁴⁰ Viz H. Meyrowitz, *La notion de conflit armé international – Nouvelles perspectives*, in *Actes du Colloque International de droit humanitaire*, Bruxelles, 12-14/XII/1974, doc. Coll./I./Int. 2, No. 21 et ss. (nevydáno).

⁴¹ V roce 1972 navrhl MVČK pozměněnou verzi smíšené kvalifikace konfliktů se zahraniční intervencí, která namísto rozlišování ozbrojených konfliktů vnitrostátních a mezinárodních zaváděla dělení na konflikty s plnou a částečnou aplikací ženevského práva a počítala s tím, že na některé vztahy (mezi zasahujícími státy, mezi vládou bojujícího státu a státem intervenujícím ve prospěch povstalců a mezi bojujícím státem a povstalcí disponujícími

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

K právní kvalifikaci konfliktů se zahraniční intervencí se již vyjádřily některé mezinárodní soudní orgány. V roce 1986 tak učinil *Mezinárodní soudní dvůr* (MSD), který posuzoval charakter občanské války v Nikaraguy (mezi jednotkami nikaragujské vlády a povstaleckou skupinou *contras*) včetně zapojení USA do ní. Ze třech výše uvedených přístupů si MSD zvolil přístup poslední, tj. rozhodl se aplikovat smíšený právní režim,⁴² v jehož rámci konflikt mezi jednotkami nikaragujské vlády a povstaleckou skupinou *contras* byl chápán jako vnitrostátní, zatímco konflikt mezi Nikaragou a USA byl označen za mezinárodní. Ve druhé polovině 90. let se k právní kvalifikaci konfliktů se zahraniční intervencí v sérii svých rozhodnutí souvisejících s událostmi na území Bosny a Hercegoviny vyjádřil *Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii* (ICTY).⁴³ Ten zaujal poněkud odlišné stanovisko než Mezinárodní soudní dvůr a přiklonil se převážně ke druhému ze zmíněných přístupů, tj. k plné internacionalizaci právního režimu konfliktů se zahraniční intervencí. V roce 1999 v případě Tadić tak např. ICTY konstatoval, že „*ozbrojený konflikt, který vypukne na území jednoho státu, a je tak na první pohled vnitrostátní, se může stát mezinárodním /.../, pokud a) jiný stát zasahuje do konfliktu svými jednotkami, nebo alternativně b) pokud někteří z účastníků vnitrostátního ozbrojeného konfliktu jednají jménem tohoto jiného státu*“.⁴⁴

Následně tribunál vymezil tři kontrolní kritéria umožňující rozpoznat, kdy účastníci vnitrostátního ozbrojeného konfliktu jednají jménem jiného státu, tj. kdy lze vůbec mluvit o zahraniční intervenci. Za prvé se tak děje tehdy, když cizí stát vydává *zvláštní rozkazy* jednotlivcům či skupinám nebo dodatečně jednoznačně schválí jejich činy. Za druhé, podle tzv. *kritéria efektivní kontroly* (effective control), zavedeného již dříve Mezinárodním soudním dvorem, jednají jménem státu ti jednotlivci a ozbrojené skupiny, vůči nimž stát vykonává „*efektivní kontrolu vojenských nebo paravojenských operací*“.⁴⁵ Konečně za třetí, v souladu s tzv. *kritériem všeobecné kontroly* (overall control), nově formulovaným až ICTY,

---

samostatnou vládou a armádou) se budou aplikovat všechny čtyři Ženevské úmluvy a Dodatkový protokol I a na jiné vztahy (mezi vládou a povstaleci nedosahujícími vyššího stupně organizace, za situace zahraniční intervence) se bude vztahovat Ženevská úmluva III a část IV Dodatkového protokolu I. Text v tomto smyslu měl podle původních představ MVČK tvořit přílohu Dodatkového protokolu II, již na konferenci expertů v roce 1972 byl ale návrh odmítnut. Více viz E. David, op. cit. 12, str. 147-147.

⁴² ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua*, Nicaragua v. United States of America, Judgement, 27 June 1986, ICJ Reports 1986, par. 219.

⁴³ Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii se kvalifikací konfliktů se zahraniční intervencí zabýval v kontextu rozhodování o individuální trestní odpovědnosti pachatelů nejzávažnějších zločinů podle mezinárodního práva. Přesto jsou jeho závěry využitelné i pro potřeby obecného mezinárodního práva (odpovědnost států) a mezinárodního humanitárního práva (kvalifikace konfliktů a určení relevantního právního režimu), neboť všechny tři oblasti spolu úzce souvisejí.

⁴⁴ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-A, Appeals Chamber, Appeal, 15 July 1999, par. 84; ICTY, *Prosecutor v. Tihomir Blaškić*, Case No. IT-95-14-T, Trial Chamber I, Judgement, 3 March 2000, par. 76.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

v případě ozbrojených sil a vojenských či polovojenských jednotek⁴⁶ postačí, když cizí stát „sehrává úlohu při organizování, koordinování a plánování vojenských akcí vojenských skupin, nad rámec poskytování financí, výcviku, vybavení a operační podpory /.../“.⁴⁷ Poslední kritérium neodpovídá starší praxi mezinárodních orgánů,⁴⁸ a vyvolává proto mezi odborníky spory. Část autorů jej odmítá s poukazem na to, že stát činí odpovědným za příliš široký okruh jednání primárně nestátních aktérů a značné množství konfliktů v minulosti chápaných jako vnitrostátní rekvalifikuje na konflikty mezinárodní. Další autoři nový přístup naopak vítají, neboť podle nich garantuje obětem mnoha konfliktů lepší ochranu a navíc přispívá k faktickému sblížení právního režimu různých typů konfliktů. Obecně lze říci, že kvalifikace konfliktů se zahraniční intervencí zůstává dosud – přes určitý pokrok učiněný v posledních letech díky doktríně a mezinárodním soudním orgánům, především ICTY – nedořešená a v souvislosti s ní se jako stále nedokončené jeví i stanovení pevné hranice mezi vnitrostátními a mezinárodními ozbrojenými konflikty.

1.3.2. Konflikty za účasti jednotek OSN

Druhý typ ozbrojených konfliktů, jejichž právní povaha je sporná, tvoří **konflikty za účasti jednotek OSN**. Tato účast může mít dvojí povahu. Za prvé se jedná o tzv. *operace na udržení míru* (peace-keeping operations, opérations de maintien de la paix), za něž se považuje „použití jednotek jednajících pod velením OSN, v rámci ‚nenásilných‘ operací, se souhlasem stran zainteresovaných na konfliktu, s cílem udržet stabilitu v různých zónách napětí“.⁴⁹ Daný typ operací se vyvinul v desetiletích po skončení druhé světové války, a to bez výslovného zmocnění Charty OSN (proto také bývají operace označovány za akce podle kapitoly ‚šest a půl‘ Charty⁵⁰). Tradičně spočíval na třech základních principech, mezi něž se řadilo svolení státu, na jehož území akce probíhá; zachovávání přísné neutrality a nestrannosti

⁴⁵ ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua*, op. cit. 42, par. 115.

⁴⁶ Kritérium efektivní kontroly se vztahuje výlučně na uvedené subjekty, tj. ozbrojené síly a vojenské či polovojenské jednotky. Neuplatňuje se naproti tomu vůči jednotlivcům a skupinám, které nejsou vojensky organizované. Ve vztahu k těm se dále aplikuje kritérium všeobecné kontroly.

⁴⁷ ICTY, *Prosecutor v. Tihomir Blaškić* (2000), op. cit. 44, par. 99-100; ICTY, *Prosecutor v. Zejnil Delalić, Zdravko Mucić, Hazim Delić, Esad Landžo*, Case No. IT-96-21-A, Appeals Chamber, Appeal, 20 February 2001, par. 15; ICTY, *Prosecutor v. Dario Kordić, Mario Cerkez*, Case No. IT-95-14/2-T, Trial Chamber III, Judgement, 26 February 2001, par. 114.

⁴⁸ Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii odůvodnil své odchýlení se od stanoviska Mezinárodního soudního dvora jednak logikou mezinárodního práva v oblasti úpravy odpovědnosti státu (státy nesmějí mít možnost uniknout odpovědnosti tím, že místo svých orgánů nechají jednat nastrčené skupiny), jednak běžnou soudní praxí států. Více viz ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1999), op. cit. 44, par. 115-145; ICTY, *Prosecutor v. Zejnil Delalić, Zdravko Mucić, Hazim Delić, Esad Landžo* (2001), op. cit. 47, par. 17.

⁴⁹ Y. Petit, *Droit international du maintien de la paix*, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 2000, str. 41.

⁵⁰ Výraz poprvé použil druhý generální tajemník OSN, Dag Hammarskjöld.

OBEČNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

jednotek OSN vůči stranám v konfliktu; a použití síly jen v sebeobraně.⁵¹ V posledních letech se poslání i průběh operací poněkud mění a získává komplexnější charakter, který mimo jiné mnohdy vede k méně striktnímu lpění na původních principech. K operacím na udržení míru došlo v minulosti např. v souvislosti s občanskými válkami v Angole (UNAVEM), Libanonu (UNIFIL), nebo Rwandě (UNAMIR).

Druhou formu účasti OSN na konfliktech představují tzv. *operace na vynucení míru* (peace-enforcement operations, opération d'imposition de la paix), které se zakládají na kapitole VII Charty OSN, konkrétně jejich člancích 39 a 42. Tyto operace nevyžadují souhlas státu, na jehož území probíhají, a jednotky do nich zapojené v zásadě nemusejí zachovávat neutralitu a nestrannost a mohou používat sílu nejen v sebeobraně. Konkrétní rozsah oprávnění (a povinností) jednotlivých operací je stanoven v mandátu, kterým jim poskytuje Rada bezpečnosti OSN. Operace na vynucení míru tvoří součást systému kolektivní bezpečnosti předvídaného Chartou OSN, k jejich většímu využívání však dochází teprve po skončení studené války. Vzhledem k nenaplnění článku 43 Charty OSN, který předvídá vyčlenění speciálních jednotek pro potřeby OSN na základě zvláštních dohod, zajišťují konkrétní průběh operací na vynucení míru nejčastěji jednotlivé státy, skupiny států, nebo – v souladu s článkem 53 Charty OSN – regionální organizace. Takovéto akce bývají právně připodobňovány k zahraniční intervenci a soudí se, že na konflikt a jeho právní režim mají obdobný vliv jako ona. Příklady nabízejí např. operace Pouštní bouře v Iráku (1991) nebo vojenský zásah po svržení prezidenta Aristida na Haiti (1994). V některých případech může být ovšem mandát k použití vojenské síly svěřen přímo některé z misí OSN, které se obvykle primárně účastní operace na udržení míru. Stalo se tak např. v Kongu (ONUC, 1961), na území bývalé Jugoslávie (UNPROFOR, 1992) nebo v Somálsku (UNOSOM II, 1992). Tento druhý typ operací na vynucení míru je právně problematičtější.

Již dlouhá léta se vedou **spory** ohledně toho, zda jednotky OSN zasahující v určitém konfliktu získávají postavení bojující strany, zda jsou povinny respektovat ustanovení mezinárodního humanitárního práva a zda – v případě občanské války – jejich přítomnost vede ke změně kvalifikace konfliktu z vnitrostátního na mezinárodní. Nejvíce pozornosti se prozatím těšila druhá z otázek, kterou se v průběhu 90. let pokusila nepřímou zodpovědět sama OSN. V roce 1994 vznikla z iniciativy generálního tajemníka OSN, a na přímou výzvu

⁵¹ Průběh operací a hlavně postavení příslušníků jednotek OSN na území cizího státu dále řeší tzv. Dohody o postavení sil (Status of Forces Agreement – SOFA) a Dohody o postavení misí (Status of Mission Agreement) uzavřené mezi konkrétním vysílajícím státem nebo skupinou států a státem přijímajícím. Na nižších úrovních

OBEČNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

Valného shromáždění a Rady bezpečnosti, *Úmluva o bezpečnosti personálu Organizace spojených národů a přidruženého personálu*,⁵² která v článku 20 naznačila možnost aplikace mezinárodního humanitárního práva na oba typy mírových operací. Úmluva konkrétně uvedla, že: „žádné z ustanovení /.../ nemá vliv na platnost mezinárodního humanitárního práva /.../ ve vztahu k ochraně operací OSN a personálu OSN a přidruženého personálu, nebo pokud jde o odpovědnost tohoto personálu dbát tohoto práva /.../“ (článek 20, písm b). Ustanovení neurčuje podmínky ani celkový rozsah aplikace mezinárodního humanitárního práva na vojenské operace OSN, ani nestanovuje, jaký humanitárně právní režim (MHP jako celek, vybraná ustanovení, společný článek 3 Ženevských úmluv) se má na tyto operace uplatnit, uznává ale aspoň obecnou relevanci MHP pro operace jako takové.⁵³

V roce 1999 vydal generální tajemník Oběžník s názvem *Dodržování mezinárodního humanitárního práva silami OSN*,⁵⁴ který dále přispěl k vyjasnění sporných otázek. Oběžník se vztahuje na „jednotky OSN, když jsou v situaci ozbrojeného konfliktu aktivně zapojeny do tohoto konfliktu jakožto kombatanti, a to v rozsahu a po dobu jejich zapojení“ (sekce 1). Pokryty jsou tedy jak operace na vynucení míru, tak i operace na udržení míru, dojde-li při nich k použití síly, přičemž síly OSN se výslovně prohlašují za stranu v konfliktu (kombatanty). Dokument nepředvídá použití žádného z již existujících souborů humanitárně právních norem (tj. souborů platných za mezinárodního, resp. vnitrostátního ozbrojeného konfliktu) v jejich celistvosti, ale pouze aplikaci „základních principů a pravidel mezinárodního práva“⁵⁵ (sekce 1). Tyto principy a pravidla sám následně – ovšem pouze příkladným způsobem⁵⁶ – specifikuje, přičemž je dělí do pěti okruhů. Ty se týkají ochrany civilního obyvatelstva; způsobů a prostředků vedení boje; zacházení s civilním obyvatelstvem a s osobami vyřazenými z boje; zacházení se zadrženými osobami; a ochrany raněných,

---

pak jednání účastníků operací upravují tzv. pravidla nasazení (Rules of Engagement – ROE) vydávaná specificky pro různé stupně velení a různé typy jednotek.

⁵² *Convention On The Safety Of United Nations And Associated Personnel, Convention sur la sécurité du personnel des Nations Unies et du personnel associé*. Úmluva byla přijata dne 9. prosince 1994 v New Yorku, v platnost vstoupila dne 15. ledna 1999. Česká republika úmluvu podepsala dne 27. prosince 1995 a ta pro ni vstoupila v platnost dne 15. ledna 1999. Text viz Sdělení Ministerstva zahraničních věcí 46/1999 Sb. V lednu roku 2006 byla úmluva doplněna protokolem.

⁵³ Pro podrobnější hodnocení Úmluvy a jejího významu z hlediska mezinárodního humanitárního práva viz A. Bouvier, *Convention sur la sécurité du personnel des Nations Unies et du personnel associé: présentation et analyse*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 816, Décembre 1995, str. 695-725.

⁵⁴ UN Doc. ST/SGB/1999/13, *Observance by United Nations forces of international humanitarian law*, Secretary-General's Bulletin, 6 August 1999. Oběžník vstoupil v platnost dne 12. srpna 1999. Jedná se o interní dokument OSN, který zavazuje jednotky pod velením OSN, obecnou právní závaznost ale nemá.

⁵⁵ *Fundamental principles and rules of international humanitarian law, Règles et principes fondamentaux du droit international humanitaire*.

⁵⁶ „The present provisions do not constitute an exhaustive list of principles and rules of international humanitarian law binding upon military personnel.“ Sekce 2 Oběžníku.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

nemocných a lékařského a humanitárního personálu. Konkrétní ustanovení vycházejí většinou z Ženevských úmluv a jejich Dodatkových protokolů, eventuálně z humanitárně právních obyčejů.

Oběžník posunul diskusi o konfliktech za účasti jednotek OSN dále, všechny problémy s nimi spojené ale nevyřešil. Otevřenou ponechal otázku právní kvalifikace daného typu konfliktů, ve vztahu k níž dodnes, jak potvrdila závěrečná zpráva expertního setkání k mnohostranným mírovým operacím konaného v roce 2003,⁵⁷ existují rozdílné názory. Skutečnost, že dokument neprovádí žádné rozlišení norem v závislosti na typu konfliktů, by spíše nasvědčovala tomu, že se jeho autor kloní k jednotnému pojmání všech konfliktů s účastí jednotek OSN zřejmě jako konfliktů mezinárodních, daný výklad však nemá přímou oporu v textu, ani v přípravných pracích k němu. Z oběžníku navíc jasně nevyplývá, zda se generální tajemník odkazem na základní principy a pravidla MHP snaží o zavedení zvláštního humanitárně právního režimu pro mírové operace OSN, který by existoval paralelně s právními režimy mezinárodních a vnitrostátních ozbrojených konfliktů, nebo – což se zdá pravděpodobnější – se jen pokouší upozornit na některé zvláště důležité normy MHP, které je podle jeho názoru třeba respektovat za každého ozbrojeného konfliktu. Všechny tyto nejasnosti ukazují, že stejně jako v případě konfliktů se zahraniční intervencí, i u konfliktů za účasti OSN zůstává právní kvalifikace otevřená, což opět ztěžuje stanovení pevné hranice mezi vnitrostátními a mezinárodními ozbrojenými konflikty.

1.3.3. Konflikty secesionistické

Za **secesionistické** se označují takové konflikty, které „*proti sobě staví vládu určitého státu a obyvatelstvo, jež obývá určitou část území tohoto státu a chce se od něj oddělit*“.⁵⁸ Je třeba je odlišovat od bojů za národní osvobození (od roku 1977 podřízených právnímu režimu mezinárodních ozbrojených konfliktů), ve kterých, jak již bylo uvedeno, „*národy bojují proti koloniální nadvládě, cizí okupaci či rasistickému režimu za účelem uplatnění svého práva na sebeurčení /.../*“ (článek 1, odst. 4 Dodatkového protokolu I). Skupina obyvatelstva účastnící se secesionistických konfliktů právem na sebeurčení nedisponuje, a její právní postavení je

⁵⁷ „Taking the possible applicability of IHL to UN-mandated operations as a starting point, the participants discussed whether the law of international armed conflict or the law of non-international armed conflict should apply. On this issue they disagreed with regard to cases where a UN-mandated operation uses force against organized armed groups that are not members of the armed forces of a State. Opinions were equally divided between experts who held that a UN-mandated operation, by definition, ‘internationalizes’ the whole conflict, and those for whom the latter’s qualification will depend on the status of the other party to the conflict.“ *Application of international humanitarian law and international human rights law to UN-mandated operations, Report of the Expert Meeting on multinational peace operations, Summary*, International Review of the Red Cross, No. 853, March 1994, str. 209.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

proto výrazně omezenější. Vzhledem k tomu, že platné mezinárodní právo daný typ konfliktů neupravuje, dostává zde opět prostor **doktrína**. Ta stejně jako v předchozích případech není ve svém přístupu zcela jednotná.

Poměrně vlivný, byť jistě ne nesporný, je zde názor, který prosazuje *Eric David*⁵⁹ a podle něhož typ aplikovatelného právního režimu závisí na úspěšnosti, tj. efektivitě odtržení. Nedosáhne-li pokus o odtržení efektivity,⁶⁰ zachovává si konflikt svou vnitrostátní povahu. Pokud efektivity dosáhne, existují zde předpoklady k internacionalizaci, ke které ale, podle tvrzení doktríny, může reálně dojít pouze tehdy, pokud domovský stát přistoupí k uznání státu odtrženého (a současně dále pokračují boje mezi těmito dvěma státními celky). V opačném případě, tj. pokud domovský stát uznání nerealizuje, zůstává konflikt údajně obecně podřízen režimu vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Uvedený přístup se jeví jako problematický,⁶¹ a to proto, že znovu, byť v jiné souvislosti, uvádí na scénu institut uznání (v minulosti bojující strany, nyní státu), a charakter konfliktu tak činí závislým na čistě subjektivním, jednostranném posouzení situace jednou ze stran v konfliktu (domovským státem). Nelze se ubránit dojmu, že uznání státu, jemuž jsou obecně přiznávány spíše deklaratorní účinky, se zde prezentuje jako konstitutivní akt, od něhož se odvíjí postavení stran v konfliktu a ráz tohoto konfliktu.

Řešení navržené doktrínou neodpovídá současným trendům vývoje obecného mezinárodního práva, které vznik státu nepodmiňuje jeho uznáním, ani mezinárodního humanitárního práva, které se snaží určování povahy konfliktu v maximální možné míře objektivizovat. Není proto divu, že *v praxi* se prozatím příliš neujalo, jak potvrzují i postoje států a orgánů OSN ke konfliktu na území bývalé Jugoslávie a judikatura ICTY. Např. v případě Tadić v roce 1995 Tribunál konstatoval,⁶² že boje mezi vojskem Chorvatska, resp. Bosny a Hercegoviny a jugoslávskou armádou bylo přinejmenším do 19. května 1992, kdy došlo k formálnímu stažení této armády, mezinárodním ozbrojeným konfliktem. O dva roky

⁵⁸ E. David, op. cit. 12, str. 175.

⁵⁹ Viz tamtéž, str. 175-185.

⁶⁰ Efektivita v tomto kontextu nepředstavuje žádnou absolutně definovanou a definovatelnou veličinu a je třeba ji posuzovat vždy v závislosti na konkrétní situaci.

⁶¹ Jisté problematičnosti si je vědom i sám Eric David, jedná se však nikoli o problematičnost v právním, ale spíše praktickém slova smyslu (spočívající v tom, že v případě neuznání nového státu se obětem poskytuje pouze omezená ochrana společného článku 3 Ženevských úmluv, popř. Dodatkového protokolu II). David se snaží najít východisko v tom, že zdůrazňuje povahu samotného mezinárodního humanitárního práva, které „na straně jedné klade větší důraz na prvky efektivity než na uznání a na straně druhé nechává převážít zájmy obětí nad čistě technickými právními úvahami“ (E. David, op. cit. 12, str. 182). Uvedené řešení se nezdá z právního hlediska příliš uspokojivé. Vhodnější by nepochybně bylo zamyslet se nad charakterem a možnými dopady uznání.

⁶² ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 19, par. 72.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

později⁶³ ve stejném případě pak Tribunál označil za mezinárodní konflikt mezi Jugoslávií a Bosnou a Hercegovinou, a to aniž by věnoval pozornost otázce uznání či neuznání Bosny a Hercegoviny ze strany Jugoslávie.⁶⁴ Současné mezinárodní právo nestanovuje zcela jasná kritéria, podle nichž by bylo možno určit, kdy se odtržení jeví jako efektivní, a z tohoto důvodu i secesionistické konflikty představují z hlediska kvalifikace ozbrojených konfliktů dosud ne zcela dořešený problém.

1.4. DEFINICE VNITROSTÁTNÍHO OZBROJENÉHO KONFLIKTU – ZÁVĚR

Rozbor předložený v předchozích podkapitolách ukazuje, že ve vztahu k definici vnitrostátních ozbrojených konfliktů existuje celá řada nejasností. Nezapojení definice do společného článku 3 Ženevských úmluv (a do ustanovení se stejně vymezeným rozsahem použití *ratione materiae*), které mělo podle původních představ zamezit nadměrné rigiditě a umožnit aplikaci norem na široký a potenciálně se rozrůstající okruh situací, se ve skutečnosti mnohdy stává důvodem nebo spíše záminkou pro vyloučení jejich použití a omezení aplikovatelného souboru právních norem. To platí zvláště ve vztahu k dolní hranici vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, kde přetrvávají spory ohledně jasného odlišení tohoto typu konfliktů od případů tzv. vnitřních nepokojů a napětí, jež se úpravě MHP zcela vymykají. Sporná ovšem zůstává i hranice horní, kde se jako zvláště problematické jeví zvláštní typy konfliktů přechodného charakteru, a to konflikty se zahraniční účastí, konflikty za účasti jednotek OSN a konflikty secesionistické.

V posledním období, zvláště díky doktríně a působení *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů, dochází v úsilí o nalezení definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu k určitému pokroku, ten ale není a asi ani nikdy nemůže být absolutní. Pokusy o přesnější definování totiž, jak již bylo uvedeno, neustále narážejí na nutnost vyvažovat dva základní zájmy: zájem o co nejjasnější určení, které by omezilo manipulační prostor stran v konfliktu; a zájem o zachování určité flexibility, jež by zabránila přílišnému ustrnutí právní úpravy a dovolila by zohlednit specifický kontext každého ozbrojeného konfliktu. Napětí mezi těmito dvěma zájmy charakterizuje celý vývoj snah o definování vnitrostátního ozbrojeného konfliktu (a také řady

⁶³ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-T, Trial Chamber II, Judgement, 7 May 1997, par. 577 a násl.

⁶⁴ Na vývoj v Jugoslávii odkazuje sám Eric David (E. David, op. cit. 12, str. 183-185). V určitém ohledu se příklad nezdá nejvhodnější, neboť mezinárodní společenství prostřednictvím tzv. Badinterovy komise zánik Jugoslávie nakonec kvalifikovalo jako rozpad, nikoli několikanásobnou secesi. V této práci je příklad využíván jednak z důvodů absence relevantnějších situací, jednak proto, že část mezinárodního společenství nahlížela na válku v Jugoslávii přinejmenším po určitou dobu jako na secesionistický konflikt a ve vztahu k němu také formulovala své právní postoje (a podstatná část navíc necítila potřebu definovat při určování aplikovatelného právního režimu způsob zániku Jugoslávie, z čehož lze dovozovat, že tuto skutečnost nepokládala za důležitou).

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

jiných jevů současného mezinárodního práva) a s ohledem na něj lze soudit, že ačkoli v budoucnu bude nepochybně dále docházet k dílčímu zpřesňování v určitých oblastech (např. ve vztahu ke konfliktům za účasti jednotek OSN), zcela jednoznačné a nesporné vymezení vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, které by neposkytovalo žádnou volnost stranám v konfliktu a bylo prosto riziko zneužití, se nejspíše nalézt nepodaří. Souhrnný přehled současného stavu nalézání definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu a hlavních problémů spojených se stanovením jeho dolní a horní hranice předkládá Tabulka 2.

Tabulka 2. Definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu		
	<i>Stav stanovování</i>	<i>Hlavní problémy</i>
Dolní hranice	Ozbrojený konflikt: organizovanost stran + dlouhodobý charakter ozbrojeného násilí	Napětí mezi snahou o jasná kritéria a obavou z vyloučení tzv. nových konfliktů
Horní hranice	Konflikt nemezinárodního charakteru: vnitrostátní aktéři + průběh na území jednoho státu	Kvalifikace konfliktů se zahraniční intervencí + konfliktů za účasti jednotek OSN + secesionistických konfliktů

2. SUBJEKT OPRAVNĚNÝ POSUZOVAT EXISTENCI VNITROSTÁTNÍHO OZBROJENÉHO KONFLIKTU

Žádný z pramenů mezinárodního humanitárního práva neurčuje subjekt, který by byl oprávněn závazným způsobem rozhodovat o existenci vnitrostátního ozbrojeného konfliktu.⁶⁵ Tento přístup odpovídá decentralizované, převážně horizontální povaze mezinárodního práva, kde interpretace norem primárně připadá každému zainteresovanému státu.⁶⁶ Daná situace, akceptovatelná v právních odvětvích čistě mezistátního charakteru (např. řešení sporů mezi státy), ovšem ve sféře usilující o zajištění právní ochrany jednotlivců vyznívá problematicky, neboť zde ohrožuje řádnou aplikaci a dodržování příslušných norem. Nabízí se proto otázka, kdo by se potenciálně mohl kvalifikační úlohy ujmout a zda v tomto směru existují alespoň zárodky určité rodící se stabilní praxe (popř. i přesvědčení o její závaznosti).⁶⁷ V zásadě lze

⁶⁵ Během sjednávání Dodatkového protokolu II požadovala část států, aby tato otázka byla výslovně řešena v článku 1 dokumentu. Kolumbie podporovaná některými dalšími zeměmi (Filipíny, Chile, Indonésie, Irák, Mauretánie, Saúdská Arábie aj.) chtěla do textu zapojit ustanovení, podle něž by zmíněné právo příslušelo výlučně státu, na jehož území by k násilným událostem docházelo. Brazílie a Tanzánie v podobném duchu navrhovaly, aby se podmínkou uplatnění Protokolu II stalo uznání konfliktu za vnitrostátní prostřednictvím deklaráce vydané příslušnou vládou. Obě iniciativy byly ostatními státy i MVČK stroze odmítnuty a otázka zůstala – stejně jako v případě společného článku 3 Ženevských úmluv – nezodpovězena.

⁶⁶ „La Conférence diplomatique reconnaît implicitement à tout organe compétent le droit de qualifier le conflit.“ E. David, op. cit. 12, str. 121.

⁶⁷ Kromě otázky, jaký subjekt by měl kvalifikaci provádět, je třeba se zabývat tím, s jakými účinky by se tak dělo, tj. zda by určení bylo závazné všeobecně, parciálně nebo pouze pro strany v konfliktu. Odpovědi na obě otázky spolu úzce souvisejí. Na všeobecnou závaznost by mohla nejspíše aspirovat rozhodnutí orgánů OSN a

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

identifikovat šest typů subjektů, jež by se mohly stát kvalifikátory. Jedná se o mezinárodní organizace, mezinárodní soudní orgány, Mezinárodní výbor Červeného kříže, státy jiné než bojující stát, strany v konfliktu a některé jiné subjekty.

Z mezinárodních organizací přicházejí nejpravděpodobněji v úvahu OSN, popř. regionální organizace. OSN vznikla s cílem „udržovat mezinárodní mír a bezpečnost“ (článek 1, odst. 1 Charty OSN). Zpočátku byl tento pojem spojován výlučně s klasickými mezistátními válkami, zatímco vnitrostátní ozbrojené konflikty se řadily do ‚domaine réservé‘ každého státu podle článku 2, odst. 7 Charty OSN.⁶⁸ Již v průběhu 60. a 70. let se ale od této zásady začalo odchylovat Valné shromáždění OSN, které se několikrát vyslovilo k bojům probíhajícím na území určitého státu. Význam těchto prohlášení pro debatu o občanských válkách poněkud snižuje fakt, že většina z nich se týkala bojů za národní osvobození, které byly následně přeřazeny do skupiny mezinárodních ozbrojených konfliktů.

Od 90. let ke kvalifikaci, byť nepřímou, ve vazbě na tvrzené ohrožení či porušení mezinárodního míru a bezpečnosti podle článku 39 Charty OSN, přistupuje také Rada bezpečnosti OSN,⁶⁹ která není ve své činnosti omezena ustanovením článku 2, odst. 7 Charty. K tomuto postupu došlo např. v případě Somálska (rezoluce 733 a 794 z roku 1992), Rwandy (rezoluce 929 z roku 1994) či Afghánistánu (rezoluce 1193 z roku 1998), praxi však lze stěží označit za plně konzistentní. Problém navíc spočívá v tom, že ve snaze vtěsnat vnitrostátní ozbrojené konflikty do rámce vymezeného článkem 39 Charty se Rada soustřeďuje na jejich mezinárodní aspekty, zatímco faktory týkající se bojujících stran, včetně aplikace MHP, ponechává stranou. Přes tyto nedokonalosti mají oba hlavní orgány OSN, Rada bezpečnosti a Valné shromáždění, vzhledem ke svému vlivu a reprezentativnosti pro kvalifikaci vnitrostátních ozbrojených konfliktů poměrně dobré předpoklady. Současně však není možno zapomínat na jejich politický charakter, který by ovlivňoval případná rozhodnutí a snižoval legitimitu celého procesu, a na pro orgány OSN typickou zdlouhavost rozhodování.⁷⁰

---

prohlášení MVČK; na parciální závaznost stanoviska regionálních organizací; a na závaznost bilaterální názory samotných těchto stran, popř. mezinárodních soudních orgánů.

⁶⁸ Charta OSN, článek 2, odst. 7: „Žádné ustanovení této Charty nedává Organizaci spojených národů právo, aby zasahovala do věcí, které podstatně patří do vnitřní pravomoci kteréhokoli státu, ani nezavazuje členy, aby takové věci podrobovali řešení podle této Charty; tato zásada však nebrání, aby se použilo donucovacích opatření podle kapitoly VII.“

⁶⁹ Návrh na to, aby Rada bezpečnosti OSN získala oprávnění určovat charakter ozbrojeného konfliktu, předložil již v roce 1949 během diplomatické konference v Ženevě zástupce Řecka. Protí návrhu vystoupili reprezentanti SSSR a Švýcarska, kteří také dosáhli jeho zamítnutí. Viz *Final Record of the Diplomatic Conference in Geneva*, II, Section B, str. 15.

⁷⁰ Neochotu států přiznat orgánům OSN úlohu kvalifikátora jasně vyjádřil již v roce 1949 zástupce USA Yingling, který uvedl, že jeho země „by nebyla ochotná poskytnout volnou ruku žádnému orgánu, ať už Radě

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

Regionální organizace si kladou za cíl obhajovat určité společné principy a zájmy,⁷¹ často včetně udržování míru a bezpečnosti.⁷² Většina zřizovacích smluv nicméně souběžně připomíná význam principu státní suverenity a zakazuje vměšování do vnitřních záležitostí států.⁷³ Zajímavou úpravu přináší statut nejmladší regionální organizace, Africké unie, který za jeden z principů fungování organizaci prohlašuje „*právo Unie intervenovat v členském státě na základě rozhodnutí Shromáždění týkajícího se vážných událostí, jmenovitě válečných zločinů, genocidy a zločinů proti lidskosti*“.⁷⁴ Rozhodnutí o spáchání válečných zločinů na území určitého státu by nezbytně vyžadovalo předběžné konstatování existence ozbrojeného konfliktu a aplikovatelnosti mezinárodního humanitárního práva.

Regionální organizace se prozatím v oblasti kvalifikace konfliktů nechovají způsobem, který by svědčil o přítomnosti reprezentativní a sourodé, byť třeba teritoriálně omezené praxe. Příčiny leží z větší části na rovině mimoprávní, limitující úlohu však mnohdy sehrávají také vlastní předpisy organizací. Působení obou faktorů lze dobře sledovat na přístupu jedné z evropských organizací, Rady Evropy, ke konfliktu na území Čečenska. V duchu svých zásad, založených na hodnotách právního státu, demokracie, lidských práv a svobody jednotlivce, se organizace opakovaně kriticky vyjádřila k násilným aktům spáchaným ruskou i čečenskou stranou během obou čečenských válek, nikdy se však při tom přímo nezabývala určením charakteru konfliktu.⁷⁵ Vnější, mimoprávní příčinu lze spatřovat v zájmu na zachování dobrých vztahů s Ruskou federací, která akce v Čečensku hodnotí jako protiteroristické operace. Příčinou vnitřní, právní, je pak primární orientace Rady Evropy na mírovou spolupráci a na ochranu lidských práv (nikoli MHP).⁷⁶

Druhého kandidáta na roli ‚kvalifikátora‘ ozbrojených konfliktů představují **mezinárodní soudní orgány**, které fungují v rámci některé mezinárodní organizace (Mezinárodní soudní dvůr, mezinárodní trestní tribunály) nebo samostatně (Mezinárodní trestní soud). Jejich výhoda spočívá v nezávislosti a nestrannosti přístupu a v zohledňování hlavně právní aspektů problémů, nevýhoda naopak ve stávajících procesních mechanismech,

---

bezpečnosti nebo jinému orgánu, při rozhodování o tom, zda se Úmluvy (Ženevské úmluvy – pozn. autorky) mají používat“. Tamtéž, str. 45.

⁷¹ Srov. článek 1, písm. a) Statutu Rady Evropy; článek 2 Paktu Ligy arabských států.

⁷² Srov. článek 2, písm. a) Charty Organizace amerických států; článek 3, písm. f) Zakládajícího aktu Africké unie.

⁷³ Srov. článek 3, odst. b) Charty Organizace amerických států; článek 4, odst. a) a g) Zakládajícího aktu Africké unie; článek 2 Paktu Ligy arabských států.

⁷⁴ Článek 4, písm. h) Zakládajícího aktu Africké unie.

⁷⁵ Srov. akty Parlamentního shromáždění Rady Evropy: rezoluce 1201 (1999), článek 2 a článek 6; rezoluce 1240 (2001), článek 12 a 14; doporučení 1498 (2000), článek 2.

⁷⁶ Srov. čl. 1, písm. d) Statutu RE: „*Otázky týkající se národní obrany nespádají do působnosti Rady Evropy.*“

OBEČNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

kteřé soudy nejčastěji zmocňují k řešení čistě individuálních případů, jejich rozhodnutí činí závazná jen pro strany ve sporu a nepřiznávají jim právo postupovat z vlastní iniciativy. Právo obrátit se k nim navíc mívají pouze státy, což by v kontextu občanských válek vedlo ke znevýhodnění nevládní, povstalecké strany, která by sama nebyla schopna domoci se závazného rozhodnutí o povaze konfliktu, jehož by se účastnila. Řízení konečně většinou probíhají poměrně dlouho a nezřídka následují až po skončení ozbrojeného konfliktu, což snižuje praktický význam jejich závěrů.

Jako nejlépe uzpůsobený ke kvalifikaci konfliktů se z mezinárodních soudních orgánů teoreticky jeví *Mezinárodní soudní dvůr* (MSD), hlavní soudní orgán OSN, jehož statut zavazuje všechny členy OSN.⁷⁷ MSD rozhoduje právní spory mezi státy, a to včetně sporů týkajících se „*existence jakékoli skutečnosti, která by, jestliže by byla prokázána, zakládala porušení jakéhokoli mezinárodního závazku*“ (článek 36, odst. 2, písm. c) Statutu MSD). Kromě toho na žádost Valného shromáždění, Rady bezpečnosti nebo, v omezené míře, odborných organizací přidružených k OSN vydává posudky o důležitých právních otázkách. I MSD se ovšem týkají výše uvedené nevýhody a prozatím ani nelze vysledovat, že by se při vymezení charakteru konfliktních situací výrazněji angažovali. Zřejmě jedinou výjimku v tomto směru představuje případ *Vojenské a polovojenské aktivity v Nikaraguy a proti ní*, v němž označil konflikt mezi nikaragujskou vládou a povstalci *contras* za „*konflikt nemající mezinárodní charakter*“.⁷⁸ Myšlenka pověřit kvalifikační úlohou právě MSD se ostatně, jak se zdá, zatím ani netěší příliš velké podpoře států. To se projevilo již v roce 1949, kdy s návrhem v tomto směru vystoupil během diplomatické konference v Ženevě zástupce Monaka. Návrh tehdy narazil na jasné, byť vzájemně poněkud odlišné výhrady celé řady států včetně Norska, Sovětského svazu a USA, a nebyl proto přijat.⁷⁹ Ačkoli některé námitky od té doby padly,⁸⁰ liknavost států při uznávání obligatorní jurisdikce MSD i jejich neochota zapojit ustanovení o závazném řešení humanitárně právních sporů před Soudem do novějších smluv MHP svědčí o tom, že nedůvěra vůči MSD mezi nimi dále přetrvává.

⁷⁷ V souladu s článkem 93, odst. 1 Charty OSN jsou „*všichni členové OSN ipso facto účastníky statutu Mezinárodního soudního dvora*“. Závaznost statutu ovšem neznamená automatickou jurisdikci MSD; jeho příslušnost vzniká pouze tehdy, pokud ji státy uznají prohlášením podle článku 36, odst. 2 Statutu MSD, nebo jiným způsobem (prohlášení *ad hoc*, konkludentní jednání aj.).

⁷⁸ ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua*, op. cit. 42, par. 220.

⁷⁹ Norsko a USA zpochybňovaly praktickou využitelnost soudních postupů ve válečném období. Sovětský svaz argumentoval tím, že ne všechny státy vázané Ženevskými úmluvami jsou (resp. v roce 1949 byly) členy OSN. Více viz D. Ciobanu, *The Concept of the Determination of the Existence of Armed Conflicts Not of an International Character*, Rivista di Diritto Internazionale, Vol. 58, 1975, str. 76.

⁸⁰ Jedná se především o námitku Sovětského svazu. Všichni signatáři Ženevských úmluv jsou totiž v současné době členy OSN a naopak.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

Výraznější aktivity než MSD v oblasti kvalifikace konfliktů vyvinuly či spíše byly nuceny vyvinout *mezinárodní trestní tribunály* (ICTY a ICTR). Např. ICTR zhodnotil právní povahu konfliktu na území Rwandy takto: „*Na základě předcházejícího dospívá Senát k názoru, že v době událostí tvrzených v obžalobě zde existoval ozbrojený konflikt nemající mezinárodní charakter /.../*“.⁸¹ ICTY se zase, jak již bylo podrobně rozebráno v podkapitole 1.3.1., zabýval hodnocením konfliktů se zahraniční intervencí, které zařadil do skupiny mezinárodních ozbrojených konfliktů. V obou případech se určení omezovalo na jeden specifický konflikt (ač některé jeho závěry mohou pochopitelně nepřímým způsobem ovlivnit obecnější diskusi), přicházelo *ex post* a přikračoval k němu orgán, který dostal primárně za úkol zabývat se otázkami individuální trestní odpovědnosti konkrétních pachatelů.

V poněkud lepší pozici, alespoň ve vztahu k prvnímu z těchto bodů, se nachází *Mezinárodní trestní soud* (MTS), který bude nucen o existenci a charakteru ozbrojeného konfliktu rozhodovat v kontextu výkladu a aplikace článku 8 Římského statutu. MTS není na rozdíl od *ad hoc* trestních tribunálů *a priori* teritoriálně omezen ve svých aktivitách, rovněž on ale vykazuje výše uvedené nevýhody jak mezinárodních soudních orgánů jako takových (zdlouhavost řízení aj.), tak trestních orgánů (zaměření na trestní postih jednotlivců aj.), a nelze proto vůči němu mít příliš velká očekávání. V cestě svěřením obecné kvalifikační úlohy Mezinárodnímu trestnímu soudu navíc stojí omezenost okruhu států, které dosud ratifikovaly Římský statut, a značné obavy přinejmenším části mezinárodního společenství ze skutečně silného a nezávislého mezinárodního soudu. Tyto obavy se projevíly již během přípravných jednání k textu Římského statutu a je pravděpodobné, že řadu států (např. Čínu, Izrael, Rusko nebo USA) by motivovaly k odmítnutí jakýchkoli snah o rozšíření kompetencí MTS.

Třetí subjekt v pořadí, *Mezinárodní výbor Červeného kříže*, bývá tradičně označován za ochránce a šířitele mezinárodního humanitárního práva. Proto by nebylo zcela nelogické, kdyby úloha kvalifikátora konfliktů připadla právě jemu. Tomu nicméně brání jistá omezení daná specifickým postavením MVČK coby neutrálního humanitárního subjektu, který „*zajišťuje ochranu a pomoc pro vojenské a civilní oběti řečených událostí (ozbrojených konfliktů mezinárodních a jiných – pozn. autorky) a jejich přímých následků*“⁸² a při tom zůstává zcela nezávislý na kterékoli ze stran v konfliktu. Podle některých názorů by oficiální deklarování existence konfliktu nebylo s nezávislostí a neutralitou slučitelné, a mohlo by

⁸¹ ICTR, *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, Case No. ICTR-96-4-T, Chamber I, Judgement, 2 September 1998, par. 621.

⁸² Statut Mezinárodního výboru Červeného kříže, článek 4, odst. 1, písm. d); a Statut Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce, článek 5, odst. 1, písm. d).

OBEČNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

proto ohrozit vlastní humanitární činnost. Takový závěr vyplývá rovněž ze základních principů Červeného kříže, které zahrnují požadavek nezávislosti, neutrality (a také nestrannosti), a z interních předpisů hnutí (především Stanov MVČK a Stanov Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce), jež MVČK nedávají pravomoc určovat charakter konfliktní situace.

V praxi nicméně MVČK formální omezení mnohdy překonává a ke kvalifikaci přistupuje. Činí tak buď přímo, explicitním konstatováním (např. v roce 1967 v případě konfliktu v Biafrě⁸³ či v roce 1991 během bojů v Salvadoru), nebo – zřejmě častěji – nepřímo, projevením tzv. humanitární iniciativy, tj. nabídnutím svých služeb stranám v konfliktu (např. v roce 1955 v souvislosti s válkou v Alžírsku, v 60. letech za občanské války v Jemenu, v roce 1986 během bojů v Súdánu nebo v roce 1988 v kontextu konfliktu v Somálsku).⁸⁴ Takový postup se již stal poměrně běžným a strany v konfliktu jej v mnoha případech akceptují. Okolnosti, za nichž tak činí, nicméně nenasvědčují tomu, že by zde existovalo pevně zformované přesvědčení o právní nutnosti daného chování. Přijetí nabídky humanitárních služeb MVČK navíc nemusí nutně, alespoň v očích bojujících stran, znamenat uznání určitého střetnutí za ozbrojený konflikt. MVČK se dnes totiž angažuje i v řadě situací nižší intenzity, spadajících mezi vnitřní nepokoje a napětí, a z jeho nabídky tak nemusí být vždy jasné, z jakého titulu v určitém případě vlastně zasahuje.⁸⁵

Proti formálnímu pověření MVČK úlohou kvalifikátora se ostatně již několikrát otevřeně postavily některé státy. Např. v roce 1972 navrhla Itálie, aby byl do textu připravovaných protokolů zapojen článek, podle něž by „*Mezinárodní výbor Červeného kříže byl oprávněn určovat existenci konfliktu nemajícího mezinárodní charakter ve smyslu článku I tohoto Protokolu /.../*“.⁸⁶ Určení nemělo být zcela závazné, i přesto se ale iniciativa zdála většině delegátů příliš radikální a byla odmítnuta. Zdá se navíc, že přílišný zájem na formalizaci své role nemá vzhledem k výše zmíněným omezením ani sám MVČK. Je tak pravděpodobné, že stav, kdy MVČK občas fakticky provádí kvalifikaci, aniž by jeho postup byl přesně právně ošetřen, zůstane zachován i nadále.

⁸³ *External Activities in Nigeria*, International Review of the Red Cross, No. 80, 1967, str. 591.

⁸⁴ V praxi postupuje MVČK nejčastěji tak, že stranám v konfliktu nabídne své služby a současně je vyzve, aby dodržovaly základní principy Ženevských úmluv. Více o aktivitách MVČK během ozbrojených konfliktů viz D. P. Forsythe, *The Humanitarians, The International Committee of the Red Cross*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

⁸⁵ „*.../ le CICR n'hésite pas à offrir ses services dans des situations qui, de toute évidence, et sur le plan juridique, n'entreraient pas dans le champ d'application de l'article 3.*“ R. Abi-Saab, op. cit. 13, str. 79.

⁸⁶ Cit. in D. Ciobanu, op. cit. 79, str. 74.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

Čtvrtým, tentokrát poměrně málo vhodným kandidátem, jsou **cizí státy**. Překážku zde tvoří princip svrchované rovnosti zakotvený v článku 2, odst. 1 Charty OSN, podle něhož jsou všechny státy „*rovnými členy mezinárodního společenství*“.⁸⁷ Princip vylučuje, aby jeden stát jednostranně a autoritativně rozhodoval o právním postavení, tedy o souboru práv a povinností jiného státu bez předchozího výslovného zmocnění k takovému jednání. Kvalifikace cizím státem by se dosti blížila institutu uznání a vzbuzovala by nepochybně podobné námitky a výhrady jako on. Konkrétně by bylo třeba vyřešit např. to, zda by měla konstitutivní či deklaratorní účinky (první možnost je s ohledem na objektivní povahu MHP stěží přijatelná), či to, jak velká část mezinárodního společenství by se na ní musela podílet. Ať už by ovšem odpovědi na tyto otázky byly jakékoli, lze si jen těžko představit, že by státy byly obecně ochotny svěřit tak významnou úlohu, jakou je určování povahy konfliktu na jejich území, jiným státům.

Část doktríny se domnívá, že by cizí státy mohly provádět kvalifikaci s odvoláním na společný článek 1 Ženevských úmluv, který jim ukládá, aby Ženevské úmluvy nejen dodržovaly, ale také zajistily jejich dodržování. Další autoři takový postup odmítají, neboť podle jejich názoru představuje příliš extenzivní interpretaci zmíněného ustanovení. Je přitom nesporné, že cizím státům zůstává možnost provádět si kvalifikaci pro vlastní potřeby a na jejím základě se pak např. dovolávat porušení závazku *erga omnes* ve smyslu článku 48, odst. 1, písm. b) *Návrhu článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní chování* v případech porušení (nikoli pouhého formálního popření aplikace) některé z kogentních norem mezinárodního humanitárního práva. K autonomní kvalifikaci přistoupilo v minulosti např. Švýcarsko, jehož Ministerstvo zahraničí v roce 1986 v kontextu salvadorského konfliktu konstatovalo: „*.../ MVČK se při své akci na pomoc obětem v Salvadoru opíral současně o společný článek 3 a Dodatkový protokol II*“.⁸⁸ Tuto možnost nelze ovšem v žádném případě ztotožňovat s autoritativním a závazným prohlášením o povaze konfliktu, k jehož provádění nemají cizí státy vhodné předpoklady.⁸⁹

Pátou alternativou je kvalifikace konfliktu samotnými **stranami v konfliktu**, popř. jednou z nich. Tuto možnost, konkrétně kvalifikaci teritoriálním státem, prosazovala v minulosti, zvláště během sjednávání Ženevských úmluv a jejich Dodatkových protokolů,

⁸⁷ Resolution 2625 (XXV), *Declaration of Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, 24 October 1970, str. 4 (the principle of sovereign equality of States)

⁸⁸ Cit. in E. David, op. cit. 12, str. 122.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

celá řada zemí, MVČK podporovaný některými dalšími zeměmi však jejímu přijetí zabránil. Oprávněně přitom argumentoval tím, že řešení tohoto typu by představovalo faktické popření všech výhod převedení úpravy na mezinárodní rovinu, neboť by státům dovolilo postupovat během občanské války zcela libovolně.⁹⁰ Vhodnost ponechání kvalifikace konfliktu čistě na stranách v konfliktu zpochybnil i Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu, podle něhož „pokud by aplikace mezinárodního humanitárního práva závisela pouze na volném uvážení stran v konfliktu, ve většině případů by převládala tendence konflikt minimalizovat“.⁹¹ Navzdory uvedeným rizikům zůstávají ale právě strany v konfliktu primárními interprety a kvalifikátory situace, což – jak již bylo uvedeno – způsobuje nemalé těžkosti. Státy mají přirozenou tendenci aplikovatelnost MHP na jejich území popírat (výjimku z tohoto pravidla učinila např. Kolumbie na počátku 90. let⁹²), nestátní skupiny zase naopak mnohdy prohlašují za ozbrojený konflikt i méně závažné projevy vnitrostátního násilí.

Příležitostně se objevují ještě jiné návrhy na subjekty, které by se mohly ujmout kvalifikační úlohy. Za prvé, během sjednávání textů Dodatkových protokolů doporučila v roce 1971 skupina vládních expertů, aby byla za tímto účelem zřízena zvláštní organizace, která by byla tvořena *zástupci smluvních stran* Ženevských úmluv.⁹³ Obdobně pojat byl rovněž o rok mladší návrh Jordánska, který předpokládal, že otázkami kvalifikace by se zabývalo shromáždění vysokých smluvních stran (*meeting of High Contracting Parties*) Ženevských úmluv. To mělo být svoláváno z iniciativy pěti nebo více států a kromě určení povahy konfliktu mělo být dále oprávněno přijímat sankce proti té straně v konfliktu, která by se dopouštěla porušování MHP. Za druhé, někteří autoři soudí,⁹⁴ že kvalifikaci by mohl zajišťovat *zvláštní* nezávislý a nestranný *orgán*, ustavený za tímto účelem v rámci OSN. Návrh daného typu předložilo již v 60. letech Nizozemí, narazilo ale na všeobecnou neochotu států podpořit řešení, které by potenciálně ohrozilo jejich volnost rozhodování. Konečně za třetí, kandidátem na roli kvalifikátora by mohla být i *Mezinárodní zjišťovací komise*, vzniklá na základě článku 90 Dodatkového protokolu I z roku 1977.⁹⁵ Komise, tvořená nezávislými odborníky, má za úkol prošetřovat případy tvrzeného porušení humanitárně právních norem a

⁸⁹ Určitou snahu prohlásit se za objektivního kvalifikátora konfliktů a strážce dodržování mezinárodního humanitárního práva vyvíjí v poslední době Evropská unie. Viz Political and Security Committee (PSC), *Draft European Union Guidelines on the Promotion of International Humanitarian Law*, 15246/5, 5 December 2005.

⁹⁰ „*Les gouvernements tendent à élever le seuil des conflits armés afin de garder les mains plus libres /.../*“ R. Kolb, op. cit. 31, str. 17.

⁹¹ ICTR, *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu* (1998), op. cit. 81, par. 603.

⁹² Viz *Constitutional Court Decision No. C-574*, October 28, 1992.

⁹³ Více viz D. Ciobanu, op. cit. 79, str. 71.

⁹⁴ Tamtéž, str. 72-73.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

poskytovat stranám v konfliktu dobré služby v zájmu zajištění dodržování MHP. Využití Komise ve zde diskutovaném kontextu brání určité právní a praktické faktory. Faktory právní spočívají hlavně v omezenosti pravomocí orgánu jen na mezinárodní ozbrojené konflikty; faktory praktické pak v prozatím absolutním nezájmu států o činnost Komise, vzhledem k němuž se její pověření novými úkoly nezdá reálné.

Předložený přehled ukazuje, že v současném mezinárodním humanitárním právu neexistuje subjekt, který by byl oprávněn závazným a autoritativním způsobem rozhodovat o existenci vnitrostátního ozbrojeného konfliktu a aplikovatelnosti relevantních norem v něm. Tento stav není v mezinárodním právu ničím neobvyklým; odráží totiž zájem států ponechat si dostatečný manipulační prostor v pro ně politicky mimořádně citlivých otázkách. Jeho přímým důsledkem je to, že kvalifikace zůstává stále primárně věcí stran v konfliktu, především, existuje-li, strany vládní. Zvláštní povaha mezinárodního humanitárního práva, motivovaného úsilím o ochranu obětí ozbrojených konfliktů, nicméně vyvolává úvahy o možnosti svěření kvalifikační úlohy do rukou aktéra, jenž by nebyl na konkrétním střetnutí přímo zainteresován. Tyto snahy vedou k posilování postavení MVČK, kterému již dnes v mnoha případech připadá úloha faktického kvalifikátora, orgánů mezinárodních organizací a mezinárodních soudních orgánů. Zdá se, že podobná situace, charakterizovaná hledáním určitého kompromisu mezi hodnotami státní suverenity a lidskosti, nedozná v nejbližší budoucnosti radikálnějších změn.

3. PRÁVNÍ POSTAVENÍ POVSTALECKÉ STRANY V KONFLIKTU

Poslední z důležitých obecných problémů právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů se týká vymezení právního postavení nevládní, povstalecké strany v konfliktu⁹⁵ a s ním souvisejícího určení právního základu závaznosti mezinárodního humanitárního práva pro tuto stranu. Ani jeden z relevantních pramenů, jako jsou společný článek 3 Ženevských úmluv nebo Dodatkový protokol II, danou otázku neřeší. Nabízí se zde proto prostor pro doktrínu, mezinárodní soudní a kvazisoudní orgány a zástupce jednotlivých států i mezivládních či nevládních organizací, aby se na ni pokusili nalézt uspokojivou a všeobecně akceptovatelnou odpověď. Tato podkapitola analyzuje vývoj v dané oblasti a hodnotí výsledky, ke kterým zmínění aktéři do současné doby dospěli.

---

⁹⁵ Komise oficiálně vznikla v roce 1991 (po 20 uznáních její kompetence ze strany států) a své první zasedání konala v létě roku 1992. Do dnešního dne se ani formálně neobrátil jediný stát.

⁹⁶ V poslední době se k označení nevládní strany v konfliktu nejčastěji používá termín 'ozbrojené opoziční skupiny' (*armed opposition groups*). Vzhledem k tomu, že tento termín se zatím v českém prostředí příliš neujal, pracuje tato práce raději s tradičnějšími termíny 'povstalecká či nevládní strana v konfliktu' nebo 'povstalci'.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

3.1. ZÁVAZNOST MHP PRO POVSTALCE A JEJÍ ODŮVODNĚNÍ

Relevantní prameny ukazují, že existuje poměrně značná shoda v tom, že **povstalci** jsou humanitárními normami **vázáni**, a to v zásadě ve stejném rozsah jako státy. Např. Mezinárodní soudní dvůr v případě *Vojenská a paravojenská činnost v Nikaraguy a proti ní* vycházel z názoru, že *contras* bojující proti ústřední nikaragujské vládě podléhají právu aplikovatelnému na vnitrostátní ozbrojené konflikty, především pak společnému článku 3 Ženevských úmluv. Meziamerická komise pro lidská práva v rozhodnutí *La Tablada* pak explicitně konstatovala, že „závazná ustanovení společného článku 3 výslovně zavazují a aplikují se stejně na obě strany vnitrostátního konfliktu, tj. vládu i povstalecké síly“.⁹⁷ Totéž zopakovala rovněž ve *Třetí zprávě o stavu lidských práv v Kolumbii*, podle níž „pravidla humanitárního práva řídící vnitrostátní nepřátelství se aplikují na /.../ všechny strany v konfliktu, tedy bezpečnostní síly státu, povstalecké ozbrojené skupiny i všechny jejich agenty a spojence“.⁹⁸ Prakticky identické stanovisko zaujala Rada bezpečnosti OSN, ve svých četných rezolucích týkajících se konkrétních občanských válek,⁹⁹ Komise OSN pro lidská práva se svými různými mechanismy¹⁰⁰ a Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu.¹⁰¹ Kloní se k němu rovněž podstatná část doktríny, např. Antonio Cassese označil aplikovatelnost společného článku 3 na povstalce za „*nespornou*“ (indisputable).¹⁰²

V otázce, z **jakého titulu** jsou povstalci mezinárodním humanitárním právem **vázáni**, již konsensus na mezinárodní scéně nepanuje. Postupně se v této věci zformovaly tři odlišné přístupy. *První*, označovaný jako *doktrína legislativní jurisdikce* (legislative jurisdiction), odkazuje výlučně na autoritu vnitrostátního práva a fakticky upírá povstalcům mezinárodní subjektivitu. Mezinárodní humanitární právo podle něho „zavazuje /.../ nevládní strany v konfliktu prostřednictvím národní legislativy. Jakmile je stát vázán mezinárodním humanitárním právem, toto právo se buď stává integrální součástí národního práva, nebo je učiněno aplikovatelným prováděcími zákony. Toto vnitrostátní právo se nadále uplatňuje vůči každé osobě nacházející se na území státu. Mezinárodní humanitární právo tak zavazuje

⁹⁷ Inter-American Commission on Human Rights, *Juan Carlos Abella v. Argentina (La Tablada)*, Report No. 55/97, Case No. 11.137, 18 November 1997, par. 174.

⁹⁸ Inter-American Commission on Human Rights, *Third Report on the Situation of Human Rights in Colombia*, OEA/Ser.L/V/II.102, Doc. 9, rev. 1, 26 February 1999, bod. IV-B-2-13.

⁹⁹ Viz např. rezoluce Rady bezpečnosti OSN 794 z 3. prosince 1992, par. 4 (Somálsko), 812 z 12. března 1993, par. 8 (Rwanda), 1193 z 28. srpna 1998, par. 12 (Afghánistán) aj.

¹⁰⁰ Viz zprávy zvláštního zpravodaje pro Salvador UN Docs. E/CN.4/1985/18, 1 February 1985, str. 37, a E/CN.4/1984/25, 19 January 1984, str. 34; či zpráva zvláštního zpravodaje pro otázku mučení UN Doc. E/CN.4/1995/111, 16 January 1995, par. 129 aj.

¹⁰¹ V případě Akayesu ICTR uvedl, že Dodatečný protokol II konstatuje „*norms applicable to States and Parties to a conflict*“. ICTR, *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu* (1998), op. cit. 81, par. 611.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

povstalce nepřítmo /.../“.¹⁰³ Ačkoli se doktrína těší relativně silné podpoře,¹⁰⁴ je možné ji v mnohém kritizovat, neboť – jak správně píše Cassese – spočívá na „*nepochopení vztahu mezi mezinárodním a vnitrostátním právem*“.¹⁰⁵ Její přívrženci směřují dvě vzájemně odlišné roviny právní regulace a ignorují např. skutečnost, že zatímco stát nemůže odmítnout plnění mezinárodních závazků s poukazem na jejich nezapojení do vnitrostátního práva, u jednotlivců a skupin je situace složitější.

Druhý přístup tvrdí, že povstalci jsou povinni respektovat mezinárodní humanitární právo jakožto jednotlivci mající určitou, byť omezenou mezinárodně právní subjektivitu. Nevládní strana v konfliktu zde tedy nevystupuje jako celek, ale jako soubor individuálních aktérů, kterým (a pouze jim) vznikají z mezinárodního humanitárního práva určitá oprávnění a povinnosti. Toto pojetí opět – a stejně jako v předchozím případě oprávněně – vzbuzuje řadu výhrad, a to zvláště proto, že odporuje duchu tradiční právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Ta se obrací ke stranám v konfliktu, tedy organizovaným jednotkám, nikoli k jejich jednotlivým příslušníkům, kteří se stávají přímými destinatáři norem jedině v kontextu mezinárodního práva trestního.

Vzhledem k nedostatkům uvedených přístupů se jako nejvhodnější a nejvěrohodnější prozatím jeví přístup **třetí**, podle něhož sami povstalci, jako celek, disponují určitou mezinárodně právní subjektivitou.¹⁰⁶ Tato subjektivita má funkční povahu¹⁰⁷ a směřuje k tomu, aby oběma (všem) stranám vnitrostátního ozbrojeného konfliktu zajistila relativně

¹⁰² Cit. in L. Moir, op. cit. 4, str. 52.

¹⁰³ M. Sassoli, A. Bouvier, op. cit. 21, str. 265-266. Celá příslušná pasáž původního textu zní takto: „*Selon une autre construction juridique, le DIH des conflits armés non internationaux lie les parties non-gouvernementales à un tel conflit via la législation nationale. Dès que l'Etat est lié par le DIH, ce droit devient soit partie intégrante du droit national, soit il est mis en application par des lois d'exécution. Ce droit interne s'applique dès lors à toute personne se trouvant sur le territoire de l'Etat. Le DIH lierait ainsi indirectement les rebelles: ils ne seraient directement liés par ces règles internationales que dans le cas où ils parviennent à obtenir le gouvernement effectif de l'Etat.*“

¹⁰⁴ „*Povstalci vystupují jen jako faktická autorita a jediným subjektem mezinárodního práva zůstává až do konce konfliktu stát.*“ R. Pinto, *Les règles du droit international concernant la guerre civile*, RCADI, No. 114, 1965, str. 528, cit. in Ch. Zorgbibe, *La guerre civile*, Presses Universitaires de France, 1975, str. 188. Srov. též J. Pictet (Ed.), op. cit. 5, str. 34.

¹⁰⁵ A. Cassese, *The Status of Rebels Under the 1977 Geneva Protocol on Non-international Armed Conflicts*, International and Comparative Law Quarterly, No. 30, 1981, str. 429, cit. in L. Moir, op. cit. 4, str. 54.

¹⁰⁶ „*/.../ lorsque les règles applicables aux conflits armés non internationaux /.../ sont créées par un traité, les Etats confèrent implicitement une personnalité juridique internationale limitée aux forces non-gouvernementales impliquées dans de tels conflits. Cette personnalité est en effet nécessaire pour posséder des droits et des obligations prévus dans ces règles. Selon ce raisonnement juridique, les Etats ont conféré aux rebelles – à travers le droit des conflits armés non internationaux – le statut de sujets de DIH; autrement, leur effort législatif n'aurait pas eu l'effet désiré, l'effet utile.*“ M. Sassoli, A. Bouvier, op. cit. 21, str. 265.

¹⁰⁷ „*/.../ international humanitarian law implicitly confers upon parties to non-international armed conflict /.../ the functional international legal personality necessary to exercise the rights and duties laid down by it.*“ M. Sassoli, *State responsibility for violations of international humanitarian law*, International Review of the Red Cross, No. 846, June 2002, str. 411.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

rovnou možností, resp. uložila relativně rovnou povinnost dodržovat normy mezinárodního humanitárního práva.¹⁰⁸ Z funkční povahy subjektivity vyplývá rovněž její omezenost, a to jak věcná (na práva a povinnosti vyplývající z MHP), tak časová (v zásadě na období trvání ozbrojeného konfliktu). Podle třetího přístupu, k němuž se kloní i autorka této práce, představují tedy povstalci zvláštní subjekt mezinárodního práva, a to subjekt svého druhu, „*sui generis*“.¹⁰⁹

3.2. POVSTALCI JAKO SUBJEKT MEZINÁRODNÍHO PRÁVA SUI GENERIS

Provedená kvalifikace vyvolává několik zásadních otázek, které souvisejí zejména s vymezením termínu ‚povstalci‘ (k jejich odlišení od jednotlivců a skupin nepodléhajících režimu mezinárodního humanitárního práva), s určením rozsahu funkční subjektivity nevládní strany v konfliktu a se stanovením právního důvodu, z něhož pro tuto stranu vznikají konkrétní práva a povinnosti. Závaznou definicí ‚povstalecké skupiny‘ současné mezinárodní právo neobsahuje, a to především „z důvodu velkého množství podob, které na sebe v praxi mohou povstalecká hnutí /.../ vzít“.¹¹⁰ Doktrína většinou odkazuje na vymezení vnitrostátního ozbrojeného konfliktu jako takového a očekává od nevládních bojujících stran určitý stupeň vnitřní organizace a účast na dlouhodobě trvajících ozbrojených akcích. Někteří autoři navíc od povstalců požadují, aby vykonávali teritoriální správu nad alespoň částí státního území, a bylo je tak možno považovat za rodící se stát (*in statu nascendi*).¹¹¹ Takové pojetí, které snad může být opodstatněné v některých oblastech mezinárodního práva (např. úprava odpovědnosti), se z hlediska mezinárodního humanitárního práva jeví jako sporné. Zde totiž postavení subjektu (s výjimkou úpravy obsažené v Dodatkovém protokolu II) není nijak vázáno na ovládnutí a kontrolu určitého území a na výkon veřejné moci vůči jeho obyvatelstvu, ale odvíjí se od samotného faktu účasti na vnitrostátním ozbrojeném konfliktu. Redukce povstaleckých skupin na jakési zárodky státu by představovala příliš zjednodušený výklad jejich role a rovnala by se poněkud násilné snaze o asimilaci těchto subjektů ‚svého druhu‘ (*sui generis*) se státy, resp. *de facto* režimy.¹¹²

¹⁰⁸ „/.../ les Etats ont exclu /.../ que l'application et l'applicabilité du DIH par et aux rebelles ne confèrent à ces derniers un statut juridique d'après les règles du droit international autre que celles du DIH.“ M. Sassoli, A. Bouvier, op. cit. 21, str. 265.

¹⁰⁹ G. Mencer, op. cit. 2, str. 175. Viz též Č. Čepelka, P. Šturma, *Mezinárodní právo veřejné*, Eurolex Bohemia, Praha, 2003, str. 105-109; V. David, P. Sladký, F. Zbořil, *Mezinárodní právo veřejné*, Linde, Praha, 2004, str. 125-128; D. Guggenheim, *Traité de Droit International Public*, Librairie de l'Université, Geneva, 1961, str. 314.

¹¹⁰ UN Doc. A/56/10, *Report of the International Law Commission on the work of its Fifty-third session*, Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth session, Supplement No. 10, November 2001, komentář článku 10.

¹¹¹ Srov. Č. Čepelka, P. Šturma, op. cit. 109, str. 105; V. David, P. Sladký, F. Zbořil, op. cit. 109, str. 125.

¹¹² *De facto* režim je definován jako „odpadlá jednotka, která požívá veřejnou podporu a dosáhla dostatečné schopnosti poskytovat vládní služby určitému obyvatelstvu na vymezeném území, nad nímž vykonává efektivní

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

Rozsahem subjektivity povstalců se v tomto kontextu rozumí okruh norem (či šířeji pramenů práva), které se na povstalce v systému mezinárodního humanitárního práva vztahují. Obecně se nabízejí tři řešení. Podle prvního podléhají povstalci pouze mezinárodním obyčejům,¹¹³ podle druhého jen smlouvám uzavřeným „jejich“ domovským státem a konečně podle třetího oběma typům pramenů současně. Většina autorů i mezinárodní soudní orgány¹¹⁴ se vyslovuje ve prospěch poslední z uvedených možností, která nejvíce odpovídá logice mezinárodního humanitárního práva, neboť jako jediná zaručuje rovnost okruhu závazků u obou (všech) stran v konfliktu.

Další otázka, kterou je třeba se zabývat, souvisí s **právním důvodem**, na základě něhož vznikají pro povstalce práva a povinnosti z mezinárodního humanitárního práva. Tento důvod může spočívat buď v závaznosti práva pro teritoriální stát, nebo v autonomním projevu vůle samotných povstalců. Druhá možnost (*projev vůle*) by představovala analogii k úpravě platné, alespoň v kontextu Dodatkového protokolu I z roku 1977, pro národněosvobozenecká hnutí, která se mění v nositele práv a povinností zakotvených v dokumentu až jednostranným prohlášením učiněným podle článku 96, odst. 3. Využitelnost totožné úpravy pro povstalecká hnutí za občanské války bývá dovozována ze společného článku 2, odst. 3 Ženevských úmluv, podle něhož strany v konfliktu „budou /.../ vázány touto úmluvou vůči zmíněné velmoci, přijme-li tato její ustanovení a bude-li se jimi řídit“. Pojem „zmíněná mocnost“ zde přitom někteří autoři poměrně odvážně vykládají tak, že pod něj zahrnují jak státní, tak nestátní strany v konfliktu. Taková interpretace působí problematicky, a to nejen vzhledem k neaplikovatelnosti společného článku 2 na vnitrostátní ozbrojené konflikty, ale i s přihlédnutím k zásadě automatického použití (nevázaného na projev vůle bojujících stran), která je mezinárodnímu humanitárnímu právu, není-li výslovně stanoveno jinak, vlastní.

---

kontrolu po delší časové období“. Od státu, resp. *de iure* režimu se liší tím, že není schopen, popř. nemá zájem, dosáhnout vyššího stupně uznání, a „zůstává proto v očích mezinárodního společenství nelegitimní“. Viz S. Pegg, *De Facto States in the International System*, Working Paper No. 21, Institute of International Relations, University of British Columbia, February 1998, abstract.

¹¹³ Tomuto stanovisko se svými názory blíží Frits Kalshoven, který uvádí: „*International humanitarian law belongs to the universally accepted customary law of civilised peoples. This, together with the self-evident humanitarian character of ius cogens and its rules are eo ipso binding on all belligerent parties. For the Court, this determines why no irregular armed group can consider itself relieved of the obligation to respect the minimum standard of humanity on the mere ground that it is no party to the treaties of humanitarian law.*“ F. Kalshoven, komentář k rozhodnutí Ústavního soudu Kolumbie o ústavnosti Protokolu II z roku 1995, cit. in S. N. Santos, *The Ottawa Treaty and Non-State Actors*, International Campaign to Ban Landmines – <http://www.icbl.org/wg/nsa/library/ottwansa.html> (31. ledna 2003).

¹¹⁴ Srov. např. stanovisko Meziamerické komise pro lidská práva, podle něhož „*the fact that „/.../ humanitarian law rules are equally binding on the government and dissident armed forces /.../ merely means that the contending parties have the same obligation to respect the restraints and prohibitions applicable to the waging of hostilities*“. Inter-American Commission on Human Rights, *Third Report on the Situation of Human Rights in Colombia*, op. cit. 98, bod IV-B-2-18.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

Ve světle těchto faktů se zdá pravděpodobnější, že okruh práv a povinností povstalců odvisí od *závažnosti* jednotlivých pramenů MHP pro *teritoriální stát*. Tento závěr ovšem vyvolává legitimní otázku, proč by měli být povstalci vázáni právem akceptovaným, popř. spoluvytvořeným státem, proti němuž vedou ozbrojený boj. Otázka se jeví zvláště aktuální v kontextu mezinárodního smluvního práva, jehož závaznost, resp. závaznost smluv ratifikovaných jejich „domovským“ státem, povstalci popírají nejčastěji.¹¹⁵ Lindsay Moir nabízí dvě možná řešení uvedeného problému. Za prvé, smlouva přijatá státem působí vůči povstalcům jakožto *závazek v neprospěch třetího* ve smyslu článku 35 Vídeňské úmluvy o smluvním právu z roku 1969.¹¹⁶ S ohledem na spornost aplikovatelnosti ustanovení vůči nestátním subjektům a na potřebu explicitního, dokonce písemného přijetí závazku třetí stranou¹¹⁷ se daný výklad nezdá akceptovatelný.

Za druhé, závazky přijaté státem by se měly vztahovat na povstalce vzhledem k *údajným automatickým snahám těchto získat efektivní kontrolu nad státním územím a vytvořit jeho novou vládu*. Ne nutná přítomnost daných snah, namísto nichž může rebely vést např. snaha o secesi, zpochybňuje rovněž tuto interpretaci. Celkově tak lze konstatovat, že v otázce právního důvodu vázanosti povstalců smlouvami uzavřenými jejich domovským státem neexistuje v současné době uspokojivý a všeobecný akceptovaný názor. Zdá se, že zřejmě nejlepší (resp. nejméně špatné) řešení problému, který se nachází na hranicích pozitivního práva, právní filozofie a politické vědy, nabízí prosté pragmatické konstatování, podle něhož mají povstalci povinnost dodržovat dané smlouvy proto, že o tom státy, coby primární subjekty stávajícího státocentrického systému mezinárodních vztahů a hlavní tvůrci mezinárodního práva, takto rozhodly.¹¹⁸ Totéž platí rovněž pro obyčejové normy MHP, jejichž závaznost pro nevládní stranu v konfliktu také není sama o sobě nijak automatická.

Zbývá zodpovědět otázku, zda zmíněné rozhodnutí států o vázanosti povstalců specifickými smluvními prameny mezinárodního humanitárního práva musí být v těchto pramenech *explicitně formulováno*, nebo nikoli. Daný problém byl diskutován zvláště ve

¹¹⁵ Vzhledem k tomu, že povstalci obvykle bojují proti konkrétnímu státu a nikoli mezinárodnímu společenství jako celku, zpochybňují v zásadě akty tohoto státu (např. akt podpisu a ratifikace mezinárodní smlouvy), nikoli kolektivní výtvořky mezinárodního společenství (univerzální obyčej).

¹¹⁶ Vídeňská úmluva se sice aplikuje pouze na smlouvy uzavřené mezi státy (článek 1), podle Lindsaye Moira, který v tomto bodě cituje názor Antonia Casseseho, však příslušné ustanovení vyjadřuje obyčejovou normu platnou i vůči jiným subjektům mezinárodního práva. Viz L. Moir, op. cit. 4, str. 52-53.

¹¹⁷ Vídeňská úmluva o smluvním právu, článek 35: „*Třetímu státu vznikne závazek, jestliže strany této smlouvy mají v úmyslu tímto ustanovením vytvořit závazek a jestliže třetí stát tento závazek přijme písemnou formou.*“

¹¹⁸ „*International bodies have generally considered the ratification of the relevant norms by the territorial state to be a sufficient legal basis for the obligations of armed opposition groups. These bodies thereby establish the*

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

vztahu k Dodatkovému protokolu II, který na rozdíl od společného článku 3 Ženevských úmluv (jenž se obrací ke všem „*stranám v konfliktu*“, tj. státům i nevládním skupinám) nikde o destinatářích svých norem výslovně nepojednává. Je tomu tak především proto, že všechna ustanovení původního návrhu MVČK obsahující odkaz na „*strany v konfliktu*“ byla z textu dokumentu vypuštěna pod tlakem států (např. Nigérie, Irák, Indie), které v něm spatřovaly ohrožení státní suverenity.¹¹⁹ Tažení proti termínu „*strany v konfliktu*“ navíc padlo za oběť i ustanovení (původně článek 5), které mělo výslovně potvrzovat, že „*práva a povinnosti, které vyplývají z tohoto Protokolu, platí ve stejné míře pro všechny strany v konfliktu*“.¹²⁰

Ve svém současném znění tedy Dodatkový protokol II o závaznosti vůči povstalcům mlčí, doktrína ji nicméně dovozuje nepřímou,¹²¹ a to s využitím tří odlišných vysvětlení. První, které podporuje MVČK,¹²² argumentuje analogií se společným článkem 3 Ženevských úmluv, jehož ustanovení Protokol pouze „*rozvíjí a doplňuje*“, aniž by měnil „*existující podmínky jeho použití*“ (článek 1, odst. 1 Protokolu). Druhé vysvětlení, k němuž se hlásí Gejza Mencer,¹²³ se obrací k textu Protokolu a upozorňuje na článek 1, odst. 1, který za jednu z podmínek uplatnění dokumentu označuje schopnost povstalecké strany „*používat tento Protokol*“. Toto použití by stěžejí přicházelo v úvahu, pokud by povstalci nebyli Protokolem vůbec vázáni. Třetí vysvětlení, které uvádí Antonio Cassese,¹²⁴ se dovolává článku 6, odst. 5 dokumentu, jenž pojednává – v souvislosti s udílením amnestie po skončení konfliktu – o „*vládnoucích orgánech*“ (authorities in power), přičemž implicitně připouští možnost, že by tyto orgány mohly být zformovány povstalci v případě jejich vítězství nad legální vládou. Za těchto okolností by údajně ne bylo logické, aby povstalcům vyplývaly z Protokolu povinnosti po skončení konfliktu, zatímco v jeho průběhu by byli – na rozdíl od vlády – zcela svobodni jej nerespektovat. Všechny tři interpretace, zejména první dvě, působí relativně věrohodně a není důvod je nepřijmout.

---

conception of international law as a law controlled by states, under which states can simply decide to confer rights and impose obligations on armed opposition groups“. L. Zegveld, op. cit. 26, str. 15.

¹¹⁹ Po formální stránce se věc vyřešila tím, že se Dodatkový protokol II buď obrací pouze k vládám (např. článek 24: „*Každá Vysoká smluvní strana může navrhnout změny /.../*“), nebo se uchyluje k neosobním vazbám, které neumožňují jasně identifikovat nositele povinností (např. článek 7: „*Všichni ranění, nemocní a trusečníci /.../ budou respektováni a chráněni*“).

¹²⁰ Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann (Eds.), *Commentary on the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*, International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987, str. 140.

¹²¹ Rozporně vyznívají i přípravné práce Diplomatické konference z let 1974–1977. Zatímco některé státy dávaly jasně najevo, že pro ně závaznost Dodatkového protokolu II pro povstalce nepřichází v úvahu, jiné naopak tuto závaznost podporovaly a chápaly ji jako přirozenou.

¹²² *Conférence d'experts gouvernementaux*, 24 mai–12 juin 1971, Rapport sur les travaux de la Conférence, str. 50, cit. in G. Mencer, op. cit. 2, str. 174.

¹²³ Tamtéž, str. 175.

OBECNÉ PROBLÉMY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

3.3. PRÁVNÍ POSTAVENÍ POVSTALECKÉ STRANY V KONFLIKTU – ZÁVĚR

Jak vyplývá z analýzy předložené v předchozích podkapitolách, nevládní, povstalecká strana v konfliktu disponuje mezinárodně právní subjektivitou. Jedná se o subjektivitu *sui generis*, která má omezený a funkční charakter. Omezenost souvisí s tím, že povstalcům se na rozdíl od států coby primárních subjektů mezinárodního práva s plnou subjektivitou přiznávají pouze některá práva a povinnosti. Funkčnost pak určuje okruh práv a povinností, která povstalci mají, a to tak, že tento okruh odvozuje od účelu, jemuž jejich subjektivita slouží a jímž je zajištění ochrany obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Daný stav plně odpovídá názoru zformovanému Mezinárodním soudním dvorem v případě *Náhrada škod utrpěných ve službách OSN z roku 1949*, podle něhož „subjekty práva /.../ nemusejí být nutně totožné, pokud se týče jejich právní povahy nebo rozsahu jejich práv. /.../ Jejich povaha závisí na potřebách společenství“.¹²⁵ Povstalci mají povinnost dodržovat všechny relevantní obyčejové normy mezinárodního humanitárního práva a dále ustanovení těch humanitárně právních mezinárodních smluv, které podepsal a ratifikoval, resp. k nimž přistoupil jejich ‚domovský‘ stát. Následující část této práce přináší podrobné informace o tom, jakých obyčejových norem a smluvních ustanovení se tato obecná povinnost může týkat.

---

¹²⁴ A. Cassese, op. cit. 105, str. 425-427, cit. in L. Moir, op. cit. 4, str. 99.

¹²⁵ ICJ, *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion, 11 April 1949, ICJ Reports 1949, str. 179.

**ČÁST 2. PRAMENY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH
KONFLIKTŮ V MEZINÁRODNÍM HUMANITÁRNÍM PRÁVU**

ČÁST 2.

**PRAMENY ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH
OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ
V MEZINÁRODNÍM HUMANITÁRNÍM PRÁVU**

Kapitola I. Společný článek 3 Ženevských úmluv z roku 1949

Kapitola II. Dodatkový protokol II z roku 1977

Kapitola III. Smluvní haagské právo

Kapitola IV. Mezinárodní smlouvy smíšené povahy

Kapitola V. Obyčejové mezinárodní humanitární právo

Kapitola VI. Zvláštní dohody a jiná ujednání

Kapitola VII. Právně nezávazné dokumenty

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

I. SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV

Z ROKU 1949

Nejstarší a současně nejdůležitější smluvní normou ženevského systému mezinárodní humanitárního práva, která se aplikuje za vnitrostátních ozbrojených konfliktů, je společný článek čtyř 3 Ženevských úmluv z roku 1949. Jedná se o ustanovení, které zakotvuje základní humanitární zásady a garantuje minimální standard lidského zacházení s chráněnými osobami v rámci občanských válek.

1. PŘIJETÍ SPOLEČNÉHO ČLÁNKU 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV

Klíčovou roli na cestě k přijetí společného článku 3 Ženevských úmluv sehrál Mezinárodní výbor Červeného kříže (MVČK), který se o úpravu vnitrostátních ozbrojených konfliktů začal intenzivněji zajímat počátkem 20. století, a to nejprve v kontextu poskytování humanitární pomoci a přístupu k obětem. V roce 1912 během IX. Mezinárodní konference Červeného kříže ve Washingtonu předložila americká národní společnost Červeného kříže první návrhy na definování role Červeného kříže v občanských válkách a povstáních. Delegátům se v té době iniciativa zdála příliš novátorská, a proto ji podstatnou většinou hlasů zamítli. Již následující, X. Mezinárodní konference Červeného kříže, která se konala v roce 1921 v Ženevě, však – z velké části pod vlivem krutostí nedávných občanských válek v Rusku a v Maďarsku – přijala rezoluci č. XIV s názvem *Občanská válka*, v níž vyhlásila, že „všechny oběti občanských válek, sociálních i revolučních nepokojů, bez jakékoli výjimky, mají právo na pomoc ze strany Červeného kříže“.¹ Rezoluce požadovala, aby bojovníci zajatí za vnitrostátních ozbrojených konfliktů získávali status válečných zajatců, a vymezila právo národních společností Červeného kříže poskytovat humanitární pomoc na území domovských států. V případě cizích národních společností podmiňovala aktivitu souhlasem státu, na jehož teritoriu se konflikt odehrával.

V roce 1928 bylo do Statutu Mezinárodního výboru Červeného kříže doplněno nové ustanovení, které MVČK pověřovalo „jednat jakožto neutrální instituce zvláště v případech válek, občanských válek (podtrhuje autorka) a vnitřních nepokojů“.² Tento dokument, stejně jako dříve přijatá rezoluce, neměly pochopitelně obecně závazný charakter, přesto MVČK

¹ Resolution XIV, *Civil War*, in *International Red Cross Handbook*, 12th edition, International Committee of the Red Cross-International League of the Red Cross, Geneva, 1983, str. 641-642.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

umožnily angažovat se v občanské válce probíhající na plebiscitním území Horního Slezska v roce 1921 a ve španělské občanské válce v letech 1936-1939. Těsně před druhou světovou válkou, v roce 1938, ještě XVI. Mezinárodní konference Červeného kříže konaná v Londýně schválila rezoluci *Role a činnost Červeného kříže v období občanské války*, která poprvé explicitně předvíдалa aplikaci hlavních principů tehdy platných Ženevských úmluv na občanské války.³ Na normativní rovině nicméně tento vývoj reflektován nebyl, a v meziválečném období tak nedošlo k přijetí žádného závazného právního předpisu vztahujícího se na vnitrostátní ozbrojené konflikty.

Hrůzy druhé světové války a vzpomínky na španělskou občanskou válku přiměly mezinárodní společenství, aby začalo uvažovat o právní úpravě vnitrostátních ozbrojených konfliktů vážněji. Přípravná konference národních společností Červeného kříže v roce 1946 navrhla, aby byl na začátek každé Ženevské úmluvy zapojen článek stanovující, že „*v případě ozbrojeného konfliktu uvnitř státu bude Úmluvu aplikovat každá ze zneprátených stran, pokud jedna z nich výslovně neoznámí své odmítnutí podřídit se tomuto*“.⁴ O rok později, v roce 1947, proběhla z iniciativy MVČK Konference vládní expertů, která dospěla k odlišnému návrhu ustanovení platného pro vnitrostátní ozbrojené konflikty. Podle něho měly být „*v případě občanské války na jakékoli části metropolitního nebo koloniálního území některé ze smluvních stran /.../ aplikovány Smluvní stranou principy Úmluvy, za podmínky, že se tomuto stejně podřídí druhá strana*“.⁵

Návrh spočíval na zásadě reciprocity, již v roce 1948 během XVII. Mezinárodní konference Červeného kříže konané ve Stockholmu však MVČK doporučil od této zásady upustit.⁶ Změna stanoviska se odrazila v novém, revidovaném návrhu článku předloženém MVČK, který měl následující znění: „*Ve všech případech ozbrojeného konfliktu, jež nejsou mezinárodního charakteru, zvláště v případech občanské války, koloniálních konfliktů nebo náboženských válek, které probíhají na území jedné nebo více Vysokých smluvních stran, bude implementace principů této Úmluvy povinná pro každého z protivníků. Aplikace Úmluvy za*

² Původně článek IV Statutu, v současné době článek 4, odst. 1, písm. d) Statutu Mezinárodního výboru Červeného kříže z roku 1998. *Statuts du Comité international de la Croix-Rouge, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1999, str. 1.*

³ Rezoluce XIV, *Role and Activity of the Red Cross in Time of Civil War*, in *International Red Cross Handbook*, op. cit. 1, str. 642-643.

⁴ *Report on the Work of the Preliminary Conference of National Red Cross Societies for the Study of the Conventions and of Various Problems relative to the Red Cross*, Geneva, 1947, str. 14.

⁵ Cit. in **R. Abi-Saab**, *Droit humanitaire et conflits internes, Origines et évolution de la réglementation internationale*, Institut Henry-Dunant et Pedone, Genève et Paris, 1986, str. 47.

⁶ MVČK uvedl, že „*la condition de réciprocité risquait de priver de sa valeur la disposition, une Partie pouvant toujours alléguer que son adversaire n'observe pas telle ou telle clause de la Convention.*“ Cit. in tamtéž.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

*těchto okolností nebude žádným způsobem záviset na právním postavení stran v konfliktu a nebude mít žádný vliv na toto postavení.*⁷ Během konference došlo k některým drobnějším formulačním úpravám (vypuštění odkazu na občanské války, koloniální konflikty a náboženské války; nahrazení slova ‚principů‘ termínem ‚ustanovení‘ apod.), po jejichž provedení získal text článku podporu většiny účastníků.

V roce 1949 předložil Mezinárodní výbor Červeného kříže nový, opět mírně pozměněný návrh článku určeného k regulaci vnitrostátních ozbrojených konfliktů **Diplomatické konferencí** v Ženevě, která měla jednat o zásadní revizi celého souboru Ženevských úmluv. Návrh předpokládal, že na vnitrostátní ozbrojené konflikty se bude vztahovat stejný režim jako na ozbrojené konflikty mezinárodní, a poněkud překvapivě se vracel k již dříve opuštěné podmínce reciprocit. Konkrétně uváděl, že *„ve všech případech ozbrojeného konfliktu nemezinárodního charakteru, které probíhají na území jedné nebo více Vysokých smluvních stran, bude každá ze stran v konfliktu povinna implementovat ustanovení této Úmluvy, za podmínky shodného jednání druhé strany. Úmluva se bude aplikovat za těchto okolností bez ohledu na právní postavení stran v konfliktu a nebude mít na toto postavení vliv“*.⁸ Mezi státy zastoupenými v tzv. **Smišžené komise** (Joint Committee, Commission mixte), pověřené projednáním návrhů jednotlivých článků, vyvolal text rozporné reakce a vedl k jejich rozdělení do **tří skupin**.

První skupina, k níž patřily Austrálie, Barma, Kanada, Řecko či Velká Británie, zdůrazňovala princip státní suverenity a článek jednoznačně odmítala s tím, že jeho přijetí by nadměrně ohrozilo práva států a rovnalo by se uznání povstalců *ipso iure*. Některé státy skupiny, třeba Kanada a Velká Británie, navíc zpochybňovaly, zda by vůbec bylo vhodné a možné úpravu určenou pro mezinárodní ozbrojené konflikty, zvláště pak nově sjednávanou Ženevskou úmluvu IV o ochraně civilních osob, automaticky využít při regulaci vnitrostátních ozbrojených konfliktů.⁹ **Druhá skupina**, zahrnující Dánsko, Maďarsko, Mexiko, Norsko, Rumunsko či Sovětský svaz, kladla důraz na princip lidskosti a zkvalitnění ochrany

⁷ Navrhovaný článek 2, odst. 4 Ženevské úmluvy I a II, text in J. Pictet (Ed.), *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949, Volume III*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1994, str. 31. Viz též *Projets de Conventions révisées ou nouvelles protégeant les victimes de la guerre*, Textes approuvés et amendés par la XVIIe Conférence Internationale de la Croix-Rouge, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, Octobre 1948, str. 11-12.

⁸ Cit. in L. Moir, *The Law of Internal Armed Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 23-24.

⁹ „It would be inconceivable to suggest that even in a large-scale civil war supporters of the rebels could justifiably demand from the lawful Government that they be treated as protected persons under the Civilian Convention, although they were not living in the part of the country controlled by rebels. No lawful Government would be able to quell a rebellion under these circumstances.“ Stanovisko Kanady, cit. in L. Moir, op. cit. 8, str. 24, pozn. 91.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

obětí konfliktů jakéhokoli typu a v souladu s touto pozicí přijetí článku v předloženém znění, popř. s drobnými modifikacemi, podporovala. Argumentovala při tom jednak právně (schválení článku nijak neohrozí právo legální vlády přijmout represivní opatření k potlačení povstání na svém území a k potrestání jeho účastníků), jednak politicky (tzv. bandité a teroristé, za které povstalce označují dotčené státy, mohou být ve skutečnosti bojovníky za svobodu a nezávislost a právě jejich schopnost a ochota dodržovat pravidla vedení války by měla prokázat, nakolik tomu tak opravdu je). Konečně *třetí skupina*, do níž se řadily Čína, Francie, Itálie, Monako, Španělsko nebo USA, zastávala kompromisní stanovisko a doporučovala, aby byl návrh MVČK akceptován po doplnění o záruky chránící práva států (hlavně omezení aplikovatelnosti na konflikty značné intenzity).

Neshody mezi skupinami vedly Společný výbor, na návrh Švýcarska, k vytvoření *Zvláštního výboru* (Special Committee, Comité Spécial),¹⁰ který se měl snažit nalézt všeobecně akceptovatelné řešení. Během svých prvních zasedání dospěl Výbor ke konsensu ve dvou bodech: za prvé, jeho členové se shodly na nutnosti rozšířit platnost Ženevských úmluv na vnitrostátní ozbrojené konflikty; za druhé, původní návrh MVČK byl odmítnut z důvodu nedostatečné specifikace termínu „ozbrojený konflikt nemezinárodního charakteru“. Následně začal zvláštní výbor projednávat dvě alternativní možnosti úpravy, které se mu nabízely, a to jednak zavedení plné aplikovatelnosti Ženevských úmluv na občanské války při současném omezení okruhu relevantních vnitrostátních konfliktů, jednak stanovení širšího okruhu konfliktů doplněné redukcí příslušné úpravy pouze na některá ustanovení.

Problém byl předán k projednání užšímu orgánu zřízenému Zvláštním výborem, tzv. *První pracovní skupině* (First Working Party, Premier Group de travail),¹¹ která postupně vypracovala dva návrhy článku. Oba s drobnými odlišnostmi předpokládaly, že Ženevské úmluvy ve své úplnosti by se měly vztahovat pouze na specifický typ vnitrostátních ozbrojených konfliktů vyznačující se buď uznáním válečného stavu dotčeným státem, nebo nespornou přítomností „*charakteristik zapojené vojenské síly*“ (characteristics of an engaged belligerent force)¹² na straně povstalců. V konfliktech nesplňujících tyto podmínky by se naopak aplikovaly pouze minimální humanitární principy, jejichž komplex by mohl být rozšířen prostřednictvím sjednání zvláštních dohod. Návrhy První pracovní skupiny se

¹⁰ Zvláštní výbor byl tvořen zástupci následujících států: Austrálie, Barmy, Francie, Itálie, Monako, Norska, Řecko, Sovětského svazu, Švýcarska, Uruguaye, USA a Velké Británie.

¹¹ Pracovní skupina byla zřízena na návrh Austrálie. Jejich jednání se zúčastnili představitelé Austrálie, Francie, Norska, Švýcarska a USA.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

setkaly, po předložení Zvláštnímu výboru, s poměrně negativní odezvou, a to z různých a často dokonce protikladných důvodů. Některé státy (např. Velká Británie a Francie) je označily za příliš velkorysé, jiným (např. SSSR a Monaku) a také MVČK se naopak zdály nedostatečné. V reakci na neúspěch Pracovní skupiny začaly s návrhy textů smluvních ustanovení přicházet přímo delegace *jednotlivých zemí* účastnících se jednání, mezi nimiž se nejvíce pozornosti a podpory dostalo iniciativám Francie a Sovětského svazu.

Francie prosazovala, aby se na vnitrostátní ozbrojené konflikty uplatňovaly pouze základní, minimální humanitární principy, které by byly vyhlášeny v preambuli Ženevské úmluvy IV. Ta měla obsahovat text následujícího znění: „*V případě ozbrojeného konfliktu nemezinárodního charakteru probíhajícího na území některé z Vysokých smluvních stran, bude každá ze stran v konfliktu uplatňovat ustanovení preambule Úmluvy o ochraně civilních osob za války. Strany v konfliktu se dále vynasnaží uvést v platnost, prostřednictvím zvláštních dohod, všechna nebo některá další ustanovení Úmluvy o ochraně civilních osob za války, stejně jako ustanovení Úmluvy o ochraně raněných a nemocných, Úmluvy o zacházení s válečnými zajatci a Námořní úmluvy. Aplikace uvedených ustanovení nebude mít vliv na právní postavení stran v konfliktu.*“¹³ Francouzský návrh byl následně rozpracován a poupraven tzv. *Druhou pracovní skupinou* (Second Working Party, Deuxième Group de travail),¹⁴ která byla zřízena z iniciativy Řecka. Výsledný text, který se obsahově již dosti podobá současnému znění společného článku 3 Ženevských úmluv,¹⁵ opět počítal s tím, že se na vnitrostátní ozbrojené konflikty budou automaticky aplikovat minimální humanitární pravidla obsažená v preambuli Ženevské úmluvy IV, jejichž okruh bude možno rozšířit uzavřením zvláštních dohod. Uznával navíc tzv. právo humanitární iniciativy ze strany MVČK a jiných nestranných humanitárních organizací.

Sovětský svaz chtěl, aby byl do každé z připravovaných úmluv zapojen zvláštní článek, který by byl tvořený úvodní větou shodnou pro všechny úmluvy („*V případech ozbrojených konfliktů, které nemají mezinárodní charakter a vzniknou na území některé z Vysokých smluvních stran, bude každá ze stran v konfliktu uplatňovat všechna ustanovení této Úmluvy, která /.../“¹⁶*); a dále pak výčtem základních principů aplikovatelných na vnitrostátní ozbrojené konflikty, jenž by byl pro jednotlivé úmluvy různý. V případě Ženevské úmluvy IV

¹² Cit. in L. Moir, op. cit. 8, str. 26. Přítomnost se měla podle návrhů Francie a USA posuzovat mimo jiné podle toho, zda povstalci disponovali organizovanou vojenskou silou nacházející se pod kontrolou odpovědné civilní autority a zda byli schopni zajistit dodržování ustanovení Úmluv.

¹³ 7th Report of the Special Committee, Final Records II-B, str. 123, cit. in L. Moir, op. cit. 8, str. 27.

¹⁴ Druhá pracovní skupina byla tvořena zástupci Francie, Itálie, Monaka, Velké Británie a Sovětského svazu.

¹⁵ Text viz R. Abi-Saab, op. cit. 5, str. 65.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

by se např. jednalo o ta ustanovení, jež „zaručují lidské zacházení s civilním obyvatelstvem; zakazují na okupovaném území ozbrojeným silám některé ze stran v konfliktu dopouštět se represálií vůči civilnímu obyvatelstvu, braní rukojmí, ničení a poškozování majetku neodůvodněného vojenskou nezbytností; a zakazují jakékoli rozlišující zacházení vůči civilnímu obyvatelstvu založené na rozdílech v rase, barvě pleti, náboženství, pohlaví, narození nebo majetku“.¹⁷

Ani jeden z předložených návrhů nedosáhl většinové podpory členů Zvláštního výboru,¹⁸ který tak nakonec Smíšené komisi předložil celkem tři paralelní texty: druhý návrh První pracovní skupiny, návrh Druhé pracovní skupiny (tj. přepracovaný francouzský návrh) a návrh Sovětského svazu. Poměrem hlasů 21 pro ku 6 proti při 14 zdrženích se schválila Smíšená komise druhý z návrhů.¹⁹ Ten také následně získal většinu hlasů Plenárního zasedání Diplomatické konference²⁰ a byl, coby společný článek 3, včleněn do všech čtyř **Ženevských úmluv na ochranu obětí válek**²¹ podepsaných dne 12. srpna 1949. Výsledný text ustanovení chápala většina států jako ne zcela neuspokojivý, avšak přece jen přijatelný výsledek kompromisu mezi různými, výše charakterizovanými skupinami států. Tento postoj se odrazil v prohlášení Švýcarska, podle něhož „*půlka bochníku je lepší než žádný chleba. Poměrně skromné řešení je jistě lepší než žádné*“;²² a ve stanovisku MVČK, jehož zástupce uvedl: „*/.../ tento text je jednoduchý a jeho přínos spočívá v tom, že zajišťuje, v případě občanské války, alespoň aplikaci humanitárních pravidel, které jsou uznány všemi civilizovanými národy. Tento text tedy, aniž by představoval úplný výraz ideálu zastávaného Mezinárodním výborem, zajišťuje minimální ochranu /.../*“²³

¹⁶ *Actes*, II-B, str. 39.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Sovětský návrh byl odmítnut většinou 9:1 hlasů, návrh Druhé pracovní skupiny (tj. přepracovaný francouzský návrh) neprošel poměrem 5:5 hlasů.

¹⁹ Druhý návrh První pracovní skupiny byl odmítnut poměrem 22:5 hlasům při 8 zdrženích se, návrh SSSR poměrem 25:9 hlasům při 3 zdrženích se.

²⁰ Zde byl přijat poměrem hlasů 34 pro ku 12 proti s jedním zdržením se. Proti přijetí vystupovala především skupina asijských států pod vedením Barmy. Barmský zástupce již během jednání ve Smíšené komisi prohlásil, že „*státy Dálného východu /.../ nemohou akceptovat, aby Úmluvy byly aplikovatelné v případě občanské války, a pokud bude ustanovení s tímto cílem zapojeno, tyto země nebudou schopny Úmluvy podepsat*“ (cit. in R. Abi-Saab, op. cit. 6, str. 65). Po předložení návrhu Plenárnímu zasedání Diplomatické konference pak Barma vystoupila s pozměňujícím návrhem, podle něhož mělo být ustanovení týkající se vnitrostátních ozbrojených konfliktů zcela vypuštěno z textu schvalovaných úmluv.

²¹ Všechny čtyři Ženevské úmluvy vstoupily v platnost dne 21. října 1950, tj. šest měsíců po uložení dvou ratifikačních listin (články 58, odst. 1, 57, odst. 1, 138 odst. 1 a 153 odst. 1 Ženevské úmluvy I, II, III a IV) u depozitáře smluv, Švýcarské spolkové rady. Československo Ženevské úmluvy podepsalo dne 12. srpna 1949 v Ženevě, ratifikační listiny byly u depozitáře uloženy dne 19. prosince 1950 a smlouvy pro Československo vstoupily v platnost dne 19. června 1951. Text Ženevských úmluv viz Vyhláška dohody Ministerstva zahraničních věcí č. 65/1954 Sb. Text společného článku 3 Ženevských úmluv viz Příloha II (1).

²² *19th Plenary Meeting, Final Record II-B*, str. 336-337, cit. in L. Moir, op. cit. 8, str. 29.

²³ *19th Plenary Meeting, Final Record II-B*, str. 335, cit. in L. Moir, op. cit. 8, str. 29.

2. ROZSAH POUŽITÍ SPOLEČNÉHO ČLÁNKU 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV

Společný článek 3 Ženevských úmluv se *ratione materiae* vztahuje na ozbrojené konflikty, které „nemají mezinárodní ráz a vzniknou na území některé z Vysokých smluvních stran“.²⁴ Podrobnější vymezení článek neobsahuje, a to přesto, že během jednání navrhovaly některé státy zapojit do textu přesnou definici daného typu konfliktů nebo alespoň uvést seznam jeho hlavních znaků odlišujících jej od méně závažných projevů vnitrostátního násilí. Tyto znaky, které figurují v záznamu z Diplomatické konference v Ženevě²⁵ a v mnohém předznamenávají znění článku 1, odst. 1 Dodatkového protokolu II, nakonec nebyly do Úmluvy zapojeny, neboť to státy ani Mezinárodní výbor Červeného kříže nepovažovaly za zcela nezbytné.²⁶ Podrobněji o materiálním rozsahu použití společného článku 3 Ženevských úmluv i o problémech spojených s hledáním obecné definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu již bylo pojednáno dříve, v kapitole IV (podkapitola 1) první části této práce, otázka zde proto nebude znovu rozebírána.

Ratione personae směřují závazky obsažené ve společném článku 3 Ženevských úmluv vůči „stranám v konfliktu“, jimiž jsou všechny strany účastníci se vnitrostátního ozbrojeného konfliktu bez ohledu na to, zda se jedná o řádné vojenské síly *de iure* vlády nebo nepravidelné jednotky povstalců.²⁷ Jako relevantní se ustanovení jeví ve vztahu ke konfliktům vertikálním, v nichž proti sobě bojují vládní vojska a povstalci, i konfliktům horizontálním, kde se střetávají pouze nevládní povstalecké skupiny. Závazky nemají reciproční charakter, strany jsou proto povinny je dodržovat i v případě, kdy se jiný bojující subjekt dopouští jejich porušování. Ustanovení chrání všechny osoby, které se přímo neúčastní nepřátelství, včetně příslušníků ozbrojených sil, kteří složili zbraně,²⁸ a osob z boje vyřazených, mezi něž se řadí hlavně nemocní, zranění a zadrženi.²⁹ Tuto skutečnost v případě Tadić potvrdil Mezinárodní

²⁴ První věta společného článku 3 Ženevských úmluv.

²⁵ Více viz kapitola IV (podkapitola 1.2.) první části této práce.

²⁶ „Si utiles donc que soient les différentes conditions énoncées plus haut, elles ne sont pas indispensables puisque aucun gouvernement ne peut être gêné de respecter à l'égard de ses adversaires internes, quelle que soit la dénomination du conflit qui l'oppose à eux, un minimum de règles qu'il respecte en fait tous les jours, en vertu de ses propres lois, et même à l'égard de vulgaires criminels de droit commun.“ J. Pictet (Ed.), *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949, Volume I*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1994, str. 54.

²⁷ O vázanosti povstalců mezinárodním humanitárním právem viz kapitola IV (podkapitola 3) první částí práce.

²⁸ Velká Británie navrhovala nahradit ve spojení „včetně příslušníků ozbrojených sil, kteří složili zbraně“, termín *kteří* (who) slovem *keré* (which), čímž by se požadavek složení zbraní vztahoval na ozbrojené síly jako celek a ne jejich členy. Status chráněné osoby by se tak poskytoval na základě jednání ozbrojených sil, nikoli každého jejich jednotlivého příslušníka. Návrh se nesetkal s pochopením, a původní znění textu proto zůstalo zachováno.

²⁹ Článek výslovně nezmiňuje bojovníky zajaté druhou stranou v konfliktu (obdoba válečných zajatců), a některé státy (Československo) proto vyjádřily během Diplomatické konference v roce 1949 pochybnosti, zda se na tyto

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY), podle něhož zjišťovat, zda určitá osoba požívá ochrany společného článku 3 Ženevských úmluv, znamená „*ptát se, jestli, v době údajného porušení práva, se údajná oběť zakázaného jednání přímo účastnila nepřátelských akcí, v jejichž rámci měla být domnělá porušení spáchána. Je-li odpověď na tuto otázku negativní, oběť bude požívat ochrany norem obsažených ve společném článku 3*“.³⁰

Svůj časový a prostorový rozsah použití společný článek 3 Ženevských úmluv výslovně neupravuje. Při jejich určování je proto nutno využívat hlavně systematické (širší kontext ustanovení) a teleologické (předmět právní úpravy a cíle sledované jejím přijetím) metody výklady. Na jejich základě dospěl Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii k závěru, že *ratione temporis* se společný článek 3, stejně jako normy mezinárodního humanitárního práva obecně, uplatňuje od „*počátku ozbrojeného konfliktu přes faktické ukončení nepřátelství až do /.../ dosažení mírového urovnání*“;³¹ *ratione loci* pak platí „*na celém území, které je pod kontrolou některé z bojujících stran, bez ohledu na to, zda tam probíhají účinné boje nebo nikoli*“.³²

3. OBSAH SPOLEČNÉHO ČLÁNKU 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV

Společný článek 3 Ženevských úmluv obsahuje obecný princip, čtyři konkrétní zákazy a jednu bezpodmínečnou povinnost. Dále upravuje postavení MVČK a uzavírání zvláštních dohod a vylučuje vliv svého použití na právní postavení stran v konfliktu. Podle **obecného principu** mají bojující strany zacházet s chráněnými osobami *lidsky* a bez jakékoli *diskriminace*, jíž se zde rozumí „*nepříznivé rozlišování založené na rase, barvě pleti, náboženství či víře, pohlaví, rodu či majetku nebo na jakémkoliv jiném obdobném znaku*“ (odst. 1). Mezi nedovolenými důvody diskriminace explicitně nefiguruje státní příslušnost,

---

osoby vztahuje. Vzhledem k tomu, že odstavec 1 článku hovoří o vyřazení z boje „*zadržením nebo jakoukoli jinou příčinou*“, měla by odpověď nepochybně znít kladně.

³⁰ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-I-T, Trial Chamber II, Judgement, 7 May 1997, par. 615. V podobném duchu se vyjádřila i Meziamerická komise pro lidská práva v případě La Tablada, kde uvedla, že „*individual civilians are /.../ covered by Common Article 3's safeguards when they are captured or otherwise subjected to the power of an adverse party, even if they had fought for the opposing party*“. V konkrétním případě ozbrojeného útoku proti vojenské základně argentinské vlády v La Tabladě tedy „*/.../ the persons who participated in the attack /.../ were military targets only for such time as they actively participated in the fighting*“. Inter-American Commission on Human Rights, *Juan Carlos Abella v. Argentina (La Tablada)*, Report No. 55/97, Case No. 11.137, 18 November 1997, par. 176 a 189.

³¹ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-I-AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, par. 70.

³² Tamtéž, par. 70. Obdobné stanovisko zaujala i Meziamerická komise pro lidská práva, která v Třetí zprávě o situaci lidských práv v Kolumbii konstatovala: „*/.../ in internal conflicts, humanitarian law applies throughout the entirety of national territory, not just within the specific geographical area(s) where hostilities are underway*.“ Inter-American Commission on Human Rights, *Third Report on the Situation of Human Rights in Colombia*, OEA/Ser.L/V/II.102, Doc. 9, rev. 1, 26 February 1999, par. 83.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

čímž se státům ponechává prostor, aby pro účely soudního řízení posuzovaly účast vlastních občanů ve vnitrostátním ozbrojeném konfliktu podle jiných norem než účast cizinců.³³ Rozlišování na základě státní příslušnosti by ovšem bylo stěží obhajitelné v čistě humanitárních záležitostech, kde by jej zřejmě bylo možno označit za nepříznivé rozlišování založené na jiném obdobném znaku.³⁴

Text článku nevymezuje termín ‚lidské zacházení‘, neboť účastníci Diplomatické konference se přiklonili k názoru, že *„definice není snadná /.../, jednodušší je stanovit, co lidskému zacházení odporuje“*.³⁵ Z tohoto důvodu **čtyři zákazy**, které musejí být bezpodmínečně dodržovány, specifikují obecný princip negativně, tj. výčtem jednání, která jsou s ním neslučitelná. Na *prvním* místě se jedná o *„útoky proti životu a zdraví“*, mezi jejichž příklady se uvádějí vražda ve všech formách, zmrzačení, kruté nakládání, trýznění a mučení (odst. 1, písm. a)). Pod vlivem událostí druhé světové války doporučovali někteří účastníci debat zmínit v tomto odstavci také biologické pokusy, nakonec však bylo od návrhu z obav z přílišné konkretizace upuštěno.

K dalším jednáním odporujícím lidskému zacházení patří *„braní rukojmí“* (písm. b)); *„útoky proti osobní důstojnosti zahrnující zejména pokořující a ponižující zacházení“* (písm. c)) a *„odsouzení a vykonání poprav bez předchozího rozsudku vyneseného řádně ustaveným soudem, poskytujícím soudní záruky, uznané civilizovanými národy za nezbytné“* (písm. d)). **Braní rukojmí** představuje akt organizované povahy, kterého se dopouští jedna strana v konfliktu vůči chráněným osobám blízkým druhé straně proto, aby tuto druhou stranu odvrátila od chystaných nepřátelských akcí. Za rukojmí se považují *„osoby, které se /.../ nacházejí v moci některé ze stran v konfliktu nebo jejich činitelů a svou svobodou, tělesnou integritou nebo životem ručí za splnění rozkazů vydaných osobami, v jejichž ruce se nacházejí, nebo za nespáchání nepřátelských aktů proti nim“*.³⁶

³³ „It might be perfectly legal for a government to treat insurgents who were its own nationals differently from foreigners taking part in a civil war.“ Stanovisko Francie na Diplomatické konferenci v roce 1949, *Final Record II-B*, str. 94, cit. in L. Moir, op. cit. 8, str. 60.

³⁴ Jean Pictet stav, kdy by státní příslušnost byla využita jako *„pretext for treating foreigners, in a civil war, in a manner incompatible with the requirement of humane treatment“*, považuje za *„the very denial of the spirit of the Geneva Conventions“*. J. Pictet (Ed.), op. cit. 26, str. 56.

³⁵ J. Pictet (Ed.), *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949, Volume IV*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1994, str. 44.

³⁶ Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann, Bruno (Eds.), *Commentary on the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987, str. 874, par. 3052; a Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann, Bruno (Eds.), *Commentary on the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*, International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987, str. 1375, par. 4537.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

Ustanovení odmítající *útoky proti osobní důstojnosti* bylo do společného článku 3 zapojeno až po delší diskusi, v níž některé státy kritizovaly text údajně připomínající „přežitek rytířství, cosi nehodící se do výčtu zakázaného nelidského zacházení“.³⁷ Následný právní vývoj, zvláště v oblasti práva lidských práv (v souvislosti se zákazem mučení a jiného nelidského a ponižujícího zacházení a trestání) ukázal nicméně oprávněnost přijetí normy. Zákaz odsouzení a vykonání *popravy bez předchozího rozsudku* směřuje proti tzv. svévolnému výkonu spravedlnosti (summary justice), které v sobě obsahuje nebezpečí nevratného omylu. Ustanovení nezakazuje stranám soudit odpůrce za pouhou účast v boji, nevylučuje ani uložení trestu smrti, požaduje však, aby před vynesením rozsudku proběhl řádný soud. Většinou se má za to, že tato úprava je adresována spíše vládě než povstalcům, protože od těch lze vzhledem k podmínkám jejich působení mnohdy jen těžko očekávat uspořádání spravedlivého procesu před řádně ustaveným soudem.

Bezpodmínečná povinnost velí stranám v konfliktu sbírat a ošetřovat raněné a nemocné.³⁸ Tento princip stál u samotného zrodu mezinárodního humanitárního práva, neboť byl – samozřejmě ve vztahu k mezinárodním ozbrojeným konfliktům – obsažen již v první Ženevské úmluvě přijaté v roce 1864. Během přípravných prací v roce 1949 se zvažovalo doplnění ustanovení o povinnost raněné a nemocné „respektovat a chránit“, s ohledem na méně konkrétní obsah těchto pojmů i nutnost stručného vyjádření však bylo od tohoto záměru nakonec upuštěno.

Mezinárodnímu výboru Červeného kříže či jiné humanitární organizaci, která splňuje podmínku nestrannosti,³⁹ přiznává článek **právo tzv. humanitární iniciativy**. Na jeho základě je organizace oprávněna⁴⁰ nabídnout stranám vnitrostátního ozbrojeného konfliktu své služby, aniž by na takové jednání mohlo být pohlíženo jako na nevládný akt, jak se mnohdy dělo v minulosti. Navzdory tomuto posunu zůstává mandát humanitárních subjektů

³⁷ D. A. Elder, *The Historical Background of Common Article 3 of the Geneva Conventions of 1949*, Case Western Reserve Journal of International Law, No. 11, 1979, str. 63, cit. in L. Moir, op. cit. 8, str. 62.

³⁸ Během Diplomatické konference v roce 1949 bylo toto ustanovení, které MVČK označil za „*concise and particularly forceful. It expresses a categorical obligation which cannot be restricted and needs no explanation*“ (J. Pictet, op. cit. 35, str. 54), přijato bez jakýchkoli delších diskusí.

³⁹ MVČK vymezuje princip nestrannosti coby jeden ze základních principů Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce takto: „*Hnutí nedělá žádné rozdíly z hlediska národnosti, rasy, náboženství, sociálního zařazení či politické příslušnosti. Věnuje se výlučně pomoci jednotlivcům, úměrně k jejich utrpení a napomáhá podle naléhavosti lidem nacházejícím se v ústí.*“ *Základní principy Červeného kříže a Červeného půlměsíce*, Úřad ČČK, sine data, str. 8.

⁴⁰ Jedná se o oprávnění, nikoli povinnost humanitárních organizací. USA během jednání Diplomatické konference v roce 1949 navrhovaly text formulovat tak, že „*an impartial humanitarian body, such as the ICRC, shall be requested to furnish its services /.../*“ (*Final Records II-B*, str. 1000-101, cit. in L. Moir, op. cit. 8, str. 63, pozn. 130), MVČK ale s poukazem na nutnost nezávislosti dosáhl odmítnutí návrhu.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

poměrně slabý, neboť bojující strany nemají povinnost nabídku jejich služeb přijmout.⁴¹ Proto se také Mezinárodní výbor Červeného kříže někdy přímo nedovolává tohoto ustanovení a snaží se dohodnout se se stranami přímo na místě.

Zvláštními dohodami, uzavřenými explicitně či tacitně, mohou strany uvést v platnost další části Ženevských úmluv nebo tyto úmluvy celé, a posílit tak ochranu obětí občanských válek. K tomu nepřímou vyzývá již první věta společného článku 3, která stranám ukládá řídit se „*přínejmenším*“ jeho ustanoveními. Zvláštní dohody tvoří jeden z nástrojů, na jejichž základě dochází k rozšíření, resp. určité proměně právního režimu aplikovatelného v průběhu vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Podrobněji o nich bude pojednáno v kapitole VI této části práce zaměřené na zvláštní dohody a jiná ujednání.

V závěru společný článek 3 Ženevských úmluv uvádí, že aplikace jeho ustanovení nemá **vliv na právní postavení** stran v konfliktu. Tato zásada, bez jejíhož zapojení do textu by státy nepochybně byly rozšíření právní úpravy na vnitrostátní ozbrojené konflikty odmítly, vyjadřuje čistě humanitární cíl ustanovení, které má chránit oběti konfliktů, aniž by při tom omezovalo práva států. Uplatňováním článku vůči povstalcům tedy *de iure* vlády nepřikračují k jejich uznání za bojující stranu a rovněž se jím nezbavují možnosti povstání potlačit a jeho účastníky potrestat podle svého vnitrostátního práva. Během Diplomatické konference vyjádřily některé státy obavy z toho, že „*již samotné zapojení článku do mezinárodní smlouvy automaticky poskytne povstalcům postavení na stejné úrovni jako to, které je jim právně odpíráno*“.⁴² Poznámka je oprávněná v tom smyslu, že „*článek 3 musí udělit povstalcům určitou míru mezinárodně právní subjektivity, /.../ v rozsahu nutném k tomu, aby se stali nositeli práv a závazků podle tohoto článku*“.⁴³ Tato subjektivita ovšem má, jak již bylo uvedeno dříve, funkční charakter a zůstává omezena na práva a povinnosti související s účastí povstalců ve vnitrostátním ozbrojeném konfliktu. Z tohoto hlediska lze poslední odstavce společného článku 3 vykládat tak, že neupírá (a ani nemůže upírat) povstalcům subjektivitu v limitech daných MHP, vylučuje ale, aby použití ustanovení bylo stavěno na roveň uznání povstalců za bojující stranu (jež by vedlo k internacionalizaci konfliktu).⁴⁴

⁴¹ USA během konference doporučovaly doplnit do textu alespoň závazek, že „*the Parties to the conflict should accept the offer*“ (cit. in L. Moir, op. cit. 8, str., str. 83), návrh ale nezískal podporu ostatních států.

⁴² Prohlášení Barmy, 18th Plenary Meeting, Final Record II-B, str. 330, cit. in L. Moir, op. cit. 8, str. 65.

⁴³ L. Moir, op. cit. 8, str. 65-66. Srov. též: „*L'application du DIH à un conflit armé non international n'internationalise donc jamais le conflit ni ne confère un quelconque statut à une partie à ce conflit – autre que la personnalité juridique nécessaire pour avoir des droits et obligations en DIH.*“ M. Sassoli, A. Bouvier, *Un droit dans la guerre?*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 2003, str. 267.

⁴⁴ „*/.../ les Etats contractants ont voulu exprimer l'idée que les rebelles ont seulement les obligations et les droits très limités dérivants de l'art. 3, et qu'il ne peuvent prétendre à d'autres droits internationaux relatifs à la*

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

4. PŘÍNOS SPOLEČNÉHO ČLÁNKU 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV

Hlavní přínos společného článku 3 Ženevských úmluv spočívá v internacionalizaci⁴⁵ právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů, v automatické aplikaci ustanovení založené na splnění objektivních kritérií, v absenci požadavku reciprocit a v zakotvení minimálních humanitárních principů zaručujících obětem občanských válek základní standard lidského zacházení.

4.1. Internacionalizace právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů

Společný článek 3 Ženevských úmluv poprvé alespoň částečně internacionalizuje právní úpravu vnitrostátních ozbrojených konfliktů, tj. přenáší ji z roviny vnitrostátních právních řádů na rovinu mezinárodního práva. Až do roku 1949 byla regulace průběhu občanských válek přenechána výhradně jednotlivým státům, spadala do jejich *domaine réservé* ve smyslu článku 2, odst. 7 Charty OSN.⁴⁶ Cizí státy ani OSN neměly možnost do ní zasahovat.⁴⁷ Po přijetí Ženevských úmluv se situace změnila, neboť státy se k dodržování minimálních standardů lidskosti v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů zavázaly mezinárodněprávně, a tím otevřely prostor k mezinárodní kontrole plnění této povinnosti, popř. k jeho mezinárodnímu vynucování a uplatnění odpovědnosti za případné porušování.

Tato normativní internacionalizace, k níž se později podle Roberta Kolba připojila ještě internacionalizace sociální (zmezinárodnění právního režimu vnitrostátních ozbrojených konfliktů vlivem vstupu nových aktérů), institucionální (využití kapitoly VII Charty OSN v záležitostech týkajících se jediného státu) a trestní (rozvoj mezinárodního trestního práva a vytvoření soudních orgánů stíhajících osoby odpovědné za spáchání nejzávažnějších zločinů podle mezinárodního práva), tvoří integrální součást rozvoje mezinárodního práva veřejného, k němuž dochází po druhé světové válce. Daný rozvoj posiluje přímo i nepřímo postavení

---

conduite des hostilités (...), ni à des droits qui pourraient dériver d'autres normes internationales (...)." A. Cassesse, *La guerre civile et le droit international*, Revue Générale de Droit International Public, No. 3, Tome 90, 1986, str. 567.

⁴⁵ Internacionalizací se v tomto kontextu myslí vytvoření příslušných právních norem na mezinárodní úrovni, v rámci systému mezinárodního práva. Takto pojatou internacionalizaci je třeba odlišovat od zmezinárodnění právního režimu (tj. přechodu od aplikace pravidel platných specificky pro vnitrostátní ozbrojený konflikt k pravidlům určeným pro mezinárodní ozbrojený konflikt), k němuž dochází v důsledku uznání povstalců za bojující stranu, uzavření zvláštních dohod, popř. vnější intervence.

⁴⁶ Charta OSN, článek 2, odst. 7: „Žádné ustanovení této Charty nedává Organizaci spojených národů právo, aby zasahovala do věcí, které patří do vnitřní pravomoci kteréhokoli státu, ani nezavazuje členy, aby takové věci podrobovali řešení podle této Charty; tato zásada však nebrání, aby se použilo donucovacích opatření podle kapitoly VII.“

⁴⁷ Do *domaine réservé* spadaly až do období po druhé světové války prakticky všechny otázky spojené s nakládáním s vlastními občany (tj. předmět současného práva lidských práv i mezinárodního humanitárního

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

jednotlivců ve vztahu k dříve všemocnému státu a poskytuje jim ochranu, kterou státy musejí zajišťovat. Kromě mezinárodního humanitárního práva aplikovatelného na vnitrostátní ozbrojené konflikty, jež státy omezuje v pro ně zvláště citlivé oblasti potlačování povstání a rebelií zpochybňujících jejich legitimitu, se trend nejvýrazněji projevuje v právu lidských práv (zvláště na regionální úrovni) a v mezinárodním trestním právu (při stíhání zločinů proti lidskosti a některých válečných zločinů).

4.2. Automatická aplikace a absence požadavku recipacity

K aplikaci společného článku 3 Ženevských úmluv dochází *automaticky, ipso iure*, při splnění objektivní podmínky vypuknutí „*ozbrojeného konfliktu, který nemá mezinárodní charakter, /.../ na území některé z Vysokých smluvních stran*“ (odst. 1). Daná skutečnost vyplývá již z dikce samotného článku, podle něhož strany v konfliktu „*budou*“ zavázány řídit se jeho ustanoveními. Dodržování společného článku 3 představuje právní povinnost, k jejímuž vzniku není třeba žádných prohlášení bojujících stran. Ta by měla v daném případě pouze politický význam.⁴⁸ Strany v konfliktu nemají možností projevem své vůle použití článku vyloučit ani omezit jeho rozsah, mohou pouze přikročit k rozšíření okruhu aplikovatelných norem o některá další, popř. všechna ustanovení Ženevských úmluv cestou uzavření zvláštních dohod. Tato právní úprava se výrazně odlišuje od staršího institutu uznání povstalců za bojující stranu (i uznání za povstalce), který spočíval na čistě subjektivním a volnostním základě.

Společný článek 3 Ženevských úmluv (stejně jako Ženevské úmluvy ve znění z roku 1949 obecně) navíc neobsahuje *požadavek recipacity*, podle něhož by strana v konfliktu byla vázána povinností respektovat smluvní ustanovení pouze za předpokladu, že by tak činily i všechny ostatní bojující strany. Zásada recipacity, jak již bylo uvedeno v rámci historického přehledu iniciativ vedoucích k přijetí společného článku 3, původně v mnohých návrzích smluvního ustanovení figurovala, pod tlakem MVČK a některých států bylo ale nakonec od jejího zapojení do textu upuštěno. Stát tak nemá možnost odmítnout aplikaci minimálních humanitárních pravidel s poukazem na jejich nedodržování ze strany povstalců a totéž samozřejmě platí i naopak.

---

práva platného za občanských válek). Výslovně to konstatoval např. Výbor Společnosti národů pro ochranu menšin v případě Bernheim v roce 1933.

⁴⁸ „L'article 3 commun vise à assurer l'application d'un minimum humanitaire, en cas de conflit armé ne présentant pas un caractère international et surgissant sur le territoire de l'une des Hautes Parties contractantes'. Le respect de ces principes est dû, en tout temps'. Il ne dépend pas d'un acte subjectif ni d'une reconnaissance par le gouvernement légal.“ R. Kolb, *Le droit international public et le concept de guerre civile depuis 1945*, Relations Internationales, No. 105, printemps 2001, str. 16.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

4.3. Zakotvení základních humanitárních standardů

Společný článek 3 Ženevských úmluv zakotvuje *základní pravidla* lidského zacházení, jež musejí být respektována za všech vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Podle judikatury Mezinárodního soudního dvora,⁴⁹ potvrzené Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii,⁵⁰ se jeho ustanovení, coby „*minimální standard*“ (minimum yardstick), aplikují rovněž za mezinárodních ozbrojených konfliktů. Společný článek 3 má obyčejovou povahu,⁵¹ a proto by zavazoval i ty státy mezinárodního společenství, jež by Ženevské úmluvy z roku 1949 neratifikovaly.⁵² Podle některých názorů navíc tvoří součást *ius cogens*,⁵³ a náleží tedy k normativnímu základu celého systému mezinárodního práva. Význam společného článku 3 přímo uznal Mezinárodní soudní dvůr, který jej opakovaně označil za odraz „*základních hodnot lidství*“⁵⁴ a vyjádření „*obecných principů humanitárního práva*“.⁵⁵

Konkrétní obsah posledně uvedených termínů není zcela jasný. *Základní hodnoty lidství* byly poprvé zmíněny v případě *Korfský kanál* z roku 1949⁵⁶ (ve vazbě na povinnost informovat o existenci minových polí ve vlastních teritoriálních vodách) a později znovu připomenuty v rozsudku *Vojenská a paravojenská činnost v Nikaraguy a proti ní* z roku 1986⁵⁷ (ve vztahu ke společnému článku 3) a v posudku *Legalita hrozby a použití jaderných zbraní* z roku 1996⁵⁸ (v pasáži věnované charakteristice většího, blíže neurčeného počtu pravidel MHP). Podle názoru části doktríny, reprezentované Pierre-Marie Dupuyem nebo Rosemary Abi-Saab, se jedná o zvláštní typ obecných právních zásad ve smyslu článku 38 Statutu Mezinárodního soudního dvora, jež „*nevycházejí tolik z praxe států, jako spíše z*

⁴⁹ Společný článek 3 „*constitutes the minimum yardstick for all kinds of armed conflict, whether international or non-international*“. ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua*, Nicaragua v. United States of America, Judgement, 27 June 1986, ICJ Reports 1986, par. 218.

⁵⁰ Viz např. ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 31, par. 128; a ICTY, *Prosecutor v. Dario Kordić, Mario Cerkez*, Case No. IT-95-14/2-T, Trial Chamber III, Judgement, 26 February 2001, par. 153.

⁵¹ Více o obyčejovém charakteru ustanovení společného článku 3 Ženevských úmluv viz kapitola V (podkapitola 1.1.) této části práce.

⁵² V současné době jsou stranou Ženevských úmluv všechny státy mezinárodního společenství (celkem 192 států). Aplikace obyčejové normy ekvivalentní společnému článku 3 tak představuje spíše teoretickou možnost, zcela vyloučit ji ale nelze (např. v případě vypovězení úmluv některým státem).

⁵³ Článek 53 Vídeňské úmluvy o smluvním právu z roku 1969: „*Kogentní normou obecného mezinárodního práva je norma přijatá a uznaná mezinárodním společenstvím států jako celkem za normu, od níž není dovoleno se odchýlit a která může být pozměněna pouze novou normou obecného mezinárodního práva stejné povahy.*“

⁵⁴ *Elementary considerations of humanity, Considérations élémentaires d'humanité*. ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua*, op. cit. 49, par. 218.

⁵⁵ *General principles of humanitarian law, Principes généraux de base du droit humanitaire*. Tamtéž, par. 215.

⁵⁶ „*Such obligations* (informovat o existenci minových polí ve vlastních teritoriálních vodách – dopl. autorka) *are based /.../ on certain general and well recognized principles, namely: elementary considerations of humanity, even more exacting in peace than in war /.../.*“ ICJ, *Corfu Channel, United Kingdom v. Albania*, Judgement, 9 April 1949, ICJ Report 1949, str. 22.

⁵⁷ ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua*, op. cit. 49, par. 218.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

právních přesvědčení, na nichž je založen celý mezinárodní právní řád“ (Dupuy);⁵⁹ nebo dokonce o „obecné principy, etický a morální základ, který se aplikuje za všech okolností, v době míru stejně jako v čase války“ (Abi-Saab).⁶⁰ Druhé tvrzení působí, zvláště v souvislosti s ustanovenými mezinárodního humanitárního práva majícími inherentně omezenou sféru aplikovatelnosti, poněkud nepřesvědčivě, a z tohoto důvodu se také v teorii nikdy plně neujalo. Větší uplatnění ostatně prozatím v mezinárodním právu nenašel ani pojem *základní hodnoty lidství*, který se obecně zdá nejasný a těžko definovatelný.

Podobný závěr platí rovněž pro *obecné principy humanitárního práva*, na něž Mezinárodní soudní dvůr odkázal v rozsudku *Vojenská a paravojenská činnost v Nikaraguy a proti ní* v roce 1986 a znovu, tentokrát s využitím termínu „*hlavní principy obsažené v klíčových textech humanitárního práva*“,⁶¹ v posudku *Legalita hrozby a použití jaderných zbraní* z roku 1996. V druhém případě Soud principy interpretoval ve světle Martensovy klauzule a zařadil mezi ně ochranu civilního obyvatelstva a civilních objektů a zákaz způsobování přílišného utrpení komбатantům. Podle názoru výše uvedených autorů (Dupuy, Abi-Saabová) by obecné principy mohly představovat samostatnou skupinu norem, které konkretizují abstraktnější základní hodnoty lidství v oblasti mezinárodního humanitárního práva. Ani tento výklad není v doktríně přijímán jednoznačně a bez výhrad.

Neujasněnost některých termínů zavedených Mezinárodním soudním dvorem a používaných mimo jiné v rámci debat o společném článku 3 Ženevských úmluv nijak nesnižuje význam sledovaného ustanovení, které zakotvuje nejdůležitější zásady lidského zacházení, a vyjadřuje tak základní standard lidskosti v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Jak správně uvedl významný představitel MVČK Jean Pictet, jedná se o pravidla dobře známá všem právním kulturám světa, která již dnes prakticky všechny vlády „každodenně dodržují na základě svých vlastních zákonů“. ⁶² Společný článek 3 Ženevských úmluv má velkou zásluhu na tom, že tato starší a ve vnitrostátním právu mnohdy již dlouho známá pravidla reformuluje v souladu s potřebami a podmínkami občanských válek a vyhláší jejich platnost na mezinárodní rovině.

⁵⁸ ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, 8 July 1996, ICJ Reports 1996, par. 78.

⁵⁹ P.-M. Dupuy, *Les 'considérations élémentaires d'humanité' dans la jurisprudence de la Cour Internationale de Justice*, in R. J. Dupuy (ed.), *Droit et justice*, Pedone, Paris, 1999, str. 127.

⁶⁰ R. Abi-Saab, *Les 'Principes généraux' du droit humanitaire selon la Cour internationale de justice*, *Revue internationale de la Croix-Rouge*, No. 766, Juillet-Août 1987, str. 384.

⁶¹ ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, op. cit. 58, par. 77.

⁶² Výrok Jeana Picteta, cit. in Ch. Swinarski, *Introducción al derecho internacional humanitario, El derecho internacional humanitario en la situación de un conflicto armado no internacional*, International Committee of the Red Cross, San José 1984, str. 49.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

5. NEDOSTATKY SPOLEČNÉHO ČLÁNKU 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV

Společný článek 3 Ženevských úmluv má kromě pozitivních rysů také některé nedostatky, s nimiž se potýká mezinárodně právní teorie i praxe. K hlavním z nich se – kromě již dříve probírané absence definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, nestanovení subjektu oprávněného určovat existenci vnitrostátního ozbrojeného konfliktu a nejasnosti právního základu závaznosti článku pro povstalce⁶³ – řadí zavedení duální právní úpravy ozbrojených konfliktů, některé obsahové mezery a absence kontrolních, sankčních a donucovacích mechanismů.

5.1. Zavedení duální právní úpravy ozbrojených konfliktů

Společný článek 3 Ženevských úmluv zavádí pro vnitrostátní ozbrojené konflikty jiný právní režim než pro ozbrojené konflikty mezinárodní. Klade tak základy stavu, který někteří nazývají „*děleným humanismem*“⁶⁴ a jenž se vyznačuje *existencí dvojích*, vzájemně odlišných *standardů ochrany obětí* ozbrojených konfliktů. Tento přístup nepochybně vychází z logiky uspořádání mezinárodního společenství, které je primárně založeno na státech, a zohledňuje specifické znaky, jimiž se občanské války odlišují od mezistátních střetnutí (např. legalita použití síly při potlačování povstání a z ní vyplývající odlišné právní postavení vládní a nevládní strany v konfliktu). Pro nebojující a z boje vyřazené osoby za vnitrostátních ozbrojených konfliktů má ovšem negativní důsledky, neboť jim zajišťuje pouze omezenou ochranu.⁶⁵

5.2. Obsahové nedostatky

Vzhledem k tomu, že společný článek 3 Ženevských úmluv obsahuje pouze minimální humanitární standardy, chybí v něm pochopitelně celá řada důležitých institutů. Jejich výčet by zřejmě připomínal návrh nového, komplexního smluvního textu, proto budou na tomto místě zmíněny pouze některé *obsahové nedostatky*, které se během doby ukázaly jako zásadní. Ustanovení výslovně nezakazuje nerozlišující útoky proti civilistům a civilním objektům. Nechrání zdravotnický a duchovní personál, zdravotnická zařízení, ani znaky červeného kříže a červeného půlměsíce a dává stranám v konfliktu možnost odmítnout

⁶³ Více viz kapitola IV první části této práce.

⁶⁴ Prohlášení norského delegáta na Konferenci vládních expertů při přípravě Dodatkových protokolů k Ženevským úmluvám. *Conference of Government Experts on the Reaffirmation and Development of Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts*, Report on the Work of the Conference (First Session, annex), International Committee of the Red Cross, 1971, str. 70.

⁶⁵ Oprávněnost existence dvojích standardů zpochybnil např. Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii, podle něhož „*co je nelidské, a proto zakázané za mezinárodních válek, nemůže být než nelidské a nepřijatelné za válek občanských*“. ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 31, pozn. 54.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

nabídku služeb Mezinárodního výboru Červeného kříže či jiné neustranné humanitární organizace. Ničím nedoplňuje minimální úpravu týkající se pomoci raněným a nemocným, která byla převzata z Ženevské úmluvy I, a nezaručuje volný průjezd humanitárních zásilek určených výlučně civilnímu obyvatelstvu. Dále společný článek 3 Ženevských úmluv neřeší postavení členů ozbrojených sil povstalecké strany (analogie ‚kombatantů‘), zajatých bojovníků (analogie ‚válečných zajatců‘) a zadržených civilistů. Těm pouze zaručuje právo na lidské zacházení a minimální soudní záruky, které ale podrobněji nerozvádí. Článek nevyklučuje uložení trestu smrti a jeho vykonání během konfliktu, ani trestání osob za pouhou účast v boji a nevyzývá k amnestii, pro povstalce je tedy podle některých názorů obecně výhodnější bojovat až do úplného konce a „*zvítězit nebo zemřít*“.⁶⁶

5.3. Absence kontrolních, sankčních a donucovacích mechanismů

Zvláště závažný nedostatek společného článku 3 Ženevských úmluv spočívá v *absenci* úpravy implementace a kontroly dodržování ustanovení a v neexistenci účinného *sankčního a donucovacího mechanismu*, který by umožňoval reagovat na jeho porušování stranami v konfliktu. Na společný článek 3 se sice zřejmě vztahuje *povinnost diseminace*, tedy šíření znalosti smluvních textů v řadách ozbrojených sil a mezi civilisty, zakotvená v člancích 47, 48, 127 a 144 Ženevských úmluv I, II, III a IV; a snad také závazek *zachovávat Úmluvu a zajistit její zachování* (to respect and to ensure respect, respecter et faire respecter) obsažený ve společném článku 1 všech Ženevských úmluv; ustanovení je nicméně současně vyňato z režimu ochranných mocností a jejich substitutů (články 8-11 Ženevských úmluv I-III a 9-12 Ženevské úmluvy IV) a nevztahují se na něj ani předpisy, jež se týkají vážných porušení a individuální trestní odpovědnosti za ně (články 49-52, 50-53, 129-132 a 146-149 Ženevských úmluv I, II, III a IV). Omezeny konečně zůstávají rovněž možnosti Mezinárodního výboru Červeného kříže, kterému, jak již bylo opakovaně uvedeno, přísluší pouze právo tzv. humanitární iniciativy.

6. HODNOCENÍ SPOLEČNÉHO ČLÁNKU 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV

Společný článek 3 Ženevských úmluv z roku 1949 je historicky první smluvní normou, která se zaměřila specificky na právní úpravu vnitrostátních ozbrojených konfliktů s cílem zajistit jejich obětem ochranu na mezinárodní úrovni. V tomto ohledu představovalo jeho přijetí pro mezinárodní společenství jednoznačný a bezprecedentní posun vpřed a stalo se

⁶⁶ B. Bassong, *La réglementation des conflits armés non internationaux, Les insuffisances des Conventions de Genève du 12 août 1949 et de leurs Protocoles Additionnels de 1977*, Afrique 2000, No. 27/28, Avril-Octobre 1997, str. 44.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

„výchozím a rozhodujícím krokem ve vývoji i rozvoji humanitárního práva použitelného v ozbrojených konfliktech, které nemají mezinárodní charakter“.⁶⁷ Nic na tom nemění ani omezený rozsah garancí, které ustanovení formulované na základě principu nejmenšího společného jmenovatele obsahuje, ani fragmentace právní úpravy ozbrojených konfliktů, k níž v důsledku zavedení zvláštních pravidel určených výlučně pro situace občanských válek došlo. Společný článek 3 Ženevských úmluv bývá často nazýván „*miniaturní úmluva*“⁶⁸ či „*úmluva v úmluvě*“.⁶⁹ Tato označení vyjadřují skutečnost, že i když je ustanovení velmi stručné a zakotvuje pouze základní standard lidského zacházení, má pro rozvoj mezinárodního humanitárního práva a pro zajištění ochrany obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů mimořádný význam.

To se ostatně potvrdilo během desetiletí následujících po přijetí Ženevských úmluv rovněž v **praxi mezinárodního společenství**, především pak v průběhu velkých ozbrojených konfliktů v Alžírsku, Belgickém Kongu, Nigérii a Salvádoru. Tyto konflikty na straně jedné poukázaly na některé *problematické prvky* ustanovení, které v podstatě odpovídají výhradám vzneseným v této a v předchozí kapitole. Za prvé, strany v konfliktu, především pak státy, neváhaly využívat absence přesné definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu a neexistence subjektu oprávněného autoritativně rozhodovat o této existenci k tomu, aby popíraly aplikovatelnost společného článku 3 Ženevských úmluv. Stalo se tak např. v prvních letech války v Alžírsku, kterou francouzská vláda opakovaně označovala za „*věc, jež podstatně patří do vnitřní pravomoci Francie*“;⁷⁰ nebo během občanské války v Belgickém Kongu, kde strany svolily pouze k aplikaci blíže nevymezených „*humanitárních principů Ženevských úmluv*“.⁷¹ Za druhé, během všech ozbrojených konfliktů sledovaného období docházelo k rozsáhlým a často systematickým porušování i těch nejzákladnějších garancí společného článku 3, která mnohé státy a také část doktríny vedla až ke zpochybňování přínosu ustanovení.⁷² Tato porušení, jak ukazují fakta, nebyla ovšem většinou primárně způsobena neschopností stran aplikovat ustanovení z důvodů jeho nejasnosti či obsahových nedostatků,

⁶⁷ G. Mencer, *Nové mezinárodní humanitární právo. Vybrané problémy*, Academia, Praha, 1983, str. 150.

⁶⁸ F. Sordet, *Les Conventions de Genève et la guerre civile*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1960, str. 2.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ *Security Council Official Records*, 11th Year, 729th Meeting, 25 June 1956, str. 5, cit. in L. Moir, op. cit. 8, str. 70.

⁷¹ L. Moir, op. cit. 8, str. 78.

⁷² Howard J. Taubenfeld např. prohlásil, že navzdory existenci společného článku 3 Ženevských úmluv „*internal war has lost little of its savagery in the observed conflicts in the post 1949 period*“. H. J. Taubenfeld, *The Applicability of the Law of War in Civil War*, in J. N. More (ed.), *Law and Civil War in the Modern World*, Baltimore, 1974, str. 516, cit. in L. Moir, op. cit. 8, str. 68.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

ale spíše jejich neochotou tak činit, jež byla podstatně ovlivněna neexistencí kontrolních, sankčních a donucovacích mechanismů.

Praxe mezinárodního společenství za uplynulých téměř šedesát let ostatně svědčí rovněž o mnohých *pozitivních rysech* společného článku 3 Ženevských úmluv. Na prvním místě se jedná o skutečnost, že řada států i povstaleckých skupin byla – mnohdy přes počáteční váhání – připravena aplikovatelnost ustanovení nakonec připustit a zavázat se k jeho dodržování (a alespoň v podstatné míře následně tento závazek respektovat). Např. Francie v roce 1956 připustila, že MVČK je oprávněn nabídnou jí v souvislosti s válkou v Alžírsku své služby „v souladu s článkem 3 Ženevských úmluv týkajícím se konfliktů nemajících mezinárodní ráz“.⁷³ K explicitnímu uznání použitelnosti ustanovení alespoň jednou z bojujících stran dále došlo, podle Erica Davida,⁷⁴ během konfliktů v Guatemale (1954), Libanonu (1958), na Kubě (1958), v Jemenu (1962), v Dominikánské republice (1965), v Nigérii (1969) a na Filipínách (1991). Implicitně pak strany v konfliktu, nebo alespoň některá z nich, akceptovaly aplikovatelnost společného článku 3 mimo jiné během bojů v Indočíně (1946-1954), v Kostarice (1955), v Laosu (1959-1975), v Angole (1974) a na Kypru (1955-1958).

Za druhé, norma poskytla relativně pevný základ pro aktivity humanitárních organizací v čele s Mezinárodní výborem Červeného kříže, který se angažoval – často s explicitním poukazem na ni – ve většině konfliktů daného období a jehož aktivity, byť nezabránily četným krutostem, napomohly alespoň částečnému zlepšení situace.⁷⁵ Za třetí, vědomí existence byť minimální mezinárodně právní úpravy občanských válek a tlak mezinárodního společenství na její dodržování přispělo vedle jiných faktorů k tomu, že příkazy a zákazy společného článku 3 byly v mnoha situacích stranami v konfliktu skutečně respektovány. Např. během konfliktu v Biafře zavedla federální vláda striktní pravidla vylučující nerozlišující bombardování civilních oblastí a umožnila zástupcům MVČK navštěvovat zadržené povstalce. Případy respektu ovšem, z velké části v důsledku logiky fungování hromadných sdělovacích prostředků, zůstaly ve stínu nejrůznějších porušení a dostalo se jim pouze minimální pozornosti.

⁷³ Prohlášení francouzského premiéra Molleta z června 1956, cit. in L. Moir, op. cit. 8, str. 72.

⁷⁴ E. David, *Principes de droit des conflits armés*, Troisième édition, Bruyillant, Bruxelles, 2002, str. 125.

⁷⁵ Srov. ovšem názor Davida P. Forsytha, podle něhož „even without IHL, the ICRC would continue to do most of what it is doing, and in the same way“. D. P. Forsythe, *The Humanitarians, The International Committee of the Red Cross*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, str. 243.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

Celkově je možno konstatovat, že přijetí společného článku 3 Ženevských úmluv skutečně vedlo k určitému zlepšení postavení obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů, a to nejen v teorii (kde tato skutečnost stěží může být zpochybňována), ale i v praxi občanských válek (která bývá často interpretována a hodnocena zjednodušeně až zkratkovitě, pouze s přihlédnutím k porušením normy). Vliv a působení ustanovení nicméně výrazně omezují především dva jeho problematické rysy, a to absence definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu (i subjektu oprávněného o této existenci rozhodovat) a neexistence kontrolních a sankčních mechanismů. Následný normativní vývoj po roce 1949 se bohužel nevydal cestou odstraňování těchto negativních rysů, ale zaměřil se na podrobnější rozpracování a doplnění primárních materiálních norem, které, byť důležité a pozitivní, nemohlo samo o sobě odstranit klíčové problémy spojené s ochranou obětí občanských válek.

II. DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

Druhým smluvním pramenem mezinárodního humanitárního práva aplikovatelným za vnitrostátních ozbrojených konfliktů je *Dodatkový protokol II k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí konfliktů nemajících mezinárodní charakter*, přijatý v roce 1977. Tento smluvní instrument komplexního charakteru významně rozšiřuje a doplňuje základní garance poskytované společným článkem 3 Ženevských úmluv, čímž napomáhá vytvářet dokonalejší právní režim ochrany osob a objektů ohrožených konfliktem, především pak civilního obyvatelstva a osob vyřazených z boje v důsledku zranění, nemoci, ztroskotání nebo omezení či zbavení svobody. Přispívá také ke sblížení odvětví uvnitř mezinárodního humanitárního práva, neboť ženevský systém obohacuje v zájmu zkvalitnění právní regulace o některé prvky systému haagského.

1. PŘIJETÍ DODATKOVÉHO PROTOKOLU II

V období následujícím po roce 1949 nepanovala mezi státy a odborníky jednota v názoru na to, zda společný článek 3 Ženevských úmluv postačuje sám o sobě k zajištění efektivní ochrany obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů, nebo by bylo vhodné jej doplnit o nové, podrobnější a konkrétnější normy. Iniciativy při objasňování této otázky se ujal Mezinárodní výbor Červeného kříže, který v roce 1962 vytvořil *Komisi expertů pro studium otázky pomoci obětem vnitrostátních konfliktů*.¹ Komise dostala za úkol, kromě vymezení sféry použití *rationae materiae* společného článku 3 Ženevských úmluv,² provést bližší specifikaci obsah tohoto ustanovení. Ve své závěrečné zprávě komise uvedla, že kromě norem explicitně zakotvených ve společném článku 3 se na vnitrostátní konflikty aplikují rovněž pravidla, která z těchto norem vyplývají. Mělo se jednat např. o zákaz kolektivních trestů (vycházející ze zákazu braní rukojmí) či povinnost chránit a respektovat lékařský personál (důsledek obecného principu lidského zacházení).³

Závěry komise byly diskutovány během *XX. Mezinárodní konference Červeného kříže*, konané v roce 1965 ve Vídni. Konference, která před sebou měla rovněž zprávu MVČK upozorňující na některé praktické problémy aplikace společného článku 3 Ženevských úmluv,

¹ Jednalo se o druhou komisi, kterou MVČK po roce 1949 vytvořil. První, *Komise expertů pro studium otázky aplikace humanitárních principů za vnitřních nepokojů*, vznikla v roce 1955 a zabývala se hlavně vymezením hranice mezi vnitrostátním ozbrojeným konfliktem a vnitřními nepokoji a napětím a možností MVČK vyvíjet humanitární aktivity mimo situace ozbrojeného konfliktu.

² K závěrům komise v této oblasti více viz kapitola IV (podkapitola 1.2.) první části této práce.

³ Více viz **R. Abi-Saab**, *Droit humanitaire et conflits internes, Origines et évolution de la réglementation internationale*, Institut Henry-Dunant et Pedone, Genève et Paris, 1986, str. 85-86.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

na straně jedné uznala, že „v některých vnitrostátních ozbrojených konfliktech /.../, jež se odehrály v posledních letech, nebylo možné obětem, zvláště vězňům a zadržným, zajistit dostatečnou ochranu“.⁴ Na straně druhé však, nesporně pod vlivem zprávy komise, usoudila, že „prozatím není nezbytné přistoupit ke sjednávání nové úmluvy /.../“, neboť „všechny údaje nutné k podepření akcí Červeného kříže je možno, cestou interpretace, čerpat z článku 3“.⁵ Konference dále označila za obecný cíl vývoje právní úpravy dosažení „univerzální /.../ aplikace Ženevských úmluv za všech ozbrojených konfliktů“⁶ a explicitně vyjmenovala klíčové principy haagského práva, které se podle názoru většiny delegátů měly vztahovat na všechny typy ozbrojených konfliktů (např. omezenost volby prostředků způsobování škod nepříteli, zákaz útoků na civilní obyvatelstvo či povinnost rozlišovat mezi osobami účastnícími se nepřátelských akcí a civilním obyvatelstvem).⁷

Odlíšné stanovisko k nutnosti formální revize společného článku 3 Ženevských úmluv zaujala již následující, *XXI. Mezinárodní konference Červeného kříže*, která byla svolána v roce 1969 do Istanbulu. Konference vycházela z komplexní zprávy MVČK nazvané *Ochrana obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů*, která zdůrazňovala nedostatečnost stávající právní úpravy občanských válek a navrhovala dva způsoby řešení tohoto problému. První spočíval v uzavírání zvláštních dohod, jejichž modelový text, který by zahrnul klíčová ustanovení Ženevských úmluv neobsažená ve společném článku 3 Ženevských úmluv, chtěl MVČK sám vypracovat. Druhým se mělo stát sjednání nové mezinárodní smlouvy, jež by doplnila společný článek 3, a to zvláště v oblasti zacházení se zadržnými příslušníky bojujících stran, respektování znaků červeného kříže a červeného půlměsíce a ochrany zdravotnického personálu. Istantulská konference doporučení podpořila a přímo vyzvala Mezinárodní výbor Červeného kříže, aby „co nejrychleji vypracoval konkrétní návrhy pravidel, která by doplnila platné humanitární právo“.⁸

1.1. NÁVRHY TEXTU DODATKOVÉHO PROTOKOLU II

V reakci na výzvu XXI. Mezinárodní konference Červeného kříže svolal MVČK **Konferenci vládních expertů** (celým názvem *Konference vládních expertů k otázkám znovupotvrzení a rozvoje mezinárodního humanitárního práva aplikovatelného za ozbrojených*

⁴ Résolution XXXI, *Protection des victimes des conflits armés non internationaux*, cit. in tamtéž, str. 88. Rezoluce byla přijata poměrem 124 kladným k 0 záporných hlasů při 5 zdrženích se.

⁵ Tamtéž, str. 86.

⁶ Résolution X, *La Croix-Rouge, facteur de paix dans le monde*, cit. in tamtéž, str. 89.

⁷ Résolution XXVIII, *Protection des populations civiles contre les dangers de guerre indiscriminée*, tzv. Vídeňská deklarace, cit. in tamtéž, str. 89.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

konfliktů),⁹ jejíž první zasedání proběhlo na jaře roku 1971 v Ženevě za účasti zástupců zhruba čtyřiceti zemí. Konference dostala za úkol připravit revizi Ženevských úmluv. Měla se přitom zabývat právními režimy platnými jak za vnitrostátních, tak za mezinárodních ozbrojených konfliktů. Na vhodný způsob regulace prvních z nich, tedy občanských válek, se zformovaly *tři různé názory*. Podle *prvního*, který prosazovalo zejména Norsko,¹⁰ měl být přijat jediný dodatkový protokol, který by shodně upravoval ozbrojené konflikty mezinárodní i vnitrostátní. Podle *druhého*, k němuž se nejaktivněji hlásila Kanada, měly naopak vzniknout protokoly dva, z nichž jeden by se zaměřil na ozbrojené konflikty mezinárodní a druhý na ozbrojené konflikty vnitrostátní. Konečně *za třetí*, někteří účastníci – obávající se, že by se nová úprava mohla stát záminkou k zasahování do vnitřních záležitostí států¹¹ – doporučovali, aby na místo protokolu (ať již zvláštního nebo společného) byla vypracována pouze vzorová verze zvláštní dohody předvídané společným článkem 3 Ženevských úmluv.¹² V závěru zasedání se experti přiklonili ke druhému názoru, tj. doporučili přijmout novou právní úpravu a vnitrostátní ozbrojené konflikty v ní upravit samostatně.

První komplexní **návrh** smluvního textu věnovaného výlučně vnitrostátním ozbrojeným konfliktům předložila ještě v průběhu konference **Kanada**.¹³ Dokument předvídal aplikaci *ratione personae* na všechny osoby zasažené ozbrojeným konfliktem, nacházející se na území některého ze smluvních států, a zaváděl jednotný režim zacházení s osobami zbavenými svobody z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem. Na základě kanadské iniciativy vypracoval **Mezinárodní výbor Červeného kříže** vlastní návrh,¹⁴ který měl osmačtyřicet článků a byl koncipován jako dodatkový protokol ke společnému článku 3 Ženevských úmluv. Dokument se vztahoval na „*všechny ozbrojené konflikty, které nemají mezinárodní charakter a jichž se týká společný článek 3 čtyř Ženevských úmluv, zejména na každou situaci, kdy na území jedné ze smluvních stran vedou proti sobě nepřátelské akce kolektivního charakteru organizované a pod odpovědným velením stojící ozbrojené síly*“.¹⁵

⁸ Résolution XIII, *Réaffirmation et développement des lois et coutumes applicables dans les conflits armés*, cit. in tamtéž, str. 93.

⁹ Experti vystupovali na konferenci svým vlastním jménem, současně ale dostávali instrukce od svých vlád. Tento rozpor způsoboval během jednání jisté těžkosti a vedl k tomu, že vyjadřované názory byly v zápisu uvedeny anonymně a k jednotlivým bodům se nekonala hlasování.

¹⁰ Viz prohlášení Norska: „*... / the protection of victims should be the same regardless of their legal or political classification. The Conference should establish identical legislation for all victims of all armed conflicts.*“ CDDH//SROV.23, VIII, str. 217.

¹¹ CDDH//SROV.23, VIII, str. 224 (Indie).

¹² CE 1971, Report, str. 61, CE/COM II/5.

¹³ CE 1971, Report, str. 57, CE/Plen/2 bis.

¹⁴ Text návrhu viz CE 1972, *Basic texts*, str. 35-45.

¹⁵ *Conférence d'Experts gouvernementaux*, Comité International de la Croix-Rouge, 1972, poz. 12, *Rapport sur les travaux de la Conférence*, 1972, svazek 2, str. 16.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

V některých bodech přejímal úpravu existující pro mezinárodní ozbrojené konflikty, např. zajatí vládní vojáci a povstalečtí bojovníci měli mít za podmínek stanovených v článku 4, odst. A, písm. 2 Ženevské úmluvy III právo požívat podobného zacházení jako váleční zajatci, povstalcům splňujícím kritéria článku 4 Ženevské úmluvy III nesměl být uložen trest smrti za pouhou účast v bojích aj. Dále návrh obsahoval samostatnou kapitolu věnovanou ochraně civilního obyvatelstva a posiloval mandát humanitárních organizací. Předpokládal také, že za výjimečných situací (konflikty velkého rozsahu, kdy povstalecká strana disponuje konstitutivními rysy státu; konflikty, v nichž alespoň jedna strana požívá vnější pomoci ze strany cizího státu; a války za národní osvobození) by se v zájmu ochrany obětí mohlo začít aplikovat ženevské právo jako celek.

MVČK předložil svůj návrh druhému zasedání *Konference vládních expertů*, které se konalo na jaře roku 1972, tentokrát za účasti zástupců téměř osmdesáti států. Zasedání se soustředilo na dva hlavní body, a sice rozsah použití protokolu *ratione materiae* a zacházení se zajatými bojovníky. Na rozsah použití protokolu existovaly různé, vzájemně dosti neslučitelné názory. Někteří experti chtěli zavést přesnou definici s uvedením všech podstatných znaků vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, další dávali přednost definici širší a obecnější, část účastníků dokonce navrhovala přenechat kvalifikaci situace státům na *ad hoc* základě. K definitivní dohodě nedošlo, zasedání ale jasně ukázalo tendenci vykládat pojem ‚vnitrostátní ozbrojené konflikty‘ restriktivněji, než by odpovídalo znění společného článku 3 Ženevských úmluv. Pokud jde o zajaté bojovníky, největší diskuse se rozvinuly o otázkách možného přiznání statusu obdobného postavení válečných zajatců a trestního stíhání (včetně uložení trestu smrti).

Pod vlivem připomínek expertů přepracoval *Mezinárodní výbor Červeného kříže* svůj návrh a jeho novou verzi předložil v roce 1973.¹⁶ Text měl sedmačtyřicet článků a členil se do osmi částí nazvaných Rozsah Protokolu, Lidské zacházení s osobami v moci stran v konfliktu, Zranění, nemocní a trosečníci, Metody a prostředky boje, Civilní obyvatelstvo, Pomoc, Provádění Protokolu a Závěrečná ustanovení. Na rozdíl od původního dokumentu byl pojat jako dodatkový protokol k Ženevským úmluvám obecně a předpokládal autonomní aplikaci společného článku 3.¹⁷ Vnitrostátní ozbrojené konflikty definoval ve svém článku 1,

¹⁶ Text návrhu viz *Projets de Protocoles additionnels, Commentaires*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1973.

¹⁷ Toto řešení navrhly během druhého zasedání Komise vládních expertů USA. Snažily se jím zabránit tomu, aby případné restriktivní pojetí ‚vnitrostátního ozbrojeného konfliktu‘ neohrozilo rozsah garancí zaručený ve společném článku 3 Ženevských úmluv. Obavy z toho, že „*le rattachement du Protocole II à l'article 3 commun*

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

odst. 1 jako „všechny ozbrojené konflikty, které nejsou pokryty společným článkem 2 Ženevským úmluv /.../ a které se odehrávají mezi organizovanými a pod odpovědným velením stojícími ozbrojenými silami nebo skupinami“. Ze sféry použití Protokolu byly poprvé výslovně vyloučeny vnitřní nepokoje a napětí. Po formální stránce se návrh podobal protokolu upravujícímu mezinárodní ozbrojené konflikty, pravidla v něm obsažená však byla formulována jasněji a jednodušeji. Pro všechny chráněné osoby zaváděl dokument jednotné garance a nepředvídal zvláštní status pro některé specifické skupiny (např. zajaté bojovnice).

1.2. DIPLOMATICKÁ KONFERENCE V ŽENEVĚ V LETECH 1974-1977

V roce 1974 svolala Spolková rada Švýcarska do Ženevy **Diplomatickou konferenci**, které Mezinárodní výbor Červeného kříže, jemuž jednací řád přiznával status privilegovaného pozorovatele a experta, předložil návrhy obou dodatkových protokolů. Na prvním zasedání v roce 1974 se účastníci, po vyřešení politické otázky pozvání,¹⁸ soustředili prakticky výlučně na diskusi o kvalifikaci bojů za národní osvobození. Když byla schválena její změna, tj. boje byly ze skupiny ozbrojených konfliktů vnitrostátních přeřazeny do kategorie ozbrojených konfliktů mezinárodních, ztratila řada států především z oblasti třetího světa o další úpravu vnitrostátních ozbrojených konfliktů zájem¹⁹ a přijetí druhého protokolu začalo být vážně ohroženo. Výhrady, motivované převážně politicky, k němu vznášely především Indie, Irák, Mexiko a Nigérie, jejichž stanovisko více či méně aktivně podporovaly Brazílie, Čína, Egypt, Filipíny, Francie, Indonésie, Itálie, Kanada, Pákistán, Rumunsko, SRN, Velká Británie a mnohé africké země.²⁰

---

aux Conventions de Genève pourrait avoir pour résultat de restreindre le champ d'application de ce dernier“ ostatně vyjádřil i MVČK. Viz CDDH/I/SROV. 22, par. 16, cit. in R. Abi-Saab, op. cit. 3, str. 144.

¹⁸ Švýcarsko coby hostitelský stát nechalo otevřenou otázku, zda na konferenci pozvat představitele dvou nových států (Guinea-Bissau a Jižní Vietnam) a hnutí za národní osvobození. Tuto otázku řešilo plenární zasedání konference: ve věci národně osvobodeneckých hnutí bylo rozhodnutí o ne/přizvání přeneseno na příslušné regionální organizace; ohledně obou států rozhodovala přímo sama konference, která schválila účast Guiney-Bissau, ale odmítla zapojení Jižního Vietnamu.

¹⁹ „Avec cette décision, le Tiers-monde avait perdu tout intérêt dans le développement de la protection des victimes dans le cadre du Protocole II, puisqu'il était clair que les victimes des conflits anticoloniaux étaient protégées par le Protocole I.“ M. Bothe, *Conflits armés internes et droit international humanitaire*, Revue générale de droit international public, Vol. 82, No. 1, 1978, str. 87. „/.../ certains pays du Tiers-Monde cherchent à réduire le plus possible la réglementation des autres guerres civiles, et ce par peur de sécession ou de démembrement de leurs territoires.“ A. Cassesse, *La guerre civile et le droit international*, Revue Générale de Droit International Public, No. 3, Tome 90, 1986, str. 570. „Pour beaucoup de délégations du Tiers-Monde /.../, le développement du droit humanitaire dans les conflits armés était essentiel dans un seul cas, celui des guerres de libération nationale, toute autre situation relevant de la compétence interne de l'Etat.“ R. Abi-Saab, op. cit. 3, str. 137.

²⁰ Země třetího světa (a zčásti také socialistické státy) se obávaly možných zásahů do svých vnitřních záležitostí ze strany bohatších zemí pod záminkou monitorování a vymáhání dodržování mezinárodního humanitárního práva. Některé evropské státy (Francie, Velká Británie) zase měly zájem vyhnout se přílišné internacionalizaci konfliktů na území jejich zámořských držav (francouzské territoires d'Outre-Mer) či přímo na území metropole (Severní Irsko v rámci Velké Británie).

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

Řídící výbor Diplomatické konference rozdělil návrh Dodatkového protokolu II předložený MVČK na tři části a každou z nich svěřil jedné ze tří *pracovních komisí*.²¹ V nich se diskutoval článek po článku a o schválení či odmítnutí se vždy rozhodovalo prostou většinou hlasů přítomných. Díky této proceduře se podařilo téměř všechny články původní předlohy přijmout, mnohdy dokonce na základě konsensu. K výraznější změně vlastně došlo pouze v oblasti materiální sféry použití, která byla omezena zavedením přesných kritérií. Přes relativně velkou shodu v komisích nebylo jasné, jak se k přepracovanému textu postaví plenární zasedání, jež mělo podle Jednacího řádu všechny články a následně ještě celý protokol znovu posoudit a schválit dvoutřetinovou většinou. Prohlášení mnohých států naznačovala, že se požadovaného počtu hlasů nemusí podařit dosáhnout, a vyhlídky na přijetí Protokolu II se postupně začaly snižovat.²² Jeho jedinými skutečnými přívrženci nakonec zůstaly skandinávské státy a Svatá stolice.

Ve snaze předejít úplnému odmítnutí Protokolu II vypracoval na poslední chvíli *Pákistán*²³ podporovaný Irákem a Kanadou novou verzi návrhu,²⁴ která vypouštěla všechna sporná ustanovení a původních sedmačtyřicet článků redukovala na pouhých čtyřiašest. Změny byly založeny na přesvědčení blízkým zemím třetího světa a socialistickým státům, podle něhož „*by protokol neměl /.../ ohrožovat suverenitu žádné smluvní strany ani odpovědnost její vlády za udržování práva a pořádku a za obranu národní jednoty, ani by nemělo být možné se jej dovolávat k ospravedlnění vnější intervence*“.²⁵ Nový dokument byl jakožto pozměňovací návrh předložen, společně s textem schváleným v Komisích, plenárnímu zasedání Diplomatické konference. To k němu připojilo čtyři další ustanovení, a rozšířilo jej tak do současné podoby, na celkem osmadvacet článků. Text se od původního návrhu MVČK (a také návrhu Komise vládních expertů) lišil ve třech hlavních bodech, mezi něž patřilo vypuštění ustanovení o způsobech a prostředcích vedení války, nezapojení kapitoly věnované implementaci a vynechání jakýchkoli zmínek o „stranách v konfliktu“. O vlivu těchto kroků na celkový přínos Protokolu bude pojednáno později.

²¹ Komise I – právní otázky týkající se obou protokolů, Komise II – otázka ochrany zraněných a nemocných, Komise III – materiální ochrana a ochrana civilistů. Kromě těchto tří komisí existovala ještě komise *ad hoc*, která se zabývala problematikou zbraní.

²² Např. zástupce Indie prohlásil, že „*nebyl předložen jediný přesvědčivý argument, který by ospravedlňoval nezbytnost přijetí návrhu Protokolu II*“. Cit. in R. Abi-Saab, op. cit. 3, str. 138.

²³ Pákistán označil za hlavní problémy původního návrhu „*the length of the text as well as /.../ the fact that it ventured into domains /.../ considered sacrosanct and inappropriate for inclusion in an international instrument, /.../ the text entered into unnecessary details, rendering it not only cumbersome, but difficult to understand and to apply in the peculiar circumstances of a non-international conflict*“. CDDH/SROV.49, VII, str. 61, cit. in L. Moir, *The Law of Internal Armed Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 93.

²⁴ CDDH/427 a Noc. I

²⁵ CDDH/SROV.49, VII, str. 61, cit. in L. Moir, op. cit. 23, str. 93.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

Během hlasování na plenárním zasedání Diplomatické konference většina delegací usoudila, že – jak výslovně uvedl zástupce Nizozemí – „*polovina vejce je pořád lepší než prázdná skořápka*“,²⁶ a upravený pákistánský návrh podpořila. Dne 8. června 1977 byl tedy **Dodatkový protokol II k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí konfliktů nemajících mezinárodní charakter**²⁷ (dále Protokol) konsensuálně schválen a o půl roku později pak otevřen k podpisu.²⁸ V platnost vstoupil dne 7. prosince 1978, tj. šest měsíců po uložení dvou ratifikačních listin (článek 23, odst. 1) u deponitáře smluv, Švýcarské spolkové rady (článek 21). Československo Protokol podepsalo dne 6. prosince 1978, ratifikační listiny byly u deponitáře uloženy dne 14. února 1990. Protokol pro Československo vstoupil v platnost dne 14. srpna 1990 (článek 23, odst. 2) a publikován byl jako sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí pod číslem 168/1991 Sb.

2. ROZSAH POUŽITÍ DODATKOVÉHO PROTOKOLU II

Ratione personae se Protokol II, stejně jako společný článek 3 Ženevských úmluv, vztahuje na všechny „strany v konfliktu“, přestože sám tento pojem nikde nepoužívá. Mezi „strany v konfliktu“ se s ohledem na vymezení vnitrostátního ozbrojeného konfliktu obsažené v článku 1, odst. 1 řadí vždy jednak stát, jednak nevládní povstalecká ozbrojená skupina či skupiny. Ustanovení zajišťuje ochranu „*všem osobám postiženým ozbrojeným konfliktem*“ (článek 2, odst. 1). Mezi ty analogicky se společným článkem 3 Ženevských úmluv patří osoby, jež se přímo neúčastní nepřátelských akcí, a osoby, jež se jich účastnit přestaly, včetně komendantů, kteří složili zbraně, a osob zadržených nebo zatčených. Protokol přísně zakazuje diskriminaci, kterou definuje jako „*jakýkoli nepříznivý rozdíl založený na rase, barvě pleti, pohlaví, jazyku, náboženství či víře, politickém nebo jiném názoru, národním či sociálním původu nebo jiném statutu, nebo jakémkoliv jiném podobném kritériu*“ (článek 2, odst. 1). Zákaz je formulován velmi extenzivně, a to i ve srovnání s řadou mezinárodních dokumentů ze sféry lidských práv (srov. článek 4 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech). Uplatňuje se při aplikaci jakéhokoli ustanovení Protokolu, výslovně na něj pak odkazuje článek 4 poskytující všem chráněným osobám „*bez jakéhokoli nepříznivého rozdílu*“ základní záruky lidského zacházení.

²⁶ Cit. in G. Abi-Saab, *Conflicts armés non internationaux*, in *Les Dimensions internationales du droit humanitaire*, Institut Henry Dunant & UNESCO & Pedone, Paris et Genève, 1986, str. 268.

²⁷ Text viz Příloha II (2).

²⁸ Smluvními stranami pouze Dodatkového protokolu I jsou v současné době Angola, Katar, Mexiko, Severní Korea, Sýrie a Vietnam. Smluvní stranou pouze Dodatkového protokolu II jsou Filipíny (a do roku 2001 jí byla i Francie).

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

Rozsah použití *ratione loci* Protokol II přímo neupravuje,²⁹ mnohé ovšem napovídá výše zmíněný článek 1, odst. 2. Na jeho základě se dokument uplatňuje vůči všem osobám, které byly postiženy ozbrojeným konfliktem, nezávisle na tom, „kde na území státu zapojeného do konfliktu se nacházejí“.³⁰ Tento výklad potvrdil Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY), který ve svých rozsudcích opakovaně konstatoval, že za vnitrostátních ozbrojených konfliktů se „mezinárodní humanitární právo /.../ aplikuje na celém území, které je pod kontrolou některé z bojujících stran, bez ohledu na to, zda tam probíhají účinné boje nebo nikoli“.³¹

Protokol II explicitně nevymezuje ani svůj rozsah použití *ratione temporis*, i zde je proto třeba vycházet z dalšího textu a z judikatury. Počáteční bod aplikace určuje článek 1, odst. 1, který materiálně, ale v podstatě také časově váže aplikaci dokumentu na splnění určitých objektivních podmínek. Za konečný bod navrhovaly některé delegace během jednání „obecné skončení vojenských operací“,³² iniciativa ale nezískala dostatečnou podporu. Z logiky věci vyplývá, že právní normy určené pro regulaci ozbrojených konfliktů se mohou v zásadě uplatnit pouze po dobu jejich trvání. Tento závěr opět podpořil ICTY, podle něhož se mezinárodní humanitární právo aplikuje od „počátku ozbrojeného konfliktu přes faktické ukončení nepřátelství až do uzavření všeobecné mírové dohody“.³³ Jedná se o obecné pravidlo, z něhož zná Protokol II pouze jedinou výjimku týkající se osob, které byly zbaveny svobody nebo jejichž svoboda byla během konfliktu či po konfliktu omezena z důvodů souvisejících s konfliktem. Těmto osobám se ochrana poskytuje až do konečného propuštění (článek 2, odst. 2),³⁴ a to v omezeném rozsahu článků 5 (osoby, jejichž svoboda byla omezena) a 6 (trestní stíhání).

²⁹ Přesnější vymezení působnosti *ratione loci* nebylo do textu zapojeno úmyslně, aby mohl být každý případ posuzován individuálně.

³⁰ Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann (Eds.), *Commentary on the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*, International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987, str. 1359, bod 4490.

³¹ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, par. 70; ICTY, *Prosecutor v. Zlatko Aleksovski*, Case No. IT-95-14/1-T, Trial Chamber I, Judgement, 7 May 1999 (oral), 25 June 1999 (written), par. 43; ICTY, *Prosecutor v. Tihomir Blaškić*, Case No. IT-95-14-T, Trial Chamber I, Judgement, 3 March 2000, par. 63. Srov. odlišný názor: „The situation may only affect a small part of the territory; this is why the Diplomatic Conference did not provide that the Protocols should automatically apply to the territory as a whole. /.../ the applicability of the Protocol follows from a criteria related to persons, and not to places.“ Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann (Eds.), op. cit. 30, str. 1359-1360, bod 4490.

³² CDDH/1/79.

³³ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 31, par. 70. ICTY, *Prosecutor v. Zlatko Aleksovski* (1999), op. cit. 31, par. 43; ICTY, *Prosecutor v. Tihomir Blaškić* (2000), op. cit. 31, par. 63.

³⁴ Dodatkový protokol II, článek 2, odst. 2: „Na konci ozbrojeného konfliktu budou všechny osoby, jež byly zbaveny své svobody nebo jejichž svoboda byla omezena z důvodů vztahujících se k takovému konfliktu jakož i ty,

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

Ratione materiae se Protokol II aplikuje – a to automaticky, *ipso iure* – v situacích vnitrostátních ozbrojených konfliktů, které text vymezuje pomocí dvoudílné (negativně-pozitivní) definice.³⁵ Negativní část stanovuje, co tento pojem nezahrnuje: na straně jedné jsou to mezinárodní ozbrojené konflikty, tedy mezistátní války a boje za národní osvobození (vyšší intenzita), na straně druhé vnitřní nepokoje a napětí (nižší intenzita). Pozitivní část charakterizuje vnitrostátní ozbrojené konflikty jako „*všechny ozbrojené konflikty /.../, k nimž dochází na území Vysoké smluvní strany mezi jejími ozbrojenými silami a protivládními ozbrojenými silami nebo jinými organizovanými ozbrojenými skupinami, jež pod odpovědným velením vykonávají takovou kontrolu nad částí jejího území, která jim umožňuje vykonávat trvalé a koordinované vojenské operace a používat Protokol*“ (článek 1, odst. 1).

Pozitivní část definice tedy spočívá na **čtyřech prvcích**, mezi něž patří odpovědné vedení, kontrola části území, schopnost vykonávat trvalé a koordinované vojenské operace a možnost používat ustanovení Protokolu. Všechny čtyři podmínky musejí být splněny kumulativně, jinak nepřichází uplatnění Protokolu v úvahu. Povinnosti vyhovět jim přitom podléhá pouze povstalecká strana, v případě státu se o přítomnosti odpovědného vedení ozbrojených sil nebo kontrole území nepochybuje.³⁶ Zapojení podmínek vede k tomu, že Protokol se aplikuje na omezenější okruh konfliktů než společný článek 3 Ženevských úmluv. **Odpovědné vedení** předpokládá určitý stupeň organizace, který povstalcům dovoluje plánovat a realizovat koordinované vojenské operace a spravovat jimi kontrolovanou část území. Nemusí se nutně jednat o hierarchickou strukturu identickou s tou, jakou se vyznačují řádné ozbrojené síly státu. Důležitější než formální úprava vnitřních vztahů je v tomto případě faktické fungování nevládních, povstaleckých jednotek.

---

jež byly zbaveny své svobody nebo jejichž svoboda je omezena po konfliktu z týchž důvodů, používat ochrany článku 5 a 6, dokud nebude takové zbavení nebo omezení svobody ukončeno.“

³⁵ Definice patřila k nejproblematičtějším místům v textu Protokolu II, o čemž svědčí těsný poměr, jímž byla při hlasování pléna Diplomatické konference schválena. Pro hlasovalo 58 států, mezi nimiž byly např. Afghánistán, Austrálie, Belgie, Bělorusko, Bulharsko, Československo, Dánsko, Egypt, Ekvádor, Finsko, Francie, Ghana, Guatemala, Honduras, Írán, Irsko, Itálie, Izrael, Japonsko, Jižní Korea, Jordánsko, Kanada, Katar, Kuvajt, Kypr, Libye, Lichtenštejnsko, Lucembursko, Maďarsko, Monako, NDR, Nizozemí, Nový Zéland, Pákistán, Peru, Pojsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Řecko, Saúdská Arábie, Senegal, Spojené arabské emiráty, SRN, SSSR, Svátá Stolica, Španělsko, Švédsko, Tunisko, Ukrajina, USA, Velká Británie, Venezuela a některé další, převážně socialistické státy. Proti hlasovalo pět států: Argentina, Chile, Indie, Kamerun a Sýrie. Hlasování se zdrželo 29 států: Alžírsko, Brazílie, Filipíny, Indonésie, Irák, Jemenská demokratická republika, Keňa, Kolumbie, Libanon, Madagaskar, Maroko, Mauretánie, Mexiko, Mozambik, Nikaragua, Nigérie, Norsko, Omán, Panama, Pobřeží Slonoviny, Srí Lanka, Súdán, Svazijsko, Tanzánie, Thajsko, Turecko, Uganda, Uruguay a Zair. Zdroj: G. Mencer, *Nové mezinárodní humanitární právo. Vybrané problémy*, Academia, Praha, 1983, str. 171.

³⁶ Kritéria obsažená v článku 1, odst. 1 Protokolu II bývají některými autory označována za příliš přísná a ohrožující samotný systém ochrany zakotvený v dokumentu. Např. M. Bothe upozorňuje na skutečnost, že „*/.../ jestliže jedna ze stran v konfliktu nemůže aplikovat Protokol, pak samotný konflikt nebude konfliktem ve smyslu Protokolu II*“ a že „*jestliže povstalci nejsou s to zacházet se svými zajatci vyžadovaným způsobem, pak jejich povinnost v tomto směru zanikne.*“ M. Bothe, op.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

Kontrola části území spočívá v reálném výkonu vojenské, popř. i civilní správy nad určitým teritoriem, které se dočasně ocitá mimo dosah působení legálních orgánů státu.³⁷ Kontrola může být krátkodobá, vyžaduje se však určitá míra stability umožňující povstalcům vyhovět posledním dvěma prvkům definice (vedení trvalých a koordinovaných vojenských operací a možnost používat Protokol). Požadavek teritoriální kontroly byl kritizován již během Diplomatické konference, a to ze dvou důvodů. Za prvé, úprava zcela odporuje logice moderních, převážně partyzánských válek, které vykazují značnou mobilitu, a tak „*vylučuje z rámce Protokolu II většinu, ne-li všechny současné typy vnitrostátního ozbrojeného konfliktu a omezuje jej na relativně řídké případy tradiční občanské války*“.³⁸ Za druhé, obdobná podmínka se nevztahuje na národně osvobozenká hnutí bojující v konfliktech podle článku 1, odst. 4 Protokolu I, a komentované ustanovení tak jen ještě dále prohlubuje rozdíl, který se mezi oběma původně jednotně upravenými formami konfliktů objevil po přeřazení národně osvobozeneckých bojů do skupiny mezinárodních ozbrojených konfliktů.

Třetím požadavkem je vedení *trvalých a koordinovaných vojenských operací*. Těmi se myslí operace, které probíhají souvisle po delší dobu (trvalost) organizovaným způsobem podle předem stanoveného plánu (koordinovanost). Diplomatická konference uvažovala také o kritériích intenzity a délky,³⁹ nakonec je však z důvodů jejich značně subjektivní povahy do textu nezapojila. Poslední bod zahrnuje *možnost používat Protokolu*. Komentář MVČK takto označuje objektivní stav, kdy povstalci mají „*minimální infrastrukturu*“ nezbytnou k tomu, aby od nich bylo možno „*rozumně očekávat aplikaci pravidel zakotvených v Protokolu*“.⁴⁰ Jejich subjektivní ochota tak činit by neměla být rozhodující, v praxi se ovšem hranice mezi ní a objektivním faktorem stírá. V důsledku toho Protokol fakticky znovuzavádí již dříve opuštěnou zásadu reciprocit (tentokrát dokonce jednostranně koncipovanou), která váže povinnost státu aplikovat dokument na respektování jeho ustanovení ze strany povstalců. Takový posun nelze hodnotit jako příliš šťastný.

³⁷ Tuto definici některé státy na Diplomatické konferenci velmi kritizovaly, neboť splnění jejich požadavků nepovažovaly ve většině případů občanských válek za reálné. Srov. stanovisko Sýrie: „*.../ koncepcie ozbrojených konfliktů je v návrhu článku 1 velmi zúžena. Požadavek, aby ozbrojené skupiny vykonávaly na části území kontrolu, která by jim umožnila vést trvalé a koordinované vojenské operace, je nesprávný a nadbytečný. Tento požadavek by mohl mít za následek, že se Protokol II stane úplně neaplikovatelným. Protokol II by se měl aplikovat na všechny organizované ozbrojené skupiny, s výjimkou banditů podle obecného práva, a to bez požadavku, aby tyto ozbrojené skupiny vykonávaly kontrolu nad částí území. .../ Faktory, které se týkají intenzity konfliktu, nemohou být považovány za kritérium, které by mohlo zbavit revolucionáře jejich práva na ochranu.*“ CDDH/SROV.49, Annexe, str. 4 a 13, cit. in G. Mencer, op. cit. 35, str. 171.

³⁸ CDDH/SROV.24, VIII, str. 235, cit. in L. Moir, op. cit. 23, str. 106.

³⁹ Pozměňovací návrhy vznesené během Diplomatické konference v letech 1974-1977 obsahovaly formulace typu: „*.../ the hostilities are of some intensity and continue for a reasonable period of time*“ nebo „*.../ the hostilities continue over a prolonged period of time*“. CDDH/I/26, CDDH/I/32.

⁴⁰ Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann (Eds.), op. cit. 30, str. 1353, bod 4470.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

Ustanovení článku 1, odst. 1 výslovně požaduje, aby jednu ze stran v konfliktu tvořila legální vláda. Protokol tak má opět užší rozsah použití než společný článek 3 Ženevských úmluv a pokrývá vlastně pouze jediný typ vnitrostátních ozbrojených konfliktů – *vertikální konflikty* velké intenzity (španělská občanská válka, americká občanská válka apod.).⁴¹ Jako zcela nepoužitelný se jeví ve vztahu k partyzánské válce (Čečensko v letech 1999-2002, zapatisté v Mexiku) i k dalším konfliktům, jež proti sobě staví nerovné soupeře (Palestina, Severní Irsko) nebo soupeře na horizontální úrovni (Somálsko).⁴² Sporné zůstávají vertikální konflikty, kterých se současně účastní povstalecká skupina (či povstalecké skupiny) splňující kritéria článku 1, odst. 1 Protokolu a povstalecké skupiny tato kritéria nespĺňující. Není zcela jasné, zda by se za těchto okolností souběžně aplikovaly dva právní režimy (Protokol pro vztah mezi první povstaleckou skupinou a státem, společný článek 3 Ženevských úmluv v ostatních případech), nebo by se zvolila jednotná úprava, pravděpodobně odpovídající vyššímu standardu. První řešení se zdá jako reálnější, nesporně však v sobě obsahuje riziko nadměrné komplexnosti právní úpravy daného konfliktu.

Mezi další diskutované a dosud ne zcela vyjasněné otázky, které s sebou úprava z roku 1977 přinesla, patří *vztah* mezi Dodatkovým protokolem II a společným článkem 3 Ženevských úmluv. Protokol podle svého článku 1, odst. 1 společný článek 3 pouze „*rozvíjí a doplňuje /.../, aniž by přitom měnil existující podmínky jeho použití*“. *Rozvíjení* lze chápat tak, že dokument provádí bližší interpretaci a zpřesnění některých ustanovení či specifických pojmů obsažených ve společném článku 3. To se týká např. částí II (Lidské zacházení) a III (Ranění, nemocní a trosečníci) Protokolu, které „*rozpracovávají do větších detailů a v konkrétnějších termínech obecné principy vyhlášené ve společném článku 3*“.⁴³ *Doplnění* obnáší rozšíření původního, poměrně úzce pojatého okruhu minimálních garancí o nové, dříve nepřítomné záruky, které se věnují ochraně některých objektů, respektu k rozeznávacímu znaku aj.⁴⁴ Konečně skutečnost, že Protokol *nemění* existující podmínky použití společného

⁴¹ Eric David soudí, že za určitých okolností by se Protokol mohl použít rovněž na horizontální ozbrojené konflikty. Stalo by se tak údajně především v rámci tzv. anarchických ozbrojených konfliktů, kdy by zanikla ústřední vláda a některá z válčících ozbrojených frakcí by se označila za Vysokou smluvní stranu. Tento názor se netěší příliš široké podpoře a nesdílí jej ani autorka této práce. Viz E. David, *Principes de droit des conflits armés*, Troisième édition, Bruylant, Bruxelles, 2002, str. 120.

⁴² Na tyto případy se vztahuje pouze společný článek 3 Ženevských úmluv, který pokrývá všechny vnitrostátní ozbrojené konflikty bez ohledu na jejich intenzitu. Uplatnit se zde mohou také některé další prameny mezinárodního humanitárního práva, např. smluvní haagské právo nebo obyčejová pravidla.

⁴³ G. Abi-Saab, *Non-International Armed Conflicts*, in *International Dimensions of Humanitarian Law*. Henry Dunant Institute & UNESCO & Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1988, str. 237, cit. in L. Moir, op. cit. 23, str. 100.

⁴⁴ „It is the idea behind Article 3 which is developed and supplemented, not the provisions of the article itself.“ M. Bothe, K. J. Partsch, W. A. Solf, *New Rules for Victims of Armed Conflicts: Commentary on the Two 1977 Protocols Additional to the Geneva Conventions of 1949*, The Hague, 1982, str. 623, cit. in L. Moir, op. cit. 23, str. 100.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

článku 3, zabraňuje tomu, aby restriktivní vymezení sféry jeho aplikace *ratione materiae* negativně neovlivnilo rozsah uplatnění článku, u něhož se „zachování autonomie /.../ stává věcí nikoli opatrnosti, ale nezbytnosti“.⁴⁵ Několik delegací vyjádřilo během Diplomatické konference obavy z toho, že „státní praxe povede k redefinování společného článku 3 ‚nahoru‘ /upwards/, dávajíc tomuto článku stejnou materiální sféru použití jako Protokol“,⁴⁶ tyto obavy se však během dalšího vývoje nepotvrdily.⁴⁷

3. OBSAH DODATKOVÉHO PROTOKOLU II

Dodatkový protokol II je tvořen preambulí a osmadvaceti články rozdělenými do pěti částí (Rozsah použití; Lidské zacházení; Ranění, nemocní a trosečníci; Civilní obyvatelstvo; Závěrečná ustanovení). Oproti návrhu MVČK v něm chybí samostatné části věnované pomoci obětem, způsobům a prostředkům vedení války a implementaci; pouze některá ustanovení těchto částí byla zapracována do jiných kapitol. Protokol také vynechal články obsahující definice používaných pojmů a vyhnul se jakýmkoli zmínkám o ‚stranách v konfliktu‘.

3.1. PREAMBULE A ROZSAH POUŽITÍ

Preambule⁴⁸ nejprve, v odstavci 1, odkazuje na *společný článek 3* Ženevských úmluv,⁴⁹ který podle ní tvoří „základ úcty k lidské osobě“. Následně, v odstavci 2, se odvolává na „mezinárodní dokumenty vztahující se k lidským právům“ (odst. 2),⁵⁰ čímž podtrhuje vzájemnou souvislost mezi mezinárodním humanitárním právem a *právem lidských práv* vyjádřenou v řadě mezinárodně právních dokumentů. Ve vztahu k Protokolu se jako

⁴⁵ „The safeguard of the autonomy of common Article 3 became a matter not of precaution but of necessity“. G. Abi-Saab, op. cit. 26, cit. in L. Moir, op. cit. 23, str. 101.

⁴⁶ L. Moir, op. cit. 23, str. 103. SRN během posledního zasedání konference pro jistotu zdůraznila, že „l'un des éléments essentiels sur lesquels ce compromis a porté est le fait que les conditions actuelles de l'article 3 /.../ ne sont pas modifiées. /.../ la définition de l'expression ‚conflict armé‘ /.../ ne s'applique que pour le Protocole II et non pour l'article 3“. CDDH/SROV, 49, vol. VII, str. 75, cit. in R. Abi-Saab, op. cit. 3, str. 148.

⁴⁷ Někteří autoři se dokonce domnívají, že postupně dochází k vývoji opačným směrem, který umožňuje aplikovat Protokol i na konflikty nespĺňující všechna kritéria stanovená v článku 1, odst. 1. Např. podle Christophera J. Greenwooda „it is difficult to find any justification for the higher threshold for the application of Additional Protocol II. /.../ There is no reason why a government should be obliged to observe these restraints towards its civilian population only in the circumstances specified in Article 1 of Additional Protocol II and not in all those to which common Article 3 applies and which are closer to a situation of normality within a State“. Ch. J. Greenwood, *International Humanitarian Law and the Laws of War*, Preliminary Report for the Centennial Commemoration of the First Hague Peace Conference 1989, pursuant to UN GA Res. 52/154 of 15 December 1997 and UN Doc. A/C.6/52/3, The Hague 1999, par. 137.

⁴⁸ V této souvislosti je zajímavé, že Ženevské úmluvy z roku 1949 na rozdíl od obou Dodatkových protokolů z roku 1977 preambule nemají. Během jednání se tehdy nepodařilo najít shodu o tom, jaký obsah by preambule měly mít, a proto bylo rozhodnuto ponechat text neuvozený.

⁴⁹ Protokol II, Preambule, odst. 1: „/.../ humanitární zásady, zakotvené v článku 3, který je společný Ženevským úmlouvám z 12. srpna 1949, tvoří základ úcty k lidské osobě v případech ozbrojeného konfliktu, který nemá mezinárodní charakter.“

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

zvláště aktuální jeví např. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, který se s výhradou derogace, a v případě některých práv absolutně, uplatňuje také za situací ozbrojeného konfliktu. Odstavec 3 Preambule zdůrazňuje nutnost zajistit „lepší ochranu obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů“. Toto ustanovení lze chápat jako účel smlouvy ve smyslu článku 31 Vídeňské úmluvy o smluvním právu z roku 1969, a je proto třeba k němu přihlížet při interpretaci textu. Slovo ‚lepší‘ se v daném kontextu podle názoru MVČK vztahuje k předchozím dvěma odstavcům, jedná se tedy o komparaci se systémem garancí obsaženým ve společném článku 3 Ženevských úmluv a v právu lidských práv.⁵¹

Poslední, čtvrtý odstavec Preambule cituje *Martensovu klauzuli*, která stanovuje, že „/.../ v případech, jež nejsou zahrnuty v platném právu, zůstává lidská osoba pod ochranou zásad humanitární a požadavků společenského vědomí“. Klauzule je nazvaná po ruském právníkovi a diplomatovi Fjodoru F. Martensovi, který ji navrhl v roce 1899 během světové mírové konference v Haagu. V písemné podobě se poprvé objevila v preambuli Úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války (Haagská úmluva IV) z roku 1907.⁵² V současné době je zakotvena ve všech čtyřech Ženevských úmluvách (v souvislosti s výpovědí),⁵³ v obou Dodatkových protokolech k nim⁵⁴ a v některých novějších instrumentech haagského práva.⁵⁵ Klauzule potvrzuje existenci obyčejových humanitárních norem, které se někdy z důvodů důrazu kladeného v MHP na smluvní prameny opomíjejí. Připomíná také zásadu lidskosti, která patří ke klíčovým principům, na nichž je založena ochrana obětí.⁵⁶ Vzhledem k tomu, že Preambule slouží jako důležitá pomůcka při interpretaci celého textu Protokolu, mají odkazy na obyčejové a přirozenoprávní normy nezanedbatelný význam.

⁵⁰ Protokol II, Preambule, odst. 1: „/.../ mezinárodní dokumenty, vztahující se k lidským právním, poskytují základní ochranu lidské osobě.“

⁵¹ Naskytá se otázka, zda by při srovnání bylo nutné vycházet ze stavu právní úpravy v roce 1977 nebo v době interpretace. Vzhledem k výraznému vývoji práva lidských práv v průběhu posledních desetiletí by volba druhé z možností nepochybně musela mít na výklad Protokolu velký, ba přímo revoluční vliv.

⁵² Původní text klauzule zněl takto: „Dokud by nemohl být sepsán úplnější válečný zákoník, pokládají Vysoké smluvní strany za prospěšné stanovit, že v případech, které nejsou pojaty v ustanoveních řádu jimi přijatého, obyvatelstvo a váleční zůstanou pod ochranou a vládou zásad mezinárodního práva, jak jsou patrné ze zvyklostí mezi civilizovanými národy stávajících, ze zákonů lidskosti a z požadavků veřejného svědomí.“ Úmluva o zákonech a obyčejích války pozemní (Haagská úmluva IV) z roku 1907, Preambule, odst. 8.

⁵³ Ženevská úmluva I, článek 63; Ženevská úmluva II, článek 62; Ženevská úmluva III, článek 142; Ženevská úmluva IV, článek 158.

⁵⁴ Dodatkový protokol I, článek 1, odst. 2; Dodatkový protokol II, Preambule, odst. 4.

⁵⁵ Úmluva o zákazu nebo omezení používání některých konvenčních zbraní, které mohou způsobit nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky, z roku 1980, Preambule.

⁵⁶ Více viz A. Cassesse, *The Martens Clause: Half a Loaf or Simply Pie in the Sky?*, *European Journal of International Law*, Vol. 11, No. 1, 2000, str. 187-216; a R. Ticehurst, *La clause de Martens et le droit des conflicts armés*, *Revue internationale de la Croix-Rouge*, No. 824, Mars-Avril 1997, str. 133-142.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

První část Protokolu nazvaná **Rozsah použití** definuje vnitrostátní ozbrojený konflikt (článek 1), zakazuje diskriminaci (článek 2) a zakotvuje zásady neporušitelnosti státní suverenity a nevměšování (článek 3). O prvních dvou bodech již bylo pojednáno dříve, zde tedy bude věnována pozornost pouze článku 3. Základ obou v něm uvedených zásad figuroval již v původním návrhu MVČK,⁵⁷ státy na Diplomatičké konferenci však dosáhly jeho reformulace. V dnešním znění garantuje *zásada neporušitelnosti* státní suverenity státu právo „*udržovat a obnovovat veřejný pořádek ve státě s využitím všech legitimních prostředků a bránit národní jednotu a územní celistvost státu*“ (odst. 1). *Princip nevměšování* pak vylučuje jakékoli přímé či nepřímé zasahování do vnitrostátního konfliktu i do vnitřních nebo vnějších záležitostí státu ze strany cizích států a nestátních subjektů (odst. 2). Za zasahování se nepovažuje uplatnění práva humanitární iniciativy MVČK nebo jinou humanitární organizací tak, jak jej předvídá společný článek 3 Ženevských úmluv. Ustanovení článku 3 Protokolu sehrála při přijímání dokumentu důležitou politickou úlohu, neboť bez jejich zapojení do textu by státy kladoucí důraz na princip státní suverenity, jichž byla na konferenci většina, závěrečnou verzi nebyly nikdy podpořily.⁵⁸

3.2. LIDSKÉ ZACHÁZENÍ

Druhá část, **Lidské zacházení**, poskytuje základní záruky všem chráněným osobám (článek 4) a zvláštní záruky osobám zbaveným svobody (článek 5). Upravuje také trestní stíhání (článek 6). Ustanovení navazují na společný článek 3 Ženevských úmluv, upřesňují ho a rozvádějí. Blízko mají také k tvrdému jádru lidských práv⁵⁹ zakotvenému v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, jímž se tvůrci Protokolu inspirovali. V textu článků 4-6 se objevují prakticky všechna práva tohoto tvrdého jádra, která navíc doplňují práva procesní, jež se v kontextu vnitrostátního ozbrojeného konfliktu chápou jako zvláště významná. Obdobně je ostatně koncipován i článek 75 Dodatkového protokolu I, který obsahuje základní záruky vztahující se za mezinárodního ozbrojeného konfliktu na „*osoby, které jsou v moci bojujících stran /.../ a nedostává se jim příznivějšího zacházení v souladu s Ženevskými úmluvami nebo Protokolem I*“ (odst. 1).

⁵⁷ Článek 4 návrhu: „*Aucune disposition du présent Protocole ne doit être interprétée comme portant atteinte à la souveraineté des Etats, ni comme autorisant les Etats tiers à intervenir dans le conflit armé.*“ *Projets de Protocoles additionnels*, op. cit. 16, str. 140.

⁵⁸ Během jednání byly k ustanovení vzneseny dva připomínkové návrhy. První, nigerijský, požadoval specifikaci toho, že intervencí se v daném kontextu rozumějí rovněž zásahy nestátních, např. náboženských skupin. Druhý, indický, směřoval k automatickému zastavení aplikace Protokolu v případě zásahu jiného státu. Ani jeden z návrhů nebyl přijat.

⁵⁹ Do tvrdého jádra lidských práv řadí Pakt v článku 4, odst. 2 tato práva: právo na život, zákaz mučení, zákaz otroctví a nucené práce, zákaz uvěznění pro dluhy, zákaz retroaktivity, uznání právní osobnosti a svobodu svědomí a náboženství.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

3.2.1. Základní záruky

Základní záruky podle článku 4 Protokolu se z větší části aplikují na všechny chráněné osoby, s nimiž musejí strany v konfliktu „za všech okolností zacházet humánně bez jakéhokoli nepříznivého rozdílu“ (odst. 1). Konkretizaci tohoto obecného principu představuje právo na respektování osoby, cti, přesvědčení a náboženského vyznání, které se chráněným osobám přiznává. Úmyslně zde text používá termín ‚přesvědčení a náboženské vyznání‘ na místo pojmu ‚náboženské přesvědčení a vyznání‘, který figuruje v článku 27 Ženevské úmluvy IV. Reaguje tak na námítky některých účastníků Diplomatické konference, kteří správně poukazovali na skutečnost, že přesvědčení nemusí být nutně pouze náboženské, ale může mít i filozofický či politický základ. Článek 4 dále zakazuje stranám v konfliktu „vydávat rozkaz, že nikdo nezůstane naživu“ (odst. 1). Jedná se o základní pravidlo vedení války vycházející z haagského práva,⁶⁰ které chrání combatanty vyřazené z boje.

Ve svém druhém odstavci přináší článek 4 netaxativní *soupis činů*, které lidskému zacházení odporují, a jsou proto „v kteroukoli dobu a na kterémkoli místě“ zakázány. Výčet je bohatší než v případě společného článku 3 Ženevských úmluv, z něhož se přebírají tři nedovolená jednání, a to „ohrožení života, zdravotního a fyzického nebo duševního stavu osob, zvláště vražda, jakož i kruté zacházení jako mučení, mrzačení nebo jakákoli forma tělesných trestů“ (písm. a)), „brání rukojmí“ (písm. c)) a „urážky osobní důstojnosti, zvláště ponižující a urážející zacházení, znásilnění, vynucená prostituce a jakákoli forma nemravného násilí“ (písm. e)). Zatímco druhé ustanovení nedoznalo žádných změn a první bylo pouze rozšířeno zmínkou o duševním násilí a tělesných trestech, ve třetím se nově objevuje výslovný zákaz sexuálně motivovaných útoků obvykle směřujících proti ženám.

Část inspirovanou společným článkem 3 Ženevských úmluv doplňují další čtyři nedovolené činy: „kolektivní tresty“ (písm. b)), „terroristické činy“ (písm. d)), „otroctví a obchod s otroky ve všech svých formách“ (písm. f)) a „plenění“ (h)). Za neslučitelné s lidským zacházením jsou prohlášeny také „hrozby vykonat jakýkoli z výše uvedených činů“ (písm. h)). *Kolektivní tresty* odporují principu individuální trestní odpovědnosti, z něž vychází moderní trestní právo. MVČK se jimi v návrhu zabýval pouze v kontextu soudního řízení,⁶¹ vlivem debat byl ale text přeformulován tak, aby se vztahoval na jakýkoli typ sankcí.

⁶⁰ Tento zákaz byl zakotven již v Haagského řádu pozemní války, podle něž „nehledě k zákazům daným zvláštními smlouvami, jest zejména zapovězeno: /.../ prohlášení, že nebude dáván žádný pardon“ (článek 23, odst. 1, písm. d)).

⁶¹ Srov. Ženevská úmluva IV, článek 33: „Žádná chráněná osoba se nesmí trestati za trestný čin, jehož se osobně nedopustila. Jsou zakázány hromadné tresty /.../“

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

Teroristické činy podle článku 4, stejně jako terorizující opatření zmíněná v článku 33 Ženevské úmluvy IV, představují, jak vyplývá ze systematického zařazení ustanovení, určitý typ nerozlišujících opatření násilné povahy, jež strana v konfliktu uplatňuje vůči nepřátelskému civilnímu obyvatelstvu ve snaze přinutit ho k poslušnosti.⁶² MVČK navrhoval zpočátku odlišnou formulaci, která měla zakazovat „*teroristické činy ve formě násilných aktů namířených proti chráněným osobám*“.⁶³ Diplomatická konference ovšem text zestručnila, díky čemuž se dá podle názoru nauky vztáhnout nejen na přímé útoky proti osobám, ale také na „*útoky vedené proti zařízením (např. leteckým) způsobující náhodné vedlejší oběti*“.⁶⁴ *Otroctví* odmítla již Úmluva proti otroctví z roku 1926 a znovu pak Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, z něhož ustanovení převzal i Protokol. *Plenění* zahrnuje akce namířené proti státnímu nebo soukromému majetku, ať již je organizuje některá strana v konfliktu, nebo jde o individuální projevy nekázně. Obdobné ustanovení pro mezinárodní ozbrojené konflikty se objevuje v článku 33, odst. 2 Ženevské úmluvy IV.

Třetí odstavec článku 4 Protokolu obsahuje specifickou úpravu zajišťující *ochranu dětí* za vnitrostátního ozbrojeného konfliktu.⁶⁵ Bojující strany musejí dětem poskytnout „*péči a pomoc*“, mezi jejichž netaxativně vypočtené příklady se řadí vzdělání, sjednocování rodin,⁶⁶ nepovolávání dětí do 15 let věku do ozbrojených sil či skupin a zabránění jejich účasti na válečných akcích,⁶⁷ zvláštní ochrana dětí do 15 let účastnících se nepřátelských akcí v případě jejich zajetí a dočasné přemístění dětí do bezpečnějších oblastí v případě nutnosti.⁶⁸ Tuto pasáž je třeba vykládat ve světle smíšených lidskoprávně-humanitárních smluv týkajících se ochrany dětí za ozbrojeného konfliktu, které obsahují podrobnější normy a zavádějí vyšší standardy ochrany než článek 4.⁶⁹ Do Protokolu II nepřešla z původního návrhu MVČK

⁶² Více viz P. Šturma, J. Nováková, V. Bílková, *Mezinárodní a evropské instrumenty proti terorismu a organizovanému zločinu*, C. H. Beck, Praha, 2003, str. 74.

⁶³ Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann (Eds.), op. cit. 30, str. 1375, bod 4538.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ V původním návrhu MVČK byl privilegovanému zacházení s dětmi věnován samostatný článek v rámci části týkající se civilního obyvatelstva (článek 32 části V).

⁶⁶ Srov. Ženevská úmluva IV, článek 26. Zvláštní role v oblasti sjednocování rodin připadá Ústřední informační kanceláři MVČK zřízené podle článku 123 Ženevské úmluvy III.

⁶⁷ Zákaz se týká nuceného i dobrovolného náboru dětí mladších 15 let do ozbrojených sil a skupin. Věková hranice 15 let byla převzata z Ženevské úmluvy IV (články 14, 23, 24 a 38), neboť státy nebyly schopny shodnout se na přesném vymezení pojmu „dítě“.

⁶⁸ Přemístění dětí představuje výjimečný a dočasný prostředek směřující k zajištění jejich ochrany. Vyžaduje se souhlas rodičů nebo jiných osob odpovědných za péči o děti. Děti musejí být doprovázeny „*osobami zodpovědnými za jejich bezpečnost a blaho*“ (článek 4, odst. 3, písm. e)).

⁶⁹ Více viz kapitola IV této části práce.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

ustanovení, jež poskytovala zvláštní ochranu ženám,⁷⁰ mimo jiné proti sexuálně motivovaným činům (znásilnění, vynucená prostituce a jiné útoky proti slušnosti), a zakazovala špatné zacházení (zabíjení, zranění, mučení) s protivníky vyřazenými z boje.⁷¹

3.2.2. Zvláštní záruky

Zvláštní záruky upravené v článku 5 Protokolu se uplatňují ve vztahu k osobám, které byly zbaveny svobody (zadrženy či internovány) z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem. Může se jednat o zajaté bojovníky⁷² či internované civilisty, ať již byli zbaveni svobody v rámci trestního stíhání nebo z bezpečnostních příčin. Ke zbavení svobody může přistoupit jak stát, tak povstalecká ozbrojená skupina.⁷³ Vyžaduje se ovšem vazba mezi zadržením/internací a ozbrojeným konfliktem, na pachatele běžných trestných činů se ustanovení nevztahuje. Osobám zbaveným svobody se nad rámec základních záruk článku 4 poskytuje celý soubor specifických garancí, které trvají až do konečného propuštění osob. Garance se dělí do dvou kategorií: na absolutní závazky („ustanovení budou dodržována“ – odst. 1) a doporučení („ustanovení budou zachovávána podle možností“ – odst. 2).

Absolutní závazky zahrnují respektování a ochranu raněných a nemocných (odst. 1, písm. a)), poskytování základních prostředků nezbytných k přežití (hlavně potravin a pitné vody) a zdravotních, hygienických a ochranných prostředků (písm. b)), umožnění přijímání individuální a kolektivní podpory (písm. c)), umožnění výkonu náboženství a přijímání duchovní pomoci (písm. d) a vytvoření přijatelných pracovních podmínek (písm. e)).

Obecný závazek respektovat a chránit **raněné a nemocné** je zakotven v článku 7 Protokolu a vztahuje se také na osoby zbavené svobody, autoři textu přesto považovali za vhodné připomenout jej znovu v ustanovení věnovaném výlučně osobám zadrženým a internovaným. Ustanovení týkající se **poskytování základních prostředků nezbytných k přežití** se inspiroje režimem platným pro mezinárodní ozbrojené konflikty.⁷⁴ Jedná se o

⁷⁰ Článek 6, odst. 3 návrhu MVČK: „*Les femmes seront l'objet d'un respect particulier et seront protégées, notamment contre le viol, la contrainte à la prostitution et tout autre attentat à la pudeur.*“ *Projets de Protocoles additionnels*, op. cit. 16, str. 141. Srov. ale článek 4, písm. a) Protokolu.

⁷¹ Článek 7 návrhu MVČK, tamtéž, str. 142.

⁷² Stejně jako společný článek 3 Ženevských úmluv, ani Dodatkový protokol II nepřiznává zajatým bojovníkům žádné specifické postavení, které by připomínalo status válečných zajatců.

⁷³ Mezinárodní orgány (např. Meziamerická komise pro lidská práva či Komise OSN pro lidská práva) omezují právo stran v konfliktu, zvláště pak strany povstalecké, zadržovat a internovat civilní obyvatele na případy spojené s ozbrojeným konfliktem, a to analogicky k úpravě předvídané pro mezinárodní ozbrojené konflikty (Ženevská úmluva IV, články 42-43 a 68-78). Viz Inter-American Commission on Human Rights, *Third Report on the Situation of Human Rights in Colombia*, OEA/Ser.L/V/II.102, Doc. 9, rev. 1, 26 February 1999, par. 122; rezoluce Komise OSN pro lidská práva UN Doc. E/CN.4/1995/77, *Situation of human rights in the Sudan* 8 March 1995, par. 15.

⁷⁴ Viz Ženevská úmluva III, články 22, 26 a 2; a Ženevská úmluva IV, články 85, 89 a 90.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

absolutní závazek, jehož realizace nicméně závisí na místních podmínkách, neboť potraviny a pitná voda se osobám zbaveným svobody poskytují „ve stejném rozsahu jako místnímu obyvatelstvu“ (článek 5, odst. 1, písm. b)). Ochranné prostředky mají zmírnit dopady nepříznivého podnebí a nebezpečí vyplývajících z ozbrojeného konfliktu, spadá sem zvláštní oblečení, užitná voda aj. *Individuální a kolektivní podpora*⁷⁵ tvoří různé formy vnějšího přispění, např. zásilky s potravinami či oděvy od rodin nebo humanitárních organizací. *Duchovní pomoc* poskytují osoby vykonávající náboženské úkony, např. vojenští kaplani. Ačkoli některé delegace navrhovaly zařadit toto ustanovení mezi doporučení, nakonec v textu zůstalo na stávajícím místě, jen byla jeho realizace podmíněna požádáním dotčené osoby a vhodností, tedy zohledněním stávajících podmínek a možností. Protokol nezakazuje nasazovat osoby zbavené svobody na práci, garantuje jim však pracovní podmínky na stejné úrovni, jakých požívá místní obyvatelstvo.

Doporučení nemají absolutní charakter, na osobách zodpovědných za internaci nebo zadržení se tedy požaduje, aby je zachovávaly pouze v mezích daných okolnostmi a poměry. Do této kategorie garancí spadá oddělené ubytování mužů a žen (odst. 2, písm. a)), možnost chráněných osob odesílat a přijímat dopisy a pohlednice (písm. b)), umístování míst zadržení a internace mimo oblasti bojů a evakuace osob v případě hrozícího nebezpečí (písm. c)), provádění lékařských prohlídek (písm. d)) a ochrana tělesného i duševního zdraví a nedotknutelnosti zahrnující zákaz nenutných či neetických lékařských zákroků (písm. e)).

Poslední dva odstavce článku 5 nefigurovaly v původním návrhu MVČK a do textu byly doplněny teprve během jednání. *Odst. 3* se vztahuje na osoby, které nejsou zadrženy ani internovány, ale jejichž svoboda byla omezena jiným způsobem. Strany v konfliktu s nimi mají zacházet lidsky a uplatňovat vůči nim alespoň minimální standardy článku 4 a článku 5, odst. 1, písm. a)-c)-d) a odst. 3, písm. b). *Odst. 4* se zabývá podmínkami propuštění osob zbavených svobody a ukládá bojujícím stranám povinnost, aby přijaly nezbytná opatření pro zajištění bezpečnosti propuštěných. Do textu naopak *nebyly* z návrhu MVČK *převzaty* jiné dva články, jež vylučovaly represálie vůči osobám zbaveným svobody (původní článek 8, odst. 4) a nařizovaly stranám v konfliktu usnadnit zástupcům nestranných humanitárních organizací návštěvy u těchto osob (původní článek 8, odst. 5). Při odmítnutí druhého ustanovení argumentovaly státy nejčastěji svými obavami z toho, aby činnost humanitárních subjektů nesloužila jako zástěrka pro vměšování se do vnitřních záležitostí.⁷⁶

⁷⁵ Viz Ženevská úmluva III, článek 72; a Ženevská úmluva IV, článek 108; a jejich komentář.

⁷⁶ Srov. stanoviska Mexika a Indie, CDDH/SR.32, str. 32 a 37.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

3.2.3. Trestní stíhání

Článek 6 Protokolu nazvaný **Trestní stíhání** se týká „*stíhání a trestání za trestné činy, vztahující se k ozbrojenému konfliktu*“ (odst. 1). Neaplikuje se tedy na správní nebo disciplinární delikty, ani na řízení, jež se odehrává v souvislosti s nimi. Článek zavádí procesní garance, které doplňují materiální práva přiznaná chráněným osobám v člancích 4 a 5 a jdou nad rámec tvrdého jádra lidských práv obsaženého v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech.⁷⁷ V původním návrhu MVČK bylo ustanovení rozděleno do dvou článků (Principy trestního práva a Trestní stíhání), k jejichž propojení došlo na počátku diplomatických jednání z podnětu celé skupiny účastníků.⁷⁸

Stejně jako společný článek 3 Ženevských úmluv ani Protokol II nezpochybňuje právo státních orgánů stíhat jedince za účast v povstání a za protiprávní jednání, jichž se v jeho průběhu dopustí. Jako spornější se jeví to, zda obdobným právem disponuje rovněž nestátní, povstalecká strana v konfliktu. Kladná odpověď by odpovídala snaze MHP o zajištění na rovnosti stran, negativní naopak lépe odráží realitu fungování mezinárodního společenství, kde „*si lze jen obtížně představit, že by mezinárodní humanitární právo dávalo vzbouřencům autoritu stíhat a soudit autory porušení*“.⁷⁹ V praxi prozatím převažuje kompromisní řešení, které povstalcům sice přiznává právo vést trestní stíhání, činí tak ovšem implicitně, toto právo blíže nespecifikuje a neinklinuje k jeho záměně za povinnost.

Hlavní pozornost soustřeďuje Protokol II na to, aby obviněným osobám, ať již je stíhá kterákoli ze stran v konfliktu, bylo zajištěno **spravedlivé řízení před „soudem, který poskytuje základní záruky nezávislosti a nestrannosti“** (odst. 2). Tyto záruky následně dokument příkladným způsobem („*zejména*“ – odst. 2) konkretizuje a řadí mezi ně: právo na informace a obhajobu (odst. 2, písm. a)), princip individuální trestní odpovědnosti (písm. b)), zákaz retroaktivity (písm. c)), presumpci neviny (písm. d)), právo obžalovaného být přítomen soudnímu řízení (písm. e)) a právo nebýt nucen svědčit proti sobě či se přiznat k vině (písm. f)). **Právo na informace a obhajobu** předpokládá možnost obžalovaného „*být bezodkladně informován o podrobnostech trestného činu, z něhož je obviněn*“ (informace) a mít před procesem i v jeho průběhu, tj. v každé fázi řízení, „*všechna nezbytná práva a prostředky obhajoby*“ (obhajoba). Mezi těmito právy a prostředky se obvykle uvádějí právo

⁷⁷ Srov. obdobný režim platný v mezinárodních ozbrojených konfliktech podle článků 86, 89-108 Ženevské úmluvy III a článků 64-78 Ženevské úmluvy IV.

⁷⁸ CDDH/I/262.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

obžalovaného být vyslechnut, využívat služeb tlumočníka, předkládat důkazy a povolávat svědky ve svůj prospěch. *Individuální trestní odpovědnost* představuje jednu z hlavních zásad, z nichž vychází moderní trestní právo na vnitrostátní i mezinárodní úrovni. Zásada vylučuje ukládání kolektivních trestů za činy, jichž se dopustil jedinec nebo skupina jedinců. Svou obdobu pro mezinárodní ozbrojené konflikty nalézá v článku 33 Ženevské úmluvy IV a v článku 75 Protokolu I.

Zákaz retroaktivity tvoří na rozdíl od ostatních procesních záruk součást tvrdého jádra lidských práv, jak jej zakotvuje článek 4 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a v pozměněné podobě také článek 99 Ženevské úmluvy IV a článek 75 Protokolu I. Zákaz obsahuje principy *nullum crimen sine lege*, podle něhož nelze stíhat za čin nemající v době svého spáchání povahu trestného činu, a *nulla poena sine lege*, který nedovoluje uložit trest nepředvídaný v době spáchání činu. Retroaktivita přichází v úvahu pouze v případě následného zmírnění původně těžšího trestu ve vnitrostátním právu. *Presumpce neviny*, vyjádřená rovněž v článku 75 Protokolu I a implicitně („obecné zásady právní“) v článku 67 Ženevské úmluvy IV, patří k dalším z klíčových zásad mezinárodního i vnitrostátního trestního práva. Podle ní se na každého obžalovaného pohlíží jako na nevinného, dokud mu není legálním způsobem prokázána vina. Poslední dvě procesní záruky přiznávají jedinci právo *účastnit se* trestního řízení vedenému proti němu (vyloučení kontumačního řízení) a právo nebýt nucen *svědčit proti sobě* nebo se přiznat k vině. Článek nestanovuje požadavek, aby v případě osob souzených za pouhou účast v nepřátelství bylo za polehčující okolnost považováno dodržování Protokolu, jak předvídal původní návrh MVČK.⁸⁰

Z uvedeného přehledu vyplývá, že Protokol klade na strany v konfliktu poměrně značné nároky. Vyhovět jim, za situace vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, může být poměrně obtížné, a to zvláště pro nestátní, povstalecké síly. Těm se v zásadě podle názoru doktríny nabízejí dva alternativní postupy. Disponují-li dostatečnými schopnostmi a zdroji, mohou trestní stíhání vést samostatně a za tímto účelem i vytvořit vlastní soudy a vydat vlastní „zákony“.⁸¹ Jsou-li jejich možnosti omezeny, měly by buď využívat již existujících

⁷⁹ D. Plattner, *The Penal Repression of Violations of International Humanitarian Law Applicable in Non-International Armed Conflicts*, International Review of the Red Cross, No. 30, September-October 1990, str. 415.

⁸⁰ Článek 10, odst. 5 návrhu MVČK: „En cas de poursuite pour le seul fait d'avoir pris part aux hostilités, le tribunal, pour fixer la peine, prendra en considération, dans la plus large mesure possible, le fait que le prévenu a respecté les dispositions du présent Protocole.“ *Projets de Protocoles additionnels*, op. cit. 16, str. 146

⁸¹ „It is left open, whether the material penal law remains in force or if it is substituted by new laws. It is also left open, whether the existing courts are continuing their activity or whether they shall be substituted by new courts.“ K. J. Partsch, *Individual Penal Responsibility Provided by the Additional Protocols to the Geneva Conventions*, Second Round Table on Current Problems of International Humanitarian Law, San Remo, 3-6

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

soudů a legislativy, nebo – v krajním případě – předat případ k projednání orgánům státu, proti němuž bojují.⁸² Posledně zmíněné řešení, které např. doporučili představitelé ONUSAL (Pozorovatelské mise OSN v Salvadoru) povstalecké skupině FMLN, zřejmě není příliš realistické. Navíc vede k „*situaci právní diskriminace, upřednostňující legální instituce státu před institucemi ozbrojené opoziční skupiny*“,⁸³ a vyvolává pochybnosti o oprávněnosti aplikovat v daných případech Protokol vázaný na objektivně stanovenou „*možnost používat*“ (článek 1, odst. 1) jeho ustanovení.

Zbývající tři odstavce článku 6 se zaměřují na některé další aspekty související s trestním řízením. Odstavec 3 měl podle představ MVČK garantovat osobám již odsouzeným přístup k *opravným prostředkům*, mnohé státy ale namítaly, že jejich vnitrostátní právní řády podobný postup neznají. Ustanovení bylo přeformulováno a v dnešním znění nařizuje pouze to, aby odsouzený v okamžiku vynesení rozsudku obdržel informace o existujících právních a jiných opravných prostředcích a o časových lhůtách jejich uplatnění. Odstavec 4 se zabývá *trestem smrti*. Jeho ukládání a výkon Protokol stejně jako společný článek 3 Ženevských úmluv připouští, stanovuje ovšem vůči nim omezení. Vynesení trestu smrti se nedovoluje u osob, které v době spáchání trestného činu nedosáhly věku 18 let, jeho vykonání pak není možné u těhotných žen a matek mladších dětí. Termín ‚mladší děti‘ není v dokumentu vymezen a jeho interpretace se přenechává soudním orgánům jednotlivých zemí. Jako vodítko by zde mohl sloužit článek 14, odst. 1 Ženevské úmluvy IV, který rovněž zmiňuje těhotné ženy a dále matky s dětmi pod sedm let. Ustanovení neukládá bojujícím stranám povinnost odložit výkon trestu smrti, uloženého za trestný čin spáchaný v souvislosti s ozbrojených konfliktem, na dobu po skončení konfliktu, jak předpokládal návrh MVČK.⁸⁴

V posledním, pátém odstavci vyzývá článek 6 vládnoucí orgány strany, která se po skončení vnitrostátního ozbrojeného konfliktu udrží u moci, aby se snažily o udělení co nejširší *amnestie* pro osoby, jež se účastnily konfliktu nebo byly zbaveny svobody z důvodů souvisejících s konfliktem. Amnestie, tedy „*hromadné udělení milosti ve věcech trestných činů /.../ vztahující se k trestným činům, nikoli konkrétním osobám*“,⁸⁵ by měla napomoci

---

September 1975, str. 6-7, cit. in L. Zegveld, *Accountability of Armed Opposition Groups in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 73, pozn. 43.

⁸² „*.../ to the extent armed opposition groups are unable to comply with the relevant norms, they must leave prosecutions to the governmental authorities.*“ L. Zegveld, op. cit. 81, str. 73.

⁸³ Tamtéž, str. 74.

⁸⁴ Návrh MVČK, článek 10, odst. 3: „*La peine de mort, lorsqu'elle est prononcée pour une infraction commise en relation avec le conflit armé, ne sera pas exécutée avant la cessation des hostilités.*“ *Projets de Protocoles additionnels*, op. cit. 16, str. 146

⁸⁵ *Amnestie*, Z. Madar a kolektiv, *Slovník českého práva, 1. díl*, Linde, Praha, 1995, str. 93.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

především při procesu národního usmíření, které je pro obnovu země poškozené občanskou válkou nezbytné. Většina odborníků se shoduje na tom, že ustanovení se má týkat pouze samotné účasti v konfliktu a představovat „omezený ekvivalent /.../ toho, co je známo v právu mezinárodních ozbrojených konfliktů jako ‚imunita kombatantů‘“.⁸⁶ V žádném případě nemůže být, jak již během Diplomatické konference v roce 1977 zdůraznil zástupce SSSR, chápáno tak, že by „dovolovalo válečným zločincům nebo pachatelům zločinů proti míru a lidskosti uniknout přísným trestům“.⁸⁷ K vyhlášení amnestie v praxi přistoupil např. prezident Kabila po občanské válce v Demokratické republice Kongo (2000) a předvíдалa ji také mírová dohoda uzavřená mezi ozbrojenými skupinami v Sierra Leone (1999).

3.3. RANĚNÍ, NEMOCNÍ A TROSEČNÍCI

Třetí část Protokolu nazvaná **Ranění, nemocní a trosečníci** obsahuje celkem šest článků, které se zaměřují na ochranu osob neúčastnících se boje či z boje vyřazených v důsledku zranění, nemoci nebo ztroskotání, a osob a zařízení poskytujícím jim pomoc (zdravotnický a duchovní personál aj.). Řeší také používání rozeznávacích znaků schválených Mezinárodním hnutím Červeného kříže a Červeného půlměsíce. Kapitola navazuje na ustanovení společného článku 3 Ženevských úmluv, podle něhož mají být „ranění a nemocní sebráni a ošetřeni“ (odst. 2), a podrobněji jej rozvádí a doplňuje.⁸⁸ V mnoha ohledech se podobá části II Protokolu I, je však stručnější a některá ustanovení zcela vynechává (např. zákaz represálií, identifikace zdravotnického a duchovního personálu aj.). Na vzniku textu se kromě MVČK aktivně podílely dvě mezinárodní nevládní organizace, Světová zdravotnická asociace (World Medical Association) a Mezinárodní výbor vojenského lékařství a lékárenství (International Committee of Military Medicine and Pharmacy). V přípravné fázi se jednání účastnili také zástupci Světové zdravotnické organizace (World Health Organization), Asociace mezinárodního práva (International Law Association) a dalších subjektů.

Kapitola měla původně začínat soupisem definic základních pojmů, jak činí obdobně koncipovaná část II Protokolu I v článku 8. V důsledku snahy o maximální zjednodušení a zestručnění textu se ale nakonec od definic upustilo a výklad pojmů se přenechal orgánům aplikujícím Protokol, kterým při něm nicméně může kromě přípravných prací z Diplomatické

⁸⁶ Letter from Dr. Toni Pfanner, Head of the Legal Division, ICRC Headquarters, Geneva, to Douglas Cassell, 15 April 1977, cit. in D. Cassell, *Lessons from the Americas: Guidelines for International Response to Amnesties for Atrocities*, Law and Contemporary Problems, Vol. 59, No. 4, Autumn 1996, str. 218.

⁸⁷ Cit. in D. Cassell, op. cit. 86, str. 218, pozn. 128.

⁸⁸ „Minimální standard ochrany raněných a nemocných, který byl zakotven ve společném článku 3 Ženevských úmluv /.../ byl III. částí Protokolu II významně rozšířen, doplněn a konkretizován. Požadavek pokrokového rozvoje mezinárodního práva byl v této oblasti nepochybně splněn.“ G. Mencer, op. cit. 35, str. 180.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

konference v letech 1974-1977 výrazně napomoci právě zmíněný článek 8 Protokolu I. Ten za raněné a nemocné označuje „vojenské nebo civilní osoby, které z důvodů zranění, nemoci nebo jiné fyzické či duševní poruchy nebo neschopnosti potřebují lékařskou pomoc nebo péči a které se zdržují jakéhokoli aktu nepřátelství /.../“ (odst. 1). Trosečníky chápe jako „vojenské nebo civilní osoby, které jsou v nebezpečí na moři nebo v jiných vodách v důsledku neštěstí, které postihlo je nebo loď či letadlo, jimiž se přepravovaly, a které se zdržují jakéhokoli aktu nepřátelství /.../“ (odst. 2).

Všichni ranění, nemocní a trosečníci musejí být podle článku 7 Protokolu II „respektováni a chráněni“. Respektování, o němž se Ženevské úmluvy poprvé zmiňovaly v roce 1906, znamená „ušetření, neútočení, vzdání se jakéhokoli nepřátelského aktu“.⁸⁹ Ochrana, uvedená do mezinárodního humanitárního práva v roce 1929, se vymezuje jako „poskytnutí pomoci, podpory a obrany“.⁹⁰ S výše zmíněnými osobami se má zacházet lidsky a má jim být poskytnuta lékařská péče a ošetření odpovídající jejich stavu. Jakákoli diskriminace, která by nebyla podložena lékařskými důvody, se zakazuje. Článek 8 nařizuje stranám v konfliktu, aby „kdykoli to okolnosti umožní“, tj. podle konkrétní situace, přijaly opatření k **vypátrání a sebrání** raněných, nemocných a trosečníků.⁹¹ Ti nesmějí být vystaveni plenění a špatnému zacházení a musí jim být zajištěna patřičná péče, již se mimo jiné rozumí poskytnutí první pomoci na místě a převezení na bezpečné místo k další léčbě. Rovněž se má pátrat po mrtvých, aby se zabránilo jejich oloupení a přikročilo k jejich pohřbení. Ustanovení nezmiňuje problematiku nezvěstných osob a nezaručuje právo rodin na informace o osudu příbuzných, jak činí články 32 a 33 Protokolu I v kontextu mezinárodních ozbrojených konfliktů.

Články 9-11 chrání **osoby a zařízení**, které raněným, nemocným a trosečníkům poskytují pomoc a péči. V článku 9 se jedná o **zdravotnický personál**, tedy „osoby, které jsou bojující stranou určeny výhradně ke zdravotnickým účelům, ke správě zdravotnických jednotek nebo k řízení či správě zdravotnických transportů /.../“ (článek 8, odst. 3 Protokolu I), a **duchovní personál**, tj. „vojenské nebo civilní osoby /.../, které se výhradně zabývají duchovní činností /.../“ (článek 8, odst. 4 Protokolu I). Tyto osoby buď náležejí k jedné ze stran v konfliktu, nebo je na místo vysílá některá národní společnost Červeného kříže či Červeného půlměsíce nebo jiná humanitární organizace se svolením stran v konfliktu. Kromě respektu a ochrany, které zahrnují také zákaz útoků na něj, se má personálu dostat veškeré

⁸⁹ Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann (Eds.), op. cit. 30, str. 1408, bod 4635.

⁹⁰ Tamtéž.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

možné pomoci a nesmí být nucen k vykonávání úkonů neslučitelných s jeho humanitárním posláním. Od zdravotníků se navíc nemůže požadovat diskriminační jednání nepodložené lékařskými důvody. Ustanovení nepřiznává zdravotnickému a duchovnímu personálu monopolní postavení při poskytování pomoci raněným, nemocným a trosečnickům a nijak neomezuje právo civilního obyvatelstva podílet se ve smyslu článku 18, odst. 1 Protokolu na sebrání chráněných osob a péči o ně.

Článek 10 pojednává o *osobách vykonávajících zdravotnické služby*. Rozumějí se jimi „*jakékoli osoby profesionálně zapojené do zdravotnických aktivit*“, ⁹² tedy např. civilní lékaři nezávislí na stranách v konfliktu. Pod vymezení nespádají jedinci, kteří se bez lékařské přípravy spontánně a dobrovolně snaží ošetřovat raněné a nemocné. Ustanovení nedovoluje trestat osoby poskytující zdravotnické služby při respektování lékařské etiky, ať už tak činí ve vztahu ke komukoli; tím se hlásí k zásadě lékařské neutrality (odst. 1). Zakotvuje také princip svobodného výkonu zdravotnických služeb, podle něhož není možno nutit dané osoby k jednání v rozporu s pravidly lékařské etiky, ani jim bránit v jednání v souladu s nimi (odst. 2). Nakonec uznává povinnost zachovávat lékařské tajemství, když vyžaduje od stran v konfliktu, aby respektovaly „*profesionální závazky osob vykonávajících lékařskou činnost týkající se informací /.../ o raněných a nemocných*“ (odst. 3), a zakazuje trestat tyto osoby za to, že informace odmítly poskytnout (odst. 4). Poslední dvě garance nejsou absolutní, neboť jsou dány „*s výhradou vnitrostátního práva*“ (odst. 3 a 4). To ochranu oslabuje, tím spíše, že státním orgánům nic nebrání přistoupit ke změně příslušné legislativy třeba i v průběhu ozbrojeného konfliktu. Povstalci se kromě toho mohou snažit uplatnit jako ‚vnitrostátní právo‘ své vlastní autonomní normy.

Článek 11 se zaměřuje na *zdravotnické jednotky*, které Protokol I definuje jako „*zařízení a jiné jednotky, vojenské nebo civilní, organizované pro zdravotnické účely /.../, např. nemocnice /.../, střediska pro transfúzi krve /.../ a zdravotnická skladiště /.../*“ (článek 8, odst. 5), a *zdravotnické transporty*, za něž stejný dokument označuje „*jakékoli dopravní prostředky vojenské nebo civilní, trvalé nebo dočasné, určené výhradně pro zdravotnickou dopravu a kontrolované příslušným orgánem bojující strany*“ (článek 8, odst. 7). Jednotkám a transportům se zajišťuje respekt a ochrana, jejichž součástí opět tvoří zákaz útoků (odst. 1). Odst. 2 upravuje zvláštní případ zbavení ochrany, ⁹³ k němuž dochází tehdy, jsou-li jednotky nebo transporty použity „*k páčání nepřátelských činů mimo rámec svého humanitárního*

⁹¹ Srov. Ženevská úmluva I, článek 15, a Ženevská úmluva II, článek 18.

⁹² Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann (Eds.), op. cit. 30, str. 1424, bod 4679.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

poslání“. Situace vyžaduje objektivní zhodnocení toho, zda čin škodí straně v konfliktu (nepřátelský) a nespadá mezi činnosti, pro něž jsou dané subjekty určeny (mimo rámec humanitárního poslání). Posouzení nepřátelského charakteru činu může napomoci Protokol I, který vyčísluje akty „nepovažované za /.../ poškozující nepřítele“.⁹⁴ Zbavení ochrany není automatické, podmiňuje jej vydání varování a jeho neuposlechnutí v rozumné lhůtě, která zahrnuje čas nutný podle okolností k vysvětlení omylu či k evakuaci raněných a nemocných.

Poslední článek části III Protokolu, článek 12, upravuje používání **rozeznávacího znaku**, jímž by měly být označeny zdravotnický a duchovní personál (článek 9) i zdravotnické jednotky a transporty (článek 11) „pod kontrolou příslušného orgánu“, tedy civilního nebo vojenského orgánu státu nebo povstalecké skupiny. Znak, jako který slouží červený kříž,⁹⁵ červený půlměsíc,⁹⁶ červený lev a slunce (teoreticky)⁹⁷ a červený krystal (do budoucna),⁹⁸ vyjadřuje humanitární účel příslušných osob a zařízení a ukazuje, že jim přísluší respekt a ochrana. Jakékoli použití znaku nepatřičným způsobem, tedy k jinému než výše stanovenému účelu, se zakazuje.

3.4. CIVILNÍ OBYVATELSTVO

Čtvrtá část Protokolu, **Civilní obyvatelstvo**, se soustřeďuje na ochranu osob neúčastnících se nepřátelských akcí. Základy této úpravy, byť ve vnitrostátním právu, byly položeny již v polovině 19. století, kdy Lieberův kodex z roku 1863 deklaroval, že „/.../ neozbrojený občan musí být ušetřen, pokud jde o jeho osobu, majetek a čest, jak to jen vojenská nezbytnost dovoluje“.⁹⁹ Společný článek 3 Ženevských úmluv garantoval lidské zacházení všem osobám boje se neúčastnícím a z boje vyřazeným, civilisty jako samostatnou kategorii chráněných osob nerozlišoval.

⁹³ Srov. obdobné ustanovení článku 21 Ženevské úmluvy I.

⁹⁴ Dodatkový protokol I, článek 13, odst. 2: „Následující akty nebudou považovány za akty poškozující nepřítele: a) jestliže personál jednotky je vyzbrojen lehkými osobními zbraněmi k sebeobraně nebo obraně raněných a nemocných, kteří se nacházejí v jejich péči; b) jestliže jednotka je střežena strážní jednotkou nebo strážnými či eskortou; c) jestliže jsou u jednotek nalezeny malé zbraně či munice, odebrané raněným a nemocným a ještě nepředané příslušným službám; d) jestliže členové ozbrojených sil nebo ostatní kombantanti se nacházejí v jednotce ze zdravotních důvodů.“

⁹⁵ Červený kříž v bílém poli prohlásila za rozeznávací znak pomocných organizací zabývajících se péčí o raněné (budoucích národních společností Červeného kříže a Červeného půlměsíce) mezinárodní konference v Ženevě v roce 1863, během níž byl založen MVČK. O rok později, v roce 1864 jej tehdy přijatá Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných v poli uznala za rozeznávací znak zdravotnických služeb ozbrojených sil.

⁹⁶ Červený půlměsíc v bílém poli začala používat Osmanská říše během rusko-turecké války v roce 1876, následně jej převzal Egypt. Z podnětu těchto států byl znak uznán v Ženevské úmluvě z roku 1929.

⁹⁷ Červeného lva a slunce v bílém poli využívala v minulosti Persie, znak byl uznán Ženevskou úmluvou z roku 1929. Islámská republika Írán se v roce 1980 tohoto znaku vzdala a přijala Červený půlměsíc.

⁹⁸ Červený krystal byl zaveden *Dodatkovým protokolem III k Ženevským úmluvám o dalším rozlišovacím znaku*, přijatým dne 8. prosince 2005.

⁹⁹ *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code)*, 24 April 1863.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

Výrazný nárůst počtu civilních obětí, k němuž došlo po druhé světové válce v důsledku zavedení nových typů zbraní a rozšíření gerilového způsobu boje, si vyžádal přehodnocení tohoto přístupu. Již v roce 1957 předložil MVČK na Mezinárodní konferenci Červeného kříže v New Dillí návrh *Pravidel na omezení nebezpečí, jemuž je vystaveno civilní obyvatelstvo v čase války*.¹⁰⁰ Návrh spočíval na myšlence, že civilnímu obyvatelstvu musí být poskytnuta stejná ochrana za všech okolností, proto předvídal identickou úpravu pro ozbrojené konflikty mezinárodní i vnitrostátní. Mezinárodní hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce a také OSN iniciativu podpořily.¹⁰¹ Valné shromáždění OSN dokonce pod jejím vlivem dne 9. prosince 1970 schválilo zvláštní rezoluci 2675 (XXV) nazvanou *Základní principy ochrany civilního obyvatelstva za ozbrojených konfliktů*,¹⁰² která potvrzuje hlavní zásady Pravidel a usnadňuje interpretaci některých nepřilíš podrobných ustanovení Protokolu. Obdobnou funkci může plnit i dokument *Rozlišování mezi vojenskými cíli a nevojenskými objekty obecně a zvláště problémy spojené se zbraněmi hromadného ničení*,¹⁰³ který přijal v roce 1969 v Edinburhu Institut mezinárodního práva.

Během jednání se proti jednotné úpravě postavení civilistů za všech okolností ostře postavila většina států, proto MVČK v předkládaných návrzích postupně od této myšlenky pouštěl a nakonec souhlasil se zavedením dvojích standardů. Část IV Protokolu II platná pro vnitrostátní konflikty je tak podstatně stručnější než část IV Protokolu I vztahující se na ozbrojené konflikty mezinárodní, přesto představuje výrazný posun ve směru posilování ochrany civilního obyvatelstva. Závazky v ní obsažené mají absolutní charakter a strany v konfliktu jsou povinny je dodržovat za všech okolností.

Ratione personae se část IV vztahuje na civilní obyvatelstvo jako celek a na jednotlivé civilní osoby. Tyto pojmy v textu vymezeny nejsou, neboť definice obsažené v návrhu MVČK z textu během jednání vypadly. Jejich upravená verze přizpůsobená kontextu mezinárodního ozbrojeného konfliktu zůstala zachována jen v článku 50 Protokolu I.¹⁰⁴ Podle

¹⁰⁰ *Draft Rules for the Limitation of the Dangers incurred by the Civilian Population in Time of War*. Text viz University of Minnesota – <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/1957a.htm> (20. září 2004).

¹⁰¹ Viz Rezoluce XXVIII přijatá na XX. Mezinárodní konferenci Červeného kříže v roce 1965 a rezoluce Valného shromáždění OSN 2444 (XXIII) z roku 1968 a 2675 (XXV) z roku 1970.

¹⁰² Resolution 2675 (XXV), *Basic Principles for the Protection of Civilian Population in Armed Conflicts*, 9 December 1970. Viz kapitola V (podkapitola 2.1.) druhé části této práce.

¹⁰³ *Distinction Between Military Objectives and Non-Military Objects in General and Particularly the Problems Associated with Weapons of Mass Destruction*. Text viz Institut de Droit International – http://www.idi-il.org/idiE/resolutionsE/1969_edi_01_en.pdf (20. září 2004).

¹⁰⁴ Možnost analogické aplikace definic uvedených v článku 50 Protokolu I potvrdil Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu v případě Musema. Tribunál nejprve citoval názor MVČK, podle něhož „*the Protocol adopted the only satisfactory solution, which is that of a negative definition, namely, that the civilian population is made up of persons who are not members of the armed forces or placed hors de combat*“. Následně pak konstatoval, že

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

návrhu se ‚civilní osobou‘ rozumí „každá osoba, která není členem ozbrojených sil“,¹⁰⁵ ‚civilním obyvatelstvem‘ pak souhrn všech jednotlivých civilních osob. Civilní osoby a obyvatelstvo požívají ochrany za předpokladu, že se přímo neúčastní ‚nepřátelských akcí‘ (článek 13, odst. 3). Těmi se myslí „válečné akty, které svou povahou nebo účelem směřují proti personálu nebo zařízení ozbrojených sil druhé bojující strany“.¹⁰⁶ Podle názorů některých států sem spadá také příprava na boj a návrat z boje. ‚Přímá účast‘ pak předpokládá existenci „kauzálního vztahu mezi účastí a jejími bezprostředními důsledky“.¹⁰⁷

Civilista, který se účastní nepřátelských akcí, ztrácí nárok na ochranu jakožto civilní osoba, dále se mu však poskytují záruky lidského zacházení zakotvené v části II Protokolu. Jedná se o obdobnou úpravu, jaká se uplatňuje na základě článku 11, odst. 2 ve vztahu ke zdravotnickým jednotkám a transportům. Jakmile se jedinec přestane na nepřátelských akcích podílet, ochrana se automaticky obnovuje. Část IV nestanovuje, zda civilní obyvatelstvo zůstává chráněno i v případech, kdy jsou uvnitř něho přítomni „jednotlivci /.../ neodpovídající definici civilní osoby“,¹⁰⁸ tedy bojovníci vládní nebo povstalecké strany. Z řešení této otázky v Protokolu I a z předmětu a cíle úpravy Protokolu II („potřeba zajistit lepší ochranu obětem těchto ozbrojených konfliktů“ – Preamble) lze dovodit kladnou odpověď, jasné ustanovení, jež by tento výklad potvrdilo a které figurovalo v původních návrzích textu,¹⁰⁹ by ovšem s ohledem na závažnost věci představovalo velkou výhodu.

3.4.1. Obecná ochrana civilního obyvatelstva

Článek 13 zakotvuje obecný princip **ochrany civilního obyvatelstva** před nebezpečími vyplývajícími z vojenských operací, jimiž se rozumějí „útočné i obranné postupy ozbrojených sil“.¹¹⁰ Strany v konfliktu nesmějí vést proti civilnímu obyvatelstvu přímé **útoky**,¹¹¹ ani se vůči němu dopouštět teroru. Implicitně pro ně z ustanovení vyplývá

„a civilian shall be anyone who falls out with the categories of ‚perpetrator‘ developed supra, namely individuals of all ranks belonging to the armed forces under the military command of either of the belligerent parties, or to individuals who were legitimately mandated and expected, as public officials or agents or persons otherwise holding public authority or de facto representing the Government, to support or fulfil the war efforts“.
ICTR, *Prosecutor v. Alfred Musema*, Case No. ICTR-96-13-T, Trial Chamber, Judgement, 27 January 2000, par. 278-280.

¹⁰⁵ Návrh MVČK, článek 25, odst. 1. *Projets de Protocoles additionnels*, op. cit. 16, str. 161.

¹⁰⁶ CDDH/III/224.

¹⁰⁷ Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann (Eds.), op. cit. 30, str. 1453, bod 4787.

¹⁰⁸ Dodatkový protokol I, článek 50, odst. 3.

¹⁰⁹ Návrh MVČK, článek 25, odst. 3: „La présence au sein de la population civile de personnes isolées ne répondant pas à la définition de personne civile ne prive pas cette population de sa qualité.“ *Projets de Protocoles additionnels*, op. cit. 16, str. 161.

¹¹⁰ CDDH/III/SROV.2, para. 8.

¹¹¹ Za útoky se považují časově a prostorově omezené „násilné činy proti nepříteli jak v útoku, tak i v obraně“. Dodatkový protokol I, článek 49, odst. 1.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

povinnost přijmout při vedení vojenských operací *preventivní opatření* k minimalizaci vedlejších ztrát z řad civilního obyvatelstva. Analogií s režimem platným za mezinárodních ozbrojených konfliktů¹¹² je možno dospět k závěru, že tato kategorie zahrnuje jak preventivní opatření *za útoku* (např. zrušení či odvolání útoků v případě přílišného ohrožení civilního obyvatelstva), tak preventivní opatření *proti následkům útoku* (např. zákaz umísťování vojenských objektů do hustě obydlených oblastí).

Za teror se považují „*násilné činy nebo hrozby násilnými činy, jejichž základním cílem je terorizování civilního obyvatelstva* /.../“ (článek 13, odst. 2). Nedovolené jednání se zde vymezuje znaky objektivními (násilné prostředky) a subjektivními (záměr terorizovat obyvatelstvo), přičemž násilí nemusí nutně proti civilnímu obyvatelstvu přímo směřovat. Jako rozhodující se jeví úmysl (vyvolat strach a hrůzu), nikoli bezprostřední cíl, tím by se proto mohly stát kupříkladu významné objekty nebo stavby symbolického významu. Ustanovení omezuje svou působnost na útoky, které terorizují *promyšleně a prvotně*, aniž by to straně v konfliktu přinášelo podstatnou vojenskou výhodu. Nevztahuje se na běžnou nepřátelskou činnost, která vyvolává strach a úzkost mezi civilním obyvatelstvem *mimo jiné*.¹¹³

Článek 13 Protokolu představuje stručnější verzi článku 51 Protokolu I, od něhož se liší dvěma hlavními prvky. Za prvé, nezmiňuje „*ostatní použitelná pravidla mezinárodního práva*“¹¹⁴ týkající se ochrany civilního obyvatelstva, tj. hlavně příslušné obyčejové normy. Toto opomenutí pochopitelně nijak nezpochybňuje aplikovatelnost obyčejového práva na situace vnitrostátních ozbrojených konfliktů a je zřejmě pouze jedním z důsledků snahy o maximální zestručnění textu.¹¹⁵ Za druhé, Protokol II nezakazuje represálie vůči civilnímu obyvatelstvu ani obecně nevylučuje útoky na civilní objekty. Přestože obě tato pravidla vyplývají z obecného principu ochrany civilního obyvatelstva, jejich explicitní uvedení v textu by situaci usnadnilo.

3.4.2. Ochrana určitých předmětů a zařízení

Článek 14 zakazuje stranám v konfliktu, aby jako metodu boje používaly *vyhladovění* civilních osob, tj. aby je vystavovaly extrémnímu a obecnému nedostatku potravy. K naplnění této povinnosti se strany musejí zdržet jakýchkoli útoků, ničení, odstraňování nebo vyřazování z provozu **předmětů nezbytných k přežití civilního obyvatelstva**, mezi jejichž příklady se uvádějí zásoby potravin, zemědělské oblasti sloužící k výrobě potravin, osevni

¹¹² Srov. Dodatkový protokol I, články 57 a 58.

¹¹³ Více viz Více viz P. Šturma, J. Nováková, V. Bílková, op. cit. 62, str. 74-75.

¹¹⁴ Dodatkový protokol I, článek 51, odst. 1.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

plochy, dobytek, zařízení k výrobě pitné vody, zásoby pitné vody a zavlažovací zařízení. Ačkoli na rozdíl od tématicky příbuzného článku 54 Protokolu I článek 14 výslovně nepřipouští výjimky,¹¹⁶ ani neumožňuje derogaci např. z důvodů naléhavé vojenské nezbytnosti,¹¹⁷ omezení zákazu na jednání (komisivní či omisivní povahy) přímo směřující k uvedení civilního obyvatelstva do stavu nouze otevírá prostor k tomu, aby se mimo rámec regulace dostaly útoky či ničení daných předmětů sledující jiné cíle (např. zničení lánů obilí bránících bojovníkům ve výhledu).

Článek 15 chrání **stavby a zařízení, obsahující nebezpečné síly**, mezi něž se řadí přehrady, hráze a atomové elektrárny. Výčet má taxativní charakter (namely, à savoir), proto není možné dále jej doplňovat, a některá důležitá zařízení (např. ropné rafinérie) tak úpravě unikají. Stranám v konfliktu se zakazuje vést na přehrady, hráze a atomové elektrárny útok za všech okolností, dokonce i tehdy, když tyto slouží jako vojenské objekty, „*pokud takový útok může vyvolat uvolnění nebezpečných sil a následkem toho způsobit vážné ztráty mezi civilním obyvatelstvem*“. Stavby a zařízení tedy nejsou chráněny samy o sobě, ale pouze v souvislosti s nebezpečím, které by jejich poškození či zničení mohlo představovat pro civilní obyvatelstvo. Pojem ‚vážné ztráty‘ (severe losses, pertes sévères) převzatý z vojenské terminologie musí být interpretován v dobré víře na základě objektivních kritérií, např. hustoty zalidnění v blízkosti přehrady. Ustanovení obdobného obsahu, jako je článek 15, se objevilo již v textu *Pravidel na omezení nebezpečí, jemuž je vystaveno civilní obyvatelstvo v čase války* vypracovaném MVČK v polovině 50. let a pro mezinárodní ozbrojené konflikty je v podrobnějších znění zakotveno v článku 56 Protokolu I. Ten navíc státům nakazuje označovat příslušné stavby a zařízení pomocí „*zvláštního znamení složeného ze skupiny tří jasně oranžových kruhů umístěných na stejné ose*“ (odst. 7), kterážto povinnost Protokolem II pro vnitrostátní ozbrojené konflikty, kde se předvídá znalost prostředků oběma bojujícími stranami, stanovena není.

Článek 16, jenž poskytuje ochranu **kulturním statkům a místům výkonu bohoslužeb**, tvoří párovou dvojici s článkem 53 Protokolu I. V původních návrzích MVČK

¹¹⁵ Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann (Eds.), op. cit. 30, str. 1450-1451, body 4775-4776.

¹¹⁶ Dodatečný protokol I, článek 54, odst. 3: „*Zákazy obsažené v odstavci 2 se nebudou vztahovat na objekty v tomto odstavci uvedené, které používá protější strana: a) výhradně jako existenční prostředky pro příslušníky svých ozbrojených sil, nebo b) nejde-li o existenční prostředky, pak alespoň pro přímou podporu vojenských akcí, avšak za předpokladu, že v žádném případě nebudou proti takovým objektům prováděny akce, které by mohly ve svém důsledku ponechat civilní obyvatelstvo bez dostatečného množství potravin a vody, což by způsobilo jeho hladovění nebo by ho přinutilo k vyklizení místa.*“

¹¹⁷ Dodatečný protokol I, článek 54, odst. 5: „*Vycházejíc z uznávání životně důležitých požadavků každé strany v konfliktu při obraně svého státního území proti invazi, může strana v konfliktu derogovat zákazy obsažené v odstavci 2 na takovém území pod svou vlastní kontrolou, vyžaduje-li to naléhavá vojenská nezbytnost.*“

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

se tato ustanovení nenacházela a do textu byla dodána teprve v průběhu diplomatických jednání jako výraz významu, který mezinárodní společenství přiznává zachování kulturního a duchovního dědictví lidstva. Znění článků patřilo k vůbec nejspornějším¹¹⁸ a jejich současná verze byla přijata těsným poměrem 35 hlasů pro ku 15 hlasům proti při 32 zdrženích se.¹¹⁹ Definicí „kulturních statků“¹²⁰ obsahuje *Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* z roku 1954, která se částečně aplikuje také v kontextu vnitrostátního ozbrojených konfliktů a představuje hlavní smluvní instrument mezinárodního humanitárního práva zabývající se ochranou daného typu objektů.¹²¹ Článek 16 Protokolu II Haagskou úmluvu nemodifikuje,¹²² pouze ji doplňuje a do jisté míry nahrazuje ve vztahu ke státům, které ji neratifikovaly.

„Místa výkonu bohoslužeb“ představují ta místa, která „mají duchovní význam nezávislý na své kulturní hodnotě a vyjadřují víru určitého národa“.¹²³ Některé delegace navrhovaly, aby se Protokol vztahoval na všechny kulturní statky a náboženské prostory bez rozlišování, nakonec ale převážil restriktivní přístup omezující úpravu pouze na ty statky a místa, „jež tvoří kulturní a duchovní dědictví národů“, tedy jejichž význam přesahuje státní hranice a jež jsou jedinečné dílky svému vztahu k historii a kultuře určitého národa.¹²⁴ Článek 16 zakazuje stranám v konfliktu „páchat proti historickým památkám, uměleckým dílům nebo místům výkonu bohoslužeb /.../ jakékoli nepřátelské činy, a užívat jich k podpoře válečného úsilí“. „Nepřátelskými činy“ se rozumějí akty související s konfliktem, které „poškozuji nebo mohou poškodit fyzickou integritu chráněných objektů“.¹²⁵ Vylučují se nejen činy, které vedou k přímému zhoršení stavu objektů, ale také jakékoli jiné akty namířené proti nim, ať už při nich vznikne skutečná škoda či nikoli. „Podporou válečného úsilí“ se rozumí především

¹¹⁸ Např. Finsko a Velká Británie odmítaly zapojení zvláštního článku týkajícího se ochrany kulturních statků a míst výkonu bohoslužeb do Protokolu II s odkazem na skutečnost, že do zjednodušeného textu se nedostala řada důležitějších ustanovení upravujících např. způsob vedení nepřátelských akcí.

¹¹⁹ O.R. VII, str. 142, CDDH/SROV.53, para. 6.

¹²⁰ Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, článek 1: „Za kulturní statky se pro účely této Úmluvy považují nezávisle na jejich původu nebo vlastníkovi: a) statky movité i nemovité, které mají velkou důležitost pro kulturní dědictví národů, jako památky architektonické, umělecké nebo historické, a to náboženské i světské; archeologická naleziště, stavební celky, které samy o sobě jsou historicky nebo umělecky zajímavé; umělecká díla, rukopisy, knihy nebo jiné předměty významu uměleckého, historického nebo archeologického; jakož i vědecké sbírky a důležité sbírky knih, archiválií nebo reprodukcí statků výše uvedených; b) budovy, jichž hlavním a skutečným určením jest uchování a vystavování movitých kulturních statků vymezených v bodě a), jako musea, veliké knihovny, archivy, jakož i kryty určené za ozbrojeného konfliktu pro úschovu movitých kulturních statků vymezených v bodě a); c) střediska zahrnující značný počet kulturních statků, jež jsou vymezeny v bodech a) a b), řečená „střediska kulturních památek“.

¹²¹ Více viz kapitola IV (podkapitola 1.1.) této části práce.

¹²² Dodatkový protokol II, článek 16: „Bez újmy ustanovením Haagské úmluvy o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu ze 14. května 1954 je zakázáno /.../“

¹²³ Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann (Eds.), op. cit. 30, str. 1469, bod 4839.

¹²⁴ O.R.XV, str. 111, CDDH/III/SROV.49, par. 17.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

vojenské využívání chráněných objektů stranami v konfliktu, v důsledku něhož ztrácí objekt chráněný status a mění se v legitimní cíl vojenského útoku. I za těchto okolností, při porušení článku 16, by se druhá bojující strana měla snažit o maximální šetření kulturních statků a míst výkonu bohoslužeb, tedy nepřítele před útokem mimo jiné varovat a vyzvat jej k opuštění daných prostor.

3.4.3. Zákaz nuceného přemísťování

Na článek 13 zajišťující obecnou ochranu civilních osob přímo navazuje článek 17, který se týká **nuceného přemísťování** civilních osob z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem. Ustanovení se inspiroje článkem 49 Ženevské úmluvy IV, jenž brání přesunům a deportacím chráněných osob na obsazených územích, a adaptuje jej na podmínky vnitrostátních ozbrojených konfliktů, za kterých k násilnému stěhování obyvatelstva založenému např. na etnickém nebo náboženském kritériu dochází zvláště často. Článek se vztahuje pouze na migraci nucenou a nijak neomezuje právo civilního obyvatelstva svobodně se pohybovat uvnitř státu nebo stát opustit. Stejně tak se jím nevylučuje provedení přesunu z důvodů jiných než „*souvisejících s ozbrojeným konfliktem*“ (odst. 1 a 2), tedy např. v případech epidemie nebo přírodních katastrof.¹²⁶

Odst. 1 zakazuje stranám v konfliktu *přemísťovat* civilní obyvatelstvo, s výjimkou situací, kdy takový postup vyžaduje buďto bezpečnost samotných civilních osob, nebo nezbytné vojenské důvody (*imperative military reasons, raisons militaires impératives*).¹²⁷ Pokud strany v konfliktu k transferu z některého z těchto důvodů přistoupí, musejí civilnímu obyvatelstvu během něho i v novém prostředí zajistit uspokojující podmínky, co se týká přístřeší, hygieny, zdraví, bezpečí a výživy. Při hodnocení ‚uspokojivosti‘ se berou v úvahu jak objektivní faktory, tak subjektivní možnosti bojujících stran, např. celková životní úroveň v zemi či doba k přípravě přemístění. Odst. 2 brání tomu, aby byly „*civilní osoby nuceny z důvodů, souvisejících s ozbrojeným konfliktem, opouštět své vlastní území*“. Původní návrh MVČK mluvil o ‚státním území‘, během jednání byl ale text změněn a v dnešním znění („*své vlastní území*“) se podle názoru nauky týká nejen státního území jako celku, ale také určité jeho části, např. oblasti kontrolované povstalci ve smyslu článku 1, odst. 1 Protokolu.¹²⁸ Zákaz nucení k opuštění země se vztahuje jak na skupiny civilních osob (definované např.

¹²⁵ Tamtéž, bod 4845, str. 1470.

¹²⁶ O.R. XV, str. 295, CDDH/215/Rev. I, paras. 149-150.

¹²⁷ Za přemístění založené na ‚nezbytných vojenských důvodech‘ se v žádném případě nepovažuje násilný transfer obyvatelstva motivovaný snahou o snazší ovládnutí určitého území a výkon kontroly nad ním. Srov. Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann (Eds.), op. cit. 30, str. 1473, bod 4854.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

společným náboženstvím nebo národností), tak na jednotlivé civilisty. Ustanovení nijak neovlivňuje právo státu vyhostit nebo vydat určité osoby v souladu s vnitrostátní legislativou, děje-li se tak z důvodů nesouvisejících s ozbrojeným konfliktem.

Článek 17 představuje významný nástroj v oblasti úpravy postavení tzv. *vnitřně přesídlených osob* (Internally Displaced Persons, *Personnes déplacées à l'intérieur de leur propre pays*, též IDP), za něž se považují „*lidé nebo skupiny lidí, kteří byli donuceni opustit své domovy proto, aby unikli ozbrojenému konfliktu, násilí, porušování lidských práv, přírodním katastrofám nebo katastrofám způsobeným lidmi*“.¹²⁹ Vnitřní přesídlování, ke kterému nejčastěji dochází právě z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem, vyvolává řadu faktických i právních problémů, jež se mezinárodnímu společenství prozatím nedaří uspokojivým způsobem řešit. Do dnešního dne ještě ani nebyl přijat závazný mezinárodní dokument, který by daný jev regulovat uceleně a koherentně.

V roce 1998 vypracoval zvláštní představitel generálního tajemníka OSN pro vnitřně přesídlené osoby Francis Deng s podporou MVČK a Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) právně nezávazné *Řídící principy pro vnitřní přesídlování*,¹³⁰ které spojují prvky práva uprchlického, práva lidských práv a mezinárodního humanitárního práva. Poupravený a zjednodušený článek 17 Protokolu II figuruje na jednom z čelných míst mezi Řídícími principy, a to jako součást principu 6, který zakazuje svévolné přesídlování „*za situací ozbrojené konfliktu, pokud bezpečnost dotčených osob nebo nezbytné vojenské důvody nečiní přesídlení nutným*“.¹³¹ Toto ustanovení, jímž se rozvíjí a upřesňuje „*právo každé lidské bytosti na ochranu proti svévolnému přemístění /.../*“,¹³² má širší personální působnost než článek 17, tj. vztahuje se nejen na civilní obyvatelstvo, a podle některých názorů vylučuje kromě aktivního svévolného přesídlování osob také jeho neúmyslné vyvolání. Řídící principy se v mezinárodním společenství těší poměrně značné podpoře, a mohly by proto do budoucna mít vliv na obecný přístup k vnitřnímu přesídlování i na způsob interpretace a aplikace článku 17 Protokolu II.

¹²⁸ Tamtéž, bod 4859, str. 1474.

¹²⁹ *Guiding principles for Internal Displacement, Principes directeurs relatifs au déplacement de personnes à l'intérieur de leur propre pays*, UN Doc. E/CN.4/1998/53/add.2, 11 February 1998, princip 2.

¹³⁰ *Guiding principles for Internal Displacement, Principes directeurs relatifs au déplacement de personnes à l'intérieur de leur propre pays*, UN Doc. E/CN.4/1998/53/add.2, 11 February 1998. Více viz kapitola VI (podkapitola 3) této části práce.

¹³¹ Princip 6, odst. 2, písm. b).

¹³² Princip 6, odst. 1.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

3.4.4. Podpůrné organizace a podpůrné akce

Poslední ustanovení části IV, článek 18, se zabývá **podpůrnými humanitárními akcemi**, které směřují k ochraně obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Ve společném článku 3 Ženevských úmluv se úprava této otázky nevyskytovala, což v praxi vyvolávalo četné problémy především pro humanitární organizace. Již v roce 1957 vyzvala XIX. Mezinárodní konference Červeného kříže k doplnění společného článku 3 Ženevských úmluv o ustanovení týkající se lékařské pomoci.¹³³ O dvanáct let později, v roce 1969, přijala XXI. Mezinárodní konference Červeného kříže rezoluci nazvanou *Deklarace principů mezinárodní humanitární podpory civilního obyvatelstva v situacích katastrof*,¹³⁴ která předvíдалa jednotný režim pro mezinárodní i vnitrostátní ozbrojené konflikty a vyzývala státy, aby „vykonávaly svá suverénní a jiná zákonná práva za účelem usnadnění přepravy, přijímání a distribuce podpory poskytované nestrannými mezinárodními humanitárními organizacemi ve prospěch civilního obyvatelstva v oblastech katastrof, kde situace katastrofy ohrožují životy a životní podmínky tohoto obyvatelstva“.¹³⁵ K Deklaraci principů se v rezoluci 2675 z roku 1970 (Základní principy ochrany civilního obyvatelstva za ozbrojených konfliktů)¹³⁶ přihlásilo i Valné shromáždění OSN.

Současný článek 18, který patřil vůbec k nejspornějším ustanovením dokumentu, představuje velice zjednodušenou verzi původně samostatné kapitoly VI obsažené v návrhu MVČK. Konečný text vznikl jako výsledek kompromisu mezi snahou humanitárních organizací, hlavně MVČK, o zajištění maximálního přístupu k obětem ozbrojených konfliktů a zájmem států na obraně suverenity a autonomního rozhodování o vnitřních záležitostech. Vzhledem k tomu, že jeho znění je „mnohem bližší pozici oponentů Protokolu II“,¹³⁷ označují jej někteří autoři přímo za „krok zpět v humanitárním právu“.¹³⁸

¹³³ Resolution XVII, *on medical care*, XIXth International Conference of the Red Cross, New Delhi, 1957.

¹³⁴ Resolution XXVI, *Declaration of Principles for International Humanitarian Relief the Civilian Populations in Disaster Situations*, XXIth International Conference of the Red Cross, Istanbul, 1969.

¹³⁵ Tamtéž, subpar. 5.

¹³⁶ „Poskytnutí mezinárodní pomoci civilnímu obyvatelstvu je v souladu s humanitárními principy Charty OSN, Všeobecné deklarace lidských práv a jiných mezinárodních nástrojů z oblasti lidských práv. Deklarace principů mezinárodní humanitární pomoci, obsažená v rezoluci XXVI přijaté XI. Mezinárodní konferencí Červeného kříže, se bude aplikovat na situace ozbrojených konfliktů, a všechny strany v konfliktu vyvinou maximální úsilí k usnadnění její aplikace.“ Resolution 2675 (XXV), *Basic Principles for the Protection of Civilian Population in Armed Conflicts*, 9 December 1970, odst. 8.

¹³⁷ M. Bothe, K. J. Partsch, W. A. Solf, *New Rules for Victims of Armed Conflicts: Commentary on the Two 1977 Protocols Additional to the Geneva Conventions of 1949*, The Hague, 1982, str. 694, cit. in L. Moir, op. cit. 23, str. 118.

¹³⁸ A. Eide *The New Humanitarian Law in Non-International Armed Conflict*, in A. Cassesse (Ed.), *The New Humanitarian Law of Armed Conflict*, Editoriale Scientifica, Naples, 1979, str. 294, cit. in L. Moir, op. cit. 23, str. 118.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

Primární povinnost zajistit civilnímu obyvatelstvu přisun pomoci připadá podle článku 18 jednotlivým stranám v konfliktu a pouze v případě, kdy nejsou ochotny nebo schopny se jí ujmout, otvírá se zde prostor pro jiné aktéry. Těmi jsou na prvním místě *podpůrné organizace*¹³⁹ nacházející se na území daného státu, např. národní společnosti Červeného kříže a Červeného půlměsíce. Organizace mohou stranám v konfliktu „nabídnout své služby při vykonávání svých tradičních funkcí ve vztahu k obětem ozbrojeného konfliktu“ (odst. 1). Obdobnou nabídku směřující ke „sběru raněných, nemocných a trosečníků a péči o ně“ (odst. 1) může ze své vlastní iniciativy vznést také *civilní obyvatelstvo*, což je myšlenka obsažená již v původní Ženevské úmluvě z roku 1864 a v článku 18, odst. 2 Ženevské úmluvy I.¹⁴⁰ Bojující strany nemají povinnost podpůrným organizacím ani civilnímu obyvatelstvu vyhovět, články 13 a 14 Protokolu jim však brání odmítnout pomoc v naléhavých případech, kdy ji samy nedokáží zajistit.

Odst. 2 článku 18 se týká situací, kdy civilní obyvatelstvo trpí *nepřiměřenou nouzí* vyplývající z nedostatku zásob nezbytných k přežití, např. zásob potravin či léků. Nepřiměřená nouze se hodnotí s přihlédnutím k běžnému životnímu standardu v oblasti. Za těchto podmínek musejí být podpůrné akce podniknuty, ať už samotnými stranami v konfliktu, nebo, subsidiárně, podpůrnými humanitárními organizacemi. Akce vyžadují souhlas příslušné Vysoké smluvní strany, tj. státu, na jehož teritoriu vnitrostátní ozbrojený konflikt probíhá. Svolení povstalců *de iure* nutné není,¹⁴¹ v praxi se ovšem bez něho mohou humanitární organizace, poskytují-li pomoc strádajícímu obyvatelstvu nacházejícímu se na území mimo vládní kontrolu, jen těžko obejít. Prosazení nerovného přístupu ke státu na straně jedné a povstalcům na straně druhé se řadí mezi jeden z ‚úspěchů‘ skupiny států, která během Diplomatické konference v letech 1974-1977 zdůrazňovala význam státní suverenity a trvala na zajištění její ochrany.¹⁴²

Vysoká smluvní strana nemá explicitní povinnost dát humanitární organizaci souhlas k realizaci podpůrných služeb, její volnost jednání však současně není zcela neomezená.

¹³⁹ Termín ‚podpůrné organizace‘ se objevuje již v dokumentech mezinárodního humanitárního práva přijatých na přelomu 19. a 20. století. Srov. Haagský řád pozemní války z roku 1899, článek 15; Ženevská úmluva z roku 1906, článek 10; Ženevská úmluva z roku 1929, článek 10. Objevuje se také v článcích 18 a 26 Ženevské úmluvy I z roku 1949.

¹⁴⁰ Článek 18, odst. 2 Ženevské úmluvy I ovšem na rozdíl od článku 18, odst. 1 Protokolu II stanovuje pro strany v konfliktu povinnost „dovolit obyvatelům a pomocným společnostem /.../, aby ze své vlastní vůle sbírali a ošetřovali raněné a nemocné, ať jsou příslušníky kteréhokoliv národa“.

¹⁴¹ „As a matter of strict interpretation /.../, any consent sought or received from the insurgents would be both unnecessary and irrelevant, even if the relief action were taking place under their control.“ L. Moir, op. cit. 23, str. 119.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

Odmítnutí nabídky v kritické situaci by totiž mohlo být považováno za porušení článku 14 Protokolu, tj. za hladovění civilních osob.¹⁴³ Jako stejné porušení by zřejmě bylo chápáno i jednání (státu nebo povstalců), které by ohrožovalo nebo narušovalo vlastní průběh poskytování pomoci, jako o tom svědčí přístup Rady bezpečnosti OSN¹⁴⁴ a Komise OSN pro lidská práva.¹⁴⁵ Podpůrné akce musejí splňovat podmínku humanitárního charakteru a nestrannosti a musejí být prováděny bez jakékoli diskriminace. Článek 18 Protokolu nijak neomezuje právo humanitární iniciativy zakotvené ve společném článku 3 Ženevských úmluv, nabídka pomoci ze strany MVČK či jiné humanitární organizace nemůže být tedy hodnocena jako nedovolené vměšování do vnitřních záležitostí.

3.5. ZÁVĚREČNÁ USTANOVENÍ

Poslední, pátá část Protokolu obsahuje klasická **Závěrečná ustanovení**, která tradičně zakončují mnohostranné mezinárodní smlouvy, a doplňuje je o článek 19 týkající se diseminace. **Diseminací** se v mezinárodním humanitární právu rozumí šíření znalosti textů příslušných smluvních instrumentů, v daném případě Protokolu II. Jedná se o jednu z mála povinností, které vážou státy již v době míru,¹⁴⁶ přestože tak článek 19 výslovně nestanovuje. Mírové šíření má přispět k posílení povědomí o nutnosti předcházet válkám a v případě jejich vypuknutí má zajistit efektivní aplikaci mezinárodního humanitárního práva, kterou by si bez obeznamenosti stran v konfliktu i veřejnosti s jeho normami bylo možné představit jen obtížně. V době míru je diseminace věcí států, v čase ozbrojených konfliktů by se na ní měly podílet všechny bojující strany.¹⁴⁷ Významnou roli zde sehrává také MVČK, jemuž „*pracovat na pochopení a šíření mezinárodního humanitárního práva aplikovatelného při ozbrojených konfliktech a připravovat jeho rozvoj*“ nařizuje článek 5, odst. 2, písm. g) jeho Statutu.

Článek 19 představuje jediné ustanovení, které do Protokolu přešlo z části VII původního návrhu MVČK nazvané ‚Provádění Protokolu‘. **Vypuštěny** naproti tomu byly: obecná úprava provádění textu, jež stranám v konfliktu nařizovala přijmout „*vhodná opatření*

¹⁴² Dikce neodpovídá obdobnému ustanovení (platnému pro mezinárodní ozbrojené konflikty) článku 70, odst. 1 Protokolu I, který hovoří nikoli o ‚Vysoké smluvní straně‘, ale o ‚bojující straně‘.

¹⁴³ Srov. D. Plattner, *L'assistance à la population civile dans le droit international humanitaire: évolution et actualité*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 795, Mai-Juin 1992, str. 271.

¹⁴⁴ Viz např. rezoluce 851 (1993), ve které Rada bezpečnosti OSN vyzývá obě strany konfliktu v Angole „*strictly to abide by applicable rules of international humanitarian law, including to guarantee unimpeded access for humanitarian assistance to civilian population in need*“ (par. 19).

¹⁴⁵ Viz např. rezoluce 1989/67, v níž Komise OSN pro lidská práva apeluje na válčící strany v Afghánistánu, aby „*cooperate fully and effectively /.../ with international humanitarian organizations*“ (par. 4).

¹⁴⁶ Srov. Ženevská úmluva I, článek 47; Ženevská úmluva II, článek 48; Ženevská úmluva III, článek 127; Ženevská úmluva IV, článek 144; Dodatkový protokol I, článek 83.

¹⁴⁷ Podle některých názorů tyto závěry z textu jednoznačně nevyplývají, a jeho interpretace je tak sporná. Např. G. Mencer, op. cit. 35, str. 185-186.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

k zajištění dodržování Protokolu jejich vojenskými i civilními orgány a osobami podrobenými jejich autoritě“;¹⁴⁸ výzva k uzavírání zvláštních dohod rozšiřujících množství aplikovaných norem o některá nebo všechna ustanovení Ženevských úmluv a Protokolu I; a zakotvení postavení neustranných organizací při dohledu na účinnou aplikaci Protokolu. Všechny tyto články zahrnovaly pojem ‚strany v konfliktu‘, a již proto musely z textu vypadnout. Jejich obsah byl navíc některými státy chápán jako příliš velkorysý ve vztahu k povstalcům a humanitárním subjektům a naopak poměrně svazující pro vládní stranu v konfliktu.

Klasická závěrečná ustanovení obsahují celkem devět článků. První z nich, článek 20, stanovuje, že Protokol bude otevřen k *podpisu* po dobu dvanácti měsíců počínaje dnem, kdy uplyne šest měsíců od podpisu Závěrečného aktu konference. Tento odklad měl státům poskytnout dostatečný čas k tomu, aby text, který byl během Diplomatické konference podstatně upraven, prostudovaly a zvážily možnost jeho akceptace. Článek 21 vyzývá k brzké *ratifikaci* Protokolu (odst. 1) a současně určuje *depozitáře*, jímž se stejně jako v případě Ženevských úmluv stává Švýcarská spolková rada (odst. 2). V souladu s článkem 26 se deponitáři ukládá povinnost informovat státy o důležitých událostech spojených s životem Protokolu, např. podpisech, uložení ratifikačních listin, vstupech v platnost aj.

Článek 22 se zabývá možností *přistoupení*, která se otvírá pro všechny státy vázané Ženevskými úmluvami. Následující ustanovení, článek 23, určuje, že Protokol vstupuje v *platnost* šest měsíců po uložení dvou ratifikačních listin nebo listin o přístupu. Prvními dvěma státy, které provedly ratifikaci a předaly příslušné listiny deponitáři, byly Ghana a Libye a ke vstupu dokumentu v platnost došlo dne 7. prosince 1978. Pro státy, které dokument ratifikují nebo k němu přistoupí později, platí rovněž šestiměsíční lhůta, jež se počíná dnem uložení listin. Článek 24 se zabývá procedurou *přijímání změn* textu. Návrhy na jejich provedení, které je oprávněna podat jakákoli smluvní strana, se zasílají deponitáři. Ten na základě konzultace smluvních stran jako celku a MVČK rozhodne o tom, zda má být k posouzení svolána konference. Pokud se tak stane, jsou k účasti na akci vyzvány nejen smluvní strany Protokolu II, ale také všechny státy vázané Ženevskými úmluvami, tj. dnes vlastně celé mezinárodní společenství.

Článek 25 zajímavým způsobem upravuje *vypovězení* Protokolu. Výpovědní lhůta trvá šest měsíců a počíná běžet v okamžiku, kdy deponitář obdrží příslušné listiny o vypovězení. Pokud ovšem lhůta skončí za situace, kdy se vypovídající stát nachází ve stavu vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, nemůže dokument nabýt platnosti, dokud konflikt neskončí. I zde se

¹⁴⁸ Článek 36, *Projets de Protocoles additionnels*, op. cit. 16, str. 174.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

podobně jako v článku 2, odst. 2 Protokolu II širší ochrana poskytuje osobám zbaveným svobody a osobám, jejichž svoboda byla omezena z důvodů souvisejících s konfliktem, které „nadále požívají výhod z ustanovení /.../ Protokolu až do svého konečného propuštění“ (článek 25, odst. 1).

Článek 27 předvídá v souladu s článkem 102 Charty OSN¹⁴⁹ *registraci a publikaci* Protokolu u sekretariátu OSN. Registrace sice není podmínkou závaznosti, jako tomu bylo v meziválečném období,¹⁵⁰ bez ní by se ale státy nemohly smluvního textu dovolávat před orgány OSN.¹⁵¹ Poslední ustanovení Protokolu II, článek 28, určuje autentické *jazyky*, za něž se považují úřední jazyky OSN, tj. angličtina, arabština, čínština, francouzština, ruština a španělština.¹⁵² Protokol II neobsahuje – stejně jako Protokol I a na rozdíl od Ženevských úmluv – ustanovení, které by státům umožňovalo přijímat k textu *výhrady*. Takový postup je nicméně možný za podmínek stanovených v člancích 19-23 Vídeňské úmluvy o smluvním právu, tedy zvláště neodporují-li výhrady předmětu a účelu smlouvy („ochrana obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů“ – Preambule). K Protokolu II učinilo při podpisu, ratifikaci či přistoupení výhrady, resp. výkladová prohlášení celkem třináct smluvních stran, a sice Argentina, Egypt, Francie, Irsko, Kanada, Lichtenštejnsko, Malta, Německo, Omán, Rakousko, Ruská federace, Spojené arabské emiráty a Svatá stolice.¹⁵³ Československo ratifikovalo Protokol II bez výhrad.

4. PŘÍNOS DODATKOVÉHO PROTOKOLU II

Dodatkový Protokol II zdokonaluje právní úpravu vnitrostátních ozbrojených konfliktů hned v několika důležitých bodech: rozšiřuje okruh základních a zvláštních garancí; posiluje ochranu raněných, nemocných a třešněnků; vyhlašuje obecnou imunitu civilního obyvatelstva; zlepšuje péči o další skupiny chráněných osob; a zaručuje ochranu některých typů objektů.

¹⁴⁹ Charta OSN, článek 102, odst. 1: „Každá smlouva a každá mezinárodní dohoda, uzavřená kterýmkoli členem OSN po tom, kdy tato Charta vstoupí v platnost, bude co nejdříve registrována u sekretariátu a bude jím uveřejněna.“

¹⁵⁰ Pakt Společnosti národů, článek 18.

¹⁵¹ Charta OSN, článek 102, odst. 2: „Žádná strana jakékoli smlouvy nebo mezinárodní dohody, která nebude registrována /.../, nemůže se jí dovolávat před žádným orgánem OSN.“

¹⁵² Původní návrh MVČK počítal pouze s angličtinou a francouzštinou, což se ukázalo jako nedostatečné.

¹⁵³ Výhrady a výkladová prohlášení mají odlišný obsah. Např. Německo sděluje, že „signs the Protocols in the conviction that this will serve a noble humanitarian aim to which it has always felt strongly committed“; Irsko konstatuje, že „the provisions of this Protocol represent the minimum level of legal and actual protection bound to be afforded to persons and civilian and cultural objects in armed conflicts“; Spojené arabské emiráty zdůrazňují, že „acceptance of the said protocol does not, in any way, imply its recognition of Israel, nor does it oblige to apply the provisions of the protocol in respect of the said country“. Zdroj: International Committee of the Red Cross – <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=475&ps=P> (19. ledna 2006).

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

4.1. Rozšíření okruhu základních a zvláštních garancí

Zřejmě nejdůležitější přínos pro progresivní rozvoj MHP aplikovatelného za vnitrostátních ozbrojených konfliktů má druhá část Protokolu, která obsahuje základní a zvláštní záruky tvořící podstatu lidského zacházení. Ustanovení jdou výrazně nad rámec společného článku 3 Ženevských úmluv, neboť zpřesňují jednotlivé pojmy v něm obsažené a rozšiřují okruh garancí přiznávaných chráněným osobám. Obsahově i formálně navíc navazují na tvrdé jádro lidských práv zakotvené v mezinárodních lidskoprávních instrumentech (především Mezinárodním paktu o občanských a politických právech), čímž vyjadřují přibuznost obou odvětví mezinárodního práva a současně podtrhují nutnost poskytovat jednotlivcům ochranu za všech okolností, za války stejně jako v době míru.

Jako zvláště významná se jeví úprava postavení osob zbavených svobody z důvodů vztahujících se k ozbrojenému konfliktu (zadržených a internovaných), posílení procesních záruk při trestním stíhání a omezení ukládání a výkonu trestu smrti. Ani jednu z těchto otázek se sice nepodařilo vyřešit tak ambiciózně, jak MVČK a některé státy původně chtěly (zavedení zvláštního statusu pro bojovníky po vzoru statusu válečných zajatců, odklad výkonu trestu smrti na období po skončení konfliktu aj.), i tak však došlo ke znatelnému a pozitivnímu posunu. Ten se v důsledku vzájemné nezávislosti použití Protokolu a společného článku 3 Ženevských úmluv bezprostředně projevuje pouze ve vztahu k vertikálním konfliktům značné intenzity, přesto – cestou interpretace společného článku 3 Ženevských úmluv ve světle Protokolu – může nepřímo ovlivnit také ostatní typy vnitrostátních ozbrojených konfliktů.

4.2. Posílení ochrany raněných, nemocných a trosečníků

Společný článek 3 Ženevských úmluv stanovuje o raněných a nemocných pouze tolik, že mají být sebráni a ošetřeni. Protokol tuto minimální úpravu podstatně zpřesňuje a rozšiřuje, a to ve třech oblastech. Za prvé, připojuje k ní požadavek, aby ranění, nemocní a také trosečníci byli respektováni a chráněni a aby s nimi bylo za všech okolností zacházeno lidsky. Za druhé, ochrana je zaručována osobám a zařízením podléjícím se na poskytování zdravotnické a duchovní pomoci (zdravotnický a duchovní personál, osoby vykonávající zdravotnické funkce, zdravotnické jednotky a transporty), jejichž činnost má pro přežití a zachování výše uvedených osob klíčový význam. Za třetí, Protokol určuje rozeznávací znak umožňující identifikaci zdravotnických a duchovních subjektů a přiznává mu právo na respektování. Všechny tyto tři prvky jsou provázány a pouze ve vzájemné kombinaci mohou vytvořit skutečně účinný systém ochrany raněných, nemocných a trosečníků.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

4.3. Obecná imunita civilního obyvatelstva, zlepšení péče o další skupiny chráněných osob a ochrana některých typů objektů

Ve své části IV vyhláší Protokol obecnou imunitu civilního obyvatelstva, která mu garantuje, že bude za všech okolností chráněno a nestane se předmětem útoku. Jedná se o smluvní vyjádření pravidla, jehož obyčejovou povahu uznalo již v roce 1968 v rezoluci 2444 Valné shromáždění OSN. Imunita civilního obyvatelstva představuje jeden z hlavních projevů zásady lidskosti, na níž je založeno celé mezinárodní humanitární právo. I když byla příslušná pasáž původního návrhu MVČK okleštěna o některá důležitá ustanovení (zákaz represálií vůči civilnímu obyvatelstvu, zákaz nerozlišujících útoků aj.), sama závazná deklarace obecného principu imunity znamená důležitý posun ve vývoji mezinárodního humanitárního práva.

Totéž platí pro zakotvení výslovného zákazu nuceného přemístování civilních osob, jehož relevance pro vnitrostátní ozbrojené konflikty se ukazuje zvláště v posledních letech, v souvislosti s nárůstem počtu tzv. vnitřně přesídlených osob. Na rozdíl od Protokolu I nezaručuje Protokol II obecnou imunitu civilních objektů, ochranu nicméně poskytuje aspoň předmětům a objektům, které mají zvláštní důležitost z hlediska civilního obyvatelstva (předměty nezbytné pro přežití civilního obyvatelstva, stavby a zařízení obsahující nebezpečné síly, kulturní statky a místa výkonu bohoslužeb). Zapojení všech těchto ustanovení do Protokolu bývá hodnoceno jako zlomové, neboť zde dochází k transpozici norem haagského práva do smlouvy, která je primárně součástí práva ženevského.

6. NEDOSTATKY DODATKOVÉHO PROTOKOLU II

Stejně jako společný článek 3 Ženevských úmluv, také Dodatkový protokol II má některé nedostatky, které většinou vyplývají z okolností, za nichž byl přijat, a jsou důsledkem neochoty států připustit takovou právní úpravu vnitrostátních ozbrojených konfliktů, jež by příliš omezovala jejich volnost jednání při řešení ‚vnitřních záležitostí‘. Důraz na státní suverenitu patřil, i vzhledem k vysokému zastoupení zemí třetího světa, k charakteristickým rysům jednání Diplomatické konferenci, což se přímo odrazilo ve schválených textech. Kromě neurčení subjektu oprávněného rozhodovat o existenci ozbrojeného konfliktu a nejasného postavení povstalců¹⁵⁴ patří k hlavním problémům Protokolu II úzká sféra použití *ratione materiae*, slabý mandát humanitárních organizací, vypuštění ustanovení o způsobech a prostředcích vedení války, neexistence statusu kombatanata a válečného zajatce, některé další obsahové nedostatky a absence kontrolních, vyšetřovacích a sankčních mechanismů.

¹⁵⁴ Více viz kapitola IV (podkapitoly 1 a 3) první části této práce.

6.1. Úzká sféra použití *ratione materiae*

Protokol omezuje sféru svého použití na ty vnitrostátní ozbrojené konflikty, které mají vertikální charakter (jednou z bojujících stran je legální vláda státu) a splňují přísné podmínky stanovené v jeho článku 1, odst. 1. V důsledku této skutečnosti dochází k rozštěpení právního režimu občanských válek do dvou systémů, z nichž první je pokryt širšími garancemi Protokolu II, zatímco na druhý se vztahuje jen společný článek 3 Ženevských úmluv. Do této druhé kategorie spadají dva hlavní typy konfliktů. Na prvním místě se jedná o všechny horizontální konflikty, ve kterých se přímo neangažuje *de iure* vláda, ale bojují v nich jen různé nevládní ozbrojené síly mezi sebou. Takový průběh mají např. anarchické ozbrojené konflikty, které probíhají v prostředí států, kde ústřední orgány přestaly fungovat. Za druhé, Protokol se nevztahuje na konflikty nižší intenzity, resp. konflikty nespĺňující znaky uvedené v jeho článku 1, odst. 1. Jako zvláště problematický se jeví požadavek kontroly části území ze strany povstaleckých sil, který bývá v moderních občanských válkách splněn pouze zřídka.¹⁵⁵ Omezenost materiálního rozsahu použití Protokolu II, která schématicky (a zjednodušeně) zachycuje Tabulka 3.

Tabulka 3. Rozsah použití <i>ratione materiae</i> Dodatkového protokolu II		
	Nižší intenzita (čl. 1, odst. 1)	Vyšší intenzita (čl. 1, odst. 1)
Vertikální konflikt	Ne	Ano
Horizontální konflikt	Ne	Ne

6.2. Slabý mandát humanitárních organizací

Péči o oběti vnitrostátních ozbrojených konfliktů má podle Protokolu II prvotně zajišťovat stát, na jehož území k násilným akcím dochází. Humanitární organizace sehrávají roli čistě podpůrnou, navíc smějí vykonávat pouze „tradiční funkce“ (péče o raněné, nemocné a trosečníky) a není jim výslovně povoleno např. navštěvovat zajaté bojovníky či internované civilisty. Možnost nabídnout stranám své služby mají výlučně organizace nacházející se na území daného státu, a nepočítá se ani se zvláštním mandátem pro MVČK. Ten musí ve své činnosti vycházet ze společného článku 3 Ženevských úmluv a z článku 5, odst. 2, písm. d) Statutu Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce.¹⁵⁶ Slabý mandát pouze

¹⁵⁵ Na tento problém upozorňoval již během jednání zástupce Egypta, podle něhož „une telle exigence (teritoriální kontrola – pozn. autorky) *exclurait alors du Protocole II un grand nombre, sinon la plupart, des types contemporains de conflits armés internes, le confinant aux cas relativement rares de guerre civile caractérisée*“. CDDH/1/SROV. 24, par. 32, cit. in R. Abi-Saab, op. cit. 3, str. 152.

¹⁵⁶ „Selons ses Statuts, le Comité international a notamment pour but – de s'efforcer en tout temps, en sa qualité d'institution neutre dont l'activité humanitaire s'exerce spécialement en cas de conflits armés – internationaux ou autres – ou de troubles intérieurs, d'assurer protection et assistance aux victimes militaires et civiles desdits

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

částečně vyvažují ustanovení, jež omezují volnost států při rozhodování o přijetí či odmítnutí nabídky humanitární pomoci v případech, kdy civilní obyvatelstvo trpí nepřiměřenou nouzí v důsledku nedostatku zásob nezbytných k jeho přežití.

6.3. Vypuštění ustanovení o způsobech a prostředcích vedení války

V návrhu MVČK figurovala samostatná část IV věnovaná způsobům a prostředkům vedení války. Text vycházel z principů, že právo vybírat si způsoby a prostředky vedení války není pro strany v konfliktu neomezené a že nesmějí být používány zbraně, projektily, látky, způsoby a prostředky, které by zbytečně zvyšovaly utrpení nepřátel vyřazených z boje nebo by činily jejich smrt nezbytnou za všech okolností. Dále zakazoval uchýlovat se k proradnosti a vydávat rozkaz, že nikdo nezůstane naživu, a vylučoval zneužití rozeznávacích znaků. Během jednání Diplomatické konference byla tato část, primárně spadající do systému haagského práva, z návrhu vypuštěna. Do finální verze Protokolu, přesněji mezi základní záruky lidského zacházení zakotvené v článku 4, odst. 1, se dostal jen zákaz vydávat rozkaz, že nikdo nezůstane naživu. Ostatní principy a pravidla se v textu neobjevují a jejich platnost pro vnitrostátní ozbrojené konflikty je nutno buď doložit na základě jiných pramenů MHP (např. obyčejového práva), nebo odvodit z dalších, obecnějších ustanovení společného článku 3 Ženevských úmluv či Protokolu II (např. z požadavku lidského zacházení). Je zřejmé, že absence příslušných ustanovení negativně ovlivňuje celkovou úroveň ochrany poskytované obětem vnitrostátních ozbrojených konfliktů Protokolem.

6.4. Neexistence statusu kombatanta a válečného zajatce

Osoby aktivně se účastnící vnitrostátního ozbrojeného konfliktu jakožto členové ozbrojených sil některé ze stran v konfliktu nemají statut kombatanta a v případě zajetí se nestávají válečnými zajatci. MVČK ve svém původním návrhu počítal s jiným řešením, státy mu ale z větší části nebyly nakloněny, proto zůstal zachován stav vytvořený společným článkem 3 Ženevských úmluv. Ze starších textů MVČK se nepodařilo prosadit ani ustanovení o odkladu výkonu trestu smrti, který byl uložen za trestný čin spáchaný v souvislosti s ozbrojeným konfliktem, až po skončení konfliktu. Vypadl také požadavek, aby se u osob souzených za pouhou účast v nepřátelství považovalo za polehčující okolnost dodržování Protokolu z jejich strany. Absence těchto institutů způsobuje, že bojující strany, především povstalci, nemají příliš velkou motivaci řídit se Protokolem a spíše jsou vedeni ke snaze o vítězství za každou cenu.

événements et de leurs suites directes.“ Statuts du Mouvement international de la Croix-Rouge et du Croissant-

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

6.5. Další obsahové nedostatky

Text Protokolu představuje výsledek složitého kompromisu, proto se do něj z původního návrhu nedostala ustanovení, která vyvolávala mezi státy zastoupenými na Diplomatické konferenci výraznější spory. Na většinu takových úmyslných opomenutí již bylo v práci upozorněno, a zde jsou proto připomenuta pouze dvě ustanovení, jejichž absence kvalitu Protokolu a funkčnost jím vytvořeného systému poškozuje zvláště výrazně.

Za prvé se jedná o *zákaz represálií* vůči chráněným osobám a objektům, který se v návrhu objevoval hned na několika místech (ranění a nemocní, civilní obyvatelstvo), byl však zcela eliminován. Represálie primárně představují „*výjimečná a sama o sobě protiprávní opatření, k nimž se bojující strana uchyluje, aby přiměla protivníka k dodržování práva*“.¹⁵⁷ V praxi ovšem často slouží jako „*záminka pro stupňování konfliktu a používání nedovolených způsobů jeho vedení*“.¹⁵⁸ Z tohoto důvodu všechny Ženevské úmluvy i Protokol I použití represálií vůči chráněným osobám (raněným, nemocným, trosečnickům, válečným zajatcům a civilnímu obyvatelstvu) a některým chráněným objektům (kulturní statky, objekty nezbytné pro přežití civilního obyvatelstva, přírodní prostředí) za mezinárodních ozbrojených konfliktů vylučují.¹⁵⁹ Pro vnitrostátní ozbrojené konflikty obdobná úprava neplatí a nedovolenost aktů represálií je nutno dovozovat z textu (např. z požadavku lidského zacházení aj.).¹⁶⁰

Za druhé, Protokol II neobsahuje ustanovení, která by se týkala *ochrany životního prostředí* za ozbrojeného konfliktu. Část států, včetně Československa, úpravu této oblasti doporučovala, při závěrečném zjednodušování textu byly ale příslušné pasáže vynechány, což některé delegace, např. Svatá stolice, při vysvětlování důvodů svého hlasování označily za velkou chybu. V Protokolu I patří zákaz „*používat způsobů nebo prostředků vedení války, jejichž cílem je způsobit, nebo u nichž se dá očekávat, že mohou způsobit rozsáhlé, dlouhodobé a vážné škody na přírodním prostředí,*“ (článek 35, odst. 3) mezi základní pravidla výběru způsobů a prostředků vedení války. V části IV Protokolu I se ochraně

Rouge, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1999, článek 5, odst 2, písm. d).

¹⁵⁷ P. Vierri, *Dictionnaire du droit international des conflits armés*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1988, str. 107.

¹⁵⁸ Represálie, Z. Madar a kol., *Slovník českého práva, 2. díl*, Linde, Praha, 1995, str. 922.

¹⁵⁹ Ženevská úmluva I, článek 46; Ženevská úmluva II, článek 47; Ženevská úmluva III, článek 43; Ženevská úmluva IV, článek 33; Dodatek protokol I, články 20 a 51-56.

¹⁶⁰ „*The prohibitions are explicit and do not allow for any exception; they apply ,at any time and place whatsoever'. They are absolute obligations. (...) In the absence of an express reference to ,reprisals', the ICRC considered that they were implicitly prohibited.*“ Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann (Eds.), *Commentary on the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987, str. 1372, body 4582 a 4530.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

přírodního prostředí věnuje samostatný článek, podle něž „při vedení válečných akcí je třeba dbát o ochranu přírodního prostředí před rozsáhlými, dlouhodobými nebo vážnými škodami“ (článek 55, odst. 1). Protokol II obdobnou regulaci nezná a principy ochrany životního prostředí je tak opět nutné hledat buď v obyčeji nebo v ustanoveních primárně určených k jinému účelu (např. článku 14 – Ochrana předmětů nezbytných k přežití civilního obyvatelstva a článku 15 – Ochrana staveb a zařízení obsahujících nebezpečné síly).

6.6. Absence kontrolních, vyšetřovacích a sankčních mechanismů

Protokol, podobně jako společný článek 3 Ženevských úmluv, neobsahuje ustanovení, která by se týkala implementace, kontroly dodržování, vyšetřování porušení a ukládání sankcí za ně. Jedinou výjimkou je článek 19 věnovaný diseminaci (šíření znalosti dokumentu), který ovšem sám o sobě nepředstavuje dostatečnou záruku respektování dokumentu. Na rozdíl od Protokolu I, určeného pro mezinárodní ozbrojené konflikty, nezná Protokol II institut ochranných mocností a jejich substitutů (článek 5 Protokolu I), ani nepočítá s vytvořením orgánu podobnému Mezinárodní zjišťovací komisi (článek 90 Protokolu I). Nepřistupuje rovněž k tomu, aby některá nedovolená chování označoval za vážná porušení a nařizoval jejich kriminalizaci a penalizaci, tj. nepočítá explicitně s individuální trestní odpovědností za porušení svých ustanovení. V určitém smyslu zaostává úprava Protokolu dokonce i za starší regulací společného článku 3 Ženevských úmluv, neboť oproti němu nepotvrzuje právo humanitární iniciativy, přiznané především MVČK, a dále nepřebírá ustanovení identické či podobné společnému článku 1 Ženevských úmluv (povinnost zachovávat a zajistit zachovávání).

7. HODNOCENÍ DODATKOVÉHO PROTOKOLU II

Dodatkový protokol II vznikl coby výsledek kompromisu „mezi těmi, kteří chtěli pokrokovým způsobem rozvinout humanitární právo použitelné ve vnitřních konfliktech a prohloubit ochranu obětí těchto konfliktů, a těmi, které lze symbolicky nazvat přívrženci státní suverenity“.¹⁶¹ Jako takový samozřejmě trpí všemi nedostatky, které s sebou kompromisy obvykle přinášejí, tj. někteří jej považují za příliš radikální,¹⁶² jiní jej naopak chápou jako zbytečně umírněný. Hodnocení, především ze strany států, přitom ovlivňuje celá řada faktorů, z nichž mnohé nemají výlučně právní povahu.

¹⁶¹ G. Mencer, op. cit. 35, str. 194.

¹⁶² „.../ Protokol II, a to dokonce i ve své nynější podobě, má aspekty, které jsou v rozporu se svrchovaností států.“ Stanovisko Turecka při závěrečném hlasování o textu Protokolu II, cit. tamtéž, str. 192.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

Na straně jedné vykazuje dokument nemálo *progresivních rysů*. Rozšiřuje např. ochranu obětí vnitrostátních ozbrojených osob, takže „už nelze mluvit jen o zajištění minimálního standardu“,¹⁶³ jako tomu bylo v případě společného článku 3 Ženevských úmluv, „ale po kvalitativní i kvantitativní stránce o nepoměrně vyšším standardu“. ¹⁶⁴ Vytváří vcelku komplexní, byť ne zcela dokonalý právní režim platný pro vnitrostátní konflikty značné intenzity, který navíc nepřímo působí na situaci ve vnitrostátních konfliktech méně intenzivních, kde jeho text může sloužit jako cenná interpretační pomůcka při výkladu pojmů obsažených ve společném článku 3 Ženevských úmluv. Protokol II dále přispívá ke sjednocení MHP, neboť stejně jako Protokol I zahrnuje normy práva ženevského i haagského. Napomáhá rovněž sblížení MHP se systémem ochrany lidských práv, na nějž odkazuje v Preambuli, a provádí kodifikaci některých obyčejových norem (Martensova klauzule aj.).

Na straně druhé působí Protokol, zvláště ve srovnání s původním, ambicióznějším návrhem MVČK, jako jistý *krok zpět*, neboť „různé problémy nechává nevyřešeny“, ¹⁶⁵ nebo je řeší způsobem ne zcela uspokojivým. Jedná se např. o definici vnitrostátních ozbrojených konfliktů, postavení příslušníků stran v konfliktu během nepřátelských akcí a v případě zajetí a regulaci (resp. ne-regulaci) způsobů a prostředků vedení války. Stejně jako společný článek 3 Ženevských úmluv navíc Protokol neurčuje subjekt oprávněný posuzovat jeho aplikovatelnost, ani nevytváří účinné kontrolní, vyšetřovací a sankční mechanismy, které by napomáhaly zajišťovat jeho dodržování.

Smíšený obraz Protokolu II potvrzuje **praxe mezinárodního společenství** v období po roce 1977, během něhož došlo hned k několika velkým vertikálním ozbrojeným konfliktům zjevně podléhajícím nové úpravě (např. občanské války v Afghánistánu, Angole, Mozambiku, Namibii, Nikaraguy, Rwandě, Somálsku, na Haiti a na Srí Lance). Zkušenosti z daných konfliktů lze – z hlediska vlivu Protokolu II – zobecnit následujícím způsobem. Za prvé, strany v konfliktu, ve většině případů státy, opět využívaly absence přesné definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu a především neexistence subjektu oprávněného autoritativně posuzovat tuto existenci a popíraly aplikovatelnost MHP obecně a Protokolu II zvláště. Stalo se tak např. v Angole, Mozambiku, Nikaraguy nebo na Srí Lance. Odlišný postoj zvolilo – v různém časovém okamžiku a z různých důvodů – pouze několik států, např. Kolumbie, která deklarovala velice širokou připravenost uplatňovat mezinárodní humanitární standardy, nebo Ruská federace, kde aplikovatelnost Protokolu II ve vztahu k válce

¹⁶³ Tamtéž, str. 171.

¹⁶⁴ Tamtéž.

DODATKOVÝ PROTOKOL II Z ROKU 1977

v Čečensku explicitně uznal v roce 1995 Ústavní soud¹⁶⁶ (aby ji následně stejně explicitně popřela exekutivní větev státní správy a také sami čečenští povstalci¹⁶⁷). Za druhé, prakticky všechny sledované občanské války daného období vykazovaly značný stupeň porušování mezinárodního humanitárního práva, včetně řady ustanovení Protokolu II. Fakta nesvědčí o tom že by se strany v konfliktu k takovému postupu uchýlily v důsledku své neschopnosti normy správně pochopit a interpretovat. Porušení je tak třeba přičítat spíše jejich celkové nepřipravenosti právo dodržovat, v podstatné míře ovlivněné absencí účinných a stálých kontrolních a sankčních mechanismů.

Na základě teoretického rozboru i přehledu praxe mezinárodního společenství lze konstatovat, že Dodatkový protokol II v určitém smyslu skutečně představuje, jak tvrdí část doktríny, „rozhodný a přímo revoluční krok při rozvoji humanitárního práva použitelného ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech“.¹⁶⁸ Dokument zkvalitňuje systém ochrany obětí občanských válek a po materiálně právní stránce vytváří „dostatečnou právní základnu pro to, aby s chráněnými osobami bylo /.../ zacházeno lidsky“.¹⁶⁹ Tento přínos nicméně – analogicky se společným článkem 3 Ženevských úmluv – poněkud snižuje a *de facto* popírá nevyřešení (či nedořešení) některých klíčových obecných otázek právní úpravy a nezřízení kontrolních a sankčních mechanismů, které se do budoucna jeví jako důležitější než další, podrobnější rozpracování hmotně právních ustanovení Protokolu II.

¹⁶⁵ Stanovisko Československa při hlasování o textu Protokolu II, cit. in. G. Mencer, op. cit. 35, str. 191.

¹⁶⁶ *Decision of the Constitutional Court of the Russian Federation on the constitutionality of Presidential Decree No. 2137 of 30 November 1994 on measures for the restoration of the Constitution and the rule of law on the territory of the Chechen Republic, of Presidential Decree No. 2166 of 9 December 1994 on repression of the activities of illegal armed units within the territory of the Chechen Republic and in the zone of the Ossetino-Ingushetian conflict, of Resolution No. 1360 of 9 December 1994 on ensuring the security and territorial integrity of the Russian Federation, the principle of legality, the rights and freedoms of citizens, and disarmament of illegal armed units within the territory of the Chechen Republic and contiguous regions of the northern Caucasus, and of Presidential Decree No. 1833 of 2 November 1993 on the basic provisions of the military doctrine of the Russian Federation*, Sborník zákonodatelstva Rossijskoy Federatsii, 1995, No. 33, Art. 3424.

¹⁶⁷ Čečenská strana hodnotí konflikt jako boj za národní osvobození ve smyslu článku 1, odst. 4 Protokolu I. Více viz R. Kherad, *De la nature juridique du conflit tchétchène*, Revue générale de droit international public, Vol. 104, No. 1, 2000, str. 143-179.

¹⁶⁸ G. Mencer, op. cit. 35, str. 171.

¹⁶⁹ Stanovisko Jugoslávie při závěrečném hlasování o textu Protokolu II, cit. in tamtéž, str. 192.

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

III. SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

Mezinárodní smlouvy, které jsou součástí haagského práva, se z větší části aplikují pouze za mezinárodních ozbrojených konfliktů. Výjimku v tomto směru představují některé smlouvy týkající se jednak ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, jednak zákazu či omezení určitých druhů konvenčních zbraní. Tyto smlouvy pokrývají rovněž ozbrojené konflikty vnitrostátní, a to buď všemi svými normami, nebo alespoň určitými zvláštními ustanoveními. Daný stav je výsledkem dlouhodobějšího procesu, který započal v polovině 20. století a charakterizuje jej postupné rozšiřování sféry použití humanitárně právních norem na vnitrostátní ozbrojené konflikty.

1. OCHRANA KULTURNÍCH STATKŮ ZA OZBROJENÉHO KONFLIKTU

O ochraně kulturních statků za vnitrostátních ozbrojených konfliktů pojednává v obecné rovině již článek 16 Dodatkového protokolu II z roku 1977.¹ Specifickou a podrobnou úpravu pak přinášejí další dva smluvní instrumenty mezinárodního humanitárního práva, které se (jeden částečně, druhý zcela) aplikují bez rozdílu za všech typů konfliktů. Jedná se o *Haagskou úmluvu na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* z roku 1954 a *Druhý protokol* k této úmluvě, přijatý v roce 1999.²

1.1. HAAGSKÁ ÚMLUVA NA OCHRANU KULTURNÍCH STATKŮ ZA OZBROJENÉHO KONFLIKTU (1954)

*Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu*³ (dále *Haagská úmluva*), ze dne 14. května 1954, obsahuje zvláštní *článek 19*,⁴ který se formálně i obsahově podobá společnému článku 3 *Ženevských úmluv*.⁵ Návrh jeho textu předložila během haagské diplomatické konference Organizace Spojených národů pro výchovu, vědu a osvětu (UNESCO), která soudila, že „alespoň principy *Úmluvy týkající se ochrany kulturních statků* by měly být aplikovány v případě ozbrojeného konfliktu, který nemá mezinárodní ráz,

¹ Viz kapitola II (podkapitola 3.4.2.) této části práce.

² První protokol přijatý současně s *Haagskou úmluvou* a upravující režim na okupovaných územích se vztahuje pouze na ozbrojené konflikty mezinárodní.

³ *Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, Convention pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé*. Úmluva vstoupila v platnost dne 7. srpna 1956, tj. tři měsíce po uložení páté ratifikační listiny (článek 33, odst. 1). Současně s ní byl přijat také prováděcí řád k úmluvě specifikující podmínky její aplikace. Československo *Haagskou úmluvu* ratifikovala dne 30. září 1957 a ta pro něj vstoupila v platnost dne 6. března 1958. Text viz Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 94/1958 Sb.

⁴ Text viz Příloha II (3).

⁵ Ustanovení článku 19 bylo rovněž ovlivněno článkem 10 *Předběžného návrhu mezinárodní úmluvy na ochranu historických budov a uměleckých děl v čase války* (Preliminary Draft Convention for the Protection of Historical

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

tj. *obecně /.../ v případě občanské války*“.⁶ Proti návrhu se postavil jediný stát, Velká Británie, jež doporučovala ustanovení do textu buď vůbec nezapojoval, nebo jej alespoň modifikovat (např. odstraněním práva iniciativy UNESCO). Další státy, především SSSR, nicméně tento názor nesdílely, a článek 19 se tak nakonec v původně předloženém znění, s dvěma drobnými formálními opravami, do konečného textu Haagské úmluvy dostal.

Článek stanovuje, že *„za ozbrojeného konfliktu, který nemá mezinárodní ráz a který vznikne na území jedné z Vysokých smluvních stran, každá ze stran v konfliktu bude povinna provádět alespoň ta ustanovení této Úmluvy, která se vztahují na šetření kulturních statků“* (odst. 1). *Ratione materiae* se článek 19 aplikuje zřejmě za stejných okolností jako společný článek 3 Ženevských úmluv,⁷ *ratione personae* pak váže všechny ‚strany v konfliktu‘ (parties to the conflict). Slovo ‚strany‘ (parties) je zde jako na jediném místě Haagské úmluvy použito s malým písmenem na počátku, což potvrzuje, že ustanovení se má vztahovat jak na státy, tak na povstalce. Podle článku 19 se za vnitrostátních ozbrojených konfliktů neuplatňuje celý režim úmluvy předvídaný pro ozbrojené konflikty mezinárodní, ale pouze *„ustanovení /.../, která se vztahují na šetření kulturních statků“* (odst. 1).

Jedná se primárně o *článek 4*,⁸ jenž Vysokým smluvním stranám (ve vnitrostátním ozbrojeném konfliktu analogicky stranám v konfliktu) ukládá několik základních povinností. Strany v konfliktu především nesmějí *„dopustit, aby se kulturních statků, jejich ochranných zařízení a bezprostředního okolí používalo pro účely, které by za ozbrojeného konfliktu mohly tyto statky vystavit zničení nebo poškození“* (odst. 1) a musejí se *„zdržovat všech nepřátelských činů vůči nim (kulturním statkům – pozn. autorky)“* (odst. 1). Toto ustanovení připomíná článek 16 Protokolu II z roku 1977, jenž zakazuje *„páchat proti historickým památkám, uměleckým dílům /.../ jakékoli nepřátelské činy, a užívat jich k podpoře válečného úsilí“*, je ale koncipováno šfeji, neboť vylučuje všechna (i neúmyslná) jednání vedoucí k poškození či zničení kulturních statků. Určitý jeho nedostatek spočívá v tom, že se strany v konfliktu mohou od závazků v něm vymezených odchýlit, pokud *„vojenská nezbytnost*

Buildings and Works of Art in Time of War), který byl vypracován Mezinárodním muzejním úřadem (International Museums Office) v roce 1938.

⁶ UNESCO Draft CBC/3, cit. in J. Toman, *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Dartmouth & UNESCO Publishing, 1996, str. 208.

⁷ „L'art. 3 ne précise pas à quel type de conflit armé interne il s'applique /.../, mais comme il a été adopté seulement cinq ans après les CG de 1949, on devrait considérer qu'il s'applique dans les mêmes conditions que l'art. 3 commun.“ E. David, *Principes de droit des conflits armés*, Troisième édition, Bruylant, Bruxelles, 2002, str. 115.

⁸ „While it is not entirely clear which rules are referred to (v článku 19 – pozn. autorky), as a minimum it would seem that armed opposition groups are bound by Article 4 of the Convention /.../.“ L. Zegveld, *Accountability of Armed Opposition Groups in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 27.

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

takovou odchylku naléhavě vyžaduje“ (odst. 2). Neurčitost pojmu ‚vojenská nezbytnost‘, a tedy i podmínek dovoleného útoku proti chráněným objektům, se stala předmětem kritiky ze strany států i odborníků, a nespokojenost s ní nakonec vedla k tomu, že do Druhého protokolu k Haagské úmluvě bylo zapojeno speciální interpretační ustanovení.

Článek 4 stanovuje stranám v konfliktu další tři povinnosti, a sice „zakázat, zabránit a /.../ zastavit každé rozkrádání, loupení nebo zpronevřování kulturních statků /.../, jakož i každý projev vandalismu /.../“ (odst. 3), „nezabírat movité kulturní statky na území jiné Vysoké smluvní strany (resp. strany v konfliktu – pozn. autorky)“ (odst. 3) a „nečinit žádných odvetných opatření vůči kulturním statkům“ (odst. 5). Tyto závazky mají absolutní charakter, není možné se od nich odchýlit za žádných okolností. Zajímavé je výslovné vyloučení represálií, na jehož základě se kulturním statkům paradoxně zaručuje lepší ochrana než např. civilnímu obyvatelstvu, ve vztahu k němuž zákaz represálií za vnitrostátních ozbrojených konfliktů explicitně stanoven není.

V posledním odstavci článek 4 zdůrazňuje, že závazků v něm obsažených se nelze zprostit s poukazem na to, že druhá bojující strana nepřijala již v době míru vhodná opatření k „zabezpečení kulturních statků na vlastním území proti předvídatelných účinkům ozbrojeného konfliktu /.../“ (odst. 3). Toto ustanovení není pro vnitrostátní ozbrojené konflikty zcela relevantní (byť jeho závěry, tj. zákaz odchýlení se od příslušných závazků platí i zde), neboť jeho naplnění přichází u jedné ze stran v konfliktu, povstalců, v úvahu jen stěží. Stát sám přesto povinností danou v odst. 3 samozřejmě vázán zůstává, neboť ta se na něj vztahuje již v době míru. Totéž platí pro označování kulturních statků poznávacím znakem podle článku 16 Haagské úmluvy, jež se rovněž jeví jako reálné spíše pro mírové období.

Kromě článku 4 se na vnitrostátní ozbrojené konflikty mohou podle některých názorů aplikovat ještě *další ustanovení* Haagské úmluvy. Např. Jiří Toman dovozuje tuto skutečnost jednak z toho, že článek 19 mluví obecně o „*ustanoveních této Úmluvy, která se vztahují na šetření kulturních statků*“, nikoli pouze o článku 4, jednak z přípravných prací k Haagské úmluvě, které v mnohém čerpaly z extenzivně pojatého *Předběžného návrhu mezinárodní úmluvy na ochranu historických budov a uměleckých děl v čase války* z roku 1938. Toman volí značně velkorysý přístup a do skupiny norem aplikovatelných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů řadí nejen prakticky celé kapitoly I (obecná ustanovení týkající se ochrany) a II (zvláštní ochrana) Haagské úmluvy, ale i podstatné části kapitol III-V týkajících se dopravy kulturních statků, personálu a rozlišovacího znaku. Taková interpretace se zdá problematická, neboť neodpovídá trendům vývoje MHP po roce 1945, jež pro vnitrostátní

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

ozbrojené konflikty zavádělo výrazně omezenější úpravu než pro konflikty mezinárodní, a nevysvětluje ani zapojení slova „alespoň“ (as a minimum) do textu článku 19. Názor, že by se výraz „ustanoveních této Úmluvy, která se vztahují na šetření kulturních statků“, měl vykládat široce, nepodporuje konečně ani praxe států.

Po vymezení rozsahu použití Haagské úmluvy na vnitrostátní ozbrojené konflikty vyzývá **článek 19** strany v konfliktu, opět analogicky se společným článkem 3 Ženevských úmluv, aby uzavíraly zvláštní dohody rozšiřující okruh aplikovaných norem. Určuje také subjekt nadaný právem humanitární iniciativy, tedy právem „nabídnout stranám v konfliktu své služby“ (odst. 3), jímž v daném případě není MVČK, ale UNESCO (odst. 4). Právo humanitární iniciativy nevyvolává odpovídající povinnost stran v konfliktu nabídku přijmout. V závěru ustanovení potvrzuje, že použití Haagské úmluvy nemá vliv na právní postavení stran v konfliktu. Podle Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii⁹ a obyčejové studie MVČK¹⁰ tvoří dnes článek 19 součást obyčejového práva, a všechny státy (i nevládní strany v konfliktu) by jej tak měly aplikovat bez ohledu na to, zda přistoupily k ratifikaci Haagské úmluvy nebo nikoli.

1.2. DRUHÝ PROTOKOL K HAAGSKÉ ÚMLUVĚ (1999)

Ve světle vývoje ozbrojených konfliktů ve druhé polovině 20. století se Haagská úmluva ukazovala stále více jako nedostatečná,¹¹ proto počátkem 90. let vystoupilo Nizozemí podporované UNESCO s myšlenkou na její revizi a doplnění. Prvním výsledkem této iniciativy se stala zpráva *Hodnocení Úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu*,¹² kterou v roce 1993 uveřejnil britský odborník Patrick J. Boylan. Zpráva konstatovala, že existující dokumenty zůstávají „navzdory zjevným nedostatkům /.../ stále platné realistické /.../ a přizpůsobené současným okolnostem“,¹³ a za absolutní prioritu označila vytvoření mechanismů, s jejichž pomocí by se „ustanovení těchto instrumentů stala známější, akceptovanější a aplikovanější“. ¹⁴ V letech 1993-1994 se postupně konaly tři

⁹ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, par. 98.

¹⁰ Viz J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules*, International Committee of the Red Cross, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, str. 131-132.

¹¹ Mezi hlavní problémy patřily: aplikovatelnost dokumentu jen na mezinárodní ozbrojené konflikty, selhání režimu zvláštní ochrany a nedostatečný kontrolní mechanismus vázaný na působení ochranných mocností a generálního komisaře. Více viz V. Mainetti, *De nouvelles perspectives pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé: l'entrée en vigueur du Deuxième Protocole relatif à la Convention de la Haye de 1954*, *Revue internationale de la Croix-Rouge*, No. 854, Juin 2004, str. 340-341.

¹² P. J. Boylan, *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (The Hague Convention of 1954)*, UNESCO, Paris, 1993.

¹³ Tamtéž, str. 5.

¹⁴ Tamtéž.

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PŘÁVO

expertní schůzky,¹⁵ během nichž vznikl tzv. Lauswoltský dokument,¹⁶ který obsahoval pracovní verzi návrhu protokolu k Haagské úmluvě. V letech 1997-1999 doznával dokument postupných změn¹⁷ a na jaře roku 1999 byla jeho upravená podoba¹⁸ předložena diplomatické konferenci konané v Haagu. Konference návrh po diskusi a zapracování připomínek dne 26. března 1999 jednomyslně přijala jakožto **Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954**¹⁹ (dále Protokol).

Protokol navazuje na Haagskou úmluvu a doplňuje ji, „*pokud jde o vztahy mezi stranami*“ (článek 2), aniž by ji měnil. Během konference byly navrhovány i jiné možnosti výsledné formy, např. provedení přímé změny Haagské úmluvy, jak ji tato předvídá ve svém článku 39, přijetí zcela nové, samostatné úmluvy nebo schválení protokolu revizního charakteru. Nakonec ale státy všechny tyto podněty odmítly a přiklonily se k variantě, která již byla vyzkoušena při revizi Ženevských úmluv v roce 1977. Protokol se aplikuje nejen na mezinárodní, ale v plné míře též na vnitrostátní ozbrojené konflikty, jak výslovně uvádějí **článek 3 a článek 22**.²⁰ Druhé ustanovení současně vylučuje použitelnost dokumentu na situace vnitřních nepokojů a napětí (odst. 2) a zdůrazňuje, že žádné ustanovení Protokolu nemůže sloužit k ospravedlnění zásahů do státní suverenity a do odpovědnosti vlád za „*udržování a obnovování veřejného pořádku ve státě s využitím všech legitimních prostředků a obranu národní jednoty a územní celistvosti státu*“ (odst. 3), ani k legitimizaci přímé či nepřímé intervence (odst. 5). Uplatnění Protokolu samozřejmě nemá účinky na právní postavení stran v konfliktu (odst. 6).

V této podobě představuje článek 22 standardní ustanovení, jež bývá od období 90. let zapojováno do smluvních instrumentů mezinárodního humanitárního práva při rozšiřování (či zakládání) sféry jejich působnosti vůči vnitrostátním ozbrojeným konfliktům. Navíc v něm figurují dvě ustanovení, jež se v jiných textech neobjevují. První potvrzuje právo humanitární iniciativy, kterým disponuje UNESCO. To je na jejím základě oprávněno, samozřejmě opět bez záruky kladné odpovědi, „*nabídnout své služby stranám v konfliktu*“ (odst. 7). Druhé

¹⁵ První schůzka se konala v červenci 1993 v Haagu, druhá v únoru 1994 v Lauswoltu a třetí na přelomu listopadu a prosince 1994 v Paříži.

¹⁶ UNESCO, *Document of Lauswolt*, Doc. CLT-95/CONF.009/2.

¹⁷ Pracovní setkání vládních expertů se konala v Paříži (březen 1997) a ve Vídni (květen 1998).

¹⁸ *Draft Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, UNESCO Doc. HC/1999/1/rev.1, February 1999.

¹⁹ *Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, Deuxième Protocole relatif à la Convention pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé*. Protokol vstoupil v platnost dne 9. března 2004, tj. tři měsíce po uložení dvacáté ratifikační listiny (článek 43, odst. 1). Česká republika k Protokolu dosud nepřistoupila. Text viz Příloha II (4).

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

ustanovení, jež bylo do textu zapojeno na žádost Číny a Indie, uznává „*prioritní jurisdikci smluvní strany, na jejímž území se ozbrojený konflikt nemající mezinárodní charakter odehrává, pokud jde o porušení článku 15*“ (odst. 4). Jurisdikce je prioritní, nikoli výlučná, proto v případě nečinnosti může být stát při výkonu spravedlnosti zastoupen jiným státem nebo mezinárodní organizací (resp. mezinárodním soudem).

Protokol zavazuje shodně vládní i povstaleckou stranu v konfliktu, a to přesto, že článek 1, odst. 1 označuje poněkud nešťastně za „stranu“ pouze „*stát, který je smluvní stranou /.../ Protokolu*“. Z přípravných prací jasně vyplývá, že význam neměl být takto omezen za všech okolností a že relevantní závazky se ve stejné míře vztahují na státy i nestátní bojující subjekty. Dokument obsahuje celkem článků, které se dělí do devíti kapitol nazvaných Úvod, Obecná ustanovení týkající se ochrany, Zvýšená ochrana, Trestní odpovědnost a jurisdikce, Ochrana kulturních statků za ozbrojeného konfliktu nemajícího mezinárodní charakter, Institucionální otázky, Šíření informací a mezinárodní asistence, Provádění Protokolu a Závěrečná ustanovení.

V **mírovém období** váží „strany“ (v daném případě státy) dvě základní povinnosti, které se týkají zabezpečení kulturních památek a diseminace. V článku 5, jenž rozvádí článek 3 Haagské úmluvy, zmiňuje Protokol příklady přípravných **zabezpečovacích opatření** (vytváření zásob, plánování naléhavých opatření, příprava evakuace aj.), na podporu jejichž přijímání zřizuje v článku 29 zvláštní *Fond na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu*. Článek 30 nařizuje stranám, aby v obyvatelstvu posilovaly vědomí významu kulturních statků a respekt k nim (odst. 1) a aby **šířily znalost** Protokolu „*v době míru i v čase ozbrojeného konfliktu*“ (odst. 2). Výslovně také stanovuje, že „*vojenské i civilní orgány, které v období ozbrojeného konfliktu vykonávají odpovědnost týkající se aplikace Protokolu, musejí výborně znát jeho text*“ (odst. 3). Za tímto účelem vyzývá strany k vypracování vzdělávacích programů, zapojení speciálních ustanovení do vojenských instrukcí a k výměně informací o relevantních zákonech, administrativních normách a praktických opatřeních.

Jedním z klíčových ustanovení Protokolu je článek 6, který se zabývá pojmem **vojenská nezbytnost** obsaženým rovněž v článku 4, odst. 2 a v článku 11, odst. 2 Haagské úmluvy. O výkladu tohoto termínu se vedly spory již v minulosti,²¹ první seriózní rozbor ale

²⁰ Článek 22, odst. 1 Protokolu: „*Tento protokol je aplikovatelný v případech ozbrojených konfliktů, které nemají mezinárodní charakter a vzniknou na území některé ze smluvních stran.*“

²¹ Velké diskuse o obsahu tohoto pojmu probíhaly již během diplomatické konference, na níž byla přijata Haagská úmluva. Na nejasnost upozorňovala zpráva Patricka J. Boylana z roku 1993, v roce 1995 se jí zabývalo druhé setkání Vysokých smluvních stran v Paříži, kde některé státy (včetně České republiky) dokonce

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

vznikl teprve koncem 90. let, kdy se sekretariát UNESCO pokusil vypracovat jeho komplexní definici.²² Z definice vyšli autoři návrhu Protokolu, kteří po provedení několikerych úprav²³ nakonec do textu zapojili vymezení tvořené čtyřmi body. První určuje podmínky, za nichž lze „*páchat nepřátelské činy proti kulturním statkům*“. Jedná se o situace, kdy se objekt vzhledem ke své funkci změnil ve vojenský cíl a současně neexistuje jiné prakticky možné řešení, jež by vedlo k získání vojenské výhody srovnatelné s výhodou, jíž nabízí útok (písm. a)). Druhý bod se zabývá situacemi, za nichž se lze odchýlit se od zákazu „*používat kulturní statky pro účely, které by je mohly vystavit zničení nebo poškození*“. Prohlašuje za ně stav, kdy není možný výběr mezi takovýmto použitím kulturních statků a jinou prakticky možnou metodou vedoucí k získání odpovídající vojenské výhody (písm. b)). Poslední dva body nařizují stranám v konfliktu, aby v případě derogace odůvodněné vojenskou nezbytností bylo příslušné rozhodnutí přijato nejméně na úrovni velitele pluku (písm. c)) a aby, pokud to dovolí okolnosti, útoku předcházelo včasné a dostatečné varování (písm. d)).

Součástí všeobecné ochrany kulturních statků, kterou Protokol zaručuje za ozbrojených konfliktů jakéhokoli typu, tvoří **preventivní opatření** za útoku a proti následkům útoku upravená v článcích 7-8. Mezi *opatření za útoku* patří volba způsobů a prostředků vedení války způsobujících minimální škody na chráněných objektech, zrušení nebo odvolání útoků v případě jejich přílišného ohrožení nebo nevedení útoků vyvolávajících nadměrné škody (článek 7). K opatřením *proti následkům útoků* se řadí neumístování vojenských cílů do blízkosti kulturních statků a přesun či zajištění adekvátní ochrany na místě pro movité kulturní statky umístěné poblíž vojenských cílů (článek 8).

Kromě všeobecné ochrany zná Protokol i **ochranu zvýšenou** (Enhanced Protection, Protection Renforcée). Ta se může vztahovat na kulturní statky, pokud představují „*kulturní dědictví mající velký význam pro lidstvo*“ (článek 10, písm. a)), aplikuje se na ně vnitrostátní úprava „*uznávající jejich výjimečný kulturní a historický význam a garantující nejvyšší úroveň ochrany*“ (písm. b)) a není jich využíváno „*k vojenským cílům a na ochranu vojenských míst*“ (písm. c)). O zavedení zvýšené ochrany rozhoduje na návrh strany **Výbor pro ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu** zřízený článkem 24. Zvýšená ochrana garantuje objektům imunitu před útoky a použitím na podporu vojenských akcí.

---

navrhovaly termín z textu úplně vypustit. Více viz J. Hladík, *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the notion of military necessity*, International Review of the Red Cross, No. 835, str. 621-635.

²² Viz tamtéž, str. 630.

²³ Více viz tamtéž, str. 621-635.

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

V případě, kdy objekt přestane splňovat některou z podmínek stanovených v článku 10, může dojít z rozhodnutí Výboru k anulaci, nebo automatické ztrátě zvýšené ochrany.

Poměrně revoluční charakter má kapitola IV Protokolu, která předvídá **individuální trestní odpovědnost** pachatelů vážných porušení Protokolu (Serious Violations, Violations Graves). Jedná se o první ustanovení tohoto typu nacházející se v mnohostranné smlouvě mezinárodního humanitárního práva. Za „vážná porušení“ prohlašuje článek 15 v odst. 1 Protokolu pět činů spáchaných úmyslně a při porušení Haagské úmluvy nebo Protokolu. Patří mezi ně „útok na kulturní statky pod zvýšenou ochranou“ (písm. a)), „využití kulturních statků pod zvýšenou ochranou nebo jejich bezprostředního okolí na podporu vojenských akcí“ (písm. b)), „přílišné ničení nebo zabírání kulturních statků chráněných Haagskou úmluvou a tímto Protokolem“ (písm. c)), „útok na kulturní statky chráněné Haagskou úmluvou a tímto Protokolem“ (písm. d)) a „krádež, plenění nebo zpronevěra, jakož i akty vandalismu namířené proti kulturním statkům chráněným Haagskou úmluvou“ (písm. e)).

Protokol vyzývá strany (opět spíše státy) k penalizaci daných jednání a k výkonu jurisdikce z titulu teritoriality, personality a ve vztahu k jednáním písm. a)-c) i univerzality.²⁴ Zakotvuje tradiční princip mezinárodního trestního práva *aut dedere aut iudicare* (článek 17, odst. 1), na jehož základě má stát povinnost pachatele buď vydat k trestnímu stíhání jinam, nebo jej sám soudit. Dále se předvídá vydávání pachatelů a vzájemná právní pomoc mezi státy. Kromě vážných porušení mluví text také o **jiných porušeních** (Other Violations, Autres Infranctions), mezi něž řadí např. „jakékoli použití kulturních statků porušující Haagskou úmluvu nebo tento Protokol“ (článek 21, písm. a)). Státy mají povinnost přijmout přiměřená, ne nutně trestní opatření k ukončení těchto jednání, jsou-li páchána úmyslně.

V závěru Protokol zmiňuje úlohu UNESCO při zabezpečování technické pomoci a významnou roli přiznává rovněž již téměř zapomenutým **ochranným mocnostem**, které mají dohlížet na zájmy stran v konfliktu (článek 34), poskytovat dobré služby v zájmu kulturních statků (článek 35, odst. 1) a působit jako usmiřovatel mezi stranami v konfliktu (článek 35, odst. 2). Vzhledem k tomu, že mezinárodní humanitární právo s angažovaností ochranných mocností ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech dosud nikdy nepočítalo, jedná se opět o zajímavé a poměrně revoluční ustanovení. V praxi lze nicméně jen těžko předpokládat jeho významnější aplikaci, neboť od roku 1949 se institutu ochranných mocností téměř nevyužívá, a to ani v rámci mezinárodních ozbrojených konfliktů.

²⁴ Toto řešení vede k rozlišování vážných porušení v pravém slova smyslu (písm. a)-c)), která jsou podřízena režimu univerzality, a dalších vážných porušení (písm. d)-e)), jež tomuto režimu podřízena nejsou.

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

2. ZÁKAZ A OMEZENÍ POUŽITÍ NĚKTERÝCH KONVENČNÍCH ZBRANÍ

Základ haagského práva tvoří regulace způsobů a prostředků vedení války. Tou se zabývají již úmluvy přijaté ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století, např. *Petrohradská deklarace o zákazu používání výbušných nábojů ve válce* z roku 1868, *Úmluva o kladení podmořských samočinných dotekových min* z roku 1907 či *Řád pozemní války* připojený k *Úmluvě o zákonech a obyčejích pozemní války* taktéž z roku 1907. Tyto dokumenty se pochopitelně, vzhledem k době svého vzniku, aplikují pouze za mezinárodních ozbrojených konfliktů. Totéž platí také pro *Dodatkový protokol I k Ženevským úmluvám* z roku 1977, jenž v článku 35 vyjadřuje tři klíčové principy haagského práva, jež mají obyčejový charakter.

Tyto principy stanovují, že: „v ozbrojeném konfliktu není právo bojujících stran zvolit způsoby a prostředky vedení války neomezené“²⁵ (odst. 1); „je zakázáno používat zbraní, nábojů, materiálů a způsobů vedení války, které by svou povahou způsobily nadměrné poranění nebo zbytečné útrapy“²⁶ (odst. 2); a „je zakázáno používat způsobů a prostředků vedení války, jejichž cílem je způsobit, nebo u nichž se dá očekávat, že mohou způsobit rozsáhlé, dlouhodobé a vážné škody na přírodním prostředí“ (odst. 3). Z těchto principů vychází právní úprava použití některých druhů konvenčních zbraní,²⁷ jež mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky, která se v současné době aplikuje na ozbrojené konflikty jakéhokoli typu. Nejedná se o samozřejmý stav, ale o výsledek dlouhodobého a komplexního procesu, který v mnohém naznačuje, jakým směrem se zřejmě bude, nebo by se alespoň mohlo haagské právo ubírat v budoucnu.

2.1. ÚMLUVA CCWC A JEJÍ PROTOKOLY – POSTUPNÉ ROZŠIŘOVÁNÍ ROZSAHU POUŽITÍ

Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky²⁸ (dále Úmluva CCWC) podepsaná dne 10. října 1980, i první tři její protokoly: *Protokol I o nezjistitelných*

²⁵ Srov. *Řád pozemní války*, článek 22.

²⁶ Srov. *Řád pozemní války*, článek 23, písm. e.

²⁷ „Konvenční zbraně zahrnují zbraně a zbrojní systémy mimo zbraní hromadného ničení.“ M. Tůma, *Nešířené zbraně hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a Česká republika*, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 2002, str. 201.

²⁸ *Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May be Deemed to be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects, Convention sur l'interdiction ou la limitation de l'emploi de certaines armes classiques qui peuvent être considérées comme produisant des effets traumatiques excessifs ou comme frappant sans discrimination*. Úmluva vstoupila v platnost dne 2. prosince 1983, tj. šest měsíců po uložení dvacáté ratifikační listiny (článek 5, odst. 1). Československo podepsalo Úmluvu CCWC dne 10. dubna 1981 a ta pro něj vstoupila v platnost dne 2. prosince 1983. Text viz Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 21/1999 Sb.

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

střepinách,²⁹ Protokol II o zákazu nebo omezení použití min, nástrah a jiných prostředků³⁰ a Protokol III o zákazu nebo omezení použití zápalných zbraní,³¹ přijaté současně s ní, se původně vztahovaly pouze na ozbrojené konflikty mezinárodní, jak výslovně stanovil článek 1 Úmluvy CCWC.³² Již při vstupu dokumentů v platnost vyzval ale MVČK smluvní státy, aby dodržovaly ustanovení Úmluvy i jejích Protokolů také za ozbrojených konfliktů vnitrostátních, neboť „se jedná o humanitární požadavek, který překračuje úzké hranice práva“,³³ státy však na tuto iniciativu příliš nereagovaly. V průběhu let se tento přístup v souvislosti s technickým pokrokem ve výrobě zbraní i nástupem nových typů konfliktů ukázal jako neudržitelný a bylo nutné jej přehodnotit. První náznak změny do smluvního systému vneslo přijetí, resp. okolností přijetí nového protokolu, *Protokolu IV týkajícího se oslepujících laserových zbraní*,³⁴ k němuž došlo dne 13. října 1995 na 8. plenárním zasedání Konference smluvních stran Úmluvy CCWC.

Protokol IV svůj rozsah použití nikde výslovně neupravuje, proto i na něj se vztahuje výše zmíněný článek 1 Úmluvy CCWC. Přípravné práce ovšem jasně ukazují, že smluvní strany zastoupené ve Velké komisi III pracující na znění textu vážně zvažovaly možnost aplikace jeho ustanovení na vnitrostátní ozbrojené konflikty.³⁵ Rakousko během jednání navrhlo zapojit do Protokolu IV článek tohoto znění: „*Tento Protokol se uplatňuje za všech*

²⁹ *Protocol on Non-Detectable Fragments, Protocole relatif aux éclats non localisables.* Protokol vstoupil v platnost (i pro Československo) stejně jako Úmluva CCWC. Text viz tamtéž.

³⁰ *Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Mines, Booby-Traps and Other Devices, Protocole sur l'interdiction ou la limitation de l'emploi des mines, pièges et autres dispositifs.* Protokol v původní znění vstoupil v platnost (i pro Československo) stejně jako Úmluva CCWC. Text viz tamtéž.

³¹ *Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Incendiary Weapons, Protocole sur l'interdiction ou la limitation de l'emploi des armes incendiaires.* Protokol vstoupil v platnost (i pro Československo) stejně jako Úmluva CCWC. Text viz tamtéž.

³² Úmluva CCWC, článek 1: „*Tato Úmluva a k ní přiložené protokoly se budou vztahovat na situace uvedené v článku 2 Ženevských úmluv z 12. srpna 1949 o ochraně obětí války, včetně všech situací uvedených v článku 1, odstavci 4 Dodatkového protokolu I k těmto úmluvám.*“

³³ *Appel du CICR à l'occasion de l'entrée en vigueur de la Convention sur l'interdiction ou la limitation de l'emploi de certaines armes classiques,* Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 745, Janvier-Février 1984, str. 31, cit. in M. Aubert, *Le Comité international de la Croix-Rouge et le problème des armes causant des maux superflus ou frappant sans discrimination,* Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 786, Novembre-Décembre 1990, str. 538.

³⁴ *Protocol on Blinding Laser Weapons, Protocole relatif aux armes à laser aveuglantes.* Protokol IV vstoupil v platnost dne 30. července 1998, tj. šest měsíců po uložení dvacáté ratifikační listiny (článek 2). Pro Českou republiku vstoupil Protokol IV v platnost dne 10. února 1999. Text viz Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 21/1999 Sb.

³⁵ Louise Doswald-Beck v komentáři k Protokolu IV (L. Doswald-Beck, *Le nouveau Protocole sur les armes à laser aveuglantes,* Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 819, Juin 1996, str. 289-319) zvažuje, zda by vůle států jasně projevená v průběhu přípravných prací nemohla být dostatečným základem pro stanovení širšího rozsahu působnosti zahrnujícího i vnitrostátní ozbrojené konflikty. S ohledem na fakt, že *travaux préparatoires* představují podle článku 32 Vídeňské úmluvy o smluvním právu z roku 1969 pouze doplňkový prostředek interpretace smluv a že žádný z postupů hlavních (gramatický, systematický a teleologický) podobný výklad neumožňuje, nelze s touto koncepcí souhlasit. To potvrdily také státy na revizní konferenci k Úmluvě CCWC, během níž došlo k rozšíření aplikovatelnosti na vnitrostátní ozbrojené konflikty také ve vztahu k Protokolu IV.

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

okolností, včetně ozbrojených konfliktů a doby míru.“³⁶ Sedm států podporovalo aplikovatelnost „za všech okolností“³⁷, tři v situacích „ozbrojených konfliktů mezinárodních a vnitrostátních“.³⁸ Nakonec se většina států připojila k iniciativě Číny, podle níž měl Protokol pokrývat kromě mezinárodních ozbrojených konfliktů také vnitrostátní ozbrojené konflikty podřízené společnému článku 3 Ženevských úmluv. Příslušné ustanovení, jež by tuto otázku upravovalo, mělo být převzato z pozměněného textu Protokolu II, o němž se jednalo souběžně.³⁹ V důsledku toho, že se státům na zasedání v roce 1995 nepodařilo přijmout novou verzi Protokolu II, nebyl nakonec článek týkající se aplikace zapojen ani do Protokolu IV. Věc se ponechala k vyřešení některé z následujících konferencí smluvních stran, Závěrečná deklarace jednání vyhlášující „nezbytnost dosáhnout úplného zákazu oslepujících laserových zbraní“⁴⁰ však jasně ukazuje, kam se měl podle představ smluvních stran vývoj ubírat.

Těmto představám plně vyhovělo již pozměněné znění **Protokolu II**,⁴¹ které bylo nakonec přijato dne 3. května 1996. Článek 1 v odst. 2 zavádí aplikovatelnost dokumentu pro mezinárodní i vnitrostátní konflikty⁴² a v odst. 3 výslovně říká, že „v případech ozbrojených konfliktů, které nejsou mezinárodní povahy a které probíhají na území některé z Vysokých smluvních stran, bude každá strana v konfliktu povinna uplatňovat zákazy a omezení podle tohoto Protokolu“. Protokol II současně zdůrazňuje, že jeho ustanovení nemohou sloužit k ospravedlnění přímé či nepřímé intervence (odst. 5), ani zásahů do státní suverenity a do odpovědnosti vlád za „udržování a obnovování veřejného pořádku ve státě s využitím všech legitimních prostředků a obranu národní jednoty a územní celistvosti státu“ (odst. 4). Aplikace Protokolu pochopitelně opět nemá mít žádné účinky na právní postavení stran v konfliktu (odst. 6).

Dovršení celého procesu rozšiřování právní úpravy v oblasti konvenčních zbraní na vnitrostátní ozbrojené konflikty pak představovala **změna článku 1 Úmluvy CCWC**,⁴³ na níž se státy shodly v závěru druhé revizní konference k Úmluvě CCWC dne 21. prosince

³⁶ Dokument CCWC/CONF.I/MCIII/WP.2 (26. září 1995), článek 1, odst. 2.

³⁷ L. Doswald-Beck, op. cit. 35, str. 306.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Dokumenty CCWC/CONF.I/4 (12. října 1995) a CCWC/CONF.I/MCIII/WP.4/Rev.2 (5. října 1995).

⁴⁰ Dokument CCWC/CONF.I/16.

⁴¹ Protokol II ve znění z 3. května 1996 vstoupil v platnost dne 3. prosince 1998, tj. šest měsíců po uložení dvacáté ratifikační listiny (článek 2). Pro Českou republiku vstoupil Protokol IV v platnost dne 10. února 1999. Text viz Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 21/1999 Sb.

⁴² Protokol II v pozměněném znění z roku 1996, článek 1, odst. 2: „Tento protokol se aplikuje, kromě situací, jež jsou zahrnuty v článku 1 této Úmluvy, na situace uvedené ve společném článku 3 Ženevských úmluv z 12. srpna 1949. Tento protokol nebude používán v případech vnitřních nepokojů a napětí, jako jsou povstání, izolované a sporadické násilné činy a ostatní činy podobné povahy, které nejsou ozbrojenými konflikty.“

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

2001. Článek doslova přebírá znění článku 1 Protokolu II k CCWC, tj. nejprve vymezuje rozsah použití zahrnující ozbrojené konflikty mezinárodní a ozbrojené konflikty vnitrostátní vymezené ve společném článku 3 Ženevských úmluv, následně potvrzuje povinnost stran účastnících se vnitrostátního ozbrojeného konfliktu aplikovat smluvně stanovené zákazy a omezení, odmítá ospravedlňování intervencí i zásahů do státní suverenity a odpovědnosti vlád a konečně opakuje, že postavení stran v konfliktu nedoznává uplatněním ustanovení Úmluvy a Protokolů žádných změn.

Zajímavé je, že článek se přímo vztahuje pouze na samotnou Úmluvu CCWC a již existující protokoly (tj. Protokoly I-IV). Ve vztahu k protokolům přijatým v budoucnu, po 1. lednu 2002, se státům ponechává prostor, aby při sjednávání každého z nich samostatně rozhodly, na *ad hoc* základě, zda se jeho text bude aplikovat na vnitrostátní ozbrojené konflikty či nikoli, popř. za jakých podmínek se tak bude dít. Toto ustanovení ukazuje, že ačkoli dnes panuje obecná shoda o nutnosti mezinárodně právní regulace vnitrostátních ozbrojených konfliktů, v konkrétních otázkách se státy vzdávají svých výsostných práv pouze postupně a navíc se obvykle snaží ponechat si určitou únikovou cestu. První „praktický test“ dobré vůle států, za nějž lze považovat přijetí nejnovějšího Protokolu k Úmluvě CCWC, **Protokolu V týkajícího se výbušných zbytků z války**⁴⁴ v roce 2003, nicméně vyzněl poměrně pozitivně, neboť materiální sféra jeho aplikovatelnosti byla stanovena s přihlédnutím ke změnám vneseným do systému Úmluvy CCWC v roce 2001.⁴⁵

2.2. ÚMLUVA CCWC A JEJÍ PROTOKOLY – OBSAH

Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky, má charakter rámcového dokumentu, který sám o sobě neobsahuje žádné specifické zákazy a příkazy, ale pouze upravuje obecné otázky spojené s existencí na ni navazujících Protokolů. Preambule odkazuje na zásadu všeobecné ochrany civilního obyvatelstva a na tři principy haagského práva zakotvené v článku 35 Dodatkového protokolu I z roku 1977. Dále připomíná Martensovu klauzuli, zdůrazňuje význam kodifikace a progresivního rozvoje mezinárodního humanitárního práva a vyzývá k „všeobecnému a úplnému odzbrojení za přísné a účinné

⁴³ *Convention CCWC, Amendment article 1*. Změna vstoupila v platnost dne 18. května 2004, tj. šest měsíců po uložení dvacáté ratifikační listiny. Česká republika k dokumentu zatím nepřistoupila. Text viz Příloha II (5).

⁴⁴ *Protocol on Explosive Remnants of War, Protocole relatif aux restes explosifs de guerre*. Protokol byl podepsán dne 28. listopadu dne 2003. Česká republika k dokumentu zatím nepřistoupila.

⁴⁵ Protokol V, článek 1, odst. 3: „*This Protocol shall apply to situations resulting from conflicts referred to in Article 1, paragraphs 1 to 6, of the Convention, as amended on 21 December 2001.*“

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

mezinárodní kontroly“. Vlastní text kromě úpravy rozsahu použití Úmluvy CCWC a jejích protokolů a vymezení jejich vztahu k jiným mezinárodním dohodám zahrnuje tradiční závěrečná ustanovení, která se týkají podpisu, ratifikace, vstupu v platnost, provádění revize a změny, možnosti vypovězení aj.

Protokol I má velice stručný text, který tvoří jediná věta. Ta zakazuje „*používat jakékoli zbraně, jejichž primárním účinkem je zranění střepinami, které jsou v lidském těle nezjistitelné rentgenovými paprsky*“. Mezi tyto zbraně patří např. střely nebo výbušná tělesa ze skla či plastických hmot. Zranění musí být primárním účinkem, nikoli pouze vedlejším následkem použití daných zbraní. Navíc je nutné, aby působení směřovalo proti lidským bytostem, zbraně namířené proti neživým předmětům, třeba protitankové miny s pláštěm z plastické hmoty, se aplikaci vymykají.⁴⁶

Protokol II je delší než Protokol I (v původním znění devět, v nové verzi z roku 1996 čtrnáct článků) a doplňuje jej ještě technická příloha. Upravuje se v něm používání min⁴⁷ (včetně min pro minování na dálku), nástrah⁴⁸ a jiných prostředků,⁴⁹ s výjimkou případů použití protilodních min na moři nebo na vnitrozemských vodních cestách, které reguluje starší úprava.⁵⁰ Jedná se o konvenční zbraně, které mezinárodní humanitární právo jako kategorii nezakazuje,⁵¹ vylučuje však jejich nasazení za určitých podmínek a proti určitým cílům. V Protokolu II se stanovují jednak obecná omezující pravidla vztahující se na všechny uvedené zbraně (zákaz útoku proti civilnímu obyvatelstvu, zákaz nerozlišujícího použití aj.), jednak zvláštní pravidla platná pro jejich jednotlivé druhy. Stranám v konfliktu se ukládá povinnost, aby přijaly preventivní opatření k ochraně civilistů, vedly záznamy o rozmístění min a minových polí a po skončení bojů zajistily odminování prostoru. Protokol II poskytuje

⁴⁶ Více viz *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva, I. díl*, Správa sociálního řízení, Praha, 1993, str. 99.

⁴⁷ Protokol II, článek 2, odst. 1: „*Mina* znamená veškerou munici umístěnou pod zemí, nad zemí nebo v blízkosti země či jiného povrchu a zkonstruovanou tak, aby detonovala či explodovala přítomností, blízkostí nebo kontaktem osoby či vozidla, a *mina pro minování na dálku* znamená veškeré miny takto definované, jež jsou dopravovány děly, raketami, minomety nebo podobnými prostředky či shazovány z letadel.“

⁴⁸ Protokol II, článek 2, odst. 4: „*Nástraha* znamená jakýkoli prostředek či materiál, který je určen, zkonstruován nebo uzpůsoben k zabití či poranění a který působí neočekávaně při styku nebo přiblížení se osoby k zdánlivě neškodnému předmětu nebo při provádění zdánlivě bezpečného úkonu.“

⁴⁹ Protokol II, článek 2, odst. 5: „*Jiné prostředky* znamenají ručně umístěnou munici a prostředky určené k zabití, poranění či poškození, jež jsou aktivovány dálkovým ovládním či automaticky po uplynutí určité doby.“

⁵⁰ Úmluva o kladení podmořských samočinných dotekových min (*Convention relative to the Laying of Automatic Submarine Contact Mines, Convention relative à la pose de mines sous-marines automatiques de contact*). Úmluva byla přijata v Haagu dne 18. října 1907.

⁵¹ „*Znění protokolu spočívá na souhlasném pojetí, že miny jsou legitimním a účinným prostředkem obrany a mají typicky defenzivní charakter.*“ *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva*, op. cit. 46, str. 99.

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

také ochranu mírovým silám OSN, zjišťovacím a humanitárním misím OSN i jiných subjektů a MVČK.

Protokol III má dvě ustanovení, jež se soustřeďují na režim používání zápalných zbraní.⁵² Ty podobně jako miny patří mezi kategorie konvenčních zbraní, které nejsou zakázány absolutně, ale pouze za určitých situací. Útočit jimi se podle Protokolu III za žádných okolností nesmí proti civilnímu obyvatelstvu a civilním objektům a – v případě vzdušného útoku – proti vojenským cílům, jež leží uvnitř koncentrace civilního obyvatelstva. Jiné, nevzdušné útoky proti těmto cílům Protokol III vylučují podmíněně, tj. s výjimkou případů, kdy jsou cíle jasně odděleny od obyvatelstva a strana v konfliktu přijme odpovídající bezpečnostní opatření k minimalizaci ztrát a škod. Předmětem útoku se nemají stát ani lesy či jiné druhy porostu, nejsou-li využívány jako vojenské cíle nebo ke krytí vojenských cílů.

Protokol IV, který obsahuje čtyři články, zakazuje používání a předávání „*laserových zbraní specificky sestrojených tak, aby jejich výlučným bojovým účinkem nebo jedním z bojových účinků bylo způsobení trvalého oslepnutí nechráněného zraku, tj. nechráněných očí nebo očí opatřených pomůckami korigujícími zrak*“ (článek 1). Zákaz této skupiny zbraní je absolutní a nepřipouští žádné výjimky. Jde o jeden z mála případů, kdy mezinárodní humanitární právo prohlašuje za nedovolené určité prostředky vedení války před tím, než došlo k jejich reálnému použití v boji.⁵³ Strany v konfliktu mají povinnost přijmout opatření, která by zabránila trvalému oslepnutí⁵⁴ nechráněného zraku v důsledku použití jakýchkoli jiných laserových systémů. Protokol IV se nevztahuje na situace, kdy k trvalému oslepnutí dojde „*v rámci náhodného nebo průvodního účinku při legitimním vojenském použití laserových systémů, včetně laserových systémů užívaných proti optickým zařízením*“ (článek 3).

Protokol V je tvořen vlastním textem o jedenácti člancích a technickou přílohou, jíž státy mohou, ale nemusejí implementovat („*Tato technická příloha bude implementována Vysokými smluvními stranami na dobrovolném základě*“ – Úvod přílohy). Vlastní text si klade za cíl přispět k „*omezení nebezpečí a důsledků výbušných zbytků z válek v post-*

⁵² Protokol III, článek 1, odst. 1: „*Zápalná zbraň znamená jakoukoli zbraň nebo munici, která je v první řadě zaměřena na zapálení objektů nebo způsobení popálenin osobám působením ohně, tepla nebo kombinací ohně a tepla, které způsobuje chemická reakce látky dopravené na cíl. /.../.*“

⁵³ MHP bývá často vyčítáno, že je „o jednu válku za realitou“ (one war behind reality), neboť zákaz určitých způsobů nebo prostředků vedení války zpravidla přichází až po jejich použití v boji. Výjimku kromě Protokolu IV představuje např. *Petrohradská deklarace o zákazu používání výbušných nábojů ve válce z roku 1868.*

⁵⁴ Protokol IV, článek 4: „*Pro potřeby tohoto Protokolu znamená ‚trvalé oslepnutí‘ nevyléčitelnou a nenapravitelnou ztrátu zraku, způsobující vážnou poruchu bez naděje na uzdravení. Vážná porucha znamená ostrost vidění menší než 20/200 Snellenů naměřených při použití obou očí.*“

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

konfliktních situacích“ (článek 1, odst. 1) a za účelem dosažení tohoto cíle ukládá Vysokým smluvním stranám a stranám v ozbrojeném konfliktu ve vztahu k území pod jejich kontrolou celý soubor povinností. Ty mimo jiné zahrnují „*označení, vyčištění, odstranění a zničení výbušných zbytků z válek /.../*“ (článek 3, odst. 2), přijetí různých opatření k omezení rizik tvořených výbušnými zbytky z válek, např. vyhodnocení tohoto rizika či mobilizaci zdrojů k jeho minimalizaci (článek 3, odst. 3), shromažďování a zveřejňování záznamů a informací o používání výbušných zbytků z válek (článek 4, odst. 1 a 2) nebo zajištění bezpečnosti humanitárních misí a organizací (článek 6). Výbušnými zbytky z válek se v tomto kontextu rozumí „*nevybuchlá munice nebo opuštěná výbušná munice*“ (článek 2, odst. 5), kde výbušná munice obecně označuje „*konvenční munici obsahující výbušniny, kromě min, nástrah a jiných prostředků definovaných v Protokolu II*“ (článek 2, odst. 1). Dokument dále obsahuje některé závazky adresované výlučně Vysokým smluvním stranám, tj. státům, mezi něž se řadí např. spolupráce a vzájemná pomoc při řešení problému výbušných zbytků z válek (článek 7 a 8), nebo přijetí obecných preventivních opatření proti výskytu těchto zbytků (článek 9).

Jistá zvláštnost Protokolu V, ve srovnání se předchozími čtyřmi protokoly, spočívá v tom, že se primárně zaměřuje na období následující po skončení ozbrojeného konfliktu („*post-conflict situations*“ – článek 1, odst. 1). Přitom se obrací k bojujícím stranám, z nichž přinejmenším jedna část, nevládní povstalecké skupiny, disponují časově omezenou mezinárodně právní subjektivitou, jejíž trvání je v zásadě vázáno právě na dobu existence ozbrojeného konfliktu. Možnosti plnění ustanovení dokumentu ze strany této části subjektů se tak kladou do cesty značné překážky jak právní (např. potenciální zbavení subjektivity po skončení konfliktu), tak praktické (např. neschopnost povstalecké strany dostat po porážce rozsáhlému souhrnu povinností), v jejichž světle se rozšíření povinností rovněž na nevládní aktéry zdá méně revoluční.

3. HODNOCENÍ SMLUVNÍHO HAAGSKÉHO PRÁVA

Haagské právo, zaměřující se na regulaci způsobů a prostředků vedení války, prodělává od doby svého vzniku ve druhé polovině 19. století dynamický vývoj, k jehož průvodním znakům patří mimo jiné postupné rozšiřování sféry aplikace smluvních pramenů na vnitrostátní ozbrojené konflikty. Základy tohoto posunu byly položeny již v období po druhé světové válce, kdy *Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* (1954) poprvé alespoň částečně ve své úpravě zohlednila situace občanských válek. Skutečně radikální přehodnocení přístupu přinesla však až 90. léta 20. století a počátek století

SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO

nového. Dokumenty, které vznikly nebo se změnilly v tomto období, zařadily prakticky bez výjimky do sféry svého použití ozbrojené konflikty jakéhokoli typu. Rozšiřování právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů a její asimilace s režimem ozbrojených konfliktů mezinárodních představuje mimořádně významný trend, který se sice prosazuje postupně a do cesty se mu kladou nejrůznější překážky a omezení, nelze však pochybovat o tom, jakým směrem se ubírá. V důsledku jeho působení dochází ke zkvalitnění garancí poskytovaných chráněným osobám, čímž se naplňuje základní cíl mezinárodního humanitárního práva. Změny v některých oblastech (kulturní statky, konvenční zbraně aj.) mohou navíc pozitivně ovlivnit vývoj v oblastech jiných, a zprostředkovaně tak přispět k další humanizaci haagského systému humanitárně právní regulace.

Haagské právo v této oblasti volí odlišný přístup než právo ženevské, které úpravu vnitrostátních ozbrojených konfliktů i v dnešní době přenechává z velké části zvláštním normám určeným výlučně pro tyto účely, a tím zavádí dvojí, vzájemně se lišící režim právní regulace. Smluvní instrumenty haagského práva naproti tomu stále častěji přistupují ke všem konfliktům jednotným způsobem, čímž odstraňují nevýhody vyplývající z existence dvojích standardů. Toto řešení vyplývá z povahy haagského práva, které se zaměřuje na způsoby a prostředky vedení války, nikoli na ochranu různých skupin obětí (tu zajišťuje pouze nepřímo), a některé problematické prvky (např. pojetí komбатantů, citlivá otázka válečných zajatců) tak pro něj nejsou natolik aktuální. Možnost využití stejného postupu v právu ženevském, kde se zmíněné problematické prvky vyskytují, je naopak výrazně omezenější.⁵⁵

---

⁵⁵ Více viz závěr této práce.

MEZINÁRODNÍ SMLOUVY SMÍŠENÉ POVAHY

IV. MEZINÁRODNÍ SMLOUVY SMÍŠENÉ POVAHY

Do kategorie mezinárodních smluv smíšené povahy se řadí smluvní instrumenty, které se nacházejí na pomezí dvou různých odvětví mezinárodního práva veřejného. Nejedná se o zavedenou kategorii, s níž by mezinárodní právo běžně pracovalo, s ohledem na vzestup významu daného typu smluv i na jejich specifické znaky se ovšem jeví jako vhodné o nich pojednat v samostatné kapitole. Mezinárodní smlouvy smíšené povahy relevantní z hlediska právní regulace vnitrostátních ozbrojených konfliktů lze rozdělit na dvě velké skupiny. První skupinu tvoří humanitárně-lidskoprávní smlouvy, které kombinují prvky MHP a práva lidských práv. Druhou představují smlouvy humanitárně odzbrojovací, v nichž se MHP prolíná s problematikou odzbrojení.

1. HUMANITÁRNĚ-LIDSKOPRÁVNÍ SMLOUVY

Mezinárodní humanitární právo a právo lidských práv se v posledních desetiletích významně sbližují a do jisté míry také propojují. Výrazem tohoto trendu jsou mezinárodní smlouvy, které primárně spadají do oblasti úpravy lidských práv, objevují se v nich však specifická ustanovení aplikovatelná v situacích ozbrojených konfliktů tradičně vyhrazených úpravě mezinárodního humanitárního práva. Jedná se především o dva smluvní instrumenty na ochranu dětí, a to *Úmluvu o právech dítěte* z roku 1989 a *Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojeného konfliktu* z roku 2000.

1.1. ÚMLUVA O PRÁVECH DÍTĚTE (1989)

*Úmluva o právech dítěte*¹ (dále Úmluva CRC) byla přijata dne 20. listopadu 1989 a do dnešního dne k ní přistoupily všechny státy světa se dvěma výjimkami (Somálsko a USA). Úmluva obsahuje zvláštní *článek 38*² věnovaný ochraně dětí³ za ozbrojeného konfliktu, jenž státům nařizuje „uznávat a zabezpečovat dodržování norem mezinárodního humanitárního práva, které se na ně vztahují v případě ozbrojených konfliktů a které se dotýkají dítěte“ (odst. 1). Současně vyzývá „státy, které jsou smluvní stranou úmluvy“ k tomu, aby „v souladu se svými závazky podle mezinárodního humanitárního práva, které mají vztah k ochraně civilního obyvatelstva za ozbrojených konfliktů /.../, přijaly všechna proveditelná opatření k zabezpečení ochrany dětí postižených konfliktem a péče o ně“ (odst. 4).

¹ *Convention on the Rights of the Child, Convention relative aux droits de l'enfant*. Úmluva vstoupila v platnost dne 2. září 1990, tj. třicet dnů po uložení dvacáté ratifikační listiny (článek 49, odst. 1). Československo Úmluvu podepsalo dne 30. září 1990 a ta pro něj vstoupila v platnost dne 6. února 1991. Text viz Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.

² Text viz Příloha II (6).

MEZINÁRODNÍ SMLOUVY SMÍŠENÉ POVAHY

Kromě těchto obecných principů ochrany dětí se Úmluva zabývá také konkrétním problémem účasti dětí na bojových akcích, který se jako zvláště aktuální jeví v zemích třetího světa v souvislosti s tzv. dětskými vojáky (child soldiers).⁴ Státy mají povinnost „činit všechna proveditelná opatření k zabezpečení toho, aby se osoby, které nedosáhly věku 15 let, přímo neúčastnily bojových akcí“ (odst. 2), „zdržovat se povolávání do svých ozbrojených sil osob mladších 15 let“ (odst. 3)⁵ a „při povolávání osob, které dosáhly věku 15 let, avšak mladších 18 let, přijímat přednostně osoby starší“ (odst. 3). Tato úprava se plně aplikuje za vnitrostátních ozbrojených konfliktů a vhodně doplňuje ustanovení článku 4, odst. 3 Dodatkového protokolu II k Ženevským úmluvám, které např. nemluví o přednostním náboru starších osob. Protokol II na druhou stranu zajišťuje na rozdíl od Úmluvy CRC ochranu dětí účastnících se nepřátelských akcí v případě jejich zajetí a navíc se vztahuje nejen na smluvní strany (tedy státy), ale na všechny strany v konfliktu.

1.2. OPČNÍ PROTOKOL K ÚMLUVĚ O PRÁVECH DÍTĚTE O ZAPOJOVÁNÍ DĚTÍ DO OZBROJENÉHO KONFLIKTU (2000)

Přímo na pomezí mezinárodního humanitárního práva a práva lidských práv se nachází **Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojeného konfliktu** (dále Opční protokol),⁶ který byl přijat dne 25. května 2000. V preambuli dokument odkazuje na právo lidských práv, konkrétně Úmluvu o právech dítěte, a na mezinárodní humanitární právo⁷ a připomíná základní princip ochrany práv dětí, podle něhož „ve všech akcích týkajících se dětí musí být primárně brán v úvahu nejlepší zájem dítěte“.⁸ Ve vlastním textu Opční protokol, který se bez rozdílu vztahuje na mezinárodní i vnitrostátní ozbrojené konflikty, zvyšuje minimální věk pro účast v nepřátelských akcích z 15 (Úmluva o právech dítěte a Protokol II k Ženevským úmluvám) na 18 let, čímž vychází vstříc jedné z nejčastěji vznášených výhrad vůči článku 38 Úmluvy CRC.

³ Dítětem se v Úmluvě o právech dítěte rozumí „každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve“ (článek 1).

⁴ Podle údajů Koalice za zastavení využívání dětských vojáků působilo ve světě na přelomu let 2000 a 2001 přibližně 300.000 dětských vojáků. Viz *The Child Soldiers Global Report*, Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, May 2001, str. 21.

⁵ Dané ustanovení vzbudilo kritiku vzhledem k tomu, že nerespektuje definici dítěte platnou pro Úmluvu CRC (lidská bytost mladší 18 let), ale zavádí v kontextu ozbrojených konfliktů novou, nižší věkovou hranici (15 let).

⁶ *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, *Protocole facultatif se rapportant à la Convention relative aux droits de l'enfant, concernant l'implication d'enfants dans les conflits armés*. Protokol vstoupil v platnost dne 12. února 2002, tj. tři měsíce po uložení desátého ratifikačního dokumentu (článek 10, odst. 1). Česká republika Opční protokol ratifikovala dne 30. listopadu 2001 a ten pro ni vstoupil v platnost dne 12. února 2002 (článek 10, odst. 1). Text viz Sdělení Ministerstva zahraničních věcí 45/2003 Sb. m. s. a Příloha II (7).

⁷ Opční protokol, preambule, odst. 12: „Připomínající závazek všech stran ozbrojeného konfliktu přizpůsobit se ustanovením mezinárodního humanitárního práva.“

⁸ Opční protokol, preambule, odst. 8.

MEZINÁRODNÍ SMLOUVY SMÍŠENÉ POVAHY

Smluvní strany mají povinnost „přijímat všechna proveditelná opatření k zabezpečení toho, aby se osoby, které nedosáhly věku 18 let, přímo neúčastnily bojových akcí“ (článek 1 – obdoba článku 38, odst. 2 Úmluvy CRC). Dále mají zajistit, aby tyto osoby „nebyly nuceně povolávány do jejich ozbrojených sil“ (článek 2 – obdoba článku 38, odst. 3 Úmluvy CRC). Věk pro dobrovolný nábor do ozbrojených sil mohou státy stanovit samy, ovšem při zohlednění věkového limitu daného Úmluvou CRC a při respektování kritérií dobrovolnosti vymezených v Opčním protokolu.⁹

Zajímavý je článek 4 Opčního protokolu, který stanovuje, že „nabírat nebo používat v nepřátelských akcích osob mladších 18 let /.../ by neměly, za žádných okolností, ozbrojené skupiny, které jsou odlišné od ozbrojených sil státu“ (odst. 1). Ustanovení má význam pro vnitrostátní ozbrojené konflikty, kde se dá aplikovat na povstalce.¹⁰ Pro právo lidských práv se takováto úprava jeví jako zcela netypická, neboť mezinárodní smluvní instrumenty uzavírané v jeho rámci se v zásadě obracejí pouze ke státům. Obsahově i formulačně se článek hodí spíše do systému mezinárodního humanitárního práva, čemuž odpovídá také jeho poslední odstavec stanovující, že „aplikace /.../ nemá vliv na právní postavení stran v ozbrojeném konfliktu“ (odst. 3). Na rozdíl od tradičního MHP ale explicitně zavádí zcela odlišný standard pro vládní a nevládní stranu v konfliktu, čímž popírá požadavek jejich právní rovnosti. Úpravu článku 4 v tradičnějším lidskoprávním duchu doplňuje apel na státy, aby „přijímaly všechna proveditelná opatření k zabránění takovému náboru a použití, včetně právních opatření zakazujících a kriminalizujících tyto postupy“ (odst. 2).

2. HUMANITÁRNĚ-ODZBROJOVACÍ SMLOUVY

Druhou skupinu smluv smíšené povahy tvoří humanitárně-odzbrojovací smlouvy, které se nacházejí na pomezí mezinárodního humanitárního práva a problematiky odzbrojení. Tyto smlouvy zakazují používání určitých zbraní za ozbrojeného konfliktu (humanitární prvek) a současně usilují o omezení jejich výroby, skladování a dopravy (odzbrojovací prvek). Oproti tradičním humanitárně právním instrumentům se zákaz použití neomezuje na situace ozbrojených konfliktů, ale uplatňuje se za jakýchkoli okolností, včetně mírového období. Ve srovnání s klasickými odzbrojovacími nástroji se smíšené smlouvy neopírají jen o logiku státního zájmu a rovnováhy moci. Zohledňují též koncept lidské bezpečnosti (human

⁹ Opční protokol, článek 3, odst. 3: „States Parties that permit voluntary recruitment into their national armed forces under the age of 18 years shall maintain safeguards to ensure, as a minimum, that: a) Such recruitment is genuinely voluntary; b) Such recruitment is carried out with the informed consent of the person's parents or legal guardians; c) Such persons are fully informed of the duties involved in such military service; d) Such persons provide reliable proof of age prior to acceptance into national military service.“

MEZINÁRODNÍ SMLOUVY SMÍŠENÉ POVAHY

security) a nutnost ochrany jednotlivců. Ve sféře konvenčních zbraní patří do dané kategorie smluv *Úmluva o zákazu používání, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a o jejich zničení* (Ottawská úmluva) z roku 1997, v oblasti zbraní hromadného ničení *Úmluva o zákazu vývoje, výroby, skladování a používání chemických zbraní a o jejich zneškodnění*, přijatá v roce 1993.

2.1. OTTAWSKÁ ÚMLUVA (1997)

*Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a o jejich zničení*¹¹ (dále Ottawská úmluva) byla uzavřena dne 18. září 1997 v norském Oslu. Kromě MVČK iniciovaly její přijetí hlavně asociace Mezinárodní kampaň za zákaz min, sdružující několik set nevládních organizací, a některé státy, např. Kanada, Dánsko, Norsko či Rakousko. Předmětem úpravy se Ottawská úmluva podobá *Protokolu II o zákazu nebo omezení použití min, nástražných min a jiných prostředků* z roku 1980, nachází se však mimo smluvní rámec Úmluvy CCWC, který má – až na deklarativní prohlášení v preambuli Úmluvy CCWC – čistě humanitárně právní (nikoli odzbrojovací) charakter. Ottawská úmluva je první dokument, který zakazuje použití celé jedné kategorie konvenčních zbraní a požaduje její úplnou likvidaci.¹² V článku 1 se účastnické státy zavazují, že protipěchotní miny nepoužijí „nikdy, za žádných okolností“ (odst. 1, písm. a)). Vzhledem k přítomnosti tohoto obecného ustanovení neobsahuje text specifický článek, který by upravoval rozsah použití. Takový článek figuroval v návrhu předloženém během jednání Rakouskem a předvídal aplikaci smlouvy „za všech okolností, včetně období ozbrojeného konfliktu a mírového období“, ¹³ většina států jej ale považovala za nadbytečný.

Hlavní nevýhoda zvoleného řešení spočívá v tom, že Ottawská úmluva zakazuje používání protipěchotních min pouze ve vztahu k smluvním stranám, tj. státům. Na jiné

¹⁰ Význam ustanovení poněkud snižuje zvolená formulace, která využívá kondicionálu („ozbrojené skupiny by neměly“) na místo jednoznačnějšího indikativu („ozbrojené skupiny nesmějí“).

¹¹ *Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction, Convention sur l'interdiction de l'emploi, du stockage, de la production et du transfert des mines antipersonnel et sur leur destruction*. Ottawská úmluva vstoupila v platnost dne 1. března 1999, tj. šest měsíců po uložení čtyřiceti ratifikačních listin (článek 17, odst. 1). Česká republika Ottawskou úmluvu podepsala dne 3. prosince 1997 a ta pro ni vstoupila v platnost dne 1. dubna 2000 (článek 17, odst. 2). Text viz Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 29/2000 Sb. m. s. Při ratifikaci učinila Česká republika výhradu podle článku 1, odst. 1, písm. c) týkající se účasti Armády ČR nebo občanů ČR na plánování a provádění operací, cvičení a jiných vojenských aktivit v součinnosti s ozbrojenými silami nečlenských států.

¹² Podle názoru Mezinárodní kampaň za zákaz min má požadavek likvidace min v daném případě spíše humanitární než tradičně bezpečnostní motivaci. „The ICLB treats the treaty as a humanitarian rather than disarmament treaty. The element of disarmament is for a humanitarian purpose, unlike the usual disarmament treaties with mainly military balance considerations.“ S. M. Santos, *The Ottawa Treaty and Non-State Actors*, International Campaign to Ban Landmines – <http://www.icbl.org/wg/nsa/library/ottawansa.html> (31. ledna 2003).

¹³ S. Maslen, P. Herby, *Interdiction internationale des mines antipersonnels. Genèse et négociation du 'traité d'Ottawa'*, *Revue internationale de la Croix-Rouge*, No. 832, Décembre 1998, str. 758.

MEZINÁRODNÍ SMLOUVY SMÍŠENÉ POVAHY

subjekty včetně povstalců se přímo nevztahuje, na čemž nic nemění ani odkaz na normy MHP v preambuli,¹⁴ ani článek 9 vyzývající státy k přijetí „všech právních, administrativních a jiných nezbytných opatření /.../ k předcházení a potlačení jakékoli činnosti zakázané účastnickému státu na základě této Úmluvy, k níž by docházelo buď ze strany osoby nebo na území spadající pod jurisdikci či kontrolu tohoto účastnického státu“. Kolumbie, která se během jednání společně se sdružením Mezinárodní kampaň za zákaz min snažila prosadit, aby byl do textu zapojen článek výslovně konstatující závaznost úmluvy pro nestátní subjekty, prohlásila při podpisu dokumentu, že jej bude interpretovat v tomto smyslu. Žádný ze států proti tomuto prohlášení nevznesl námitku, což by podle některých autorů mohlo svědčit o správnosti kolumbijské výkladu.¹⁵ Tento argument je ovšem značně sporný, neboť závazky – i vůči nestátním subjektům – lze stěží ukládat čistě implicitní formou.¹⁶

2.2. ÚMLUVY V OBLASTI ZBRANÍ HROMADNÉHO NIČENÍ

V oblasti regulace zbraní hromadného ničení,¹⁷ mezi něž se řadí jaderné, radiologické, chemické, biologické a toxinové zbraně, bylo do současné doby uzavřeno několik mezinárodních mnohostranných smluv, jejich význam pro vnitrostátní ozbrojené konflikty je ale omezený. Nejstarší dokument, *Protokol o zákazu užívání ve válce dusivých, otravných nebo podobných plynů a prostředků bakteriologických* (dále Ženevský protokol),¹⁸ přijatý dne 17. června 1925 v Ženevě, má sice čistě humanitární povahu (tj. reguluje použití, nikoli omezení stavu zbraní), vztahuje se však pouze na ozbrojené konflikty mezinárodní. Jednání států v posledních dvou desetiletích nasvědčují tomu, že se zákaz v něm obsažený, alespoň pokud jde o chemické zbraně, mohl prosadit také v úpravě vnitrostátních ozbrojených konfliktů, a to v důsledku vzniku mezinárodního obyčeje téhož obsahu.¹⁹

¹⁴ Ottawská úmluva, preambule, odst. 11: „Společajíc se na zásadu mezinárodního humanitárního práva, že právo stran v ozbrojeném konfliktu vybrat si způsoby a prostředky vedení války není neomezené /.../“ Rakousko naopak soudí, že „the Preamble was formulated to reiterate the basic principles that all parties to the conflict are bound by the principles of international humanitarian law underlying the ban“. S. M. Santos, op. cit. 12.

¹⁵ S. Maslen, P. Herby, op. cit. 13, str. 758.

¹⁶ „For now, they (rebels) are not bound by the Ottawa Treaty per se – a treaty of States Parties obligating themselves.“ S. M. Santos, op. cit. 12. „The Ottawa Convention /.../ does not apply to the armed opposition groups.“ L. Zegveld, *Accountability of Armed Opposition Groups in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 27.

¹⁷ V roce 1948 zařadila OSN mezi zbraně hromadného ničení jaderné výbušné zbraně, radiologické zbraně, smrtící chemické zbraně, biologické zbraně a jakékoli v budoucnu vyvinuté zbraně mající ničivé účinky srovnatelné s ničivým účinkem uvedených zbraní hromadného ničení, viz S/C.3/32/Rev.1 z 1. srpna 1948.

¹⁸ *Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare, Protocole concernant la prohibition d'emploi à la guerre de gaz asphyxiants, toxiques ou similaires et de moyens bactériologiques.* Ženevský protokol vstoupil v platnost dne 8. února 1928. Československo jej podepsalo dne 17. června 1925 a ratifikovalo dne 16. srpna 1938. Text viz Dohoda Ministerstva zahraničních věcí č. 173/1938 Sb.

¹⁹ Více viz kapitola V této části práce.

MEZINÁRODNÍ SMLOUVY SMÍŠENÉ POVAHY

Druhý důležitý dokument, *Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení* (dále Úmluva o biologických zbraních),²⁰ kterou státy podepsaly dne 10. dubna 1972 v Londýně, Moskvě a Washingtonu, spadá mezi čistě odzbrojovací smlouvy. Státům ukládá povinnost nevyvíjet, nevyrábět, nehromadit, nezískávat a nemít v držení biologické²¹ a toxinové²² zbraně a nakazuje jim přistoupit k jejich zničení. Otázku použití zbraní za ozbrojeného konfliktu neřeší, v této věci pouze odkazuje na Ženevský protokol. Z obecného závazku zničit apod. by snad bylo možné implicitní zákaz použití dovodit, nic v textu nicméně nenaznačuje, že by státy byly zamýšlely rozšířit jeho platnost také na vnitrostátní ozbrojené konflikty.

Jediný, tentokrát opravdu humanitárně-odzbrojovací smluvní instrument týkající se zbraní hromadného ničení, který se jeví jako relevantní z hlediska vnitrostátních ozbrojených konfliktů, je *Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení* (dále Úmluva o chemických zbraních),²³ uzavřená dne 13. ledna 1993 v Paříži. Dokument obsahuje obdobnou úpravu jako Ottawská úmluva, tj. ukládá smluvním stranám povinnost, aby chemické zbraně²⁴ nepoužívaly „nikdy, za žádných okolností“ (článek I, písm. b)). Specifický článek řešící materiální a personální rozsah použití v textu opět chybí, a zákaz se tedy stejně jako v případě Ottawské úmluvy uplatňuje zřejmě pouze ve vztahu ke státům, nikoli vůči povstalcům.

²⁰ *Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction, Convention sur l'interdiction de la mise au point, de la fabrication et du stockage des armes bactériologiques (biologiques) ou à toxines et sur leur destruction.* Úmluva vstoupila v platnost dne 26. března 1975, tj. po uložení dvaceti dvou ratifikačních listin u depositářů (článek XIV, odst. 3). Československo podepsalo úmluvu dne 10. dubna 1972 a ta pro něj vstoupila v platnost dne 26. března 1976. Text viz Vyhláška ministra zahraničních věcí 96/1975 Sb.

²¹ Biologická zbraň představuje „*takový zbraňový systém, který zahrnuje prostředky potřebné k převedení biologických látek do bojového stavu, a vlastní bojové biologické látky, které tvoří hlavní ničivou náplň a základ biologických zbraní*“. L. Středa, J. Bajgar, *Úsilí o kontrolu biologických zbraní pokračuje*, Mezinárodní vztahy, č. 4, 2001, str. 56.

²² Toxiny jsou chemické látky vznikající jako „*produkty sekundárního metabolismu živých organismů /.../, které mohou na jiné organismy působit negativně a vést k jejich závažnému poškození či usmrcení*“. J. Patočka, *Toxiny jako potenciálně zneužitelné chemické a biologické prostředky*, Vojenské rozhledy, Zvláštní číslo 2001, str. 160.

²³ *Convention on the prohibition of the development, production, stockpiling and use of chemical weapons and on their destruction, Convention sur l'interdiction de la mise au point, de la fabrication, du stockage et de l'emploi des armes chimiques et sur leur destruction.* Úmluva vstoupila v platnost dne 29. dubna 1997, tj. 180 dní po uložení 65. ratifikační listiny (článek XXI, odst. 1). Česká republika úmluvu podepsala dne 14. ledna 1993 v Paříži a ta pro ni vstoupila v platnost dne 29. dubna 1997. Text viz Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 94/1997 Sb.

²⁴ Úmluva o zákazu chemických zbraní, článek II, odst. 1: „*Chemické zbraně znamenají, společně nebo samostatně, následující: a) toxické chemické látky a jejich prekursory s výjimkou těch, které jsou určeny pro účely nezakázané touto Úmluvou, pokud typy a množství odpovídají těmto účelům; b) munici a prostředky speciálně určené k usmrcení nebo způsobení jiné újmy na zdraví prostřednictvím toxických vlastností toxických chemických látek uvedených pod písmenem (a), které by se uvolnily v důsledku použití této munice a prostředků; c) libovolné zařazení speciálně určené k přímému použití v návaznosti na použití munice a prostředků uvedených pod písmenem (b).*“

MEZINÁRODNÍ SMLOUVY SMÍŠENÉ POVAHY

Pro oblast dalších zbraní hromadného ničení (především zbraní jaderných) neexistuje prozatím ani takováto základní, byť nedokonalá právní úprava. Jejich případnou dovolenost či nedovolenost je tak nutno dovozovat buď z obyčeje, nebo z obecných principů MHP (princip proporcionality, zákaz zbytečného utrpení apod.). Posudek Mezinárodního soudního dvora v případě *Legalita hrozby a použití jaderných zbraní z roku 1996*²⁵ naznačuje, k jak nejistým výsledkům tento postup vede, proto by – také s ohledem na mimořádně destruktivní účinky zbraní hromadného ničení – bylo vhodné zaměřit do budoucna více pozornosti právě na tuto problematiku a pokusit se o její dokonalejší smluvní podchycení.

3. HODNOCENÍ MEZINÁRODNÍCH SMLUV SMÍŠENÉ POVAHY

Mezinárodní smlouvy smíšeného charakteru představují novou kategorii smluvních instrumentů, která se v mezinárodně právní regulaci ozbrojených konfliktů začala výrazněji prosazovat až během posledních dvou desetiletí. Tvoří spojovací můstek mezi tradičně oddělenými, avšak obsahově blízkými odvětvími mezinárodního práva veřejného, tj. mezinárodním humanitárním právem na straně jedné a právem lidských práv (humanitárně-lidskoprávní smlouvy), resp. právem odzbrojení (humanitárně-odzbrojovací smlouvy) na straně druhé. Hlavní výhoda tohoto typu smluv spočívá v tom, že mohou využít prvků více oborů a na základě jejich kombinace pak vytvořit komplexnější a dokonalejší rámec určený na ochranu obětí ozbrojených konfliktů. Nevýhodou je naopak nejasné zařazení daného typu smluv v systému mezinárodního práva a prozatím nedostatečně fungující koordinace mezi jednotlivými odpovědnými subjekty (např. MVČK a OSN u humanitárně-lidskoprávních smluv). V důsledku těchto faktorů smluvní instrumenty mnohdy dostatečně nezohledňují specifika výchozích oborů,²⁶ nebo je dokonce v některých aspektech negují.²⁷ Obecně mají nicméně mezinárodní smlouvy smíšené povahy pro humanitárně právní úpravu občanských válek převážně pozitivní přínos a s ohledem na sílicí vazby mezi MHP a dalšími odvětvími mezinárodního práva se zdá pravděpodobné, že v budoucnu jejich význam dále poroste.

²⁵ ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, 8 July 1996, ICJ Reports 1996.

²⁶ Většina smíšených smluv např. zavazuje pouze státy, což odporuje tradičnímu přístupu MHP, které se za vnitrostátních ozbrojených konfliktů aplikuje rovněž na povstaleckou stranu v konfliktu.

²⁷ Např. *Opční protokol k Úmluvě CRC* zavádí zcela odlišné právní povinnosti pro státy a povstalce, což odporuje principu rovnosti stran v konfliktu, z něhož se mezinárodní humanitární právo snaží vycházet. Více o tomto problému viz J. Mermet, *Protocole facultatif à la Covention relative aux droits de l'enfant concernant l'implication d'enfants dans les conflits armés: quel progrès pour la protection des droits de l'enfant?*, *Actualité et Droit international* – <http://www.ridi.org/adi> (16. září 2003).

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

V. OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

Společně se smluvními prameny se na vnitrostátní ozbrojené konflikty vztahuje také obyčejové normy mezinárodního humanitárního práva. Některé svým obsahem odpovídají určitým smluvním ustanovením, ať již kodifikace následovala po jejich vzniku nebo se „*pravidla smluvního práva postupně zapojila do práva obyčejového*“.¹ Další své vyjádření v mezinárodních smlouvách prozatím nenašly a existují výlučně v obyčeji. Přes dlouhodobý primát smluvního práva v systému mezinárodního humanitárního práva si obyčeje uchovávají a v poslední době znovu posilují svůj význam, a to hlavně právě v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Zde mohou vhodně doplňovat prozatím kusou smluvní úpravu některých jevů (např. v rámci haagského práva) a zaplňovat mezery způsobené nižším počtem ratifikací příslušných dokumentů (např. Dodatkový protokol II).

1. OBYČEJOVÉ PRÁVO A VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY

Zatímco dnes se existence obyčejového práva platného za vnitrostátních ozbrojených konfliktů obecně uznává, v minulosti o ní panovaly pochyby.² Ty se odrazily již v dikci Martensovy klauzule obsažené v preambuli Dodatkového protokolu II, která na rozdíl od verze vyjádřené v Ženevských úmluvách a Dodatkového protokolu I (pro mezinárodní ozbrojené konflikty) vynechává odkaz na „*zvyklosti stávající mezi civilizovanými národy*“,³ resp. na „*ustálené obyčeje*“.⁴ Ještě počátkem 80. let vysvětlovali mnozí autoři tuto úpravu tím, že „*úsilí o vytvoření pravidel pro vnitrostátní ozbrojený konflikt sahá pouze do roku 1949 a /.../ aplikace společného článku 3 v praxi států se dosud nevyvíjela způsobem, který by umožňoval mluvit ve vztahu k vnitrostátním ozbrojeným konfliktům o „ustáleném obyčeji“*“.⁵

V dalších letech se přístup postupně měnil, přičemž hlavní zásluhu na tom měla činnost mezinárodních soudních institucí (Mezinárodní soudní dvůr, Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii) a orgánů OSN (Rada bezpečnosti, Valné shromáždění, Komise pro lidská práva). Nejprve se pozornost soustředila na zjišťování obyčejového

¹ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-I-AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, par. 98.

² „*Until recently, the general belief was that no customary law existed with regard to internal conflicts.*“ L. Zegveld, *Accountability of Armed Opposition Groups in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 30.

³ Ženevská úmluva I, článek 63; Ženevská úmluva II, článek 62; Ženevská úmluva III, článek 142; Ženevská úmluva IV, článek 158

⁴ Dodatkový protokol I, článek 1, odst. 2.

⁵ M. Bothe et al., *New Rules for Victims of Armed Conflicts*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1982, str. 620, cit in. L. Zegveld, op. cit. 2, str. 19.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

charakteru některých smluvních ustanovení, především společného článku 3 Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu II. Později se zájem rozšířil na další, dosud písemně nekodifikované obyčeje, nejčastěji z oblasti haagského práva, jejichž soupisy začaly vznikat. Proces ‚nalézání‘ obyčejů aplikovatelných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů ještě není, a v důsledku dynamického a evolutivního charakteru obyčeje zřejmě ani nikdy definitivně nemůže být ukončen, přesto v jeho rámci za minulá dvě desetiletí došlo k výraznému a bezprecedentnímu pokroku. Výrazem současného přesvědčení o tom, že vnitrostátní ozbrojené konflikty jsou regulovány mezinárodními obyčeji, se v polovině 90. let stalo prohlášení Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY) v případě Tadić, podle něhož „*mezinárodní pravidla řídící vnitrostátní konflikty existují ve dvou systémech: systému obyčejového práva a systému smluvního práva*“.⁶

1.1. SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV A OBYČEJOVÉ PRÁVO

Společný článek 3 Ženevských úmluv, resp. jeho obsah je dnes již téměř obecně považován za součást obyčejového práva. Základy k tomuto pojetí položil v roce 1986 Mezinárodní soudní dvůr, který v rozsudku *Vojenská a paravojenská činnost v Nikaraguy a proti ní* uvedl, že ustanovení vyjadřuje „*obecné principy humanitárního práva*“⁷ a odráží „*základní hodnoty lidství*“.⁸ O deset let později v roce 1996 zašel tentýž orgán v posudku *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* ještě dále, když základní pravidla Ženevských úmluv, mezi něž ustanovení nesporně patří, přímo prohlásil za principy obyčejového práva.⁹ ICTY ve stejném duchu konstatoval, že společný článek 3 Ženevských úmluv představuje příklad původně smluvního pravidla, které se během doby stalo součástí obyčejového práva.¹⁰ Tento názor jednoznačně podpořil i Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu.¹¹ Obyčejový charakter společného článku 3 Ženevských úmluv uznává – a prohlašuje za všeobecně přijatý – rovněž studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*¹² z roku 2005.

⁶ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 1, par. 98.

⁷ ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States of America*, Judgement, 27 June 1986, ICJ Reports 1986, par. 218.

⁸ Tamtéž, par. 215.

⁹ ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, 8 July 1996, ICJ Reports 1996, par. 79.

¹⁰ „(...) *the interplay between these two sets of rules (smluvní a obyčejové právo – pozn. autorky) is such that some treaty rules have gradually become part of customary law. This holds true for Common Article 3 of the 1949 Geneva Conventions.*“ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 1, par. 98.

¹¹ „*It is today clear that the norms of Common Article 3 have acquired the status of customary law in that most States, by their domestic penal codes, have criminalized acts which if committed during internal armed conflict, would constitute violations of Common Article 3.*“ ICTR, *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, Case No. ICTR-96-4-T, Chamber I, Judgement, 2 September 1998, par. 608.

¹² J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, str. XXX.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

Jeden z hlavních problémů při prokazování obyčejového charakteru společného článku 3 Ženevských úmluv spočívá ve skutečnosti, že vzhledem k vysokému stupni ratifikace Ženevských úmluv je stěží možné nalézt relevantní praxi nezaloženou na smluvních ustanoveních. To několikrát výslovně konstatoval ICTY, podle něhož „*důkaz existence /.../ obyčejového práva – státní praxe a opinio iuris – může být v některých situacích velmi obtížně nalezitelný, zvláště existuje-li starší mnohostranná smlouva, která byla přijata převážnou většinou států. /.../ To se týká čtyř Ženevských úmluv /.../*“.¹³ Tribunál se pokoušel existenci dovodit z ne zcela jednoznačného případu občanské války v Salvadoru,¹⁴ z uzavřených zvláštních dohod a z jednostranných prohlášení bojujících stran o respektování mezinárodního humanitárního práva. Nakonec se spokojil prohlášením, podle něhož obyčej a smluvní ustanovení stejného materiálního obsahu mohou volně existovat vedle sebe, jak se údajně děje právě v případě společného článku 3 Ženevských úmluv.¹⁵

1.2. DODATKOVÝ PROTOKOL II A OBYČEJOVÉ PRÁVO

Zatímco obyčejová povaha společného článku 3 Ženevských úmluv dnes nevyvolává větší spory, v případě Dodatkového protokolu II je situace složitější. Panuje vcelku shoda v tom, že, jak uvedl ICTY, „*na mnohá ustanovení Protokolu je nyní možno pohlížet tak, že vyjadřují existující pravidla, nebo krystalizují coby rodící se pravidla (emerging rules) obyčejového práva, či sehrávají pomocnou úlohu při jejich vývoji jakožto obecných principů*“.¹⁶ Méně jasno už je – nebo alespoň po dlouhou dobu bylo – v tom, o jaká konkrétní ustanovení Protokolu by se v daném kontextu mělo jednat. Krajně restriktivní stanovisko zaujala v první polovině 90. let *Komise expertů* připravující vznik ICTY, podle jejíž závěrečné zprávy „*je pravděpodobné, že na společný článek 3 lze pohlížet jako na výraz obyčejového mezinárodního práva, ale nepravděpodobné, že by takto bylo možno pohlížet na ostatní nástroje (včetně Dodatkového protokolu II – pozn. autorky)*“.¹⁷

¹³ ICTY, *Prosecutor v. Zejnil Delalić, Zdravko Mucić, Hazim Delić, Esad Landžo*, Case No. IT-96-21-T, Trial Chamber Judgement, 16 November 1998, par. 302-303.

¹⁴ V roce 1988 odmítla salvadorská vláda dodržovat ustanovení společného článku 3 Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu II. Povstalecká skupina FMLN vydala prohlášení, v němž se zavázala „*zajistit, že její metody boje vyhovují ustanovením společného článku 3 Ženevských úmluv a Protokolu II, brát v úvahu potřeby většiny obyvatelstva a bránit jeho základní svobody*“. FMLN, *La legitimidad de nuestros metodos de lucha, ectretaria de promoción y protección de los Derechos Humanos des FMLN*, El Salvador, el 10 del octubre 1988. Podle některých názorů (srov. L. Zegveld, op. cit. 2, str. 25) představoval postup FMLN pouze aplikaci smluvních norem, jimiž byl Salvador v dané době vázán a které byla povstalecká strana v důsledku absence požadavku reciprocity povinna dodržovat i při jejich nerespektování ze strany státu.

¹⁵ ICTY, *Prosecutor v. Zejnil Delalić, Zdravko Mucić, Hazim Delić, Esad Landžo* (1998), op. cit. 13, par. 303.

¹⁶ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 1, par. 117.

¹⁷ UN Doc. S/1994/674, *Final Report of the Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780* (1992), 27 May 1994.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

Méně striktně se k věci postavil sám *Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii*, který v případě Tadić sice bližší explicitní specifikaci neprovedl, z odkazu na události v Salvadoru na konci 80. let lze nicméně vyvodit, že za obyčejové považoval ty pasáže Dodatkového protokolu II, které přímo rozvíjejí společný článek 3 Ženevských úmluv a z velké části se s ním překrývají. Jedná se hlavně o článek 4, odst. 2 obsahující základní záruky lidského zacházení a články 5 a 6 týkající se osob, jejichž svoboda byla omezena, a trestního stíhání.¹⁸ V případě Kordić a Čerkez rozšířil ICTY tuto řadu o článek 13, odst. 2, jenž zakazuje útoky proti civilnímu obyvatelstvu.¹⁹ K obdobnému závěru dospěl *Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu*, který uznal za výraz mezinárodního obyčejové článek 4, odst. 2 Protokolu, o němž prohlásil: „Všechny záruky, jak jsou vypočítány v článku 4, podporují a doplňují společný článek 3 a vzhledem k tomu, že /.../ společný článek 3 má obyčejovou povahu, Senát je názoru, že tyto záruky také tvořily v čase událostí uváděných v obžalovacím spise součást existujícího mezinárodního obyčejového práva.“²⁰ Ostatním ustanovením Protokolu ICTR obyčejový charakter upřel s tím, že „/.../ generální tajemník neshledal, že by Protokol II jako celek byl všeobecně uznán za součást obyčejového mezinárodního práva“ a „/.../ Senát sdílí, pokud se týká Protokolu II jako celku, stejný pohled /.../“.²¹

K velkorysému soupisu ustanovení naopak dospěla ve Třetí zprávě o situaci lidských práv v Kolumbii *Meziamerická komise pro lidská práva*, která za výraz obyčejového práva prohlásila nejen článek 4, odst. 2 a článek 13, ale také článek 4, odst. 3 (zákaz náboru a umožnění účasti na nepřátelských akcích dětem mladším 15 let), článek 14 (zákaz vyhladovění civilních osob jako metoda boje), článek 16 (ochrana kulturních statků a míst výkonu bohoslužeb) a článek 17 (zákaz nuceného přemístování civilních osob).²² Jako zajímavá se jeví rovněž praxe dalších orgánů, např. *Komise OSN pro lidská práva*. Ta v rezoluci 1993/66 posuzující situaci v Afghánistánu vyzvala všechny bojující strany zúčastněné v konfliktu k respektování humanitárních pravidel vyjádřených v Ženevských úmlouvách a jejich Protokolech. Z faktu, že Afghánistán Dodatkový protokol II neratifikoval, by bylo možno vyvodit, že Komise považovala Protokol jako celek za součást obyčejového práva.²³

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ ICTY, *Prosecutor v. Dario Kordić, Mario Čerkez*, Case No. IT-95-14/2-PT, Decision on the Joint Defence Motion to Dismiss the Amended Indictment for Lack of Jurisdiction Based on the Limited Jurisdictional Reach of Articles 2 and 3, 2 March 1999, par. 31.

²⁰ ICTR, *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu* (1998), op. cit. 11, par. 609-610.

²¹ Tamtéž.

²² Inter-American Commission on Human Rights, *Third Report on the Situation of Human Rights in Colombia*, OEA/Ser.L/V/II.102, Doc. 9, rev. 1, 26 February 1999, par. 42 a 82.

²³ Tento závěr potvrzuje Komise OSN pro lidská práva v rezoluci 1998/67 týkající se Súdánu, v níž vyzývá všechny strany k dodržování společného článku 3 Ženevských úmluv a Dodatkových protokolů.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

Asi nejvelkorysejší přístup zvolil *Mezinárodní výbor Červeného kříže* ve své studii *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*.²⁴ Ta prohlašuje za obyčejová v podstatě všechna ustanovení Dodatkového protokolu II, včetně povinnosti dodržovat základní i zvláštní záruky lidského zacházení, závazku chránit osoby zbavené svobody, povinnosti zajistit záruky spravedlivého procesu všem osobám stíhaným v souvislosti s ozbrojeným konfliktem, povinnosti vyhledávat a sbírat raněné, nemocné a trosečníky, povinnosti vyhledávat mrtvé a chránit je, zákazu útoků proti civilnímu obyvatelstvu, povinnosti respektovat a chránit zdravotnický a duchovní personál, povinnosti chránit plnění zdravotnických úkonů, zákazu vyhladovění civilního obyvatelstva, zákaz ničení předmětů nezbytných k přežití civilního obyvatelstva apod.²⁵

Citované prameny obecně prokazují, že o tom, která ustanovení Protokolu II vyjadřují obyčejové právo, neexistuje doposud úplná shoda. Výjimku představuje snad pouze článek 4, odst. 2 (základní záruky lidského zacházení), který ovšem spíše rozvádí a zpřesňuje obsah společného článku 3 Ženevských úmluv, a článek 13, jehož obyčejové povaze nasvědčuje hlavně zapojení obsahově shodného ustanovení mezi základní principy mezinárodního humanitárního práva vyjádřené v rezoluci Valného shromáždění OSN 2444 z roku 1968. Zdá se, že ani obyčejová studie MVČK nevnese navzdory původním očekáváním do věci úplně jasno a že spory o obyčejovou povahu mnohých ustanovení Protokolu II budou zřejmě pokračovat i v budoucnu. Za této situace je nepochybně třeba nadále aktivně usilovat o to, aby se počet smluvních stran Dodatkového protokolu II (v současné době 156) postupně zvyšoval a časem dosáhl úrovně odpovídající statusu Ženevských úmluv.

1.3. SMLUVNÍ HAAGSKÉ PRÁVO, MEZINÁRODNÍ SMLOUVY SMÍŠENÉHO CHARAKTERU A OBYČEJOVÉ PRÁVO

Součástí mezinárodního obyčejového práva se během doby staly také některé smluvní normy aplikovatelné za vnitrostátního ozbrojeného konfliktu spadající do systému **haagského práva**.²⁶ Podle ICTY i obyčejové studie MVČK se jedná především o **článek 19 Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu**,²⁷ který upravuje použití dokumentu za vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Spory naproti tomu panují o tom, zda již

²⁴ J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), op. cit. 12.

²⁵ Více o studii MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo* viz podkapitola 3 této kapitoly.

²⁶ Obyčejová úprava v oblasti haagského práva má obecně dosti dlouhou tradici. Např. již Norimberský tribunál přiznal obyčejový charakter významné části norem obsažených v Haagských úmluvách z let 1899 a 1907. Učinil tak nicméně pouze v kontextu mezinárodních ozbrojených konfliktů, jak také odpovídalo materiální sféře použití daných smluv.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

obyčejovou povahu získaly zákazy určitých konvenčních zbraní obsažené v *Úmluvě CCWC* z roku 1980 a v jejích Protokolech I-V. Zatímco obyčejová studie MVČK se jednoznačně přiklání ke kladné odpovědi,²⁸ jiné prameny zdaleka tak kategorické nejsou. Např. *Deklarace pravidel mezinárodního humanitárního práva řídících vedení nepřátelských akcí ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech* z roku 1990²⁹ nezakládá zákaz či omezení použití min, nástražných min a jiných prostředků (Protokol II) a zápalných zbraní (Protokol III) na obyčejových pravidlech, jak činí u některých jiných druhů zbraní (chemické a bakteriologické zbraně, střely dum-dům, jedy), ale odvozuje je z obecných pravidel vedení nepřátelských akcí (např. zásady rozlišování).³⁰ Ze všech konvenčních zbraní upravených Úmluvou CCWC a jejími protokoly na zařazení mezi obyčejové normy asi nejvíce aspiruje zákaz laserových zbraní vyjádřený v Protokolu IV z roku 1995, od jehož přijetí se rozvinula „konstantní a významná praxe, a to jak na rovině vývoje a používání těchto zbraní (*usus*), tak na rovině výrazu právního přesvědčení, že tyto zbraně jsou zakázány (*opinio iuris*)“.³¹

Nejasnosti panují i v otázce obyčejové povahy norem obsažených v mezinárodních smlouvách **smíšeného charakteru**. Z humanitárně-*lidskoprávního* rámce bývá za obyčejový nejčastěji považován zákaz zapojovat děti mladší 15 let do ozbrojeného konfliktu a dovolovat jejich účast v nepřátelských akcích,³² který figuruje již v Dodatkovém protokolu II (článek 4, odst. 3, písm. c)). V humanitárně-*odbrojovacím* kontextu nebyl obyčejotvorný proces podle některých názorů dosud završen ve vztahu k zakazu použití protipěchotních min (Ottawská úmluva), neboť „i když mnohé státy miny zakázaly, jsou ještě i takové, které si vyhrazují právo dále je používat, a nechtějí být tedy zákazem vázány. V tomto případě konstatujeme, že neexistuje ani praxe, ani právní přesvědčení nezbytné ke vzniku obyčejového zákazu použití protipěchotních min“.³³ Složitá situace existuje ve sféře právní úpravy zbraní hromadného ničení, především zbraní chemických. ICTY v případě Tadić konstatoval, že dochází k „postupnému formování obecných pravidel týkajících se specifických zbraní“,³⁴ a to cestou

²⁷ ICTY, *Prosecutor v. Dusko Tadić* (1995), op. cit. 1, par. 98; a Pravidla 38-40 studie *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*, J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), op. cit. 12, str. 127-135.

²⁸ Srov. Pravidla 77-86, in J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), op. cit. 12, str. 268-298.

²⁹ *Rules of international humanitarian law governing the conduct of hostilities in non-international armed conflicts*, International Review of the Red Cross, No. 278, September-October 1990, str. 384-408. Více o Deklaraci pravidel viz kapitola VI (podkapitola 1) této část práce.

³⁰ Deklarace vznikla již před patnácti lety a za tu dobu mohlo samozřejmě dojít na mezinárodní scéně k posunu.

³¹ J.-M. Henckaerts, *Importance actuelle du droit coutumier*, in P. Tavernier, L. Burgorgue-Larsen (Eds.), *Un siècle de droit humanitaire*, Bruylant, Bruxelles, 2001, str. 25-26.

³² Inter-American Commission on Human Rights, *Third Report on the Situation of Human Rights in Colombia*, op. cit. 22, bod 3-C-i. Situace lze ovšem rovněž interpretovat tak, že obyčejový proces již ukončen byl a některé státy v rámci něho zaujaly pozici permanentního odpůce.

³³ J.-M. Henckaerts, op. cit. 31, str. 25-26. Odlišný názor viz např. L. Zegveld, op. cit. 2, str. 85-86.

³⁴ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 1, par. 120.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

obyčejového rozšiřování zákazů původně platných pouze pro mezinárodní ozbrojené konflikty. Jako příklad si zvolil právě chemické zbraně, pro něž za výchozí dokument označil Ženevský protokol z roku 1925. Tribunál nehodnotil právní povahu ustanovení Úmluvy o chemických zbraních z roku 1993, a tak je poněkud obtížné říci, zda třeba její článek 1 písm. b) zakazující použití chemických zbraní kodifikuje obyčejové právo. Obyčejová studie MVČK se k této otázce, stejně jako k nedovolenosti jiných zbraní hromadného ničení (zbraně biologické, zbraně toxinové) vyjadřuje jednoznačně a v obou případech příslušný obyčej nalézá,³⁵ tento závěr ale není nesporný.

1.4. OBYČEJE NEVYJÁDRĚNÉ V MEZINÁRODNÍ SMLouvĚ (PLATNÉ ZA VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ)

V posledních letech se stále více prosazuje názor, že existují určité normy regulující vnitrostátní ozbrojené konflikty, které se nacházejí mimo rámec mezinárodních smluv aplikovatelných na tyto konflikty.³⁶ To v případě Tadić nepřímo potvrdil *Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii*, který z praxe Rady bezpečnosti OSN a Evropské unie vyvodil, že „*existuje korpus obecných principů a norem týkajících se vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, který zahrnuje společný článek 3, ale má ještě mnohem širší rozsah*“.³⁷ Na jiném místě téhož rozhodnutí ICTY zdůraznil, že „*není možné popírat, že se vyvinula obyčejová pravidla regulující vnitřní sváry*“,³⁸ a následně provedl příkladem specifikaci těchto pravidel, která podle něho „*pokrývají takové oblasti, jako je ochrana civilistů před nepřátelskými akcemi /.../, ochrana civilních objektů, zvláště kulturních statků, ochrana všech těch, kdo se vůbec (nebo již) aktivně neúčastní nepřátelských akcí, stejně jako zákaz prostředků vedení války nedovolených za mezinárodních ozbrojených konfliktů a zákaz některých způsobů vedení nepřátelských akcí*“.³⁹ Tuto skutečnost jasně potvrdila studie MVČK o obyčejovém mezinárodním humanitárním právu, která vypočítává celou řadu obyčejových pravidel relevantních v tomto rámci.

³⁵ Viz studie Customary International Humanitarian Law, Rule 73: „*The use of biological weapons is prohibited.*“ a Rule 74: „*The use of chemical weapons is prohibited.*“ Obě pravidla se uplatňují bez rozdílu za všech typů ozbrojených konfliktů.

³⁶ V minulosti existovaly o této skutečnosti značné pochyby. Např. ještě v první polovině 90. let dospěla Komise expertů vytvořená rezolucí Rady bezpečnosti OSN 780 za účelem přípravy statutu Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii k závěru, že „*it is unlikely that there is any body of customary international law applicable to internal armed conflict which does not find its root in these treaty provisions* (společný článek 3 Ženevských úmluv, Protokol II a článek 19 Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu – pozn. autorky)“.

³⁷ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 1, par. 116.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž, par. 127.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRAVO

Mezinárodní obyčej nevyjádřené ve smlouvě lze obecně rozdělit do dvou kategorií. První zahrnuje obyčej, jež mají smluvní zakotvení alespoň v kontextu mezinárodního ozbrojeného konfliktu (např. v Ženevských úmluvách, v Dodatkovém protokolu I nebo v Haagských úmluvách z přelomu 19. a 20. století) a jejichž platnost se postupem doby rozšířila na všechny typy konfliktů. Druhá kategorie sdružuje obyčej, které smluvní ekvivalent zatím nemají vůbec. Rozhodnutí ICTY i obyčejová studie MVČK nasvědčují tomu, že mezinárodní obyčej nevyjádřené ve smlouvě (obou kategorií) spadají z větší části do haagského systému mezinárodního humanitárního práva a soustřeďují se tedy na regulaci způsobů a prostředků vedení války a na omezení stran v konfliktu při vedení nepřátelských akcí. V této oblasti smluvní úprava pro vnitrostátní ozbrojené konflikty (s výhradou některých ustanovení Dodatkového protokolu II a norem smluvního haagského práva zaměřujících se na specifické otázky, např. ochranu kulturních statků) prakticky zcela chybí a vzniká zde mezera, kterou může obyčejové právo vhodným způsobem vyplnit. Přes skepsi, která k němu s ohledem na jeho obtížnou určitelnost a permanentní vývoj mnohdy přetrvává,⁴⁰ se právě zde obyčej otevírá prostor, v němž by se mohl plně ‚realizovat‘ a dosáhnout určité ‚rehabilitace‘ za období, během něhož byl opomíjen nebo dokonce popírán.

2. SOUPISY OBYČEJOVÝCH PRAVIDEL PLATNÝCH ZA VNITRO-STÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ

Vzhledem k neúplnosti kodifikace i k nejasnostem spojeným s určováním toho, která smluvní ustanovení vyjadřují mezinárodní obyčej a která nikoliv, začaly během doby vznikat soupisy mezinárodních obyčejů platných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Většina se soustřeďuje na systém haagského práva a vyznačuje se tím, že neaspiruje na taxativnost, ale pouze příkladmo uvádí některá obyčejově zakázaná jednání. Ke starším ze soupisů patří rezoluce Valného shromáždění 2444 z roku 1968 a 2675 z roku 1970. Z novějších lze zmínit *Třetí zprávu o situaci lidských práv v Kolumbii*, kterou v roce 1999 předložila Meziamerická komise pro lidská práva. Zcela výjimečné místo mezi dokumenty sehrává studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*, která vyšla na jaře roku 2005.⁴¹

⁴⁰ „The content of customary law applicable to internal armed conflict is debatable.“ *Final Report of the Commission of Experts*, op. cit. 17, bod II.A.

⁴¹ Studii obdobného charakteru, byť menšího rozsahu, zpracovala v roce 1994 mezinárodní nevládní organizace Human Rights Watch v souvislosti s konfliktem v Náhorním Karabachu. Helsinská zpráva, kterou tomuto konfliktu HRW věnovala, obsahuje samostatnou kapitolu nazvanou *Obyčejové mezinárodní právo aplikovatelné současně ve vnitrostátních i mezinárodních ozbrojených konfliktech*. Zpráva nicméně postrádá jasnou a konzistentní strukturu a nepředkládá dostatečné argumenty pro prokázání obyčejového charakteru norem

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRAVO

2.1. REZOLUCE VALNÉHO SHROMÁŽDĚNÍ OSN 2444 (1968) A 2675 (1970)

Rezoluce Valného shromáždění OSN 2444⁴² z 19. prosince 1968 nazvaná *Dodržování lidských práv za ozbrojeného konfliktu* byla přijata v návaznosti na výsledky Mezinárodní konference o lidských právech uspořádané na jaře roku 1968 v Teheránu. Obsahově vychází z rezoluce XXVIII schválené XX. Mezinárodní konferencí Červeného kříže ve Vídni v roce 1965. Rezoluce zakotvuje „základní humanitární principy“, jež musejí být aplikovány „za všech ozbrojených konfliktů“ (Preamble), tedy i během vnitrostátních ozbrojených konfliktů. To potvrzuje článek 1, který k dodržování principů vyzývá „všechny orgány, vládní i jiné, odpovědné za vedení operací v době ozbrojeného konfliktu“. Pod orgány jiné než vládní je jistě možno podřadit vedení povstaleckých ozbrojených skupin.

Rezoluce vyhláší celkem tři humanitární principy. Podle *prvního* „není právo stran v konfliktu zvolit si metody působení škod nepříteli neomezené“ (článek 1, odst. a)). Jedná se o základní pravidlo haagského práva, jež pro mezinárodní ozbrojené konflikty vyjadřují článek 22 Řádu války pozemní a článek 35, odst. 1 Dodatkového protokolu I. Ve smluvní úpravě vnitrostátních ozbrojených konfliktů se ustanovení tohoto obsahu neobjevuje,⁴³ proto měla její proklamace v rezoluci 2444 velký význam. *Druhý* princip zakazuje „vést útoky proti civilnímu obyvatelstvu jako takovému“ (článek 1, odst. b)), stanovuje tedy obecnou imunitu civilního obyvatelstva. K té se hlásí řada norem platných za ozbrojených konfliktů mezinárodních (článek 51, odst. 2 Dodatkového protokolu I) i vnitrostátních (článek 13, odst. 2 Dodatkového protokolu II). Zařazení do rezoluce nicméně zvyšuje šance na její aplikaci i v konfliktech těmito prameny z různých důvodů (absence ratifikace, nesplnění podmínek použití) nepokrytých. Kromě toho je z něho možné vyvodit, že imunita civilního obyvatelstva patří k těm zásadám MHP platným za občanských válek, jež se nejprve vyvinuly v obyčejové formě a teprve následně přešly do smluvního práva. *Třetí* princip říká, že „je za všech okolností nutno rozlišovat mezi osobami, které se účastní nepřátelských akcí, a civilním obyvatelstvem, jež musí být v maximální možné míře šetřeno“ (článek 1, odst. c)). Jedná se o základní pravidlo ochrany civilního obyvatelstva, které pro mezinárodní ozbrojené konflikty vyjadřuje např. článek 48 Protokolu I. V kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů

---

vybraných do soupisu. Text zprávy viz Human Rights Watch, *Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*, Helsinki Report, December 1994.

⁴² Résolution 2444 (XXIII), *Respect des droits de l'homme en période de conflit armé*, 19 décembre 1968.

⁴³ Ustanovení tohoto znění figurovalo v článku 20, odst. 1 návrhu Dodatkového protokolu II předloženého MVČK, během následných prací bylo ale z textu vypuštěno.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

smluvně zakotveno není⁴⁴ a musí se dovozovat z obecných zásad MHP, proto je jeho explicitní konstatování v rezoluci přínosné.

Rezoluce Valného shromáždění OSN 2675⁴⁵ nazvaná *Základní principy ochrany civilního obyvatelstva za ozbrojených konfliktů* byla přijata dne 9. prosince 1970. V preambuli odkazuje na Ženevské úmluvy z roku 1949 a rezoluci 2444, zdůrazňuje nutnost zajistit „lepší ochranu lidských práv za ozbrojených konfliktů jakéhokoli typu“ (odst. 4) a upozorňuje na „zvláštní potřebu zvýšené ochrany v čase ozbrojených konfliktů“ (odst. 7) pro civilní obyvatelstvo. Z výrazu ‚ozbrojené konflikty jakéhokoli typu‘ jasně vyplývá, že se rezoluce vztahuje bez rozdílu na ozbrojené konflikty mezinárodní i vnitrostátní. Skutečnost, že „/.../ pojem ‚ozbrojené konflikty‘ měl zahrnout ozbrojené konflikty všech typů“⁴⁶ explicitně během projednávání návrhu ve třetím výboru potvrdili a za velký přínos označili zástupci jednoho z předkládajících států, Norska.

Ve vlastním textu vyhláší rezoluce osm základních principů ochrany civilního obyvatelstva za ozbrojených konfliktů, z nichž kromě prvního, jenž deklaruje platnost základních lidských práv během konfliktů, se všechny přímo týkají MHP. Objevují se zde zásady rozlišování (*princip 2*) a imunity civilního obyvatelstva (*princip 4*), které figurují již v rezoluci 2444. Ty dále rozvíjejí *princip 3*, nařizující maximálně při vedení vojenských operací šetřit civilní obyvatelstvo před hrozbami války a přijímat nezbytná preventivní opatření k vyloučení zranění, ztrát a škod na něm; a *princip 7*, který zakazuje uplatňovat vůči civilnímu obyvatelstvu a jednotlivým civilním osobám represálie, nucené transfery a jiné útoky na jejich integritu. Další dva principy vylučují provádění vojenských operací proti zařízením a prostorám důležitým pro život civilního obyvatelstva, tj. obydlím a jiným zařízením užívaným jen jím, (*princip 5*) a zakazuje útoky na místa a prostory určené výlučně pro civilisty, např. nemocniční zóny (*princip 6*). *Princip 8* garantuje civilnímu obyvatelstvu poskytování humanitární pomoci v souladu s *Deklarací principů mezinárodní humanitární pomoci*⁴⁷ schválenou XXI. Mezinárodní konferencí Červeného kříže v roce 1969.

⁴⁴ Návrh Dodatkového protokolu II předložený MVČK obsahoval v článku 24, odst. 1 ustanovení obdobného znění, to ale nebylo do konečného textu zapojeno.

⁴⁵ Resolution 2675 (XXV), *Basic principles for the protection of civilian populations in armed conflicts*, 9 December 1970. Pro rezoluci hlasovalo 109 států, žádný stát nehlasoval proti, osm se hlasování zdrželo.

⁴⁶ „/.../ the term ‚armed conflicts‘ was meant to cover armed conflicts of all kinds, an important point, since the provisions of the Geneva Conventions and the Hague Regulations did not extend to all conflicts.“ U. N. GAOR, 3rd Committee, 325th Sess, 1785th Mtg, at 281, U. N. Doc A/C.3/SROV.1785 (1970), cit. in ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 1, par. 111.

⁴⁷ Resolution XXVI, *Declaration of principles for international humanitarian relief*, XXIst International Conference of the Red Cross, Istanbul, 1969, in *International Red Cross Handbook*, 12th edition, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1983, str. 661.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

Rezoluce Valného shromáždění OSN nemají právně závazný charakter a spadají pouze do oblasti *soft law*. Samy o sobě tak mezinárodně právní závazky nezakládají, mohou však s ohledem na univerzálnost a reprezentativnost přijímacího orgánu sloužit jako významný zdroj informací o existenci obyčejových norem. Přesně to podle názoru Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii činí i rezoluce 2444 i 2675, které „*deklarují principy obyčejového mezinárodního práva týkající se ochrany civilního obyvatelstva*“.⁴⁸ Tribunál v této souvislosti upozorňuje na spjatost obyčejového a smluvního práva projevující se v tom, že rezoluce měly „*přispět k přijetí smluv k danému předmětu, které by upřesnily a rozpracovaly tyto principy*“.⁴⁹ Přesvědčení o obyčejovém charakteru norem obsažených v rezolucích 2444 a 2675 vyjádřila rovněž Meziamerická komise pro lidská práva v *Třetí zprávě o situaci lidských práv v Kolumbii*.⁵⁰

2.2. TŘETÍ ZPRÁVA MEZIAMERICKÉ KOMISE PRO LIDSKÁ PRÁVA O SITUACI LIDSKÝCH PRÁV V KOLUMBII

Kromě univerzálních orgánů a institucí, jako je Valné shromáždění OSN, se pokusy o kodifikaci obyčejových pravidel objevují také na regionální úrovni. Jako dobrý příklad může sloužit **Třetí zpráva o situaci lidských práv v Kolumbii**,⁵¹ kterou v roce 1999 vypracovala a publikovala Meziamerická komise pro lidská práva (dále Meziamerická komise). V části věnované mezinárodnímu humanitárnímu právu se objevuje samostatný úsek nazvaný *Zakázané činy a jednání za vnitřních nepřátelství* (Prohibited Acts and Practices in Internal Hostilities), v němž se Meziamerické komise pokouší vymezit „*klíčová obyčejová omezení a zákazy aplikovatelné během všech vnitrostátních ozbrojených konfliktů*“.⁵²

Soupis, který nemusí mít nutně vyčerpávající povahu („*although perhaps not an all-exhaustive list*“), zahrnuje „*útoky, postupy, rozkazy a činnosti zakázané při vedení nepřátelských akcí*“.⁵³ Některá jednání spadají do systému ženevského práva (popravy civilistů či komatantů bez předchozího a řádného soudního procesu vedeného nezávislými a nestrannými soudy a poskytujícího všechny obecně uznané minimální záruky spravedlivého procesu aj.), většina ale náleží k systému práva haagského (zahájení nerozlišujícího útoku proti civilnímu obyvatelstvu nebo civilním objektům s vědomím, že takový útok vyvolá

⁴⁸ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 1, par. 112.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Inter-American Commission on Human Rights, *Third Report on the Situation of Human Rights in Colombia*, op. cit. 22, část IV-C.

⁵¹ Inter-American Commission on Human Rights, *Third Report on the Situation of Human Rights in Colombia*, OEA/Ser.L/V/II.102, Doc. 9, rev. 1, 26 February 1999.

⁵² Tamtéž, bod IV-C-2-i-82.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

zbytečné ztráty na životech, zranění civilního obyvatelstva nebo škody na civilních objektech; proradnost, jako zrádné zabití nebo zranění civilistů či komabantů; proradné použití rozlišujícího znaku červeného kříže či červeného půlměsíce nebo jiných ochranných znaků či znamení uznaných MHP; použití jakékoli dálkově ovládané miny, která není účinně označena nebo nemá žádný sebeaktivující se či dálkově kontrolovaný mechanismus, který by minu zničil nebo neutralizoval, jakmile splní svůj vojenský účel aj.).

Část ustanovení byla v téměř doslovné podobě převzata ze smluvních textů, nejčastěji společného článku 3 Ženevských úmluv (popravy bez předchozího a řádného soudního procesu – odst. 1, písm. d) aj.) a Dodatkového protokolu II (povolávání dětí mladších 15 let do ozbrojeného konfliktu, dovolení jejich účasti v nepřátelských akcích – článek 4, odst. 3, písm. c); vyhladovění civilních osob jako metoda boje včetně ničení objektů nezbytných k přežití civilního obyvatelstva – článek 14; nařízení přemístění civilního obyvatelstva, pokud jej nevyžaduje bezpečnost příslušných civilních osob nebo nezbytné vojenské důvody – článek 17, odst. 1 aj.). Jiná ustanovení se inspirovala smluvní úpravou platnou za mezinárodních ozbrojených konfliktů, např. Dodatkovým protokolem I (proradnost, jako zrádné zabití nebo zranění civilistů či komabantů, nebo proradné použití rozlišujícího znaku červeného kříže či červeného půlměsíce nebo jiných ochranných znaků či znamení uznaných mezinárodním humanitárním právem – článek 37).

Meziamerická komise přistupuje k problematice obyčejového práva platného za vnitrostátních ozbrojených konfliktů značně *velkoryse*, neboť katalog, který v Třetí zprávě o situaci lidských práv v Kolumbii předkládá, patří k nejdelsším a nejucelenějším ze všech, které do současné doby vznikly. Jeho hlavní pozitiva spočívají v tom, že je přehledný a obsahuje v zásadě pouze ty normy, které by bylo možno označit za humanitární minimum (opřené o společný článek 3 Ženevských úmluv, jehož obyčejový charakter se dnes nezpochybnuje). Mezi negativa naopak patří fakt, že Meziamerická komise určitá jednání prostě vyčísluje jakožto obyčejová, aniž by se snažila tuto jejich povahu jakýmkoli způsobem prokázat. I když se identifikace norem údajně zakládá na „*předchozím rozboru relevantních pravidel, principů, soudních rozhodnutí a komentářů*“,⁵⁴ v textu zprávy rozhodně není takovému rozboru věnován odpovídající prostor. Oprávněnost závěrů Meziamerické komise a podloženost zařazení jednotlivých ustanovení do jejího textu tak lze bez provedení vlastního autonomního výzkumu jen velmi obtížně hodnotit.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

3. STUDIE OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

V lednu roku 1995 se v Ženevě z iniciativy švýcarské vlády⁵⁵ sešla Mezivládní skupina expertů pro ochranu válečných obětí (Intergovernmental Group of Experts for the Protection for War Victims), která v Doporučení II vyzvala Mezinárodní výbor Červeného kříže, aby „připravil, s pomocí odborníků na mezinárodní humanitární právo reprezentujících různé geografické oblasti a odlišné právní systémy, a při konzultaci s vládními experty a experty mezinárodních organizací, zprávu o obyčejových pravidlech mezinárodního humanitárního práva aplikovatelných za mezinárodních a vnitrostátních ozbrojených konfliktů a předal zprávu státům a příslušným mezinárodním institucím“.⁵⁶ Na konci roku 1995 podpořila Doporučení II XXVI. Mezinárodní konference Červeného kříže.⁵⁷ MVČK výzvu přijal a v roce 1996 zahájil na zprávě práce vedené zvláště k tomuto účelu vytvořeným Řídícím výborem (Steering Committee) sdružujícím odborníky na mezinárodní humanitární právo z různých zemí světa.⁵⁸

3.1. Příprava studie Obyčejové mezinárodní humanitární právo

Výzkum, který začal na jaře roku 1997, se soustředil na oba konstitutivní prvky obyčeje, tj. ustálenou praxi (*usus longaevus*) a přesvědčení o právní závaznosti (*opinio iuris*). Práce se týkaly období posledních zhruba dvaceti let a probíhaly paralelně na vnitrostátní i mezinárodní rovině. Experti z celkem padesáti *států* (jedenáct z Evropy, patnáct z Asie, devět z Afriky, jedenáct z Ameriky a jedna z Austrálie a Oceánie),⁵⁹ vybraných na základě geografické polohy a zkušeností s ozbrojenými konflikty, vypracovali národní zprávy o relevantní praxi a právním přesvědčení. Vycházeli při tom z celé řady zdrojů, mezi nimiž byla

⁵⁵ Švýcarská vláda tímto krokem reagovala na výzvu obsaženou v závěrečné deklaraci Mezinárodní konference na ochranu válečných obětí, která se konala v Ženevě v srpnu až září 1993.

⁵⁶ J.-M. Henckaerts, *Study on customary rules of international humanitarian law. Purpose, coverage and methodology*, International Review of the Red Cross, No. 835, September 1999, str. 660.

⁵⁷ *International humanitarian law: From law to action; Report on the follow-up to the International Conference for the Protection of War Victims*, 26th International Conference of the Red Cross and Red Crescent, Geneva, 3–7 December 1995, Resolution 1, International Review of the Red Cross, No. 310, 1996, str. 58.

⁵⁸ Mezi členy Řídícího výboru se zařadili Georges Abi-Saab (Graduate Institute of International Studies, Geneva), Salah El-Din Amer (Faculty of Law, Cairo University), Ove Bring (Faculty of Law, University of Stockholm), Éric David (Centre de droit international, Université Libre de Bruxelles), John Dugard (Faculty of Law, University of Leiden), Florentino Feliciano (Appellate Body, World Trade Organization, Geneva), Horst Fischer (Institute for International Peacekeeping Law and Humanitarian Law, Ruhr-University, Bochum), Françoise Hampson (Department of Law, University of Essex, Colchester, U.K.), Theodor Meron (School of Law, New York University), Djamchid Momtaz (Faculty of Law, Tehran University), Milan Sahovic (Center for Human Rights, Belgrade), Raúl Emilio Vinuesa (Faculty of Law, University of Buenos Aires).

⁵⁹ Evropa: Belgie, Bosna a Hercegovina, Francie, Chorvatsko, Itálie, Jugoslávie, Německo, Nizozemí, Ruská federace, Španělsko a Velká Británie; Asie: Čína, Filipíny, Indie, Indonésie, Irák, Írán, Izrael, Japonsko, Jižní Korea, Jordánsko, Kuvajt, Libanon, Malajsie, Pákistán a Sýrie; Afrika: Alžírsko, Angola, Botswana, Egypt,

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRAVO

diplomatická korespondence, politická prohlášení, vojenské a policejní manuály, národní legislativa, exekutivní rozhodnutí, rozkazy vydávané ozbrojeným silám, soudní rozhodnutí, tiskové zprávy apod. *Mezinárodní* rovněž se věnovalo šest skupin expertů, kteří jako hlavní prameny poznání využívali rezolucí orgánů OSN (Rady bezpečnosti, Valného shromáždění, Komise pro lidská práva), zpráv Mezinárodní právnické asociace (ILA), rozsudků a posudků mezinárodních soudních a kvazisoudních orgánů, dokumentů regionálních a jiných mezinárodních organizací (např. Evropské unie, Rady Evropy, OBSE, Organizace africké jednoty/Africké unie, Organizace amerických států), přípravných prací ke smlouvám aj. Dva experti navíc působili přímo v archívech *MVČK*, kde dohledávali údaje týkající se téměř čtyřiceti ozbrojených konfliktů, jež proběhly v posledních letech (osm v Evropě, osm v Asii, dvacet jeden v Africe a dva v Jižní Americe).⁶⁰

Během výzkumu se pozornosti dostalo ženevskému i haagskému systému MHP. Předmětem zájmu se nově staly také otázky spojené s implementací a odpovědnostními mechanismy. Ačkoli některé státy navrhovaly, aby se studie zabývala výlučně obyčejovým právem platným za vnitrostátních ozbrojených konfliktů, *MVČK* vycházel z původního zadání a zaměřil se na oba typy konfliktů. S ohledem na vyšší míru kodifikace práva mezinárodních ozbrojených konfliktů a méně nejasností spojených s jejich obyčejovou úpravou je nicméně zřejmé, že hlavní přínos má studie právě pro oblast právní úpravy občanských válek. V přípravné fázi, která trvala od roku 1996 do roku 1998, byla studie rozdělena do šesti částí (princip rozlišování, zvláště chráněné osoby a objekty, specifické způsoby vedení války, zbraně, zacházení s civilisty a jinými osobami vyřazenými z boje, implementace). Každá část se zpracovávala samostatně a výsledkem se stalo šest zpráv shrnujících závěry výzkumů, jež vždy doprovázelo stručné rezumé. Zprávy byly diskutovány na třech zasedáních Řídícího výboru v roce 1998 a na dvou setkáních Výboru za účasti vládních a akademických expertů v roce 1999. Následně práci na studii převzal užší okruh odborníků vedený Jean-Marie Henckaertsem a Louise Doswald-Beck. Příprava výsledného textu zabrala dalších téměř pět let a skončila teprve v roce 2004. V polovině března 2005 pak již mohl stávající předseda *MVČK* Jakob Kellenberger studii představit veřejnosti.

Etiopie, Jihoafrická republika, Nigérie, Rwanda a Zimbabwe; Amerika: Argentina, Brazílie, Chile, Kanada, Kolumbie, Kuba, Nikaragua, Peru, Salvador, Uruguay a USA; Austrálie a Oceánie: Austrálie.

⁶⁰ Evropa: Arménie–Azerbajdžán (Náhorní Karabach), Bosna a Hercegovina (1992-1996), bývalá Jugoslávie (1991-1992), Gruzie (Abcházie), Chorvatsko (1992-1995), Kypr, Ruská federace (Čečensko) a Turecko; Asie: Afghánistán, Indie (Džammú a Kašmír), Jemen, Jemen–Eritrea, Kambodža, Papua Nová Guinea, Srí Lanka a Tadžikistán; Afrika: Angola, Burundi, Čad, Čad–Libye, Demokratická republika Kongo, Džbuti, Eritrea–Jemen, Etiopie, Libérie, Mozambik, Namibie, Nigérie–Kamerun, Rwanda, Senegal, Senegal–Mauretánie, Sierra Leone, Somálsko, Somálsko–Etiopie, Súdán, Uganda a Západní Sahara; Amerika: Guatemala a Mexiko.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

3.2. Struktura a cíle studie Obyčejové mezinárodní humanitární právo

Studie se, podle očekávání,⁶¹ odchyluje od struktury zvolené během přípravné fáze a je tvořena celkem *dvěma svazky*. Svazek první (Volume I: Rules, 621 strana) popisuje metodologii použitou při vzniku studie a nabízí základní přehled obyčejových pravidel mezinárodního humanitárního práva, které doprovází stručný komentář. Ten začíná odkazem na praxi obsaženou ve svazku druhém a shrnutím, deklarujícím v jedné větě obyčejovou povahu každého pravidla. Následuje výčet hlavních důkazů existence daného pravidla, zpravidla rozdělený do dvou pasáží věnovaných zvláště mezinárodním a zvláště vnitrostátním ozbrojeným konfliktům. Tyto obligatorní pasáže v některých případech ještě doplňují další sekce, zabývající se nejčastěji definicí důležitých pojmů, výkladem klíčových institutů nebo výjimkami z pravidel. Druhý svazek (Volume II: Practice, 4411 stran), tvořený dvěma částmi (Part 1, Part 2), podrobněji vysvětluje důvody, které vedly k zařazení toho kterého pravidla do studie. Komentář se vždy dělí do několika úseků, jež se zaměřují na smlouvy a jiné nástroje, vnitrostátní praxi (vojenské manuály, vnitrostátní legislativu, vnitrostátní judikaturu a jinou vnitrostátní praxi), praxi mezinárodních organizací a konferencí, praxi mezinárodních soudních a kvazisoudních orgánů, praxi MVČK a jinou praxi. Autoři na tomto místě nepojednávají odděleně o různých typech konfliktů a nerozlišují důkazy existence materiálního a subjektivního prvku obyčeje.

Studie si klade za svůj bezprostřední *cíl* předložit soupis norem mezinárodního obyčejového práva platných za mezinárodních a vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Podle představ tvůrců má soupis sloužit při komunikaci se státy, které by měl mimo jiné motivovat k ratifikaci smluvních instrumentů zakotvujících pravidla obsahově totožná s těmi, jež tvoří součást obyčeje. Využívat jej mohou také mezinárodní a vnitrostátní soudní a kvazisoudní orgány, autoři vojenských příruček a učebnic, osoby odpovědné za diseminaci mezinárodního humanitárního práva a širší odborná i laická veřejnost.⁶² Z obecnějšího hlediska pak cíl, stejně jako cíl mezinárodního humanitárního práva jako takového, spočívá v zajištění ochrany obětí ozbrojených konfliktů a v nalezení rozumného a univerzálně akceptovatelného kompromisu mezi principem lidskosti a požadavky vojenské nezbytnosti.

⁶¹ Viz *ICRC Study on Customary Rules of International Humanitarian Law*, International Committee of the Red Cross – <http://www.icrc.org/Web/eng/sieeng0.nsf/html/5MXLAD> (26. června 2003).

⁶² J.- M. Henckaerts, *Study on customary international humanitarian law: A contribution to the understanding and respect for the rule of law in armed conflict*, International Review of the Red Cross, No. 857, March 2005, str. 179-180.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

Studie nenabízí a ani nemá nabízet *taxativní soupis* všech obyčejových pravidel MHP. Zaměřuje se totiž, jak zdůrazňují sami autoři, pouze na některé oblasti, a to primárně ty, které nejsou dostatečně pokryty široce ratifikovanými smluvními prameny. Právě v těchto oblastech, mezi něž se řadí např. regulace způsobů a prostředků vedení války, ochrana kulturních statků nebo ochrana obětí v rozsahu garantovaném dvěma Dodatkovými protokoly z roku 1977, se nutnost vyjasnění právní situace jeví největší. Stranou pozornosti naopak zůstaly otázky podřízené úpravě univerzálně závazných Ženevských úmluv. Do studie dále nebyly zapojeny normy týkající se námořní války, které podle převládajícího názoru dostatečným způsobem zachycuje vcelku respektovaný, byť právně nezávazný *Manuál ze San Rema o mezinárodním právu aplikovatelném za ozbrojených konfliktů na moři*⁶³ vydaný v roce 1994; a, až na určité výjimky, standardy lidských práv, neboť ty netvoří přímou součást mezinárodního humanitárního práva.

3.3. Přehled obsahu studie Obyčejové mezinárodní humanitární právo

Studie MVČK vyčísluje celkem **161** humanitárně právní obyčejové *pravidlo*. Převážná většina se aplikuje bez rozdílu za všech typů ozbrojených konfliktů, sedmáct výlučně za ozbrojených konfliktů mezinárodních, šest pouze za ozbrojených konfliktů vnitrostátních a osm jistě za konfliktů mezinárodních a snad (arguably) za konfliktů vnitrostátních. Pravidla jsou seskupena do šesti částí, dále členěných na kapitoly, z nichž každá se věnuje některému z důležitých principů či některé ze sfér úpravy mezinárodního humanitárního práva.

První část pojednává o *principu rozlišování* (Principle of Distinction) mezi komatanty a civilním obyvatelstvem, resp. vojenskými a civilními objekty. Princip je pojímán extenzivně a podřazuje se pod něj rovněž problematika nerozlišujících útoků, proporcionality při útoku či preventivních opatření. Téma patřilo během přípravných prací k vůbec nejsložitějším a nejproblematičtějším. Hlavní těžkosti činilo vymezení klíčových pojmů ‚kombatant‘ a ‚civilista‘, a to zvláště právě v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Spory panovaly ohledně toho, zda příslušníci nestátní, povstalecké strany v konfliktu mají být považováni za civilisty, kteří ztrácejí nárok na ochranu pouze za předpokladu, že se aktivně zúčastní nepřátelských akcí, nebo zda se za všech okolností jedná o komatanty. Tato otázka nebyla jednoznačně zodpovězena a přetrvávají zde pochybnosti. Část o rozlišování sdružuje několik skupin pravidel. První (pravidla 1-6) garantuje imunitu

⁶³ *San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea*, vydaný dne 12. června 1994 v San Remu. Text viz Offprint from the International Review of the Red Cross, November-December 1995, ICRC, Geneva, 1995.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

civilního obyvatelstva proti útokům a chrání jej proti teroru. Dále stanovuje, že civilisté ztrácejí nárok na ochranu, pokud – a po dobu kdy – se přímo zapojí do nepřátelských akcí.⁶⁴ Druhá skupina (pravidla 7-10) se soustřeďuje na rozlišování mezi civilními a vojenskými objekty.⁶⁵ Civilním objektům se zajišťuje imunita proti útokům, kterou opět ztrácejí pouze v případě a po dobu, kdy se stávají legitimním vojenským cílem. Další pravidla zakazují nerozlišující útoky a hromadné bombardování více objektů (pravidla 11-13); potvrzují relevanci zásady proporcionality během útoku (pravidlo 14); a nařizují stranám v konfliktu, aby přijímaly preventivní opatření při útoku (pravidla 15-21) a proti následkům útoku (pravidla 22-24).

Druhá část se zaměřuje na *zvláště chráněné osoby a objekty* (Specifically Protected Persons and Objects). Největší pozornosti se dostává zdravotnickému a duchovnímu personálu a objektům (pravidla 25-30), kterým se – za předpokladu, že se nezapojují do nepřátelských akcí – garantuje respekt a ochrana. Podrobně je rozvedena i otázka ochrany kulturních statků a životního prostředí (pravidla 38-40 a 43-45). V případě kulturních statků se stranám v konfliktu zakazuje vystavovat je hrozbě zničení a vést proti nim útoky neodůvodněné naléhavou vojenskou nezbytností. Současně se jim ukládá povinnost chránit statky před konfiskováním, krádežemi, pleněním a činy vandalismu. Podobná pravidla platí ve vztahu k životnímu prostředí, jež se nesmí stát předmětem přímého útoku ani ničení. Zbýlá pravidla druhé část se věnují humanitárnímu personálu a objektům (ochrana a respekt, pravidla 31-32), novinářům (ochrana a respekt, pravidlo 34) a příslušníkům a objektům misí na udržení míru (zákaz přímých útoků, pravidlo 33). Zakázány jsou rovněž útoky proti chráněným zónám, jimiž se rozumějí zóny vytvořené k poskytnutí přístřeší zraněným, nemocným a civilistům, dohodnuté demilitarizované zóny a nebráněné lokality (pravidla 35-37). Strany v konfliktu též musejí v maximální možné míře šetřit stavby a zařízení obsahující nebezpečné síly (pravidlo 42).

Třetí část se zabývá *zvláštními způsoby vedení války* (Special Methods of Warfare). Řadí se do ní různé normy haagského práva, které se nehodí do jiných sekcí. Na prvním místě se jedná o zákaz vydávání rozkazu, že nikomu nebude udělena milost. Ten extenzivně zahrnuje rovněž zákaz útoků proti osobám vyřazeným z boje a proti osobám seskakujícím z letadla za pomoci padáku (pravidla 46-48). Druhá skupina pravidel zakazuje plenění, ničení

⁶⁴ Pojem „přímé zapojení do nepřátelských akcí“ představoval další problematický bod při přípravě studie. Nejasnosti, které opět nebyly jednoznačně dořešeny, se týkaly především možných forem zapojení a mechanismu jeho hodnocení.

⁶⁵ Oba termíny jsou zde definovány stejně jako v článku 52 Dodatkového protokolu I.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

a zabavování nepřátelského majetku, s výjimkou případů naléhavé vojenské nezbytnosti (pravidla 49-51). Třetí skupina vylučuje hladovění civilních osob jako způsob boje a zakazuje útok, ničení, odstraňování a vyřazování z provozu předmětů nezbytných k přežití civilního obyvatelstva. Dále stranám v konfliktu nařizuje, aby umožnily a usnadnily rychlý a nerušený průchod humanitární pomoci, poskytované nestranně a bez nepříznivého rozlišování civilnímu obyvatelstvu v nouzi. Strany navíc musejí zajistit svobodu pohybu oprávněného personálu zajišťujícího distribuci pomoci (pravidla 53-56). Čtvrtá skupina pravidel zakazuje proradnost a nepatřičné používání znaků a uniforem, jako jsou rozeznávací znaky, bílá vlajka, znaky a uniformy OSN, jiné mezinárodně uznávané symboly, vlajky a vojenské symboly nepřítele, neutrálního či jiného státu (pravidla 57-65). Konečně poslední skupina poskytuje ochranu vyjednávačům a komunikaci mezi stranami v konfliktu obecně (Pravidla 66-69).

Čtvrtá část studie se soustřeďuje na *zbraně* (Weapons). Kromě obecných principů jejich použití přináší specifická pravidla týkající se jejich konkrétních typů, mezi něž patří jedy, biologické a chemické zbraně, rozšiřující se a výbušné střely, zbraně produkující střepiny nezjistitelné rentgenovým zářením, pozemní miny, zápalné zbraně a oslepující laserové zbraně. *Obecné principy* (pravidla 70-71) zakazují používání zbraní, které by svou povahou mohly způsobit nadměrná zranění nebo zbytečné útrapy, a zbraní, které mají nerozlišující charakter. *Specifická pravidla* (pravidla 72-86) nejčastěji spočívají v absolutním zákazu určitých typů zbraní. Odlišný režim existuje pouze v případě herbicidů, pozemních min a zápalných zbraní. Např. pozemní miny mohou být používány, ovšem jen tehdy, pokud strany v konfliktu věnují zvláštní péči minimalizaci jejich nerozlišujícího účinku, vedou záznamy o jejich umístění a po skončení aktivního nepřátelství zajistí nebo usnadní jejich odstranění či jiné zneškodnění.

Pátá část, nejdelší v celé studii, se nazývá *zacházení s civilními osobami a osobami vyřazenými z boje* (Treatment of Civilians and Persons Hors de Combat). Na rozdíl od sekcí předchozích zahrnuje normy nikoli haagského, ale ženevského systému MHP. Část, která je ovlivněna právem lidských práv, nejprve vyjmenovává základní záruky, poskytované všem civilistům a osobám vyřazeným z boje bez rozdílu, a následně zakotvuje pravidla určená na ochranu specifických kategorií osob. *Základní záruky* (pravidla 87-105) obsahují obecný požadavek lidského zacházení a nediskriminace, který zpřesňuje výčet konkrétních obyčejově zakázaných činů. K těm patří mimo jiné vražda, mučení, tělesné tresty, znásilnění a jiné formy sexuálního násilí, otroctví, braní rukojmí, užívání lidských štítů, nedobrovolné zmizení, svévolné zbavení svobody a upření záruk řádného a spravedlivého soudního procesu.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRAVO

Pravidla chránící specifické kategorie osob (pravidla 106-138) se týkají komбатantů a válečných zajatců; raněných, nemocných a trosečníků; mrtvých; nezvěstných; zbavených svobody; přemístěných; a dalších osob požívajících zvláštní ochrany (žen, dětí a osob starých, invalidních či oslabených). Skupina norem regulující postavení komбатantů a válečných zajatců je ve studii jediná, která se ve svém celku aplikuje pouze na mezinárodní ozbrojené konflikty. Ranění, nemocní a trosečníci musejí být stranami v konfliktu v první řadě vyhledáni, shromážděni a odsunuti z oblasti bojů a následně se jim má dostat zdravotní péče a ochrany. Vyhledat, shromáždít a odsunout je třeba také mrtvé, jejichž těla by poté měla být vydána příbuzným a/nebo pohřbena. Podrobně upraveno je zacházení s osobami zbavenými svobody. Těm musejí strany v konfliktu poskytnout důstojné podmínky v místě zadržení, umožnit jim korespondenci s rodinou a zajistit jim repatriaci, resp. propuštění ihned, jakmile skončí aktivní nepřátelství či jakmile pominou důvody zbavení svobody. Strany v konfliktu konečně musejí zjišťovat počet osob, které se stanou nezvěstnými v důsledku ozbrojeného konfliktu, a zakazuje se jim svévolně, tedy v situacích neodůvodněných zájmy bezpečnosti či požadavkem vojenské nezbytnosti, deportovat a nuceně přemísťovat civilní osoby.

Poslední, *šestá část* se věnuje *provádění* (Implementation) a řeší otázky dodržování mezinárodního humanitárního práva, jeho vynucování, státní a individuální odpovědnosti, válečných zločinů a reparací.⁶⁶ Tyto otázky se mnoha svými aspekty vymykají rámci mezinárodního humanitárního práva a přesahují do oblasti mezinárodního práva trestního či obecného mezinárodního práva. Jejich zapojení do studie má nicméně značný význam, neboť umožňuje vidět právní úpravu ozbrojených konfliktů v jejím komplexu (s primárními i sekundárními normami). Kapitola *dodržování mezinárodního humanitárního práva* (pravidla 139-143) připomíná povinnost stran v konfliktu dodržovat MHP a zajistit jeho dodržování a potvrzuje závazek šířit znalost MHP cestou výuky, jmenování právních poradců vojsk aj.

Kapitola *vynucování mezinárodního humanitárního práva* (pravidla 144-147) zakazuje válečné represálie, a to obecně (vnitrostátní ozbrojené konflikty) nebo proti chráněným osobám a objektům (mezinárodní ozbrojené konflikty). Dále studie určuje podmínky, za nichž stát nese odpovědnost za porušení mezinárodního humanitárního práva, a ukládá takovému státu povinnost plně nahradit způsobené ztráty a zranění (pravidla 149-150). Závažná porušení mezinárodního humanitárního práva, jež se považují za válečné zločiny, zakládají individuální trestní odpovědnost konkrétních pachatelů, kteří se nemohou vyvinut odkazem na plnění rozkazů či na neznalost činů svých podřízených (pravidla 151-155). Státy mají

⁶⁶ Více o této problematice viz část třetí této práce.

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

povinnost všechny válečné zločiny, jež jsou ze své podstaty nepromlčitelné, vyšetřovat a stíhat jejich pachatele, a to podle zásady univerzální jurisdikce a ve vzájemné spolupráci (pravidla 156-161).

3.4. Význam studie Obyčejové mezinárodní humanitární právo

Pro právní úpravu vnitrostátních ozbrojených konfliktů vyplývá ze studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo* několik základních závěrů. Za prvé, studie jasně potvrzuje dosud ne zcela všeobecně přijímaný fakt, že *obyčejové právo* sehrává při regulaci ozbrojených konfliktů obecně a ozbrojených konfliktů vnitrostátních zvláště velmi *významnou úlohu*. Množství obyčejových pravidel, která se do současné doby zformovala, je, lze-li alespoň zčásti věřit závěrům MVČK, opravdu úctyhodné. Jejich význam dále zvyšuje to, že často pokrývají oblasti, kde dosud buď vůbec neexistuje univerzální smluvní úprava (např. otázka reparací za škody způsobené během ozbrojeného konfliktu jednotlivcům), nebo úprava sice existuje, příslušné smlouvy ale nejsou všeobecně ratifikovány (např. podstatná část haagského systému MHP). Obyčej tedy vyplňuje mezery, které se dosud vyskytovaly v právním režimu ozbrojených konfliktů, a zajišťuje vyšší standard ochrany jejich obětí.

Za druhé, studie ukazuje, že významná část existujících obyčejových humanitárně právních pravidel se *aplikuje shodně* za mezinárodních i vnitrostátních ozbrojených konfliktů a pouze malá část nachází své uplatnění jen za jedné z těchto situací. Uvedený poznatek je mimořádně důležitý. Na straně jedné dosvědčuje, že v mezinárodním humanitárním právu skutečně dochází k postupnému sblížení právní úpravy různých typů ozbrojených konfliktů, o němž tato práce pojednávala již v kapitole věnované haagskému smluvnímu právu. Na straně druhé potvrzuje, že sblížení neprobíhá ve všech oblastech MHP stejným tempem. Nejvýrazněji se projevuje právě v systému haagského práva, při regulaci způsobů a prostředků vedení války. Pomaleji naopak působí v systému práva ženevského, kde si specifika občanských válek daná i jejich politickou citlivostí (a z ní vyplývající neochotou států zavést do tohoto kontextu instituty analogické k institutům ‚kombatantů‘ či ‚válečných zajatců‘) vynucují uchování dvou odlišných právních úprav.

Za třetí, studie a výzkum, na kterém je založena, dokazují, jak velký *vliv* na praxi a právní postoje států má *zdařilá smluvní kodifikace*. To se týká např. Dodatkových protokolů z roku 1977, jejichž podstatné části nabyly do současné doby podle závěrů studie obyčejové povahy. Uvedená skutečnost může sloužit jako argument na podporu vypracování dalších humanitárně právních mezinárodních smluv, neboť je zřejmé, že smlouvy s univerzálními aspiracemi (např. zmíněné Dodatkové protokoly) mají velkou schopnost ovlivňovat chování

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

nesmluvních smluv. Za čtvrté, studie napomáhá identifikovat oblasti, ve kterých se dosud *nezformovala* jasná a jednoznačná obyčejová *pravidla*. Jedná se např. o sféru použití specifických typů zbraní (včetně zbraní jaderných aj.), nutnost vyloučit některé způsoby a prostředky vedení války v zájmu ochrany životního prostředí či vymezení pojmu vojenská nezbytnost. Poznání nedostatečnosti úpravy v daných oblastech by mělo sloužit jako významné kritérium při rozhodování o tom, jaká témata by bylo do budoucna vhodné podrobit úpravě nových smluvních norem.

4. HODNOCENÍ OBYČEJOVÉHO MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA

Obyčejové právo regulující průběh vnitrostátních ozbrojených konfliktů patří mezi normativní systémy, které za poslední léta až desetiletí zaznamenaly mimořádně dynamický rozvoj. Dřívější skepsi a pochybnost o samotné jeho existenci nahradil optimistický a velkorysý přístup, který se prozatím odrazil zvláště v činnosti mezinárodních soudních a kvazisoudních orgánů (Mezinárodní trestní tribunály pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu, Meziamerická komise pro lidská práva) a v aktivitách Mezinárodního výboru Červeného kříže. Právě díky těmto subjektům se obecný rozsah obyčejové úpravy i její konkrétní obsah postupně vyjasňují, což významně přispívá k celkovému zkvalitnění právní ochrany obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Po létech přehlížení a nezájmu, které ostatně nebyly charakteristické pouze pro mezinárodní humanitární právo, se tak obyčejí konečně dostává zasloužené rehabilitace a obyčejové normy postupně začínají znovu zaujímat důstojné a rovnoprávné místo vedle mezinárodních smluv, které jim náleželo v minulosti, v období před rozsáhlými kodifikacemi mezinárodního humanitárního práva; a jež plně odráží i znění článku 38 Statutu Mezinárodního soudního dvora.

Asi nejvýmluvnějším výrazem tohoto posunu se stala nedávno vydaná studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*. Studie, která představuje nejpropracovanější a nejkompexnější soukromou kodifikaci humanitárně právních obyčejů, jaká do dnešního dne vznikla, předkládá bohatý materiál umožňující zhodnotit stav rozvoje obyčejového mezinárodního humanitárního práva. Navzdory určitým nedostatkům, jež studie vykazuje (nejasné vymezení konstitutivních prvků obyčejí, sporná volba relevantních subjektů, problematický způsob prokazování existence obyčejí, nadměrné využívání teleologické metody, nedořešení vztahu mezi obyčejovými a smluvními pravidly, opomenutí určitých

OBYČEJOVÉ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PŘÁVO

důležitých otázek aj.),⁶⁷ se bezesporu jedná o „pozoruhodné dílo a významný příspěvek k vědeckému poznání a debatě v dané oblasti mezinárodního práva“.⁶⁸ Příspěvek, jehož skutečné dopady na další vývoj právní regulace vnitrostátních ozbrojených konfliktů bude ovšem možné posoudit teprve po uplynutí delšího časového období, během něhož budou mít státy možnost publikaci prostudovat a zaujmout (či nezaujmout) k ní určité stanovisko. Právě na tomto stanovisku totiž závisí, zda studie zůstane i do budoucna jen soukromou kodifikací, nebo se naopak stane všeobecně uznávaným katalogem obyčejových pravidel mezinárodního humanitárního práva.

---

⁶⁷ Více viz V. Bílková, *Ke studii Obyčejové mezinárodní humanitární právo*, 25 str., dosud nepublikováno.

⁶⁸ M. MacLaren, F. Schwendimann, *An Exercise in the Development of International Law: The New ICRC Study on Customary International Humanitarian Law*, German Law Journal, Vol. 6, No. 9, str. 1217.

ZVLÁŠTNÍ DOHODY A JINÁ UJEDNÁNÍ

VI. ZVLÁŠTNÍ DOHODY A JINÁ UJEDNÁNÍ

Specifické místo v systému pramenů právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů zaujímají zvláštní dohody a jiná ujednání. Jedná se o dohody sjednané v průběhu konkrétních konfliktů mezi bojujícími stranami, popř. mezi jednou takovou stranou a vnějšími aktéry (nejčastěji MVČK či některou mezinárodní organizací typu OSN). Jejich relevanci pro vymezení okruhu práv a povinností účastníků boje potvrdil Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii v případě Tadić, kde konstatoval své právo aplikovat jakoukoli smlouvu, která „byla pro strany v konfliktu /.../ závazná v době spáchání trestného činu; a nebyla v konfliktu s kogentními normami mezinárodního práva ani je nederogovala“.¹

1. CHARAKTER ZVLÁŠTNÍCH DOHOD A JINÝCH UJEDNÁNÍ

„Zvláštní dohody“ vznikají na základě článku 3 Ženevských úmluv, resp. článku 19 Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a doplňují minimální úpravu těchto ustanovení o některé nebo dokonce všechny normy příslušných smluv. „Jinými ujednáními“ se rozumějí všechny další dohody uzavřené stranami v konfliktu (vzájemně mezi sebou či s vnějšími aktéry), které blíže určují nebo rozšiřují okruh práva aplikovatelného na specifický ozbrojený konflikt. V praxi nebývají zvláštní dohody a jiná ujednání nijak striktně odlišovány a někteří autoři² je chápou jako v zásadě totožné (obvykle je souhrnně nazývají „zvláštní dohody“). V této podkapitole bude ze systematických důvodů o obou kategoriích pojednáno zvlášť, daný přístup ovšem nijak nepopírá jejich blízkost a občas i těžkou rozlišitelnost, která se odráží v následující části textu.

1.1. ZVLÁŠTNÍ DOHODY

Uzavírání *zvláštních dohod* (special agreements, accords spéciaux) předvídá, jak již bylo uvedeno, společný článek 3 Ženevských úmluv a článek 19 Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Jedná se o období dohod, které mohou za mezinárodních ozbrojených konfliktů uzavírat Vysoké smluvní strany dle společného článku 6, resp. 7 Ženevských úmluv I-III, resp. IV a článku 24 Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Na rozdíl od těchto „mezistátních“ dohod, které se mohou týkat „všech otázek, jež považují za vhodné upravit zvlášť“ (článek 6 Ženevské úmluvy I), mají „zvláštní dohody“ podle společného článku 3 Ženevských úmluv a článku 19

¹ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-I-AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, par. 143.

ZVLÁŠTNÍ DOHODY A JINÁ UJEDNÁNÍ

Haagské úmluvy omezenější poslání, neboť v zásadě slouží pouze k „aktivaci“ dalších ustanovení příslušných smluv.³

Zvláštní dohody mohou být *uzavřeny* explicitně nebo tacitně. Jejich stranami se nejčastěji stávají účastníci konfliktu, tedy vláda a povstalci nebo jen jednotlivé povstalecké skupiny. Podle některých názorů se ovšem do skupiny zvláštních dohod řadí rovněž ujednání mezi některou z bojujících skupin a vnějším aktérem, např. MVČK nebo OSN.⁴ Dohody uvádějí v platnost další ustanovení příslušné úmluvy (tj. čtyř Ženevských úmluv, Dodatkových protokolů k nim a Haagské úmluvy), popř. úmluvu celou, a posilují tak postavení chráněných osob. Každý relevantní smluvní text přitom obsahuje určitá ustanovení, která jsou pro aplikaci za vnitrostátních ozbrojených konfliktů uzpůsobena lépe než ustanovení ostatní. Např. v Ženevské úmluvě IV o ochraně civilních osob za války se jedná o články 27-34 upravující postavení chráněných osob a zacházení s nimi a články 79-135 stanovující pravidla pro nakládání s internovanými osobami.

Strany v konfliktu nemají právní *povinnost* dohody uzavírat, měly by se však o to alespoň pokusit. Vyplývá to z dikce společného článku 3 Ženevských úmluv, podle něhož se „*strany v konfliktu vynasnaží* (zvýrazňuje autorka) *uvést zvláštními dohodami v platnost všechna ostatní ustanovení této úmluvy nebo jejích částí*“; i z dikce článku 19, odst. 2 Haagské úmluvy, která stranám v konfliktu nařizuje „*usilovat* (zvýrazňuje autorka) *o to, aby zvláštními dohodami uvedly v účinnost všechna nebo některá ostatní ustanovení této Úmluvy*“. Podle názoru MVČK zakládají výzvy ke snažení se, resp. k usilování právní povinností,⁵ postoje států během Ženevské konference z roku 1949 ovšem nesvědčí jednoznačně o tom, že by taková skutečně byla vůle smluvních stran.⁶

Zvláštní dohody mezi stranami v konfliktu se jeví jako *vhodné a reálné* především pro horizontální konflikty větší intenzity, ve kterých bojující strany nemívají větší obavy

² Viz L. Zegveld, *Accountability of Armed Opposition Groups in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 28-30.

³ Teoreticky nelze vyloučit situaci, kdy by strany v konfliktu nejprve dohodou uzavřenou podle společného článku 3 Ženevských úmluv či článku 19 Haagské úmluvy uvedly v platnost ustanovení společného článku 6, resp. 7 Ženevských úmluv I-III, resp. IV nebo článku 24 Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a následně by pak v souladu s těmito ustanoveními uzavřely zvláštní dohody o „*všech otázkách, jež považují za vhodné upravit zvlášť*“ (článek 6 Ženevské úmluvy I). V praxi se tomuto scénáři mohou blížit některé komplexnější zvláštní dohody, které konstatují platnost Ženevských úmluv a Haagské úmluvy v plném rozsahu a současně zavádějí garance jdoucí nad jejich rámec.

⁴ Viz L. Zegveld, op. cit. 2, str. 28-30.

⁵ J. Pictet, *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949, Volume III*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1994, str. 43.

⁶ Československo označilo ustanovení za pouhou „výzvu“ (appeal); SSSR konstatoval, že s ustanovením nejsou spojeny žádné právní povinnosti. Viz *Final Record II-B*, str. 334, cit. in L. Moir, *The Law of Internal Armed Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 64.

ZVLÁŠTNÍ DOHODY A JINÁ UJEDNÁNÍ

z posílení právního postavení protivníka a v nichž si rozšíření právních záruk vyžaduje velký rozsah nepřátelských akcí. Méně příznivé podmínky existují v rámci vertikálních konfliktů, během nichž lze uzavření zvláštních dohod nejspíše očekávat tehdy, jsou-li síly vládní a povstalecké strany přibližně vyrovnané a boje dosahují takové intenzity, že stát nemůže existenci ozbrojeného konfliktu na svém území popírat. V jiných případech vertikálních konfliktů zaujímají většinou státy opatrný postoj, který je motivován snahou vyhnout se situaci, kdy by sjednávání smluv s povstalcí bylo chápáno jako implicitní uznání jejich právního postavení, popř. jako forma uznání za bojující stranu. Společný článek 3 Ženevských úmluv i článek 19 Haagské úmluvy sice ve svém závěrečném odstavci takovéto účinky výslovně vylučují a existuje rovněž možnost zapojit specifické ustanovení stejného významu do textu samotné zvláštní dohody, obavy na straně *de iure* vlád ale přetrvávají. Argentina dokonce při podpisu Ženevských úmluv učinila výhradu (v průběhu ratifikace staženou) stanovující, že společný článek 3 těchto úmluv je jedinou normou ženevského práva aplikovatelnou na vnitrostátní ozbrojené konflikty.⁷ Zvláštní dohody mezi stranou v konfliktu a vnějším aktérem mohou být v zásadě sjednány kdykoli, jako pravděpodobnější se ovšem jejich vznik opět jeví v horizontálních konfliktech větší intenzity.

1.2. JINÁ UJEDNÁNÍ

Mezi *jiná ujednání* se řadí jakékoli dohody mimo dohod zvláštních, které mezi sebou, nebo s vnějšími aktéry, sjednávají bojující strany v souvislosti s probíhajícím vnitrostátním ozbrojeným konfliktem. Pokud by tato ‚souvislost‘ nebyla přítomna, nespadala by daná dohoda do rámce mezinárodního humanitárního práva a v případě, kdy by se na jejím vzniku podílela nestátní strana v konfliktu, mohla by se dokonce její platnost jevit jako sporná. Subjektivita povstalců, zahrnující i právo uzavírat smlouvy, má totiž funkční charakter a omezuje se pouze na aktivity bezprostředně nutné z hlediska jejich účasti ve vnitrostátním ozbrojeném konfliktu. Jiná ujednání je možno podle jejich obsahu rozdělit do *několika kategorií*. První zahrnuje dokumenty, které pouze explicitně potvrzují aplikovatelnost základních právních norem, tedy společného článku 3 Ženevských úmluv, článku 19 Haagské úmluvy, popř. Dodatkového protokolu II coby textu rozvíjícího společný článek 3. Druhou kategorií tvoří dohody, jimiž strany v konfliktu uvádějí v platnost ustanovení platného MHP,

⁷ Prohlášení zástupce Argentiny ze dne 8. prosince 1949: „L'Argentine /.../ a toujours pris position à l'avant-garde de beaucoup d'autres nations, dans les questions qui ont été l'objet de nos débats. Je signerai donc, au nom de mon Gouvernement et ad referendum, les quatre Conventions, sous réserve de ce que l'article 3 commun, à l'exclusion de tous les autres, sera le seul applicable dans le cas de conflits armés ne présentant pas un caractère international.“ Actes de la Conférence diplomatique de Genève de 1949, Tome I, Berne, Département politique fédéral, 1950, str. 337.

ZVLÁŠTNÍ DOHODY A JINÁ UJEDNÁNÍ

2.1. DOHODA Č. 1 – BOSNA A HERCEGOVINA (1992)

Dohoda č. 1 týkající se aplikace mezinárodního humanitárního práva za ozbrojeného konfliktu na území Bosny a Hercegoviny byla uzavřena dne 22. května 1992 v Ženevě. Podepsali ji zástupci prezidenta Republiky Bosny a Hercegoviny, muslimské Strany demokratické akce, Srbské demokratické strany a Chorvatské demokratické komunity. V platnost vstoupila v souladu se svým článkem 6, odst. 2 dne 26. května 1992. Dohoda má smíšený charakter: její druhá část představuje (alespoň z podstatné části), jak dokument výslovně konstatuje, zvláštní dohodu ve smyslu společného článku 3 Ženevských úmluv, ostatní části by se samy o sobě řadily spíše mezi jiná ujednání. Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii v případě Tadić nicméně neváhal Dohodu č. 1 jako celek označit za zvláštní dohodu,¹² čímž jen dále potvrdil, že rozlišování jednotlivých smluvních kategorií nemá větší praktický ani právní význam.

V *prvním článku* dohody (General Principles) se strany zavazují, že budou zachovávat a zajistí zachovávání společného článku 3 Ženevských úmluv. Jde o obdobnou dikci, jakou volí společný článek 1 Ženevských úmluv a článek 1, odst. 1 Dodatkového protokolu I. *Druhý článek* (Special Agreement) obsahuje vlastní text zvláštní dohody, která pro strany v konfliktu uvádí v platnost některá další ustanovení Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu I. Navíc odkazuje na Protokol II k *Úmluvě o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky* (Úmluva CCWC), z roku 1980, jenž pojednává o zákazu nebo omezení použití min, nástražných min a jiných prostředků, čímž překračuje tradiční rámec stanovený pro zvláštní dohody podle společného článku 3 Ženevských úmluv. Totéž činí také při výčtu a specifikaci některých zakázaných jednání, u nichž nevychází přímo z žádných konkrétních ustanovení smluvních instrumentů ženevského práva.

Zvláštní dohoda se týká šesti základních oblastí právní regulace. Za prvé se jedná o raněné, nemocné a trosečníky, jimž se zaručuje zacházení v souladu s Ženevskými úmluvami I a II. Úprava se vztahuje nejen na příslušníky ozbrojených skupin vyřazené z boje, ale také na ostatní postižené (např. raněné a nemocné civilisty), má tedy širší rozsah použití než v mezinárodním ozbrojeném konfliktu. Druhou oblast představuje ochrana nemocnic a jiných

¹² „/.../ an agreement reached on 22 May 1992 between the various factions of the conflict within the Republic of Bosnia and Herzegovina /.../ was based on common Article 3 of the Geneva Conventions which, in addition to setting forth rules governing internal conflicts, provides in paragraph 3 that the parties to such conflicts may agree to bring into force provisions of the Geneva Conventions that are generally applicable only in international armed conflicts.“ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 1 par. 73.

ZVLÁŠTNÍ DOHODY A JINÁ UJEDNÁNÍ

zdravotnických zařízení, která musejí být respektována a chráněna a nesmí se na ně útočit. Stranám v konfliktu se zakazuje využívat těchto zařízení k vojenským účelům, jako je zaštiťování komбатantů a vojenských objektů. V případě neuposlechnutí tohoto zákazu hrozí, po předchozím varování a poskytnutí dostatečné lhůty k nápravě, ztráta právní ochrany.

Třetí odstavce pojednává o civilním obyvatelstvu, na nějž se rozšiřuje platnost článků 13-34 a oddílu IV Ženevské úmluvy IV (v případě zajetí) a článků 72-79 Dodatkového protokolu I. Dále vylučuje diskriminaci, omezuje možnost přemístění civilního obyvatelstva a zajišťuje svobodný přístup k civilistům pro MVČK. Čtvrtý odstavce zaručuje zajatým komбатantům zacházení podle Ženevské úmluvy III. Jde o poměrně nestandardní řešení dané specifickými podmínkami převážně horizontálního konfliktu v Bosně a Hercegovině, neboť obecně se státy využívají termínu ‚komбатant‘ a zavádění režimu shodného s režimem válečných zajatců pro zadržené příslušníky povstaleckých ozbrojených skupin bojujících ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech dosti brání.

Pátá oblast, vedení nepřátelských akcí, spadá do haagského systému MHP, proto zvláštní dohoda odkazuje na ustanovení části III Dodatkového protokolu I, konkrétně na články 35-42 (způsoby a prostředky vedení války) a články 48-58 (všeobecná ochrana civilního obyvatelstva proti následkům válečných akcí), která představují transpozici haagského práva do pramene primárně patřícího k právu ženevskému. Navíc se zde objevuje zmiňovaná aktivace Protokolu II k Úmluvě CCWC, jehož sféra použití byla v dané době (rok 1992) omezena pouze na mezinárodní ozbrojené konflikty a který sám o sobě nepředvídal uzavírání zvláštních dohod. Poslední, šestou oblast tvoří pomoc civilnímu obyvatelstvu. Strany konfliktu se zavazují umožnit svobodný průchod dodávek léků a základních potravin a napomoci poskytování humanitární, nestranné a nerozlišující asistence.

Další ustanovení Dohody č. 1 pojednávají o ochraně znaku červeného kříže a ukládají stranám v konfliktu povinnost šířit znalost principů a pravidel MHP. Předposlední článek upravuje implementaci dohody, na níž by se měli podílet styční důstojníci jednotlivých bojujících stran vyčlenění pro udržování spojení s MVČK. Zásadní význam má článek 5, odst. 2, jenž stranám v konfliktu nařizuje stíhat jakákoli porušení MHP, o nichž jsou informovány, a přijmout příslušná opatření k jejich ukončení, prevenci jejich opakování a potrestání osob odpovědných za jejich spáchání. Toto ustanovení, zasazené mimo vlastní rámec zvláštní dohody, potvrzuje rostoucí význam uplatnění individuální trestní odpovědnosti v situacích vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Poslední článek konstatuje povinnost stran zachovávat a zajistit zachovávání Dohody č. 1 za všech okolností.

ZVLÁŠTNÍ DOHODY A JINÁ UJEDNÁNÍ

2.2. VŠEOBECNÁ DOHODA O DODRŽOVÁNÍ LIDSKÝCH PRÁV A MHP MEZI VLÁDOU REPUBLIKY FILIPÍNY A NDFP (1998)

Všeobecná dohoda o respektování lidských práv a mezinárodního humanitárního práva mezi vládou Republiky Filipíny a Národní demokratickou frontou Filipín (dále Všeobecné dohoda)¹³ byla podepsána dne 16. března 1998 v Haagu. Jedná se o velice komplexní dokument, který jde daleko nad rámec tradičních zvláštních dohod a jiných ujednání a pojednává o široké škále otázek souvisejících s politickou situací na Filipínách. Na mezinárodní humanitární právo se zaměřuje samostatná část IV nazvaná Dodržování mezinárodního humanitárního práva (Respect for International Humanitarian Law), která obsahuje celkem 14 článků a svým charakterem se blíží spíše jinému ujednání než zvláštní dohodě.

V *článku 1* se strany v konfliktu zavazují respektovat „*obecně přijaté principy a standardy mezinárodního humanitárního práva*“, které se týkají, jak stanovuje *článek 2*, celkem pěti kategorií chráněných osob. Mezi ty se řadí: civilisté a osoby aktivně se neúčastnící nepřátelských akcí; členové ozbrojených sil, kteří se vzdali nebo složili zbraně; osoby vyřazené z boje v důsledku zranění, nemoci nebo jiných příčin; osoby zbavené svobody z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem; a příbuzní a oprávnění zástupci uvedených osob. *Články 3-4* přinášejí dlouhý výčet základních garancí poskytovaných chráněným osobám, které zahrnují např. zákaz násilí na životě a zdraví, zákaz retroaktivity v rámci trestního stíhání, zákaz znesvěcování ostatků mrtvých, zákaz podpory extrémistických paravojenských skupin, povinnost lidského zacházení s osobami zbavenými svobody z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem nebo povinnost chránit a respektovat humanitární organizace a lékařský personál.

Další ustanovení se zaměřují na ochranu některých zvláště zranitelných skupin osob, konkrétně vnitřně přesídlených osob, kterým dokument garantuje právo na návrat, na pomoc při obnově normálního života a na odškodnění (*článek 9*); a žen a dětí, jimž zaručuje fyzickou a morální integritu (*článek 10*). Zvláštní ochrana je poskytována též lékařským, náboženským a humanitárním organizacím a jejich personálu, který např. nesmí být nucen plnit úkoly neslučitelné s vlastním humanitárním posláním (*článek 11*). Podobně jako Dohody č. 1 z Bosny a Hercegoviny, i Všeobecná dohoda z Filipín nařizuje, aby „*osoby odpovědné za porušování principů mezinárodního humanitárního práva*“ (*článek 6, al. 1*) byly stíhány a

¹³ Národní demokratická fronta Filipín je povstalecká frakce sdružující levicové skupiny působící na území Filipín včetně Komunistické strany Filipín a Nové lidové armády.

ZVLÁŠTNÍ DOHODY A JINÁ UJEDNÁNÍ

trestány. Dále předpokládá, že dojde k odškodnění obětí a že budou přijata preventivní opatření snižující riziko porušování humanitárních norem (článek 6, al. 2-3). Strany v konfliktu se zavazují šířit znalost MHP (článek 14) a – poněkud netradičně – uznávají právo filipínského lidu požadovat omezení vojenských výdajů a převedení prostředků na programy sociálního, ekonomického a kulturního rozvoje (článek 13). V části V vytváří Všeobecná dohoda zvláštní orgán pověřený dohledem nad implementací jejích ustanovení, jímž se stává *Společný monitorovací výbor* (Joint Monitoring Committee) tvořený paritně zástupci obou zúčastněných stran, tj. filipínské vlády i opoziční skupiny NDFP.

3. HODNOCENÍ ZVLÁŠTNÍCH DOHOD A JINÝCH UJEDNÁNÍ

Zvláštní dohody a jiná ujednání představují jeden z nástrojů, s jejichž pomocí je možno překonat omezenost právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů a rozšířit aplikovatelné právo o celé soubory nových norem. Současně jeho využití vede – v kontextu určitého specifického konfliktu – k přiblížení právní regulace občanské války úpravě platné za mezinárodního ozbrojeného konfliktu a ke zkvalitnění systému právní ochrany některých kategorií obětí. Jistá nevýhoda zvláštních dohod a jiných ujednání spočívá v jejich čistě dobrovolném a nepovinném charakteru, v souladu s nímž o jejich vzniku i konkrétním obsahu rozhodují výlučně strany v konfliktu. Tím se tyto právní nástroje zásadně odlišují od dříve uvedených pramenů (smlouvy, obyčej), jež se aplikují ve všech relevantních konfliktech automaticky a mají předem známý, konstantní obsah. ‚Nevýhoda‘ dobrovolnosti může ovšem někdy představovat i výhodu, neboť ve vztahu ke svobodně sjednaným závazkům se dá od bojujících skupin očekávat větší ochota k dodržování.¹⁴ Praxe mezinárodního společenství v posledních desetiletích ukazuje, že zvláštní dohody a jiná ujednání mají značný potenciál, který ale dosud nebyl v plném rozsahu využit.

¹⁴ „Unlike multilateral treaties and customary law /.../, the norms contained in special agreements have been explicitly consented by them (armed opposition groups – pozn. autorky). This may contribute to the greater willingness of armed opposition groups to comply with these norms.“ L. Zegveld, op. cit. 2, str. 28. Vývoj událostí na území Bosny a Hercegoviny i na Filipínách nieméně ukazuje, že toto očekávání nemusí být vždy splněno.

VII. PŘÁVNĚ NEZÁVAZNÉ DOKUMENTY

Kromě závazných, smluvních a obyčejových pramenů mezinárodního humanitárního práva vznikají v poslední době stále častěji také různé dokumenty nezávazného charakteru, které se pokoušejí zachytit základní principy a pravidla určující průběh vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Nejčastěji se jedná o texty vypracované odborníky a výzkumnými ústavy zabývajícími se studiem MHP. Některé provádějí pouhý soupis existujících (většinou obyčejových) norem mezinárodního humanitárního práva, a mohly by tak být zařazeny již do některé z přecházejících kapitol, vzhledem k jejich komplexnímu charakteru je jim nicméně vyhrazen prostor v kapitole této. Další dokumenty přesahují svým charakterem prostou kodifikaci, neboť kromě pravidel již existujících zakotvují i pravidla dosud v právu (plně) nevyvinutá. Dané texty se mnohdy neorientují pouze na relativně úzký rámec vnitrostátních ozbrojených konfliktů, ale usilují o pokrytí širšího okruhu situací. Nežádka se v nich navíc objevují pokusy o propojení úpravy MHP s regulací jiných odvětví, např. práva lidských práv nebo uprchlického práva.

První skupinu dokumentů zastupuje v této práci *Deklarace pravidel mezinárodního humanitárního práva řídících vedení nepřátelských akcí za vnitrostátních ozbrojených konfliktů*, kterou vydal Mezinárodní institut humanitárního práva v San Remu v roce 1990. Deklarace se zaměřuje na systém haagského práva a zakotvuje jednak obecná pravidla řídící vedení nepřátelských akcí uplatnitelná za vnitrostátních ozbrojených konfliktů, jednak zákazy a omezení použití některých zbraní za vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Druhou skupinu reprezentují dva vzájemně značně odlišné dokumenty. První z nich, *Deklarace minimálních humanitárních standardů*, byl vypracován Ústavem lidských práv Abo Akademi University ve finském Turku v roce 1990. Obsahuje základní pravidla a principy, které by se měly uplatňovat za všech okolností. Druhý dokument, *Řídící principy pro vnitřní přesídlování*, vznikl v roce 1998 z iniciativy zvláštního představitele generálního tajemníka OSN pro vnitřně přesídlené osoby Francise Denga a zaměřuje se na specifickou skupinu chráněných osob, tzv. vnitřně přesídlené osoby (IDPs).

1. DEKLARACE PRAVIDEL MHP ŘÍDÍCÍCH VEDENÍ NEPŘÁTELSKÝCH AKCÍ ZA VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ

Ve dnech 13. – 14. září 1989 upořádal *Mezinárodní institut humanitárního práva* (International Institute of Humanitarian Law, Institut international du droit humanitaire) ve svém sídle, italském San Remu, kulatý stůl na téma *Pravidla mezinárodního humanitárního*

PŘÁVNĚ NEZÁVAZNÉ DOKUMENTY

práva řídící vedení nepřátelských akcí za vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Z důvodů velkého počtu účastníků (kolem 150) byly vytvořeny dvě pracovní skupiny, z nichž první se zabývala obecnými pravidly vedení nepřátelských akcí za vnitrostátních ozbrojených konfliktů (sub-téma A) a druhá se zaměřila na zákazy a omezení použití některých zbraní za vnitrostátních ozbrojených konfliktů (sub-téma B). Skupiny ve své práci vycházely ze zpráv, které předložili profesor Konstantin Obradovic pro sub-téma A a profesor Horst Fischer pro sub-téma B. Nad obsahem zpráv proběhla diskuse, v souladu s jejímiž závěry byly jednotlivé části – s výjimkou pravidel týkajících se ochrany zdravotnických zón a jiných zón vytvořených na základě dohody mezi stranami v konfliktu, na jejichž projednání nezbyl čas – upraveny a předloženy plénu. To oba texty podpořilo a rozhodlo se předat je, společně s komentářem, Radě Mezinárodního institutu humanitárního práva. Dne 7. dubna 1990 Rada dokumenty schválila a současně přijala **Deklaraci pravidel mezinárodního humanitárního práva řídících vedení nepřátelských akcí za vnitrostátních ozbrojených konfliktů** (dále Deklarace pravidel),¹ shrnující závěry činnosti obou pracovních skupin.

Deklarace pravidel se věnuje výlučně systému haagského práva.² Při jeho zkoumání vychází ze závazných pramenů smluvní a obyčejové povahy a také z nezávazných dokumentů soft law, především rezolucí Valného shromáždění OSN.³ V *preambuli* se Deklarace odvolává na princip lidskosti, který označuje za základ celého mezinárodního humanitárního práva, a na Martensovu klauzuli, jež patří k jeho hlavním pravidlům. Dále připomíná mezinárodní právo lidských práv a společný článek 3 Ženevských úmluv, který podle ní „*musí být vykládán způsobem zajišťujícím ochranu lidských bytostí proti účinkům nepřátelských akcí*“ (odst. 9). Jedná se o výzvu k extenzivní teleologické interpretaci článku, která by s ohledem na předmět a účel smlouvy (Ženevských úmluv), jíž je ochrana obětí válek, rozšířila okruh minimálních garancí nad rámec tradičního ženevského práva. V této souvislosti je zajímavé, že text neodkazuje na Dodatkový protokol II z roku 1977, přestože tento některá ustanovení haagského práva, byť v omezené míře, přímo přebírá.

Vlastní text Deklarace pravidel obsahuje „*principy a normy, které se řadí mezi již vytvořené nebo rodící se pravidla mezinárodního práva*“ (Preambule, odst. 12). Pojem

¹ *Rules of international humanitarian law governing the conduct of hostilities in non-international armed conflicts*, International Review of the Red Cross, No. 278, September-October 1990, str. 384-408.

² Jejím ekvivalentem pro oblast ženevského práva by se měl stát *Manuál ze San Rema o ochraně obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů* (San Remo Manual on the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts), na němž Mezinárodní institut humanitárního práva pracuje v současné době. Text zatím existuje ve stádiu návrhu, který není dovoleno citovat.

³ Jedná se hlavně o rezoluce 2444, *Dodržování lidských práv za ozbrojeného konfliktu*, z 19. prosince 1968 a 2675, *Základní principy ochrany civilního obyvatelstva za ozbrojených konfliktů*, z 9. prosince 1970.

PŘÁVNĚ NEZÁVAZNÉ DOKUMENTY

„pravidla mezinárodního práva“ je podle Komentáře třeba vykládat ve světle termínu „základní hodnoty lidství“, o němž již byla řeč v kapitole věnované společnému článku 3 Ženevských úmluv.⁴ Dokument rozlišuje dva typy pravidel relevantních pro vnitrostátní ozbrojené konflikty, a to „*obecná pravidla řídící vedení nepřátelských akcí uplatnitelná za vnitrostátních ozbrojených konfliktů*“ a „*zákazy a omezení použití některých zbraní za vnitrostátních ozbrojených konfliktů*“. Dělení odpovídá systematicce, podle níž se postupovalo během kulatého stolu v San Remu.

1.1. Obecná pravidla řídící vedení nepřátelských akcí za vnitrostátních ozbrojených konfliktů

Obecná pravidla řídící vedení nepřátelských akcí za vnitrostátních ozbrojených konfliktů obsahují celkem *osm položek*, mezi něž patří zásada diskriminace, tj. rozlišování mezi komatanty a civilisty (a), imunita civilního obyvatelstva (b), zákaz působení nadměrného poranění či zbytečných útrap (c), zákaz proradnosti (d), respektování a ochrana zdravotnického a duchovního personálu, zdravotnických jednotek a transportů (e), zákaz útoku na obydlí a jiná zařízení používaná výlučně civilním obyvatelstvem (f), ochrana objektů nezbytných k přežití civilního obyvatelstva (g) a přijetí preventivních opatření při útoku (h).

Zásada *rozlišování* mezi komatanty a civilisty představuje jeden z nejstarších principů mezinárodního humanitárního práva a je přímým důsledkem zásady imunity civilního obyvatelstva. Poprvé byla implicitně vyjádřena v Deklaraci ze Sankt Peterburgu z roku 1868 a pro vnitrostátní ozbrojené konflikty vyplývá z odst. 1, písm a) společného článku 3 Ženevských úmluv a z článku 13, odst. 3 Dodatkového protokolu II. Zásada zahrnuje zákaz nerozlišujících útoků, jimiž se podle článku 51, odst. 4 Dodatkového protokolu I rozumějí „*útoky, které nejsou zaměřeny na konkrétní vojenské objekty*“ (písm. a)), „*útoky, při nichž se používají bojové způsoby nebo prostředky, které nemohou být zaměřeny na konkrétní vojenské objekty*“ (písm. b)), a „*útoky, při nichž se používají bojové způsoby nebo prostředky, jejichž účinky nemohou být omezeny /.../, takže v každém takovém případě zasahují vojenské objekty i civilní osoby nebo objekty civilního rázu bez rozdílu*“ (písm. c)).

Zásada *imunity* civilního obyvatelstva vylučuje, aby strany v konfliktu útočily proti civilnímu obyvatelstvu jako takovému nebo proti jednotlivým civilním osobám, a zakazuje jim dopouštět se „*násilných činů, jejichž základním cílem je terorizování civilního obyvatelstva /.../*“. Jedná se o stručnější období ustanovení článku 13, odst. 2 Dodatkového protokolu II, v němž se navíc odmítá hrozba násilnými činy. Zákaz působení *nadměrného*

⁴ Viz kapitola I (podkapitola 4.3.) této části práce.

PŘÁVNĚ NEZÁVAZNÉ DOKUMENTY

poranění či zbytečných útrap nalezl své vyjádření již v Deklaraci ze Sankt Petersburgu a od té doby se k němu vrací řada významných právních dokumentů, včetně rezoluce Valného shromáždění OSN 2444 z roku 1968 a článku 35, odst. 2 Dodatkového protokolu I, které jej přímo řadí mezi základní pravidla vedení války. Pro vnitrostátní ozbrojené konflikty obdobné pravidlo smluvně stanoveno není, podle autorů Deklarace se na ně ale jednoznačně vztahuje. Za jeho konkrétní projev se v textu označuje zákaz používat prostředky vedení války, které zbytečně zhoršují útrapy bezbranných osob nebo činí jejich smrt nevyhnutelnou.

Zákaz proradnosti opět smluvní vyjádření v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů nemá, dokument jej však řadí mezi základní pravidla, neboť s jeho pomocí se udržuje důvěra v ochranu garantovanou mezinárodním humanitárním právem. Proradnosti se dopustí ten, kdo oklame nepřítele a přiměje ho domnívat se, že má právo požívat ochrany podle norem mezinárodního práva nebo je povinen takovou ochranu poskytovat, a to s úmyslem jeho víru v tento stav zklamat. Strany v konfliktu nesmějí na základě proradnosti zabít, zranit nebo zajmout nepřítele. Jedná se o shodnou úpravu, jakou zakotvuje článek 37, odst. 1 Dodatkového protokolu I pro mezinárodní ozbrojené konflikty.

Požadavek na respektování a ochranu *zdravotnického a duchovního personálu*, zdravotnických jednotek a transportů při vedení vojenských operací logicky vyplývá z principu ochrany osob vyřazených z boje. Ve srovnání s články 9 a 11 Dodatkového protokolu II je úprava poměrně stručná a vyjadřuje pouze základní tezi. *Zákaz útoku na obydlí* a jiná zařízení používaná výlučně civilním obyvatelstvem, vyjádřený již v rezoluci Valného shromáždění OSN 2675 z roku 1970, doplňuje a specifikuje zásadu imunity civilního obyvatelstva. Totéž činí princip ochrany objektů *nezbytných k přežití* civilního obyvatelstva, který figuruje v článku 14 Protokolu II. Strany v konfliktu nesmějí na tyto objekty útočit, ničit je, odstraňovat nebo je činit bezcennými. Poslední pravidlo první části se týká *preventivních opatření* při útoku, která musejí přijímat bojující strany s cílem vyloučit zranění, ztráty nebo škody na civilním obyvatelstvu. Ustanovení navazuje na zásadu rozlišování a zásadu imunity, jejichž funkčnost zajišťuje.

1.2. Zákazy a omezení použití některých zbraní za vnitrostátních ozbrojených konfliktů

Zákazy a omezení použití některých zbraní za zákazy a omezení použití některých zbraní zahrnují *pět pravidel*, která zakazují nebo omezují použití chemických a biologických zbraní (a), střel tříštících se v lidském těle, např. střel dum-dum (b), jedů (c), min, protipěchotních min a podobných prostředků (d) a zápalných zbraní (e). Tato část Deklarace má velký význam, neboť mezinárodní smlouvy upravující režim příslušných zbraní většinou

PŘÁVNĚ NEZÁVAZNÉ DOKUMENTY

vzhledem k době svého vzniku předpokládají použití pouze za mezinárodních ozbrojených konfliktů. V prvních třech případech proto dokument upozorňuje na čistě obyčejovou povahu pravidla, v dalších dvou pak mluví o aplikaci obecných pravidel z první části textu.

Zákaz *chemických zbraní* se poprvé objevil v Ženevském protokolu z roku 1925, který se, jak již bylo uvedeno, vztahuje pouze na mezinárodní ozbrojené konflikty. Během následujícího období získal podle názoru autorů Deklarace pravidel obyčejovou povahu, a to i ve vztahu k vnitrostátním ozbrojeným konfliktům. V rezoluci Valného shromáždění OSN 3318 z roku 1974 o ochraně žen a dětí v krizových situacích a za ozbrojeného konfliktu prohlásilo Valné shromáždění „*použití chemických a bakteriologických zbraní v průběhu vojenských operací za jedno z nejzávažnějších porušení /.../ principů mezinárodního humanitárního práva*“.⁵ V deklaraci přijaté v roce 1989 na závěr pařížské konference o chemických zbraních se účastnické státy zavázaly nepoužívat chemické zbraně a odsoudit jejich použití jinými, aniž by přitom rozlišovaly různé typy ozbrojeného konfliktu. Ke stejnému závěru dospěl v témže roce *ad hoc* výbor o chemických zbraních vytvořený v rámci Konference o odzbrojení, který předložil návrh nového smluvního textu konstatujícího bez jakéhokoli dalšího upřesňování, že „*všechny smluvní strany se zavazují nepoužívat chemické zbraně*“.⁶ MVČK vyjádřil svůj názor již v roce 1988, kdy komentoval vnitrostátní použití chemických zbraní v Iráku slovy: „*Použití chemických zbraní, ať už proti vojenskému personálu nebo proti civilistům, je mezinárodním právem absolutně zakázáno a musí být odsouzeno za všech okolností.*“⁷

Zákaz *biologických zbraní*, primárně rovněž zakotvený v Ženevském protokolu z roku 1925, prošel podle názoru autorů Deklarace pravidel stejným obyčejotvorným procesem jako zákaz chemických zbraní a rovněž se rozšířil na vnitrostátní ozbrojené konflikty. V textu bohužel chybí jakékoli odkazy na relevantní praxi nebo projevy právního přesvědčení ze strany států, popř. nestátních subjektů, tvrzení je proto v tomto kontextu obtížné posoudit. To platí také pro zákaz *střel tříštících* se v lidském těle, např. střel dum-dum, který původně figuroval v Deklaraci III připojené k Závěrečnému aktu Haagské mírové konference v roce 1899 a v článku 16, odst. 2 Oxfordského manuálu pravidel námořní války vydaného Institutem mezinárodního práva v roce 1913; a pro zákaz *jedů*, který vychází z článku 23 (a) Haagského řádu pozemní války. U všech čtyř typů zbraní odkazuje Deklarace pravidel na

⁵ Resolution 3318 (XXIX), *Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict*, 14 December 1974, par. 2.

⁶ *Report of the Ad Hoc Committee on Chemical Weapons to the Conference on Disarmament on its Work during the period 17 January to 3 February 1989*, CD/881, 3 February 1989, Appendix I, str. 11; cit. in. *Rules*, op. cit. 1, str. 396.

⁷ *International Committee of the Red Cross, Press Release No. 1567 of 23 March 1988*, cit. in. *Rules*, op. cit. 1, str. 397.

PŘÁVNĚ NEZÁVAZNÉ DOKUMENTY

obecné pravidlo vylučující působení nadbytečného zranění a zbytečného utrpení, jehož aplikaci mají představovat. Poslední dvě ustanovení rozvádějí obecná pravidla první části, hlavně zásadu rozlišování mezi komatanty a civilisty a zásadu imunity civilního obyvatelstva Jedná se o zákaz *min, nástrah a jiných zařízení*, který je obsažen v Protokolu II k Úmluvě o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky, a zákaz *zápalných zbraní* zakotvený v Protokolu III k témuž dokumentu, které se v době vypracování Deklarace na rozdíl od dnešního stavu vztahovaly pouze na mezinárodní ozbrojené konflikty.

2. DEKLARACE MINIMÁLNÍCH HUMANITÁRNÍCH STANDARDŮ

Od 70. let se odborníci z řad MVČK, nevládních organizací a výzkumných ústavů pokoušely definovat principy a pravidla, jimiž by se státy, popř. jiné subjekty měly řídit v období vnitřních nepokojů a napětí. Tyto snahy vedly k přijetí několika významných dokumentů, mezi něž se řadí např. *Deklarace základních práv jednotlivce v období vnitřních nepokojů* (MVČK, 1971),⁸ *Kodex chování v čase vnitřních nepokojů a napětí* (Hans-Peter Gasser, 1988)⁹ či *Návrh Modelové deklarace o vnitřních svárech* (Theodor Meron, 1988).¹⁰ Koncem 80. let se zájem expertů vymanil z omezeného kontextu vnitřních nepokojů a napětí a zaměřil se na komplexní problematiku základních standardů, jež by se uplatňovaly za všech okolností a vůči všem typům aktérů.¹¹ Prozatím nejznámějším soupisem těchto standardů se v roce 1990 stala **Deklarace minimálních humanitárních standardů** (dále Deklarace z Turku),¹² kterou vypracovala mezinárodní skupina odborníků během pracovního setkání pořádaného Ústavem pro lidská práva na Abo Akademi University ve finském Turku ve dnech 30. listopadu až 2. prosince 1990. V roce 1994 prošel dokument dílčí revizí, která zohlednila vznášené výhrady a reflektovala také vývoj ve světě v první polovině 90. let.¹³

⁸ *Draft Declaration of Fundamental Rights of the Individual in Time of Internal Disturbances or Public Emergency*, Conference of Government Experts on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts, Vol. V, Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts, Submitted by the ICRC 85, Doc. CE/5b, Geneva, 1971.

⁹ *Code de conduite pour troubles et tensions internes*, Text viz H. P. Gasser, *Un minimum d'humanité dans les situations de troubles et tensions internes: proposition d'un Code de conduite*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 769, Janvier-Février 1988, str. 39-61.

¹⁰ *Draft Model Declaration on Internal Strife*. Text viz T. Meron, *Projet de Déclaration type sur les troubles et tensions internes*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 769, Janvier-Février 1988, str. 70-80.

¹¹ Více o této problematice viz V. Bílková, *Fundamental Standards of Humanity*, Thesis for the European Master's Degree in Human Rights and Democratisation, Ruhr-University Bochum, 2003/2004.

¹² UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1991/55, *Declaration of Minimum Humanitarian Standards*, 2 December 1990. Text viz International Review of the Red Cross, No. 282, May-June 1991, str. 328.

¹³ Revidovaný text byl předložen Komisi OSN pro lidská práva představiteli Finska a Norska. Text viz A. Eide, A. Rosas, T. Meron, *Combating Lawlessness in Gray Zone Conflicts Through Minimum Humanitarian Standards*, American Journal of International Law, Vol. 89, January 1995, str. 215-223.

PŘÁVNĚ NEZÁVAZNÉ DOKUMENTY

2.1. Obsah Deklarace minimálních humanitárních standardů

Deklarace z Turku je tvořena preambulí a vlastním textem, který má, ve verzi z roku 1994, dvacet článků. *Preamble* zdůrazňuje význam lidských práv a humanitárních norem platných za ozbrojených konfliktů, tedy mezinárodního humanitárního práva, vyslovuje však znepokojení nad tím, že tyto normy „*odpovídajícím způsobem nechrání lidské bytosti v situacích vnitřního násilí, nepokojů, napětí a výjimečného stavu*“ (odst. 5). Z toho je vyvozována nutnost definovat principy, které by se na tyto případy zaměřily a zajistily ochranu jejich obětí. Preamble dále varuje státy před přílišným využíváním derogčního mechanismu a přebírá Martensovu klauzuli odkazující na „*principy mezinárodního práva odvozené z ustaveného obyčeje, zásad lidskosti a diktátu veřejného svědomí*“ (odst. 8).

Vlastní text Deklarace z Turku obsahuje „*minimální humanitární standardy, které jsou aplikovatelné za všech situací /.../ a od nichž se nelze za žádných okolností odchýlit*“ (článek 1, odst. 2). Rozsah použití *ratione materiae* tedy zahrnuje nejen vnitřní nepokoje a napětí, pro něž je dokument prioritně určen, ale také další ‚situace‘ včetně vnitrostátních ozbrojených konfliktů.¹⁴ Článek 2 řeší aplikovatelnost *ratione personae* v aktivním i pasivním pojetí. Standardy mají bez jakéhokoli nepříznivého rozlišování zavazovat (aktivní personální působnost) a chránit (pasivní personální působnost) všechny osoby, skupiny a orgány bez ohledu na jejich právní postavení, tedy rovněž povstalecké ozbrojené síly účastníci se vnitrostátního ozbrojeného konfliktu. Článek 17 podotýká, že dodržování standardů nemá vliv na právní postavení daných subjektů, což je klasické ustanovení zapojované do právních instrumentů regulujících vnitrostátní ozbrojené konflikty. Obecné normy doplňuje článek 1, odst. 2, který stanovuje postup při interpretaci textu, článek 20, jenž vylučuje jeho negativní působení na okruh základních práv uznávaných v určité zemi, a články 18-19, které volají po vytvoření účinných odpovědnostních a donucovacích mechanismů (včetně individuální trestní odpovědnosti) k zajištění dodržování standardů.

Dalších čtrnáct ustanovení se inspirovuje mezinárodním humanitárním právem a právem lidských práv, popřípadě jejich prvky kombinuje. Z **mezinárodního humanitárního práva**, především Dodatkového protokolu II, přímo vycházejí články 5, 6, 12, 13, 14 a 15. **Článek 5** zakazuje útoky proti osobám neúčastnícím se násilných jednání (článek 13, odst. 2 Protokolu II), zakotvuje princip proporcionality (obyčejové pravidlo) a prohlašuje, že zbraně nebo jiné materiály a metody odmítnuté pro mezinárodní ozbrojené konflikty nesmějí být používány ani

¹⁴ „*C'est des règles humanitaires minima, applicables en toute situation (et donc a fortiori en cas de conflit armé interne ou international).*“ R. Kolb, *Le droit international public et le concept de guerre civile depuis 1945*, Relations Internationales, No. 105, printemps 2001, str. 21.

PŘÁVNĚ NEZÁVAZNÉ DOKUMENTY

za žádných jiných okolností. Poslední zásada nemá oporu ve smluvní ani obyčejové úpravě občanských válek a je možno ji považovat za prvek progresivního rozvoje, který se autoři snaží uskálít. **Článek 6** zakazuje násilné činy nebo hrozby násilím, jejichž hlavním cílem je šířit teror mezi obyvatelstvem (článek 13, odst. 2 Protokolu II). **Články 12-14** zaručují ochranu a lidské zacházení raněným a nemocným, nařizují pátrat po raněných, mrtvých a zmizelých a upravují postavení zdravotnického a duchovního personálu. Téměř doslova při tom přebírají text úvodních ustanovení části III Protokolu II (články 7-8; článek 9, odst. 1; a článek 10, odst. 1). **Článek 15** požaduje, aby se humanitárním organizacím dostalo vybavení nezbytného k realizaci jejich humanitárních aktivit, čímž se postavení daných subjektů ve srovnání s rámcem Protokolu II (článek 18) posiluje.

Čistě lidskoprávní základ má pouze **článek 16**, podle něhož musejí být při dodržování standardů chráněna práva skupin, menšin a národů. Zbylá ustanovení, tedy články 3-4-7-8-9-10 a 11 mají **smíšený charakter**, obsahují tedy prvky mezinárodního humanitárního práva (MHP) i práva lidských práv (LP). **Článek 3** nejprve potvrzuje právo každého na uznání jeho právní osobnosti (LP) a následně vyhláší základní záruky lidského zacházení (MHP+LP), které vycházejí z článku 4, odst. 1 a odst. 2 Protokolu II. Nad jeho rámec zakazují jednání vedoucí k nedobrovolnému mizení osob, úmyslné upření přístupu k nezbytným potravinám, pitné vodě a lékům a nabádání k některému z nedovolených aktů. **Článek 4** pojednává o osobách zbavených svobody (MHP+LP), kterým mimo jiné zajišťuje možnost komunikovat s vnějším světem, právo na účinný opravný prostředek a lidské zacházení. **Článek 7** brání nucenému přemísťování obyvatelstva (MHP – článek 17 Protokolu II) a stanovuje, že nikdo nesmí být nucen opustit své území (LP).

Článek 8 zakotvuje právo na život, zakazuje genocidu (LP) a omezuje možnost uložení trestu smrti (LP+MHP – článek 6, odst. 4 Protokolu II). Nad rámec MHP dovoluje výkon tohoto trestu jen u nejzávažnějších zločinů a požaduje zachování šestiměsíční lhůty mezi vynesením rozsudku a exekucí. **Článek 9** upravuje právo na spravedlivé soudní řízení (LP+MHP – článek 6, odst. 2 Protokolu II) a obsahuje všechny standardní procesní záruky (prezumpce nevinny, princip *ne bis in idem* aj.). **Článek 10** zavádí zvláštní ochranu dětí (LP+MHP), která se zabývá také jejich účastí na násilných jednáních. Ustanovení výslovně zakazuje aktivní nábor i pasivní svolení s působením „v ozbrojených silách nebo ozbrojených skupinách“, přímo se tedy obrací nejen na státy, ale i na povstaleckou stranu ve vnitrostátním ozbrojeném konfliktu. V duchu později přijatého *Opčního protokolu k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojeného konfliktu* vybízí článek 10 ke zvýšení hranice pro

PŘÁVNĚ NEZÁVAZNÉ DOKUMENTY

účast v boji na 18 let. *Článek 11* se týká internace, určeného pobytu a administrativního zadržení, které podřizuje soudnímu přezkumu.

2.2. Reakce na Deklaraci minimálních humanitárních standardů a koncepce základních standardů lidskosti

Deklarace z Turku vzbudila na mezinárodní scéně pozornost záhy po svém přijetí. V roce 1991 se dostala na pořad jednání Subkomise pro lidská práva, která ji o tři roky později předložila Komisi OSN pro lidská práva s výzvou, aby tato zvážila její přetvoření v závazný mezinárodně právní instrument k regulaci vnitřních nepokojů a napětí.¹⁵ Komise návrh odložila, avšak v roce 1997, pod vlivem závěrů expertního semináře pořádaného na dané téma v září roku 1996 v Kapském městě z iniciativy pěti států Severské skupiny a MVČK,¹⁶ pověřila generálního tajemníka OSN zpracováním analytické zprávy týkající se minimálních humanitárních standardů, resp. *základních standardů lidskosti* (fundamental standards of humanity, standards fondamentaux d'humanité), jak byla koncepce nově nazvána.¹⁷

Do dnešního dne předložil generální tajemník OSN již několik zpráv tohoto typu,¹⁸ které k problematice přistupují poměrně široce, a mají proto význam také pro právní úpravu vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Zpráva z roku 1999 se např. zabývá odpovědností nestátních aktérů a přípravnými pracemi ke studii MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*, zpráva z roku 2000 vypočítává prameny poznání základních standardů a uvádí metody jejich určení, zpráva z roku 2001 analyzuje vývoj koncepce individuální trestní odpovědnosti v současném mezinárodním právu aj. V roce 2000 se ve Stockholmu konal, opět z iniciativy severských států a MVČK, druhý expertní seminář k problematice základních standardů lidskosti. Jeho účastníci přehodnotili své stanovisko k navrhované koncepci, zaujali k ní kritičtější postoj a v souladu s ním vyzvali Komisi pro lidská práva, aby pozastavila práce v této oblasti až do vyjasnění některých sporných bodů (např. ozřejmení současného rozsahu obyčejového humanitárního práva).¹⁹ Komise návrhu vyhověla a od té doby se tématu prakticky nevěnuje.²⁰

¹⁵ Resolution 1994/26, *Minimum humanitarian standards*, 26 August 1994.

¹⁶ Viz UN Doc. E/CN.4/1997/77/Add.1, *Minimum humanitarian standards*, 27 January 1997.

¹⁷ Resolution 1997/21, *Minimum humanitarian standards*, 11 April 1997.

¹⁸ UN Docs. E/CN.4/1996/80, 28 November 1995 and its Annexes I-III, E/CN.4/1997/77, 24 December 1996 and its Annexes I-II, E/CN.4/1998/87, 5 January 1998 and its Annex, E/CN.4/1999/92, 18 December 1998, E/CN.4/2000/94, 27 December 1999, E/CN.4/2001/91, 12 January 2001, E/CN.4/2002/103, 20 December 2001.

¹⁹ Viz UN Doc. E/CN.4/2000/145, 4 April 2000.

²⁰ Viz Decisions 2001/112, *Fundamental Standards of Humanity*, 25 April 2001; a 2002/112, *Fundamental Standards of Humanity* 25 April 2002. Srov. se staršími rezolucemi Komise na totéž téma: Resolutions 1995/29, *Minimum humanitarian standards*, 3 March 1995; 1996/26, *Minimum humanitarian standards*, 19 April 1996;

PRÁVNĚ NEZÁVAZNÉ DOKUMENTY

Vzhledem k uvedenému vývoji nelze v současné době s jistotou říci, jakým směrem se budou jednání o koncepci základních standardů lidskosti v budoucnu vyvíjet a zda nakonec vyústí v přijetí právně závazného (nebo alespoň politicky relevantního) dokumentu. Diskusi, která k tomuto tématu probíhá především od počátku 90. let, lze ovšem již dnes hodnotit z hlediska právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů jako přínosnou. Výrazně totiž napomohla porozumění některým institutům mezinárodního humanitárního práva a navíc ukázala, že normy regulující průběh občanských válek patří k normativnímu základu současného mezinárodního práva obecně. Tento závěr má nepochybně pro celkové hodnocení úpravy i určování směrů jejího dalšího rozvoje značný význam.

3. ŘÍDÍCÍ PRINCIPY PRO VNITŘNÍ PŘESÍDLOVÁNÍ

Řídící principy pro vnitřní přesídlování (dále Řídící principy)²¹ vypracoval v letech 1996-1998 zvláštní představitel generálního tajemníka OSN pro vnitřně přesídlené osoby Francis Deng ve spolupráci s MVČK, Úřadem Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) a experty z několika států světa.²² Na svém zasedání v roce 1998 se k dokumentu přihlásila Komise OSN pro lidská práva,²³ později jej podpořily další státní i nestátní subjekty a v současné době se již těší širokému uznání. Od předchozích dvou dokumentů, Deklarace pravidel a Deklarace z Turku, se Řídící principy dosti liší. Neobsahuje totiž garance platné za určitých, popř. všech okolností pro každého bez rozdílu, ale zaměřují se na ochranu specifické kategorie tzv. vnitřně přesídlených osob²⁴ (IDP – internally displaced persons, personnes déplacées à l'intérieur de leur pays). Tímto pojmem se označují „osoby nebo skupiny osob, které byly donuceny opustit své domovy proto, aby unikly ozbrojenému konfliktu, násilí, porušování lidských práv, přírodním katastrofám nebo katastrofám způsobeným lidmi, a které při tom nepřekročily mezinárodně uznané hranice státu“.²⁵

Vnitřně přesídlené osoby se v mnoha ohledech podobají uprchlíkům, na rozdíl od nich ale zůstávají na území svého státu, a proto se na ně mezinárodní právo vztahuje pouze v omezené míře. Danou problematiku neupravuje komplexně žádný závazný mezinárodně právní

1997/21, *Minimum humanitarian standards*, 11 April 1997; 1998/29, *Human Rights and Terrorism*, 17 April 1998; 1999/65, *Fundamental Standards of Humanity*, 28 April 1999; 2000/69, *Fundamental Standards of Humanity*, 26 April 2000.

²¹ UN Doc. E/CN.4/1998/53/Add.2, *Guiding principles for Internal Displacement*, 11 February 1998.

²² Na podobu dokumentu měla vliv sbírka *Compilation et analyse de normes juridiques* dokončená skupinou právních expertů pod vedením Francise Denga v roce 1996, text viz UN Doc. E/CN.4/1996/52/add.2, 5 December 1995.

²³ Resolution 1998/50, *Internally displaced persons*, 17 April 1998.

²⁴ V češtině není termín překládán jednotným způsobem, např. UNHCR používá pojem ‚vnitřní uprchlíci‘, Český červený kříž mluví o ‚vnitřních přesídlených‘ apod.

²⁵ Řídící principy, článek 1.

PŘÁVNĚ NEZÁVAZNĚ DOKUMENTY

dokument, a veškerá ochrana tak spočívá na obecných normách zajišťujících základní standardy lidského zacházení a na několika zvláštních ustanoveních věnovaných otázce přesídlování (např. článek 17 Dodatkového protokolu II), které jsou rozptýleny v řadě různých pramenů. Řídící principy se pokoušejí tyto normy kodifikovat, tvůrčím způsobem rozvinout, a soustředit v jediném, byť právně nezávazném dokumentu. Vycházejí při tom ze dvou hlavních systémů, a to práva lidských práv a mezinárodního humanitárního práva,²⁶ jejichž prvky vhodným způsobem kombinují s cílem vytvořit či přesněji navrhnout opravdu ucelený systém právní ochrany.

3.1. Obsah Řídících principů pro vnitřní přesídlování

Řídící principy obsahují celkem třicet principů rozděleným do pěti kapitol (Obecné principy, Principy týkající se ochrany proti přemístění, Principy týkající se ochrany během přemístění, Principy týkající se humanitární pomoci a Principy týkající se návratu, znovuusídlení a reintegrace), kterým předchází obecnější Úvod (Rozsah a předmět). Ten vymezuje poslání dokumentu,²⁷ definuje vnitřně přesídlené osoby a stanovuje okruh subjektů, které by se měly principy řídit. Kromě zvláštního zpravodaje generálního tajemníka OSN, států a mezivládních i nevládních organizací se jedná o „*jakékoli jiné skupiny, jednotlivce a orgány*“ (princip 2, odst.1), mezi něž se nepochybně řadí rovněž povstalecké ozbrojené skupiny účastníci se vnitrostátního ozbrojené konfliktu.

Právě **občanské války** jsou jedním z nejčastějších faktorů, které hromadné přesídlování osob uvnitř území určitého státu vyvolávají, proto se jich také přímo nebo nepřímo dotýká hned několik ustanovení. **Princip 6** zakazuje přemísťování v situacích ozbrojených konfliktů, nečiní-li je nezbytným bezpečnost civilních osob nebo naléhavé vojenské důvody, čímž v podstatě parafrázuje znění článku 17 Protokolu II. **Princip 10** v odst. 2 odmítá útoky nebo jiné násilné činy namířené proti vnitřně přesídleným osobám neúčastnícím se nepřátelských akcí, konkrétněji pak tyto osoby chrání např. před uchylováním se k vyhladování jako metodě boje, používáním protipěchotních min nebo vedením útoků proti obytným táborem. **Princip 13** přísně zakazuje, aby byly přemístěné děti přijímány do ozbrojených sil a bylo jim dovoleno účastnit se bojů, a brání rovněž diskriminačnímu náboru vnitřně přesídlených osob do ozbrojených sil nebo skupin. Mezinárodním humanitárním

²⁶ Řídící principy, úvod, článek 3: „*These Principles reflect and are consistent with international human rights law and international humanitarian law.*“

²⁷ Řídící principy, úvod, článek 1: „*These Guiding Principles address the specific needs of internally displaced persons worldwide. They identify rights and guarantees relevant to the protection of persons from forced displacement and to their protection and assistance during displacement as well as during return or resettlement and reintegration.*“

PŘÁVNĚ NEZÁVAZNÉ DOKUMENTY

právem se *dále* inspirují princip 15, který nařizuje důstojné nakládání se zemřelými, principy 24-26, jež upravují poskytování humanitární pomoci, a princip 30, v němž se garantuje svobodný a rychlý přístup k vnitřně přesídleným osobám během návratu, znovuušídlení a reintegrace pro humanitární organizace. Zjevně humanitárně právní původ má konečně také druhá věta odst. 1 principu 2, která vylučuje vliv dodržování dokumentu na právní postavení dotčených orgánů, skupin a jednotlivců.

Další principy vycházejí primárně z práva **lidských práv** a uplatňují se za všech okolností, nejen v době ozbrojených konfliktů. Patří mezi ně mimo jiné zákaz diskriminace, k němuž se dokument hlásí hned na několika místech, zvláštní ochrana některých skupin obyvatelstva (princip 9), svoboda pohybu a pobytu (princip 14), právo azylu (princip 15), právo na respektování rodinného života (princip 17), právo na dostatečnou životní úroveň (princip 18), ochrana vlastnictví (princip 21) či právo na vzdělání (princip 23). Oba systémy, právo lidských práv i mezinárodní humanitární právo, působí konečně někdy **současně**, a to zvláště v případě principů zakotvujících tvrdé jádro lidských práv. Jedná se o právo na život a z něho odvozené minimální garance lidského zacházení (princip 10), právo na důstojnost a osobní integritu (princip 11) nebo právo na svobodu a bezpečnost (princip 12).

3.2. Přínos Řídících principů pro vnitřní přesídlování

Řídící principy pro vnitřní přesídlování předložily první komplexní a přehledný soupis pravidel a norem, které by měly sloužit k zajištění lepší ochrany vnitřně přesídlených osob. Vzhledem k rychle rostoucímu počtu daných osob ve světě i k absenci závazných smluvních instrumentů, které by jejich postavení řešily, má vznik tohoto dokumentu, byť spadá pouze do oblasti *soft law*, značný význam a může výrazně napomoci dalšímu rozvoji mezinárodního práva. Příznivé přijetí, kterého se Řídícím principům obecně dostalo, svědčí o tom, že stále více subjektů považuje stávající právní situaci za neudržitelnou a zvažuje její změnu, kterou by mohlo odstartovat přetvoření textu v závaznou univerzální nebo regionální smlouvu.

Pro mezinárodní humanitární právo a zvláště úpravu platnou za vnitrostátních ozbrojených konfliktů by měl takovýto vývoj tři hlavní důsledky. Za prvé, došlo by k posílení ochrany určité skupiny, která za občanských válek čelí s ohledem na svůj charakter zvláště velkému množství rizik. V tomto směru by se jednalo o pozitivní posun, a to i tehdy, pokud by byl realizovaný mimo vlastní rámec mezinárodního humanitárního práva. Za druhé, vytvoření nové právní úpravy platné výlučně pro vnitřně přesídlené osoby by vedlo k právnímu zvýhodnění těchto osob, tradičně řazených mezi civilisty, ve srovnání s ostatním civilním obyvatelstvem. Část odborníků takovou změnu považuje za nevhodnou a odmítá ji,

PŘÁVNĚ NEZÁVAZNÉ DOKUMENTY

je ovšem třeba říci, že již dnes předvídá mezinárodní (humanitární) právo pro některé skupiny, např. děti, příznivější režim a tato skutečnost prozatím nijak výrazněji neohrozila koherenci právního systému. Specifika, jimiž se vyznačují vnitřně přesídlené osoby, je nepochybně opravňují k tomu, aby pro sebe též nárokovaly zvláštní status. Za třetí, mezinárodní humanitární právo by se více než dříve dostalo do spojení s jinými odvětvími mezinárodního práva, především právem lidských práv a právem uprchlickým. Toto spojení by přispělo ke zvýšení ochrany specifické kategorie osob, současně by nicméně mohlo ohrozit svébytnost jednotlivých odvětví, jež mají vzájemně odlišnou podstatu a poslání, a nelze je proto bez dalšího zaměňovat či slučovat v jediný celek.

4. HODNOCENÍ PŘÁVNĚ NEZÁVAZNÝCH DOKUMENTŮ

Tři nezávazné dokumenty charakterizované v této kapitole nepatří samy o sobě mezi prameny mezinárodního humanitárního práva aplikovatelné za vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Jejich význam pro tuto oblast by přesto neměl být podceňován, a to přinejmenším ze dvou důvodů. Za prvé, dokumenty mají potenciál postupem doby, vlivem svého používání stranami v konfliktu a různými národními i mezinárodními rozhodovacími orgány přispět ke vzniku nových, dříve neexistujících humanitárních pravidel a určit jejich výslednou podobu. Za druhé, texty ukazují různé, vzájemně ne zcela identické směry, jimiž by se v budoucnu mohl vývoj právní regulace občanských válek ubírat (svébytná úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů, definice standardů platných za všech okolností, nalezení specifických norem pro jednotlivé skupiny chráněných osob) a současně dovolují posoudit klady a zápory každého z nich. Právě tento druhý jev je mimořádně důležitý a při hodnocení obsahu a přínosu konkrétních dokumentů by měl být vždy brán v úvahu.

**ČÁST 3. IMPLEMENTAČNÍ, ODPOVĚDNOSTNÍ A DONUCOVACÍ
MECHANISMY**

ČÁST 3.

**IMPLEMENTAČNÍ, ODPOVĚDNOSTNÍ A
DONUCOVACÍ MECHANISMY**

Kapitola I. Implementační, kontrolní a vyšetřovací mechanismy

Kapitola II. Odpovědnostní mechanismy

Kapitola III. Donucovací mechanismy

IMPLEMENTAČNÍ, KONTROLNÍ A VYŠETŘOVACÍ MECHANISMY

I. IMPLEMENTAČNÍ, KONTROLNÍ A VYŠETŘOVACÍ MECHANISMY

Předchozí část práce se soustředila na primární, hmotně právní normy smluvního a obyčejového původu, jimiž mezinárodní humanitární právo reguluje průběh vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Část tato věnuje pozornost mechanismům, které zajišťují či se alespoň snaží zajistit, aby uvedené normy na strany v konfliktu skutečně efektivně působily a byly jimi dodržovány. Obecně je tyto mechanismy možno, v souladu s typologií zavedenou Mariem Bettatim,¹ rozdělit do tří kategorií. První, o níž pojednává tato kapitola, tvoří opatření nerepresivního charakteru (*mesures non-répressives*) spadající do systému tzv. newyorského práva. Druhou, jíž se zabývá následující kapitola, představují opatření založená na uplatnění odpovědnosti relevantních subjektů (států, povstalců a jednotlivců). Konečně třetí kategorie, které se věnuje kapitola poslední, zahrnuje nástroje přímého donucení (např. represálie či použití síly).

1. IMPLEMENTAČNÍ MECHANISMY

Jako implementační mechanismy (*implementation mechanisms, mecanismes de mise en oeuvre*) se v této práci označují mechanismy, jejichž prostřednictvím realizují strany v konfliktu, resp. obecněji smluvní strany příslušných mezinárodních úmluv své závazky z mezinárodního humanitárního práva. Jednotlivé prameny právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů řeší otázku implementačních mechanismů autonomně, existují však určité společné instituty, které se uplatňují ve vztahu k většímu počtu, popř. všem pramenům. Mezi tyto instituty se řadí především diseminace, tedy šíření znalosti mezinárodního humanitárního práva a povinnost zachovávat a zajistit zachovávání MHP.

1.1. DISEMINACE MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA

Dodržování mezinárodního humanitárního práva závisí v podstatné míře na znalosti jeho ustanovení ze strany ozbrojených sil i širší veřejnosti. To platí rovněž v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů, jež se mnohdy dotýkají života většího okruhu osob než války mezistátní. Povinnost šířit znalost mezinárodního humanitárního práva, tj. provádět jeho diseminaci, zakotvuje převážná většina **mezinárodních smluv** aplikovatelných za občanských válek. Konkrétně se jedná o Ženevské úmluvy ve vztahu ke společnému článku 3 (články 47, 48, 127 a 144 Ženevských úmluv I, II, III a IV), Dodatkový protokol II (článek

¹ M. Bettati, *Droit humanitaire*, Editions du Seuil, Paris, 2000, str. 199-270; viz kapitola I (podkapitola 3.) první části této práce.

19), Haagskou úmluvu na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu (článek 25), Druhý protokol k Haagské úmluvě (článek 30, odst. 2), Úmluvu o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky – Úmluva CCWC, (článek 6) a Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojeného konfliktu (článek 6, odst. 2). Texty jednotlivých smluvních ustanovení týkajících se diseminace obsahuje Tabulka 4.

Tabulka 4. Smluvní ustanovení týkající se diseminace MHP
<p>Ženevské úmluvy I, II, III, IV (články 47, 48, 127, 144):</p> <p><i>Vysoké smluvní strany se zavazují, že rozšíří co možná nejvíce, v míru i ve válce, text této úmluvy ve svých zemích a zejména že zařadí její studium do vojenských a, možno-li, i civilních studijních programů, tak aby její zásady byly uvedeny ve známost všeho obyvatelstva, zejména bojujících ozbrojených sil, zdravotnického personálu a vojenských duchovních.</i></p>
<p>Dodatkový protokol II (článek 19):</p> <p><i>Tento Protokol bude šířen v co možná největší míře.</i></p>
<p>Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu (článek 25):</p> <p><i>Vysoké smluvní strany se zavazují, že budou ve svých příslušných zemích v době míru i v době ozbrojeného konfliktu co nejvíce šířit znění této Úmluvy a jejího Prováděcího řádu. Zavazují se zejména, že pojmu její studium do vojenského a pokud možno i občanského vyučovacího programu, tak aby se s jejími zásadami mohlo seznámit veškeré obyvatelstvo a obzvláště ozbrojené síly a personál určený pro ochranu kulturních statků.</i></p>
<p>Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu (článek 30, odst. 2):</p> <p><i>Strany budou šířit tento Protokol v co největším rozsahu jak v době míru, tak i v době ozbrojeného konfliktu.</i></p>
<p>Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky (článek 6):</p> <p><i>Vysoké smluvní strany se zavazují jak v době míru, tak i v průběhu ozbrojeného konfliktu rozšiřovat ve svých zemích v největší možné míře tuto Úmluvu a ty z protokolů k ní přiložených, kterými jsou vázány, a zvláště zahrnovat její studium do programu vojenské přípravy tak, aby s nimi mohly být obeznámeny jejich ozbrojené síly.</i></p>
<p>Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojeného konfliktu (článek 6, odst. 2):</p> <p><i>Smluvní strany se zavazují s využitím dostupných prostředků udělit zásady a ustanovení tohoto Protokolu široce známy a pochopitelnými jak mezi dospělými, tak mezi dětmi.</i></p>

Povinnost diseminace založená na citovaných ustanoveních se vždy týká daného specifického smluvního textu. Aktivuje se již v době míru, kdy připadá výhradně státům. Ty zůstávají jejími výlučnými nositeli většinou i v období ozbrojeného konfliktu (smlouvy adresující příslušné ustanovení pouze ‚Vysokým smluvním stranám‘, tj. čtyři Ženevské úmluvy, Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a její Druhý

IMPLEMENTAČNÍ, KONTROLNÍ A VYŠETŘOVACÍ MECHANISMY

protokol, Úmluva CCWC, Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte), pouze zcela výjimečně adresuje některá smlouva diseminační závazek rovněž nevládní straně v konfliktu (zřejmě Dodatkový protokol II).

Vedle smluvní úpravy šíření mezinárodního humanitárního práva existuje v současné době, alespoň podle názoru autorů studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*, rovněž **obyčejové pravidlo**, resp. pravidla zakládající „*povinnost poskytnout /.../ ozbrojeným silám vzdělání v oblasti mezinárodního humanitárního práva*“ (Pravidlo 142)² a „*povinnost podporovat šíření mezinárodního humanitárního práva mezi civilním obyvatelstvem*“ (Pravidlo 143).³ První pravidlo se obrací ke státům a stranám v konfliktu, včetně strany povstalecké, a jeho cílem je, aby každý příslušník ozbrojených sil byl seznámen se základními normami MHP, které potřebuje ve své funkci znát. Druhé pravidlo oslovuje zatím pouze státy, podle názorů autorů studie se však postupně začíná objevovat praxe svědčící o jeho rostoucí relevanci ve vztahu k nevládní, povstalecké straně v konfliktu.⁴ Kromě samotných stran v konfliktu se na diseminaci MHP, tentokrát v jeho plné šíři, podílí rovněž MVČK, pro něž příslušná povinnost vyplývá přímo z jeho Statutu.⁵

Konkrétní **podoba a průběh**, které by mělo šíření mezinárodního humanitárního práva mít, závisí v zásadě na vůli provádějících subjektů. Smluvní ustanovení a obyčejová pravidla se k nim buď vůbec nevyjadřují (např. Dodatkový protokol II), nebo jen zmiňují příklady aktivit, jež by mohly tvořit její náplň (např. zařazení MHP do studijních programů na civilních a vojenských školách podle Ženevských úmluv). V roce 1977 přijala Diplomatičká konference v Ženevě **Rezoluci 21** nazvanou *Šíření znalosti mezinárodního humanitárního práva aplikovatelného za ozbrojených konfliktů*,⁶ na jejímž návrhu pracovalo rovněž Československo. Rezoluce se pokouší netaxativně specifikovat povinnosti vyplývající z diseminačního závazku, a to zvláště ve vztahu k Ženevským úmluvám a Dodatkovým protokolům. Rozlišuje při tom tři subjekty, které by měly šíření zajišťovat a mezi něž patří státy, MVČK a národní společnosti Červeného kříže a Červeného půlměsíce.

² Study *Customary International Humanitarian Law*, Rule 142: „*States and parties to the conflict must provide instruction in international humanitarian law to their armed forces.*“

³ Study *Customary International Humanitarian Law*, Rule 143: „*States must encourage the teaching of international humanitarian law to the civilian population.*“

⁴ Studie odkazuje na některé rezoluce Valného shromáždění OSN (rezoluce 3032 z roku 1972 a 3102 z roku 1973) a na údajnou častou ochotu povstaleckých skupin umožnit MVČK na jimi kontrolovaných územích šíření znalosti MHP mezi civilisty. Více viz J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, str. 508.

⁵ Statut Mezinárodního výboru Červeného kříže, článek 4, odst. 1, písm. g).

⁶ Resolution 21, *Dissemination Of Knowledge Of International Humanitarian Law Applicable In Armed Conflicts*, adopted by the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in International Armed Conflicts, 7 June 1977.

IMPLEMENTAČNÍ, KONTROLNÍ A VYŠETŘOVACÍ MECHANISMY

Státům se doporučuje: a) plánovat a realizovat výuku MHP zvláště v ozbrojených silách a na příslušných úrovních státní správy způsobem vhodným vzhledem k národním okolnostem, b) zajistit již v době míru vycvičení vhodných osob k vyučování MHP a usnadnění jeho aplikace, c) posílit výuku MHP na univerzitách, a d) zvážit možnost zavedení kursů o základních principech MHP do středních a odborných škol. MVČK se má účastnit šíření mezinárodního humanitárního práva zvláště a) vydáváním materiálů vhodných k jeho výuce a poskytováním informací důležitých pro diseminaci Ženevských úmluv a jejich Protokolů, a b) organizováním (sám nebo ve spolupráci se státy a národními společnostmi Červeného kříže) seminářů a kursů o MHP. Konečně národní společnosti rezoluce vyzývá k tomu, aby „*nabídly služby orgánům ve svých zemích s cílem dosáhnout efektivní diseminace znalostí mezinárodního humanitárního práva*“ (odst. 3). Doporučení se týkají ozbrojených konfliktů mezinárodních i vnitrostátních.

Se závazkem šířit znalost mezinárodního humanitárního práva souvisí rovněž povinnost zajistit **právní poradce**. Tato povinnost pro kontext vnitrostátních ozbrojených konfliktů smluvně stanovená není, podle autorů studie MVČK se ale nachází v obyčejí. Ten údajně státům nařizuje „*zajistit právní poradce, kteří by byli schopni poskytovat vojenským velitelům na příslušné úrovni v případě potřeby pomoc při aplikaci mezinárodního humanitárního práva*“ (Pravidlo 141).⁷ Pravidlo se vztahuje výlučně na státy, pro které platí za ozbrojených konfliktů všech typů. Neváže naopak nevládní, povstalecké strany v konfliktu, ani zde však samozřejmě absence právních poradců „*nemůže nikdy sloužit jako omluva pro jakékoli porušení mezinárodního humanitárního práva spáchané kteroukoli ze stran ozbrojeného konfliktu*“.⁸

1.2. POVINNOST ZACHOVÁVAT A ZAJISTIT ZACHOVÁVÁNÍ MHP

Ženevské úmluvy a Dodatkový protokol I obsahují společný článek 1, který smluvním stranám nařizuje „*za všech okolností zachovávat*“ a „*zajistit zachovávání*“ jejich ustanovení (to respect and to ensure respect, respecter et faire respecter). Původně převažovalo přesvědčení, že se článek uplatňuje pouze v kontextu mezinárodních ozbrojených konfliktů, neboť termín ‚za všech okolností‘ se měl údajně vztahovat na „*všechny situace, za nichž se musí aplikovat Úmluva, jak jsou popsány například v články 2*“,⁹ a nikoli na „*případy občanské války, neboť pravidla, jež mají být dodržována v těchto konfliktech jsou zakotvena*

⁷ Study *Customary International Humanitarian Law*, Rule 141: „*Each State must make legal advisers available, when necessary, to advise military commanders at the appropriate level on the application of IHL.*“

⁸ J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), op. cit. 4, str. 501.

⁹ J. Pictet (Ed.), *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949, Volume III*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1994, str. 16.

IMPLEMENTAČNÍ, KONTROLNÍ A VYŠETŘOVACÍ MECHANISMY

v Úmluvě samotné, v článku 3“.¹⁰ V současné době někteří autoři tento pohled zpochybňují a tvrdí, že společný článek 1 Ženevských úmluv se aplikuje rovněž na „*vnitrostátní konflikty, a to v rozsahu, v jakém se na ně vztahuje společný článek 3*“.¹¹ Argumentují přitom hlavně nutností nové interpretace právních předpisů odpovídající změněným podmínkám ve světě, obyčejovou povahou společného článku 1 a absolutním charakterem obecných principů mezinárodního humanitárního práva. Do této poslední kategorie zařadil povinnost *zachovávat a zajistit zachovávání* i Mezinárodní soudní dvůr,¹² který tak otevřel prostor pro její možné využití v humanitárně právní úpravě mimo rámec Ženevských úmluv a jejich Dodatkových protokolů. Studie MVČK přičkla navíc povinnosti obyčejovou povahu.¹³

Závazek *zachovávat* znamená, že „*stát má povinnost činit všechno, co může, aby zajistil, že dotčená pravidla budou respektována jeho orgány stejně jako všemi jinými subjekty v jeho jurisdikci*“.¹⁴ Podle komentáře Ženevských úmluv vydaného Mezinárodním výborem Červeného kříže odkazuje daný termín ke zvláštnímu, absolutnímu charakteru mezinárodního humanitárního práva, které nespočívá na principu reciprocity, tj. není možno se od něho odchýlit ani v případě jeho porušení druhou stranou v konfliktu.¹⁵ „*Každý stát se zavazuje stejně tak vůči sobě samému jako vůči ostatním*“,¹⁶ neboť „*celek tohoto práva (mezinárodního humanitárního práva – pozn. autorky) zakotvuje absolutní závazky, tedy závazky jež jsou nepodmíněné a nezaložené na reciprocitě*“.¹⁷

Závazek *zajistit zachovávání* se jeví jako méně jasný a v zásadě může být (a také již od přijetí Ženevských úmluv v roce 1949 bývá) interpretován dvěma odlišnými způsoby.

¹⁰ „*The words 'in all' circumstances /.../ do not, of course, cover the case of civil war, as the rules to be followed in such conflicts are laid down by the Convention itself, in Article 3.*“ Tamtéž.

¹¹ L. Boisson de Chazournes, L. Condorelli, *Common Article 1 of Geneva Conventions revisited: Protecting collective interests*, International Review of the Red Cross, No. 837, March 2000, str. 68.

¹² „*The Court considers that there is an obligation /.../, in the terms of Article 1 of the Geneva Conventions, to 'respect' the Conventions and even 'to ensure respect' for them 'in all circumstances', since such an obligation does not derive only from the Conventions themselves, but from the general principles of humanitarian law to which the Conventions merely give specific expression.*“ ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua*, Nicaragua v. United States of America, Judgement, 27 June 1986, ICJ Reports 1986, par. 220.

¹³ Study *Customary International Humanitarian Law*, Rule 139: „*Each party to the conflict must respect and ensure respect for international humanitarian law by its armed forces and other persons or groups acting in fact on its instructions, or under its direction or control.*“

¹⁴ L. Boisson de Chazournes, L. Condorelli, op. cit. 11, str. 68. Srov. též: „*/.../ the rule compels all subjects of law to which it is addressed to take all measures required by international humanitarian law, and to behave in all circumstances according to the rules and principles of this law*“.¹⁵ Tamtéž, str. 70.

¹⁵ Srov. Vídeňská úmluva o smluvním právu, článek 60, odst. 5; a Study *Customary International Humanitarian Law*, Rule 140: „*The obligation to respect and ensure respect for international humanitarian law does not depend on reciprocity.*“

¹⁶ J. Pictet (Ed.), *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949, Volume I*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1994, str. 26.

¹⁷ ICTY, *Prosecutor v. Zoran Kupreskić et al.*, Case No. IT-95-16-T, Trial Chamber II, Judgement, 14 January 2000, par. 517.

IMPLEMENTAČNÍ, KONTROLNÍ A VYŠETŘOVACÍ MECHANISMY

Podle prvního se týká aktivit státu směřujících vůči jemu podřízeným subjektům, které usilují o prosazení znalosti a dodržování MHP (přijímání odpovídajících právních norem, vydávání přesných rozkazů apod.). Podle druhého závazek implikuje povinnost států reagovat na porušení Ženevských úmluv jinými státy či nevládními subjekty a přijímat opatření k ukončení těchto porušení a k potrestání jejich viníků.¹⁸ Normy MHP „v důsledku svého absolutního charakteru nevytvářejí /.../ synalagmatické závazky, tj. závazky státu vůči jinému státu. Spíše /.../ zavádějí závazky směřující vůči mezinárodnímu společenství jako celku, v důsledku čehož má každý člen mezinárodního společenství právní zájem na jejich dodržování a /.../ právní nárok toto dodržování vyžadovat“.¹⁹ V případě *Vojenská a paravojenská činnost v Nikaraguy a proti ní* konstatoval Mezinárodní soudní dvůr, že stát může porušit závazek zaručit zachovávání např. tehdy, pokud pomáhá straně účastnící se vnitrostátního ozbrojeného konfliktu jednat způsobem odporujícím humanitárním principům zakotveným ve společném článku 3 Ženevských úmluv.²⁰

Ze znění společného článku 1 Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu I, který se obrací k „Vysokým smluvním stranám“, by vyplývalo, že povinnost zachovávat a zajistit zachovávání mezinárodního humanitárního práva se vztahuje výlučně na státy. Z tohoto předpokladu, jak je zřejmé z výše uvedených citátů, vycházely v minulosti i soudní orgány a také doktrína. Akceptoval jej dokonce sám MVČK.²¹ Studie *Obyčejové mezinárodní humanitární právo* nečekaně volí odlišný přístup a za nositele povinnosti označuje obecně „strany v konfliktu“ (pravidlo 139), tedy včetně strany nevládní. Její vázanost povinností dovozují autoři studie z praxe, která ovšem není příliš bohatá (zvláště u závazku *zajistit dodržování*) a zůstává v zásadě omezena na rezoluce orgánů OSN (Rady bezpečnosti, Valného shromáždění a Komise pro lidská práva), prohlášení MVČK a některé zvláštní dohody. Vzhledem ke skrovnosti a značné nereprezentativnosti praxe nepůsobí uvedená argumentace přesvědčivě. Jejím přijetí by navíc, při souběžné akceptaci druhého z výše zmíněných výkladů obsahu závazku *zajistit zachovávání*, povstalce postavilo do situace, kdy by byli oprávněni reagovat na porušení MHP kdekoli ve světě, což by jasně odporovalo funkční povaze jejich subjektivitě. Ze všech těchto důvodů se dikce pravidla 139 zdá přinejmenším sporná.

¹⁸ „To ensure respect means that States, whether engaged in a conflict or not, must take all possible steps to ensure that the rules are respected by all, and in particular by parties to conflict.“ L. Boisson de Chazourmes, L. Condorelli, op. cit. 11, str. 74.

¹⁹ ICTY, *Prosecutor v. Zoran Kupreskić et al.* (2000), op. cit. 17, par. 519.

²⁰ ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua*, op. cit. 12, par. 220 a 255.

²¹ Srov. J. Pictet (Ed.), op. cit. 16, str. 24-27.

2. KONTROLNÍ A VYŠETŘOVACÍ MECHANISMY

Mezi kontrolní a vyšetřovací mechanismy (control and investigation mechanisms, mecanismes de contrôle et d'enquête) řadí tato práce mechanismy, jež slouží k monitorování stavu dodržování norem mezinárodního humanitárního práva. Charakterizuje je přítomnost třetího, nezávislého subjektu, jakým je např. Mezinárodní výbor Červeného kříže. Smluvní prameny úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů předvídají dva hlavní instituty, s jejichž pomocí mají být kontrola a vyšetřování prováděny. Jedná se o tzv. právo humanitární iniciativy a o institut ochranných mocností a jejich substitutů. Určitý, byť dosud nevyužitý potenciál nabízí dále Mezinárodní zjišťovací komise, zřízená na základě Dodatkového protokolu I. Konečně v režimu mezinárodních smluv smíšených existují navíc ještě určité zvláštní kontrolní mechanismy (např. systém odevzdávání zpráv Výboru pro práva dítěte v případě Úmluvy o právech dítěte). Obecný přehled kontrolních a vyšetřovacích mechanismů poskytuje Tabulka 5.

Tabulka 5. Kontrolní a vyšetřovací mechanismy				
	<i>Právo humanitární iniciativy</i>	<i>Ochranné mocnosti</i>	<i>Mezinárodní zjišťovací komise</i>	<i>Zvláštní kontrolní mechanismy</i>
Společný článek 3 a Dodatkový protokol II	Ano (MVČK)	Ne	Ne	Ne
Haagská úmluva a Druhý protokol	Ano (UNESCO)	Ano	Ne	Ne
Úmluva CCWC	Ne	Ne	Ne	Ne
Úmluva o právech dítěte a Opční protokol	Ne	Ne	Ne	Ano (zprávy Výboru pro práva dítěte)
Ottawská úmluva	Ne	Ne	Ne	Ano (objasňování)
Úmluva o chemických zbraních	Ne	Ne	Ne	Ano (inspekce)

2.1. PRÁVO HUMANITÁRNÍ INICIATIVY

Hlavním „kontrolním“ mechanismem za vnitrostátního ozbrojeného konfliktu je tzv. právo humanitární iniciativy, na jehož základě získávají určité subjekty možnost nabídnout stranám v konfliktu své služby. Daný institut zakotvuje především *společný článek 3* Ženevských úmluv, který právo humanitární iniciativy přiznává Mezinárodnímu výboru Červeného kříže nebo jiné „*nestranné humanitární organizaci*“ (článek 3, odst. 2, al. 2). Článek neukládá stranám v konfliktu povinnost nabídku služeb přijmout, uvádí však, že na ni nemá být pohlíženo jako na nevládní akt. *Dodatkový protokol II* obdobné ustanovení

IMPLEMENTAČNÍ, KONTROLNÍ A VYŠETŘOVACÍ MECHANISMY

neobsahuje, nicméně vzhledem k tomu, že jen „rozvíjí a doplňuje společný článek 3 /.../ a nemění existující podmínky jeho aplikace“ (článek 1, odst. 1 Protokolu II), aplikuje se úprava i na jím pokryté ozbrojené konflikty. O právu humanitární iniciativy pojednává též *Druhý protokol* k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954 (článek 22, odst. 7), který jej v důsledku své celkové orientace poskytuje organizaci UNESCO. Ta v souladu s ním opět získává možnost – bez záruky kladné odpovědi – nabídnout stranám v konfliktu své služby.²²

Právo humanitární iniciativy představuje, jak vyplývá z uvedených znaků, poměrně slabý a dosti nedokonalý ‚kontrolní‘ mechanismus. Mezi jeho hlavní nedostatky se řadí jednak dobrovolná povaha nabídky služby, která se odvíjí od subjektivního posouzení situace ze strany MVČK či UNESCO, jednak absence povinnosti přijmout nabídku u stran v konfliktu. Aktivity MVČK či UNESCO navíc nemají v pravém slova smyslu kontrolní charakter, ale orientují se spíše na zajištění služeb a poskytnutí humanitární pomoci obětem občanských válek. Z tohoto hlediska tak daný institut může sehrávat při zajišťování a monitorování dodržování mezinárodního humanitárního práva za vnitrostátních ozbrojených konfliktů pouze omezenou úlohu.

2.2. OCHRANNÉ MOCNOSTI A JEJICH SUBSTITUTY

Jako ochranné mocnosti se označují „státy, které /.../ mají za úkol napomáhat zachovávání zájmů stran v konfliktu“.²³ Jsou jmenovány, se svým souhlasem, na základě dohody bojujících stran, popř. za spoluúčasti MVČK. Jejich místo někdy zaujímají substituty, tedy „aktéři vykazující všechny záruky nestrannosti a efektivity“,²⁴ na jejichž určení se opět může podílet MVČK. Ochranné mocnosti, popř. jejich substituty dohlíží na dodržování mezinárodního humanitárního práva a stranám v konfliktu poskytují podle okolností své dobré služby nebo zprostředkování. Institut sehrával v mezinárodním humanitárním právu významnou úlohu v období do druhé světové války, kdy jeho podoba a funkce nebyly ještě kodifikovány. Po roce 1949, kdy se dočkal smluvního zakotvení (články 8-11, resp. 9-12 Ženevské úmluvy I-III, resp. IV), začal jeho význam upadat a v současné době se ho prakticky nevyužívá.

²² Viz též *Study Customary International Humanitarian Law*, Rule 124 (B): „In non-international armed conflicts, the ICRC may offer its services to the parties to the conflict with a view to visiting all persons deprived of their liberty for reasons related to the conflict in order to verify the conditions of their detention and to restore contacts between those persons and their families“. Pravidlo je pojato poměrně úzce a omezuje se pouze na nabídku v souvislosti s ochranou osob zbavených svobody. Více viz J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), op. cit. 4, str. 442.

²³ J. de Preux, *Droit international humanitaire, Textes de synthèse, Extraits de la Revue internationale de la Croix-Rouge 1985-1989*, Revue internationale de la Croix-Rouge, Genève, sine data, str. 2.

²⁴ Tamtéž.

IMPLEMENTAČNÍ, KONTROLNÍ A VYŠETŘOVACÍ MECHANISMY

Přesto je třeba se o něm zmínit, a to proto, že představuje jeden z kontrolních mechanismů předvídaných v rámci úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Děje se tak konkrétně v kapitole 8 *Druhého protokolu k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* (dále Protokol), který spadá mezi smluvní prameny haagského práva a zkvalitňuje právní ochranu kulturních statků za ozbrojených konfliktů jakéhokoli typu. Protokol vyzývá ochranné mocnosti, aby spolupracovaly při aplikaci jeho ustanovení, a přispívaly tak k ochraně zájmů stran v konfliktu (článek 34).²⁵ Dále jim dovoluje poskytovat stranám v konfliktu dobré služby, a to zvláště tehdy, existují-li mezi bojujícími stranami neshody ohledně aplikace nebo interpretace Protokolu (článek 35). V případě, kdy nedojde ke jmenování ochranných mocností, může své dobré služby nabídnout generální ředitel UNESCO, který zde vystupuje v roli substituta (článek 36).

Protokol představuje jediný smluvní text, který předvídá využití institutu ochranných mocností za vnitrostátních ozbrojených konfliktů.²⁶ Texty další (především Ženevské úmluvy a jejich Dodatkové protokoly) jej naopak vyhrazují jen pro ozbrojené konflikty mezinárodní, ve kterých ochranné mocnosti vystupují jako obhájeři zájmů bojujících států. Takové pojetí lépe odpovídá tradičnímu přístupu mezinárodního humanitárního práva, které se ve vztahu k občanským válkám vždy vyhýbalo uplatnění institutů, jež by nevládní straně v konfliktu přiznávaly příliš mnoho práv, a stavěly ji tak naroveň se státem. Úprava, která by povstalcům dovozovala, navíc ve stejném rozsahu jako státu, nechat své zájmy zastupovat cizí zemí, by nepochybně mohla být chápána jako posílení postavení nevládní, povstalecké strany v konfliktu (a záminka k zasahování do vnitřních záležitostí státu), proto ani není divu, že se státy jejímu zavedení raději vyhýbají.

2.3. MEZINÁRODNÍ ZJIŠŤOVACÍ KOMISE

Vznik *Mezinárodní zjišťovací komise* (International Fact-Finding Commission, La Commission internationale d'établissement des faits, dále Komise) předvídá článek 90 Dodatkového protokolu I,²⁷ který jej váže na výslovné přijetí kompetence orgánu ze strany

²⁵ Protokol, článek 34: „*This Protocol shall be applied with the co-operation of the Protecting Powers responsible for safeguarding the interests of the Parties to the conflict.*”

²⁶ Někteří autoři, např. Jiří Hladík (viz V. Bílková, *Druhý dodatkový protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu – přednáška JUDr. Jana Hladíka*, Právní rozhledy, č. 6, 2005, str. 227-228), soudí, že ustanovení týkající se ochranných mocností a jejich substitutů obsažená v Protokolu se mohou aplikovat pouze za ozbrojených konfliktů mezinárodních. Tento výklad by odpovídal logice fungování mezinárodního (humanitárního) práva, současně ale poněkud odporuje článkům 3 a 22 Protokolu, které předvídají plnou aplikovatelnost dokumentu za vnitrostátních ozbrojených konfliktů.

²⁷ Více o Mezinárodní zjišťovací komisi viz L. Condorelli, *La Commission internationale d'établissement des faits: un outil obsolète ou un moyen utile de mise en oeuvre du droit international humanitaire?*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 842, June 2001, str. 393-406.

IMPLEMENTAČNÍ, KONTROLNÍ A VYŠETŘOVACÍ MECHANISMY

přinejmenším dvaceti smluvních stran.²⁸ Tato hranice byla dosažena v roce 1991, kdy také Komise oficiálně vznikla. Její první zasedání, na nichž byl mimo jiné přijat vnitřní řád, se konala v polovině roku 1992. Komise sídlí ve švýcarském Bernu a má patnáct členů volených na dobu pěti let státy uznávajícími pravomoc orgánu. Jejím hlavním úkolem je dbát na dodržování mezinárodního humanitárního práva v období ozbrojeného konfliktu. Konkrétně má za úkol prošetřovat skutečnosti údajně představující vážná nebo jiná porušení Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu I (článek 90, odst. 2, písm. c), al. i)) a usnadňovat prostřednictvím dobrých služeb obnovu respektování úmluv a protokolu (článek 90, odst. 2, písm. c), al. ii)).

Komise vychází z principů nezávislosti a nestrannosti a mechanismus jejího fungování je poměrně pružný, neboť umožňuje zohlednit představy dotčených aktérů. K zahájení *vyšetřovacího (zjišťovacího) řízení* dochází z podnětu některého státu (tj. Komise nemůže jednat z vlastní iniciativy), a to za předpokladu, že souhlas se zahájením vyjádří další strana či strany v konfliktu. Řízení provádí standardně, pokud strany nerozhodnou jinak, sedmičlenný senát tvořený členy Komise, z nichž pět jmenuje předseda Komise a dva si na *ad hoc* základě určí strany ve sporu. Vyšetřování (zjišťování) má vést k osvětlení nejasných skutečností a zakládá se hlavně na informacích stran a samostatném šetření orgánu. Závěry řízení, společně s příslušnými doporučeními, jsou tajné a Komise je poskytuje pouze stranám sporu. Ty se ovšem mohou dohodnout na jejich zveřejnění. Do současné doby nebyl Komisi předložen ze strany států jediný případ, v důsledku čehož nelze její praktické působení ani význam pro mezinárodní humanitární právo hodnotit.

Mandát Mezinárodní zjišťovací komise je oficiálně omezen pouze na mezinárodní ozbrojené konflikty. Vyplývá to ze zařazení zřizovacího ustanovení výlučně do Dodatkového protokolu I (nikoli Dodatkového protokolu II) i z konkrétních pasáží článku 90, např. odkazů na Ženevské úmluvy a Dodatkový protokol I, ne Dodatkový protokol II). Sama Komise nicméně opakovaně projevila ochotu zabývat se porušeními mezinárodního humanitárního práva spáchanými v kontextu *vnitrostátních ozbrojených konfliktů*. Odkazovala přitom především na své oprávnění vyšetřovat „jiná vážná porušení (Ženevských – dopl. autorka) úmluv“ (článek 90, odst. 2, písm. c, al. i)), jež podle ní zahrnují rovněž porušení společného článku 3 těchto úmluv, a dále na zmínku o možnosti vyšetřování „v ostatních situacích“ (článek 90, odst. 2, písm. d)), jež by se údajně mělo vztahovat i na občanské války. Je třeba říci, že i pokud by tento výklad byl akceptován, k čemuž prozatím nedošlo hlavně z důvodů

²⁸ Uznání kompetence Komise se děje uložením výslovného prohlášení v tomto směru u depositáře, jímž je švýcarská vláda.

IMPLEMENTAČNÍ, KONTROLNÍ A VYŠETŘOVACÍ MECHANISMY

obecného nezájmu o činnost Komise, vyšetřovací řízení by opět zůstalo plně závislé na vůli stran v konfliktu (zde zřejmě včetně strany povstalecké), bez jejichž explicitního souhlasu by nemohlo proběhnout. Lze očekávat, že státy by se takovému postupu, který by v jejich očích jen dále posílil právní postavení povstalců, dosti bránily.

2.4. ZVLÁŠTNÍ KONTROLNÍ MECHANISMY

Kromě výše uvedených mechanismů, které jsou pro mezinárodní humanitární právo typické, se na kontrole dodržování právních norem aplikovatelných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů podílejí rovněž některé zvláštní mechanismy, vytvořené v kontextu jednotlivých smluv, především pak smluv smíšené povahy. Jedná se o zajímavé řešení, které je založeno na kombinaci prvků mezinárodního humanitárního práva (hmotně právní ustanovení) a jiných oblastí, např. práva lidských práv nebo práva odzbrojení (procesně právní normy). Svou povahou se dané mechanismy navíc v některých případech vymykají okruhu pouhých mechanismů kontrolních či vyšetřovacích a blíží se mechanismům odpovědnostním, resp. sankčním. Jako příklady zvláštních mechanismů mohou sloužit systém odevzdávání zpráv Výboru pro práva dítěte, který existuje v rámci Úmluvy o právech dítěte, resp. jeho Opčního protokolu; a specifické procedury předvídané Úmluvou o chemických zbraních.

Úmluva o právech dítěte z roku 1989 zřizuje Výbor pro práva dítěte, který je tvořen deseti odborníky z různých zemí světa (článek 43). Státy mají povinnost předkládat tomuto orgánu pravidelně, tj. do dvou let od přijetí Úmluvy a následně každých pět let, zprávy „o opatřeních přijatých k uvedení práv uznaných v této Úmluvě v život a o pokroku, jehož bylo při užívání těchto práv dosaženo“ (článek 44, odst. 1). Ustanovení se zřejmě vztahuje i na článek 38, který se týká ochrany dětí za ozbrojeného konfliktu, včetně ozbrojeného konfliktu vnitrostátního. Povinnost států podávat zprávy o opatřeních přijatých k implementaci norem spadajících alespoň částečně do systému mezinárodního humanitárního práva explicitně zakotvuje *Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojeného konfliktu*, z roku 2000, ve svém článku 8.²⁹ Úprava se ve stejné míře týká obou typů ozbrojených konfliktů, tj. konfliktů mezinárodních i vnitrostátních, obrací se ale výlučně ke státům, nikoli nevládní straně v konfliktu. Výbor pro práva dítěte zprávy projednává na svých pravidelných zasedání, hodnotí jejich obsah, popř. má možnost požádat stát o doplňující

²⁹ Opční protokol, článek 8, odst. 1: „Každá smluvní strana předloží do dvou let ode dne, kdy pro tuto stranu vstoupil Protokol v platnost, zprávu Výboru pro práva dítěte poskytující souhrnné informace o opatřeních, která přijala za účelem provádění ustanovení tohoto Protokolu, včetně opatření přijatých pro provádění ustanovení týkajících se účasti a povolávání.“

IMPLEMENTAČNÍ, KONTROLNÍ A VYŠETŘOVACÍ MECHANISMY

informace. Následně sdělí státu své závěry, které nemají právně závazný charakter a řadí se spíše mezi politická doporučení. O své činnosti informuje Výbor, prostřednictvím Hospodářské a sociální rady, rovněž Valné shromáždění OSN.

Úmluva o zákazu vývoje, výroby, skladování a používání chemických zbraní a o jejich zneškodnění, přijatá v roce 1993, zavádí odlišný kontrolní (a vyšetřovací) mechanismus, který je primárně založen na dvou procedurách. První spočívá v řízení o *žádosti o vysvětlení*, s níž se může na Výkonnou radu Organizace pro zákaz chemických zbraní obrátit kterýkoli smluvní stát za účelem vyjasnění situace, „*kterou lze považovat za nejednoznačnou nebo která vyvolává obavu z možného nedodržování této Úmluvy jiným smluvním státem*“ (článek IX, odst. 4). Výkonná rada kontaktuje dotčený stát, požádá jej o vysvětlení, popř. zmocní generálního ředitele technického sekretariátu Organizace pro zákaz chemických zbraní k prozkoumání všech dostupných podkladů, nebo rozhodne o svolání svého zvláštního zasedání. O vývoji situace je informován stát, který řízení inicioval.

Druhou kontrolní proceduru představují *inspekce na výzvu*, které může požadovat kterýkoli smluvní stát „*v jakémkoli objektu nebo lokalitě na území nebo na jakémkoli jiném místě pod jurisdikcí nebo kontrolou jiného smluvního státu*“ (článek IX, odst. 8), a to „*výhradně s cílem vyjasnit a vyřešit otázky týkající se možného nedodržování ustanovení této Úmluvy*“ (tamtéž). Inspekci realizují pozorovatelé Technického sekretariátu Organizace pro zákaz chemických zbraní a kontrolovaný stát má povinnost jejich aktivity na svém území připustit. Závěrečnou zprávu o inspekci předá inspekční tým generálnímu řediteli, který jej dále poskytne Výkonné radě, oběma dotčeným státům i dalším smluvním stranám. Výkonná rada má právo provést opatření k nápravě situace a k zajištění dodržování úmluvy. Oba typy procedur se opět, stejně jako v předchozím případě, týkají pouze států, nikoli nevládní strany v konfliktu.

3. HODNOCENÍ IMPLEMENTAČNÍCH, KONTROLNÍCH A VYŠETŘOVACÍCH MECHANISMŮ

Předložený přehled ukazuje, že implementace norem mezinárodního humanitárního práva a především pak kontrola jejich dodržování a vyšetřování případných porušení nejsou za vnitrostátních ozbrojených konfliktů zajištěny zcela adekvátním způsobem. Implementace zůstává z větší části závislá na vůli stran v konfliktu, resp. smluvních stran příslušných smluvních textů, a její přesný požadovaný rozsah a obsah není zcela jasný. Situaci výrazněji nepomáhá ani nedávno vydaná studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*, která se sice snaží prokázat obyčejovou povah některých klíčových institutů (závazek

IMPLEMENTAČNÍ, KONTROLNÍ A VYŠETŘOVACÍ MECHANISMY

diseminace, povinnost zachovávat a zajistit zachovávání MHP) a rozšířit jejich platnost na všechny relevantní subjekty, nepočíná si však přitom zcela přesvědčivě.

Ještě horší situace existuje v oblasti kontroly a vyšetřování, které většina smluv a nepokrývá buď vůbec, nebo pouze částečně. Totéž platí i pro obyčej. Z klasických institutů vlastních mezinárodnímu humanitárnímu právu se zde ve větší míře uplatňuje jen tzv. právo humanitární iniciativy, jehož přínos i vzhledem k jeho nedostatkům (např. právo bojujících stran odmítnout nabídku služeb) se ovšem jeví jako omezený. Další humanitárně právní instituty (ochranné mocnosti, Mezinárodní zjišťovací komise) pak ve vztahu k občanským válkám nesehrávají úlohu prakticky žádnou, a to jak v důsledku úzkého vymezení svého mandátu, tak vzhledem ke svému obecnému nevyužívání. Paradoxně asi nejúčinněji tak působí mechanismy primárně vzniklé mimo rámec mezinárodního humanitárního práva (v oblasti práva lidských práv nebo práva odzbrojení), které se ale orientují výlučně na činnost států a nepokrývají, přinejmenším ne přímo, aktivity nevládní, povstalecké strany v konfliktu. Za těchto okolností nezbyvá než konstatovat, že současný systém právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů postrádá implementační, kontrolní a vyšetřovací mechanismy, které by byly opravdu efektivní a napomáhaly by dodržování humanitárně právních norem.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

II. ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

Důležitou úlohu při zajišťování dodržování mezinárodního humanitárního práva sehrávají vedle mechanismů uvedených v předchozí kapitole (implementačních, kontrolních, vyšetřovacích) rovněž mechanismy odpovědnostní. Mezi ty se řadí různé soubory norem sekundární povahy, které upravují postup pro případ porušení norem primárních, tj. humanitárně právních norem aplikovatelných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů. V závislosti na subjektu, jemuž vznikají druhotné závazky, se rozlišují tři typy odpovědnosti vzájemně dosti rozdílného charakteru, a to odpovědnost státu, odpovědnost povstalců a odpovědnost jedince (individuální trestní odpovědnost). Dané mechanismy nespadají z větší části do mezinárodního humanitárního práva, ale tvoří součást obecného mezinárodního práva či mezinárodního práva trestního. Vzhledem k jejich významu pro poskytnutí komplexního obrazu právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů o nich nicméně bude pojednáno, byť v omezeném rozsahu.

1. ODPOVĚDNOST STÁTU

Odpovědnost státu, hlavního aktéra mezinárodních vztahů, upravuje primárně obecné mezinárodní právo. Úprava je z větší části obsažena v mezinárodním obyčeji, jehož asi nejúplnější kodifikaci, s prvky progresivního vývoje, poskytuje *Návrh článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní jednání* (dále *Návrh článků*),¹ který v roce 2001 po mnohaleté práci dokončila Komise OSN pro mezinárodní právo. Návrh článků se aplikuje na všechny případy porušení primárních norem s výjimkou případů, kdy „*podmínky existence mezinárodně protiprávního jednání nebo obsah či implementace mezinárodní odpovědnosti států jsou řízeny zvláštními pravidly mezinárodního práva (lex specialis)*“ (článek 55 Návrhu článků). Ustanovení se týká hlavně tzv. uzavřených systémů (self-contained systems), jako je diplomatické právo, v menší míře pak určitých zvláštních systémů odchylojících se v dílčích bodech od obecné regulace, mezi něž patří i mezinárodní humanitární právo.

Oba typy systémů mají společné to, že „*musejí garantovat minimum styků mezi státy nezávisle na zbytku jejich vztahů*“.² Proto jsou v nich různé otázky (např. následky protiprávního jednání nebo okolnosti vylučující protiprávnost) řešeny odlišně než v jiných

¹ *Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts*, in UN Doc. A/56/10, *Report of the International Law Commission on the work of its Fifty-third session*, Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth session, Supplement No. 10, November 2001, str. 43-59.

² M. Sassoli, *State responsibility for violations of international humanitarian law*, *International Review of the Red Cross*, No. 846, June 2002, str. 403.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

oblastech mezinárodního práva. Mezinárodní humanitární právo navíc „v důsledku svého absolutního charakteru nevytváří /.../ synalagmatické závazky, tj. závazky státu vůči jinému státu“,³ ale „spíše zavádí závazky směřující vůči mezinárodnímu společenství jako celku“,⁴ což opět výrazně ovlivňuje celkovou podobu odpovědnostního mechanismu využívaného v jeho rámci. Na zvláštnosti tohoto mechanismu bude upozorněno na příslušných místech textu.

1.1. Mezinárodně protiprávní jednání států

Stát nese odpovědnost za každé své mezinárodně protiprávní jednání, tj. jednání vyznačující se přítomností dvou prvků: objektivního, jímž je porušení mezinárodně právního závazku; a subjektivního, který představuje přičitatelnost jednání státu. V kontextu této práce je **objektivní prvek** vždy dán porušením určité primární normy mezinárodního humanitárního práva aplikovatelného za vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Porušení může mít charakter konání (komise), nebo nekonání (omise). Omise často spočívá v zanedbání tzv. *due diligence*, tedy náležité péče, s níž má stát dozírat na činy jednotlivců a skupin, pravděpodobně včetně skupin povstaleckých, nacházejících se na jeho území, resp. pod jeho jurisdikcí. Omise se stát dopouští např. nestíháním osob, které se dopustí závažných porušení mezinárodního humanitárního práva, nebo neposkytnutím ochrany před činy nevládních, povstaleckých skupin.

Subjektivní prvek, přičitatelnost jednání státu, se úzce odvíjí od okruhu aktérů, jejichž jednání může být považováno za jednání státu. Touto otázkou se již práce částečně zabývala v kapitole o konfliktech se zahraniční intervencí,⁵ vzhledem k jejímu významu pro vyvození státní odpovědnosti je ovšem třeba hlavní body na tomto místě znovu připomenout. Jako východisko zde kromě Návrhu článků může sloužit rovněž studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*, která otázce přičitatelnosti jednání státu věnuje samostatné pravidlo 149.⁶ Na prvním místě zodpovídá stát *za činy vlastních orgánů*,⁷ mezi něž se, jak

³ ICTY, *Prosecutor v. Zoran Kupreskić et al.*, Case No. IT-95-16-T, Trial Chamber II, Judgement, 14 January 2000, par. 519.

⁴ Tamtéž.

⁵ Viz kapitola IV (podkapitola 1.2.1.) první části této práce.

⁶ Study *Customary International Humanitarian Law*, Rule 149: „A State is responsible for violations of international humanitarian law attributable to it, including: (a) violations committed by its organs, including its armed forces; (b) violations committed by persons or entities it empowered to exercise elements of governmental authority; (c) violations committed by persons or groups acting in fact on its instructions, or under its direction or control; and (d) violations committed by private persons or groups which it acknowledges and adopts as its own conduct.“

⁷ Draft articles, Article 4 (Conduct of organs of a State): „1. The conduct of any State organ shall be considered an act of that State under international law, whether the organ exercises legislative, executive, judicial or any other functions, whatever position it holds in the organization of the State, and whatever its character as an

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

potvrzují mnohé smluvní texty a také judikatura ICTY,⁸ samozřejmě řadí ozbrojené síly. Tento závěr platí zřejmě i tehdy, pokud se orgány dopustí jednání *ultra vires*, tj. mimo rámec svých povinností, byť praxe v této věci není prozatím zcela jednotná.

Např. Nejvyšší soud SRN v případě *Distomo* v roce 2003 zdůraznil, že „státní odpovědnost zahrnuje odpovědnost za činy všech osob náležejících k ozbrojeným silám, a to nejen v případě, kdy se tyto osoby dopouštějí činů, jež spadají do rámce jejich pravomocí, ale i v případě, kdy jednají bez rozkazů nebo proti nim“.⁹ Naproti tomu Oblastní soud v ruském Basmany dospěl v roce 2001 v případě *Chamzaev* týkajícím se války v Čečensku k závěru, že zničení domu vojenským pilotem, který „přesáhl meze rozkazu“,¹⁰ nevyvolává odpovědnost státu (a nezakládá právo na náhradu škodu).¹¹ Přes tuto různorodost přístupu se zdá, že se v mezinárodním humanitárním právu, stejně jako v jiných oblastech mezinárodního práva, postupně prosazuje rozlišování mezi „případy, kdy úřední osoby jednaly ve své pravomoci jako takové, byť třeba protiprávně či v rozporu s pokyny“¹² a „případy, kdy je jednání natolik vzdáleno okruhu /.../ oficiálních funkcí, že by mělo být postaveno na roveň jednání soukromých jednotlivců“.¹³ Vzhledem k charakteru ozbrojených sil s jejich hierarchií a vnitřní disciplínou a ke zvláštní úpravě MHP je nicméně pravděpodobné, že druhá kategorie bude, nebo by alespoň měla být, vykládána restriktivně a budou do ní řazeny pouze taková činy, které byly opravdu spáchány z čistě soukromých pohnutek (*purely private conduct*).¹⁴

Na druhém místě nese stát odpovědnost za jednání osob nebo entit, které zmocnil k výkonu některých veřejných funkcí (*para-state entities*).¹⁵ Jedná se obvykle o soukromé

---

organ of the central government or of a territorial unit of the State. 2. An organ includes any person or entity which has that status in accordance with the internal law of the State.“

⁸ Viz např. Dodatečný protokol I k Ženevským úmluvám, článek 91; Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, článek 38; ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-A, Appeals Chamber, Appeal, 15 July 1999, par. 64; a ICTY, *Prosecutor v. Anto Furundžija*, Case No. IT-95-17/1-T, Trial Chamber II, Judgement, 10 December 1998, par. 63.

⁹ Federal Supreme Court, *X. and Others v. Bundesrepublik Deutschland*, Judgement of 26 June 2003, par. 25, cit. in J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, str. 533.

¹⁰ Basmany District Court, *Abdullah Khamzaev v. Ministry of Defence and Russian Government*, Judgement of 11 May 2001, par. 202, cit. in tamtéž, str. 533, pozn. 20.

¹¹ Je třeba zdůraznit, že Oblastní soud rozhodoval případ na základě ruského práva a zabýval se primárně vztahem státu a jeho občana, nikoli vztahem mezi státy. Nicméně vzhledem k tomu, že případ i rozhodnutí se týkají vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, nelze jej v této práci opominout.

¹² *Commentaries to the Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts*, in UN Doc. A/56/10, op. cit. 1, str. 102, par. 7.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Více viz Č. Čepelka, P. Šturma, *Mezinárodní právo veřejné*, Eurolex Bohemia, Praha, 2003, str. 553-555.

¹⁵ *Draft articles*, Article 5 (Conduct of persons or entities exercising elements of governmental authority): „*The conduct of a person or entity which is not an organ of the State /.../ but which is empowered by the law of that State to exercise elements of the governmental authority shall be considered an act of the State under international law, provided the person or entity is acting in that capacity in the particular instance.*“

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

aktéry, na které stát na základě svého vnitrostátního práva přenesl část své moci v určité konkrétní oblasti veřejného života. V kontextu ozbrojených konfliktů, včetně konfliktů vnitrostátních, se může jednat např. o soukromé vojenské společnosti najaté legální vládou za účelem potlačení povstání, nebo o soukromou společnost pověřenou zajišťováním správy vězeňských zařízení, ve kterých jsou drženi bojovníci či civilní stoupenci nevládní, povstalecké strany v konfliktu. Výše uvedené závěry o jednání *ultra vires* a o čistě soukromém jednání se v plné míře uplatňují rovněž ve vztahu k para-státním aktérům.

Za třetí, státu se přičítá jednání *státních orgánů de facto*, tedy osob nebo skupin, jež „fakticky konají na základě jeho pokynů nebo pod jeho řízením či kontrolou“.¹⁶ Na rozdíl od para-státních aktérů nejsou *de facto* subjekty k výkonu státní moci oficiálně, formálně zmocněny, a jejich postavení je tak třeba dovozovat z faktických vztahů. Do dané kategorie spadají tři typy subjektů: subjekty jednající na zvláštní rozkazy státu; subjekty, vůči nimž stát vykonává efektivní kontrolu (tzv. kritérium efektivní kontroly);¹⁷ a subjekty, v tomto případě ozbrojené síly a vojenské či paravojenské jednotky, ve vztahu k nimž stát „sehrává úlohu při organizování, koordinování a plánování vojenských akcí /.../, nad rámec poskytování financí, výcviku, vybavení a operační podpory /.../“¹⁸ (tzv. kritérium všeobecné kontroly). V kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů, jak ukázaly i události na území bývalé Jugoslávie, jsou často relevantní všechny tři uvedené možnosti.

Za čtvrté, stát zodpovídá za jednání osob nebo skupin, které fakticky vykonávají úkoly veřejné moci v případě *absence či selhání státních orgánů*.¹⁹ Tato možnost, která se zdá zvláště aktuální za extrémních podmínek válek nebo přírodních katastrof, vyvolává za vnitrostátních ozbrojených konfliktů značné těžkosti. Extenzivní výklad termínů ‚absence‘ a ‚selhání‘ by totiž mohl vést k tomu, že státu by připadla odpovědnost nejen za různé odbojové akce obyvatelstva na ještě či již plně neokupovaných územích (tzv. *levée en masse*, akty revolučních vlád apod.), ale i za činy nevládních skupin bojujících proti němu, pokud by se tyto domohly určité vyšší míry organizace a kontroly území. Zvláště velké problémy by

¹⁶ *Draft articles*, Article 8 (Conduct directed or controlled by a State); a Study *Customary International Humanitarian Law*, Rule 149 (C).

¹⁷ ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua*, Nicaragua v. United States of America, Judgement, 27 June 1986, ICJ Reports 1986, par. 115.

¹⁸ ICTY, *Prosecutor v. Tihomir Blaškić*, Case No. IT-95-14-T, Trial Chamber I, Judgement, 3 March 2000, par. 99-100; ICTY, *Prosecutor v. Zejnil Delalić, Zdravko Mucić, Hazim Delić, Esad Landžo*, Case No. IT-96-21-A, Appeals Chamber, Appeal, 20 February 2001, par. 15; ICTY, *Prosecutor v. Dario Kordić, Mario Cerkez*, Case No. IT-95-14/2-T, Trial Chamber III, Judgement, 26 February 2001, par. 114.

¹⁹ *Draft articles*, Article 9 (Conduct carried out in the absence or default of the official authorities): „The conduct of a person or group of persons shall be considered an act of a State under international law if the person or group of persons is in fact exercising elements of the governmental authority in the absence of default of the official authorities and in circumstances such as to call for the exercise of those elements of authority.“

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

vyvolávaly tzv. anarchické konflikty, pro něž je absence ústřední autority a přenos jejich úkolů na soukromé subjekty přímo jedním z charakteristických znaků, současně však lze těžko akceptovat absolutní odpovědnost státu za činy všech těchto subjektů. Zřejmě právě z důvodů nejasnosti interpretace nebyla daná forma přičitatelnosti nakonec zařazena do studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*.

Konečně za čtvrté, stát zodpovídá za všechny další činy soukromých osob nebo skupin, které přímo *uzná* a prohlásí za své. Do této skupiny se může zařadit v podstatě jakékoli jednání, neboť rozhodující zde není povaha jednání nebo aktérů, ale souhlas státu s určitým činem a jeho vůle být jím vázán a nést jeho důsledky. Např. Vojenský tribunál v Římě v případě *Priebke* v roce 1997 přiřkl Itálii odpovědnost za akce italských partyzánů během druhé světové války na základě toho, že její představitelé tyto akce po skončení války explicitně podpořili a uznali.²⁰ Obdobně rozhodl Oblastní soud v Haagu v případě *J. T.* v roce 1949 (stát nese odpovědnost za akce hnutí odporu schválené exilovou vládou)²¹ nebo Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii v případě *Tadić* v roce 1999 (státy odpovídá za činy jednotlivců a skupin, které *ex post facto* veřejně podpoří a schválí).²²

Poslední otázka, kterou zbývá zodpovědět, se týká odpovědnosti státu za *jednání nevládní, povstalecké strany v konfliktu*. Obecně platí, že takové jednání státu přičitatelné není, existují však čtyři vzájemně značně odlišné výjimky. Za prvé, přímá (a časově následná) odpovědnost státu vzniká v případě, kdy povstalecké hnutí v občanské válce zvítězí a zmocní se vlády, popř. dosáhne odtržení části území a vytvoření nového státu.²³ Za druhé, nepřímou odpovědnost musí stát nést tehdy, pokud zanedbal výše zmíněnou povinnost náležitě péče (*due diligence*). Za třetí, stát zodpovídá za činy povstalců, pokud tito jednají jako jeho *de facto* orgány, nebo – s výhradami výše řečenými – vykonávají určitou část státní moci při absenci či selhání státních orgánů. A konečně za čtvrté, státu nic nebrání, aby za své akty označil jiná jednání nevládní, povstalecké strany v konfliktu, a to v jakémkoli rozsahu, byť takový scénář není zřejmě příliš pravděpodobný.

²⁰ Military Tribunal of Rome, *In re Hass and Priebke*, Judgement in Trial of First Instance, No. 322, 22 July 1997, cit. in J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), op. cit. 9, str. 535.

²¹ District Court of the Hague, *J. T. v. State of the Netherlands*, Judgement of 13 April 1949, cit. in tamtéž, str. 535-536.

²² ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1999), op. cit. 8.

²³ *Draft articles*, Article 10 (Conduct of an insurrectional or other movement): „1. *The conduct of an insurrectional movement which becomes the new government of a State shall be considered an act of that State under international law.* 2. *The conduct of a movement, insurrectional or other, which succeeds in establishing a*

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

1.2. Okolnosti vylučující protiprávnost

Skutečnost, že mezinárodní humanitární právo představuje zvláštní právní režim v některých ohledech podobný *lex specialis*, se projevuje při aplikaci okolností vylučujících protiprávnost. Mezi ty se v mezinárodním právu řadí souhlas, sebeobrana, protiopatření, vyšší moc, tíseň a krajní nouze. Vůči části humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů, do níž se řadí např. společný článek 3 Ženevských úmluv, se okolnosti vylučující protiprávnost uplatnit nemohou, a to vzhledem k jejich kogentnímu charakteru.²⁴ Vůči normám ostatním pak platí s určitými zvláštnostmi, jak ukazují příklady tísně a krajní nouze.

Tíseň zbavuje stát povinnosti dodržet mezinárodně právní závazek za „*situace krajního nebezpečí, v níž (orgán státu – dopl. autorka) nemůže pro svou záchranu a pro záchranu svěřených osob učinit nic jině*“.²⁵ Za takovou situaci nelze v mezinárodním humanitárním právu, na rozdíl od jiných oblastí mezinárodního práva, v žádném případě považovat stav ozbrojeného konfliktu sám o sobě, neboť ten byl brán v úvahu již při formulování primárních humanitárně právních norem.²⁶ Totéž platí rovněž ve vztahu ke *krajní nouzi*, která vylučuje protiprávnost za výjimečných okolností, kdy určité jednání „*představuje pro stát jediný způsob ochrany podstatného zájmu proti vážnému a bezprostřednímu nebezpečí*“ (článek 25, odst. 1, písm. a) Návrhu článků) a současně „*nehrožuje závažným způsobem podstatný zájem /.../ mezinárodního společenství jako celku*“ (článek 25, odst. 1, písm. b) Návrhu článků). V mezinárodním humanitárním právu nachází krajní nouze specifický výraz v institutu *vojenské nezbytnosti* (military necessity, nécessité militaire), který je regulován autonomně. Vlastní krajní nouze se zde uplatňuje jen výjimečně, pokud ji příslušné smlouvy výslovně připouštějí.²⁷

1.3. Uplatnění odpovědnosti a reparace

Uplatnit odpovědnost mohou v obecném mezinárodním právu pouze **státy**, primárně státy bezprostředně poškozené. V humanitárně právní úpravě vnitrostátních ozbrojených konfliktů, kde bezprostředně poškozený stát obvykle chybí, se tato cesta nejeví jako příliš reálná, proto je nutno okruh ‚aktivně legitimovaných‘ subjektů koncipovat jinak. V úvahu

---

new State in part of the territory of a pre-existing State or in a territory under its administration shall be considered an act of the new State under international law.“

²⁴ Draft articles, Article 26: „*Nothing in this chapter precludes the wrongfulness of any act of a State which is not in conformity with an obligation arising under a peremptory norm of general international law.*“

²⁵ J. Malenovský, *Mezinárodní právo veřejné. Obecná část*, 2. vydání, Doplněk, Brno, 1993, str. 173.

²⁶ Více viz M. Sassoli, op. cit. 2, str. 417.

²⁷ Marco Sassoli v této souvislosti mluví o „*absenci titulu krajní nouze (non-availability of the plea of necessity)*“ v systému mezinárodního humanitárního práva. Tamtéž, str. 415.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

přichází využití ustanovení článku 48, odst. 1 Návrhu článků, který pojednává o závazcích, jež „směřují vůči skupině států /.../ a mají za úkol chránit kolektivní zájmy této skupiny“ (písm. a)), nebo „směřují vůči mezinárodnímu společenství jako celku“ (písm. b)).

Závazky související s *kolektivními zájmy* skupiny států představují tzv. závazky *erga omnes partes*, které vznikají na základě smluvních nebo obyčejových norem mnohostranné povahy a chrání zájmy přesahující individuální zájmovou sféru jednotlivých zúčastněných států.²⁸ Charakter závazku nemusí být nutně u normy explicitně vyjádřen, postačí, vyplývá-li z okolností nebo z předmětu a cíle smlouvy. Komise uvádí jako příklad pramenů obsahujících závazky *erga omnes partes* regionální lidskoprávní smluvní instrumenty a do téže skupiny by zřejmě bylo možné zařadit i mnohé smluvní nástroje mezinárodního humanitárního práva platné za vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Závazky spojené se *zájmy mezinárodního společenství* jako celku mají povahu závazků *erga omnes*,²⁹ které chrání nejpodstatnější hodnoty mezinárodního společenství (mír, základní lidská práva, právo na sebeurčení). Zainteresováni na jejich zachování jsou všechny státy jakožto členové mezinárodního společenství a ty také mohou na případná porušení odpovídajícím způsobem reagovat. Závazky *erga omnes* vznikají z nejdůležitějších humanitárně právních norem aplikovatelných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů, např. společného článku 3 Ženevských úmluv nebo článku 4 Dodatkového protokolu II.

V souvislosti s úpravou okruhu ‚*aktivně legitimovaných*‘ subjektů se naskýtá otázka, zda a popř. jakým způsobem by se odpovědnosti státu za porušení MHP během občanských válek mohla dovolávat jednak nevládní, povstalecká strana v konfliktu, jednak konkrétní, individuální oběti porušení. Pokud jde o první skupinu aktérů, chybí v praxi mezinárodního společenství jakékoli precedenty, jež by vývoj uvedeným směrem prokazovaly nebo alespoň naznačovaly. Proto lze soudit, že *povstalci*, ačkoli se často mohou jevit jako ‚primárně poškození‘, dané oprávnění postrádají. Tato skutečnost potvrzuje, že „*mezinárodní právo /.../ vystupuje ve prospěch stávajících vlád a proti ozbrojeným opozičním skupinám*“.³⁰ Povstalci v rámci své funkční subjektivity disponují pouze limitovaným okruhem práv a řadu aktivit, ke kterým svobodně přistupují státy, nemají možnost vykonávat.

²⁸ „/.../ článek (1) (a) je omezen na mnohostranné závazky, které jsou vytvořeny na ochranu společného zájmu jako takového.“ J. Crawford, J. Peel, S. Olleson, *The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Completion of the Second Reading*, European Journal of International Law, Vol. 12, No. 5, 2001, str. 975.

²⁹ Termín byl zaveden Mezinárodním soudním dvorem, viz ICJ, *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Belgium v. Spain, Second Phase, Judgement*, 5 February 1970, ICJ Reports 1970, par. 33-34.

³⁰ L. Zegveld, *Accountability of Armed Opposition Groups in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 223.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

Složitější situace existuje ve vztahu ke druhé skupině subjektů tvořené *jednotlivci* coby konkrétními oběťmi porušení. Na ty mezinárodní humanitární právo, na rozdíl od práva lidských práv, tradičně pohlíželo nikoli jako na přímé nositele práv, kteří by se v případě protiprávního jednání ze strany domovského státu mohli na mezinárodní úrovni dovolávat svých nároků, ale pouze jako na chráněné osoby, jež vystupují coby pasivní beneficiáři norem.³¹ V současné době někteří autoři tento pohled zpochybňují³² a jednotlivcům právní subjektivitu v mezinárodním humanitárním právu přiznávají. Ani oni ovšem nejsou zcela jednotní v názoru na to, zda oběti mají či nemají právní nárok domáhat se odškodnění.

Část odborníků a také studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo* soudí,³³ že toto právo na mezinárodní úrovni existuje. Argumentují přitom hlavně některými smluvními ustanoveními,³⁴ deklaracemi a rezolucemi mezinárodních orgánů³⁵ a rozsudky mezinárodních soudních a kvazisoudních orgánů.³⁶ Druhá část se naopak drží tradičního přístupu a tvrdí, že mezinárodní právo vzhledem k nekonzistenci dosavadní praxe jednotlivcům právo uplatnit odpovědnost vůči státu za porušení mezinárodního humanitárního práva a domáhat se náhrady škody zatím negarantuje. Domoci se odškodnění tak jednotlivci mohou pouze prostřednictvím nepřímých mechanismů (lidskoprávní kontrolní mechanismy na regionální úrovni) a specifických úprav (zvláštní komise vytvořené k posouzení nároků jednotlivců po některých mezinárodních ozbrojených konfliktech, např. etiopsko-eritrejském či irácko-kuvajtském³⁷).

Ačkoli toto druhé stanovisko zřejmě v současné době lépe odráží stávající právní situaci, nelze popírat, že existuje „*rostoucí trend směřující k tomu, aby individuální oběti porušení mezinárodního humanitárního práva měly možnost domáhat se odškodnění přímo od odpovědného státu*“.³⁸ Tento trend se výrazněji projevuje v regulaci ozbrojených konfliktů mezinárodních, postupně, i v důsledku snah o sjednocení obou právních režimů, ale začíná

³¹ Viz rozsudek Zemského soudu v Bonnu, *Varvarin Case*, Case No. 1 O 361/02, 10. prosince 2003.

³² Srov. N. Quéniwet, *The Varvarin Case: the Legal Standing of Individuals as Subjects of International Humanitarian Law*, Journal of Military Ethics, Vol. 3, No. 2, 2004, str. 181-187.

³³ Viz *Study Customary International Humanitarian Law*, Rule 150: „*A State responsible for violations of international humanitarian law is required to make full reparation for the loss or injury caused.*“

³⁴ Statut Mezinárodního trestního soudu, článek 75, odst. 6; Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, článek 38; aj.

³⁵ UN Doc. E/CN.4/2000/62, *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, 18 January 2000.

³⁶ European Court of Human Rights, *Akdivar and Others v. Turkey*, Judgement of 16 September 1996; Inter-American Court of Human Rights, *Street Children v. Guatemala*, Judgement of 26 May 2001.

³⁷ Více viz E.-Ch. Gillard, *Reparation for violations of international humanitarian law*, International Review of the Red Cross, No. 851, September 2003, str. 529-553; a L. Zegveld, *Remedies for victims of violations of international humanitarian law*, International Review of the Red Cross, No. 851, September 2003, str. 497-528.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

ovlivňovat rovněž právní úpravu ozbrojených konfliktů vnitrostátních. Pokud dojde k jeho prosazení, bude to nesporně znamenat velkou změnu nejen v oblasti odpovědnosti, ale i v samotném mezinárodním humanitárním právu. To by se totiž ze systému regulujícího poměry mezi stranami v konfliktu vyvinulo v systém upravující též vztahy těchto stran, nebo přinejmenším jedné z nich (státu) a jednotlivců. MHP by se tak svou podstatou více přiblížilo právu lidských práv, pokud by již s ním v některých oblastech, např. právě v rámci úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů, přímo nesplynulo.

Obsah odpovědnostního závazku je koncipován analogicky k úpravě obecného mezinárodního práva, s přihlédnutím ke specifickým rysům mezinárodního humanitárního práva. Státu, který se dopustil porušení, vzniká především povinnost ukončit příslušná porušování a pokračovat v plnění humanitárně právních závazků, obojí s účinky *ex nunc*. K té dále přistupuje povinnost poskytnout reparaci, která může mít podobu restituce (např. propuštění zajatců a zadržených nebo navrácení zabaveného majetku), kompenzace (poskytnutí finanční náhrady za újmu a ušlý zisk) nebo satisfakce (např. stíhání a trestání individuálních pachatelů porušení). Volba konkrétní formy reparace závisí na okolnostech jednotlivých případů.

1.4. Odpovědnost státu – závěr

Celkově lze konstatovat, že stát nese odpovědnost za dodržování závazků vznikajících z mezinárodního humanitárního práva, včetně závazků platných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Právní úprava této odpovědnosti vychází z obecného mezinárodního práva a řídí se, s výjimkou některých odlišností daných zvláštním charakterem MHP coby systému blížícímu se v určitých ohledech *lex specialis*, obyčejovými zásadami a pravidly, zatím asi nejpřesněji formulovanými v *Návrhu článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní jednání*. Mezinárodní humanitární právo samo specifickou regulaci odpovědnosti státu, jakou obsahují např. partikulární mechanismy práva lidských práv, nepřináší. Pouze obecnou úpravu dílčím způsobem (např. v rámci přičitatelnosti jednání státu nebo v případě okolností vylučujících protiprávnost) modifikuje a přizpůsobuje svým potřebám a povaze. Vzhledem k tomu, že tato oblast dlouho unikala větší pozornosti, zůstává zde řada otázek (např. postavení nevládní, povstalecké strany v konfliktu, nebo právo individuálních obětí porušení MHP na náhradu škody) nedořešena. Do budoucna by nicméně právě v této oblasti mohlo dojít k důležitému vývoji, který by eventuálně mohl ovlivnit či pozměnit celkovou podobu systému mezinárodního humanitárního práva.

³⁸ J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), op. cit. 9, str. 541.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

2. ODPOVĚDNOST POVSTALCŮ

Na rozdíl od odpovědnosti států, která je obecně uznávána a tvoří předmět určité, byť nedokonalé kodifikace, odpovědnost povstalců zůstává prozatím dosti nejasným, ba přímo sporným institutem.³⁹ Pochybnosti se týkají již samotné její existence, kterou nelze přímo vyvodit z žádného pramene mezinárodního práva. Někteří autoři,⁴⁰ studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo* a také Komise OSN pro mezinárodní právo nicméně její možnost explicitně uznávají. Původní text *Návrhu článků* z roku 1996 obsahoval dokonce zvláštní ustanovení článku 14, jež pojednávalo o odpovědnosti za jednání orgánů povstaleckého hnutí. Článek uváděl, že „*.../ odstavec 1 (podle něhož jednání orgánů povstaleckých hnutí nemá být považováno za jednání státu – pozn. autorky) nemá vliv na přičitatelnost jednání orgánu povstaleckého hnutí tomuto hnutí v jakémkoli případě, ve kterém tak lze činit podle mezinárodního práva*“ (odst. 3).⁴¹

Ustanovení bylo později z textu vypuštěno, stalo se tak ovšem nikoli z důvodů sporů o jeho obsah, ale proto, že „*se týkalo hnutí, která, ex hypothesi, nejsou státy*“,⁴² a jejich odpovědnost tak nelze upravovat v *Návrhu článků*. Zvláštní zpravodaj navíc po rozhodnutí o vynechání ustanovení jasně prohlásil, že „*odpovědnost takových (povstaleckých – pozn. autorky) hnutí, např. za porušení mezinárodního humanitárního práva, si je jistě možno představit*“.⁴³ Současný text *Návrhu článků*, přijatý Komisí pro mezinárodní právo v roce 2001, tedy příslušnou pasáž neobsahuje, komentář k němu však konstatuje, že „*je /.../ možné, aby povstalecké hnutí samotné bylo činěno odpovědným za své vlastní jednání na základě mezinárodního práva, např. v případě, kdy jeho síly poruší mezinárodní humanitární právo*“.⁴⁴

Názor, že povstalci mohou nést přímou odpovědnost za svá jednání, nejednou podpořila Rada bezpečnosti OSN. Ta již v roce 1948 během konfliktu mezi Židy a Araby na území Palestiny zdůraznila „*závažnou odpovědnost připadající na ty strany v konfliktu*

³⁹ Obecně o této problematice viz Ch. Piguet, *La guerre civile en droit international, Contribution à l'étude de la responsabilité de l'Etat à raison des dommages éprouvés sur son territoire par des étrangers, du fait du mouvement insurrectionnel*, Thèse de licence et de doctorat, Université de Lausanne, Lausanne, 1982.

⁴⁰ Srov. „*.../ violations of international humanitarian law by such parties entail their international legal responsibility /.../*“ M. Sassoli, op. cit. 2, str. 411.

⁴¹ *Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts provisionally adopted by the Commission on first reading*, in UN Doc. A/51/10, *Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session*, Official Records of the General Assembly, Fifty-first session, Supplement No. 10, May-July 1996.

⁴² L. Zegveld, op. cit. 30, str. 133, pozn. 1.

⁴³ Cit. in J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), op. cit. 9, str. 536.

⁴⁴ *Commentaries to the Draft articles*, op. cit. 12, str. 118, par. 16.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

(Židovská agentura pro Palestinu a Vysoký arabský výbor), které nedodrží podmínky příměří“.⁴⁵ V 90. letech toto své stanovisko zopakovala v souvislosti s řadou vnitrostátních ozbrojených konfliktů, např. konfliktem v Somálsku: „Rada bezpečnosti podtrhuje odpovědnost (zdůrazňuje autorka), která připadá somálským stranám, pokud jde o bezpečnost a ochranu personálu UNOSOM II“;⁴⁶ nebo konfliktem v Demokratické republice Kongo: „všechny strany v konfliktu v Demokratické republice Kongo mají odpovědnost (zdůrazňuje autorka) za zajištění bezpečnosti personálu OSN /.../“.⁴⁷ Přesvědčení o tom, že nestátní povstalecké skupiny mohou nést odpovědnost, sdílí rovněž Institut mezinárodního práva, který v rezoluci Aplikace mezinárodního humanitárního práva a základních lidských práv na ozbrojené konflikty, jejichž stranou jsou nestátní aktéři, z roce 1999, prohlásil: „každý stát a každý nestátní aktér je právně zavázán /.../ respektovat mezinárodní humanitární právo /.../“.⁴⁸ Obdobné stanovisko zastává konečně též část doktríny. Např. Eric David soudí, že „vlastní mezinárodní odpovědnost povstaleckého hnutí je /.../ myslitelná“,⁴⁹ byť realisticky dodává, že by „neměla hrát významnější úlohu, neboť hnutí buď zvítězí a jeho odpovědnost je absorbována odpovědností státu, nebo prohraje a jeho mezinárodní odpovědnost již sotva vyvolá důsledky, vzhledem k tomu, že hnutí zmizí“.⁵⁰

Názor, podle něhož nevládní, povstalecká strana v konfliktu může nést odpovědnost za porušení mezinárodního humanitárního práva, se sám o sobě zdá vcelku logický a přijatelný. Má-li však být obecně akceptován, bude nepochybně nutné vyjasnit celou řadu dílčích otázek, které otevírá a jež se týkají především charakteru dané odpovědnosti, vymezení kritérií přičitatelnosti protiprávního jednání povstalcům, stanovení okruhu ‚aktivně legitimovaných‘ subjektů nebo určení obsahu (a času a místa uplatnění) odpovědnostního závazku. Jedná se o značně složitou a dosud neprostudovanou problematiku, která by si nepochybně zasloužila hlubší zpracování. Na tomto místě jí nicméně, vzhledem k celkovému zaměření práce, bude věnováno pouze několik poznámek.

První se zabývá celkovým **charakterem** odpovědnosti povstalců, na něž existují dva rozdílné názory. První navrhuje koncipovat odpovědnost analogicky k individuální trestní odpovědnosti, tj. chápat ji jako odpovědnost čistě trestní. Takový přístup, který má oporu

⁴⁵ UN Doc. S/RES/43 (1948), 1 April 1948, par. 2.

⁴⁶ UN Doc. S/RES/954 (1994), 4 November 1994, par. 7.

⁴⁷ UN Doc. S/RES/1316 (2000), 13 August 2000, par. 9 preamble; srov. rezoluce S/RES/1339 (2001), 31 January 2001, par. 12 a S/RES/1393 (2002), 31 January 2002, par. 14 (Gruzie),

⁴⁸ *L'application du droit international humanitaire et des droits fondamentaux de l'homme dans les conflits armés auxquels prennent part des entités non étatiques*, Institut de Droit International, Session de Berlin, 1999, par. V.

⁴⁹ E. David, *Principes de droit des conflits armés*, Troisième édition, Bruylant, Bruxelles, 2002, str. 643.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

v některých právních kulturách, naráží na podobné problémy jako starší koncepce tzv. mezinárodních zločinů (*international crimes*) navrhovaná v souvislosti s odpovědností států. Společně s ní např. vede k nežádoucímu směšování povahy činů jednotlivců a kolektivních celků (států, povstalců) a odporuje zásadě, že *societas delinquere non potest* (tj. společenství nemohou páchat zločiny). Za realističtější tak lze považovat spíše druhý názor, který doporučuje na odpovědnost povstalců aplikovat, při zohlednění specifického charakteru dotčeného subjektu, pravidla určená k regulaci odpovědnosti státu. Na mezinárodní scéně prozatím chybí relevantní praxe, která by umožnila jeden z uvedených přístupů označit za jednoznačně převažující a prosazující se.

Druhá poznámka se týká vymezení **kritérií přičitatelnosti** protiprávního jednání povstalcům, které se jeví jako problematické zvláště v důsledku absence jasné definice povstaleckého hnutí. Absence je dána hlavně „*velkým množstvím podob, které na sebe v praxi mohou /.../ hnutí /.../ vzít*“.⁵¹ Doktrína v této otázce dosti často odkazuje na vymezení vnitrostátního ozbrojeného konfliktu jako takového, z něhož se pokouší odvodit konstitutivní znaky povstalců. Obvykle pak od nich požaduje určitý stupeň vnitřní organizace a účast na dlouhodobě trvajících ozbrojených akcích. V tradičních občanských válkách strany v konfliktu dané znaky většinou splňovaly, v současné době, po nástupu tzv. nových konfliktů, především konfliktů anarchických, ovšem situace vypadá jinak. Ozbrojené skupiny účastnící se konfliktů mnohdy postrádají přehlednou vnitřní strukturu, a je tak velmi těžké vymezit, koho ještě efektivně kontrolují a koho již ne (a za koho tedy skupiny nesou odpovědnost a za koho nikoli).⁵²

Třetí poznámka se zaměřuje na **okruh subjektů**, které jsou, resp. by měly být oprávněny se odpovědnosti povstalců dovolat. Tato otázka dobře ukazuje komplikovanost celé problematiky, neboť vede k řadě těžko řešitelných dilemat. Mezi 'kandidáty' přichází na prvním místě v úvahu stát, proti němuž povstalci bojují. Ten je ovšem již oprávněn vyvodit proti povstalcům (ať již jako skupině nebo jednotlivcům) odpovědnost na základě svého vnitrostátního práva, a vytvoření nové, tentokrát mezinárodně právní formy odpovědnosti se tak pro něj nejvíce jeví jako nezbytné. Její zavedení by navíc ještě více právně znevýhodnilo nevládní stranu v konfliktu, která sama možnost uplatnit odpovědnost vůči státu za jeho

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ *Commentaries to the Draft articles*, op. cit. 12, str. 115, par. 9.

⁵² Význam kritéria efektivní kontroly zdůrazňuje např. Sassoli, podle něhož „*the smaller a group is and the less State-like organization and territorial control it has, the more important attribution is based on effective control over persons will be in practice.*“ M. Sassoli, *Possible Legal Mechanisms to Improve Compliance by Armed*

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

porušení nemá. Druhým ‚kandidátem‘ jsou cizí státy, které by zde snad mohly vystupovat z titulu plnění závazku „zajistit zachování mezinárodního humanitárního práva“ zakotveného ve společném článku I Ženevských úmluv.⁵³ V mezinárodním společenství chybí jakákoli reprezentativní praxe, která by svědčila o tom, že se takový scénář – který by navíc za situace nepřiznání stejného práva dotčenému státu působil přinejmenším podivně – začíná prosazovat. Konečně posledního ‚kandidáta‘ představují individuální oběti porušení, tedy jednotlivci. Zde již určitá praxe existuje,⁵⁴ prozatím je ale spíše ojedinělá, a tak lze sotva mluvit o zformování stabilního obyčeje.

Čtvrtá poznámka se soustřeďuje na praktické **náležitosti uplatnění** odpovědnostního závazku vůči povstalcům, konkrétně dobu a ‚místo‘ tohoto uplatnění. Na rozdíl od států neexistují povstalci dlouhodobě, neboť jejich subjektivita je výrazně **časově omezena**, a to v zásadě na dobu trvání ozbrojeného konfliktu. Po jeho skončení zaniká, ať již v důsledku faktické likvidace povstalců (v případě porážky), ukončení bojů (v případě patové situace), nebo transformace ve vládnoucí orgány daného státu (v případě převzetí moci), státu cizího (v případě odtržení po osvědčení efektivity) či *de facto* územního celku (v případě faktického odtržení do osvědčení efektivity). V žádné z těchto situací, snad s výjimkou druhé z nich, nelze uvažovat o ‚prodloužení‘ subjektivitě na dobu po ukončení konfliktu. Odpovědnost vůči povstalcům samotným je tedy v zásadě možno uplatnit pouze v průběhu občanské války, neboť po jejím skončení se takový postup stane buď fakticky nemožným, nebo odpovědnost převezme jiný subjekt (a to původní stát ovládnutý povstalcí, nově vytvořený stát nebo *de facto* územní celek).

Značné problémy vyvolává rovněž **určení ‚místa‘** (resp. orgánu), kde (resp. u něhož) by bylo možno se odpovědností povstalců dovolat. V současné době neexistuje na mezinárodní scéně orgán, který by – podobně jako činí v případě států např. Mezinárodní soudní dvůr – řešil spory týkající se nestátních subjektů a autoritativně rozhodoval o jejich právech a povinnostech, včetně povinností sekundárních. Asi nejaktivnější pokusy v daném

---

Groups with International humanitarian Law and International Human Rights Law, Paper submitted at the Armed Groups Conference, Vancouver, 13-15 November 2003, str. 21.

⁵³ Např. Marco Sassoli soudí, že „every State make invoke the responsibility of an armed group for violations of IHL“. Tamtéž.

⁵⁴ Např. v roce 1996 vyzvala Rada bezpečnosti strany zapojené do vnitrostátního ozbrojeného konfliktu v Libérii k tomu, aby zajistily vrácení ukradeného majetku (UN Doc. S/RES/1071 (1996), 30 August 1996). O dva roky později se Komise OSN pro lidská práva obrátila k bojujícím frakcím v Afghánistánu s žádostí o „poskytnutí efektivní nápravy obětem porušení [...] humanitárního práva“ (Resolution 1998/70, *The question of human rights in Afghanistan*, 21 April 1998). V roce 2001 pak místní frakce povstalecké skupiny ELN v Kolumbii projevila ochotu podílet se na obnově budov, které zničila během vojenské akce (cit. in J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), op. cit. 9, str. 550).

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

směru prozatím vyvinuly Rada bezpečnosti OSN, Komise OSN pro lidská práva a některé regionální soudní a kvazisoudní orgány dohlížející na implementaci a dodržování lidských práv, např. Mezi-americká komise pro lidská práva. Tyto instituce obvykle jednaly z vlastní iniciativy a jejich postup nepřipomíná klasickou cestu uplatnění mezinárodní odpovědnosti, jak je známá u států.

Rada bezpečnosti je oprávněna zabývat se všemi situacemi, za kterých dochází k „ohrožení míru, porušení míru nebo útočnému činu“ (článek 39 Charty OSN). Tyto situace podle dnes převládajícího, evolutivního výkladu Charty OSN potenciálně zahrnují i občanské války, ve kterých ohrožení či porušení míru nastává v důsledku jednání nestátních, povstaleckých skupin. Rada bezpečnosti může ve svých rezolucích upozornit na protiprávní jednání povstalců a vyzvat je ke splnění odpovědnostních závazků (zanechání protiprávního jednání, poskytnutí satisfakce např. ve formě potrestání jednotlivých porušitelů apod.), dosah a význam takového kroku jsou ovšem omezeny politickým charakterem orgánu. To platí z velké části rovněž pro Komisi OSN pro lidská práva, která navíc disponuje pouze poměrně úzkým mandátem. Nedostatek pravomocí ztěžuje též angažovanost lidskoprávních soudních a kvazisoudních orgánů, jejichž pravomoc *ratione personae* je omezena na aktivity států, zatímco činy nestátních subjektů se jejich dohledu vymykají. Celkově je třeba konstatovat, že „ve vynucování mezinárodního humanitárního práva existuje v současné době mezera“, neboť „nejsou žádné /.../ mechanismy specificky kompetentní posuzovat nároky proti ozbrojeným opozičním skupinám“.⁵⁵

Konečně pátá, poslední poznámka k odpovědnosti povstalců se týká **obsahu** odpovědnostního závazku. Hlavní otázka, která se v tomto kontextu nabízí, je ta, zda a eventuálně do jaké míry je možno obsah koncipovat totožně s obsahem odpovědnosti států, tj. podřadit pod něj některé povinnosti *ex nunc* (ukončení porušování apod.) a různé formy reparace. Problematika zůstává dosud téměř neprobádaná, výraznější pozornost ji nevěnuje ani doktrína.⁵⁶ Vzhledem k přístupu mezinárodního společenství k nevládním, povstaleckým stranám v konfliktu a jeho reflexi v mezinárodním právu se nicméně zdá pravděpodobné, že pokud již by se státy rozhodly přímo regulovat odpovědnost povstalců, zřejmě by tak činily analogicky s úpravou platnou pro státy, samozřejmě při zohlednění specifického postavení nevládního subjektu.

⁵⁵ L. Zegveld, op. cit. 30, str. 162.

⁵⁶ Srov. tamtéž, str. 133-163.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

Odpovědnost povstalců za porušení mezinárodního humanitárního práva, k nimž dochází v průběhu vnitrostátních ozbrojených konfliktů, představuje jeden z nejméně jasných a nejméně propracovaných institutů současného (obecného) mezinárodního práva. Určitý, byť omezený konsensus se ustaluje snad pouze v otázce existence této odpovědnosti, zatímco ve všech otázkách ostatních (kritéria přičitatelnosti, náležitosti uplatnění, okruh aktivně legitimovaných subjektů, obsah odpovědnostního závazku) vládne značná nejistota a nejednoznačnost. Vytváří se zde určitá „šedá oblast“⁵⁷ (grey area), k čemuž přispívá i skutečnost, že mezinárodní humanitární právo samo ponechává odpovědnost nevládní, povstalecké strany v konfliktu zcela mimo rámec své úpravy a ani nenaznačuje, jakým směrem by se měl tento institut vyvíjet a jaké specifické znaky by měl vykazovat. S ohledem na konstantní nárůst vlivu nevládních aktérů, včetně povstalců, na mezinárodní scéně a na nedostatečnost alternativního řešení, opírajícího se výlučně o odpovědnost jednotlivců, by bylo vhodné věnovat danému problému více pozornosti a pokusit se o kodifikaci, resp. spíše progresivní rozvoj jeho právní úpravy.

3. INDIVIDUÁLNÍ TRESTNÍ ODPOVĚDNOST

Poslední formu odpovědnosti, která se ve vztahu k porušením mezinárodního humanitárního práva spáchaným za vnitrostátního ozbrojeného konfliktu může – byť nepřímo – uplatnit, představuje individuální trestní odpovědnost. Jedná se o zvláštní typ odpovědnosti, který se zformoval a vlastně stále ještě formuje až v posledních desetiletích a jehož přesná podoba a znaky dosud nejsou plně dotvořeny. Vzhledem ke komplexnosti problematiky, která by se mohla stát tématem samostatné práce, i k tomu, že instituty individuální trestní odpovědnosti a stíhání válečných zločinů spadají primárně do rámce mezinárodního práva trestního, předkládá tato kapitola pouze základní přehled vzniku a vývoje relevantní právní úpravy.

3.1. Vývoj individuální trestní odpovědnosti za válečné zločiny

Individuální trestní odpovědnost v mezinárodním právu je vázána na omezený okruh tzv. zločinů podle mezinárodního práva, které vykazují „*mimořádně vysokou závažnost a nebezpečnost protiprávního jednání*“.⁵⁸ Patří mezi ně zločiny proti míru (agrese), zločiny proti lidskosti, zločin genocidia a válečné zločiny. Z hlediska humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů má největší význam poslední skupina zločinů, tedy

⁵⁷ Tamtéž, str. 220.

⁵⁸ P. Šturma, *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*, Karolinum, Praha, 2002, str. 17.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

*zločiny válečné, jež lze nejobecněji vymezit jako „jednání, která /.../ jsou v rozporu s normami mezinárodního práva humanitárního aplikovatelného v ozbrojených konfliktech a /.../ která vedou ke vzniku individuální trestní odpovědnosti /.../“.*⁵⁹

Definice spočívá na dvou kritériích, kritériu protiprávnosti (porušení mezinárodně právní normy) a kritériu trestnosti (vznik individuální trestní odpovědnosti). Odkaz na mezinárodní humanitární právo působí poněkud sporně, neboť toto právo se obrací především ke stranám v konfliktu, nikoli k jednotlivcům. Vůči těm se aplikují odlišné systémy primárních norem (obsahově blízké, avšak nikoli totožné s humanitárně právními normami), které by bylo možno chápat – stejně jako regulaci zločinů proti lidskosti – již jako součást mezinárodního práva trestního. Válečné zločiny musejí být v každém případě spáchány v kontextu ozbrojeného konfliktu, resp. v souvislosti s ním, a jejich pachatelé musejí mít vazbu na některou ze stran v konfliktu (stát, popř. nevládní, povstaleckou skupinu).⁶⁰

Institut individuální trestní odpovědnosti za válečné zločiny se v mezinárodním právu vyvíjel, nepřilíš rychlým tempem, od první poloviny 19. století.⁶¹ Již v průběhu první světové války se státy shodly na tom, že některá porušení Haagských úmluv z let 1899 a 1907 by měla být považována za zločiny. Po roce 1945 byly skutkové podstaty různých válečných zločinů, mezi něž se řadila především porušení určitých obyčejových pravidel válečného práva a ustanovení některých Haagských úmluv, zapojeny do statutů Mezinárodních vojenských tribunálů v Norimberku a Tokiu. První z tribunálů následně sám zdůraznil význam stíhání zločinů podle mezinárodního práva, když prohlásil, že „zločiny proti mezinárodnímu právu jsou páčány lidmi, nikoli abstraktními jednotkami, a jen potrestáním jednotlivců, kteří se dopouštějí takových zločinů, mohou být ustanovení mezinárodního práva vynucena“.⁶²

Mezinárodně právní úprava válečných zločinů se dosti dlouhou dobu orientovala výlučně na porušení spáchaná během *mezinárodních ozbrojených konfliktů*. Zde se

⁵⁹ J. Fuchs, *Válečné zločiny jako zločiny podle mezinárodního práva*, Vysoká vojenská škola pozemního vojska ve Vyškově, Vyškov, 2002, str. 27.

⁶⁰ Rozšíření kategorie válečných zločinů o porušení mezinárodního humanitárního práva spáchaná během vnitrostátních ozbrojených konfliktů jednotlivci náležejícími k vládní či nevládní, povstalecké straně v konfliktu problematizuje tradiční chápání zločinů podle mezinárodního práva jakožto jednání, jichž se mohou dopustit pouze „osoby v postavení orgánů státu nebo jednající jeho jménem či pod jeho záštitou“ (P. Šturma, op. cit. 58, str. 17). Takové chápání nezohledňuje změnu poměrů na mezinárodní scéně (i v mezinárodním právu) způsobenou nástupem nových, nestátních aktérů, ani nereflexuje nejnovější vývoj v samotném mezinárodním trestním právu.

⁶¹ Určité nespělé kroky daným směrem byly podniknuty již dříve. Řadilo se mezi ně např. vydání Lieberova kodexu (Code Lieber) v roce 1863 nebo vydání tzv. Oxfordské příručky Institutu mezinárodního práva, která prohlásila, že „porušitelé zákonů války podléhají trestům stanoveným v trestním zákoně“ (článek 84, cit. in P. Šturma, tamtéž, str. 42), v roce 1880.

⁶² *The Trial of German Major War Criminals, Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg, Germany, Part 22, 1950, str. 447.*

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

uplatňovala (a uplatňuje) jak ve vztahu k tzv. vážným porušením⁶³ vyčísleným v Ženevských úmluvách a Dodatkovém protokolu I,⁶⁴ jež směřují proti chráněným osobám nebo objektům, tak vůči tzv. jiným závažným porušením zákonů a obyčejů války platných za mezinárodních ozbrojených konfliktů. Státům z úpravy vznikají určité povinnosti, např. v době míru přijmout odpovídající trestní legislativu (kriminalizující a penalizující vážná porušení),⁶⁵ v době ozbrojeného konfliktu pak po osobách, které se dopustí vážných porušení, pátrat, vyměňovat si informace o nich, poskytovat si vzájemně právní pomoc a v souladu s principem *aut dedere aut iudicare* pachatele buď postavit před soud, nebo je vydat k trestnímu stíhání jinam.⁶⁶ Válečné zločiny podléhají režimu *univerzální jurisdikce*, v rámci něhož mohou pachatele stíhat všechny státy světa. Děje se tak proto, že zločiny podle mezinárodního práva porušují normy platící *erga omnes*, na jejichž dodržování má zájem celé mezinárodní společenství. Válečné zločiny jsou nepromlčitelné,⁶⁷ jak explicitně uvádí *Úmluva o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti* z roku 1968⁶⁸ a Římský statut MTS (článek 29).

Pro *vnitrostátní ozbrojené konflikty* podobná mezinárodně právní úprava až do poloviny 90. let neexistovala, což mimo jiné vyplývalo z toho, že společný článek 3 Ženevských úmluv ani Dodatkový protokol II nepředvídají individuální trestní odpovědnost a neznají vážná porušení. Ještě v roce 1990 mohla Denise Plattner oprávněně prohlásit, že „pokud státy nestíhají osoby, které se dopustily porušení práva ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech, nejednají v rozporu s žádnou normou současného mezinárodní práva“.⁶⁹ Během

⁶³ *Grave Breaches, Infractions graves*. Jedná se o porušení nezávažnějších smluvních pravidel mezinárodního humanitárního práva obsažených v Ženevských úmluvách a Dodatkovém protokolu I. Kromě nich existují ještě méně zásadní porušení a nelegální akty, které se vyznačují nižší intenzitou a relativně méně závažnými důsledky a jejichž úprava je obvykle přenechána vnitrostátnímu zákonodárství.

⁶⁴ Články 49-52 Ženevské úmluvy I, 50-53 Ženevské úmluvy II, 129-132 Ženevské úmluvy III, 146-149 Ženevské úmluvy IV, 11 + 75 + 85-89 Dodatkového protokolu I. Za válečné zločiny označuje tzv. vážná porušení explicitně Dodatkový protokol I, podle něhož „bez újmy provádění úmluv a tohoto protokolu budou vážná porušení těchto dokumentů považována za válečné zločiny“ (článek 85, odst. 5).

⁶⁵ Články 49, 50, 129 a 146 Ženevské úmluvy I, II, III a IV.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ *Study Customary International Humanitarian Law*, Rule 160: „Statutes of limitation may not apply to war crimes.“

⁶⁸ *Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity*, *La convention sur la non applicabilité de la prescription aux crimes de guerre et aux crimes contre l'humanité*. Úmluva byla podepsána dne 26. listopadu 1968 a v platnost vstoupila dne 11. listopadu 1970. V tentýž den vstoupila v platnost i pro Československo, které ji podepsalo dne 21. května 1969. Text viz Vyhláška ministra zahraničních věcí 53/1974 Sb.

⁶⁹ D. Plattner, *La répression pénale des violations du droit international humanitaire applicable aux conflits armés non internationaux*, *Revue internationale de la Croix-Rouge*, No. 785, Septembre-October 1990, str. 455. Srov. též prohlášení Ratnera a Abramse, podle nichž „the criminality of acts violating the laws or customs of war in non-international armed conflicts has been somewhat obscure until quite recently“. Cit. in R. Boed, *Individual Criminal Responsibility for Violations of Article 3 Common to the Geneva Conventions of 1949 and of Additional Protocol II thereto in the Case Law of the International Criminal Tribunal for Rwanda*, *Criminal Law Forum*, No. 13, 2002, str. 295.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

následujících let se situace výrazným způsobem změnila, přičemž hlavní zásluhu na tom měly na straně jedné, na vnitrostátní úrovni, úpravy vnesené do národní trestní legislativy různých evropských i neevropských zemí, a na straně druhé, na mezinárodní úrovni, judikatura obou *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů, přípravné práce ke vzniku stálého Mezinárodního trestního soudu a aktivity některých mezinárodních orgánů (Rada bezpečnosti aj.). Přínosem aktérů pro formování obyčejové normy týkající se individuální trestní odpovědnosti za válečné zločiny spáchané během občanských válek se zabývá následující podkapitola.

3.2. Formování obyčejové normy zakládající individuální trestní odpovědnost za válečné zločiny spáchané v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů

Problematika individuální trestní odpovědnosti za válečné zločiny spáchané v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů se stala mimořádně aktuální v první polovině 90. let, v souvislosti s občanskými válkami na území bývalé Jugoslávie a ve Rwandě. Konsensus podstatné části mezinárodního společenství o nutnosti vytvořit mezinárodní trestní tribunály ke stíhání pachatelů zločinů z těchto konfliktů a současné obavy o dodržení zásady *nullum crimen sine lege* vedly odborníky i samotné tribunály k tomu, že se danou otázkou začali seriózně zabývat. Vzhledem k již zmíněné absenci jakýchkoli relevantních smluvních ustanovení ve společném článku 3 Ženevských úmluv nebo v Dodatkovém protokolu II přitom logicky zaměřili pozornost na oblast obyčejového práva a zjišťovali, zda již existují dostatečná praxe (*usus longaevus*) a právní přesvědčení o závaznosti této praxe (*opinio iuris*), které by umožnily mluvit o zformování nového mezinárodně právního obyčeje.

Jako jeden z prvních se tuto otázku v případě *Tadić* pokusil zodpovědět **Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY)**, jehož statut individuální trestní odpovědnost v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů explicitně nepředvídá. ICTY nejprve, opíraje se o rozhodnutí Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku, potvrdil, že „zjišťování existence individuální trestní odpovědnosti není na překážku absence smluvních ustanovení o potrestání porušení“.⁷⁰ Následně analyzoval praxi států (především prostřednictvím jejich trestního práva, vojenských příruček vydávaných pro příslušníky ozbrojených sil a soudních rozhodnutí vnitrostátních soudů různých typů a instancí) a projevy *opinio iuris* (např. prohlášení USA a Evropské unie k vytvoření ICTY nebo rezoluce Rady bezpečnosti požadující vyvození individuální odpovědnosti pro pachatele válečných zločinů během

⁷⁰ *The Trial of German Major War Criminals*, op. cit. 62, str. 445 a 467, cit. in ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, par. 128.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

občanských válek⁷¹) a došel k závěru, že „obyčejové mezinárodní právo ukládá (zvýrazňuje autorka) trestní odpovědnost za vážná porušení společného článku 3, doplněného o jiné obecné principy a pravidla ochrany obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů, a za porušení jistých základních principů a pravidel týkajících se způsobů a prostředků vedení boje za občanské války“.⁷²

Závěr vyznívá dosti odvážně a ne zcela přesvědčivě, vezme-li se v úvahu, že ještě v první polovině 90. let „převažoval mezi odborníky na humanitární právo názor, podle něž samotný koncept válečných zločinů za vnitrostátních ozbrojených konfliktů neexistoval“;⁷³ a že „až do vytvoření ICTY a ICTR /.../ bylo zdokumentováno jen velice málo případů stíhání válečných zločinů v kontextu vnitrostátních konfliktů“.⁷⁴ Jako sporný se navíc jeví i samotný proces zjišťování univerzálního obyčeje, který se opírá prakticky výlučně o praxi států jediného, euroamerického civilizačního okruhu a k postojům zemí ostatních oblastí přihlíží jen okrajově. Navzdory těmto skutečnostem vyvolalo stanovisko ICTY mezi odborníky i v mezinárodním společenství poměrně pozitivní odezvu. Vycházela z něj Rada bezpečnosti, přímo se k němu přihlásil Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (ICTR)⁷⁵ a reflektovaly jej rovněž přípravné práce ke vzniku stálého Mezinárodního trestního soudu (MTS) i výsledek těchto prací, tj. Římský statut MTS. K přehodnocení přístupu došlo rovněž na doktrinální úrovni, jak o tom svědčí publikace expertů vydané v posledních letech.⁷⁶

Uvedené skutečnosti ukazují, že v průběhu 90. let se nepochybně začala formovat nová mezinárodně právní norma obyčejové povahy, která zavádí individuální trestní odpovědnost za válečné zločiny spáchané během vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Hlavní zásluhu na tom mají oba mezinárodní trestní tribunály (ICTY a ICTR), které sice původně působily v právně nepřilíš vyjasněném prostředí, svými rozhodnutími však přispěly ke změně tohoto stavu a ke sblížení trestně právního režimu platného za různých typů konfliktů (mezinárodních a vnitrostátních).⁷⁷ Události posledních let navíc naznačují, že vývoj obyčeje

⁷¹ Srov. rezoluce S/RES/814/1993 (Somálsko), S/RES/935/1994 (Rwanda) a S/RES/1072/1996 (Burundi).

⁷² ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 70, par. 134.

⁷³ Stanovisko Schabase, cit. in R. Boed, op. cit. 69, str. 299, pozn. 25.

⁷⁴ S. R. Ratner, J. S. Abrams, *Accountability for Human Rights Atrocities in International Law: Beyond the Nuremberg Legacy*, 1997, str. 95, cit. in R. Boed, op. cit. 69, str. 299, pozn. 25.

⁷⁵ ICTR, *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Chamber, Judgment, 2 September 1998, par. 611-619.

⁷⁶ Viz např. R. Boed, op. cit. 69; T. Graditzky, *Individual criminal responsibility for violations of international humanitarian law committed in non-international armed conflicts*, International Review of the Red Cross, No. 322, March 1998, str. 29-56; E. Greppi, *The evolution of individual criminal responsibility under international law*, International Review of the Red Cross, No. 835, September 1999, str. 531-553 aj.

⁷⁷ „.../ widespread acceptance of the jurisprudence of the Tribunals [ICTR and ICTY] represents evidence that the punishment of perpetrators of offenses against international humanitarian law in internal conflicts is

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

byl nejen zahájen, ale již došlo i k jeho úspěšnému završení. To mimo jiné potvrzuje relativně hladké a neproblematické prosazení článku 25 upravujícího individuální trestní odpovědnost (za všech typů konfliktů) do Římského statutu a zavedení režimu zvláštních porušení (serious violations, violations graves) ve Druhém protokolu k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, přijatém v roce 1999.⁷⁸ Obyčejový charakter ostatně pravidlům o tom, že „*vážná porušení mezinárodního humanitárního práva představují válečné zločiny*“ (pravidlo 156), přiznává, za všech typů konfliktů, studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*.

3.3. Válečné zločiny podléhající individuální trestní odpovědnosti za vnitrostátních ozbrojených konfliktů

Kromě trestních zákonů některých zemí přináší nejpodrobnější výčet skutkových podstat válečných zločinů spáchaných v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů, na než se vztahuje individuální trestní odpovědnost, statuty *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů (ICTY, ICTR), Římský statut Mezinárodního trestního soudu, popřípadě statuty některých dalších mezinárodních a smíšených soudních orgánů vzniklých na přelomu století (statut Zvláštního tribunálu pro Sierra Leone z roku 2002 aj.). Tyto dokumenty se od sebe v některých bodech odlišují, je v nich však patrný trend k vytvoření jednotné koncepce skutkových podstat daného typu zločinů podle mezinárodního práva.

3.3.1. Statut Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii

Statut **Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii**, obsažený v rezoluci Rady bezpečnosti OSN 827 z roku 1993, svou aplikovatelnost na vnitrostátní ozbrojené konflikty výslovně nepředvídá, ICTY ale ve své judikatuře dospěl k názoru, že „*Rada bezpečnosti si přála rozšířit jurisdikci v maximálně možné míře na vnitrostátní i mezinárodní ozbrojené konflikty*“.⁷⁹ Dále bylo třeba vyřešit, která z konkrétních ustanovení Statutu týkajících se válečných zločinů pokrývají rovněž občanské války. V úvahu přicházely dva články, a to článek 2 (vážná porušení Ženevských úmluv z roku 1949) a článek 3 (porušení zákonů a obyčejů války).

---

nowadays permitted by a general principle of law“. B. Simma, A. L. Paulus, *The Responsibility of Individuals for Human Rights Abuses in Internal Conflicts: A Positivist View*, American Journal of International Law, No. 93, 1999, str.312-313, cit. in R. Boed, op. cit. 69, str. 302.

⁷⁸ Viz kapitola III (podkapitola 1.2.) druhé části této práce.

⁷⁹ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 70, par. 77.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

Ve vztahu k *článku 2* postupoval ICTY, navzdory některým projevům nesouhlasu (např. *amicus curiae* USA ze 17. července 1995⁸⁰ nebo odlišné stanovisko soudce Abi-Saaba k rozhodnutí v případě Tadić⁸¹), dosti opatrně a režim vážných porušení omezil pouze na „zločiny spáchané v kontextu mezinárodních ozbrojených konfliktů“.⁸² V tomto směru potvrdil, že i když mezi právní úpravou mezinárodních a vnitrostátních ozbrojených konfliktů dochází ke sblížení, určité rozdíly zde přetrvávají. Ve vztahu k *článku 3* Statutu zaujal ICTY odlišný postoj. Článek podle něho představuje „základní ustanovení, které má zaručit, aby všechna podstatná porušení MHP byla Tribunálem stíhána“,⁸³ a proto na jeho základě „má Tribunál pravomoc nad činy /.../ bez ohledu na to, zda k nim došlo ve vnitrostátním či mezinárodním ozbrojeném konfliktu“.⁸⁴ Článek 3 obsahově vychází z Haagské úmluvy IV z roku 1907 a k ní připojeného Řádu pozemní války. Explicitně kriminalizuje následující jednání: a) použití otravných zbraní nebo jiných zbraní vyvolávajících zbytečné utrpení; b) svévolné ničení měst či vesnic nebo jejich pustošení neospravedlněné vojenskou nezbytností; c) útok nebo bombardování jakýmkoli prostředky nebráněných měst, vesnic, obydlí či budov; d) zabírání, ničení nebo úmyslné poškozování zařízení určených pro náboženství, charitu a výchovu, umění a vědu, historických památek a uměleckých a vědeckých děl; a e) plnění veřejného a soukromého majetku.

Výčet skutkových podstat, které všechny spadají do systému haagského práva, není taxativní a ICTY uznal možnost jejich rozšíření. Norma, které by pod ustanovení mohla být podřazena, musí ovšem vykazovat čtyři kumulativně přítomné znaky. Za prvé, jednání v ní uvedené musí představovat porušení pravidla mezinárodního humanitárního práva. Za druhé, dotčené pravidlo musí být obyčejové povahy nebo, patří-li do smluvního práva, musí splňovat zvláštní podmínky (závaznost pro strany v konfliktu, soulad s kogentními normami aj.). Za třetí, porušení musí být závažné, tj. musí se týkat pravidel chránících významné hodnoty nebo zahrnovat vážné důsledky pro oběť. A za čtvrté, porušení musí vyvolávat individuální trestní odpovědnost.⁸⁵ Mezi příklady norem tohoto typu zařadil ICTY důležité principy haagského práva (např. zákaz používání otravných zbraní či jiných prostředků způsobujících nadměrné

⁸⁰ „The 'grave breaches' provisions of Article 2 of the International Tribunal Statute apply to armed conflicts of a non-international character as well as those of an international character.“ US *Amicus Curiae* Brief, str. 35, cit. in ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 70, par. 83.

⁸¹ „A strong case can be made for the application of Article 2, even when the incriminated act takes place in an internal conflict.“ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-AR72, Separate opinion of Judge Abi-Saab on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction, 2 October 1995, str. 5.

⁸² ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić* (1995), op. cit. 70, par. 84.

⁸³ Tamtéž, par. 91.

⁸⁴ Tamtéž, par. 137.

⁸⁵ Tamtéž, par. 94.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

utrpení⁸⁶) a společný článek 3 Ženevských úmluv,⁸⁷ který má podle názoru Tribunálu obyčejový a kogentní charakter a údajně vyvolává „*individuální trestní odpovědnost bez ohledu na charakter konfliktu*“.⁸⁸

Mezinárodnímu trestnímu tribunálu pro bývalou Jugoslávii náleží rovněž zásluha za vymezení podrobnějších podmínek, za nichž se uplatňuje individuální trestní odpovědnost v rámci (vnitrostátních) ozbrojených konfliktů. Patří k nim především existence ozbrojeného konfliktu a dále dostatečné spojení mezi tímto konfliktem a činy obviněného (war nexus). Naproti tomu se nepožaduje, aby čin „*byl součástí politiky nebo praxe oficiálně schválené či tolerované některou z bojujících stran, nebo /.../ fakticky sloužil politice spojené s vedením války, nebo /.../ byl v efektivním zájmu některé ze stran v konfliktu*“.⁸⁹

3.3.2. Statut Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu

Statut Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu (TPIR), obsažený v rezoluci Rady bezpečnosti OSN 955 z roku 1994, představuje první dokument svého druhu, který explicitně upravuje trestní postih v rámci čistě vnitrostátního ozbrojeného konfliktu. V tomto ohledu bylo jeho přijetí pro další vývoj mezinárodního práva trestního naprosto klíčové a podstatným způsobem ovlivnilo přípravu konečného znění Římského statutu MTS. Článek 4 Statutu ICTR upravuje porušení společného článku 3 Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu II. Mezi tato porušení se řadí: a) útoky proti životu, zdraví a fyzické či duševní integritě osob, zejména vražda a kruté zacházení, jako je mučení, zmrzačování a všechny formy tělesných trestů; b) kolektivní tresty; c) brání rukojmí; d) teroristické činy; e) útoky proti osobní důstojnosti, zejména pokořující či ponižující zacházení, znásilňování, nucená prostituce a jiné formy útoku proti mravnosti v sexuální oblasti; f) plenění; g) ukládání trestů a vykonávání poprav bez předchozího rozsudku, vyneseného řádně ustaveným soudem, poskytujícím veškeré záruky soudního řízení uznávané civilizovanými národy za nezbytné; a h) hrozby spáchání kteréhokoli z uvedených činů. Výčet skutkových podstat má opět netaxativní charakter a může být rozšířen.

Článek 4 Statutu přebírá téměř doslovně ustanovení článku 4, odst. 2 Dodatkového protokolu II, z něhož vynímá „*otroctví a obchod s otroky ve všech svých formách*“ (písm. f))

⁸⁶ Tamtéž, par. 96-136.

⁸⁷ Využití společného článku 3 Ženevských úmluv se v tomto rámci nicméně jeví jako dosti sporné, neboť dané ustanovení nikdy nebylo chápáno jako úprava zákonů a obyčejů války (termín vyhrazený pro haagské právo).

⁸⁸ ICTY, *Prosecutor v. Zejnil Delalić, Zdravko Mucić, Hazim Delić, Esad Landžo*, Case No. IT-96-21-A, Appeals Chamber, Appeal, 20 February 2001, par. 153.

⁸⁹ ICTY, *Prosecutor v. Zejnil Delalić, Zdravko Mucić, Hazim Delić, Esad Landžo*, Case No. IT-96-21-T, Trial Chamber II, Judgement, 16 November 1998, par. 195.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

a který naopak doplňuje o základní záruky spravedlivého procesu předvídané společným článkem 3 Ženevských úmluv. Tento postup vzbudil výhrady již při vzniku Tribunálu, kdy někteří (např. generální tajemník OSN) poukazovali na skutečnost, že obyčejový charakter části ustanovení není dosud plně prokázán.⁹⁰ Sporné se ostatně obecněji jeví i to, nakolik lze vůbec normy smluvní povahy zavazující organizované jednotky (stát a povstalecké skupiny) automaticky převádět na zcela jinou úroveň a prohlašovat je za normy obyčejového charakteru aplikovatelné vůči jednotlivcům.

3.3.3. Římský statut Mezinárodního trestního soudu

Vývoj mezinárodního trestního práva (včetně úpravy válečných zločinů spáchaných za vnitrostátního ozbrojeného konfliktu) prozatím završuje **Římský statut Mezinárodního trestního soudu**, který má – na rozdíl od statutů *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů – smluvní povahu. Dokument byl přijat dne 17. července 1998 a v platnost vstoupil ke dni 1. července 2002. Válečným zločinům věnuje samostatný a značně komplexní článek 8, který rozlišuje čtyři typy těchto zločinů. První dva z nich, vážná porušení Ženevských úmluv (odst. 2, písm. a)) a jiná závažná porušení zákonů a obyčejů aplikovatelných v ozbrojených konfliktech mezinárodního charakteru (odst. 2, písm. b)), se aplikují na mezinárodní ozbrojené konflikty; zbývající dva, vážná porušení společného článku 3 Ženevských úmluv (odst. 2, písm. c)) a jiná závažná porušení zákonů a obyčejů aplikovatelných v ozbrojených konfliktech nemezinárodního charakteru (odst. 2, písm. e)), pak na ozbrojené konflikty vnitrostátní.⁹¹

Vážná porušení společného článku 3 Ženevských úmluv zahrnují „činy páchané proti osobám, které se aktivně neúčastní nepřátelství, včetně příslušníků ozbrojených sil, kteří složili zbraně nebo jsou vyřazeni z boje v důsledku nemoci, zranění, zajetí nebo z jiného důvodu“ (odst. 2, písm. c)). Konkrétně se mezi ně řadí: (i) násilné činy proti životu a osobě, zvláště vražda v jakékoli podobě, zmrzačení, kruté zacházení a mučení; (ii) spáchání těžké urážky lidské důstojnosti, hlavně pokořující a ponižující zacházení; (iii) braní rukojmí; a (iv) ukládání trestů a vykonávání poprav bez předchozího rozsudku, vyneseního řádně ustaveným soudem, poskytujícím veškeré záruky soudního řízení uznávané civilizovanými národy jako nezbytné.

⁹⁰ „L'article 4 du Statut inclut /.../ les violations du Protocole additionnel II qui, dans son ensemble, n'a pas encore été universellement reconnu comme faisant partie du droit international coutumier /.../“ UN Doc. S/1995/134, 13 February 1995, str. 3-4, cit. in P. Šturma, op. cit. 58, pozn. 286.

⁹¹ Zapojení ustanovení do Statutu navrhly Švýcarsko a Nový Zéland, které navíc původně prosazovaly, aby Statut pojednával rovněž o porušení Dodatkového protokolu II. Návrh nezískal dostatečnou podporu.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

Jiná závažná porušení zákonů a obyčejů aplikovatelných v ozbrojených konfliktech nemezinárodního charakteru představují zkrácenou verzi ustanovení odst. 2, písm. b) platného pro mezinárodní ozbrojené konflikty. Patří mezi ně celkem dvanáct skutkových podstat, a to: (i) vedení útoků proti civilnímu obyvatelstvu jako takovému nebo proti jednotlivým civilním osobám přímo se neúčastnícím nepřátelství; (ii) úmyslné vedení útoku proti budovám, materiálu, zdravotnickým jednotkám, transportu a personálu označené v souladu s mezinárodním právem rozlišovacími znaky Ženevských úmluv; (iii) úmyslné vedení útoku proti personálu, zařízením, materiálu, jednotkám či vozidlům účastnícím se humanitární nebo mírové operace v souladu s Chartou OSN, po dobu kdy jsou tyto podle práva ozbrojených konfliktů oprávněny k ochraně jako civilní osoby nebo civilní objekty; (iv) úmyslné vedení útoku proti budovám zasvěceným náboženství, vzdělání, umění, vědě či charitě, historickým památkám, nemocnicím nebo místům, kde se shromažďují nemocní a ranění; (v) plenění města nebo místa, i když bylo vzato útokem; (vi) spáchání znásilnění, sexuálního otroctví, nucené prostituce, nuceného těhotenství, nucené sterilizace nebo jiné formy sexuálního násilí představující také vážné porušení společného článku 3 Ženevských úmluv; (vii) povolávání či odvádění dětí mladších 15 let do ozbrojených sil či skupin a jejich využití k aktivní účasti na nepřátelství; (viii) nařízení přemístění civilního obyvatelstva z důvodů spojených s konfliktem, pokud tak nevyžaduje bezpečnost civilistů či naléhavé vojenské důvody; (ix) proradné zabití či zranění protivníka; (x) prohlášení, že nebude dáována žádná milost; (xi) podrobení osob, které jsou v moci jiné strany v konfliktu, fyzickému zmrzačení nebo lékařským či vědeckým pokusům jakéhokoliv druhu; a (xii) zničení nebo zmocnění se majetku protivníka, pokud není naléhavě vyžadováno nutnostmi konfliktu.

Ustanovení vychází především z Dodatkového protokolu II a dále doplňuje některé nové normy (např. úprava ochrany personálu a zařízení humanitárních nebo mírových misí), které tradičně nebyly zakotveny ve smlouvách mezinárodního humanitárního práva a netvoří možná ani součást mezinárodního obyčejového práva. Z tohoto hlediska Římský statut nepochybně neprovádí pouhou kodifikaci již existujících norem (za níž se označovaly statuty mezinárodních trestních tribunálů), ale přikračuje i k progresivnímu rozvoji mezinárodního trestního práva. Nové, v obyčejí nezakotvené skutkové podstaty se ovšem mohou uplatnit pouze z titulu smluvních ustanovení, tj. jen vůči smluvním stranám dokumentu. Mezinárodní trestní soud se zaměřuje na stíhání pachatelů nejzávažnějších zločinů podle mezinárodního práva, proto také odst. 1 článku 8 počítá s tím, že válečné zločiny budou soudem posuzovány především tehdy, pokud „*vyplývají z určitého plánu či politiky nebo jsou součástí celé série*

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

obdobných zločinů spáchaných ve velkém měřítku". Měli by se tedy před něj dostat, při respektování kritéria komplementarity, jen hlavní pachatelé, zatímco méně významnými porušeními by se dále zabývaly vnitrostátní soudy.

Souhrn *ustanovení* Římského statutu platných pro občanské války doplňují odstavce 3, který uznává „*odpovědnost vlády za udržení či obnovení práva a pořádku ve státě a za obranu jednoty a teritoriální celistvosti státu, všemi legitimními prostředky*“; a odstavce 2, písm. d) a 2, písm. f), jež blíže vymezují pojem vnitrostátního ozbrojeného konfliktu v kontextu Statutu. Oba z něho vylučují vnitřní nepokoje a napětí, druhé ustanovení navíc požaduje, aby „*se konflikt odehrával na území státu*“ a měl charakter „*děletrvajících ozbrojeného konfliktu mezi vládní autoritou a organizovanými ozbrojenými skupinami nebo mezi takovými skupinami*“. O definici, která vychází z judikatury ICTY, již bylo podrobněji pojednáno dříve.⁹² Statut Mezinárodního trestního soudu přináší pokrok pro mezinárodní právo obecně i pro právní regulaci vnitrostátních ozbrojených konfliktů, má však také některé nedostatky. K hlavním z nich se řadí poněkud arbitrární výběr skutkových podstat, který na straně jedné přináší jisté „právní novinky“, jež mají stěžejní základ v obyčejovém právu (viz výše), a na straně druhé opomíjí důležité normy mezinárodního humanitárního práva (např. zákaz způsobů a prostředků vedení boje s nerozlišujícími účinky nebo zákaz ničení věcí nutných k přežití civilního obyvatelstva), jejich dodržování má ochranu obětí občanských válek mimořádný význam.⁹³

3.4. Uplatnění individuální trestní odpovědnosti za vnitrostátních ozbrojených konfliktů

Individuální trestní odpovědnost se uplatňuje ve vztahu k jedincům, kteří se sami dopustili, popř. se určitým způsobem podíleli na porušení mezinárodního humanitárního práva.⁹⁴ Plnění rozkazu nadřízeného nepředstavuje v tomto směru žádnou omluvu, i když konkrétní modalita úpravy daného institutu jsou řešeny rozdílně v různých mezinárodních dokumentech. Např. Římský statut zprošťuje pachatele viny za situace, kdy – kumulativně – měl právní povinnost uposlechnout nadřízeného, nevěděl o protiprávnosti rozkazu a rozkaz

⁹² Viz kapitola IV (podkapitola 1.3.) první části této práce.

⁹³ Jako určitý procesní paradox působí to, že Římský statut neumožňuje Soudu stíhat osoby mladší 18 let, současně ale vylučuje nábor dětí jen mladších 15 let. Mladiství ve věku 15-18 let tedy mohou být legálně najímání, za své činy však nenesou podle Statutu žádnou odpovědnost. Argument, podle něhož se tzv. dětských vojáků (child soldiers) většinou nepodílejí na páchání těch nejzávažnějších zločinů podle mezinárodního práva, který byl uváděn k odůvodnění stávajícího řešení, se ve světle posledních konfliktů např. v Libérii nebo Sierra Leone nejeví jako věrohodný.

⁹⁴ Study *Customary International Humanitarian Law*, Rule 151: „*Individuals are criminally responsible for war crimes they commit.*“

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

nebyl očividně protiprávní. Obyčejová studie MVČK v obdobném duchu uvádí, že „*plnění příkazu velitele nebo jiného nadřízeného nezprošťuje podřízeného trestní odpovědnosti, jestliže podřízený o protiprávnosti příkazu věděl nebo vědět měl vzhledem k jeho zjevně protiprávní povaze*“ (pravidlo 155), a dále dodává, že „*každý kombatanť má povinnost odmítnout zjevně protiprávní rozkaz*“ (pravidlo 154). Za vydání rozkazu nese odpovědnost velitel, který současně odpovídá za opomenutí, jichž se dopustil, pokud věděl nebo měl vědět o porušení chystaných jeho podřízenými a nepodnikl rozumné a nezbytné kroky k jejich prevenci či k potrestání pachatelů.⁹⁵ Konkrétní regulace odpovědnosti velitele se opět liší dokument od dokumentu (např. Římský statut koncipuje rozdílně odpovědnost vojenských a civilních velitelů a zavádí mírnější standardy ve srovnání se Statuty ICTY a ICTR).

Zločiny podle mezinárodního práva, včetně válečných zločinů spáchaných v průběhu vnitrostátních ozbrojených konfliktů, mohou být stíhány na dvou hlavních rovinách: rovině vnitrostátní a rovině mezinárodní. Na rovině vnitrostátní se v tomto kontextu využívá titul univerzální jurisdikce, který ke stíhání pachatelů opravňuje kterýkoli stát, aniž by tento musel mít užší vazbu na místo činu nebo na osobu pachatele či oběti porušení.⁹⁶ Titul ovšem v řadách států i mezi odborníky vyvolává výhrady, převážně prakticky orientované, podle nichž by např. „*situaci /.../ nevyřešilo, kdyby třetí stát začal zatýkat vůdce válčících stran*“.⁹⁷ Praxe mezinárodního společenství naznačuje, že jurisdikce má spíše permissivní charakter a není doprovázena obyčejovou zásadou *aut dedere aut iudicare*.

Odlišný názor zastávají autoři obyčejové studie MVČK, podle nichž jsou státy „*povinny vyšetřit válečné zločiny, údajně spáchané jejich státními příslušníky či ozbrojenými silami nebo na jejich území, a, je-li to vhodné, trestně stíhat podezřelé. Musejí rovněž vyšetřit ostatní válečné zločiny, nad nimiž mají jurisdikci, a, je-li to vhodné, trestně stíhat podezřelé*“ (pravidlo 158). Podle studie existuje navíc obyčejově zakotvená povinnost států vzájemně při vyšetřování válečných zločinů a stíhání pachatelů spolupracovat (pravidlo 161). Na rovině mezinárodní zajišťují stíhání pachatelů zločinů podle mezinárodního práva výše zmíněné *ad hoc* mezinárodní trestní tribunály (disponující omezenou časovou i prostorovou kompetencí) a od roku 2002, resp. 2003 také stálý Mezinárodní trestní soud. Stíhání se zaměřuje na

⁹⁵ Srov. Study Customary International Humanitarian Law, Rule 152: „*Commanders and other superiors are criminally responsible for war crimes committed pursuant to their orders*“; a Rule 153: „*Commanders and other superiors are criminally responsible for war crimes committed by their subordinates if they knew, or had reason to know, that the subordinates were about to commit or were committing such crimes and did not take all necessary and reasonable measures in their power to prevent their commission, or if such crimes had been committed, to punish the persons responsible.*“

⁹⁶ Study Customary International Humanitarian Law, Rule 157: „*States have the right to vest universal jurisdiction in their national courts over war crimes.*“

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

nejzávažnější zločiny a ve vztahu k rovině vnitrostátní by mělo být chápáno jako komplementární či podpůrné.

3.5. Individuální trestní odpovědnost – závěr

Institut individuální trestní odpovědnosti za válečné zločiny spáchané v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů se zformoval (a do jisté míry ještě formuje) teprve nedávno. Jeho základy byly položeny v polovině 90. let, v souvislosti s vytvořením dvou *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů (ICTY, ICTR), k dalšímu rozvinutí a specifikaci pak došlo ve druhé polovině uplynulého desetiletí zásluhou judikatury těchto tribunálů a přípravných prací ke vzniku stálého Mezinárodního trestního soudu. Institut dosud není plně dotvořen, nejasnosti přetrvávají např. ve vztahu k okruhu obyčejových norem, jež mu podléhají, nebo k povinnostem, které z něho vyplývají státům.

Individuální trestní odpovědnost představuje významný nástroj umožňující postihovat na mezinárodní úrovni nevládní, povstaleckou stranu vnitrostátního ozbrojeného konfliktu. Jedná se o postih nepřímý, který se realizuje cestou stíhání individuálních členů a velitelů ozbrojených skupin a zakládá se na primárních a sekundárních normách mezinárodního práva trestního, nikoli práva humanitárního (systémy jsou si ale obsahově blízké). Vzhledem ke zcela rudimentární úpravě odpovědnosti povstalců jako celku má ale úprava mimořádný význam. Totéž platí i pro stíhání porušení spáchaných vládní stranou v konfliktu, ve vztahu k nimž může být politicky i procesně snazší uplatňovat odpovědnost ve sféře mezinárodního trestního práva než v oblasti odpovědnosti státu.

4. HODNOCENÍ ODPOVĚDNOSTNÍCH MECHANISMŮ

Mezinárodní humanitární právo platné za vnitrostátních ozbrojených konfliktů neobsahuje v současné době systém autonomních odpovědnostních mechanismů, s jejichž pomocí by mohla být stíhána porušení jeho primárních norem. Z tohoto důvodu je třeba, má-li být zajištěna účinná ochrana obětí ozbrojených konfliktů, využívat institutů, které existují v jiných právních odvětvích, konkrétně v obecném mezinárodním právu a v mezinárodním trestním právu. Obecné mezinárodní právo nabízí v tomto kontextu dva instituty, odpovědnost státu a odpovědnost povstalců. Zatímco první z nich je dnes již poměrně propracovaný a částečně i kodifikovaný, druhý prozatím zůstává neprozkoumaný a nerozvinutý. Oba, první reálně a druhý potenciálně, dovolují stíhat porušení mezinárodního humanitárního práva

---

⁹⁷ J. Fuchs, op. cit. 59, str. 164.

ODPOVĚDNOSTNÍ MECHANISMY

přímo, vyvozením důsledků pro odpovědné subjekty (státy a povstalce jakožto nositele práv a povinností z mezinárodního humanitárního práva).

Mezinárodní trestní právo přispívá k zajištění dodržování norem mezinárodního humanitárního práva nepřímo, cestou kriminalizace a penalizace jednání, která jsou spáchána nikoli stranami v konfliktu jako takovými, ale individuálními příslušníky jejich ozbrojených sil. Institut individuální trestní odpovědnosti za válečné zločiny, který se zde uplatňuje, patří k nejdynamičtěji se vyvíjejícím institutům současného mezinárodního práva jeho význam do budoucna nepochybně ještě poroste. Všechny tři odpovědnostní mechanismy (odpovědnost státu, odpovědnost povstalců, individuální trestní odpovědnost) přes své výrazné rozdíly, by měly být chápány jako vzájemně související a doplňující se, neboť pouze jejich kombinace může napomoci vytvořit opravdu účinný systém ochrany obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů.

DONUCOVACÍ MECHANISMY

III. DONUCOVACÍ MECHANISMY

V případě, kdy dojde k porušení určité primární normy a odpovědný subjekt není ochoten zhostit se svých odpovědnostních závazků, uplatňují se v mezinárodním právu mechanismy přímého donucení, tj. „*legální mechanismy nátlaku na subjekty právního řádu s cílem zajistit, aby respektovaly jeho normy*“.¹ Samotné mezinárodní humanitární právo tradičně upravuje jeden institut donucovacího typu, a to represálie, jimiž disponují strany v konfliktu. Kromě nich přichází podle Maria Bettatiho² v úvahu využití nástrojů obecného mezinárodního práva, tj. protiopatření sankčního typu (jiné povahy než represálie) a nasazení vojenské síly, k nimž se naopak mohou uchýlit jiné subjekty než strany v konfliktu. Všechny uvedené nástroje jsou předmětem komplexní úpravy, jejíž charakteristika přesahuje rámec této práce, která se proto zaměří pouze na některé její relevantní aspekty.

1. REPRESÁLIE

Represálie³ (v rámci ozbrojeného konfliktu) představují „*výjimečná a ve své podstatě nedovolená opatření, k nimž se bojující strana uchyluje ve snaze přinutit protivníka, aby dodržoval právo ozbrojených konfliktů*“.⁴ Represálie tvořily po dlouhou dobu integrální součást vojenské strategie a teprve ve 20. století přistoupilo mezinárodní společenství k jejich omezení. Ženevské úmluvy a některé další dokumenty (Dodatkový protokol I, Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojených konfliktů)⁵ explicitně zakazují represálie vůči chráněným osobám a objektům, např. raněným, nemocným, trosečnickům, válečným zajatcům, civilnímu obyvatelstvu, civilním objektům nebo kulturním statkům. Legální dále zůstávají – za podmínky respektování zásady proporcionality – represálie namířené proti komбатantům a vojenským objektům. Daná úprava ovšem platí pouze pro mezinárodní ozbrojené konflikty; smlouvy regulující ozbrojené konflikty vnitrostátní výslovný zákaz represálií vůči chráněným osobám a objektům neobsahují.

¹ J. Malenovský, *Mezinárodní právo veřejné, Obecná část*, 2. vydání, Doplněk, Brno, 1993, str. 186.

² M. Bettati, *Droit humanitaire*, Editions du Seuil, Paris, 2000, str. 199-270.

³ V současném mezinárodním právu je třeba rozlišovat represálie coby specifický institut mezinárodního humanitárního práva (nástroj využívaný v reakci na porušení MHP druhou stranou v konfliktu a mající ozbrojený charakter, viz podkapitola 1 této kapitoly) a represálie, v poslední době často nazývané protiopatření, podle obecného mezinárodního práva (nástroj využívaný v reakci na protiprávní jednání určitého státu a nezahrnující použití síly, viz podkapitola 2 této kapitoly).

⁴ P. Verri, *Dictionnaire du droit international des conflits armés*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1988.

⁵ Viz Ženevská úmluva I, článek 46; Ženevská úmluva II, článek 47; Ženevská úmluva III, článek 43; Ženevská úmluva IV, článek 33; Dodatkový protokol I, články 20 a 53-56 a Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, článek 46.

DONUCOVACÍ MECHANISMY

Podstatná část doktríny a také oba mezinárodní trestní tribunály a Mezinárodní výbor Červeného kříže se nicméně kloní k názoru, že i při absenci jasného smluvního ustanovení nejsou represálie, zvláště proti civilnímu obyvatelstvu, za občanských válek dovolené. Vycházejí přitom ze dvou vzájemně odlišných argumentů. Podle prvního je zákaz represálií implicitně obsažen v požadavku lidského zacházení vyhlášeném ve společném článku 3 Ženevských úmluv a v článku 4 Dodatkového protokolu II. Tento přístup podporuje např. Jean Pictet, podle něhož „*jednání uvedená pod písmeny a) – d) (společného článku 3 Ženevských úmluv – dopl. autorka) jsou zakázána absolutně a stále a není tolerována žádná výjimka ani omluva. V důsledku toho jakékoli represálie, které zahrnují některé z těchto jednání, i ty, jež jsou neslučitelné s lidským zacházením /.../, jsou zakázány*“.⁶ Podobně se vyjádřila Komise OSN pro mezinárodní právo, která konstatovala, že společný článek 3 Ženevských úmluv „*zakazuje za vnitrostátního ozbrojeného konfliktu jakékoli represálie ve vztahu k výslovně zakázaným jednáním stejně jako jakékoli represálie neslučitelné s absolutním požadavkem lidského zacházení*“.⁷

Druhý argument tvrdí, že zákaz represálií není třeba dovozovat ze smluvních textů, neboť má již v současné době obyčejovou povahu. K tomuto názoru se přiklonil např. Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY), který v případě Martić uvedl: „*Pravidlo, které stanovuje, že represálie proti civilnímu obyvatelstvu jako takovému nebo jednotlivým civilistům jsou zakázány za všech okolností, i v případě porušování práva druhou stranou v konfliktu, tvoří integrální součást mezinárodního obyčejového práva a musí být respektováno za všech ozbrojených konfliktů*“.⁸ Ačkoli postoj vzbudil mezi odborníky určité výhrady,⁹ postupně se na mezinárodní scéně poměrně dobře prosadil. O oba argumenty současně, byť samozřejmě s primárním důrazem na druhý z nich, se opírá studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*.¹⁰ Studie nejprve potvrzuje, že represálie, jež zahrnují jednání zakázaná společným článkem 3 Ženevských úmluv nebo jsou neslučitelná s obecným požadavkem lidského zacházení obsaženým ve stejném ustanovení, jsou též samy o sobě zakázané. Následně pak z praxe a právního přesvědčení států i jiných subjektů (hlavně Valného shromáždění OSN, Komise OSN pro lidská práva a Mezinárodního trestního

⁶ J. S. Pictet (Ed.), *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949, Volume IV*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1994, str. 39-40.

⁷ Komentář původního článku 14 Návrhu článků, *Yearbook of the International Law Commission*, Vol. II, 1995, par. 18, cit. in L. Moir, *The Law of Internal Armed Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 241.

⁸ ICTY, *Prosecutor v. Milan Martić*, Case No. IT-95-11-PT, Transcript, 8 March 1996, par. 17.

⁹ Více viz L. Moir, op. cit. 7, str. 241.

DONUCOVACÍ MECHANISMY

tribunálu pro bývalou Jugoslávii) dovozuje obyčejovou nedovolenost represálií a dodává, že „*neexistují ani dostatečné důkazy o tom, že by se samotná koncepce represálií za vnitrostátních ozbrojených konfliktů vůbec vyvinula*“.¹¹

Z posledního tvrzení vyplývá, že zákaz represálií za občanských válek se vztahuje na všechny osoby včetně ‚bojovníků‘ (a všechny objekty včetně vojenských), nikoli jen na chráněné osoby a zařízení, jak je tomu za ozbrojených konfliktů mezinárodních.¹² Tento závěr explicitně potvrzuje první věta Pravidla 148 obyčejové studie MVČK, podle níž „*strany vnitrostátních ozbrojených konfliktů nemají právo přikročit k represáliím*“.¹³ Daný stav je přímý a logický důsledek toho, že účastníci občanských válek, resp. příslušníci do nich zapojené nevládní strany nedisponují statusem kombatanta a nemají ani legální oprávnění bojovat (na rozdíl od kombatantů za mezinárodních ozbrojených konfliktů). Přiznat jim za těchto okolností právo uchýlit se k represáliím, byť třeba jen vůči bojovníkům druhé strany, by znamenala přiznat jim fakticky i ono chybějící oprávnění účastnit se nepřátelských akcí (a také podílet se na vynucování humanitárně právních norem).

2. MEZINÁRODNÍ SANKCE

Jako mezinárodní sankce se souhrnně označují donucovací opatření přijatá v reakci na protiprávní jednání určitého subjektu mezinárodního práva, která nezahrnují použití ozbrojené síly. Nejobecněji se sankce dělí na sankce individuální, k nimž se mohou uchýlovat státy na základě obecného mezinárodního práva; sankce kolektivní (regionální), které nejčastěji vyhláší regionální organizace; a sankce univerzální, k jejichž přijímání je zmocněna Rada bezpečnosti OSN. V rámci vnitrostátních ozbrojených konfliktů se nejčastěji využívá poslední kategorie, v úvahu ovšem přicházejí i předchozí dva typy.

¹⁰ J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, str. 526-529.

¹¹ Tamtéž, str. 527. K tomuto závěru se přiklání rovněž část doktríny, např. M. Sassoli soudí, že „*reprisals are a typically inter-State institution of international law, which cannot be extended /.../ to the fundamentally different relations between State and armed groups or between armed groups*“. M. Sassoli, *Possible Legal Mechanisms to Improve Compliance by Armed Groups with International humanitarian Law and International Human Rights Law*, Paper submitted at the Armed Groups Conference, Vancouver, 13-15 November 2003, str. 22. Srov. též stanoviska států během Diplomatické konference v letech 1974-1977, kde se většina (např. Írán, Itálie, Kanada, Pákistán) přiklonila k názoru o obecné nedovolenosti represálií za vnitrostátních ozbrojených konfliktů a pouze menšina (Finsko, Jugoslávie, Kamerun a SRN) soudila, že by represálie mohly být v tomto specifickém kontextu za určitých přesně vymezených podmínek a proti určitým skupinám osob dovolené. Více viz J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), op. cit. 10, str. 528-529.

¹² Study *Customary International Humanitarian Law*, Rule 146: „*Belligerent reprisals against persons protected by the Geneva Conventions are prohibited*“; a Rule 147: „*Reprisals against objects protected under the Geneva Conventions and Hague Convention for the Protection of Cultural Property are prohibited*.“

¹³ Study *Customary International Humanitarian Law*, Rule 148, al. 1: „*Parties to non-international armed conflicts do not have the right to resort to belligerent reprisals*.“

DONUCOVACÍ MECHANISMY

Individuální sankce mohou mít povahu buď *retorzi*, tedy opatření ohrožujících faktické zájmy cílového subjektu, která neporušují mezinárodní právo; a nebo *represálií*, resp. *protiopatření*, tj. opatření ohrožujících faktické zájmy cílového subjektu, která již překračují hranice mezinárodního práva, ale při dodržení některých zásad, např. proporcionality, je jejich výkon považován za okolnost vylučující protiprávnost. První typ spadá především do mimoprávní oblasti, proto na tomto místě bude věnována pozornost výlučně typu druhému. K protiopatřením se podle obecného mezinárodního práva mohou primárně uchýlit státy přímo poškozené protiprávním jednáním jiného státu, ty ale v případě občanské války nemusejí nutně existovat. Nabízí se proto otázka, zda jsou k výkonu protiopatření oprávněny rovněž jiné subjekty, jako strany v konfliktu (včetně strany nevládní, povstalecké) nebo ‚státy jiné než poškozené státy‘. Ani v jednom z těchto případů neexistuje zatím na mezinárodní scéně jasná shoda.

Stranám v konfliktu jako takovým by, vzhledem k nutné přítomnosti přinejmenším jednoho nestátního subjektu mezi nimi, mělo být právo na protiopatření nejspíše upřeno. Jedná se totiž o klasický nástroj mezistátních vztahů, který lze jen obtížně adaptovat na specifické poměry vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Jeho ‚přesazení‘ do tohoto kontextu by vedlo k výraznému rozšíření obsahu a rozsahu mezinárodně právní subjektivity nevládní, povstalecké straně v konfliktu, jež by tímto způsobem získala donucovací pravomoci tradičně vyhrazené státům. Je jen obtížně představitelné, že by státy s takovýmto rozšířením souhlasily a podpořily k němu směřující obyčejotvorný proces.

Obyčejová studie MVČK se ovšem, jak se zdá, kloní k jinému závěru. Zákaz „*jiných protiopatření proti osobám, které se přímo nebo již neúčastní nepřátelství*“,¹⁴ který figuruje ve druhé větě Pravidla 148, lze totiž jistě vykládat jako implicitní, a *contrario* uznání jejich dovolenosti ve vztahu k jiným než chráněným osobám, především ‚bojovníkům‘. Studie bohužel nepřináší dostatek materiálu (popisu praxe a projevů právního přesvědčení), který by dovolil oprávněnost uvedeného názoru posoudit. Ze znění pravidla ani z komentáře k němu navíc není zřejmé, jaké formy protiopatření mají autoři v daném kontextu vlastně na mysli (ekonomické sankce, zbrojní embarga, jiná opatření?) a z čeho dovozují obyčejový charakter zákazu. Vzhledem k těmto skutečnostem zůstává otázka práva stran vnitrostátního ozbrojeného konfliktu přistoupit k protiopatřením otevřená.

¹⁴ Study Customary International Humanitarian Law, Rule 148, al. 2: „Other countermeasures against persons who do not or who have ceased to take a direct part in hostilities are prohibited.“

DONUCOVACÍ MECHANISMY

Státy jiné než poškozené státy (a State other than an injured State, Etat autre qu'un Etat lésé) jsou státy, jež reagují na porušení závazků souvisejících s kolektivními závazky skupiny států (závazky *erga omnes partes*) nebo závazků spojených se zájmy mezinárodního společenství jako celku (závazky *erga omnes*). Humanitárně právní závazky se řadí zčásti do první (čistě smluvní ustanovení) a zčásti do druhé (obyčejová ustanovení) z těchto kategorií. Komise OSN pro mezinárodní právo ve starší verzi *Návrh článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní jednání* z roku 2000 právo na protiopatření v obou případech, byť za vzájemně odlišných podmínek, uznala.¹⁵ Tato úprava ovšem vzbudila u států¹⁶ i některých členů samotné Komise¹⁷ rozporuplné reakce, a musela být proto změněna.

Ve schváleném znění *Návrhu článků* z roku 2001¹⁸ nahradila původní věcné ustanovení pouze tzv. záchranná klauzule (saving clause), podle níž „*.../ kapitola nemá vliv na právo jakéhokoli státu, oprávněného na základě článku 48, odst. 1 (státy jiné než poškozené státy – dopl. autorka) dovolávat se odpovědnosti jiného státu, přijímat legální opatření vůči tomuto státu s cílem zajistit ukončení porušování a poskytnutí reparaace v zájmu poškozeného státu nebo poživatelů porušeného závazku*“ (článek 54). V komentáři k ustanovení pak Komise uznává, že „*pokud jde o opatření přijímaná v obecném nebo kolektivním zájmu, panuje zatím nejistota. Praxe států je málo četná a týká se jen omezeného počtu států*“.¹⁹ Současně vyjadřuje naději, že se otázka vyřeší později, během dalšího vývoje mezinárodního práva.

Radikálnější stanovisko zaujal Mezinárodní výbor Červeného kříže ve své obyčejové studii. Podle té „*státy nesmějí podporovat porušování mezinárodního humanitárního práva stranami ozbrojeného konfliktu. Musejí v možné míře využívat svého vlivu k zastavení porušování mezinárodního humanitárního práva*“ (pravidlo 144). Pravidlo je dovozováno ze společného článku I Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu I a z praxe s ním

¹⁵ UN Doc. A/CN.4/L.600, *Draft articles provisionally adopted by the Drafting Committee on second reading*, 21 August 2000, Article 54: „*1. Any State entitled under article 49, paragraph 1 (stát jiný než poškozený stát – dopl. autorka), to invoke the responsibility of a State may take countermeasures at the request and on behalf of any State injured by the breach, to the extent that that State may itself take countermeasures under this Chapter. 2. In the cases referred to in article 41 (závažná porušení závazků vyplývajících z imperativních norem obecného mezinárodního práva – pozn. autorky), any State may take countermeasures, in accordance with the present Chapter in the interest of the beneficiaries of the obligation breached.*“

¹⁶ UN Doc. A/CN.4/515, *State responsibility Comments and observations received from Governments*, 19 March 2001, a UN Docs. A/CN.4/515/Add.1-Add.3, 3 April 2001, 1 May 2001, 28 June 2001.

¹⁷ *Commentaries to the Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts*, in UN Doc. A/56/10, *Report of the International Law Commission on the work of its Fifty-third session*, Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth session, Supplement No. 10, November 2001, str. 35-36.

¹⁸ *Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts*, in UN Doc. A/56/10, tamtéž, str. 43-59.

¹⁹ *Commentaries to the Draft articles*, op. cit. 17, str. 355, par. 6.

DONUCOVACÍ MECHANISMY

související.²⁰ Je formulováno dosti vágně, komentář nicméně naznačuje, že kromě retorzi může zřejmě zahrnovat i různé formy protiopatření.²¹

Studii dává částečně za pravdu vývoj mezinárodního společenství, v němž se v posledních letech objevuje určitá tendence využívat protiopatření při porušování klíčových norem mezinárodního práva (*ius cogens*).²² Nesourodost a relativně malá reprezentativnost zaznamenaných případů nicméně nasvědčuje tomu, že proces formování nové obyčejové normy dosud není ukončen. S ohledem na nevyjasněnost řady otázek i odmítavý postoj některých států nelze ani předem odhadnout, jaký bude jeho výsledek.²³ Individuální protiopatření tedy nepředstavují nástroj přímého donucení, který by v rámci vnitrostátních ozbrojených konfliktů bylo možno bez právních problémů využít.

Kolektivní (regionální) sankce vyhlášují jednotlivé partikulární (regionální) organizace, v praxi nejčastěji Evropská unie. Opírají se při tom o své vnitřní předpisy, současně ale musejí dodržovat obecné mezinárodní právo. První skupinu kolektivních sankcí tvoří *sankce vůči členům*, které mají v zásadě čistě smluvní základ a podle implementačního mechanismu se dělí na sankce institucionální povahy prováděné samotnou organizací (např. pozastavení členství a vyloučení z organizace)²⁴ a sankce implementované členskými státy (např. obchodní a zbrojní embarga a bojkoty). Druhou skupinu kolektivních sankcí představují *sankce vůči nečlenům*, jež např. v souvislosti s občanskou válkou na území Jugoslávie vyhlásila Evropská unie. Tyto sankce působí značně problematicky, a to přinejmenším ze dvou důvodů. Za prvé, není zřejmé, do jaké míry a zda vůbec se na mezinárodní organizace vztahují normy obecného mezinárodního práva týkající se protiopatření,²⁵ které byly prvotně vyvinuty pro úpravu jednání států. Za druhé, není určeno, v jakých situacích by se regionální organizace mohly k protiopatřením uchýlit a zda by mezi dané situace spadaly i případy porušení závazků *erga omnes*. Využitelnost tohoto nástroje přímého donucení v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů se tedy opět jeví jako problematická.

²⁰ Srov. též L. Boisson de Chazournes, L. Condorelli, *Common Article 1 of Geneva Conventions revisited: Protecting collective interests*, International Review of the Red Cross, No. 837, March 2000, str. 67-87.

²¹ Za zmínku stojí rovněž to, že studie MVČK pojímá využití protiopatření v případě porušování mezinárodního humanitárního práva jako povinnost, nikoli pouhé právo států. Jedná se o značně odvážný výklad, který by jen stěží našel základ v praxi mezinárodního společenství.

²² Srov. UN Doc. A/CN.4/515, op. cit. 16, str. 87-90 (stanoviska Nizozemí a Rakouska).

²³ Vzniku obyčejje napomáhá rostoucí význam závazků *erga omnes* v moderním mezinárodním právu i skutečnost, že při jejich porušení mnohdy neexistuje prvotně poškozený stát, což značně znesnadňuje uplatnění odpovědnosti tradičním způsobem (poškozeným státem). Ztěžuje jej naopak malá reprezentativnost relevantní praxe, která je většinou spojena se západními státy, odlišný průběh a rozsah jednotlivých případů i značně silná přítomnost politického prvku v celé debatě.

²⁴ Např. článek 7 Smlouvy o Evropské unii.

DONUCOVACÍ MECHANISMY

Největší potenciál prozatím prokázaly sankce univerzální,²⁶ které vyhláší Rada bezpečnosti OSN na základě kapitoly VII Charty OSN (články 39 a 41). Sankcím nemusí předcházet protiprávní jednání, neboť Rada bezpečnosti může za „ohrožení míru, porušení míru nebo útočný čin“ (článek 39) označit v zásadě jakoukoli situaci, např. pouhé vypuknutí občanské války, třeba i nedoprovázené porušováním mezinárodního humanitárního práva. Z tohoto hlediska mohou univerzální sankce sehrát úlohu nejen represivní (*ex post* reakce na porušování), ale i preventivní (předchozí varování před porušováním). Implementaci sankcí zajišťují členské státy, a to buď dobrovolně (rezoluce ve formě doporučení), nebo povinně (rezoluce ve formě rozhodnutí), přičemž Rada bezpečnosti na základě článku 48 Charty OSN určuje, zda se do provádění zapojí státy všechny, nebo pouze některé.

Univerzální sankce se ve větší míře využívají teprve od skončení studené války²⁷ a v mnoha případech se tak děje právě ve vztahu k zemi, na jejímž území probíhá vnitrostátní ozbrojený konflikt, který Rada bezpečnosti kvalifikuje jako „ohrožení míru“. Z dvanácti sankčních režimů vyhlášených po roce 1989 jich do dané kategorie spadají celé dvě třetiny (Afghánistán, Angola, Irák, bývalá Jugoslávie, Libérii, Rwanda, Sierra Leone, Somálsko a Súdán).²⁸ Zajímavým průvodním jevem těchto sankcí je kromě samotného faktu jejich uložení v kontextu občanských válek i to, že v mnoha případech nesměřují proti státu, ale proti nestátní, povstalecké straně v konfliktu.²⁹ Jedná se o tak nástroj, který může napomoci vyvinout nátlak vůči tomuto specifickému a těžko postižitelnému subjektu a přimět jej k dodržování humanitárně právních norem.

3. POUŽITÍ SÍLY

Krajní donucovací prostředek v současném mezinárodním právu představuje nasazení vojenské síly. K tomu mohou státy přistoupit pouze zcela výjimečně, jak odpovídá zásadě nepoužití síly zakotvené v článku 2, odst. 4 Charty OSN,³⁰ která tvoří součást obyčejového práva a *ius cogens*. Použití síly je dovoleno ve dvou případech: v sebeobraně po ozbrojeném

²⁵ Např. Návrh článků svou aplikovatelnost na činnost mezinárodních organizací výslovně vylučuje, a to jednak obecně (článek 57), jednak konkrétně ve vztahu k protiopatřením (článek 54 a jeho komentář).

²⁶ Více o této problematice viz V. Bílková, *Sankce OSN z pohledu mezinárodního práva*, Mezinárodní politika, č. 6, 2003, str. 13-15.

²⁷ V období studené války využila Rada bezpečnosti OSN mechanismu univerzálních sankcí pouze dvakrát, a to proti Rhodesii (1966-1979) a Jižní Africe (1977-1994).

²⁸ Viz např. rezoluce Rady bezpečnosti OSN 733 z roku 1992 (Somálsko), 929 z roku 1994 (Rwanda) a 1193 z roku 1998 (Afghánistán).

²⁹ Např. sankční režimy vyhlášené vůči Angole (UNITA) a Somálsku (dílní povstalecké skupiny).

³⁰ Charta OSN, článek 2, odst. 4: „Všichni členové se vystříhají ve svých mezinárodních stycích hrozby silou nebo použití síly jak proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti kteréhokoli státu, tak jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s cíli Organizace spojených národů.“

DONUCOVACÍ MECHANISMY

útoku a při kolektivních akcích schválených Radou bezpečnosti OSN. Pro vnitrostátní ozbrojené konflikty, které samy o sobě mohou být jen stěží interpretovány jako ‚ozbrojený útok‘, má nesporně větší význam druhá kategorie.

Kolektivní akce nařizuje, resp. dovoluje Rada bezpečnosti OSN na základě kapitoly VII (články 39 a 42), a to opět za situace „*ohrožení míru, porušení míru nebo útočného činu*“ (článek 39). Realizují je – vzhledem k nenaplnění článku 43 Charty OSN, předvídacího vyčlenění ozbrojených sil pro potřeby OSN – jednotlivé státy, skupiny států (nejčastěji tzv. koalice ochotných – *coalitions of willing*) nebo regionální organizace. V období studené války byl pojem ‚ohrožení míru‘ vykládán poměrně restriktivně a události probíhající na území jediného státu pod něj nebyly podřazovány. Po roce 1990 se situace změnila a Rada bezpečnosti začala využívat článků 39 a 42 Charty OSN rovněž ve vztahu k čistě vnitrostátním záležitostem, včetně občanských válek (zvláště docházelo-li v jejich průběhu k závažnému porušování mezinárodního humanitárního práva a práva lidských práv). Použití všech dostupných prostředků, tedy nasazení vojenské síly schválila Rada bezpečnosti OSN např. během konfliktů v Jugoslávii, Rwandě nebo Somálsku.³¹ Z mandátu daného zasahujícím jednotkám mnohdy přímo vyplývá, že akce reaguje na zásadní porušení humanitárně právních norem a jejím cílem je přimět strany v konfliktu, včetně strany povstalecké k ukončení takového porušování. Výsledky některých akcí svědčí o tom, že kolektivní akce OSN představují v současné době jeden z nejmocnějších donucovacích prostředků, jimiž v této sféře mezinárodního společenství jako celek disponuje.

Kromě uvedených dvou titulů (sebeobrana, kolektivní akce) je podle některých autorů možno použít ozbrojenou sílu i v jiných případech.³² Pro občanské války má zvláštní význam doktrína **humanitární intervence**, kterou se rozumí „*jednostranné /.../ použití ozbrojené síly státem, skupinou států nebo mezinárodní organizací na území státu jiného, k němuž dochází bez souhlasu vlády daného státu a bez svolení Rady bezpečnosti OSN a jehož cílem je ukončit vážné a rozsáhlé porušování základních práv obyvatel daného státu*“.³³ Ačkoli se této doktríně častěji využívá v případech diktátorských režimů porušujících lidská práva obyvatel (např. intervence Francie ve Středoafričské republice v roce 1979, intervence Indie ve Východním Pákistánu v roce 1971, zásah Vietnamu v Kambodže v roce 1978 nebo zásah

³¹ O problematičnosti právní kvalifikace takových konfliktů a volby vhodného humanitárně právního režimu více viz kapitola IV (podkapitola 1) první části této práce.

³² Pozornost si v tomto kontextu zaslouží rovněž koncepce tzv. povinnosti zasáhnout (*droit d'ingérence*) prosazovaná skupinou francouzských autorů v čele s Bernardem Kouchnerem a Mariem Bettatim. Více viz Ch. Zorgbibe, *Le droit d'ingérence*, Presses universitaires de France, Paris, 1994.

DONUCOVACÍ MECHANISMY

Tanzánie v Ugandě v roce 1979), v posledních letech dochází k jejímu uplatňování také v kontextu občanských válek. Asi nejvýmluvnější příklad tohoto uplatnění nabízí intervence Sýrie v Libanonu v roce 1976, ECOWAS³⁴ v Libérii v roce 1990 a – s výhradami – intervence NATO v Jugoslávii v roce 1999.

Na legalitu humanitární intervence neexistuje mezi státy a odborníky jednotný názor.³⁵ Ve světle praxe států a jejich prohlášení se obecně zdá pravděpodobné, že zatímco jednostranné ozbrojené zásahy vedené státem, popř. mezinárodní organizací mimo jejich území zůstávají nelegální, dochází postupně na mezinárodní scéně k formování nové obyčejové normy umožňující vojenský zásah regionální organizace na území některého z jejích členských států, kde dochází k závažným porušováním základních lidských práv nebo mezinárodního humanitárního práva.³⁶ O tomto vývoji svědčí relativně pozitivně přijetí zásahu ECOWAS v Libérii na mezinárodní scéně (a jeho implicitní schválení *ex post* ze strany Rady bezpečnosti) i ustanovení Konstitutivního aktu nedávno vzniklé Africké unie, který předvídá „právo Unie intervenovat v členském státu na základě rozhodnutí Shromáždění v případě vážných událostí, jmenovitě: válečných zločinů /.../“ (článek 4, písm. h)). Pokud bude obyčejotvorný proces úspěšně dovršen, stane se humanitární intervence, zřejmě v takto omezeném chápání, dalším z nástrojů přímého donucení využitelných vůči stranám vnitrostátního ozbrojeného konfliktu.

4. HODNOCENÍ DONUCOVACÍCH MECHANISMŮ

Mezinárodní humanitární právo aplikovatelné na vnitrostátní ozbrojené konflikty neobsahuje komplexní systém donucovacích nástrojů, jejichž prostřednictvím by bylo možno působit na strany v konfliktu s cílem přimět je, aby dodržovaly primární normy a zhostily se svých sekundárních odpovědnostních závazků. K využití se zde nenabízí dokonce ani tradiční ‚válečný‘ donucovací nástroj, represálie, který je vyhrazen jen stranám mezinárodního ozbrojeného konfliktu. Zbývají pouze nástroje obecného mezinárodního práva a smluvního režimu Charty OSN, konkrétně mezinárodní sankce (individuální, regionální či univerzální) a použití síly (v rámci kolektivních operací Rady bezpečnosti OSN, popř. z titulu humanitární intervence). K těm se mohou při splnění určitých podmínek uchýlit subjekty nezapojené do konfliktu, tj. cizí státy, regionální organizace a OSN. Jedná se o jejich právo, nikoli povinnost,

³³ V. Bílková, *Humanitární intervence*, Diplomová práce, Katedra politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha, 2003, str. 8.

³⁴ ECOWAS – Economic Community of West African States. Organizace byla založena v květnu roku 1975 s cílem podporovat obchod, spolupráci a soběstačnost zemí západní Afriky.

³⁵ Více viz V. Bílková, op. cit. 33, str. 131-170.

DONUCOVACÍ MECHANISMY

což v praxi vede k tomu, že v řadě konfliktů k žádnému vnějšímu zásahu nedojde. Vzniká tu stav, ve kterém využití donucovacích prostředků závisí primárně na politických, strategických a jiných zájmech států a nikoli na humanitárních ohledech, v důsledku čehož se úroveň ochrany zajišťovaná obětem značně liší konflikt od konfliktu. Taková situace snad odráží logiku fungování současného systému mezinárodních vztahů, z hlediska zajištění základních standardů lidského zacházení je ale jen těžko akceptovatelná. Právě posílení nástrojů přímého donucení proto nepochybně představuje jednu z oblastí, na něž by se mělo mezinárodní společenství do budoucna zaměřit a o jejichž zkvalitnění by se mělo pokusit. Bez toho lze totiž jen stěží očekávat výraznější zlepšení ve sféře dodržování primárních humanitárně právních norem.

---

³⁶ Odlišný názor viz J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), op. cit. 10, str. 512.

Z Á V Ě R

Z Á V Ě R

Tato doktorská disertační práce se zaměřila na problematiku vnitrostátních ozbrojených konfliktů, jež posuzovala z hlediska jejich úpravy v mezinárodním humanitárním právu. Její hlavní cíle spočívaly v poskytnutí přehledu humanitárně právní regulace občanských válek a v charakterizování jejích hlavních smluvních, obyčejových a jiných pramenů (cíl deskriptivní) a ve zhodnocení kladů a záporů této právní regulace při souběžném zodpovězení dvou studijních otázek stanovených v úvodu (cíl analytický). Vzhledem k tomu, že oba cíle spolu úzce souvisejí – dosažení prvního totiž vytváří nezbytné podmínky pro realizaci druhého –, práce mezi nimi nevedla ostrou hranici, ale snažila se je sledovat paralelně, a to v podstatě v každé ze svých dílčích částí. Výsledkem je text, který kombinuje deskriptivní a analytické postupy a s jejich pomocí jednak obecně charakterizuje současnou humanitárně právní úpravu vnitrostátních ozbrojených konfliktů, jednak shromažďuje podklady pro zodpovězení obou komplexních studijních otázek. Právě odpovědi na tyto otázky tvoří hlavní náplň závěru práce.

1. ZNAKY A VÝVOJOVÉ TRENDY SOUČASNÉ ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP

První studijní otázka se soustředila na zjištění, *jaké znaky a vývojové trendy vykazuje současná úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu*. Zabývala se tedy statickou, synchronní podobou systému úpravy (znaky) i jeho postupnou dynamickou, diachronní proměnou v čase (vývojové trendy). Je jasné, že obě složky nelze striktně oddělit, neboť současný stav představuje výsledek působení evolutivních prvků a navíc tvoří prostředí, ve kterém tyto prvky dále působí. Daný fakt je třeba mít při hodnocení závěrů na paměti, neboť právně od něj se odvíjí jak vzájemná spjatost dílčích poznatků předložených v této podkapitole, tak nesnadnost jednoznačného odlišení statické a dynamické složky. Obecně lze říci, že současnou úpravu vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu charakterizují tři znaky: relativně rozsáhlý charakter úpravy, převaha primárních norem nad normami sekundárními a ne zcela rovné postavení stran v konfliktu.

Relativně rozsáhlý charakter úpravy. Často se uvádí, že vnitrostátní ozbrojené konflikty pokrývá pouze velice omezený soubor pramenů a konkrétních norem. Rozbor obsažený ve druhé a zčásti třetí části této práce ovšem ukázal, že tento názor není zcela opodstatněný. Vnitrostátní ozbrojené konflikty tvoří již v dnešní době předmět relativně

Z Á V Ě R

rozsáhlé humanitárně právní úpravy, a to jak z hlediska kvantitativního, tak kvalitativního. Pokud jde o kvantitativní stránku: kromě společného článku 3 Ženevských úmluv z roku 1949 a Dodatkového protokolu II z roku 1977 zahrnuje právní režim celý soubor dalších smluvních pramenů. Mezi tyto prameny patří hlavně smlouvy haagského práva, konkrétně smlouvy na ochranu kulturních statků za ozbrojených konfliktů a smlouvy zakazující nebo omezující použití některých konvenčních zbraní; a smlouvy smíšeného charakteru, tj. smlouvy humanitárně-lidskoprávní (ochrana dětí) a humanitárně-odzbrojovací (regulace konvenčních zbraní a zbraní hromadného ničení).

Ke smluvním pramenům dále přistupuje komplex obyčejových humanitárně právních pravidel, který sice možná není v některých sférách tak široký, jak uvádí studie *Obyčejové mezinárodní humanitární právo* (136, popř. 144 pravidel¹), nesporně však již soustřeďuje desítky pravidel. V rámci jednotlivých konfliktů je navíc možno okruh aplikovatelných pravidel a zásad rozšířit prostřednictvím zvláštních dohod a jiných ujednání sjednaných samotnými stranami v konfliktu. Jde o pružný nástroj, jenž dovoluje zohlednit specifika každé konkrétní občanské války i představy a možnosti jejích účastníků. Významnou a stále rostoucí úlohu při regulaci vnitrostátních ozbrojených konfliktů konečně sehrávají rovněž různé právně nezávazné dokumenty, které mnohdy slouží jako inspirace pro vypracování právně závazných textů nebo jako impuls pro rozvoj nových obyčejových pravidel. Celkový přehled pramenů mezinárodního humanitárního práva platných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů poskytuje Tabulka 1 Přílohy I.

Ještě důležitější než kvantita pramenů a norem je samozřejmě jejich kvalita a obsah, které rovněž nejsou rudimentární.² Platí to zvláště pro oblast ženevského práva (ochrana obětí ozbrojených konfliktů), kde existují poměrně ucelené soubory smluvních i obyčejových norem zajišťující ochranu všech chráněných osob obecně (základy lidského zacházení) či některých jejich zvláštních skupin, např. osob zbavených svobody; osob trestně stíhaných, raněných, nemocných a trosečníků, mrtvých; nezvěstných, přemístěných osob, civilního obyvatelstva jako, dětí, jiných zvláště zranitelných osob nebo zdravotnického, duchovního a humanitárního personálu. Méně rozsáhlá, ale stále rozhodně ne nepodstatná je úprava v rámci haagského práva (omezení způsobů a prostředků vedení války), která se zaměřuje např. na

¹ Z celkového počtu 161 pravidla se převážná většina aplikuje bez rozdílu za všech typů ozbrojených konfliktů, sedmáct výlučně za ozbrojených konfliktů mezinárodních, šest pouze za ozbrojených konfliktů vnitrostátních a osm jistě za konfliktů mezinárodních a snad (arguably) za konfliktů vnitrostátních. Viz J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

² Přes svou relativní rozsáhlost je humanitárně právní úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů samozřejmě stále výrazně omezenější, než je úprava ozbrojených konfliktů mezinárodních.

Z Á V Ě R

zákaz použití určitých typů zbraní nebo na ochranu některých zvláště významných objektů, zón, kulturních statků či životního prostředí. Souhrnný přehled klíčových primárních norem MHP platných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů obsahuje Tabulka 4 Přílohy I.

Převaha primárních norem nad normami sekundárními. Mezinárodní humanitární právo se obecně, a v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů zvláště, vyznačuje výraznou převahou primárních, tj. materiálních norem nad normami sekundárními, tj. implementačními, kontrolními, vyšetřovacími, odpovědnostními a donucovacími (jinak řečeno převahou práva ženevského a haagského nad právem newyorským). Celé dějiny právní úpravy občanských válek jsou v podstatě dějinami zkvalitňování a prohlubování jejich primární hmotně právní úpravy, jež nedoprovázel rovnoměrný rozvoj úpravy prováděcí, resp. sekundární. Důsledkem takového postupu je situace, ve které mezinárodní humanitární právo samo o sobě nedisponuje příliš mnoha efektivními nástroji, s jejichž pomocí by mohlo kontrolovat stav plnění svých norem, sankcionovat jejich porušování a donucovat relevantní subjekty k nápravě. V zásadě se tu nabízí pouze důležitá, leč sama o sobě nedostatečná diseminace (šíření znalosti humanitárně právních norem), nepřítisť jasná povinnost zachovávat a zajistit zachovávání MHP (společný článek I Ženevských úmluv) a slabé právo humanitární iniciativy. Tyto instituty nejsou vzhledem ke své povaze a některým výkladovým problémům s nimi spojeným rozhodně schopny bez dalšího garantovat účinné dodržování mezinárodního humanitárního práva, ani zajistit dohled nad ním.

Za této situace mezinárodnímu humanitárnímu právo, či přesněji mezinárodnímu společenství při jeho aplikaci, nezbyvá než si vhodné sekundární normy ‚vypůjčit‘ z jiných mezinárodně právních odvětví, konkrétně z obecného mezinárodního práva (úprava odpovědnosti a donucení), mezinárodního práva trestního (individuální trestní odpovědnost), práva lidských práv (zvláštní smluvní mechanismy), práva odzbrojení (smluvní kontrolní a verifikační mechanismy) a režimu Charty OSN (kolektivní sankce a donucení). Děje se tak ovšem s rizikem, že ‚vypůjčené‘ nástroje, jež obvykle původně vznikly k regulaci čistě mezistátních vztahů, se nemusejí zcela hodit do specifického kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů. To v praxi vyvolává nemalé těžkosti a omezuje efektivitu působení uvedených nástrojů. Koncepční řešení problému zatím neexistuje. V praxi se buď volí použití analogie s mezinárodními ozbrojenými konflikty při zohlednění některých zvláštních znaků občanských válek (regulace válečných zločinů), nebo se otázky ponechávají otevřené a čeká se, až se příslušné normy samy vyvinou obyčejovou cestou (úprava odpovědnosti povstalců). Vhodnost a dostatečnost takového přístupu je samozřejmě velmi sporná.

Z Á V Ě R

Ne zcela rovné postavení stran v konfliktu. Humanitárně právní úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů se obrací ke dvěma typům subjektů: státům a nevládní, povstalecké straně v konfliktu. Přístup k nim ovšem zdaleka není založen na zásadě absolutní rovnosti. Na rozdíl od mezistátních střetů, ve kterých se všem bojujícím stranám přiznává stejné postavení co do šíře práv a povinností, za občanských válek jsou povstalci právně znevýhodněni.³ Základ k tomuto stav dává již obecné mezinárodní právo, které povstalce vybavuje pouze omezenou funkční subjektivitou, zatímco státům poskytuje subjektivitu úplnou a všestrannou. Povstalci tak sami ani nemohou rozhodovat o okruhu norem, které je zavazují. To se týká zvláště oblasti smluvního práva, kde se na ně automaticky vztahují všechny humanitárně právní smlouvy, k jejichž dodržování se zavázal jejich stát (tj. subjekt, proti němuž obvykle bojují).⁴ Určitou úlohu sehrávají v procesu formování mezinárodního obyčejového práva, ani zde však jejich jednání a postoje, jak ukazuje studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*,⁵ dosud není přiznáno odpovídající místo.

Znevýhodnění povstalců se projevuje rovněž ve sféře vlastního mezinárodního humanitárního práva, a to přes jeho snahu přistupovat ke stranám v konfliktu rovným způsobem. Na obecnější úrovni se toto znevýhodnění odráží hlavně v tom, že nevládní strana nemá legální oprávnění používat v konfliktu sílu, zatímco strana vládní takové oprávnění má a je jí dovoleno povstání potlačit. Na konkrétnější úrovni jsou pak jeho výrazem některá humanitárně právní ustanovení (zvláště v Dodatkovém protokolu II), která zavádějí dvojitý standard. Např. článek 1, odst. 1 Protokolu podmiňuje aplikovatelnost dokumentu splněním určitých podmínek, jež ovšem požaduje pouze na straně povstalců; článek 6 téhož dokumentu implicitně očekává od povstalců postup, v daném případě vedení soudního řízení, podle práva jejich domovského státu, popř. dokonce předání řízení tomuto státu; článek 18 váže poskytování humanitární pomoci obětem v oblastech, kde probíhá občanská válka, včetně oblastí kontrolovaných povstalci, výlučně na souhlas *de iure* vlády apod.

Ne zcela rovné postavení stran v konfliktu bývá, zejména v kontextu vlastního MHP, vysvětlováno dvěma způsoby. Podle prvního leží jeho příčina ve faktické nerovnosti stran,

³ V ještě horší situaci se nacházejí jednotlivci. Těm humanitárně právní úprava, na rozdíl od práva lidských práv nebo mezinárodního trestního práva, prozatím podle většinového názoru nepřiznává postavení subjektů, a staví je tak do role pouhých pasivních beneficiářů úpravy. V některých oblastech (např. odpovědnost a odškodnění) se nicméně začínají projevovat určité tendence ke změnám, které by se v budoucnu mohly rozšířit i na další sféry regulace. Ta by se pak nesporně dále přiblížila právu lidských práv a možná by s ním i do určité míry splynula.

⁴ Z povinnosti respektovat tyto smlouvy se nemohou nijak vyvléci, neboť funkční subjektivita jim nedovoluje dokumenty vypovědět nebo *a priori* odmítnout jejich aplikaci s poukazem na neúčast ve smluvním procesu. Jediná smluvní oblast, ve které mají relativní volnost, se týká sjednávání zvláštních dohod a jiných ujednání.

⁵ Praxe povstaleckých, nevládních skupin v konfliktu je v obyčejové studii MVČK kvalifikována jako tzv. jiná praxe (*other practice*) a objevuje se až v samotném závěru pojednání o jednotlivých pravidlech. Pozornost, která je jí věnována, je značně omezená. Viz J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), *op. cit.* 1.

Z Á V Ě R

s nimiž již vzhledem k jejich zcela odlišné povaze údajně nelze nakládat totožně. K tomuto stanovisku se přiklání např. Antonio Cassesse, podle něhož „*dvě bojující strany /.../ nejsou obecně rovné: na straně jedné je tu stát s celou svou autoritou, svými ozbrojenými silami a svým tradičním aparátem, na straně druhé jsou tu rebelové s rudimentární organizací a často omezenou kontrolou území*“.⁶ Argument, opírající se o faktické poměry, se jistě jeví jako relevantní ve vztahu k mnohým vnitrostátním ozbrojeným konfliktům, globálně ho využívat je ovšem – zvláště ve světle rozšíření tzv. anarchických konfliktů vyznačujících se úplným zhroucením státu – možno jen stěží. Pro aplikaci řady norem navíc ani není přítomnost některých kritérií (např. teritoriální kontrola) nezbytná. Zvláště paradoxně pak působí skutečnost, že dvojí standard se objevuje nejvíce v Dodatkovém protokolu II, který se přitom aplikuje pouze na nevládní skupiny vykazující vysoký stupeň organizovanosti a vykonávající teritoriální kontrolu alespoň části území.

Druhé, prozaičtější vysvětlení říká, že mezinárodní humanitární právo svým nerovným přístupem ke státům a povstalcům prostě jen odráží státocentrický charakter mezinárodního práva a mezinárodních vztahů obecně. Povstalci v tomto systému, jehož podobu určují státy (a to včetně toho, proti kterému bojují), vystupují jako nechtění aktéři, které nelze vzhledem k jejich vlivu zcela ignorovat, současně jim však – coby subjektům zpochybňujícím legitimitu přinejmenším jedné z konstitutivních jednotek systému a majícím tedy destabilizační vliv – není záhodno, a z pohledu států fakticky ani možno, přiznat výhodnější právní postavení, nebo je dokonce postavit na roveň států. Řešením se tak stává úprava, které se omezuje na relativní minimum⁷ a současně straní jednomu ze subjektů, státu. Každé z předložených vysvětlení v sobě nepochybně zahrnují svůj díl pravdy, a odpověď na otázku po důvodech ne zcela rovného postavení stran v konfliktu v současné úpravě proto zřejmě nejspíše spočívá v kombinaci prvků obou z nich.

Kromě tří uvedených znaků charakterizují současnou právní úpravu vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu rovněž některé **vývojové trendy**. Řadí se mezi ně rozšiřování okruhu aplikovatelných norem, posilování významu obyčejového práva, stírání rozdílů mezi právní úpravou obou typů vnitrostátních ozbrojených konfliktů, postupné sbližování právního režimu vnitrostátních a mezinárodních ozbrojených konfliktů a posilování vazeb na jiná odvětví mezinárodního práva.

⁶ A. Cassesse, *La guerre civile et le droit international*, Revue Générale de Droit International Public, No. 3, Tome 90, 1986, str. 555.

⁷ Jak uvádí Cassese, státy navíc „*n'ont aucun intérêt à limiter avec des normes internationales l'énorme liberté d'action dont ils jouissent et surtout à la limiter en relation avec cet événement traumatisant de leur vie constitutionnelle qu'est la guerre civile*“. Tamtéž.

Z Á V Ě R

Rozšiřování okruhu aplikovatelných norem probíhá již od poloviny 20. století, kdy byly položeny základy humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů (přijetím společného článku 3 Ženevských úmluv v roce 1949 a článku 19 *Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* v roce 1954). V následujících třech desetiletích postupoval vývoj dosti pomalu a vypracována byla vlastně pouze jediná relevantní mezinárodní smlouva (Dodatkový protokol II z roku 1977). Situace se změnila po skončení studené války, kdy vývoj nabral nové, dynamičtější tempo. V období od roku 1990 nově vznikla nebo svou platnost na vnitrostátní ozbrojené konflikty rozšířila celá řada smluvních instrumentů (*Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* z roku 1999, *Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky*, po změně článku 1 v roce 2001, *Protokol V k této Úmluvě týkající se výbušných zbytků z válek* z roku 2003 atd.). Chronologický přehled mezinárodních smluv přijatých k úpravě vnitrostátních ozbrojených konfliktů poskytuje Tabulka 2 Přílohy I.

Obdobně jako ve smluvní úpravě dochází k rozšiřování okruhu aplikovatelných norem také v rámci mezinárodního obyčejového práva. I zde se navíc, jak prokazují postoje států, akty mezinárodních orgánů (např. rezoluce Rady bezpečnosti OSN, Valného shromáždění OSN či Komise OSN pro lidská práva) a judikatura mezinárodních soudních a kvazisoudních institucí (Mezinárodní trestní tribunály pro bývalou Jugoslávii a Rwandu aj.), tempo vývoje v posledních dvou desetiletích výrazně urychlilo. Zatímco ještě na přelomu 80. a 90. let existovaly vážné pochybnosti o samotné existenci obyčejových pravidel platných za občanských válek,⁸ dnes již jejich počet, alespoň podle studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*, dosahuje řádu několika desítek.⁹ Rozšiřování okruhu norem se konečně týká i dalších typů pramenů, jako jsou zvláštní dohody, z nichž většina vznikla právě po roce 1990, nebo nezávazné dokumenty, z větší části opět vypracované za poslední dvě desetiletí.

Faktorů, které přispívají k tomuto vývoji, je hned několik.¹⁰ Na prvním místě se jedná o nárůst počtu vnitrostátních ozbrojených konfliktů v období po druhé světové válce a zvláště po skončení války studené. V roce 1945 probíhaly ve světě jen cca čtyři konflikty tohoto typu, v roce 1990 jich už bylo cca 29 a v průběhu 90. let se stav konstantně pohyboval mezi třiceti a čtyřiceti (viz Graf 2). Mnohé z nich navíc vykazovaly znaky tzv. nových konfliktů (konfliktů

⁸ Viz kapitola V (podkapitola 1) druhé části této práce.

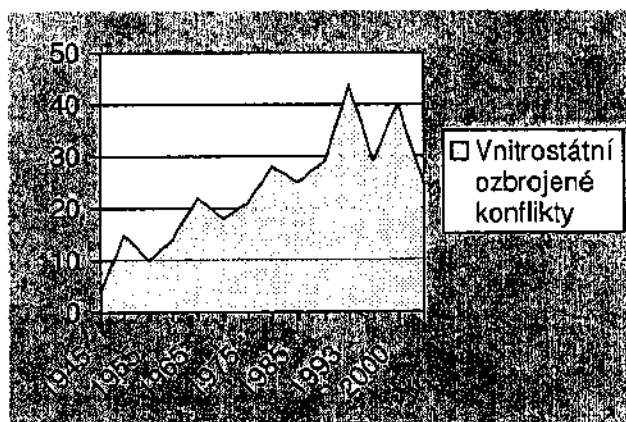
⁹ Viz J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck (Eds.), op. cit. 1.

¹⁰ Viz též kapitola III (podkapitola 1) první části této práce.

Z Á V Ě R

anarchických a identitárních),¹¹ a vyznačovaly se tedy značnou brutalitou a porušováním základních standardů lidskosti. V této situaci se jasně ukázala nedostatečnost stávajících norem a potřeba jejich doplnění normami novými, k jejichž vytváření začaly státy postupně přistupovat. Za druhé, v průběhu druhé poloviny 20. století vzrostl na mezinárodní scéně význam nestátních aktérů nejrůznějšího typu, včetně nevládních, povstaleckých skupin. I na tento jev muselo mezinárodní právo reagovat a pokusit se aspoň dílčím způsobem o jeho podchycení a regulaci. Za třetí, během posledních desetiletí došlo k posílení důrazu na ochranu jednotlivce a zajištění tzv. lidské bezpečnosti a ke zvýšení zájmu mezinárodního společenství o dění na území jednotlivých států, což opět vedlo ke snahám o úpravu občanských válek. Konečně za čtvrté, rozvoj MHP byl významným způsobem ovlivněn a do jisté míry formován pokrokem v blízkce příbuzných právních odvětvích, zvláště v oblasti mezinárodního práva trestního a mezinárodního práva lidských práv. Vzhledem k tomu, že všechny vyčíslené faktory snad s výjimkou prvního¹² zůstávají konstantní, lze i do budoucna očekávat pokračování uvedeného trendu.

Graf 2. Vývoj počtu vnitrostátních ozbrojených konfliktů ve světě v letech 1945-2005¹³

Druhý vývojový trend současné právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu spočívá v *posilování významu obyčejového práva*. V období po druhé světové válce byla role obyčeje v mezinárodním humanitárním právu podceňována a primární důraz se kladl na smlouvy. Podstatná část doktríny se v té době, jak

¹¹ Více viz kapitola II (podkapitola 2) první části této práce.

¹² V období po roce 2000 a zvláště od roku 2004 počet vnitrostátních ozbrojených konfliktů ve světě postupně klesá. Viz *Human Security Report 2005, War and Peace in the 21st Century*, Human Security Centre, University of British Columbia, Oxford University Press, Oxford, New York, 2005.

¹³ Zdroj: *Conflict Barometer 2005*, Heidelberg Institute for International Conflict Research, HIIK, 2005, str. 3. Graf udává počet tzv. konfliktů vysoké intenzity (conflicts of high intensity), mezi něž HIIK řadí jednak vážné krize (severe crisis) zahrnující opakované organizované použití ozbrojené síly, jednak války (war), tedy „typ násilného konfliktu, v němž je ozbrojená síla používána s jistou kontinuitou organizovaným a systematickým způsobem“ (tamtéž, úvodní strana).

Z Á V Ě R

již bylo uvedeno, klonila k názoru, že pro oblast občanských válek dokonce obyčejová regulace zcela chybí. Nízký stav ratifikace důležitých humanitárně právních smluv (např. Dodatkový protokol II z roku 1977), nedostatečná formulační přesnost některých smluv, problémy dovolání se smluv před mezinárodními soudními orgány,¹⁴ nemožnost smluvního práva pružně reagovat na rychle postupující vývoj vojenské technologie a zbrojních systémů i některé další faktory vyvolaly v období od počátku 90. let přehodnocení stanoviska a zahájily proces rehabilitace obyčeje. To se projevuje mimo jiné hojným využíváním či mnohdy spíše ‚objevováním‘ obyčeje Mezinárodními trestními tribunály pro bývalou Jugoslávii a Rwandu a pořizováním různých soupisů obyčejových pravidel,¹⁵ završeným publikací studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*. Pokračování trendu nyní primárně závisí na tom, zda a popřípadě v jakém rozsahu akceptují státy a jiní aktéři mezinárodních vztahů judikaturu mezinárodních trestních tribunálů a závěry obyčejové studie MVČK, nebo zda raději obrátí svou pozornost zpět k mezinárodním smlouvám a obyčej ponechají stranou.

Třetím vývojovým trendem je *stírání rozdílů mezi úpravou obou typů vnitrostátních ozbrojených konfliktů*. Od konce 70. let, kdy byl přijat Dodatkový protokol II k Ženevským úmluvám, rozeznávalo mezinárodní humanitární právo v této kategorii na straně jedné konflikty nižší intenzity, na něž se vztahovaly jen minimální záruky několika smluvních ustanovení (v zásadě společný článek 3 Ženevských úmluv a příslušná ustanovení Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu), a na straně druhé konflikty vyšší intenzity, jež pokrýval komplexnější a podrobnější právní režim (zahrnující výše uvedené prameny a dále Dodatkový protokol II).

Od počátku 90. let se situace postupně mění a rozdíl mezi právními úpravami se zmenšuje. Prakticky všechny nově přijaté či pozměněné smluvní instrumenty aplikovatelné za občanských válek volí širší sféru aplikace *ratione materiae*, a pokrývají tak shodně obě kategorie konfliktů. Totéž platí pro obyčejové právo, které – jak ukazuje Tabulka 4 Přílohy I – významně přispívá k odstranění přetrvávajících odlišností (tvorbou pravidel ekvivalentních ustanovením Dodatkového protokolu II, ale se širší materiální sférou aplikace) a k vytváření jednotného souboru norem regulujících všechny vnitrostátní ozbrojené konflikty bez rozdílu. Tento vývoj odráží logickou snahu překonat rozdělení, které bylo od počátku poněkud umělé a vyvolávalo problémy jak při provádění teoretické kvalifikace násilných situací, tak při

¹⁴ Jako příklad lze uvést případ *Vojenská a paravojenská činnost v Nikaraguy a proti ní*, ve kterém nemohl Mezinárodní soudní dvůr vzhledem ke zvláštní výhradě USA aplikovat smluvní právo (v daném kontextu Chartu OSN) a musel vycházet z obyčeje. Viz ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua*, Nicaragua v. United States of America, Judgement, 27 June 1986, ICJ Reports 1986.

¹⁵ Viz kapitola V druhé části této práce.

Z Á V Ě R

praktickém výcviku a přípravě vojáků. Vzhledem k tomu, že uvedené těžkosti přetrvávají, je pravděpodobné, že ke stírání rozdílů mezi úpravou obou typů vnitrostátních ozbrojených bude docházet i v budoucnu.

Čtvrtý vývojový trend současné právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu představuje *postupné sblížení právního režimu vnitrostátních a mezinárodních ozbrojených konfliktů*. V minulosti byly oba typy konfliktů upravovány striktně odděleně a okruhy právních norem, které se na ně aplikovaly, se svým rozsahem i obsahem vzájemně významně lišily. Zatímco mezistátní střety (později zahrnující též boje za národní osvobození) byly upravovány poměrně velkoryse a podrobně, regulace občanských válek se omezovala na nezbytné minimum. Ke změně opět dochází teprve v období posledních dvou desetiletí, a to dvěma základními způsoby. Za prvé, vznikají nové mezinárodní smlouvy a obyčeje, které se aplikují bez rozdílu na všechny typy ozbrojených konfliktů (např. *Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu* z roku 1999; většina pravidel studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo* z roku 2005 aj.). Za druhé, jsou revidovány starší smlouvy, původně platné jen za mezinárodních ozbrojených konfliktů, a to tak, že sféra jejich použití se rozšiřuje i na ozbrojené konflikty vnitrostátní (např. změna článku 1 *Úmluvy o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky* z roku 1980, přijatá v roce 2001).

Sblížení obou právních režimů se nejvýrazněji projevuje v systému haagského práva. Děje se tak proto, že tento systém, který se zaměřuje na regulaci způsobů a prostředků vedení války, je relativně politicky ‚neutrální‘. Není zde třeba přímo řešit citlivé otázky právního postavení bojovníků zapojených do občanských válek a vhodnosti jejich vybavení, v analogii s mezinárodními ozbrojenými konflikty, statutem kombatanta a válečného zajatce. Dané otázky jsou naopak aktuální v systému ženevského práva, kde také sblížení postupuje, zvláště v některých oblastech, pomaleji.¹⁶ Naplno se tu totiž odráží jeden z klíčových rozdílů obou typů konfliktů spočívající v tom, že zatímco v mezistátních střetnutích se použití síly (na rovině *ius in bello*) chápe jako legální, v ozbrojených konfliktech vnitrostátních tomu tak není, a bojovníci (hlavně povstalci) proto nemají právo požívat výhodnějšího statusu než jiné skupiny osob.

¹⁶ Srov. sedmáct obyčejových pravidel uvedených ve studii MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*, která se údajně aplikují pouze na mezinárodní ozbrojený konflikt (pravidla 3, 4, 41, 49, 51, 106, 107, 108, 114, 124 A, 128 A, 128 B, 129 A, 130, 145, 146 a 147).

Z Á V Ě R

Konečně posledním trendem stávající humanitárně právní úpravy občanských válek je *posilování vazeb na jiná odvětví mezinárodního práva*. V oblasti primární normativity asi nejjasnější a nejpřesvědčivější výraz tohoto trendu představují mezinárodní smlouvy smíšené povahy (smlouvy humanitárně-lidskoprávní a humanitárně-odzbrojovací), které v sobě přímo spojují prvky různých mezinárodně právních odvětví. Poznamenány jím jsou však i prameny jiné, třeba zvláštní dohody a jiná ujednání, jež často kombinují ustanovení původem z MHP, uprchlického práva a práva lidských práv; nebo nezávazné právní dokumenty, které rovněž často čerpají z několika oblastí mezinárodního práva současně. Za projev daného trendu *par excellence* pak lze označit koncepci minimálních humanitárních standardů, resp. základních standardů lidskosti,¹⁷ která se pokouší najít společný průsečík všech hlavních mezinárodně právních systémů orientovaných na ochranu jednotlivce. Ještě výrazněji se posilování vazeb mezinárodního humanitárního práva a jiných odvětví mezinárodního práva projevuje v oblasti sekundární normativity. Zde je MHP vzhledem ke zmíněné nerozvinutosti implementačních, kontrolních, vyšetřovacích, odpovědnostních a donucovacích mechanismů na instituty ‚vypůjčené‘ odjinud, např. z obecného mezinárodního práva (odpovědnost státu a donucení), mezinárodního trestního práva (individuální trestní odpovědnost) nebo práva lidských práv (zvláštní kontrolní mechanismy), vysloveně odkázáno. A to s riziky, které z automatického převzetí institutů z jednoho systému do druhého vyplývají.

Závěrem k první studijní otázce této práce lze konstatovat, že vnitrostátní ozbrojené konflikty tvoří v současné době předmět relativně rozsáhlé humanitárně právní úpravy, která se vyznačuje výraznou převahou norem primárních nad normami sekundárními. Subjekty této úpravy jsou ‚strany v konfliktu‘, přesněji státy a nevládní, povstalecké skupiny (nikoli jednotlivci), jejichž postavení ovšem není zcela rovné. Stát coby hlavní aktér mezinárodních vztahů a primární tvůrce mezinárodního práva disponuje určitými výhodami, vyplývajícími jak z obecného mezinárodního práva (různý podíl na tvorbě norem), tak ze samotného mezinárodního práva humanitárního (konkrétní odlišnosti dané jednotlivými smluvními či obyčejovými ustanoveními).

Právní úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů není statickým jevem, ale vykazuje dynamický vývoj. Ten přináší zejména rozšiřování okruhu aplikovatelných norem, mezi nimiž stále významnější úlohu sehrávají obyčejová pravidla; dílčí sbližování právních režimů různých typů ozbrojených konfliktů, tj. mezinárodních a vnitrostátních konfliktů i odlišných kategorií konfliktů druhého typu; a posilování vazeb mezi MHP a jinými mezinárodně

¹⁷ Více viz kapitola VII (podkapitola 2) druhé části této práce.

Z Á V Ě R

právními odvětvími. Všechny uvedené trendy se s větší intenzitou projevují v období od skončení studené války, kdy také pod jejich vlivem dochází k postupnému zkvalitňování humanitárně právní regulace občanských válek. Daný proces ovšem zdaleka není, a v reálném světě jistě ani nikdy být nemůže, ukončen, a v systému dále přetrvávají či dokonce nově vznikají některé nedostatky, které ohrožují jeho efektivitu. Tyto nedostatky tvoří předmět zájmu další podkapitoly. Souhrnný přehled znaků a vývojových trendů současné úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodní humanitárním právu, které představují i odpověď na první studijní otázku této práce, poskytuje Tabulka 6.

Tabulka 6. Znaky a vývojové trendy současné úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v MHP – souhrnný přehled

Znaky	<p>Relativně rozsáhlý dialektický proces</p> <p>Výrazná převaha primárních a sekundárních akcí nad terciárními sekundárními</p> <p>Ne zcela rovinné postavení států a národů</p>
Vývojové trendy	<p>Rozšiřování okrajní a střední úpravy konfliktů</p> <p>Posilování významu obecního práva</p> <p>Silání rozdílů mezi právy občanských konfliktů a vnitrostátních ozbrojených konfliktů</p> <p>Postupné šíření práva občanských konfliktů do vnitrostátních ozbrojených konfliktů</p> <p>Posilování významu práva občanských konfliktů</p>

2. NEDOSTATKY SOUČASNÉ ÚPRAVY VNITROSTÁTNÍCH OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ V MHP A ZPŮSOBY JEJICH ODSTRANĚNÍ

Druhá studijní otázka se zaměřila na určení toho, *jaké jsou hlavní nedostatky současné úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu a jakým způsobem by bylo možno tyto nedostatky odstranit*. Práce ukázala, že humanitárně právní úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů nemá zcela dokonalý a vnitřně bezrozporný charakter. Vykazuje totiž řadu větších či menších nedostatků, které ztěžují a komplikují zajištění základního cíle úpravy, jímž je ochrana obětí konfliktů (při zohlednění požadavku vojenské nezbytnosti). O mnohých, zvláště dílčích nedostatcích bylo pojednáno v předchozích částech práce; na tomto místě se proto pozornost soustřeďuje výlučně na nedostatky obecnějšího rázu, které významně poznamenávají celkovou podobu a stav právní regulace. Mezi ty se primárně řadí existence několika standardů ochrany, nedořešení některých klíčových právních otázek, relativně nízký stupeň kodifikace v určitých oblastech, přítomnost ‚normativních mezer‘ a nevyvážený charakter úpravy.

Z Á V Ě R

Existence několika standardů ochrany. Mezinárodní humanitární právo se, jak již bylo opakovaně zmíněno, vyznačuje tím, že pro různé typy konfliktů zavádí vzájemně odlišné soubory norem. To platí nejen pro základní rozdělení konfliktů na mezinárodní a vnitrostátní, ale i pro další klasifikaci využívanou v rámci druhé skupiny (vnitrostátní ozbrojené konflikty nižší a vyšší intenzity). Daný stav je výsledkem historického vývoje a odráží zájem států na zachování maximální možné míry volnosti v oblastech, které se dotýkají jejich ‚vnitřních záležitostí‘ (či spíše toho, co mezi tyto záležitosti bylo řazeno v minulosti). V praxi nicméně způsobuje problémy, neboť faktické okolnosti ne vždy dovolují jednoznačně určit typ konfliktu a z něho vyplývající aplikovatelný právní režim. Pluralita standardů ochrany vyvolává oprávněná obvinění z děleného humanismu a svádí k relativizaci humanitárních hodnot, jimž se za různých situací přiznává nestejný význam. Za poslední desetiletí dochází sice k určitému stírání rozdílů mezi vnitrostátními a mezinárodními ozbrojenými konflikty a také v rámci první z těchto kategorií jako takové, sblížování režimů má nicméně své limity a některých sfér (např. vymezení postavení bojovníků stran v konfliktu) se v podstatě nedotýká. Navíc je z velké části dílem mezinárodního obyčejového práva, či přesněji jeho interpretace v judikatuře mezinárodních trestních tribunálů a v obyčejové studii MVČK, a jeho rozsah tak může vyvolávat spory.

Nedořešení některých klíčových otázek. Nedořešení se primárně týká důležitých otázek rozebraných v kapitole IV první části této práce, mezi něž spadá absence všeobecně akceptované definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, neurčení subjektu oprávněného posuzovat existenci vnitrostátního ozbrojeného konfliktu a nejasné právní postavení nevládní, povstalecké strany v konfliktu. Spory v těchto otázkách ohrožují přínos celé právní úpravy, neboť vytvářejí nejistotu ohledně podmínek její aplikace a okruhu subjektů, které jsou jí vázány. Kromě těchto obecných problémů zbývají k dořešení též některé další, většinou konkrétnější věci, jako je vymezení pojmů ‚kombatant‘, ‚civilista‘, ‚vojenská nezbytnost‘ či ‚proporcionalita‘ ve specifickém kontextu občanských válek. Snaze o nalezení východiska na obecné i konkrétní rovině se staví do cesty celá řada obtížně řešitelných dilemat. Např. při hledání definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu lze buď zvolit extenzivnější a komplexnější vymezení a tím zachovat široký ‚manévrovací‘ prostor států, nebo vybrat vymezení užší a tím riskovat vyloučení velké skupiny konfliktů z dosahu humanitárně právních norem. Střetávají se zde tedy – stejně jako v případě dalších klíčových otázek – dva, popř. i více stejně legitimních, avšak protikladně působících zájmů, které není snadné sladit a nalézt mezi nimi rozumný kompromis.

Z Á V Ě R

Relativně nízký stupeň kodifikace v určitých oblastech. Zatímco humanitárně právní regulace mezinárodních ozbrojených konfliktů je již z podstatné části kodifikována, v oblasti právní úpravy občanských válek je tomu jinak. Zde se smluvního zakotvení prozatím dostalo jen části norem patřících většinou do systému ženevského práva; normy další včetně významné části systému haagského práva zůstávají naproti tomu nadále výlučně v obyčeji. Důvody spočívají jednak v překotném vývoji obyčejového práva během posledních let, na něž mezinárodní společenství ještě nestačilo relevantním způsobem reagovat, jednak v nepřítomnosti ‚kodifikační tradice‘ v oblasti právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů, kde smlouva až donedávna v zásadě předcházela obyčej a nikoli naopak (jak tomu bylo u regulace mezistátních střetů). Uvedená situace by teoreticky, vzhledem k formální rovnosti smluv a obyčejů coby dvou hlavních pramenů mezinárodního práva,¹⁸ neměla představovat problém. Dokonce by ji, s přihlédnutím k univerzální závaznosti obyčeje kontrastující s omezenou platností smluv zavazujících pouze smluvní strany, mělo být možné považovat za určitou výhodu. Obtížná určitelnost přesného obsahu obyčeje a jeho neustálá proměna v čase při souběžné absenci smluvní kodifikace norem vyvolávají nicméně stav nejistoty, který může v krajním případě *mala fide* zneužít některá ze stran v konfliktu.

Přítomnost ‚normativních mezer‘. Navzdory postupnému smluvnímu i obyčejovému rozvoji zůstává humanitárně právní úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů neúplná a přetrvávají v ní ‚normativní mezery‘ (normative gaps). To přímo potvrdily přípravné práce ke studii MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*, které ukázaly, že v některých oblastech prozatím chybí jakákoli pevně zformovaná pravidla. Jedná se hlavně o sféru sekundární normativity, kde je nedostatek relevantních institutů vysloveně kritický. Prosta nedostatků ovšem není ani sféra normativity primární, ve které určité otázky rovněž dosud unikají regulaci. Jedná se mimo jiné o používání některých typů zbraní (např. zbraní jaderných a radiologických) nebo o zacházení s veřejným a soukromým majetkem náležejícím nepřátelské straně. Významná část úpravy se navíc nachází výlučně v obyčeji, či přesněji v soukromé kodifikaci obyčeje provedené Mezinárodním výborem Červeného kříže. V případě neuznání obyčejového charakteru některých pravidel obsažených v této kodifikaci ze strany států, které nelze zcela vyloučit,¹⁹ by se okruh ‚normativních mezer‘ ještě rozšířil a v humanitárně právní regulaci občanských válek by přibylo nejasných míst.

¹⁸ Viz článek 38, odst. 1 Statutu Mezinárodního soudního dvora.

¹⁹ Mezinárodní výbor Červeného kříže neobdržel prozatím od států žádné oficiální reakce na svou obyčejovou studii, s výjimkou poděkování za zaslání díla. Mlčení může být přitom podle některých názorů vykládáno jako výraz neochoty jakkoli komentovat dílo, s jehož obsahem státy do značné míry nesouhlasí. Srov. M. MacLaren,

Z Á V Ě R

Nevyvážený charakter úpravy. Zatímco některé sféry ochrany obětí vnitrostátních ozbrojených konfliktů jsou upraveny kuse nebo dokonce nejsou upraveny vůbec, jiné jsou naopak téměř „pře-regulovány“. To se týká např. ochrany kulturních statků nebo zapojování dětí do ozbrojených konfliktů, které tvoří předmět podrobných a formálně samostatných smluvních instrumentů. Vytváří se tu situace, kdy je určitým osobám a objektům zajišťován výrazně vyšší a komplexnější standard ochrany než osobám a objektům jiným. Výběr přitom lineárně neodráží význam předmětu úpravy, ale je spíše důsledkem kombinace řady různých, mnohdy náhodných faktorů, mezi něž spadá zájem veřejnosti o určité téma (protipěchotní miny), jeho emoční hodnota (ochrana dětí za ozbrojeného konfliktu), přístup světových médií (děti), angažovanost nevládního sektoru (protipěchotní miny) či existence zvláštního orgánu či organizace zabývající se danou agendou (UNESCO ve vztahu ke kulturním statkům). Tyto důvody nejsou sice samy o sobě neakceptovatelné, výsledný stav, který způsobují, tedy nevyváženost humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených, ale rozhodně není šťastný.²⁰

K pěti uvedeným nedostatkům *dále přistupuje* ne zcela rovné postavení stran v konfliktu a převaha primárních norem nad normami sekundárními (tj. absence efektivních implementačních, kontrolních, vyšetřovacích, odpovědnostních a donucovacích mechanismů). Těmito dvěma prvky, jež patří rovněž k charakteristickým znakům humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů, se zabývala již předchozí kapitola závěru, je ale třeba se o nich zmínit rovněž v kapitole této. Přestože totiž oba vyplývají z logiky fungování mezinárodního humanitárního práva tak, jak bylo tradičně pro oblast regulace občanských válek koncipováno (tedy coby souhrn převážně primárních norem, jež zajišťují pouze jakési humanitární minimum a snaží se co nejméně zasahovat do volnostní sféry jednání států), jsou současně zdrojem celé řady obtíží. Ne zcela rovné postavení stran v konfliktu snižuje legitimitu právní úpravy v očích povstalců a vůči jejich bojovníkům působí jako demotivující faktor ve vztahu k dodržování MHP. Absence efektivních implementačních, kontrolních, vyšetřovacích, odpovědnostních a donucovacích mechanismů zase vytváří situaci, ve které porušování primárních norem MHP může snadno uniknout pozornosti nebo přinejmenším následnému postihu.

F. Schwendimann, *An Exercise in the Development of International Law: The New ICRC Study on Customary International Humanitarian Law*, German Law Journal, Vol. 6, No. 9, str. 1233-1234.

²⁰ Nevyváženost úpravy se samozřejmě týká rovněž poměru primárních a sekundárních norem. O té je ovšem pojednáno v následujícím odstavci textu, a na tomto místě se tak pozornost soustřeďuje jen na nevyváženost v rámci soustavy primárních norem.

Z Á V Ě R

Po poskytnutí přehledu hlavních nedostatků současné humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů zbývá zodpovědět otázku týkající se **možných způsobů odstranění těchto nedostatků**. Vzhledem k pluralitě problémů zde samozřejmě neexistuje jednoduchá odpověď a řešení je třeba hledat v kombinaci různých dílčích postupů reagujících na konkrétní problematické aspekty. Na prvním místě lze využít nástrojů, které se již alespoň do určité míry osvědčily v dosavadním vývoji. Jedná se zejména o *další rozšiřování okruhu primárních norem* a o *sblížování právních režimů různých typů konfliktů*. První by mohl napomoci překonat problémy spojené s relativně nízkým stupněm kodifikace v určitých oblastech, přítomností ‚normativních mezer‘, nevyrovnaným charakterem úpravy a částečně snad i nedořešením některých klíčových právních otázek. Druhý by mohl sloužit k odstranění plurality standardů ochrany obětí.

Další rozšíření okruhu primárních norem. Tvorba nových primárních norem se nabízí jako základní a svým způsobem nejjednodušší cesta dalšího rozvoje humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Je to cesta, jíž se MHP v podstatě ubíralo až do dnešní doby, a není důvodu, proč by tak nemělo činit i nadále. Primární normy stanovující práva a povinnosti stran v konfliktu jsou důležitým nástrojem ochrany obětí konfliktů a čím komplexnější a podrobnější bude jejich soustava, tím omezenější prostor se naskytne pro interpretaci *mala fide* či obcházení práva. Nemá-li však dojít jen k mechanickému navýšení počtu norem, ale i k celkovému zkvalitnění právního systému, je třeba, aby normotvorba splňovala některé základní znaky. Za prvé, nové normy by se měly prvotně zaměřit na oblasti, ve kterých existuje nedostatečná právní regulace, nebo které dosud platným právem nejsou pokryty vůbec. Menší pozornosti se naopak může dostat sférám, na něž se vztahuje bohatší soubor norem (neukáže-li se samozřejmě tento soubor jako málo účinný). Orientace uvedeným směrem by mohla vést k zacelení hlavních ‚normativních mezer‘ a k postupnému vyvážení úpravy. Dosažení daného cíle ovšem závisí na tom, zda a popř. v jakém rozsahu budou státy ochotny přistoupit k regulaci některých politicky citlivých otázek (např. nakládání s jadernými zbraněmi) a nakolik se podaří do globální agendy prosadit témata, na jejichž řešení není bezprostředně zainteresován žádný vlivný aktér (např. posílení ochrany žen).

Za druhé, nové normy by měly být relativně konkrétní, tj. strany v konfliktu by měly být na jejich základě schopny jasně určit chování, které se od nich požaduje. To samozřejmě nevylučuje, aby jim byl ponechán jistý prostor, ve kterém by mohly flexibilně reagovat na specifické okolnosti jednotlivých konfliktních situací. Za třetí, kromě tvorby nových norem a

Z Á V Ě R

progresivního rozvoje mezinárodního práva je třeba klást důraz rovněž na kodifikaci již existujících obyčejových pravidel. Ačkoli v sobě taková kodifikace skrývá řadu rizik (zbrzdění dalšího vývoje obyčej, jeho ustrnutí v určité smluvně dohodnuté podobě, zkresení obyčej při kodifikaci aj.), přináší, je-li realizována pečlivě a poctivě, rovněž značná pozitiva (zvýšení právní jistoty apod.). Její úspěšný průběh ovšem nyní záleží především na tom, jaké stanovisko zaujme mezinárodní společenství k ‚nalezeným‘ obyčejovým pravidlům (zvláště ke studii MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo*) a zda se rozhodne je dále pevněji normativně zakotvit nebo se je naopak pokusí negovat. Obecně je třeba říci, že další rozšíření okruhu primárních norem je nepochybně žádoucí, musí ale probíhat cíleně a směřovat do oblastí, ve kterých jsou takové normy skutečně zapotřebí. V opačném případě by veškeré snahy mohly vyústit v chaos, ve kterém by určité oblasti byly „přelegalizovány“²¹ (overlegalized), zatímco jiné by zcela unikaly právní úpravě. Vzhledem k rychlému, mnohdy až hektickému vývoji mezinárodního humanitárního práva (a s ním souvisejících odvětví) během posledních desetiletí, vyznačujícím se jistou živelností a nekoordinovaností činnosti jednotlivých aktérů nelze vyloučit, že právě poslední zmíněný scénář dojde realizace.

Sbližování právního režimu různých typů konfliktů. Další cesta k řešení existujících nedostatků úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v MHP spočívá ve sblížení či úplném sjednocení právních režimů platných pro různé typy ozbrojených konfliktů.²² Sblížení by mělo jednak překonat rozlišování mezi vnitrostátními a mezinárodními konflikty, jednak ukončit existenci dvojího standardu ochrany uvnitř první z těchto kategorií. Opět se jedná o cestu, která se již v minulosti do určité míry osvědčila a není důvod od ní ustoupit. Její hlavní přínos lze spatřovat ve zjednodušení právní situace, jež dovoluje obejít složité debaty o kvalifikaci konkrétního konfliktu. Usnadňuje také praktickou přípravu vojáků k bojovým akcím a vytváření pravidel pro jejich nasazení. Na druhou stranu je třeba si položit otázku, zda sblížování právních režimů různých typů konfliktů skutečně může vyústit až v jejich úplné sjednocení, které by zcela setřelo stávající rozdíly mezi nimi, nebo má určité absolutně či alespoň v současné době nepřekonatelné limity.

Zdá se, že menšímu počtu překážek proces čelí v oblasti stírání rozdílu mezi právní úpravou obou hlavních typů vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Je tomu tak proto, že dané rozlišování bylo od počátku, tedy od svého zavedení v roce 1977, poněkud arbitrární až

²¹ S. V. Scott, *International Law In World Politics. An Introduction*, Lynne Rienner Publishers, Inc., London, Boulder, 2004, str. 302.

²² Viz např. J. G. Stewart, *Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: A critique of internationalized armed conflict*, *International Review of the Red Cross*, No. 850, June 2003, str. 313-350.

Z Á V Ě R

svévolné a neodráželo hlubší potřebu klasifikace vynucenou objektivními faktory. To se ostatně jasně projevilo v následujícím vývoji právní úpravy (zejména v pramenech haagského práva a v obyčejových pravidlech), který charakterizoval vznik jednotných norem pro všechny typy vnitrostátních ozbrojených konfliktů, resp. pro typ se širším rozsahem použití. Studie MVČK *Obyčejové mezinárodní humanitární právo* se pak dokonce rozsahem aplikace *ratione materiae* svých pravidel vůbec nezabývá, neboť autoři dospěli k závěru, že zde z hlediska státní praxe neexistuje žádné rozlišování a občanské války jsou pojímány jako jednotná skupina.²³ Pokud státy tento přístup akceptují a přijmou závěry studie, které *de facto* odstraňují rozdíly mezi konflikty vyšší a nižší intenzity, je nepochybně šance, že se časem prosadí i sblížení či úplné splynutí úprav *de iure*.

Složitější situace existuje v oblasti sblížování právních režimů ozbrojených konfliktů vnitrostátních a mezinárodních. Zde totiž vzájemné rozdíly nejsou nahodilé, ale reflektují obecnější principy fungování mezinárodního společenství a mezinárodního práva, které se projevují na třech vzájemně propojených rovinách. Za prvé, mezinárodní právo má stále ještě převážně státocentrický charakter, a nevládní subjekty včetně povstalců v něm tak stěží mohou aspirovat na zcela rovné zacházení se státy. Stále platí rozlišování mezi vnitřními a vnějšími záležitostmi států, a i když v této oblasti dochází za poslední desetiletí k posunu, zásada nevměšování do vnitřních záležitostí v nich zůstává zachována.²⁴ Za druhé, z řečeného vyplývá obecně odlišný pohled mezinárodního společenství na války mezi státy a uvnitř států. Zatímco v prvních z nich se použití síly bojujícími stranami na rovině *ius in bello* považuje za legální, ve druhých tomu tak není. Státy mají plné právo potlačit rebelii na svém území a potrestat skupiny a jedince, kteří do nich byli zapojeni, povstalci naproti tomu právo bojovat proti své vládě nemají. Konečně za třetí, nedovolenost vedení boje ze strany povstalců vede k tomu, že jejich bojovníky nelze vybavit statutem kombatanta a přiznat jim řadu dalších práv, které úzce souvisejí s tímto oprávněním a s rovností stran v konfliktu.

Uvedená situace a politické souvislosti, jež ji podmiňují, výrazně komplikují sblížování právních režimů vnitrostátních a mezinárodních ozbrojených konfliktů a prozatím přímo vylučuje jejich úplné splynutí cestou připodobnění prvního z nich druhému. Je pravděpodobné, že rozdíly budou přetrvávat zvláště v oblasti ženevského práva, kde, jak již bylo v této práci několikrát uvedeno, jsou otázky postavení bojujících stran a jejich

²³ Osobní e-mail Louise Doswald-Beck autorce této práce ze dne 16. června 2005.

²⁴ „Appliquer aux conflits armés non internationaux toutes les règles du droit international humanitaire contemporain régissant les conflits armés internationaux serait donc incompatible avec le concept-même de société internationale, composée d'Etats souverains.“ M. Sassoli, A. Bouvier, *Un droit dans la guerre?*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 2003, str. 248.

Z Á V Ě R

příslušníků zvláště aktuální. To naopak neplatí pro sféru haagského práva, kde by proto dále mělo docházet k pokroku. Skutečně radikální změna přístupu MHP a úplné splynutí obou právních režimů by pak zřejmě mohly nastat jedině tehdy, pokud by mezinárodní společenství výrazně přehodnotilo svá základní normativní a ideologická východiska, opustilo stávající státocentrický charakter a přistoupilo ke ztotožnění ‚vnitřního‘ a ‚vnějšího‘ prostoru dění. Pak teprve by bylo myslitelné plné překonání problému existence několika standardů ochrany, a také problému ne zcela rovného postavení stran v konfliktu, který vyvolávají stejné faktory. Nezdá se, že by k takovému vývoji v současné době existovaly předpoklady, a proto lze očekávat, že i do budoucna bude právní úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů vykazovat oba zmíněné nedostatky, které jí jsou, za stávajícího mezinárodně právního stavu, v podstatě inherentní.

Dva uvedené a již vyzkoušené nástroje zkvalitnění právní regulace občanských válek v MHP, tj. další rozšiřování okruhu primárních norem a sblížování právních režimů různých typů konfliktů, mají nepochybně značný potenciál a mohou napomoci dosažení sledovaného cíle. Nedokáží však, jak ukázal předchozí rozbor, samy o sobě vyřešit všechny obtíže, které se v dané sféře před mezinárodní společenství staví. Proto je třeba je doplnit přinejmenším dvěma dalšími nástroji, mezi něž se řadí *teoretické vyjasnění některých základních otázek a zkvalitnění implementačních, kontrolních, vyšetřovacích, odpovědnostních a donucovacích mechanismů*.

Teoretické vyjasnění některých základních otázek. Potřeba teoretického vyjasnění se týká především otázek uvedených v kapitole IV první části této práce. Zvláště potřebné by v tomto kontextu bylo dosažení konsensu ohledně jednotné a všeobecně akceptované definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, která by omezila možnost obcházet právní úpravu s poukazem na její neaplikaci. Vzhledem k již několikrát zmíněnému střetu legitimních snah o nalezení pevných kritérií na straně jedné a o zachování žádoucí flexibility na straně druhé, který se zřejmě v nejbližší budoucnosti nepodaří překonat, se nicméně dá očekávat, že nejasnosti v této oblasti přetrvávají. Stejný závěr se vztahuje rovněž na další obecné otázky, jako je neurčení subjektu oprávněného posuzovat existenci vnitrostátního ozbrojeného konfliktu. I zde nejspíše zůstane přinejmenším ještě po určitou dobu zachován stávající stav, ve kterém formální kvalifikátor chybí, fakticky však tuto úlohu vykonávají strany v konfliktu a v omezenější míře některé další orgány se zvláštním mandátem či postavením (MVČK, mezinárodní trestní tribunály aj.).

Z Á V Ě R

Zkvalitnění implementačních, kontrolních, vyšetřovacích, odpovědnostních a donucovacích mechanismů. Jeden z hlavních, ne-li zcela klíčový nedostatek právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v MHP spočívá, jak již bylo uvedeno, v převaze norem primárních nad sekundárními a v absenci skutečně efektivních implementačních, kontrolních, vyšetřovacích, odpovědnostních a donucovacích mechanismů. Za této situace je jen stěží možné zajistit dodržování základní hmotně právní regulace a potíže činí dokonce i její monitorování a odhalování případných porušení. Nerozvinutost sekundárních norem není v mezinárodním právu ničím výjimečným, v mezinárodním humanitárním právu (zejména v té jeho části, jež chrání oběti občanských válek) má ale potenciálně nebezpečnější důsledky než v klasických mezistátních odvětvích (smluvní právo, mořské právo, kosmické právo aj.). Zde totiž proti sobě nestojí subjekty, které by byly vzájemně rovné a respektování stanovených práv a povinností by si mohly samy vynutit s použitím právních či politických prostředků. Z tohoto důvodu představuje zkvalitnění sekundární humanitárně právní normativity primární úkol, neboť podobně jako v příbuzných odvětvích (právo lidských práv), i v MHP je třeba „přestat klást důraz jen na psaní nových úmluv“²⁵ a „zaměřit hlavní pozornost na národní implementaci a mezinárodní monitoring“.²⁶

V zásadě se zde nabízejí dva vzájemně se nevylučující scénáře možného vývoje.²⁷ Podle prvního by mělo dojít k rozvinutí daných mechanismů přímo v rámci mezinárodního humanitárního práva, částečně v období k právu lidských práv. Jednalo by se např. o zavedení systému podávání zpráv stranami v konfliktu, zvýšení kontrolní úlohy Mezinárodního výboru Červeného kříže nebo umožnění výkonu represálií stranám v konfliktu. Tento postup by mohl být svým způsobem vhodnější, neboť by na jeho základě spíše vznikl systém norem, který by byl skutečně komplexní a koherentní. V MHP – a to i pro mezinárodní ozbrojené konflikty – ale prozatím chybí tradice tvorby účinných sekundárních mechanismů, a proto se volba (pouze) této cesty zdá nejen málo pravděpodobná, ale i poněkud riskantní.

Druhý scénář počítá s tím, že rozvoje a nového využití v kontextu humanitárně právní úpravy občanských válek by se dostalo institutům majícím původ v prostředí mimo mezinárodní humanitární právo, zejména v obecném mezinárodním právu, v mezinárodním

²⁵ S. Charnovitz, *The International Labour Organization in its Second Century*, Max Planck Yearbook of UN Law, 4, 2000, str. 174, cit. in S. V. Scott, op. cit. 21, str. 176.

²⁶ G. Alfredsson, *Concluding Remarks: More Law and Less Politics*, in G. Alfredsson, J. Grimheden, B. G. Ramcharan, A. de Zayas (Eds.), *International HR Monitoring Mechanisms: Essays in Honour of Jakob Th. Moller*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 2001, str. 918, cit. in tamtéž, str. 176.

²⁷ Srov. M. Sassoli, *Possible Legal Mechanisms to Improve Compliance by Armed Groups with International humanitarian Law and International Human Rights Law*, Paper submitted at the Armed Groups Conference, Vancouver, 13-15 November 2003; a M. Veuthey, *Remedies to Promote the Respect of Fundamental Human Values in Non-International Armed Conflicts*, Israel Yearbook on Human Rights, Vol. 30, 2000, str. 1-48.

Z Á V Ě R

trestním právu či v režimu Charty OSN. Šlo by např. o rozpracování koncepce odpovědnosti státu za činy spáchané během občanských válek, rozvinutí nebo spíše vytvoření koncepce odpovědnosti povstalců či aplikaci různých nástrojů donucení. Tento postup se využívá již dnes, prozatím však trpí některými neduhy souvisejícími zejména s automatickou transpozicí institutů z jednoho odvětví do druhého bez zvážení a zohlednění specifik každého z nich. Např. protiopatření nacházejí poměrně obtížné uplatnění za situace, kdy neexistuje a nemůže existovat přímo postižený stát; individuální trestní odpovědnost stěží postihuje povstalecké vůdce, jsou-li organizační vazby v nevládních skupinách nejasné a těžko identifikovatelné apod. Za tohoto stavu je třeba, aby se mezinárodní společenství pokusilo nástroje, jimiž disponuje, podrobněji upravit a přizpůsobit specifickému prostředí, ve kterém mají působit.

Oba popsané scénáře se samozřejmě vzájemně nevylučují. Naopak, mohou – podobně jako je tomu do určité míry v systému právní úpravy mezinárodních ozbrojených konfliktů – být realizovány současně.²⁸ Vlastní MHP by pak nejspíše dodávalo mechanismy implementační, kontrolní a vyšetřovací (diseminace, ochranné mocnosti, právo humanitární iniciativy MVČK či jiného subjektu, Mezinárodní zjišťovací komise aj.), zatímco příbuzná odvětví mezinárodního práva by poskytovala mechanismy odpovědnostní a donucovací (odpovědnost státu, odpovědnost povstalců, individuální trestní odpovědnost, protiopatření apod.), jež by samozřejmě byly přizpůsobeny zvláštnímu kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Takovéto řešení, které by ostatně odpovídalo obecnému trendu posilování vazeb mezi MHP a jinými mezinárodně právními odvětvími ve sféře právní regulace občanských válek, by mohlo představovat účinný prostředek k odstranění jednoho z hlavních nedostatků této regulace, jíž je absence vyspělé sekundární normativity.

Závěrem ke druhé studijní otázce této práce je třeba říci, že úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů v humanitárním právu vykazuje v současné době několik základních nedostatků. Řadí se mezi ně existence několika standardů ochrany, kvůli níž se k obětem různých typů konfliktů přistupuje vzájemně odlišně; nedořešení některých klíčových právních otázek, jako je třeba stanovení definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu; relativně nízký stupeň kodifikace v určitých oblastech, zejména ve sféře haagského práva; přítomnost ‚normativních mezer‘, jež se týkají třeba některých zbraní hromadného ničení (jaderné a radiologické zbraně); nevyvážený charakter úpravy, v níž jsou určité oblasti ‚přeregulovány‘, zatímco jiným se téměř nedostává pozornosti; ne zcela rovné postavení stran v konfliktu spočívající ve zvýhodnění státu na úkor nevládní strany; a převaha primárních norem nad

²⁸ Srov. tamtéž, str. 14-23.

Z Á V Ě R

normami sekundárními zahrnující absenci účinných implementačních, kontrolních, vyšetřovacích, odpovědnostních a donucovacích mechanismů.

Některé z těchto nedostatků jsou spjaty se samotnými základními principy fungování mezinárodního společenství a mezinárodního práva, včetně práva humanitárního, a proto bude zřejmě dosti obtížné je „vymýtit“. Jedná se především o existenci několika standardů ochrany (resp. zachovávání jistých rozdílů mezi právními režimy vnitrostátních a mezinárodních ozbrojených konfliktů) a o ne zcela rovné postavení stran v konfliktu. V těchto sférách se nejvýrazněji projevuje jistý paradox celé humanitárně právní úpravy občanských válek spočívající v tom, že tato úprava se snaží v zájmu ochrany obětí reflektovat faktický stav ozbrojeného konfliktu na území jediného státu a přitom neučinit nic, co by zpochybnilo suverenitu státu a jeho právo řešit situaci na svém území silou.

Střet několika legitimních zájmů, mezi nimiž je obtížné najít vyvážený kompromis, nejspíše znesnadní odstraňování dalšího nedostatku, jímž je nedořešení některých právních otázek. Pokroku by naopak mohlo být dosaženo ve vztahu ke zbylým problematickým aspektům úpravy, a to s využitím některých již osvědčených či prozatím nepříliš využívaných nástrojů (další rozšiřování okruhu primárních norem při dodržení určitých nároků na ně; sbližování právních režimů obou typů vnitrostátních ozbrojených konfliktů; postupné zkvalitňování implementačních, kontrolních, vyšetřovacích, odpovědnostních a donucovacích mechanismů kombinací nástrojů samotného MHP a jiných právních odvětví). Souhrnný přehled nedostatků humanitárně právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů a možných způsobů jejich odstranění nabízí Tabulka 7.

Tabulka 7. Nedostatky současné úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v MHP a možné způsoby jejich odstranění – souhrnný přehled

Nedostatky	Možné způsoby odstranění
<p>Nedostatek účinnosti implementačních, kontrolních, vyšetřovacích, odpovědnostních a donucovacích mechanismů</p>	<p>Další rozšiřování okruhu primárních norem Sbližování právních režimů obou typů vnitrostátních ozbrojených konfliktů Postupné zkvalitňování implementačních, kontrolních, vyšetřovacích, odpovědnostních a donucovacích mechanismů kombinací nástrojů samotného MHP a jiných právních odvětví</p>

Z Á V Ě R

3. ZÁVĚREČNÉ HODNOCENÍ PROBLEMATIKY

Zodpovězením obou studijních otázek splnila tato doktorská disertační práce druhý z cílů (cíl analytický), který si v úvodu vytkla. Tím je naplněno její poslání, spočívající v poskytnutí přehledu současného stavu právní úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu a ve zhodnocení kladů a záporů této úpravy a jejích jednotlivých pramenů. Závěrem zbývá říci jen tolik, že téma humanitárně právní regulace občanských válek patří nesporně mezi nejaktuálnější a teoreticky nejzajímavější témata, jež v mezinárodním právu v dnešní době existují. Je tomu tak především proto, že se v této oblasti střetávají a naplno projevují nejrůznější jevy a problémy charakteristické nejen pro MHP, ale i pro řadu dalších mezinárodně právních odvětví. Jedná se např. o právní postavení nestátních subjektů a jednotlivců, vzájemný poměr různých pramenů práva, vztah primární a sekundární normativity či volbu vhodného způsobu budoucího rozvoje práva. Všechny uvedené otázky jsou aktuální z pohledu mezinárodního humanitárního práva, zároveň však mají širší implikace pro mezinárodní právo jako celek. Již jen z tohoto důvodu by bylo vhodné, aby se jimi česká doktrína začala intenzivněji zabývat a aby téma úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu konečně vystoupilo ze stínu nezájmu, kam bylo po celá desetiletí vykázáno. Autorka doufá, že tato doktorská disertační práce by mohla k dosažení tohoto cíle alespoň dílčím způsobem napomoci.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

1. PRIMÁRNÍ PRAMENY

1.1. MEZINÁRODNÍ SMLOUVY

1.1.1. Jednotlivé mezinárodní smlouvy

- *Charta Organizace spojených národů*, Informační centrum OSN v Praze, Praha, 1998.
- *Convention On The Safety Of United Nations And Associated Personnel*, UN Doc. A/RES/49/59, 9 December 1994.
- *Convention sur l'interdiction de l'emploi, du stockage, de la production et du transfert des mines antipersonnel et sur leur destruction*, in *Revue internationale de la Croix-Rouge* No. 827, Septembre-October 1998, str. 603-619.
- *Protocole sur l'interdiction ou la limitation de l'emploi des mines, pièges et autres dispositifs, tel qu'il a été modifié le 3 mai 1996*, in *Revue internationale de la Croix-Rouge* No. 819, str. 399-417.
- *Geneva Conventions of 12 August 1949*, International Committee of the Red Cross, Geneva, sine data.
- *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, UN Office, New York, 1985.
- *Les Conventions de Genève du 12 aout 1949*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1997.
- *Les Protocoles additionnels aux Conventions de Genève du 12 aout 1949*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1999.
- *Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1996.
- *Statut de Rome de la Cour pénale internationale*, In *Protection internationale des droits de l'homme. Recueil de textes*. Institut international des droits de l'homme, Strasbourg 2000, str. 317-361.
- *Úmluva o bezpečnosti personálu Organizace spojených národů a přidruženého personálu*, sdělení Ministerstva zahraničních věcí 46/1999 Sb.
- *Ženevské konvence a dodatkové protokoly*, Univerzum, Praha, 1990.
- *Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů, Dodatkové protokoly*, Správa sociálního řízení FMO, Praha, 1992.

1.1.2. Soubory mezinárodních smluv

- Flegl, Vladimír: *Významné mezinárodní dokumenty k ochraně lidských práv*, C. H. Beck, Praha, 1998.
- *Droit international régissant la conduite des hostilités. Recueil de conventions de La Haye et quelques autres textes*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1997.
- *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva, II. díl*, Správa sociálního řízení, Praha, 1993.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- *Human Rights, A Compilation of International Instruments, Volume I (First Part), Universal Instruments, United Nations, New York and Geneva, 2002.*
- *Human Rights, A Compilation of International Instruments, Volume I (Second Part), Universal Instruments, United Nations, New York and Geneva, 2002.*
- *Human Rights, A Compilation of International Instruments, Volume II, Regional Instruments, United Nations, New York and Geneva, 1997.*
- Chutná, Monika + Jílek, Dalibor: *Mezinárodní právo humanitární v dokumentech*, Masarykova univerzita, Brno, 1994.

1.2. ROZHODNUTÍ SOUDNÍCH A KVAZISOUDNÍCH ORGÁNŮ

1.2.1. Mezinárodní soudní dvůr

- ICJ, *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Belgium v. Spain, Second Phase, Judgement, 5 February 1970, ICJ Reports 1970.*
- ICJ, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States of America, Judgement, 27 June 1986, ICJ Reports 1986.*
- ICJ, *Continental Shelf of the North Sea, Federal Republic of Germany/Denmark, Federal Republic of Germany/Netherlands, Judgement, 20 February 1969, ICJ Reports 1969/20 February 1969, ICJ Reports 1969.*
- ICJ, *Corfu Channel, United Kingdom v. Albania, Judgement, 9 April 1949, ICJ Report 1949.*
- ICJ, *Legal consequences for states of the continued presence of South Africa in Namibia (South-West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276, Advisory Opinion, 21 June 1971, ICJ Reports 1971.*
- ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 8 July 1996, ICJ Reports 1996.*
- ICJ, *Nuclear Tests, Australia v. France, Judgement, 20 December 1974, ICJ Reports 1974.*
- ICJ, *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion, 11 April 1949, ICJ Reports 1949.*
- ICJ, *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Advisory Opinion, 28 May 1951, ICJ Reports 1951.*

1.2.2. Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii

- ICTY, *Prosecutor v. Zlatko Aleksovski, Case No. IT-95-14/1-T, Trial Chamber I, Judgement, 7 May 1999 (oral), 25 June 1999 (written).*
- ICTY, *Prosecutor v. Zlatko Aleksovski, Case No. IT-95-14/1-A, Appeals Chamber, Appeal, 24 March 2000.*
- ICTY, *Prosecutor v. Tihomir Blaškić, Case No. IT-95-14-T, Trial Chamber I, Judgement, 3 March 2000.*
- ICTY, *Prosecutor v. Zejnil Delalić, Zdravko Mucić, Hazim Delić, Esad Landžo, Case No. IT-96-21-T, Trial Chamber II, Judgement, 16 November 1998.*
- ICTY, *Prosecutor v. Zejnil Delalić, Zdravko Mucić, Hazim Delić, Esad Landžo, Case No. IT-96-21-A, Appeals Chamber, Appeal, 20 February 2001.*

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- ICTY, *Prosecutor v. Anto Furundžija*, Case No. IT-95-17/1-T, Trial Chamber II, Judgement, 10 December 1998.
- ICTY, *Prosecutor v. Dario Kordić, Mario Cerkez*, Case No. IT-95-14/2-PT, Trial Chamber, Decision on the Joint Defence Motion to Dismiss the Amended Indictment for Lack of Jurisdiction Based on the Limited Jurisdictional Reach of Articles 2 and 3, 2 March 1999.
- ICTY, *Prosecutor v. Dario Kordić, Mario Cerkez*, Case No. IT-95-14/2-T, Trial Chamber III, Judgement, 26 February 2001.
- ICTY, *Prosecutor v. Zoran Kupreskić et al.*, Case No. IT-95-16-T, Trial Chamber II, Judgement, 14 January 2000.
- ICTY, *Prosecutor v. Milan Martić*, Case No. IT-95-11-PT, Transcript, 8 March 1996.
- ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995.
- ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-T, Trial Chamber II, Judgement, 7 May 1997.
- ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-A, Appeals Chamber, Appeal, 15 July 1999.

1.2.3. Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu

- ICTR, *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Chamber, Judgement, 2 September 1998.
- ICTR, *Prosecutor v. Alfred Musema*, Case No. ICTR-96-13-T, Trial Chamber, Judgement, 27 January 2000.
- ICTR, *Prosecutor v. George Rutaganda*, Case No. ICTR-96-3, Trial Chamber, Judgement, 6 December 1999.

1.2.4. Meziamerická komise pro lidská práva

- Inter-American Commission on Human Rights, *Juan Carlos Abella v. Argentina (La Tablada)*, Report No. 55/97, Case No. 11.137, 18 November 1997.
- Inter-American Commission on Human Rights, *Third Report on the Situation of Human Rights in Colombia*, OEA/Ser.L/V/II.102, Doc. 9, rev. 1, 26 February 1999.

1.3. DOKUMENTY OSN

1.3.1. Rada bezpečnosti OSN

- UN Doc. S/RES/788 (1992), 19 November 1992.
- UN Doc. S/RES/794 (1992), 3 December 1992.
- UN Doc. S/RES/812 (1993), 12 March 1992.
- UN Doc. S/RES/814 (1993), 26 March 1993.
- UN Doc. S/RES/827 (1993), *on establishment of an International Tribunal (Former Yugoslavia) and adoption of the Statute of the Tribunal*, 25 May 1993.
- UN Doc. S/RES/955 (1994), *on establishment of an International Tribunal (Rwanda) and adoption of the Statute of the Tribunal*, 8 November 1994.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- UN Doc. S/RES/I010 (1995), 10 August 1995.
- UN Doc. S/RES/I019 (1995), 9 November 1995.
- UN Doc. S/RES/I034 (1995), 21 December 1995.
- UN Doc. S/RES/I071 (1996), 30 August 1996.
- UN Doc. S/RES/I193 (1998), 28 August 1998.
- UN Doc. S/RES/I261 (1999), 30 August 1999.
- UN Doc. S/RES/I265 (1999), 17 September 1999.
- UN Doc. S/RES/I296 (2000), 19 April 2000.
- UN Doc. S/RES/I314 (2000), 11 August 2000.
- UN Doc. S/RES/I379 (2001), 20 November 2001.

1.3.2. Valné shromáždění OSN

- Resolution 1514 (XV), *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, 14 December 1960.
- Resolution 2105 (XX), *Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, 20 December 1965.
- Résolution 2444 (XXIII), *Respect des droits de l'homme en période de conflit armé*, 19 décembre 1960.
- Resolution 2621 (XXV), *Programme of action for the full implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, 12 December 1970.
- Resolution 2625 (XXV), *Declaration of Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, 24 October 1970.
- Resolution 2675 (XXV), *Basic principles for the protection of civilian population in armed conflicts*, 9 December 1970.
- Resolution 3103 (XXVIII), *Basic principles of the legal status of the combatants struggling against colonial and alien domination and racist régimes*, 12 December 1973.
- Resolution 3318 (XXIX), *Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict*, 14 December 1974.
- Resolution A/RES/46/136, *Situation of human rights in Afghanistan*, 17 December 1991.
- Resolution A/RES/46/135, *Situation of human rights in Kuwait under Iraqi occupation*, 17 December 1991.

1.3.3. Komise OSN pro lidská práva

- UN Doc. E/CN.4/1985/21, *Report of the Special Rapporteur on Afghanistan*, 19 February 1985.
- UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1991/55, *Declaration of Minimum Humanitarian Standards*, 2 December 1990.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- UN Doc. E/CN.4/1992/26, *Report on the situation of human rights in Kuwait under Iraqi occupation submitted by the Special Rapporteur*, 16 January 1992.
- UN Doc. E/CN.4/1994/26, *Minimum humanitarian standards*, 26 August 1994.
- UN Doc. E/CN.4/1995/77, *Situation of human rights in the Sudan* 8 March 1995.
- UN Doc. E/CN.4/1997/21, *Minimum humanitarian standards*, 11 April 1997.
- UN Doc. E/CN.4/1998/53/Add.2, *Guiding principles for Internal Displacement*, 11 February 1998.
- UN Doc. E/CN.4/RES/1998/59, *Assistance to Somalia in the field of human rights*, 17 April 1998.
- UN Doc. E/CN.4/RES/1999/1, *Situation of human rights in Sierra Leone*, 6 April 1999
- UN Doc. E/CN.4/2000/62, *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, 18 January 2000.

1.3.4. Další orgány OSN

- UN Doc. A/51/10, *Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session*, Official Records of the General Assembly, Fifty-first session, Supplement No. 10, May-July 1996.
- UN Doc. A/56/10, *Report of the International Law Commission on the work of its Fifty-third session*, Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth session, Supplement No. 10, November 2001.
- UN Doc. A/CN.4/L.600, *Draft articles provisionally adopted by the Drafting Committee on second reading*, 21 August 2000.
- UN Doc. A/CN.4/515, *State responsibility Comments and observations received from Governments*, 19 March 2001, a UN Docs. A/CN.4/515/Add.1-Add.3, 3 April 2001, 1 May 2001, 28 June 2001.
- UN Doc. S/1994/674, *Final Report of the Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780 (1992)*, 27 May 1994.
- UN Doc. S/1999/957, *Report of the Secretary-General to the Security Council on the Protection of Civilians in Armed Conflict*, 8 September 1999.
- UN Doc. ST/SGB/1999/13, *Observance by United Nations forces of international humanitarian law*, Secretary-General's Bulletin, 6 August 1999.

1.4. ZPRÁVY A POSUDKY

- *Actes de la Conférence diplomatique de Genève de 1949*, Berne, Département politique fédéral, 1950.
- *Application of international humanitarian law and international human rights law to UN-mandated operations*, Report of the Expert Meeting on multinational peace operations, Summary, International Review of the Red Cross, Nr. 853, March 1994, str. 207-212.
- Boylan, Patrick J.: *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (The Hague Convention of 1954)*, UNESCO, Paris, 1993.
- *Child Soldiers Global Report*, Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, May 2001.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Comité international de la Croix-Rouge, *Réaffirmation et développement des lois et coutumes applicables dans les conflits armés*, Rapport présenté par le CICR à la XXI conférence internationale de la Croix-Rouge, Istanbul, 1969
- *Conference of Government Experts on the Reaffirmation and Development of Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts*, Report on the Work of the Conference (First Session, annex), International Committee of the Red Cross, 1971.
- *Conflict Barometer 2005*, Heidelberg Institute for International Conflict Research, HIIK, 2005.
- *Customary International Humanitarian Law*, Report prepared by The International Committee of the Red Cross, 28th International Conference of the Red Cross and Red Crescent, 2-6 December 2003. Geneva, ICRC, 2003.
- *Déclaration du CICR devant l'Assemblée générale des Nations Unies relative à l'avis consultatif de la Cour internationale de Justice sur la licéité de la menace ou de l'emploi d'armes nucléaires*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 823, Février 1997, str. 127-128.
- *Document of Lauswolt*, UNESCO, Doc. CLT-95/CONF.009/2.
- *Draft Declaration of Fundamental Rights of the Individual in Time of Internal Disturbances or Public Emergency*, Conference of Government Experts on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts, Vol. V, Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts, Submitted by the ICRC, Doc. CE/5b, Geneva, 1971.
- *Draft Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, UNESCO Doc. HC/1999/1/rev.1, February 1999.
- Gasser, Hans-Peter: *Un minimum d'humanité dans les situations de troubles et tensions internes: proposition d'un Code de conduite*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 769, Janvier-Février 1988, str. 39-61.
- Henckaerts, Jean-Marie + Doswald-Beck, Louise (Eds.): *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules, Volume II: Practice*, International Committee of the Red Cross, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Human Rights Watch, *Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*, Helsinki Report, December 1994.
- *Human Security Report 2005, War and Peace in the 21st Century*, Human Security Centre, University of British Columbia, Oxford University Press, Oxford, New York, 2005.
- *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code)*, 24 April 1863.
- *International Humanitarian Law and Other Legal Regimes: Interplay in Situations of Violence*, Summary Report, Prepared by the International Committee of the Red Cross, XXVIIth Round Table on Current Problems of International Humanitarian Law, San Remo, November 2003.
- *KOSIMO Manual*, Heidelberg Institute for International Conflict Research, HIIK, 1999.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- *L'application du droit international humanitaire et des droits fondamentaux de l'homme dans les conflits armés auxquels prennent part des entités non étatiques*, Institut de Droit International, Session de Berlin, 1999.
- *Les conflits armés liés à la désintégration des structures de l'Etat*, Document préparatoire du CICR pour la Première réunion périodique sur le droit international humanitaire. Genève, 19-29 janvier 1998, CICR, Genève 1998.
- *Les effets des conflits armés sur les traités*, Institut de Droit International, Session d'Helsinki, 1985.
- Meron, Theodor: *Projet de Déclaration type sur les troubles et tensions internes*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 769, Janvier-Février 1988, str. 70-80.
- *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on Involvement of Children in Armed Conflicts*, Position of the International Committee of the Red Cross, Official Statement, 8 December 1997.
- Pegg, Scott: *De Facto States in the International System*, Working Paper No. 21, Institute of International Relations, University of British Columbia, February 1998, abstract.
- Political and Security Committee (PSC), *Draft European Union Guidelines on the Promotion of International Humanitarian Law*, 15246/15, 5 December 2005.
- *Rapport sur les travaux de la Conférence des experts*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1971.
- Resolution XVII, *on medical care*, XIXth International Conference of the Red Cross, New Delhi, 1957.
- Resolution XXVI, *Declaration of Principles for International Humanitarian Relief the Civilian Populations in Disaster Situations*, XXIth International Conference of the Red Cross, Istanbul, 1969.
- *Rules of international humanitarian law governing the conduct of hostilities in non-international armed conflicts*, International Review of the Red Cross, No. 278, September-October 1990, str. 384-408.
- *SIPRI Yearbook 1997, Armaments, Disarmament and International Security*, SIPRI, Stockholm, 1997.
- *SIPRI Yearbook 1998, Armaments, Disarmament and International Security*, SIPRI, Stockholm, 1998.
- *SIPRI Yearbook 2001, Armaments, Disarmament and International Security*, SIPRI, Stockholm, 2001.
- *SIPRI Yearbook 2004, Armaments, Disarmament and International Security*, SIPRI, Stockholm, 2004
- *Statutes and Rules of Procedure of the International Red Cross and Red Crescent Movement*, adopted by the 25th Conference of the Red Cross at Geneva in October 1986, International Committee of the Red Cross, Geneva, 2002.
- *Statuts du Comité international de la Croix-Rouge*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1999.
- *The People on War Report, ICRC worldwide consultation on the rules of war*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1999.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

2. SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

2.1. KOMENTÁŘE PRIMÁRNÍCH PRAMENŮ

- *Commentaries to the Draft Articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts, Responsabilité de l'Etat pour fait internationalement illicite*, Report of the International Law Commission on the work of its Fifty-third session, Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth session, Supplement No. 10, UN Doc. A/56/10, November 2001, str. 59-365.
- *Projets de Protocoles additionnels, Commentaires*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1973.
- Pictet, Jean S. (Ed.): *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949, Volume I*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1994.
- Pictet, Jean S. (Ed.): *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949, Volume II*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1994.
- Pictet, Jean S. (Ed.): *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949, Volume III*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1994.
- Pictet, Jean S. (Ed.): *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949, Volume IV*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1994.
- Sandoz, Yves + Swinarski, Christophe + Zimmermann, Bruno (Eds.): *Commentary on the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987.
- Sandoz, Yves + Swinarski, Christophe + Zimmermann, Bruno (Eds.): *Commentary on the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*, International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987.

2.2. KNIŽNÍ PUBLIKACE

2.2.1. Monografie a knižní publikace

- Abi-Saab, Rosemary: *Droit humanitaire et conflits internes, Origines et évolution de la réglementation internationale*, Institut Henry-Dunant a Pedone, Genève a Paris, 1986.
- Bélanger, Michel: *Droit international humanitaire*, Gualino éditeur, Paris, 2002.
- Bettati, Mario: *Droit humanitaire*, Editions du Seuil, Paris, 2000.
- Biad, Abdelwahab: *Le droit international humanitaire*, Ellipses, Poitiers, 1999.
- Bruderlein, Claude: *The role of non-state actors in building human security, The case of armed groups in intra-state wars*, Centre for humanitarian dialogue, Geneva, May 2000.
- Bugnion, François: *Le Comité International de la Croix-Rouge et la Protection des victimes de la guerre*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1994.
- Buirette, Patricia: *Le droit international humanitaire*, La Découverte, Paris, 1996.
- Castren, Erik: *Civil War*, Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki, 1966.
- Čepelka, Čestmír: *Právo mezinárodních smluv. Vídeňská úmluva o smluvním právu (1969) s komentářem*, Karolinum, Praha, 1999.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Čepelka, Čestmír + Šturma, Pavel: *Mezinárodní právo veřejné*, Eurolex Bohemia, Praha, 2003.
- David, Eric: *Principes de droit des conflits armés*, Troisième édition, Bruyillant, Bruxelles, 2002.
- David, Vladislav: *Odpovědnost státu za mezinárodně protiprávní chování*, Univerzita J. E. Purkyně, Brno, 1980.
- David, Vladislav + Sladký, Pavel + Zbořil, František: *Mezinárodní právo veřejné*, Linde, Praha, 2004.
- Detter, Ingrid: *The Law of War*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Forsythe, David P.: *The Humanitarians, The International Committee of the Red Cross*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Fuchs, Jiří: *Válečné zločiny jako zločiny podle mezinárodního práva*, Vysoká vojenská škola pozemního vojska ve Vyškově, Vyškov, 2002.
- Gasser, Hans-Peter: *Le droit international humanitaire. Introduction*, tiré à part de in Haug, Hans: *Humanité pour tous*, Institut Henry-Dunant, Haupt, 1993.
- *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva, I. díl*, Správa sociálního řízení, Praha, 1993.
- Harouel-Bureloup, Véronique: *Traité de droit humanitaire*, Presses Universitaires de France, Paris, 2005.
- *International Red Cross Handbook*, 12th edition, International Committee of the Red Cross-International League of the Red Cross, Geneva, 1983.
- Jinks, Derek: *The Temporal Scope of Application of International Humanitarian Law in Contemporary Conflicts*, Harvard Program on Humanitarian Policy and Conflict Research Policy Brief, January 2003.
- Jukl, Marek: *Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly (Stručný přehled)*, Český červený kříž, Praha 1999.
- Lauterpacht, Hersch: *Recognition in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 1948.
- *Le droit international humanitaire, Réponses à vos questions*, Comité international de la Croix-Rouge, 1999.
- *Les droits de l'homme et le CICR: le droit international humanitaire*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1993.
- Madar, Zdeněk, a kolektiv: *Slovník českého práva, 1. díl*, Linde, Praha, 1995.
- Madar, Zdeněk, a kolektiv: *Slovník českého práva, 2. díl*, Linde, Praha, 1995.
- Malenovský, Jiří: *Mezinárodní právo veřejné. Obecná část, 2. vydání, Doplněk*, Brno, 1993.
- Mencer, Gejza: *Nové mezinárodní humanitární právo. Vybrané problémy*, Academia, Praha, 1983.
- *Mezinárodní humanitární právo. Odpovědi na vaše otázky*, Úřad ČČK, Praha, 2001.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Moir, Lindsay: *The Law of Internal Armed Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Mulinen, Frédéric de: *Příručka mezinárodního humanitárního práva pro ozbrojené síly*, Magnet-Press, Praha, 1991.
- Oraá, Jaime: *Human Rights in States of Emergency in International Law*, Clarendon Press, Oxford, 1992.
- Petit, Yves: *Droit international du maintien de la paix*, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 2000.
- Pictet, Jean: *Les principes du droit humanitaire*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1967.
- Piguet, Christophe: *La guerre civile en droit international, Contribution à l'étude de la responsabilité de l'Etat à raison des dommages éprouvés sur son territoire par des étrangers, du fait du mouvement insurrectionnel*, Thèse de license et de doctorat, Université de Lausanne, Lausanne, 1982.
- Potočný, Miroslav: *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část, 2. doplněné vydání*, C. H. Beck, Praha, 1999.
- Ruzié, David: *Droit international public*, 15e édition, Dalloz, Paris, 2000.
- Sassoli, Marco + Bouvier, Antoine: *How does law protect in war?*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1999.
- Sassoli, Marco + Bouvier, Antoine: *Un droit dans la guerre?*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 2003.
- Scott, Shirley V.: *International Law In World Politics. An Introduction*, Lynne Rienner Publishers, Inc., London + Boulder, 2004.
- Seidl-Hohnvelders, Ignaz: *Mezinárodní právo veřejné*, ASPI, Praha, 2001.
- Scheu, Harald Christian: *Ochrana národnostních menšin podle mezinárodního práva*, Karolinum, Praha, 1998.
- Scheu, Harald Christian + Danová, Eva + Urbanová, Veronika: *Případy a materiály ke studiu mezinárodního práva*, Karolinum, Praha, 2000.
- Siotis, Jean: *Le droit de la guerre et les conflits armés d'un caractère non-international*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1958.
- Smith, Dan: *Atlas des guerres et des conflits dans le monde*, Autrement, Le Mémorial de Caen, 2003.
- Stöhr, Ralph: *Chemické zbraně*, Naše vojsko, Praha, 1963.
- Swinarski, Christophe: *Introducción al derecho internacional humanitario. El derecho internacional humanitario en la situación de un conflicto armado no internacional*, International Committee of the Red Cross, San José, 1984.
- Šturma, Pavel: *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*, Karolinum, Praha, 2002.
- Šturma, Pavel + Nováková, Jana + Bílková, Veronika: *Mezinárodní a evropské instrumenty proti terorismu a organizovanému zločinu*, C. H. Beck, Praha, 2003.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Tavernier, Paul: *Les Casques bleus*, Presses Universitaires de France, Paris, 1996.
- Toman, Jiří: *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Dartmouth & UNESCO Publishing, 1996.
- Tůma, Miroslav: *Neštěření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a Česká republika*, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 2002.
- Verri, Pietro: *Dictionnaire du droit international des conflits armés*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève, 1988.
- Veuthey, Michel: *Guérilla et droit humanitaire*, Comité international de la Croix-Rouge, Genève 1983.
- *Základní principy Červeného kříže a Červeného půlměsíce*, Úřad ČČK, Praha, sine data.
- Zegveld, Liesbeth: *Accountability of Armed Opposition Groups in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- *Znak, Český červený kříž*, Praha, sine data.
- Zorgbibe, Charles: *La guerre civile*, Presses Universitaires de France, Paris, 1975.

2.2.2. Dílčí kapitoly knižních publikací

- Abi-Saab, Georges: *Conflits armés non internationaux*, in *Les Dimensions internationales du droit humanitaire*, Institut Henry Dunant & UNESCO & Pedone, Paris et Genève, 1986, str. 251-277.
- Abi-Saab, Rosemary: *Humanitarian law and internal conflicts. The evolution of legal concern*, in Delissen, Astrid J. M. & Tanja, Gerard J. (Eds.): *Humanitarian Law of Armed Conflict. Challenges Ahead*, Martinus Nijhoff Publishers, 1991, str. 209-223.
- Bierzanek, Remigiusz: *Quelques remarques sur l' applicabilité du droit international humanitaire des conflits armés aux conflits internes internationalisés*, in Swinarski, Christophe (Ed.): *Etudes et essais sur le droit international humanitaire et sur les principes de la Croix-Rouge*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1984, str. 281-290.
- Bretton, Philippe: *Actualité du droit international humanitaire applicable dans les conflits armés*, in *Evolution du droit international. Mélanges offerts à Hubert Thierry*, Pedone, Paris, 1998, str. 57-72.
- Dupuy, Pierre-Marie: *Les 'considérations élémentaires d'humanité' dans la jurisprudence de la Cour Internationale de Justice*, in R. J. Dupuy (ed.), *Droit et justice*, Paris, Pedone, 1999, str. 117-130.
- Eide, Asbjørn: *Troubles et tensions intérieurs*, in *Les Dimensions internationales du droit humanitaire*, Institut Henry Dunant & UNESCO & Pedone, 1986, str. 280-295.
- Hampson, Françoise: *Human Rights and Humanitarian Law in Internal Conflicts*, in Meyer, A. (Eds.), *Armed Conflict and the New Law: Aspects of the 1977 Geneva Protocols and the 1981 Weapons Convention*, British Institute of International and Comparative Law, London, 1989, str. 55-80.
- Henckaerts, Jean-Marie: *Importance actuelle du droit coutumier*, in Tavernier, Paul + Burgorgue-Larsen, Laurence (Eds.), *Un siècle de droit humanitaire*, Bruylant, Bruxelles, 2001, str. 21-28.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Kooijmans, Peter H.: *In the shadowland between civil war and civil strife. Some reflections on the standard-setting process*, in Delissen, Astrid J. M. & Tanja, Gerard J. (Eds.): *Humanitarian Law of Armed Conflict. Challenges Ahead: Essays in Honour of Frits Kalshoven*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1991, str. 225-247.
- Koskenniemi, Martti: *General Principles: Reflexions on Constructivist Thinking in International Law*, in Koskenniemi, Martti (Ed.): *Sources of International Law*, Ashgate, Dartmouth, 2000, str. 360-399.
- Mendelson, Maurice. H.: *The Formation of Customary International Law*, Recueil des cours, Vol. 272 (1998), Martinus Nijhoff Publishers, The Hague/Boston/London, 1999, str. 157-410.
- Meron, Theodor: *Internal Strife: Applicable Norms and a Proposed Instrument*, in J. M. Delisse + Gerard J. Tanja, (eds.), *Humanitarian Law of Armed Conflict: Challenges Ahead*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1991, str. 249-266.
- Meyrowitz, Henri: *La notion de conflit armé international – Nouvelles perspectives*, in *Actes du Colloque International de droit humanitaire*, Bruxelles, 12-14/XII/1974, doc. Coll./I./Int. 2, No. 21 et ss. (nevydáno).
- Nguyen Duy-Tan, Joele: *The Law Applicable to Non- International Armed Conflicts*, in Bedjaoui, Mohammed (Ed.): *International Law - Achievements and Prospects*, Martinus Nijhoff Publishers & UNESCO, 1991, str. 793-809.
- Preux, Jean de: *Droit international humanitaire, Textes de synthèse, Extraits de la Revue internationale de la Croix-Rouge 1985-1989*, Revue internationale de la Croix-Rouge, Genève, sine data.
- Robinson, Darryl + Hobel, Herman von: *War Crimes in Internal Conflicts. Article 8 of the ICC Statute*, Yearbook of International Humanitarian Law 1999, ICRC, Geneva 1999.
- Tavernier, Paul: *De 1899 à 1999: Eclatement ou approfondissement du droit international humanitaire?*, in Tavernier, Paul + Burgogne-Larsen, Laurence: *Un siècle de droit international humanitaire*, Bruylant, Bruxelles, 2001, str. 1-17.
- Turpin, Dominique: *Les conflits armés de caractère non international*, in *Annales de la Faculté de droit et de science politique*, Librairies générale de droit et de jurisprudence, Paris 1987, str. 119-141.

2.3. ČLÁNKY V ODBORNÝCH ČASOPISECH

- Abi-Saab, Rosemary: *Les 'Principes généraux' du droit humanitaire selon la Cour internationale de justice*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 766, juillet-août 1987, str. 381-389.
- Anghie, Antony + Chimni, B. S.: *Third World Approaches to International Law and Individual Responsibility in Internal Conflicts*, Chinese Journal of International Law, Vol. 2, 2003, str. 77-103.
- Antušák, Emil: *Mírové operace OSN*, Vojenské rozhledy, č. 3, 1995, str. 42-49.
- Aubert, Maurice: *Le Comité international de la Croix-Rouge et le problème des armes causant des maux superflus ou frappant sans discrimination*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 786, Novembre-Décembre 1990, str. 521-541.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Baloro, John: *International Humanitarian Law and Situations of Internal Armed Conflicts in Africa*, African Journal of International and Comparative Law, Vol. 4, Pt. 2, June 1992, str. 449-471.
- Bassong, Bahanag: *La réglementation des conflits armés non internationaux. Les insuffisances des Conventions de Genève du 12 août 1949 et de leurs Protocoles additionnels de 1977*, Afrique 2000, No. 27/28, Avril-Octobre 1997, str. 35-53.
- Bílková, Veronika: *Druhý dodatkový protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu – přednáška JUDr. Jana Hladíka*, Právní rozhledy, č. 6, 2005, str. 227-228.
- Bílková, Veronika: *Klasifikace ozbrojených konfliktů devadesátých let*, Mezinárodní politika, č. 7, 2001, str. 14-16.
- Bílková, Veronika: *Nové konflikty: konflikty po rozpadu bipolárního světa*, Bezpečnostní témata, č. 1, 2002, str. 9-10.
- Bílková, Veronika: *Sankce OSN z pohledu mezinárodního práva*, Mezinárodní politika, č. 6, 2003, str. 13-15.
- Boed, Roman: *Individual Criminal Responsibility for Violations of Article 3 Common to the Geneva Conventions of 1949 and of Additional Protocol II thereto in the Case Law of the International Criminal Tribunal for Rwanda*, Criminal Law Forum, No. 13, 2002, str. 293-322.
- Boelaert-Suominen, Sonja: *Grave Breaches, Universal Jurisdiction and Internal Armed Conflict: Is Customary Law Moving Towards a Uniform Enforcement Mechanism for All Armed Conflicts?*, Journal of Conflict and Security Law, Vol. 5, No. 1, 2000, str. 63-103.
- Boisson de Chazournes, Laurence + Condorelli, Luigi: *Common Article 1 of Geneva Conventions revisited: Protecting collective interests*, International Review of the Red Cross, No. 837, March 2000, str. 67-87.
- Bothe, Michael: *Conflits armés internes et droit international humanitaire?*, Revue générale de droit international public, Vol. 82, No. 1, 1978, str. 82-102.
- Bouvier, Antoine: *Convention sur la sécurité du personnel des Nations Unies et du personnel associé: présentation et analyse*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 816, Décembre 1995, str. 695-725.
- Bouvier, Antoine: *La protection de l'environnement en période de conflit armé*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 792, Novembre-Décembre 1991, str. 599-611.
- Bruderlein, Claude, *De la coutume en droit international humanitaire*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 792, Novembre-Décembre 1991, str. 612-629.
- Bugnion, François: *La genèse de la protection juridique des biens culturels en cas de conflit armé*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 854, Juin 2004, str. 313-324.
- Bugnion, François: *Le droit internationale humanitaire à l'épreuve des conflits de notre temps*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 835, Septembre 1999, str. 487-498.
- Cassell, David: *Lessons from the Americas: Guidelines of International Response to Amnesties for Atrocities*, Law and Contemporary Problems, Vol. 59, No. 4, Autumn 1996, str. 197-230.
- Cassese, Antonio: *The Martens Clause: Half a Loaf or Simply Pie in the Sky?*, European Journal of International Law, Vol. 11, No. 1, 2000, str. 187-216.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Cassese, Antonio: *La guerre civile et le droit international*, Revue Générale de Droit International Public, No. 3, Tome 90, 1986, str. 553-578.
- Ciobanu, Dan: *The Concept of the Determination of the Existence of Armed Conflicts Not of an International Character*, Rivista di Dirittion Internazionale, Vol. 58, 1975, str. 43-79.
- Condorelli, Luigi: *La Commission internationale d'établissement des faits: un outil obsolète ou un moyen utile de mise en oeuvre du droit international humanitaire?*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 842, June 2001, str. 393-406.
- Condorelli, Luigi: *La Cour internationale de Justice sous le poids des armes nucléaires- Jura non novit curia?*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 823, Février 1997, str. 9-21.
- Crawford, James + Peel, Jacqueline + Olleson, Simon: *The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Completion of the Second Reading*, European Journal of International Law, Vol. 12, No. 5, 2001, str. 963-991.
- David, Eric: *L'avis de la Cour internationale de Justice sur la licéité de l'emploi des armes nucléaires*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 823, Février 1997, str. 22-36.
- Deng, Francis Meding: *The Global Challenge of Internal Displacement*, Journal of Law & Policy, Vol 5:141, 2001, str. 141-155.
- Domestici-Met, Marie-José: *Cent ans après La Haye, cinquante ans après Genève. Le droit international humanitaire au temps de la guerre civile*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 834, Juin 1999, str. 277-301.
- Dörmann, Knut: *Preparatory Commission for the International Criminal Court: The Elements of War Crimes*, International Review of the Red Cross, No. 839, September 2000, str. 771-795 (Part I) a No. 842, June 2001, str. 461-487 (Part II).
- Doswald-Beck, Louise: *Le droit international humanitaire et l'avis consultatif de la Cour internationale de Justice sur la licéité de la menace ou de l'emploi d'armes nucléaires*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 823, Février 1997, str. 37-59.
- Doswald-Beck, Louise: *Le nouveau Protocole sur les armes à laser aveuglantes*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 819, Juin 1996, str. 289-319.
- Doswald-Beck, Louise + Vité, Sylvain: *Le droit international humanitaire et le droit des droits de l'homme*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 800, Mars-Avril 1993, str. 99-128.
- Draper, Gerald I. A. D.: *Humanitarian Law and Internal Armed Conflicts*, Georgia Journal of International and Comparative Law, Vol. 13, 1983, str. 253-277.
- Eide, Asbjørn + Rosas, Allan + Meron, Theodor: *Combating Lawlessness in Gray Zone Conflicts Through Minimum Humanitarian Standards*, American Journal of International Law, Vol. 89, January 1995, str. 215-223.
- Fenrick, William J.: *The application of the Geneva Conventions by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, International Review of the Red Cross, No. 834, June 1999, str. 317-329.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Fleck, Dieter: *Towards a Code of Conduct for Internal Armed Conflicts: Current Efforts, Problems, and Opportunities*, ASIL Proceedings (Proceedings of the 19th Annual Meeting of the American Society of International Law), 2002, str. 25-32.
- Fox, Gregory H.: *International Law and Civil War*, New York University Journal of International Law and Politics, Vol. 26, No. 4, Spring 1994, str. 633-654.
- Fujita, Hisakazu: *Au sujet de l'avis consultatif de la Cour internationale de Justice rendu sur la licéité des armes nucléaires*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 823, Février 1997, str. 60-69.
- Gaeta, Paola: *The Armed Conflict in Chechnya before the Russian Constitutional Court*, European Journal of International Law, Vol. 7, No. 4, 1996, str. 563-570.
- Gasser, Hans-Peter: *Un minimum d'humanité dans les situations de troubles et tensions internes: proposition d'un Code de conduite*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 769, Janvier-Février 1988, str. 39-61.
- Ghebali, Victor-Yves: *Les guerres civiles de la post-bipolarité: nouveaux acteurs et nouveaux objectifs*, Relations Internationales, No. 105, printemps 2001, str. 31-44.
- Gillard, Emmanuela-Chiara: *Reparation for violations of international humanitarian law*, International Review of the Red Cross, No. 851, September 2003, str. 529-553.
- Goldblat, Jozef: *La Convention sur les armes biologiques – Vue générale*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 825, Juin 1997, str. 269-286.
- Graditzky, Thomas: *Individual criminal responsibility for violations of international humanitarian law committed in non-international armed conflicts*, International Review of the Red Cross, No. 322, March 1998, str. 29-56.
- Greenwood, Christopher J.: *L'avis consultatif sur les armes nucléaires et la contribution de la Cour internationale de Justice au droit international humanitaire*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 823, Février 1997, str. 71-81.
- Greppi, Edoardo: *The evolution of individual criminal responsibility under international law*, International Review of the Red Cross, No. 835, September 1999, str. 531-553.
- Griffin, Mary: *Ending the impunity of perpetrators of human rights atrocities. A major challenge for international law in the 21st century*, International Review of the Red Cross, No. 838, June 2000, str. 375-381.
- Hadden, Tom + Harvey, Colin: *The law of internal crisis and conflict*, International Review of the Red Cross, No. 833, March 1999, str. 119-133.
- Harroff-Tavel, Marion: *L'Action du Comité international de la Croix-Rouge face aux situations de violence interne*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 801, Mai-Juin 1993, str. 211-237.
- Henckaerts, Jean-Marie: *New rules for the protection of cultural property in armed conflict*, International Review of the Red Cross, No. 835, September 1999, str. 593-620.
- Henckaerts, Jean-Marie: *Study on customary international humanitarian law: A contribution to the understanding and respect for the rule of law in armed conflict*, International Review of the Red Cross, No. 857, March 2005, str. 175-212.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Henckaerts, Jean-Marie: *Study on customary rules of international humanitarian law. Purpose, coverage and methodology*, International Review of the Red Cross, No. 835, September 1999, str. 660-668.
- Herrmann, Irène + Palmieri, Daniel: *Les nouveaux conflits: une modernité archaïque?*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 849, Mars 2003, str. 23-44.
- Hladík, Jan: *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the notion of military necessity*, International Review of the Red Cross, No. 835, str. 621-635.
- Hladík, Jan: *Reporting system under the 1954 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, International Review of the Red Cross, No. 840, December 2000, str. 1001-1016.
- Hoffman, Michael Harris: *Le droit coutumier dans les conflits armés non internationaux. Un exemple: La Guerre de sécession aux Etats-Unis*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 784, Juillet-Août 1990, str. 348-373.
- Chetail, Vincent: *The contribution of the International Court of Justice to international humanitarian law*, International Review of the Red Cross, No. 850, June 2003, str. 235-269.
- Kälin, Walter: *Guiding Principles on Internal Displacement. Annotations*, Studies in Transnational Legal Policy, No. 32, 2000, str. 1-75.
- Kellenberger, Jakob: *International Humanitarian Law and Other Legal Regimes: Interplay in Situations of Violence*, Address to the 27th Annual Round Table on Current Problems of International Humanitarian Law, 4 September 2003, Revue internationale de la Croix-Rouge, Vol. 85, No. 851, Septembre 2003, str. 645-653.
- Kherad, Rahim: *De la nature juridique du conflit tchéchène*, Revue générale de droit international public, Vol. 104, No. 1, 2000, str. 143-179.
- Kolb, Robert: *Le droit international public et le concept de guerre civile depuis 1945*, Relations Internationales, No. 105, printemps 2001, str. 9-29.
- Kolb, Robert: *Relations entre le droit international humanitaire et les droits de l'homme. Aperçu de l'histoire de la Déclaration universelle des droits de l'homme et des Conventions de Genève*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 831, Septembre 1998, str. 437-447.
- Lavoyer, Jean-Philippe: *Principes directeurs relatifs au déplacement de personnes à l'intérieur de leur propre pays. Quelques observations sur la contribution du droit humanitaire*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 831, Septembre 1998, str. 503-516.
- MacLaren, Malcolm + Schwendimann, Felix: *An Exercise in Development of International Law: The New ICRC Study on Customary International Humanitarian Law*, German Law Journal, No. 09, Vol. 06, 2005, str. 1217-1242.
- Mainetti, Vittorio: *De nouvelles perspectives pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé: l'entrée en vigueur du Deuxième Protocole relatif à la Convention de la Haye de 1954*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 854, Juin 2004, str. 337-366.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Mallison, Sally V. + Mallison, W. Thomas: *La aplicación del derecho humanitario a los conflictos armados internos*, Rivista jurídica de la Universidad de Puerto Rico, Vol. LI, No. 2 (Numero especial), 1982, str. 277-291.
- Maresca, Louis: *Second Review Conference on the Convention on Certain Conventional Weapons*, International Review of the Red Cross, No. 845, March 2002, str. 255-262.
- Marchal, Roland + Messiant, Christine: *Les guerres civiles à l'ère de la globalisation*, Critique internationale, No. 18, Janvier 2003, str. 91-112.
- Martin, Fanny: *Application du droit international humanitaire par la Cour interaméricaine des droits de l'homme*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 844, Décembre 2001, str. 1037-1066.
- Martin, Fanny: *Le droit international humanitaire devant les organes de contrôle des droits de l'homme*, Droits fondamentaux, No. 1, Juillet-Décembre 2001, str. 121-150.
- Maslen, Stuart + Herby, Peter: *Interdiction internationale des mines antipersonnels. Genèse et négociation du 'traité d'Ottawa'*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 832, Décembre 1998, str. 751-774.
- McCormack, Timothy L. H.: *Un non liquet sur les armes nucléaires. La Cour internationale de Justice élude l'application des principes généraux du droit international humanitaire*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 823, Février 1997, str. 82-98.
- McNeill, John H.: *Avis consultatif de la Cour internationale de Justice en l'affaire des armes nucléaires – Première évaluation*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 823, Février 1997, str. 110-126.
- Mencer, Gejza: *K některým problémům připravované kodifikace mezinárodního humanitárního práva*, Studie z mezinárodního práva, sv. 14, 1979, str. 253-280.
- Mencer, Gejza: *Mezinárodní humanitární právo před novou kodifikací*, Právní obzor, č. 4, 1976, str. 322-331.
- Mencer, Gejza: *Nové mezinárodní humanitární právo*, Mezinárodní vztahy, č. 4, 1979, str. 43-55.
- Mégret, Frédéric: *War? Legal Semantics and the Move to Violence*, European Journal of International Law, Vol. 13, No. 2, 2002, str. 361-399.
- Meron, Theodor, *The Geneva Conventions as Customary Law*, American Journal of International Law, Vol. 81, April 1987, str. 348-370.
- Meron, Theodor: *Classification of Armed Conflict in the Former Yugoslavia: Nicaragua Fallout*, American Journal of International Law, Vol. 92, No. 2, April 1998, str. 236-241.
- Mohr, Manfred: *Avis consultatif de la Cour internationale de Justice sur la licéité de l'emploi d'armes nucléaires – Quelques réflexions sur ses points forts et ses points faibles*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 823, Février 1997, str. 99-109.
- Moir, Lindsay: *The Historical Development of the Application of Humanitarian Law in Non-International Armed Conflicts to 1949*, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 47, Part 2, April 1998, str. 337-361.
- Momtaz, Djamchid: *Les règles humanitaires minimales applicables en période de troubles et de tensions internes*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 831, Septembre 1998, str. 487-498.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Momtaz, Djamchid: *War Crimes in Non-International Armed Conflicts under the Statute of The International Criminal Court*, In Yearbook of International Humanitarian Law, Vol. 2, 1999, str. 177-209.
- Munro, Alan : *Humanitarianism and conflict in a post-Cold War world*, International Review of the Red Cross, No. 835, September 1999, str. 463-475.
- O'Donnell, Daniel: *Tendances dans l'application du droit international humanitaire par les mécanismes des droits de l'homme des Nations Unies*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 831, Septembre 1998, str. 517-541.
- Ondřej, Jan: *Význam Haagské mírové konference z roku 1899 pro vývoj práva ozbrojených konfliktů*, Mezinárodní vztahy, č. 1, 2000, str. 29-35.
- Ondřej, Jan: *Současná kontrola v oblasti odzbrojení a její metody a prostředky*, Mezinárodní vztahy, č. 4, 1998, str. 29-38.
- Palwankar, Umesh: *Mesures auxquelles peuvent recourir les Etats pour remplir leur obligation de faire respecter le droit international humanitaire*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 805, Janvier-Février 1994, str. 11-27.
- Patočka, Jiří: *Toxiny jako potenciálně zneužitelné chemické a biologické prostředky*, Vojenské rozhledy, Zvláštní číslo 2001, str. 160-167.
- Pearson, Graham S.: *Interdiction des armes biologiques – Activités en cours et perspectives*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 825, Juin 1997, str. 287-304.
- Pellet, Alain: *The Opinions of the Badinter Arbitration Committee. A Second Breath for the Self-Determination of Peoples*, European Journal of International Law, Vol. 3, No.1, 1992, str. 178-185.
- Pictet, Jean: *La formation du droit international humanitaire*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 846, Juin 2002, str. 321-344.
- Plattner, Denise: *La Convention de 1980 sur les armes classiques et l'applicabilité de règles relatives aux moyens de combat dans un conflit non international*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 786, Novembre-Décembre 1990, str. 605-619.
- Plattner, Denise: *La protection des personnes déplacées lors d'un conflit armé non international*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 798, Novembre-Décembre 1992, str. 592-606.
- Plattner, Denise: *La répression pénale des violations du droit international humanitaire applicable aux conflits armés non internationaux*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 785, Septembre-Octobre 1990, str. 443-455.
- Plattner, Denise: *L'assistance à la population civile dans le droit international humanitaire: évolution et actualité*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 795, Mai-Juin 1992, str. 259-274.
- Potočný, Miroslav: *Válka v Čečensku z hlediska mezinárodního práva*, Mezinárodní politika, č. 5, 2000, str. 19-21.
- Quéniwet, Noelle: *The Varvarin Case: the Legal Standing of Individuals as Subjects of International Humanitarian Law*, Journal of Military Ethics, Vol. 3, No. 2, 2004, str. 181-187.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Reidy, Aisling: *La pratique de la Commission et de la Cour européennes des droits de l'homme en matière de droit international humanitaire*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 831, Septembre 1998, str. 543-568.
- *Rules of international humanitarian law governing the conduct of hostilities in non-international armed conflicts*, International Review of the Red Cross, No. 278, September-October 1990, str. 384-408.
- Ryniker, Anne: *Respect du droit international humanitaire par les forces des Nations Unies, Quelques remarques à propos de la Circulaire du Secrétaire général des Nations Unies du 6 août 1999*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 836, Décembre 1999, str. 795-805.
- Sassoli, Marco: *State responsibility for violations of international humanitarian law*, International Review of the Red Cross, No. 846, June 2002, str. 401-434.
- Sassoli, Marco + Olson, Laura M.: *The judgment of the ICTY Appeals Chamber on the merits in the Tadic case*, International Review of the Red Cross, No. 839, September 2000, str. 733-769.
- Schabas, William A.: *Punishment of Non-State Actors in Non-International Armed Conflict*, Fordham International Law Journal, Vol. 26, 2002-2003, str. 907-933.
- Schindler, Dietrich: *The International Committee of the Red Cross and human rights*, International Review of the Red Cross, No. 208, February 1979, str. 3-14.
- Sitaropoulos, Nicholas: *Weapons and superfluous injury or unnecessary suffering in international humanitarian law: Human pain in times of war and the limits of law*, Revue hellénique de droit international, No. 1, 2001, str. 71-108.
- *Skrytá nebezpečí (Vnitrostátní konflikty – problém preventivní politiky)*, Vojenské rozhledy, č. 1, 1998, str. 141-144.
- Solf, Waldemar A.: *Problems with the Application of Norms Governing Interstate Armed Conflict to Non-International Armed Conflict*, Georgia Journal of International and Comparative Law, Vol. 13, 1983, str. 291-301.
- Stewart, James G.: *Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: A critique of internationalized armed conflict*, International Review of the Red Cross, No. 850, June 2003, str. 313-350.
- Středa, Ladislav: *Zákaz chemických zbraní: Dlouhý proces*, Mezinárodní politika, č. 8, 2000, str. 18-20.
- Středa, Ladislav + Bajgar, Jiří: *Úsilí o kontrolu biologických zbraní pokračuje*, Mezinárodní vztahy, č. 4, 2001, str. 56-80.
- Thüerer, Daniel: *The 'failed State' and international law*, International Review of the Red Cross, No. 836, December 1999, str. 731-761.
- Ticehurst, Rupert, *La clause de Martens et le droit des conflits armés*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 824, Mars-Avril 1997, str. 133-142.
- Tůma, Miroslav: *Zvýší se účinnost mírových operací?*, Vojenské rozhledy, č. 3, 1995, str. 64-76.
- Turek, Adolf: *Mírové operace (Účast Armády České republiky v mírových misích OSN a OBSE)*, Vojenské rozhledy, č. 4, 1997, str. 66-74.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Turns, David: *War crimes without war? - The applicability of international humanitarian law to atrocities in non-international armed conflicts*, African Journal of International and Comparative Law, Vol. 7, Pt. 4, December 1995, str. 804-830.
- Umozurike, U. O.: *The Application of International Humanitarian Law to Civil Conflicts*, Revue africaine de droit international et comparé, Vol. 4, Pt. 2, June 1992, str. 493-505.
- Veuthey, Michel: *Remedies to Promote the Respect of Fundamental Human Values in Non-International Armed Conflicts*, Israel Yearbook on Human Rights, Vol. 30, 2000, str. 1-48.
- Vigny, Jean-Daniel + Thomson, Cecilia: *Fundamental Standards of Humanity: What Future?*, Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol. 20, Number 2, June 2002, str. 185-199.
- Vigny, Jean-Daniel + Thomson, Cecilia: *Standards fondamentaux d'humanité: quel avenir?*, Revue internationale de la Croix-Rouge, Vol. 82, No. 840, Décembre 2000, str. 917-939.
- Wallenstein, Peter + Sollenberg, Margareta: *Armed Conflicts 1989-2000*, Journal of Peace Research, Vol. 38, Number 5, 2001, str. 629-644.
- Zahradníková, Jana: *Rwanda: Etnické konflikty trochu jinak*, Mezinárodní politika, č. 2, 2001, str. 18-19.
- Zegveld, Liesbeth: *Commission interaméricaine des droits de l'homme et droit international humanitaire: commentaire sur l'affaire de Tablada*, Revue internationale de la Croix-Rouge, No. 831, Septembre 1998, str. 543-550.
- Zegveld, Liesbeth: *Remedies for victims of violations of international humanitarian law*, International Review of the Red Cross, No. 851, September 2003, str. 497-528.

2.4. PROJEVY NA KONFERENCÍCH, PŘEDNÁŠKY NA SEMINÁŘÍCH A KURSECH

- Brinkert, Kerry: *Mise en oeuvre de la Convention d'Ottawa*, GIPRI – cours d'été, 4 septembre 2003.
- Deyra, Michel: *Les conflits armés de caractère non international*, Cours de droit international humanitaire, Sion, 2000.
- Posada Carbó, Eduardo: *¿Guerra civil? ¿Guerra contra los civiles? ¿Violencia generalizada? Sobre la naturaleza del conflicto interno en Colombia*, Documento preparada especialmente para la Fundación de Ideas para la Paz, Versión revisada, Mayo 2001.
- *Relevance of International Humanitarian Law to Non-State Actors*, Proceedings of the Bruges Collegium, 25th-26th October 2002, Collegium, No. 27, Spring 2003, Special Edition.
- Sassoli, Marco: *Possible Legal Mechanisms to Improve Compliance by Armed Groups with International humanitarian Law and International Human Rights Law*, Paper submitted at the Armed Groups Conference, Vancouver, 13-15 November 2003.
- Tauxe, Jean-Daniel: *L'humanitaire face à de nouvelles parties aux conflits mal identifiées*, Allocution prononcée au colloque à La Sorbonne sur le thème 'l'humanitaire en échec?', Paris, jeudi 4 février 1999.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- *The Law of Armed Conflict: Problems and Prospects*, Transcripts and Summaries of Presentations and Discussions, Chatham House, London, 18-19 April 2005.

2.5. DIPLOMOVÉ PRÁCE

- Bílková, Veronika: *Fundamental Standards of Humanity*, Thesis for the European Master's Degree in Human Rights and Democratisation, Ruhr-University Bochum, 2003/2004.
- Bílková, Veronika: *Humanitární intervence*, Diplomová práce, Katedra politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha, 2003.
- Bílková, Veronika: *Vnitrostátní ozbrojené konflikty z hlediska mezinárodního humanitárního práva*, Diplomová práce, Katedra mezinárodního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy, Praha, 2001.

2.6. METODOLOGICKÉ TEXTY

- Knapp, Viktor: *Vědecká propedeutika pro právníky*, Eurolex Bohemia, Praha, 2003.
- *Writing a Master Dissertation*, Bochum, Institut für Friedenssicherungsrecht und Humanitäres Völkerrecht, sine data.

3. INTERNETOVÉ ZDROJE

3.1. ZPRÁVY A ČLÁNKY PUBLIKOVANÉ NA INTERNETU

- Апраксин, Пьер: *Международное гуманитарное право и право прав человека: сходства, различия, взаимодополняемость*, Белорусский журнал международного права и международных отношений № 1, 1999 – <http://beljournal.by.ru/1999/1/2.shtml> (20. září 2005).
- Barberán, Carlos Fernando: *La beligerancia como camino hacia la subjetividad internacional de los pueblos*, Trabajo inédito, Geocities – <http://www.geocities.com/enriqueqrqmburu/NOC/col11.html> (31. ledna 2003).
- *Comprehensive Agreement on Respect for Human Rights and International Humanitarian Law between the Government of the Republic of Philippines and the National Democratic Front of the Philippines*, Wanadoo – http://home.wanadoo.nl/ndf/peace/agreements/hr_intl_law.pdf (20. září 2004).
- *Customary rules of International Humanitarian Law*, International Committee of the Red Cross – <http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/iwpList187/045338AA78F44AC5C1256B6600595B0C> (24. dubna 2003).
- Desmarest, Anne: *The Relationship between international law of human rights and international law applicable to armed conflict*, Brinkster – <http://www27.brinkster.com/defence> (10. ledna 2000).
- *Distinction Between Military Objectives and Non-Military Objects in General and Particularly the Problems Associated with Weapons of Mass Destruction*. Institut de Droit International – http://www.idi-iil.org/idiE/resolutionsE/1969_edi_01_en.pdf (20. září 2004).
- Fidler, David P.: *Weapons of Mass Destruction and International Law*, ASIL Insight, February 2003, American Society of International Law – <http://www.asil.org/insights/insigh97.htm> (13. června 2003).

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- Freeman, Mark: *International Law and Internal Armed Conflicts: Clarifying the Interplay Between Human Rights and Humanitarian Protections*, The Journal of Humanitarian Assistance, October 2000, <http://www.jha.ac/articles/a059.htm>.
- Hoffman, Michael, H.: *Physicians and International Humanitarian Law in Complex Emergencies: Controversies and Future Opportunities*, Special Report, October-December 2001, Journal of Prehospital And Disaster Medicine – <http://pdm.medicine.wisc.edu/Hoffman> (10. března 2003).
- Хаитов, Мурат: *Источники международного гуманитарного права (опыт государств Центральной Азии)*, Белорусский журнал международного права и международных отношений, No. 1, 2001 – <http://beljournal.by.ru/2001/1/3.shtml> (20. září 2005).
- *ICRC Study on Customary Rules of International Humanitarian Law*, International Committee of the Red Cross – <http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/html/5MXLAD> (26. června 2003).
- Jukl, Marek: *Co je to mezinárodní humanitární právo?*, Text pro učebnici Zdravotnický instruktor Českého červeného kříže, Český červený kříž – <http://www.cck-cr.cz/Cunnost/MHP/cojemhp.htm> (31. ledna 2003).
- Катько, Наталья: *Критерия определения меньшинства*, Белорусский журнал международного права и международных отношений, No. 2, 2001 – <http://beljournal.by.ru/2001/2/6.shtml> (20. září 2005).
- Kellenberger, Jakob: *International Humanitarian Law at the Beginning of the 21st Century*, 26th Round Table in San Remo on current problems of international humanitarian law: „The two Additional Protocols to the Geneva Conventions: 25 years later – challenges and prospects“, International Committee of the Red Cross – <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/5E2C8V> (12. dubna 2004).
- Krishna, Ashok: *Insurgency in the Contemporary World: Some Theoretical Aspects-Part II*, Institute for Defence Studies and Analyses – <http://www.idsa-india.org/an-dec-6.html> (31. ledna 2003).
- Mermet, Jean: *Protocole facultatif à la Coonvention relative aux droits de l'enfant concernant l'implication d'enfants dans les conflits armés: quel progrès pour la protection des droits de l'enfant?*, Actualité et Droit international – <http://www.ridi.org/adi> (16. září 2003).
- *Recognition*, The Columbia Encyclopedia, Sixth Edition, 2001, Bartleby – <http://www.bartleby.com/65/re/recognit.html> (31. ledna 2003).
- Rogers, A. P. V.: *Civil War, Crimes of War* – <http://www.crimesofwar.org/thebook/civil-war.html> (5. srpna 2002).
- Сандо, Ив: *Полвека Женевским конвенциям*, Белорусский журнал международного права и международных отношений, No. 1, 2000 – <http://beljournal.by.ru/2000/1/2.shtml> (20. září 2005).
- Santos, Soliman N., Jr.: *The Ottawa Treaty and Non-State Actors*, International Campaign to Ban Landmines – <http://www.icbl.org/wg/nsa/library/ottwansa.html> (31. ledna 2003).
- Santos, Soliman N., Jr.: *The Recent MILF Agreements, Belligerency Status, International Law and the Philippine Constitution*, Just Peace – http://justpeace.net.ph/process/peacetalk/p2002_0529_01.htm (2. února 2003).

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

3.2. NEJČASTĚJI VYUŽÍVANÉ INTERNETOVÉ STRÁNKY

- Heidelberský ústav pro mezinárodní výzkum konfliktů – <http://www.konflikte.de/hiik>
- Mezinárodní federace Červeného kříže – <http://www.ifcr.org>
- Mezinárodní trestní soud – <http://www.un.org/icc>
- Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii – <http://www.un.org/icty>
- Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu – <http://www.ict.r.org>
- Mezinárodní výbor Červeného kříže – <http://www.cicr.org>
- Organizace spojených národů – <http://www.un.org>
- Stockholmský mezinárodní ústav pro výzkum míru – <http://www.sipri.se>
- War Crimes – <http://www.warcrimes.org>

SEZNAM ZKRATEK, SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

SEZNAM ZKRATEK

Zkratka	Český význam (význam v původní jazyku)
HIHK	Heidelberský ústav pro výzkum mezinárodních konfliktů (Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung)
ICJ	Mezinárodní soudní dvůr (International Court of Justice)
ICTR	Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia)
ICTY	Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (International Criminal Tribunal for Rwanda)
ILA	Asociace mezinárodního práva (International Law Association)
ILC	Komise pro mezinárodní právo (International Law Commission)
MHP	Mezinárodní humanitární právo
MVČK	Mezinárodní výbor Červeného kříže
OBSE	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
OSN	Organizace spojených národů
SIPRI	Stockholmský mezinárodní ústav pro výzkum míru (Stockholm International Institute for Peace Research)
UNESCO	Organizace Spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Tabulka 1. Klasifikace konfliktních situací	26
Tabulka 2. Definice vnitrostátního ozbrojeného konfliktu	68
Tabulka 3. Rozsah použití <i>ratione materiae</i> Dodatkového protokolu II	144
Tabulka 4. Smluvní ustanovení týkající se diseminace MHP.....	218
Tabulka 5. Kontrolní a vyšetřovací mechanismy	223
Tabulka 6. Znaky a vývojové trendy současné úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v MHP – souhrnný přehled	278
Tabulka 7. Nedostatky současné úpravy vnitrostátních ozbrojených konfliktů v MHP a možné způsoby jejich odstranění – souhrnný přehled	288
Graf 1. Typy vnitrostátních ozbrojených konfliktů	49
Graf 2. Vývoj počtu vnitrostátních ozbrojených konfliktů ve světě v letech 1945-2005	274

PŘÍLOHY

PŘÍLOHY

Příloha I. Tabulky

Příloha II. Smluvní texty

Příloha III. Znaky

PŘÍLOHA I. TABULKY

Tabulka 1. Přehled pramenu MHP aplikovatelných na vnitrostátní ozbrojené konflikty			
Mezinárodní smlouvy			
Ženevské právo	<ul style="list-style-type: none"> ✧ <i>Společný článek 3 Ženevských úmluv (1949)</i> ✧ <i>Dodatkový protokol II k Ženevským úmluvám (1977)</i> 		
Haagské právo	<p>Ochrana kulturních statků za ozbrojeného konfliktu:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✧ <i>Článek 19 Haagské úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu (1954)</i> ✧ <i>Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954 (1999)</i> <p>Zákaz či omezení určitých druhů konvenčních zbraní</p> <ul style="list-style-type: none"> ✧ <i>Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky (1980, 2001)</i> ✧ <i>Protokol I o nezjistitelných střepinách (1980)</i> ✧ <i>Protokol II o zákazu nebo omezení použití min, nástrah a jiných prostředků (1980, 1996)</i> ✧ <i>Protokol III o zákazu nebo omezení použití zápalných zbraní (1980)</i> ✧ <i>Protokol IV týkající se oslepujících laserových zbraní (1995)</i> ✧ <i>Protokol V týkající se výbušných zbytků z válek (2003)</i> 		
Smlouvy smíšeného charakteru	<p>Humanitárně-lidskoprávní smlouvy</p> <ul style="list-style-type: none"> ✧ <i>Článek 38 Úmluvy o právech dítěte (1989)</i> ✧ <i>Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojeného konfliktu (2000)</i> <p>Humanitárně-odzbrojovací smlouvy</p> <ul style="list-style-type: none"> ✧ <i>Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a o jejich zničení (1997)</i> ✧ <i>Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení (1993)</i> 		
Obyčejové právo	<p>Kodifikované obyčeje (např. společný článek 3 Ženevských úmluv)</p> <p>Nekodifikované obyčeje</p>		
Podpůrné prameny	Obecné právní zásady	Soudní rozhodnutí	Doktrína
Jednostranné právní akty	Jednostranné akty států (např. uznání)	Jednostranné akty mezinárodních organizací (např. rezoluce RB OSN)	
Zvláštní dohody a jiná ujednání	Např. <i>Dohoda I – Bosna a Hercegovina (1992)</i> či <i>Všeobecná dohoda o dodržování lidských práv a MHP mezi vládou Republiky Filipíny a NDFP (1998)</i>		
Nezávazné dokumenty	Např. <i>Deklarace principů MHP řídicích vedení nepřátelských akcí za vnitrostátních ozbrojených konfliktů (1990)</i> , <i>Deklarace minimálních humanitárních standardů (1990)</i> či <i>Řídící principy pro vnitřní přesídlování (1998)</i>		

Tabulka 2. Chronologický přehled mezinárodních smluv přijatých k úpravě vnitrostátních ozbrojených konfliktů

1949	Společný článek 3 Ženevských úmluv
1954	Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu
1977	Dodatkový protokol II k Ženevským úmluvám
1989	Úmluva o právech dítěte
1993	Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení
1996	Protokol II o zákazu nebo omezení použití min, nástrah a jiných prostředků (pozměněná verze)
1997	Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a o jejich zničení
1999	Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954
2000	Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojeného konfliktu
2001	Změna článku 1 Úmluvy o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky
2003	Protokol V týkající se výbušných zbytků z válek

Tabulka 3. Přehled statusu relevantních mezinárodních smluv obecně a ve vztahu k České republice

Název smlouvy	Podpis	Vstup v platnost	Podpis (ratifikace) CSR/ČR	Vstup v platnost pro CSR/ČR
Ženevské úmluvy	12. srpna 1949	21. října 1950	12. srpna 1949	června 1951
Dodatkový protokol II k Ženevským úmluvám	8. června 1977	7. prosince 1978	6. prosince 1978	14. srpna 1990
Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu	14. května 1954	7. srpna 1956	30. září 1957 (R)	6. března 1958
Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu	26. března 1999	9. března 2004		
Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky	10. října 1980	2. prosince 1983	10. dubna 1981	2. prosince 1983
Protokol I o nejspolehlivějších sítích	10. října 1980	2. prosince 1983	10. dubna 1981	2. prosince 1983
Protokol II o zákazu nebo omezení použití min, nástrah a jiných prostředků	10. října 1980	2. prosince 1983	10. dubna 1981	2. prosince 1983
Protokol III o zákazu nebo omezení použití zápalných zbraní	10. října 1980	2. prosince 1983	10. dubna 1981	2. prosince 1983
Protokol IV týkající se oslábujících laserových zbraní	13. října 1995	30. července 1998		10. února 1999
Protokol II o zákazu nebo omezení použití min, nástražných min a jiných prostředků (znění z roku 1996)	3. května 1996	3. prosince 1998		10. února 1999
Změna článku 1 Úmluvy o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky	21. prosince 2001	18. května 2004		
Protokol V týkající se výbušných zbytků z válek	28. listopadu 2003			

PŘÍLOHA I. TABULKY

Úmluva o právech dítěte	20. listopadu 1989	2. září 1990	30. září 1990	6. února 1991
Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojeného konfliktu	25. května 2000	12. února 2002	30. listopadu 2001 (R)	12. února 2002
Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a o jejich zničení	18. září 1997	1. března 1999	3. prosince 1997	1. dubna 2000
Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení	13. ledna 1993	29. dubna 1997	14. ledna 1993	29. dubna 1997

Tabulka 4. Přehled klíčových primárních norem MHP platných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů

Vnitrostátní ozbrojené konflikty obecně (společný článek 3 Ženevských úmluv)		Vnitrostátní ozbrojené konflikty vyšší intenzity (Dodatkový protokol II)
Všechny chráněné osoby	<p>Lidské zacházení</p> <p>Zákaz diskriminace</p> <p>Zákaz útoků na život a zdraví, zejména vraždy ve všech formách, zmrzačení, krutého nakládání, trýznění a mučení</p> <p><i>Zákaz tělesných trestů, zákaz lékařských či vědeckých pokusů</i></p> <p>Zákaz brání rukojmí</p> <p>Zákaz útoků proti osobní důstojnosti, zejména ponižujícího a pokořující zacházení, <i>zákaz znásilnění a jiných forem sexuálního násilí</i></p> <p><i>Zákaz otroctví a všech forem obchodu s otroky, zákaz neplacené či nezákonné nucené práce</i></p> <p><i>Zákaz kolektivních trestů</i></p> <p><i>Zákaz užítí lidských štítů</i></p> <p><i>Zákaz plnění</i></p> <p><i>Zákaz nedobrovolného mizení</i></p> <p><i>Respekt k přesvědčení a náboženským úkonům</i></p> <p><i>Respekt k rodinnému životu</i></p>	<p>Lidské zacházení</p> <p>Zákaz diskriminace</p> <p>Zákaz ohrožování života, zdravotního a fyzického nebo duševního stavu osob, zvláště vraždy, jakož i krutého zacházení a mučení, mrzačení nebo jakékoliv formy tělesných trestů, a hrozby jimi</p> <p>Zákaz brání rukojmí a hrozby jím</p> <p>Zákaz urážky osobní důstojnosti, především ponižujícího a urážejícího zacházení, znásilnění, nucené prostituce a jakékoli formy nemravného jednání, a hrozby jimi</p> <p>Zákaz otroctví a obchodu s otroky ve všech formách, a hrozby jimi</p> <p>Zákaz kolektivních trestů a hrozby jimi</p> <p>Zákaz teroristických činů a hrozby jimi</p> <p>Zákaz plnění a hrozby jím</p>
Osoby zbavené svobody	<p><i>Zákaz svévolného zbavení svobody</i></p> <p><i>Poskytnutí stravy, vody, ošacení, přístřeší a zdravotní péče</i></p> <p><i>Oddělené ubytování mužů a žen a dětí a dospělých</i></p> <p><i>Neumístování v oblasti blízko bojů, podmínky vyhovující požadavkům zdravotním a hygienickým</i></p>	<p>Poskytování potravin a pitné vody a záruk týkajících se zdraví, hygieny a ochrany proti nepřízní podnebí a nebezpečím</p> <p>Umožnění přijímání individuální a kolektivní podpory, vykonávání náboženských obřadů a přijímání duchovní pomoci, odesílání a přijímání dopisů a pohlednic</p> <p>Při práci zajištění pracovních podmínek a záruk, které jsou</p>

Tabulka 4. Přehled klíčových primárních norem MHP platných za vnitrostátních ozbrojených konfliktů

Vnitrostátní ozbrojené konflikty obecně (společný článek 3 Ženevských úmluv)		Vnitrostátní ozbrojené konflikty vyšší intenzity (Dodatkový protokol II)	
Všechny chráněné osoby	Lidské zacházení	Lidské zacházení	
	Zákaz diskriminace	Zákaz diskriminace	
Osoby zbavené svobody	Zákaz útoků na život a zdraví, zejména vraždy ve všech formách, zmrzačení, krutého nakládání, trýznění a mučení	Zákaz ohrožování života, zdravotního a fyzického nebo duševního stavu osob, zvláště vraždy, jakož i krutého zacházení a mučení, mrzačení nebo jakékoli formy tělesných trestů, a hrozby jimi	
	<i>Zákaz tělesných trestů, zákaz lékařských či vědeckých pokusů</i>		
	Zákaz brání rukojmí	Zákaz brání rukojmí a hrozby jím	
	Zákaz útoků proti osobní důstojnosti, zejména ponižujícího a pokořujícího zacházení, <i>zákaz znásilnění a jiných forem sexuálního násilí</i>	Zákaz urážky osobní důstojnosti, především ponižujícího a urážejícího zacházení, znásilnění, nucené prostituce a jakékoli formy nemravného jednání, a hrozby jimi	
	<i>Zákaz otroctví a všech forem obchodu s otroky, zákaz neplacené či nezákonné nucené práce</i>	Zákaz otroctví a obchodu s otroky ve všech formách, a hrozby jimi	
	<i>Zákaz kolektivních trestů</i>	Zákaz kolektivních trestů a hrozby jimi	
	<i>Zákaz užítí lidských štítů</i>	Zákaz teroristických činů a hrozby jimi	
	<i>Zákaz plenění</i>	Zákaz plenění a hrozby jím	
	<i>Zákaz nedobrovolného mizení</i>		
	<i>Respekt k přesvědčení a náboženským úkonům</i>		
	<i>Respekt k rodinnému životu</i>		
	<i>Zákaz svěvolného zbavení svobody</i>		
	<i>Poskytnutí stravy, vody, ošacení, přístřeší a zdravotní péče</i>		
<i>Oddělené ubytování mužů a žen a dětí a dospělých</i>			
<i>Neumístování v oblasti blízko bojů, podmínky vyhovující požadavkům zdravotním a hygienickým</i>			
		Poskytování potravin a pitné vody a záruk týkajících se zdraví, hygieny a ochrany proti nepřízní podnebí a nebezpečím	
		Umožnění přijímání individuální a kolektivní podpory, vykonávání náboženských obřadů a přijímání duchovní pomoci, odesílání a přijímání dopisů a pohlednic	
		Při práci zajištění pracovních podmínek a záruk, které jsou	

Mrtví	<i>Vyhledání, shromáždění a odsunutí mrtvých Ochrana před oloupením, zákaz mrzačení těl, důstojný pohřeb a udržování hrobů</i>	Pátrání po mrtvých, zabránění oloupení, důstojný pohřeb
Nezvěstní	<i>Zjištění počtu a poskytnutí informací rodinám</i>	
Přemístěné osoby	<i>Zákaz nuceného přemísťování civilních osob Ochrana přemístěných osob, zajištění životních podmínek Právo na dobrovolný bezpečný návrat Respekt k vlastnickým právům</i>	Zákaz nuceného přemísťování civilních osob
Civilní obyvatelstvo	<i>Zásada rozlišování mezi civilisty a kombatanty Zákaz útoků proti civilnímu obyvatelstvu a jednotlivým civilním osobám Zákaz násilných činů nebo hrozeb násilím, jejichž hlavním cílem je terorizování civilního obyvatelstva</i>	Všeobecná ochrana proti nebezpečím vznikajícím v důsledku vojenských operací Zákaz útoků proti civilnímu obyvatelstvu a jednotlivým civilním osobám Zákaz násilných činů nebo hrozeb násilím, jejichž hlavním cílem je terorizování civilního obyvatelstva
Děti	<i>Komplexní ochrana článku 38 Úmluvy a právech dítěte a Opčního protokolu k ní o zapojování dětí do ozbrojeného konfliktu Zvláštní respekt a ochrana dětí postižených konfliktem Zákaz povolávání do ozbrojených sil či skupin Zákaz umožnění přímé účasti v bojových akcích</i>	Poskytnutí vzdělání, včetně náboženské a morální výchovy, v souladu s přáním jejich rodičů nebo v nepřítomnosti rodičů těch, kdo jsou odpovědní za péči o ně Usnadnění sjednocování rodin, které jsou dočasně rozděleny Nepovolávání dětí do věku 15 let do ozbrojených sil nebo skupin, nedovolení jejich účasti na nepřátelských akcích. Dočasné přemístění z důvodů bezpečnosti
Další skupiny	<i>Zvláštní ohledy na ženy postižené ozbrojeným konfliktem Zvláštní respekt a ochrana osob starých, invalidních či oslabených Zákaz útoku na personál a objekty účastníci se míst na udržení míru v souladu s Chartou OSN Respekt a ochrana civilních novinářů</i>	

<p>Zdravotnický a duchovní personál</p>	<p><i>Respekt a ochrana zdravotnického a duchovního personálu, jednotek a transportů</i></p> <p><i>Zákaz trestání za provedení zdravotnických úkonů, které jsou v souladu s lékařskou etikou</i></p>	<p>Respekt a ochrana, poskytování veškeré pomoci při výkonu jeho povinností</p> <p>Zákaz nucení plnit úkoly, které jsou neslučitelné s jeho humanitárním posláním</p> <p>Zákaz nucení k rozlišování z jiných než zdravotních důvodů</p> <p>Zákaz trestání za provedení zdravotnických úkonů, které jsou v souladu s lékařskou etikou</p> <p>Zákaz nucení k provádění úkonů nebo vykonávání prací v rozporu s pravidly lékařské etiky nebo s jinými pravidly</p> <p>Respekt profesionální mlčenlivosti</p> <p>Respekt a ochrana zdravotnických jednotek a přepravních prostředků, zákaz útoků na ně</p>
<p>Humanitární personál</p>	<p><i>Respekt a ochrana personálu a jím využívaných objektů</i></p>	
<p>Způsoby a prostředky vedení války</p>	<p><i>Zákaz užití způsobů a prostředků vedení války způsobujících svou povahou nadměrná zranění nebo zbytečné útrapy</i></p> <p><i>Zákaz nerozlišujících útoků</i></p> <p><i>Princip proporcionality při útoku</i></p> <p><i>Preventivní opatření při útoku a proti následkům útoku</i></p> <p><i>Zákaz vydat rozkaz, že nikdo nezůstane naživu</i></p> <p><i>Zákaz užití vyhladovění jako způsobu vedení války</i></p> <p><i>Zákaz proradnosti a zneužití mezinárodně uznaných znaků a vlajek</i></p> <p><i>Ochrana parlamentů</i></p>	<p>Zákaz vydat rozkaz, že nikdo nezůstane naživu</p>

Zbraně	<p><i>Zákaz užití nerozlišujících zbraní</i></p> <p><i>Zákaz nezjistitelných střepin</i></p> <p><i>Zákaz/omezení použití min, nástrah a jiných prostředků</i></p> <p><i>Zákaz/omezení použití zápalných zbraní</i></p> <p><i>Zákaz oslepujících laserových zbraní</i></p> <p><i>Zákaz rozšiřujících se střel, výbušných střel a zbraní produkujících střepiny nezjistitelné rentgenovým zářením</i></p> <p><i>Zákaz protipěchotních min</i></p> <p><i>Zákaz chemických zbraní</i></p> <p><i>Zákaz biologických zbraní</i></p> <p><i>Zákaz jedů a otrávených zbraní</i></p> <p><i>Zákaz dráždivých látek, omezení použití herbicidů</i></p>	
Pomocné organizace	<p>Právo humanitární iniciativy (MVČK, UNESCO)</p>	<p>Právo pomocných organizací nabídnout své služby k výkonu tradičních funkcí vůči obětem ozbrojeného konfliktu</p> <p>Zajištění pomocných akcí ve prospěch civilního obyvatelstva trpícího nadměrnou nouzí v důsledku nedostatku zásob nutných k jeho přežití</p>
Objekty	<p><i>Rozlišování mezi civilními a vojenskými objekty</i></p> <p><i>Zákaz útoků proti civilním objektům</i></p> <p><i>Ochrana předmětů nezbytných k přežití civilního obyvatelstva</i></p> <p><i>Ochrana staveb a zařízení obsahujících nebezpečné síly</i></p>	<p>Ochrana předmětů nezbytných k přežití civilního obyvatelstva</p> <p>Ochrana staveb a zařízení obsahujících nebezpečné síly</p>

PRÍLOHA I. TABUĽKA

<p>Zóny</p>	<p><i>Zákaz útoků proti zóně zřízené k ochraně raněných, nemocných a civilních osob před účinky bojů</i> <i>Zákaz útoků proti demilitarizované zóně dohodnuté stranami konfliktu</i> <i>Zákaz útoků proti nehájeným místům</i></p>	
<p>Kulturní statky</p>	<p>Komplexní ochrana Druhého protokolu k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu Šetření kulturních statků, zákaz jejich používání pro vojenské účely, zákaz nepřátelských akcí proti nim Zákaz, prevence a represe rozkrádání, loupení nebo zpronevěřování kulturních statků a projevů vandalismu Zákaz represálií</p>	<p>Zákaz provádět jakékoli nepřátelské činy namířené proti historickým památkám, uměleckým dílům nebo místům pro konání bohoslužeb, které jsou kulturním a duchovním dědictvím národů; zákaz užívat je k podpoře vojenského úsilí</p>
<p>Životní prostředí</p>	<p><i>Zákaz útoků na životní prostředí a jeho znečištění</i> <i>Volba způsobů a prostředků vedení války podřízena ochraně životního prostředí</i></p>	
<p>Pozn. Normy psané kurzívou vycházejí z obyčejového práva (studie MVČK <i>Obyčejové mezinárodní humanitární právo</i>), normy ostatní mají základ ve smluvním právu.</p>		

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

1. SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3 ŽENEVSKÝCH ÚMLUV (1949)

V případě ozbrojeného konfliktu, který nemá mezinárodní ráz a který vznikne na území některé z Vysokých smluvních stran, bude každá ze stran v konfliktu zavázána řídit se při nejmenším těmito ustanoveními:

1. S osobami, které se přímo neúčastní nepřátelství, včetně příslušníků ozbrojených sil, kteří složili zbraň, a osob, které byly vyřazeny z boje nemocí, zraněním, zadržením nebo jakoukoli jinou příčinou, bude se za všech okolností zacházet lidsky, bez jakéhokoli nepříznivého rozlišování založeného na rase, barvě, náboženství či víře, pohlaví, rodu či majetku nebo na jakémkoli jiném obdobném znaku.

Proto jsou a zůstávají zakázány v každé době a na každém místě, pokud jde o osoby nahoře zmíněné:

- a) útoky na život a zdraví, zejména vražda ve všech formách, zmrzačení, kruté nakládání, trýznění a mučení,
- b) brání rukojmí,
- c) útoky proti osobní důstojnosti, zejména ponižující a pokořující zacházení,
- d) odsouzení a vykonání poprav bez předchozího rozsudku vyneseného řádně ustaveným soudem, poskytujícím soudní záruky uznané civilizovanými národy za nezbytné.

1. Ranění a nemocní budou sebráni a ošetřeni.

Nestranná humanitární organizace, jako je Mezinárodní výbor Červeného kříže, může nabídnout své služby stranám v konfliktu.

Strany v konfliktu se mimo to vynasnaží, aby zvláštními dohodami byla uvedena v účinnost všechna ostatní ustanovení této úmluvy nebo jejích částí.

Použití předchozích ustanovení nebude mít vliv na právní postavení stran v konfliktu.

2. DODATKOVÝ PROTOKOL K ŽENEVSKÝM ÚMLUVÁM Z 12. SRPNA 1949 O OCHRANĚ OBĚTÍ OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ NEMAJÍCÍCH MEZINÁRODNÍ CHARAKTER (1977)

Vysoké smluvní strany

připomínajíce, že humanitární zásady zakotvené ve společném článku 3 Ženevských úmluv z 12. srpna 1949 tvoří základ úcty k lidské osobnosti v případech ozbrojeného konfliktu, který nemá mezinárodní charakter,

připomínajíce dále, že mezinárodní dokumenty vztahující se k lidským právům poskytují základní ochranu lidské osobnosti,

připomínajíce, že v případech, které nejsou upraveny platným právem, zůstává lidská osobnost pod ochranou zásad humanitární a požadavků společenského vědomí,

se dohodly takto

ČÁST I – ROZSAH APLIKACE TOHOTO PROTOKOLU

Článek 1 – Materiální rozsah aplikace

1. Tento Protokol, který rozvíjí a doplňuje společný článek 3 Ženevských úmluv z 12. srpna 1949 a nemění existující podmínky jeho aplikace, které nejsou obsaženy v článku 1 Dodatkového protokolu k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů (Protokol I) a k nimž dochází na území Vysoké smluvní strany mezi jejími ozbrojenými silami a disidentskými ozbrojenými silami nebo jinými organizovanými ozbrojenými skupinami vykonávajícími

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

pod odpovědným velením takovou kontrolu nad částí jejího území, která jim umožňuje vést trvalé a koordinované vojenské operace a aplikovat tento Protokol.

2. Tento Protokol nebude aplikován v případě vnitřních nepokojů a napětí, jako jsou vzpoury, izolované a sporadické násilné činy a ostatní činy podobné povahy, které se nepovažují za ozbrojené konflikty.

Článek 2 – Personální rozsah aplikace

1. Tento Protokol bude aplikován bez jakéhokoliv nepříznivého rozdílu založeného na rase, barvě, pohlaví, jazyku, náboženství nebo víře, politických nebo jiných názorech, národním nebo sociálním původu, majetku, rodovém původu nebo jiném stavu, nebo na jiných podobných kritériích (dále uváděných jako „nepříznivý rozdíl“) na všechny osoby postižené ozbrojeným konfliktem ve smyslu uvedeném v článku 1.

2. Na konci ozbrojeného konfliktu budou všechny osoby zbavené svobody nebo osoby, jejichž svoboda byla omezena z důvodu souvisejících s takovým konfliktem, jakož i osoby, které byly zbaveny své svobody nebo jejichž svoboda byla omezena po konfliktu z těchto důvodů, používat ochrany podle článků 5 a 6, dokud takové zbavení nebo omezení svobody neskončí.

Článek 3 – Nevměšování

1. Žádné ustanovení tohoto Protokolu nebude uplatňováno s cílem zasáhnout do suverenity státu nebo povinnosti vlády udržovat a znovu zavádět všemi zákonnými prostředky právo a pořádek ve státě nebo bránit národní jednotu a územní celistvost státu.

2. Žádné ustanovení tohoto Protokolu nebude vykládáno jako oprávnění k přímému nebo nepřímému vměšování z jakéhokoli důvodu do ozbrojeného konfliktu nebo do vnitřních nebo zahraničních záležitostí Vysoké smluvní strany, na jejímž území k tomuto konfliktu došlo.

ČÁST II – HUMÁNNÍ ZACHÁZENÍ

Článek 4 – Základní záruky

1. Všechny osoby, které se přímo neúčastní nebo které se přestaly účastnit nepřátelských akcí bez ohledu na to, zda byla jejich svoboda omezena či nikoliv, mají právo na respektování své osoby, cti, přesvědčení a náboženského vyznání. Za všech okolností bude s nimi zacházeno humánně bez jakéhokoli nepříznivého rozdílu. Je zakázáno vydat rozkaz, že nikdo nezůstane naživu.

2. Bez újmy obecným výše uvedeným ustanovením jsou a zůstanou zakázány v každé době a na každém místě následující činy proti osobám zmíněným v odstavci 1:

- a) ohrožování života, zdravotního a fyzického nebo duševního stavu osob, zvláště vražda, jakož i kruté zacházení jako mučení, mrzačení nebo jakákoliv forma tělesných trestů;
- b) kolektivní tresty;
- c) braní rukojmí;
- d) teroristické činy;
- e) urážky osobní důstojnosti, především ponižující a urážející zacházení, znásilnění, nucená prostituce a jakákoliv forma nemravného jednání;
- f) otroctví a obchod s otroky ve všech svých formách;
- g) plenění;
- h) hrozby vykonat jakýkoli z výše uvedených činů.

1. Dětem, bude poskytnuta péče a pomoc, kterou vyžadují, a zvláště:

- a) bude jim poskytnuto vzdělání, včetně náboženské a morální výchovy, v souladu s přáním jejich rodičů nebo v nepřítomnosti rodičů těch, kdo jsou odpovědní za péči o ně;
- b) budou učiněna všechna nezbytná opatření, aby se usnadnilo sjednocování rodin, které jsou dočasně rozděleny;
- c) děti do věku 15 let nebudou povolávány do ozbrojených sil nebo skupin a nebude jim dovoleno účastnit se nepřátelských akcí;
- d) zvláštní ochrana, kterou poskytuje článek dětem do věku 15 let, se na ně bude vztahovat i tehdy, účastnily-li se přímo nepřátelských akcí bez ohledu na ustanovení odstavce c) a budou zajaty;

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

- e) v případě nutnosti budou učiněna opatření, a to pokud možno vždy se souhlasem jejich rodičů nebo osob, které za ně na základě práva nebo zvyku především odpovídají, aby děti byly dočasně přemístěny z oblasti, v níž dochází k nepřátelským akcím, do bezpečnější oblasti v zemi, a aby bylo zjištěno, že budou doprovázeny osobami odpovědnými za jejich bezpečnost a blaho.

Článek 5 – Osoby, jejichž svoboda byla omezena

1. Kromě ustanovení článku 4 budou přinejmenším dodržována následující ustanovení týkající se osob zbavených svobody z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem, ať jsou internovány, či zadrženy:

- a) s raněnými a nemocnými bude zacházeno v souladu s článkem 7;
- b) osobám uvedeným v tomto odstavci budou ve stejném rozsahu jako místnímu civilnímu obyvatelstvu poskytovány potraviny a pitná voda a budou jim poskytnuty záruky týkající se zdraví, hygieny a ochrany proti nepřízní podnebí a nebezpečím vyplývajícím z ozbrojeného konfliktu;
- c) bude jim umožněno přijímat individuální nebo kolektivní podporu;
- d) bude jim umožněno vykonávat jejich náboženské obřady, a požádají-li o to a bude-li to možné, přijímat duchovní pomoc od osob vykonávajících náboženské úkony, např. od kněží apod.;
- e) budou-li přinuceny pracovat, budou mít pracovní podmínky a záruky podobné těm, jaké má místní civilní obyvatelstvo.

2. Ti, kdo jsou odpovědní za internování nebo zadržení osob uvedených v odstavci 1, budou v rámci svých možností rovněž zachovávat následující ustanovení týkající se těchto osob:

- a) kromě případů, kdy jsou muži a ženy z jedné rodiny ubytováni společně, budou ženy ubytovány v prostorách oddělených od mužů a budou pod bezprostředním dozorem žen;
- b) osoby uvedené v odstavci 1 jsou oprávněny odesílat a přijímat dopisy a pohlednice, jejichž množství může být omezeno příslušným orgánem, pokud to považuje za nutné;
- c) prostory k internování a zadržení nebudou umístěny v blízkosti oblasti bojů. Osoby uvedené v odstavci 1 budou evakuovány, budou-li prostory, kde jsou internovány nebo zadrženy, zvláště vystaveny nebezpečí vyplývajícím z ozbrojeného konfliktu, pokud může jejich evakuace být provedena za dostatečně bezpečných podmínek;
- d) budou mít právo na lékařské prohlídky;
- e) jejich zdraví a jejich tělesná či duševní integrita nebudou ohroženy žádným neoprávněným činem, nebo opomenutím. Je tudíž zakázáno podrobovat osoby uvedené v tomto článku jakémukoli lékařskému zákroku, který zdravotní stav příslušné osoby nevyžaduje a který není v souladu s obecně přijatými lékařskými normami užívanými ve vztahu k svobodným osobám za obdobných zdravotnických podmínek.

3. S osobami, které nejsou uvedeny v odstavci 1, avšak jejichž svoboda byla jakýmkoli způsobem omezena z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem, bude zacházeno humánně v souladu s článkem 4 a s odstavci 1 a), c) a d) a 2 b) tohoto článku.

4. Bude-li rozhodnuto propustit osoby zbavené svobody, přijmou ti, kdo tak rozhodli, nutná opatření k zajištění jejich bezpečnosti.

Článek 6 – Trestní stíhání

1. Tento článek se týká stíhání a trestání trestných činů souvisejících s ozbrojeným konfliktem.

2. Nad osobami, které byly shledány vinnými z trestného činu, nebudou vynášeny rozsudky a vykonávány tresty kromě případů, kdy byl vyneseno rozsudek soudem, který poskytuje základní záruky nezávislosti a nestrannosti, zejména:

- a) soudní řízení poskytne obžalovanému možnost být bezodkladně informován o podrobnostech trestného činu, z něhož je obžalován a poskytne obžalovanému před řízením a během řízení všechna nezbytná práva a prostředky obhajoby;
- b) nikdo nebude odsouzen za trestný čin jinak než na základě osobní trestní odpovědnosti;
- c) nikdo nebude odsouzen za jednání nebo opomenutí, která nebyla podle zákona trestným činem v době jeho spáchání. Stejně tak nebude uložen trest těžší než jaký mohl být uložen v době, kdy byl trestný čin spáchán. Stanoví-li zákon vydaný po spáchání trestného činu lehčí trest, bude tento zákon aplikován ve prospěch pachatele;

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

- d) každý obžalovaný bude považován za nevinného, dokud nebude v souladu se zákonem prokázána jeho vina;
- e) každý obžalovaný bude mít právo, aby se soudní řízení konalo v jeho přítomnosti;
- f) nikdo nebude nucen, aby svědčil proti sobě nebo aby se přiznal k vině.

3. Odsouzené osobě bude při vynesení rozsudku sděleno, jaké má právní a jiné prostředky a lhůta, v nichž je může uplatnit.

4. Trest smrti nebude vynesen nad osobami mladšími 18 let v době spáchání trestného činu a nebude vykonán na těhotných ženách a na matkách malých dětí.

5. Po skončení nepřátelských akcí se budou vládnoucí orgány snažit udělit amnestii v nejširší možné míře osobám, které se zúčastnily ozbrojeného konfliktu, nebo těm, které byly zbaveny svobody z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem, bez ohledu na to, zda byly internovány nebo zadrženy.

ČÁST III – RANĚNÍ, NEMOCNÍ A TROSEČNÍCI

Článek 7 – Ochrana a péče

1. Všichni ranění, nemocní a trosečníci bez ohledu na to, zda se zúčastnili ozbrojeného konfliktu či nikoliv, budou respektováni a chráněni.

2. Za všech okolností bude s nimi zacházeno lidsky a bude jim poskytnuta v co největší možné míře a co nejrychleji lékařská péče a ošetření, které vyžaduje jejich stav. Nebude mezi nimi činěn rozdíl z jiných důvodů než zdravotních.

Článek 8 – Pátrání

Kdykoli to okolnosti umožní, a zvláště po skončení boje, budou bezodkladně učiněna možná opatření k vypátrání a sebrání raněných, nemocných a trosečníků, aby byli ochráněni před pleněním a špatným zacházením a aby mohla být zajištěna patřičná péče o ně, jakož i pátrání po mrtvých, aby se zabránilo jejich oloupení a aby byli důstojně pohřbeni.

Článek 9 – Ochrana zdravotnického a duchovního personálu

1. Zdravotnický a duchovní personál bude respektován a chráněn a při výkonu jeho povinností mu bude poskytnuta veškerá možná pomoc. Nemůže být nucen, aby plnil úkoly, které jsou neslučitelné s jeho humanitárním posláním.

2. Není možno žádat, aby zdravotnický personál při plnění svých funkcí dával přednost jakékoliv osobě z jiných než zdravotních důvodů.

Článek 10 – Všeobecná ochrana osob, které vykonávají zdravotnickou činnost

1. Za žádných okolností nebude trestána žádná osoba za provedení zdravotnických úkonů, které jsou v souladu s lékařskou etikou, bez ohledu na to, ve prospěch které osoby se tato činnost provádí.

2. Osoby, které vykonávají zdravotnickou činnost, nebudou nuceny provádět úkony nebo vykonávat práce, které nejsou v souladu s pravidly lékařské etiky nebo s jinými pravidly určenými ku prospěchu raněných a nemocných nebo s ustanoveními tohoto Protokolu, ani nebudou nuceny k tomu, aby neprováděly úkony, které tato pravidla a ustanovení vyžadují.

3. Profesionální povinnosti osob vykonávajících lékařskou činnost pokud jde o informace, které mohou získat o raněných a nemocných v jejich péči, budou respektovány s výhradou vnitrostátního práva.

4. S výhradou vnitrostátního práva nesmějí být jakkoli trestány osoby vykonávající zdravotnickou činnost za to, že odmítnou poskytnout nebo že neposkytnou informace o raněných a nemocných, kteří jsou nebo byli v jejich péči.

Článek 11 – Ochrana zdravotnických jednotek a zdravotnických přepravních prostředků

1. Zdravotnické jednotky a zdravotnické přepravní prostředky budou vždy respektovány a chráněny a nestanou se předmětem útoku.

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

2. Ochrana, na kterou mají zdravotnické jednotky a zdravotnické přepravní prostředky nárok, bude přerušena pouze v tom případě, budou-li použity k nepřátelským činům mimo rámec jejich humanitárního poslání. Ochrana však bude přerušena teprve když bude vydáno varování, které v případě potřeby stanoví rozumnou lhůtu, a pouze poté, když tohoto varování nebude uposlechnuto.

Článek 12 – Rozeznávací znak

Pod kontrolou příslušného orgánu bude zdravotnický a duchovní personál i zdravotnické jednotky a zdravotnické přepravní prostředky označen rozeznávacím znakem červeného kříže, červeného půlměsíce nebo červeného lva a slunce na bílém pozadí. Bude respektován za všech podmínek a nebude ho použito nepatřičným způsobem.

ČÁST IV – CIVILNÍ OBYVATELSTVO

Článek 13 – Ochrana civilního obyvatelstva

1. Civilní obyvatelstvo a jednotlivé civilní osoby požívají všeobecné ochrany proti nebezpečím vznikajícím v důsledku vojenských operací. Aby tato ochrana byla účinná, musí se za všech okolností dodržovat následující pravidla.

2. Civilní obyvatelstvo jako takové, jakož i jednotlivé civilní osoby nesmějí být předmětem útoku. Násilné činy nebo hrozby násilím, jejichž hlavním cílem je terorizování civilního obyvatelstva, jsou zakázány.

3. Civilní osoby požívají ochrany poskytované tímto článkem s výjimkou případu, kdy se přímo účastní nepřátelských akcí a po dobu těchto akcí.

Článek 14 – Ochrana předmětů nezbytných k přežití civilního obyvatelstva

Je zakázáno užívat hladovění civilních osob jako způsobu vedení války. Je tudíž zakázáno útočit na objekty, ničit, odstraňovat nebo znehodnocovat objekty k přežití civilního obyvatelstva, jako jsou zásoby potravin, zemědělské oblasti sloužící k produkci potravin, sklizeň, dobytek, zařízení pro dodávku vody a zásobování vodou a zavlažovací zařízení.

Článek 15 – Ochrana staveb a zařízení obsahujících nebezpečné síly

Stavby nebo zařízení obsahující nebezpečné síly, zvláště přehrady, hráze a atomové elektrárny, nesmějí být předmětem útoku, i když jsou vojenskými objekty, pokud takový útok může způsobit uvolnění nebezpečných sil a vést v důsledku toho k vážným ztrátám na civilním obyvatelstvu.

Článek 16 – Ochrana kulturních statků a míst pro konání bohoslužeb

Bez újmy ustanovením Haagské úmluvy o ochraně kulturních statků za ozbrojeného konfliktu ze 14. května 1954, je zakázáno provádět jakékoli nepřátelské činy namířené proti historickým památkám, uměleckým dílům nebo místům pro konání bohoslužeb, které jsou kulturním a duchovním dědictvím národů a užívat je k podpoře vojenského úsilí.

Článek 17 – Zákaz nuceného přemístování civilních osob

1. Z důvodů vztahujících se k danému konfliktu nesmí být nařizováno přemístování civilního obyvatelstva pokud to nevyžaduje bezpečnost příslušných civilních osob nebo nevyhnutelné vojenské důvody. Jestliže bude nutno takové přemístění provést, budou učiněna všechna opatření, aby civilní obyvatelstvo mohlo být přijato na určeném místě za uspokojujících podmínek, pokud jde o ubytování, hygienu, zdraví, bezpečí a výživu.

2. Civilní osoby nebudou opouštět své vlastní území z důvodů vztahujících se ke konfliktu.

Článek 18 – Pomocné organizace a pomocné akce

1. Pomocné organizace, které se nacházejí na území Vysoké smluvní strany, jako jsou organizace Červeného kříže, Červeného půlměsíce, Červeného lva a slunce, mohou nabídnout své služby s cílem vykonávat své tradiční funkce ve vztahu k obětem ozbrojeného konfliktu. Civilní obyvatelstvo může i ze své vlastní iniciativy nabídnout, že bude sbírat raněné, nemocné a trosečníky a že bude o ně pečovat.

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

2. Pokud civilní obyvatelstvo trpí nadměrnou nouzí v důsledku nedostatku zásob nutných k jeho přežití, jako jsou zásoby potravin a léků, budou s výhradou souhlasu příslušné Vysoké smluvní strany podniknuty pomocné akce pro civilní obyvatelstvo, které jsou ovšem výlučně humanitární a nestranné povahy a jsou prováděny bez jakéhokoli nepříznivého rozdílu.

ČÁST V – ZÁVĚREČNÁ USTANOVENÍ

Článek 19 – Šíření

Tento Protokol bude šířen v co možná největší míře.

Článek 20 – Podpis

Tento Protokol bude otevřen stranám Úmluv k podpisu šest měsíců po podpisu Závěrečného aktu a zůstane otevřen po dobu dvanácti měsíců.

Článek 21 – Ratifikace

Tento Protokol bude ratifikován co možná nejdříve, Ratifikační listiny budou uloženy u Švýcarské spolkové rady, depozitáře Úmluv.

Článek 22 – Přístup

Tento Protokol bude otevřen k přístupu kterékoli straně Úmluv, která ho nepodepsala. Listiny o přístupu budou uloženy u depozitáře.

Článek 23 – Nabytí platnosti

1. Tento Protokol nabude platnosti šest měsíců po uložení dvou ratifikačních listin nebo listin o přístupu.

2. Pro každou stranu Úmluv, která ratifikuje tento Protokol nebo k němu přistoupí později, nabude platnost šest měsíců po uložení její ratifikační listiny nebo listiny o přístupu.

Článek 24 – Změny

1. Každá Vysoká smluvní strana může navrhnout změny tohoto Protokolu. Text navrhované změny bude zaslán depozitáři, který po konzultaci se všemi Vysokými smluvními stranami a s Mezinárodním výborem Červeného kříže rozhodne, zda je třeba svolat konferenci k posouzení navrhované změny.

2. Depozitář pozve na tuto konferenci všechny Vysoké smluvní strany, jakož i strany Úmluv bez ohledu na to, zda tento Protokol podepsaly či nikoliv.

Článek 25 – Výpověď

1. V případě, že Vysoká smluvní strana vypoví tento Protokol, nabude výpověď platnosti teprve po uplynutí šesti měsíců od obdržení listiny o výpovědi. Pokud se však vypovídající strana po uplynutí šesti měsíců nachází v situaci uvedené v článku 1, výpověď nenabude platnosti před ukončením ozbrojeného konfliktu. Osoby, které byly zbaveny svobody nebo jejichž svoboda byla omezena z důvodů vztahujících se ke konfliktu, budou však nadále požívat výhod z ustanovení tohoto Protokolu až do svého konečného propuštění.

2. Výpověď bude oznámena písemně depozitáři, který ji zašle všem Vysokým smluvním stranám.

Článek 26 – Notifikace

Depozitář bude informovat Vysoké smluvní strany, jakož i strany Úmluv bez ohledu na to, zda jsou signatáři tohoto Protokolu či nikoli:

- a) o podpisech připojených k tomuto Protokolu a o uložení ratifikačních listin nebo listin o přístupu v souladu s články 21 a 22;
- b) o datu nabytí platnosti tohoto Protokolu v souladu s článkem 23;

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

c) o sděleních a prohlášeních, které obdržel v souladu s článkem 24.

Článek 27 – Registrace

1. Po nabytí platnosti bude tento Protokol zaslán deponitářem sekretariátu Organizace spojených národů k registraci a k publikaci v souladu s článkem 102 Charty Organizace spojených národů.

2. Depozitář bude rovněž informovat sekretariát Organizace spojených národů o všech ratifikacích a přistoupech, které obdržel v souvislosti s tímto Protokolem.

Článek 28 – Autentické texty

Originál tohoto Protokolu, jehož anglický, arabský, čínský, francouzský, ruský a španělský text má stejnou platnost, bude uložen u deponitáře, který zašle jeho ověřené kopie všem stranám Úmluv.

3. ČLÁNEK 19 HAAGSKÉ ÚMLUVY NA OCHRANU KULTURNÍCH STATKŮ ZA OZBROJENÉHO KONFLIKTU (1954)

Článek 19 – Konflikty rázu nikoli mezinárodního

- (1) Za ozbrojeného konfliktu, který nemá mezinárodní ráz a který vznikne na území jedné z Vysokých smluvních stran, každá ze stran v konfliktu bude povinna provádět alespoň ta ustanovení této Úmluvy, která se vztahují na šetření kulturních statků.
- (2) Strany v konfliktu budou usilovat o to, aby zvláštními dohodami uvedly v účinnost všechny nebo některá ostatní ustanovení této Úmluvy.
- (3) Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a osvětu může stranám v konfliktu nabídnout své služby.
- (4) Provádění předchozích ustanovení nebude mít účinek na právní postavení stran v konfliktu.

4. DRUHÝ PROTOKOL K HAAGSKÉ ÚMLUVĚ NA OCHRANU KULTURNÍCH STATKŮ ZA OZBROJENÉHO KONFLIKTU Z ROKU 1954 (1999)

Strany,

Vědomy si potřeby zlepšit ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a zavést systém zvýšené ochrany pro konkrétně určené kulturní statky;

Znovu potvrzujíce důležitost ustanovení Úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu, sjednané v Haagu dne 14. května 1954, a zdůrazňující nutnost doplnit tato ustanovení opatřeními

na posílení jejich provádění;

Vedeny přáním poskytnout vysokým smluvním stranám Úmluvy prostředky pro těsnější zapojení do ochrany kulturních statků za ozbrojeného konfliktu zavedením příslušných postupů;

Berouce v úvahu, že pravidla upravující ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu by měla odrážet vývoj mezinárodního práva;

Potvrzujíce, že otázky, které nejsou upraveny ustanoveními tohoto Protokolu, se budou nadále řídit pravidly mezinárodního práva obyčejového;

Se dohodly takto:

Hlava 1 – Úvod

Článek 1 Definice

Pro účely tohoto Protokolu:

- (a) „strana“ znamená smluvní stranu tohoto Protokolu;

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

- (b) „kulturní statky“ znamenají kulturní statky definované v článku 1 Úmluvy;
- (c) „Úmluva“ znamená Úmluvu na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu sjednanou v Haagu dne 14. května 1954;
- (d) „vysoká smluvní strana“ znamená smluvní stranu Úmluvy;
- (e) „zvýšená ochrana“ znamená systém zvýšené ochrany ustavený články 10 a 11;
- (f) vojenský cíl“ znamená objekt, který svou povahou, umístěním, účelem nebo použitím představuje účinný příspěvek k vojenským akcím a jehož celkové nebo částečné zničení, obsazení nebo neutralizace poskytuje za daných okolností zjevnou vojenskou výhodu;
- (g) „nezákonný“ znamená pod nátlakem nebo jinak v rozporu s platnými předpisy vnitrostátního právního řádu okupovaného území nebo mezinárodního práva;
- (h) „Seznam“ znamená Mezinárodní seznam kulturních statků pod zvýšenou ochranou zřízený v souladu s článkem 27 odstavec 1 písmeno b);
- (i) „generální ředitel“ znamená generálního ředitele UNESCO;
- (j) „UNESCO“ znamená Organizaci spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu;
- (k) „První protokol“ znamená Protokol na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu sjednaný v Haagu dne 14. května 1954.

Článek 2 Vztah k Úmluvě

Tento Protokol ve vztazích mezi stranami doplňuje Úmluvu.

Článek 3 Působnost

1. Vedle ustanovení platných v době míru platí tento Protokol v situacích uvedených v článku 18 odstavce 1 a 2 Úmluvy a v článku 22 odstavec 1.
2. Pokud jedna ze stran ozbrojeného konfliktu není vázána tímto Protokolem, strany tohoto Protokolu jím jsou ve svých vzájemných vztazích i nadále vázány. Dále jsou vázány tímto Protokolem ve vztahu k účastnickému státu konfliktu, který jím vázán není, pokud tento stát přijme ustanovení tohoto Protokolu a dokud je uplatňuje.

Článek 4 Vztah mezi Hlavou 3 a ostatními ustanoveními Úmluvy a tohoto Protokolu

Uplatňováním ustanovení Hlavy 3 tohoto Protokolu není dotčeno:

- (a) uplatňování ustanovení Hlavy I Úmluvy a Hlavy 2 tohoto Protokolu;
- (b) uplatňování ustanovení Hlavy II Úmluvy s tou výjimkou, že pokud mezi stranami tohoto Protokolu nebo mezi některou stranou a některým státem, který přijal a uplatňuje tento Protokol v souladu s článkem 3 odstavec 2, byla kulturním statkům poskytnuta jak zvláštní ochrana, tak zvýšená ochrana, platí pouze ustanovení o zvýšené ochraně.

Hlava 2 – Obecná ustanovení o ochraně

Článek 5 Zabezpečení kulturních statků

Přípravná opatření přijatá v době míru k zabezpečení kulturních statků proti předvídatelným účinkům ozbrojeného konfliktu podle článku 3 Úmluvy podle okolností zahrnují přípravu inventářů, plánování nouzových opatření na ochranu proti požáru či zhroucení budovy, přípravu přemístění movitých kulturních statků či zajištění odpovídající ochrany takových statků přímo na místě a určení příslušných orgánů odpovědných za zabezpečení kulturních statků.

Článek 6 Zajištění šetrného zacházení s kulturními statky

K zajištění šetrného zacházení s kulturními statky v souladu s článkem 4 Úmluvy:

- (a) se od závazků lze odchýlit z důvodu naléhavé vojenské nezbytnosti podle článku 4 odstavce 2 Úmluvy a zaměřit nepřátelský akt proti kulturním statkům, pouze když a dokud:
  - i. je kulturní statek svou funkcí přeměněn na vojenský cíl; a
  - ii. není jiná reálná možnost získání obdobné vojenské výhody, jakou nabízí zaměření nepřátelského aktu proti tomuto cíli;
- (b) se od závazků lze odchýlit z důvodu naléhavé vojenské nezbytnosti podle článku 4 odstavce 2 Úmluvy a využít kulturní statky k účelům, kvůli nimž budou tyto statky pravděpodobně vystaveny zničení či poškození, pouze když a dokud není možnost volby mezi takovým využitím kulturních statků a jinou proveditelnou metodou získání obdobné vojenské výhody;

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

- (c) rozhodnutí odvolat se na naléhavou vojenskou nezbytnost může učinit pouze důstojník velící útvaru velikostí se rovnajícím praporu nebo většímu nebo, pokud okolnosti neumožňují jiný postup, důstojník velící útvaru menšímu než prapor;
- (d) v případě útoku na základě rozhodnutí přijatého podle písmene a) musí být vydáno účinné předchozí varování, kdykoli to okolnosti umožňují.

Článek 7 Preventivní opatření při útoku

Aniž by tím byla dotčena jiná preventivní opatření vyžadovaná mezinárodním humanitárním právem při vedení vojenských operací, každá strana konfliktu:

- i. učiní vše proveditelné, aby ověřila, zda cíle útoku nejsou kulturními statky chráněnými podle článku 4 Úmluvy;
- ii. učiní při výběru prostředků a způsobů útoku všechna proveditelná preventivní opatření, aby předešla náhodnému poškození kulturních statků chráněných podle článku 4 Úmluvy a aby takové poškození v každém případě minimalizovala;
- iii. zdrží se rozhodnutí zahájit jakýkoliv útok, o němž lze předpokládat, že způsobí náhodné poškození kulturních statků chráněných podle článku 4 Úmluvy, které by bylo nepřiměřené konkrétní a přímé očekávané vojenské výhodě; a
- iv. zruší či pozastaví útok, pokud vyjde najevo:
  - (i) že cíl je kulturním statkem chráněným podle článku 4 Úmluvy;
  - (ii) že útok zřejmě způsobí náhodné poškození kulturních statků chráněných podle článku 4 Úmluvy, které by bylo nepřiměřené konkrétní a přímé očekávané vojenské výhodě.

Článek 8 Preventivní opatření proti následkům nepřátelských akcí

Strany konfliktu v co největší možné míře:

- (a) přemístí movité kulturní statky z blízkosti vojenských cílů nebo zajistí odpovídající ochranu na místě;
- (b) se vyhnou umístování vojenských cílů v blízkosti kulturních statků.

Článek 9 Ochrana kulturních statků na okupovaném území

1. Aniž by tím byla dotčena ustanovení článků 4 a 5 Úmluvy, strana okupující zcela nebo zčásti území jiné strany na okupovaném území zakáže a zamezí:
  - a) jakýkoli nezákonný vývoz a jiné přemístování kulturních statků či převod vlastnických práv k nim;
  - b) jakékoli archeologické vykopávky s výjimkou případů, kdy jsou nezbytně nutné pro zabezpečení, zdokumentování či uchování kulturních statků;
  - c) jakékoli pozměňování kulturních statků či změnu jejich využití s úmyslem zatajit či zničit kulturní, historické nebo vědecké důkazy.
2. S výjimkou případů, kdy to okolnosti neumožňují, se jakékoli archeologické vykopávky kulturních statků na okupovaném území, jejich pozměňování nebo změna jejich využití provádějí v těsné součinnosti s příslušnými vnitrostátními úřady okupovaného území.

Hlava 3 – Zvýšená ochrana

Článek 10 Zvýšená ochrana

Kulturním statkům lze poskytnout zvýšenou ochranu, pokud splňují následující tři podmínky:

- (a) jedná se o kulturní dědictví nejvyššího významu pro lidstvo;
- (b) jsou chráněny odpovídajícími vnitrostátními právními a administrativními opatřeními, která uznávají jejich výjimečnou kulturní a historickou hodnotu a zajišťují nejvyšší úroveň ochrany;
- (c) nejsou využívány pro vojenské účely nebo k zařícení vojenských objektů a strana, která má tyto kulturní statky pod kontrolou, učinila prohlášení, že takto využívány nebudou.

Článek 11 Poskytnutí zvýšené ochrany

1. Každá strana by měla předložit Výboru seznam kulturních statků, pro něž hodlá žádat o poskytnutí zvýšené ochrany.
2. Strana, která má jurisdikci vůči kulturním statkům nebo je má pod kontrolou, může požádat o jejich zápis do Seznamu zřízeného v souladu s článkem 27 odstavec 1 písmeno b). Tato žádost

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

musí obsahovat všechny potřebné informace ohledně kritérií uvedených v článku 10. Výbor může vyzvat stranu, aby požádala o zápis kulturních statků do Seznamu.

3. Jiné strany, Mezinárodní výbor Modrého štítu a jiné nevládní organizace s příslušnou odborností mohou Výboru doporučovat konkrétní kulturní statky. V takových případech se Výbor může rozhodnout vyzvat stranu, aby požádala o zápis těchto kulturních statků do Seznamu.
4. Práva stran sporu nejsou dotčena ani žádostí o zápis kulturních statků nacházejících se na území, na něž si nárokuje svrchovanost či jurisdikci více než jeden stát, ani jejich zápisem.
5. Po obdržení žádosti o zápis do Seznamu informuje Výbor o této žádosti všechny strany. Strany mohou do šedesáti dnů předložit Výboru protesty proti takové žádosti. Tyto protesty musejí vycházet pouze z kritérií uvedených v článku 10. Musejí být konkrétní a držet se faktů. Výbor protesty zváží a před přijetím rozhodnutí poskytne straně žádající o zápis dostatečnou příležitost na ně odpovědět. Pokud jsou Výboru předloženy takové protesty, rozhodnutí o zápisu do Seznamu se nezávisle na článku 26 přijímají čtyřpětinovou většinou přítomných a hlasujících členů.
6. Při rozhodování o žádosti by Výbor měl požádat o radu vládní a nevládní organizace, jakož i jednotlivé odborníky.
7. Rozhodnutí poskytnout či odepřít zvýšenou ochranu lze přijmout pouze na základě kritérií uvedených v článku 10.
8. Ve výjimečných případech, kdy Výbor dojde k závěru, že strana žádající o zápis kulturních statků do Seznamu nemůže splnit kritéria článku 10 písmeno b), se Výbor může rozhodnout poskytnout zvýšenou ochranu, pokud žádající strana předloží žádost o mezinárodní pomoc podle článku 32.
9. Při zahájení nepřátelských akcí může strana konfliktu z důvodu naléhavé potřeby požádat o zvýšenou ochranu kulturních statků spadajících pod její jurisdikci či kontrolu sdělením této žádosti Výboru. Výbor okamžitě předá tuto žádost všem stranám konfliktu. V takových případech Výbor zváží protesty dotčených stran urychleně. Rozhodnutí poskytnout prozatímní zvýšenou ochranu musí být přijato co nejdříve a, nezávisle na článku 26, čtyřpětinovou většinou přítomných a hlasujících členů. Výbor může poskytnout prozatímní zvýšenou ochranu po dobu do ukončení řádného řízení o poskytnutí zvýšené ochrany, pokud jsou splněna ustanovení článku 10 písmena a) a c).
10. Výbor poskytne kulturním statkům zvýšenou ochranu od okamžiku jejich zápisu do Seznamu.
11. Generální ředitel neprodleně zašle generálnímu tajemníkovi Organizace spojených národů a všem stranám oznámení o jakémkoli rozhodnutí Výboru zapsat kulturní statky do Seznamu.

Článek 12 Imunita kulturních statků pod zvýšenou ochranou

Strany konfliktu zajistí imunitu kulturních statků pod zvýšenou ochranou tím, že se zdrží útoku na takové statky a jakéhokoli využití takových statků či jejich bezprostředního okolí na podporu vojenské akce.

Článek 13 Pozbytí zvýšené ochrany

1. Kulturní statky pod zvýšenou ochranou pozbudou takovou ochranu pouze:
  - (a) pokud je taková ochrana pozastavena či zrušena v souladu s článkem 14; nebo
  - (b) pokud a dokud se kulturní statky svým využitím stanou vojenským cílem.
2. Za okolností uvedených v odstavci 1 písmeno b) mohou být takové statky předmětem útoku pouze, pokud:
  - (a) je útok jediným použitelným prostředkem ukončení využití statků způsobem uvedeným v odstavci 1 písmeno b);
  - (b) byla přijata všechna proveditelná preventivní opatření při výběru prostředků a způsobů útoku s cílem ukončit takové využití a nezpůsobit, nebo alespoň minimalizovat, škody na kulturních statcích;
  - (c) neumožňují-li to okolnosti vzhledem k nutnosti bezprostřední sebeobraně, pokud:
    - (i) útok je nařízen z nejvyššího stupně operačního velení;
    - (ii) silám protivníka je vydáno účinné předchozí varování požadující ukončení užívání uvedeného v odstavci 1 písmeno b); a
    - (iii) silám protivníka je poskytnut dostatek času na nápravu situace.

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

Článek 14 Pozastavení a zrušení zvýšené ochrany

1. Pokud kulturní statky nadále nespĺňují kterékoli z kritérií v článku 10 tohoto Protokolu, může jim Výbor pozastavit jejich statut zvýšené ochrany nebo tento statut zrušit vynětím těchto kulturních statků ze Seznamu.
2. V případě vážného porušení článku 12 ohledně kulturních statků pod zvýšenou ochranou plynoucího z jejich využití na podporu vojenské akce jim může Výbor pozastavit statut zvýšené ochrany. Pokud takové porušování pokračuje, může Výbor výjimečně zrušit statut zvýšené ochrany vynětím těchto kulturních statků ze Seznamu.
3. Generální ředitel neprodleně zašle generálnímu tajemníkovi Organizace spojených národů a všem stranám tohoto Protokolu oznámení o jakémkoli rozhodnutí Výboru pozastavit či zrušit zvýšenou ochranu.
4. Před přijetím takového rozhodnutí poskytne Výbor stranám příležitost sdělit své názory.

Hlava 4 – Trestní odpovědnost a jurisdikce

Článek 15 Sávažná porušení tohoto Protokolu

1. Jakákoli osoba se dopustí trestného činu ve smyslu tohoto Protokolu, pokud úmyslně a v rozporu s Úmluvou nebo tímto Protokolem spáchá kterýkoli z následujících činů:
  - (a) učiní kulturní statky pod zvýšenou ochranou předmětem útoku;
  - (b) využije kulturní statky pod zvýšenou ochranou nebo jejich bezprostřední okolí na podporu vojenské akce;
  - (c) rozsáhle zničí nebo si přisvojí kulturní statky chráněné Úmluvou a tímto Protokolem;
  - (d) učiní kulturní statky chráněné Úmluvou a tímto Protokolem předmětem útoku;
  - (e) ukradne, vyplení či zpronevěří kulturní statky chráněné Úmluvou nebo se proti nim dopustí vandalských činů.
2. Každá strana přijme taková opatření, která mohou být nezbytná k přijetí právní úpravy, kterou se trestné činy uvedené v tomto článku stanou trestnými činy podle jejího vnitrostátního práva, a ke stanovení přiměřených trestů za tyto trestné činy. Přitom musí strany postupovat v souladu s obecnými zásadami práva a mezinárodního práva včetně pravidel rozšiřujících individuální trestní odpovědnost na osoby jiné než ty, které čin přímo spáchaly.

Článek 16 Jurisdikce

1. Aniž by tím byl dotčen odstavec 2, přijme každá strana nezbytná legislativní opatření pro založení své jurisdikce nad trestnými činy uvedenými v článku 15 v následujících případech:
  - (a) když je takový trestný čin spáchán na území tohoto státu;
  - (b) když je údajný pachatel státním příslušníkem tohoto státu;
  - (c) v případě trestných činů uvedených v článku 15 písmena a) až c), když se údajný pachatel zdržuje na jeho území.
2. S ohledem na výkon jurisdikce a aniž by tím byl dotčen článek 28 Úmluvy:
  - (a) tento Protokol nevylučuje vznik individuální trestní odpovědnosti nebo výkon jurisdikce podle platného vnitrostátního a mezinárodního práva, ani jím není dotčen výkon jurisdikce podle mezinárodního práva obyčejového;
  - (b) s výjimkou případů, kdy stát, který není stranou tohoto Protokolu, může přijmout a uplatňovat jeho ustanovení v souladu s článkem 3 odstavec 2, nevzniká příslušníkům ozbrojených sil a státním příslušníkům státu, který není stranou tohoto Protokolu, s výjimkou těch státních příslušníků sloužících v ozbrojených silách státu, který je stranou tohoto Protokolu, individuální trestní odpovědnost na základě tohoto Protokolu, a tento Protokol ani nezakládá povinnost založit jurisdikci vůči takovým osobám nebo je vydat.

Článek 17 Trestní stíhání

1. Pokud strana, na jejímž území je zjištěn pobyt údajného pachatele trestného činu uvedeného v článku 15 odstavec 1 písmena a) až c), tuto osobu nevydá, musí bez jakékoliv výjimky a neprodleně postoupit věc svým příslušným orgánům za účelem trestního stíhání řízením vedeným v souladu s jejím vnitrostátním právem nebo případně s příslušnými pravidly mezinárodního práva.
2. Aniž by tím byla dotčena případná příslušná pravidla mezinárodního práva, musí být jakékoli osobě, vůči níž je vedeno řízení v souvislosti s Úmluvou nebo tímto Protokolem, zaručeno slušné

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

zacházení a spravedlivý proces v souladu s vnitrostátním právem a s mezinárodním právem ve všech fázích řízení a v žádném případě nesmí být takové osobě poskytnuty záruky méně příznivé, než jsou záruky poskytované mezinárodním právem.

Článek 18 Vydávání

1. Trestné činy uvedené v článku 15 odstavec 1 písmena a) až c) se považují za zahrnuté mezi trestné činy podléhající vydání v jakékoli smlouvě o vydávání existující mezi kterýmikoli ze stran před vstupem tohoto Protokolu v platnost. Strany se zavazují zahrnout takové trestné činy do každé smlouvy o vydávání, která mezi nimi bude následně uzavřena.
2. Pokud strana, která vydávání podmiňuje existencí smlouvy, obdrží žádost o vydání od jiné strany, s níž nemá smlouvu o vydávání, může dožádaná strana podle vlastního uvážení považovat tento Protokol za právní základ pro vydání v souvislosti s trestnými činy uvedenými v článku 15 odstavec 1 písmena a) až c).
3. Strany, které vydávání nepodmiňují existencí smlouvy, považují vzájemně trestné činy uvedené v článku 15 odstavec 1 písmena a) až c) za trestné činy podléhající vydání za podmínek stanovených právními předpisy dožádané strany.
4. Je-li to nezbytné, jsou trestné činy uvedené v článku 15 odstavec 1 písmena a) až c) považovány pro účely vydávání mezi stranami za činy spáchané nejen v místě, kde k nim došlo, ale také na území stran, které založily jurisdikci v souladu s článkem 16 odstavec 1.

Článek 19 Vzájemná právní pomoc

1. Strany si navzájem v co nejvyšší míře poskytují pomoc v souvislosti s vyšetřováním nebo trestním či vydávacím řízením ohledně trestných činů uvedených v článku 15, včetně pomoci při získávání důkazů nezbytných pro řízení, které mají k dispozici.
2. Strany plní své závazky podle odstavce 1 v souladu s jakýmkoli smlouvami nebo jinými ujednáními o vzájemné právní pomoci, které mezi nimi případně existují. Pokud takové smlouvy nebo ujednání neexistují, poskytují si strany navzájem pomoc podle svého vnitrostátního práva.

Článek 20 Důvody zamítnutí

1. Pro účely vydávání se trestné činy uvedené v článku 15 odstavec 1 písmena a) až c) a pro účely vzájemné právní pomoci trestné činy uvedené v článku 15 nepovažují za politické trestné činy, ani za trestné činy související s politickými trestnými činy, ani za politicky motivované trestné činy. Nelze tedy zamítnout žádost o vydání nebo o vzájemnou právní pomoc na základě takových trestných činů pouze z toho důvodu, že se týká politického trestného šinu nebo trestného činu souvisejícího s politickým trestným činem či politicky motivovaného trestného činu.
2. Nic v tomto Protokolu nesmí být vykládáno, jako by zakládalo povinnost vydat nebo poskytnout vzájemnou právní pomoc, pokud dožádaná strana má oprávněné důvody domnívat se, že žádost o vydání pro trestné činy uvedené v článku 15 odstavec 1 písmena a) až c) nebo o vzájemnou právní pomoc ohledně trestných činů uvedených v článku 15 byla podána za účelem stíhání či trestání osoby z důvodu rasy, vyznání, národnosti, etnického původu nebo politického přesvědčení této osoby, nebo že vyhovění žádosti by způsobilo újmu na postavení této osoby z kteréhokoli z těchto důvodů.

Článek 21 Opatření týkající se jiných porušení

Aniž by tím byl dotčen článek 28 Úmluvy, přijme každá strana taková legislativní, administrativní či disciplinární opatření, která budou nezbytná pro potlačení následujících činů, pokud jsou páčány úmyslně:

- (a) jakékoli využití kulturních statků porušující Úmluvu nebo tento Protokol;
- (b) jakýkoli nezákonný vývoz, jiné přemístění kulturních statků z okupovaného území či převod vlastnických práv k nim v rozporu s Úmluvou nebo tímto Protokolem.

Hlava 5 – Ochrana kulturních statků za ozbrojeného konfliktu jiné než mezinárodní povahy

Článek 22 Ozbrojené konflikty jiné než mezinárodní povahy

1. Tento Protokol platí i v případě ozbrojeného konfliktu jiné než mezinárodní povahy, který probíhá na území jedné ze stran.
2. Tento Protokol se nevztahuje na případy nepokojů a napětí uvnitř státu, například na výtržnosti, ojedinělé a sporadické násilné činy a jiné činy podobné povahy.

PRÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

3. Žádného z ustanovení tohoto Protokolu se nelze dovoľávat pro účely ovlivnění svrchovanosti některého státu nebo odpovědnosti vlády udržovat či znovu nastolit všemi zákonnými prostředky zákonnost a pořádek ve státě nebo bránit národní jednotu a územní celistvost státu.
4. Žádným z ustanovení tohoto Protokolu není dotčena primární jurisdikce strany, na jejímž území probíhá ozbrojený konflikt jiné než mezinárodní povahy, ohledně porušení uvedených v článku 15.
5. Žádného z ustanovení tohoto Protokolu se nelze dovoľávat na ospravedlnění přímého nebo nepřímého vměšování z jakéhokoli důvodu do ozbrojeného konfliktu nebo do vnitřních či vnějších záležitostí strany, na jejímž území tento konflikt probíhá.
6. Uplatňováním tohoto Protokolu pro situaci uvedenou v odstavci 1 není dotčeno právní postavení stran konfliktu.
7. UNESCO může stranám konfliktu nabídnout své služby.

Hlava 6 – Institucionální záležitosti

Článek 23 Schůze stran

1. Schůze stran se svolává zároveň s generální konferencí UNESCO a v koordinaci se schůzemi vysokých smluvních stran v případě, že generální ředitel takovou schůzi svolá.
2. Schůze stran přijímá svůj jednací řád.
3. Schůze stran má následující funkce:
  - (a) volit členy Výboru v souladu s článkem 24 odstavec 1;
  - (b) schvalovat Směrnice vypracované Výborem v souladu s článkem 27 odstavec 1 písmeno a);
  - (c) poskytovat směrnice pro užívání fondu Výborem a kontrolovat užívání fondu;
  - (d) posoudit zprávu předloženou Výborem v souladu s článkem 27 odstavec 1 písmeno d);
  - (e) projednat jakýkoli problém související s uplatňováním tohoto Protokolu a případně vydat doporučení.
4. Na žádost alespoň jedné pětiny stran svolá generální ředitel mimořádnou schůzi stran.

Článek 24 Výbor na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu

1. Tímto se ustavuje Výbor na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu. Výbor se skládá z dvanácti stran zvolených schůzemi stran.
2. Výbor se schází na řádném zasedání jednou ročně a na mimořádných zasedáních, kdykoli to uzná za nutné.
3. Při rozhodování o složení Výboru musí strany usilovat o zajištění rovného zastoupení různých oblastí a kultur světa.
4. Strany, které jsou členy Výboru, vyberou za své zástupce osoby s odborností v oblasti kulturního dědictví, obrany nebo mezinárodního práva a vynasnaží se na základě vzájemných konzultací zajistit, aby Výbor jako celek měl odpovídající odbornost ve všech těchto oborech.

Článek 25 Funkční období

1. Strana je volena do Výboru na čtyři roky a může být bezprostředně znovu zvolena pouze jednou.
2. Nezávisle na ustanoveních odstavce 1 skončí funkční období poloviny členů zvolených v první volbě po skončení prvního řádného zasedání schůze stran následujícího po zasedání, na němž byli zvoleni. Tyto členy vybere losem předseda této schůze po první volbě.

Článek 26 Jednací řád

1. Výbor přijme svůj jednací řád.
2. Většina členů tvoří kvorum. Rozhodnutí Výboru se přijímají dvoutřetinovou většinou hlasujících členů.
3. Členové se nesmějí účastnit hlasování o jakýchkoli rozhodnutích souvisejících s kulturními statky zasaženými ozbrojeným konfliktem, jehož jsou stranami.

Článek 27 Funkce

1. Výbor má následující funkce:
  - (a) připravuje směrnice pro provádění tohoto Protokolu;
  - (b) poskytuje, pozastavuje nebo ruší zvýšenou ochranu kulturních statků a zřizuje, vede a prosazuje Seznam kulturních statků pod zvýšenou ochranou;

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

- (c) monitoruje a dohlíží na provádění tohoto Protokolu a podporuje označování kulturních statků pod zvýšenou ochranou;
  - (d) posuzuje zprávy stran a vyjadřuje se k nim, podle potřeby vyžaduje vysvětlení a připravuje vlastní zprávu o provádění tohoto Protokolu pro schůzi stran;
  - (e) přijímá a posuzuje žádosti o mezinárodní pomoc podle článku 32;
  - (f) rozhoduje o využití fondu;
  - (g) plní jakékoli jiné funkce, které mu schůze stran případně uloží.
2. Funkce Výboru se plní ve spolupráci s generálním ředitelem.
3. Výbor spolupracuje s mezinárodními a národními vládními a nevládními organizacemi, které mají podobné cíle jako Úmluva, její První protokol a tento Protokol. Na pomoc při plnění těchto funkcí si může Výbor na své schůzi přizvat jako poradce významné odborné organizace, například ty, které mají oficiální vztahy s UNESCO, včetně Mezinárodního výboru Modrého štitu (ICBS) a jeho orgánů. Představitelé Mezinárodního střediska pro výzkum uchování a obnovy kulturních statků (Římské středisko) (ICCROM) a Mezinárodního výboru Červeného kříže (ICRC) mohou být rovněž přizváni jako poradci.

Článek 28 Sekretariát

Výboru pomáhá sekretariát UNESCO, který připravuje podklady výboru a programy jeho schůzí a odpovídá za provádění jeho rozhodnutí.

Článek 29 Fond na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu

1. Tímto se ustavuje fond pro následující účely:
- i. poskytovat finanční či jinou pomoc na podporu přípravných či jiných opatření přijímaných v době míru v souladu mimo jiné s článkem 5, článkem 10 písmeno b) a s článkem 30, a
  - ii. poskytovat finanční či jinou pomoc v souvislosti s nouzovými, prozatímními či jinými opatřeními přijímanými na ochranu kulturních statků v době ozbrojených konfliktů nebo obnovy bezprostředně po ukončení nepřátelských akcí, mimo jiné v souladu s článkem 8 písmeno a).
3. Fond je zřízen jako svěřenský fond v souladu s ustanoveními finančních předpisů UNESCO.
4. Zdroje fondu sestávají z:
- (a) dobrovolných příspěvků stran;
  - (b) příspěvků, darů či odkazů:
    - (i) jiných států;
    - (ii) UNESCO či jiných organizací systému Organizace spojených národů;
    - (iii) jiných mezivládních či nevládních organizací; a
    - (iv) veřejných nebo soukromých subjektů či jednotlivců;
  - (c) jakýchkoli úroků z fondu;
  - (d) prostředků získaných sbírkami nebo příjmy z akcí organizovaných ve prospěch fondu; a
  - (e) všech ostatních zdrojů povolených směrnicemi platnými pro fond.

Hlava 7 – Šíření informací a mezinárodní pomoc

Článek 30 Šíření informací

1. Strany se vynasnaží vhodnými prostředky a zejména prostřednictvím vzdělávacích a informačních programů posilovat u všech svých obyvatel vědomí hodnoty kulturních statků a úctu k nim.
2. Strany budou šířit tento Protokol v co největším rozsahu jak v době míru, tak i v době ozbrojeného konfliktu.
3. Jakékoliv vojenské či civilní orgány, které v době ozbrojeného konfliktu převezmou odpovědnost za uplatňování tohoto Protokolu, musejí být v plném rozsahu seznámeny s jeho textem. Za tímto účelem strany musí podle okolností:
- i. zařadit směrnice a pokyny o ochraně kulturních statků do svých vojenských předpisů;
  - ii. ve spolupráci s UNESCO a příslušnými vládními a nevládními organizacemi připravit a realizovat mírové výcvikové a vzdělávací programy;

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

- iii. prostřednictvím generálního ředitele se vzájemně informovat o zákonech, administrativních předpisech a opatřeních přijatých podle písmen a) a b);
- iv. prostřednictvím generálního ředitele se navzájem co nejdříve informovat o zákonech a administrativních předpisech, které případně přijmou k zajištění uplatňování tohoto Protokolu.

Článek 31 Mezinárodní spolupráce

V případech závažných porušení tohoto Protokolu se strany zavazují jednat společně prostřednictvím Výboru či jednotlivě ve spolupráci s UNESCO a Organizací spojených národů a v souladu s Chartou Organizace spojených národů.

Článek 32 Mezinárodní pomoc

4. Strana může žádat od Výboru mezinárodní pomoc pro kulturní statky pod zvýšenou ochranou, jakož i pomoc při přípravě, tvorbě či provádění zákonů, administrativních předpisů a opatření uvedených v článku 10.
5. Strana konfliktu, která není stranou tohoto Protokolu, ale která přijala a uplatňuje ustanovení podle článku 3 odstavce 2, může žádat od Výboru příslušnou mezinárodní pomoc.
6. Výbor přijme pravidla pro předkládání žádostí o mezinárodní pomoc a stanoví možné formy mezinárodní pomoci.
7. Strany se vyzývají, aby prostřednictvím Výboru poskytovaly technickou pomoc všeho druhu té straně nebo těm stranám konfliktu, které o to požádají.

Článek 33 Pomoc UNESCO

1. Jakákoliv strana může UNESCO požádat o technickou pomoc při organizování ochrany svých kulturních statků, například při přípravných pracích na zabezpečení kulturních statků, při preventivních a organizačních opatřeních pro nouzové situace a při sestavování národních inventářů kulturních statků, nebo v souvislosti s jakýmkoli jiným problémem plynoucím z uplatňování tohoto Protokolu. UNESCO poskytne takovou pomoc v mezích daných svým programem a svými zdroji.
2. Strany se vyzývají poskytovat technickou pomoc na bilaterální či multilaterální úrovni.
3. UNESCO je oprávněno činit z vlastní iniciativy stranám návrhy v těchto záležitostech.

Hlava 8 – Provádění tohoto Protokolu

Článek 34 Ochranné mocnosti

Tento Protokol se provádí za součinnosti ochranných mocností odpovědných za ochranu zájmů stran konfliktu.

Článek 35 Smírčí procedura

1. Ochranné mocnosti poskytují dobré služby ve všech případech, kdy to považují za prospěšné v zájmu kulturních statků, zvláště dojde-li mezi stranami konfliktu k rozporům ohledně uplatňování nebo výkladu ustanovení tohoto Protokolu.
2. Pro tento účel může každá z ochranných mocností buď na vyzvání jedné ze stran, generálního ředitele či ze své vlastní iniciativy navrhnout stranám konfliktu, je-li to uznáno za vhodné, schůzku jejich zástupců a zvláště orgánů odpovědných za ochranu kulturních statků na území některého státu, který není stranou konfliktu. Strany konfliktu jsou vázány uskutečnit schůzku, která jim byla navržena. Ochranné mocnosti navrhnou stranám konfliktu ke schválení osobu ze státu, který není stranou konfliktu, nebo osobu navrženou generálním ředitelem, a tato osoba bude přizvána k účasti na takové schůzce ve funkci předsedy.

Článek 36 Smírčí procedura bez účasti ochranných mocností

1. V konfliktu, pro nějž nebyly určeny žádné ochranné mocnosti, může generální ředitel poskytnout dobré služby či postupovat na základě jakékoli jiné formy smírčího řízení či zprostředkování s cílem urovnat rozpor.

Na vyzvání jedné strany či generálního ředitele může předseda Výboru navrhnout stranám konfliktu schůzku jejich zástupců a zvláště je-li to uznáno za vhodné, orgánů odpovědných za ochranu kulturních statků na území některého státu, který není stranou konfliktu.

Článek 37 Překlady a zprávy

1. Strany přeloží tento Protokol do svých úředních jazyků a předají tyto oficiální překlady generálnímu řediteli.

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

2. Strany každé čtyři roky předloží Výboru zprávu o provádění tohoto Protokolu.

Článek 38 Odpovědnost států

Žádným z ustanovení tohoto Protokolu týkajících se individuální trestní odpovědnosti není dotčena odpovědnost států podle mezinárodního práva, včetně povinnosti poskytnout odškodnění.

Hlava 9 – Závěrečná ustanovení

Článek 39 Jazyky

Tento Protokol je vyhotoven v jazyce anglickém, arabském, čínském, francouzském, ruském a španělském, přičemž všech šest znění má stejnou platnost.

Článek 40 Podpis

Tento Protokol bude datován 26. března 1999. Bude otevřen k podpisu všem vysokým smluvním stranám v Haagu od 17. května 1999 do 31. prosince 1999.

Článek 41 Ratifikace, přijetí nebo schválení

- a. Tento Protokol podléhá ratifikaci, přijetí nebo schválení vysokými smluvními stranami, které podepsaly tento Protokol, v souladu s jejich příslušnými ústavními postupy.
- b. Listiny o ratifikaci, přijetí nebo schválení budou uloženy u generálního ředitele.

Článek 42 Přístup

1. Tento Protokol je otevřen k přístupu dalším vysokým smluvním stranám od 1. ledna 2000.
2. Přístup se provádí uložením listiny o přístupu u generálního ředitele.

Článek 43 Vstup v platnost

1. Tento Protokol vstoupí v platnost tři měsíce po uložení dvaceti listin o ratifikaci, přijetí, schválení či přístupu.
2. Poté vstoupí v platnost pro každou stranu tři měsíce po uložení jejích listin o ratifikaci, přijetí, schválení či přístupu.

Článek 44 Vstup v platnost za ozbrojeného konfliktu

V případech uvedených v člancích 18 a 19 Úmluvy nabývají okamžitě účinnost ratifikace, přijetí nebo schválení nebo přístupy k tomuto Protokolu uložené stranami konfliktu buď před zahájením nepřátelských akcí či okupace či po něm. V takových případech předá generální ředitel sdělení uvedené v článku 46 nejrychlejší cestou.

Článek 45 Výpověď

1. Každá strana může tento Protokol vypovědět.
2. Výpověď musí být oznámena písemnou listinou uloženou u generálního ředitele.
3. Výpověď nabude účinnosti jeden rok po obdržení listiny o výpovědi. Pokud se však vypovídající strana v okamžiku vypršení této lhůty účastní ozbrojeného konfliktu, nenabude výpověď účinnosti až do ukončení nepřátelských akcí nebo do dokončení operací na repatriaci kulturních statků, podle toho, co skončí později.

Článek 44 Vstup v platnost za ozbrojeného konfliktu

V případech uvedených v člancích 18 a 19 Úmluvy nabývají okamžitě účinnost ratifikace, přijetí nebo schválení nebo přístupy k tomuto Protokolu uložené stranami konfliktu buď před zahájením nepřátelských akcí či okupace či po něm. V takových případech předá generální ředitel sdělení uvedené v článku 46 nejrychlejší cestou.

Článek 45 Výpověď

4. Každá strana může tento Protokol vypovědět.
5. Výpověď musí být oznámena písemnou listinou uloženou u generálního ředitele.

Výpověď nabude účinnosti jeden rok po obdržení listiny o výpovědi. Pokud se však vypovídající strana v okamžiku vypršení této lhůty účastní ozbrojeného konfliktu, nenabude výpověď účinnosti až do ukončení nepřátelských akcí nebo do dokončení operací na repatriaci kulturních statků, podle toho, co skončí později.

Článek 46 Oznámení

Generální ředitel informuje všechny vysoké smluvní strany, jakož i Organizaci spojených národů o uložení všech listin o ratifikaci, přijetí, schválení nebo přístupu uvedených v článku 41 a 42 a o výpovědích uvedených v článku 45.

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

Článek 47 Registrace u Organizace spojených národů

V souladu s článkem 102 Charty Organizace spojených národů bude tento Protokol registrován u Sekretariátu Organizace spojených národů na žádost generálního ředitele.

NA DŮKAZ TOHO níže podepsaní řádně zplnomocnění podepsali tento Protokol.

DÁNO V HAAGU, dne dvacátého šestého března 1999, v jednom vyhotovení, jež je uloženo v archivech UNESCO s tím, že ověřené kopie budou doručeny všem Vysokým smluvním stranám.

5. ČLÁNEK 1 ÚMLUVY O ZÁKAZU NEBO OMEZENÍ POUŽITÍ NĚKTERÝCH KONVENČNÍCH ZBRANÍ, KTERÉ MOHOU ZPŮSOBOVAT NADMĚRNÉ UTRPENÍ NEBO MÍT NEROZLIŠUJÍCÍ ÚČINKY (1980, ZNĚNÍ 2001)

1. Tato Úmluva a k ní přiložené protokoly se budou vztahovat na situace uvedené v článku 2 Ženevských úmluv z 12. srpna 1949 o ochraně obětí války, včetně všech situací uvedených v článku 1, odstavci 4 Dodatkového protokolu I k těmto úmluvám.
2. Tato Úmluva a k ní přiložené protokoly se budou vztahovat, kromě situací uvedených v odstavci 1 tohoto článku, na situace uvedené ve společném článku 3 Ženevských úmluv z 12. srpna 1949. Tento protokol nebude používán v případech vnitřních nepokojů a napětí, jako jsou povstání, izolované a sporadické násilné činy a ostatní činy podobné povahy, které nejsou ozbrojenými konflikty.
3. V případě ozbrojených konfliktů, které nemají mezinárodní charakter a které vzniknou na území některé z Vysokých smluvních stran, je každá strana v konfliktu povinna aplikovat zákazy a omezení předvídané touto Úmluvou a k ní přiloženými Protokoly.
4. Žádného ustanovení této Úmluvy a k ní přiložených Protokolů se není možno dovolávat k ospravedlnění zásahů do státní suverenity a do odpovědnosti vlád za udržování a obnovování veřejného pořádku ve státě s využitím všech legitimních prostředků a za obranu národní jednoty a územní celistvosti státu.
5. Žádného ustanovení této Úmluvy a k ní přiložených Protokolů se není možno dovolávat k ospravedlnění přímé nebo nepřímé intervence, z jakéhokoli důvodu, do ozbrojeného konfliktu nebo vnitřních či vnějších věcí Vysoké smluvní strany, na jejímž území konflikt probíhá.
6. Použití ustanovení této Úmluvy a k ní přiložených Protokolů na strany v konfliktu, které nejsou Vysokými smluvními stranami, jež přijaly tuto Úmluvu a k ní přiložené Protokoly, nemá ani explicitní, ani implicitní vliv na právní postavení těchto stran v konfliktu a sporného území.
7. Ustanovení odstavců 2 až 6 tohoto článku neurčuje předem rozsah použití všech dalších protokolů přijatých po 1. lednu 2002, pro něž bude možné rozhodnout o převzetí uvedených odstavců, jejich vyloučení nebo změn.

6. ČLÁNEK 38 ÚMLUVY O PRÁVECH DÍTĚTE (1989)

- 1) Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují uznávat a zabezpečovat dodržování norem mezinárodního humanitárního práva, které se na ně vztahují v případě ozbrojených konfliktů a které se dotýkají dítěte.
- 2) Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí všechna proveditelná opatření k zabezpečení toho, aby se osoby, které nedosáhly věku patnácti let, přímo neúčastnily bojových akcí.
- 3) Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zdržují povolávání do svých ozbrojených sil osob mladších patnácti let. Při povolávání osob, které dosáhly věku patnácti let, avšak mladších osmnácti let, přijímají přednostně osoby starší.
- 4) V souladu se svými závazky podle mezinárodního humanitárního práva, které mají vztah k ochraně civilního obyvatelstva za ozbrojených konfliktů, státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, přijímají všechna proveditelná opatření k zabezpečení ochrany dětí postižených konfliktem a péče o ně.

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

7. OPČNÍ PROTOKOL K ÚMLUVĚ O PRÁVECH DÍTĚTE O ZAPOJOVÁNÍ DĚTÍ DO OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ (2000)

Smluvní strany tohoto Protokolu,
povzbuzeny značnou podporou Úmluvy o právech dítěte, jež ukazuje existenci všeobecné vůle usilovat o podporu a ochranu práv dítěte,
potvrzující, že práva dítěte vyžadují zvláštní ochranu, a vyzývajíce k neustálému zlepšování situace dětí bez rozdílu stejně jako k jejich rozvoji a vzdělávání v podmínkách míru a bezpečnosti,
znepokojeny škodlivým a rozsáhlým účinkem ozbrojeného konfliktu na děti a dlouhodobými dopady na trvalý mír, bezpečnost a rozvoj, které tyto účinky mají,
odsuzující útoky na děti v situacích ozbrojeného konfliktu a přímé útoky na objekty chráněné mezinárodním právem, včetně míst, v nichž se zpravidla nachází větší množství dětí, jako jsou školy a nemocnice,
zaznamenávající přijetí Statutu Mezinárodního trestního soudu, zejména to, že mezi válečné zločiny řadí povolávání nebo odvod dětí mladších patnácti let nebo jejich používání pro aktivní účast v bojových akcích jak v mezinárodních ozbrojených konfliktech, tak v konfliktech, které nemají mezinárodní charakter,
uznávající proto, že pro další posílení práv uznaných Úmluvou o právech dítěte je třeba zvýšit ochranu dětí před zapojováním do ozbrojeného konfliktu,
zaznamenávající, že článek 1 Úmluvy o právech dítěte stanoví, že pro účely této Úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve,
přesvědčeny, že Opční protokol k Úmluvě zvyšující věk pro možné povolávání osob do ozbrojených sil a jejich účast v bojových akcích účinně přispěje k provádění principu, že nejlepší zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí,
zaznamenávající, že dvacátá šestá mezinárodní konference Červeného kříže a Červeného půlměsíce v prosinci 1995 doporučila, mezi jiným, aby strany konfliktu učinily všechny proveditelné kroky k zabezpečení toho, aby se děti mladší osmnácti let neúčastnily bojových akcí,
vítající jednomyslné přijetí Úmluvy Mezinárodní organizace práce č. 182 o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce z června 1999, jež zakazuje, mezi jiným, nucené nebo povinné povolávání dětí pro použití v ozbrojených konfliktech,
odsuzující s nejbáješím znepokojením povolávání, výcvik a používání dětí, vnitrostátně i za hranicemi státu, v bojových akcích ozbrojenými skupinami odlišnými od ozbrojených sil státu a uznávající odpovědnost těch, jež povolávají, cvičí a používají děti v tomto směru,
připomínající závazek každé strany ozbrojeného konfliktu řídit se ustanoveními mezinárodního humanitárního práva,
zdůrazňující, že tento Protokol není na újmu účelu a zásadám obsaženým v Chartě Spojených národů, včetně článku 51, a příslušných norem mezinárodního humanitárního práva,
berouce v úvahu, že podmínky míru a bezpečnosti založené na plné úctě k účelu a zásadám obsaženým v Chartě a dodržování příslušných lidskoprávních nástrojů jsou nezbytné pro plnou ochranu dětí, zejména v průběhu ozbrojených konfliktů a cizí okupace,
uznávající zvláštní potřeby těch dětí, které jsou, kvůli svému společenskému nebo hospodářskému postavení nebo pohlaví, obzvláště ohroženy povoláváním nebo použitím pro bojové akce v rozporu s tímto Protokolem,
uvědomující si nezbytnost vzít v úvahu hospodářské, společenské a politické původní příčiny zapojování dětí do ozbrojených konfliktů,
přesvědčeny o potřebě posílit mezinárodní spolupráci při provádění tohoto Protokolu, stejně jako při fyzické a psychosociální rehabilitaci a společenské reintegraci dětí, které jsou obětmi ozbrojeného konfliktu,
povzbuzující účast společnosti a zejména dětí a dětských obětí při rozšiřování informačních a vzdělávacích programů týkajících se provádění tohoto Protokolu,
dohodly se na následujícím:

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

Čl.1

Smluvní strany přijmou všechna proveditelná opatření k zabezpečení toho, aby se členové jejich ozbrojených sil, kteří nedosáhli věku osmnácti let, přímo neúčastnili bojových akcí.

Čl.2

Smluvní strany zabezpečí, aby osoby, které nedosáhly věku osmnácti let, nebyly povinně povolávány do jejich ozbrojených sil.

Čl.3

1. Smluvní strany zvýší minimální věk pro dobrovolné povolávání osob do svých národních ozbrojených sil oproti věku, jenž je stanoven článkem 38 (3) Úmluvy o právech dítěte, berouce v úvahu principy obsažené v tomto článku a uznávajíce, že na základě Úmluvy mají osoby mladší osmnácti let právo na zvláštní ochranu.

2. Každá smluvní strana uloží při ratifikaci nebo přístupu k tomuto Protokolu závazné prohlášení, jež stanoví minimální věk, v němž povoluje dobrovolné povolávání do svých národních ozbrojených sil, a popis záruk, jež přijala, aby zaručila, že toto povolávání není násilné nebo nucené.

3. Smluvní strany, jež povolují dobrovolné povolávání osob mladších osmnácti let do svých národních ozbrojených sil, zachovávají záruky zabezpečující minimálně, že:

toto povolávání je ryze dobrovolné,

toto povolávání je provedeno na základě informovaného souhlasu rodičů nebo zákonných zástupců osoby,

tyto osoby jsou plně informovány o povinnostech spojených s danou vojenskou službou, a

tyto osoby poskytnou důvěryhodné potvrzení věku před přijetím do národní vojenské služby.

4. Každá smluvní strana může své prohlášení kdykoliv zesílit prostřednictvím oznámení generálnímu tajemníkovi Spojených národů, který informuje všechny smluvní strany. Toto oznámení nabude účinnosti dnem přijetí generálním tajemníkem.

5. Požadavek zvýšení věkové hranice dle odstavce 1 se nevztahuje na školy používané nebo řízené ozbrojenými silami smluvní strany, v souladu s články 28 a 29 Úmluvy o právech dítěte .

Čl.4

1. Ozbrojené skupiny odlišné od ozbrojených sil státu by neměly za žádných okolností povolávat nebo používat v bojových akcích osoby mladší osmnácti let.

2. Smluvní strany přijímají všechna proveditelná opatření pro prevenci takového povolávání a používání, včetně přijetí právních opatření nezbytných k zákazu a trestnosti takovýchto praktik.

3. Provádění tohoto článku Protokolu neovlivní právní status žádné strany ozbrojeného konfliktu.

Čl.5

Nic v tomto Protokolu nebude vykládáno tak, aby vyloučilo ustanovení práva smluvní strany nebo mezinárodních nástrojů a mezinárodního humanitárního práva, která ve větší míře napomáhají uplatňování práv dítěte.

Čl.6

1. Každá smluvní strana činí všechna nutná právní, správní a jiná opatření k zabezpečení účinného provádění a prosazování ustanovení tohoto Protokolu ve své jurisdikci.

2. Smluvní strany se zavazují s využitím odpovídajících prostředků učinit zásady a ustanovení tohoto Protokolu široce známými a podporovanými jak mezi dospělými, tak mezi dětmi.

3. Smluvní strany činí všechna proveditelná opatření k zabezpečení toho, aby osoby podléhající jejich jurisdikci povolované nebo použité v bojových akcích v rozporu s tímto Protokolem byly demobilizovány nebo jinak propuštěny ze služby. Smluvní strany poskytnou, pokud je to nutné, těmto osobám veškerou přiměřenou pomoc pro jejich tělesné a duševní zotavení a jejich společenskou reintegraci.

PŘÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

Čl.7

1. Smluvní strany spolupracují při provádění tohoto Protokolu, včetně předcházení jakémukoli jednání v rozporu s tímto Protokolem, a při rehabilitaci a společenské reintegraci osob, které jsou oběťmi jednání v rozporu s tímto Protokolem, a to i prostřednictvím technické spolupráce a finanční pomoci. Takováto pomoc a spolupráce bude prováděna na základě porady s dotčenými smluvními stranami a příslušnými mezinárodními organizacemi.

2. Smluvní strany, které takovou pomoc mohou poskytnout, tuto poskytnou prostřednictvím stávajících mnohostranných, dvoustranných nebo jiných programů, nebo, mezi jiným, prostřednictvím dobrovolného fondu vytvořeného v souladu s pravidly Valného shromáždění.

Čl.8

1. Každá smluvní strana předloží do dvou let ode dne, kdy pro tuto stranu vstoupil Protokol v platnost, zprávu Výboru pro práva dítěte poskytující souhrnné informace o opatřeních, která přijala za účelem provádění ustanovení tohoto Protokolu, včetně opatření přijatých pro provádění ustanovení týkajících se účasti a povolávání.

2. Po předložení souhrnné zprávy zahrne každá smluvní strana do zpráv, které předkládá na základě článku 44 Úmluvy Výboru pro práva dítěte, jakékoli další informace týkající se provádění tohoto Protokolu. Ostatní smluvní strany tohoto Protokolu předkládají zprávu každých pět let.

3. Výbor pro práva dítěte může od smluvních stran tohoto Protokolu požadovat další informace významné pro provádění Protokolu.

Čl.9

1. Tento Protokol je otevřen k podpisu všem státům, které jsou smluvní strany Úmluvy nebo ji podepsaly.

2. Tento Protokol podléhá ratifikaci nebo přístupu jakéhokoli státu. Ratifikační listiny nebo listiny o přístupu se ukládají u generálního tajemníka Spojených národů.

3. Generální tajemník jakožto deponitář Úmluvy a Protokolu informuje všechny smluvní strany Úmluvy a všechny státy, které Úmluvu podepsaly, o každém prohlášení podle článku 3, ratifikaci nebo přistoupení k Protokolu.

Čl.10

1. Tento Protokol vstoupí v platnost tři měsíce po uložení desáté ratifikační listiny nebo listiny o přístupu.

2. Pro každý stát, který tento Protokol ratifikoval nebo k němu přistoupil po jeho vstupu v platnost, vstoupí tento Protokol v platnost měsíc po dni uložení jeho ratifikační listiny nebo listiny o přístupu.

Čl.11

1. Každá smluvní strana může tento Protokol kdykoli vypovědět písemným oznámením generálnímu tajemníkovi Spojených národů, který následně informuje ostatní smluvní strany Úmluvy a všechny státy, které Úmluvu podepsaly. Vypovězení se stane účinným jeden rok po dni, kdy bylo oznámení přijato generálním tajemníkem. Pokud se však na konci tohoto roku vypovídající smluvní strana účastní ozbrojeného konfliktu, vypovězení nenabude účinnosti před ukončením ozbrojeného konfliktu.

2. Takovéto vypovězení nemá účinky zbavující smluvní stranu závazků podle tohoto Protokolu ve vztahu k jakémukoli jednání, které bylo učiněno přede dnem, kdy toto vypovězení nabylo účinnosti. Takovéto vypovězení rovněž není na újmu pokračujícímu projednávání jakékoli záležitosti, která byla projednávána Výborem pro práva dítěte přede dnem, kdy toto vypovězení nabylo účinnosti.

Čl.12

1. Kterákoli smluvní strana může navrhnout změnu a předložit ji generálnímu tajemníkovi Spojených národů. Generální tajemník poté seznámí s navrženou změnou smluvní strany se žádostí, aby mu sdělily, zda jsou pro svolání konference smluvních států, která by návrh posoudila a hlasovala o něm. Pokud se čtyři měsíce od data tohoto oznámení vysloví alespoň třetina států pro takovouto

PRÍLOHA II. SMLUVNÍ TEXTY

konferenci, svolá generální tajemník konferenci pod záštitou Spojených národů. Každá změna přijatá většinou smluvních stran Protokolu přítomných a hlasujících na konferenci bude předložena Valnému shromáždění ke schválení.

2. Změna přijatá dle odstavce 1 tohoto článku vstoupí v platnost, bude-li schválena Valným shromážděním Spojených národů a přijata dvoutřetinovou většinou smluvních stran.

3. Vstoupí-li změna v platnost, stává se závaznou pro smluvní strany, jež ji přijaly. Ostatní smluvní strany jsou nadále vázány jen ustanoveními tohoto Protokolu a kterýmikoli dřívějšími změnami, jež přijaly.

Čl.13

1. Tento Protokol, jehož anglické, arabské, čínské, francouzské, ruské a španělské znění má stejnou platnost, bude uložen v archivech Spojených národů.

2. Generální tajemník Spojených národů poskytne ověřené kopie tohoto Protokolu všem smluvním stranám Úmluvy a všem státům, které Úmluvu podepsaly.

PŘÍLOHA III. ZNAKY

1. ČERVENÝ KRÍŽ A ČERVENÝ PŮLMĚSÍC

2. KULTURNÍ STATKY

3. ZAŘÍZENÍ OBSAHUJÍCÍ NEBEZPEČNÉ SÍLY

